శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్త్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము ౨౧. { ఆంగీరసనామసంవత్సరము. చైత్రవైశాఖమాసములు. } సంచిక ౧.

కాకినాడ:

క్రొత్తపల్లి సూర్యారావుచేఁ బరిషత్కార్యాలయమునఁ

ప్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు 3-0-0.

విడిసంచిక రు ౦-౮-౦.

1932.

ఆంధ్రసాహిత్య

పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౧. { ఆంగీరసనామసంవత్సరము చైత్రవైశాఖమాసములు. }

విజ్ఞాపనము.

భగవదనుగ్రహమువలనను భాషాభిమానుల దయవలనను బండితుల సహాయమునను బరిషత్పత్రిక తనయిరువదియవసంవత్సరమును బూర్తిచేసినది. ఇరువదియొకటవ సంవత్సరము ప్రారంభమైనది. పరిషత్తు భాషావిషయమై చేయఁదలఁచుకొనిన కార్యములను శక్తివంచనలేక యొనర్చుచున్నది. పరిష దభిప్రాయముల నెఱిఁగినవారును దానికిఁ దగుసహాయము నొనర్చుచున్నం దుకు, పరిషత్తెంతయుఁ గృతజ్ఞత చూపుచున్నది. అనేకులు భాషావిదులు, పండితులు, విద్యార్థులు పరిషత్పత్రికకు వ్యాసరూపమున విశేషసహాయముం గావించుచున్నా రని పరిషత్తు వారియెడలఁ బ్రశ్రయభావముం జూపుచున్నది. ఎప్పటిరీతి నెల్లవారును, దమతమతోడ్పాటును జేయుచున్నచో ముందుముం దును బరిషత్పత్రిక భాషాసేవ చేయఁగలదు. వ్యాసములు వ్రాసి పంపుచున్న వారిలోఁ జాలమంది విశేషము సంస్కృతభాషను దద్గ్రంథములం గూర్చియే వ్రాయుచున్నారు. దయతో నాంధ్రసాహిత్యవిషయమునఁగూడఁ గొంతశ్రద్ధ పుచ్చుకొని విశేషభాగ మాంధ్రసాహిత్యమును గూర్చియే వ్యాసములను బం పుచుండవలయు నని పరిషత్తు కోరుచున్నది. స్పష్టముగను, నిర్దుష్టముగను, వ్యాసములను, వ్రాయకుండుటచే మరల మే మిక్కడఁ గొంతశ్రమపడి ముద్రా క్షరశాలవారితోఁ జిక్కుపడవలసి వచ్చుచున్నది. కావున ముస్ముందట్టిశ్రమమా కుఁ గలుగకుండఁ జేయఁగోరుచున్నాము.

పరిషత్ప్రకటితగ్రంథములనుగొనియుఁ, బ్రతి కాగ్రాహకు లయియు నాం ధ్రమహాశీయులు స్వహస్తపరహస్తముల నీపరిషత్తును వృద్ధిచేయుచుండఁ బ్రార్థిం చుచున్నాము. పత్రికాపాఠకులు తమతమ చందాలను వెంటనే పంపఁగోరుచు

మృచ్ఛకటికము.

—(కనకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారు-విజయనగరము)—

ఇది చాలఁ బ్రాచీన మైన పదియంకములు కల రూపకము. శైలి చాల సులభ మైనది. వర్ణనలు స్వాభావిక ములైనవిగ నుండును. ఈరూపకమందలి ప్రస్తావనను బరిశీలింప ఋగ్వేదము, సామవేదము, గణితశాస్త్రము, అశ్వ శాస్త్రము మొదలగు వానిని జక్కగ నధ్యయన మొనరించిన శూద్రకుఁ డను క్షత్రియుఁడు దీనిని రచించె నని తెలియుచున్నది. ప్రస్తావనలోని శ్లోకముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

"ఏతత్కవిః కిల:—
ద్విరదేంద్రగతి శ్చకోరనేత్రః పరిపూర్ణేందుముఖ స్సువిగ్రహాశ్చ
ద్విజముఖ్యతమః కవి ర్బభూవ ప్రథితః శూద్రక ఇత్యగాధసత్వః॥
ఋగ్వేదం సామవేదం గణిత మథ కలాం వైశికీం హస్తిశిక్షాం
జ్ఞాత్వా శర్వప్రసాదా ద్వ్యపగతతిమిరే చక్షుషీ చోపలభ్య
రాజానం వీక్ష్య పుత్రం పరమసముదయే నాశ్వమేధేన చేష్ట్వా
లబ్ధ్వా చాయుః శతాబ్దం దశదినసహితం శూద్రకో గ్నిం ప్రవిష్టః"

పైశ్లోకములోని చివరి రెండు పాదములలోను దా నెంతకాలము జీవించెనో చెప్పినాఁడు.

కొందఱ తీతఁ డెట్లు భావి యైన తనమృత్యువును జెప్పఁగలిగినాఁడు? అది యసందర్భము కాదా? కనుక, ఎవఁడో యీ గ్రంథమును వ్రాసి యాతని ప్రతిష్ఠకొఱకయి ప్రస్తావనలో నతఁడు వ్రాసినట్లు చెప్పినాఁ డని యభిప్రాయపడిరి- కాని యట్లు వ్రాయుట విరుద్ధము గాదు. జ్యోతిష్కులద్వారా తనమృత్యువును దెలిసికొని వ్రాసి యుండవచ్చును. ఇప్పటికిని జ్యోతిష మనిన నెంత నమ్మకమో హిందువుల కందఱికిఁ దెలిసినవిషయమే.

ఇందలి నాయకుఁడు చారుదత్తుఁడు; ఇతఁడు చాలదరిద్రుఁడు, ధర్మపరుఁడును. వసంతసేన యను వేశ్యను బెండ్లియాడెను. ఈతనిదారిద్ర్యమును గవి చాల సారులు చక్కగ వర్ణించినాఁడు. వానిలో రెండుశ్లోకముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను:—

"దారిద్ర్యా త్పురుషస్య బాంధవజనో వాక్యే న సంతిష్ఠతే
సుస్నిగ్ధా విముఖీ భవంతి సుహృదః స్ఫారీభవం త్యాపదః
సత్త్వం హ్రాస ముపైతి శీలశశినః కాంతిః పరిమ్లాయతే
పాపం కర్మచ యఃపరై రపి కృతం తత్తస్య సంభావ్యతే"
"సత్యం నమే విభవనాశకృతా స్తి చింతా
భాగ్యక్రమేణ హి ధనాని భవన్తి యాన్తి
ఏతత్తు మాం దహతి నష్టధనాశ్రయస్య
య త్సౌహృదాదపి జనా శ్శిథిలీభవంతి"
శర్విలకునకు దొంగతనమం దున్న ప్రావీణ్యమును జక్కఁగఁ జూపినాఁడు-
"దేశః కోను జలావసేకశిథిలః యస్మి న్నశబ్దో భవేత్
భిత్తీనాంచ నదర్శనాంతరగతః సంధిః కరాలో భవేత్
క్షారక్షీణతయాచ లోష్టకకృశం జీర్ణం క్వ హర్మ్యం భవేత్
కస్మిన్ స్త్రీజనదర్శనం చ న భవేత్ స్యాదర్థసిద్ధిశ్చ మే"
ఇంకను వర్షర్తువు మొదలగునవి బాగుగ వర్ణింపఁబడినవి. తత్తత్పాత్రము లనుగూడ నాతఁడు చాల నుచితముగఁ బోషించినాఁడు. మూర్ఖుఁడగు శకారుని పాత్రము నెంతచక్కఁగఁ బోషించినాఁడో చూడుఁడు:—
"ఝణఝణాయమితి బహుభూషణశబ్దమిశ్రంకిం ద్రౌపదీవపలాయసే రామభీతా ఏష హరామి సహసేతి యథా హనూమాన్ విశ్వావసో ర్భగినీ మివతాం సుభద్రామ్."
"శృణోమి మాల్యగంధం అంధకారపూరితయా పునర్నాసికయా నసువ్యక్త ముత్పశ్యామి భూషణశబ్దం"
"కథం సృగాలా ఉడ్డీయంతే వాయసా వ్రజంతి తద్యావ ద్వ్యాఘ్రాక్షిభ్యాం భక్ష్యతే ప్రేక్ష్యతే తావ దహం పలాయిష్యే."
ఈమృచ్ఛకటికమును గూర్చి యున్న యభిప్రాయభేదమును గొంతవఱకు వివర్శించుట యప్రస్తుతము కాఁజాలదు.
మహామహోపాధ్యాయ త. గణపతిశాస్త్రి గారి కొకప్పుడు కేరళదేశమందు, పదియొక సముదాయముగను మూఁడు విడిగను నిట్లు పదుమూఁడు రూపకములు దొరికినవి. అవన్నియు గ్రంథకర్తనామముతో శూన్యములైయున్నవి కాని శ్రీ శాస్త్రిగారు కొన్ని హేత్వాభాసలచే వానిలో రెండుమూఁ

డింటిని భాసునివిగ నిశ్చయించిరి. వానితోఁ గూడ దొరకుటచే వానినిగూడ భాసునికే యంటఁగట్టిరి, కాని, యవి యన్నియుఁ గూడ వేడుకసమయములందుఁ జూపఁబడు చిన్నచిన్న కృతు లనియు, ఆయానాటకములనుండి తీయఁబడిన శ్లోకములచేతను, వాక్యములచేతను, భావములచేతను గూర్పఁబడినవనియు వాని నామూలాగ్రముగఁ జదివినవారికిఁ దట్టక మానదు. ఇప్పటికీకేరళదేశములో నట్టియాచార మెక్కుడుగ నున్న దఁట.

ఇట్టి యాకృతులలోఁ జారుదత్త మనునాలుగంకములు గల కృతి యొకటి గలదు. అది మృచ్ఛకటికములోని మొదటి నాలుగంకములతో సరిపోవుచున్నది. ఒక్కయానుపూర్వియే గలశ్లోకములు వాక్యములు కూడ రెండింటిలోను సరిగ నున్నవి. చారుదత్తములో మాత్రము కొన్ని మృచ్ఛకటికములో నున్నశ్లోకములు విషయము మాత్రము కానరావు. మొత్తముమీఁద రెండింటికి నొకఁడే కర్త యనుట కేమియు సందేహము లేదు. ఇది చూచి శ్రీశాస్త్రిగారు భాసుఁడు వ్రాసిన చారుదత్తమును జూచి శూద్రకుఁడు దానినే యూఁతగాఁ గొని కొన్నివర్ణనలఁ బెంచి యిం కొకయాఱంకములు గల్పించినాఁ డని నిరూపించిరి. "కీతు" మహాశయుఁడు కూడ శ్రీ శాస్త్రిగా రుపపాదించిన విషయమునే యనువదించినాఁడు. కాని బాగుగ మృచ్ఛకటికమును, చారుదత్తమును విమర్శించి చూచిన మహాశయుల కీవిషయము సత్యేతర మని తోఁపక మానదు. ఈక్రింద నుదహరింపఁబడిన యుభయగ్రంథసందర్భములచేతను మృచ్ఛకటికములోని భాగమే చారుదత్త మనియు, చారుదత్తము నూఁతగాఁ గొని మృచ్ఛకటికము వ్రాయఁబడలే దనియుఁ జారుదత్తము భాసునికృతిగాదనియు స్పష్టపడఁగలదు.

i భాసునికృతు లని శ్రీశాస్త్రిగారు ప్రకటించిన వాని కన్నింటికిని మొదట "నాంద్యంతే సూత్రధారః" అను తరువాత మంగళశ్లోకము వ్రాయఁబడియుండుటయుఁ జివర భరతవాక్యము వ్రాయఁబడి యుండుట యు లక్షణ మైయున్నది. చారుదత్తము మాత్ర మట్లు లేదు. మొదలును, జివరయు లేకుండఁగ నున్నది. మంగళవాక్యము లేదు మధ్యగ; సమాప్తి పొందింపఁబడినటుల భరతవాక్యముకూడఁ జివర లేదు. దీనినిబట్టి చూడ దేనిలోనుండియో తీయఁబడిన యొక భాగ మని యూహ ప్రతివారికిని గలుగకమానదు. కనుక మృచ్ఛకటికలోనిభాగమే చారుదత్తము.

ii అన్నికృతులకుఁగూడఁ బ్రస్తావన చాలఁ జిన్నదిగ నుండుట కూడ నొకలక్షణము. చారుదత్తములో మాత్ర మట్లు గాక యితర మైన పంద్రెండు కృతులలో నున్న ప్రస్తావనకన్న రెట్టిం పున్నది. ఇతరకృతుల ప్రస్తావనలకంటె నిందు వివిధవిషయములు గూడఁ బ్రస్తావింపఁబడినవి. ఈపంద్రెండుకృతులలోఁ గొన్నిటిలో, చారుదత్తమందలి ప్రస్తావనలో నాల్గవవంతు కూడ లేదు. దీనిని బట్టి చూచినను భాసకృతులకన్న భిన్న మగుచున్నది. మృచ్ఛకటికములోని ప్రస్తావనయే గ్రంథకర్తృనామాదులుతీసివేయఁబడి క్లుప్తపఱుపఁబడినట్లుతోఁచు చున్నది.

iii వామనుఁడు కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తిలో

"శరచ్చంద్రాంశుగౌరేణ వాతావిద్ధేన భామిని

కాశపుష్పలవేనేదం సాశ్రుపాతం ముఖం కృతమ్".

ఈశ్లోకమును స్వప్నవాసవదత్తమునుండియు

"యో భర్తృపిండస్య కృతే నయుధ్యేత్"

ఈపాదమును ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణమునుండియు నుదాహరించుచు చారుదత్తము భాసునిదే యైనచో దానిలోని శ్లోకమునేయుదాహరింపక శూద్రకుని మృచ్ఛకటికమునుండి యెత్తి యేలవ్రాయును.

"యాసాం బలి ర్భవతి మద్గృహదేహలీనాం

హంసైశ్చ సారసగణైశ్చ విలుప్తపూర్వః

తాస్వేవ పూర్వబలిరూఢయవాంకురాసు

బీజాంజలిః పతతి కీటముఖావలీఢః"

ఈశ్లోకము కొంతవఱకుఁ జారుదత్తమును గూడ ననుసరించుచున్నను శూద్రకునిదే యనవలయును. ఏలన:—వామనుఁడు మఱొకచోట:—

"ద్యూతంహినామ పురుషస్య అసింహాసనం రాజ్యం"

ఈ వాక్యము నుదాహరించినాఁడు. ఇది మృచ్ఛకటికమందు మాత్రమే యున్నది. చారుదత్తమందుఁ గానరాదు, మఱియు వామనుఁడు—

"ఘటనాశ్లేషః"; 4 సూత్రము 3 అధికరణం 2 అధ్యాయం.

ఈసూత్రమును వ్యాఖ్యానముచేయుచు

"శూద్రకాదిరచితేషు ప్రబంధేషు అస్య భూయాన్ ప్రపంచో దృశ్యతే"

అని యెక్కువగ శూద్రకునే స్తుతించియున్నాఁడు. కనుక వామనుఁడు

చారుదత్తము ప్రమాణముగాఁ గొని దానిలోని శ్లోకము నుదాహరించఁబో వుటచే నాతనియాశయము చారుదత్తము మృచ్ఛకటికలోనుండి తీసి వ్రాయఁబడినయదియే యని మన మూహింపవలయును. కనుక మృచ్ఛకటికమునుండి చారుదత్త మెత్తి వ్రాయఁబడె ననుట కేమియు సందేహము లేదు.

iv మఱియు మృచ్ఛకటికములో నున్న యన్ని భాగములును చారుదత్తమునఁ గానరావు. కాని చారుదత్తములో నుండి మృచ్ఛకటికములో లేనివిషయము లేమియును లేవు. దీనికిఁ గారణ మేమో విచారింతము. మృచ్ఛకటికములోని మొదటినాలుగంకములను వేడుకగా నుత్సవసమయములందుఁ జూపుటకుఁ దీయఁబడినవై యందలి ముందుకథాసందర్భమున కుపయోగించెడి విషయము లెక్కువగా నున్నవర్ణనశ్లోకములు, మొదలగునవి కూడ విడిచిపెట్టఁబడినవి. అందు ముందుకథ కుపయోగించునట్టివియు, చారుదత్తమున లేనట్టివియు విషయము లీక్రిందివి:—

i "రోహసేనవృత్తాంతము" ఈపాత్ర ముందంకములలో ముఖ్యముగ నుపయోగించునది.

ii "ఆర్యకవృత్తాంతము" ఇదియు ముం దుపయోగించెడిదే"

iii సంవాహకుఁడు శ్రమణకుఁడనగుదు నని వసంతసేనతోఁ జెప్పి యట్లగుట- ఈశ్రమణకుఁడు శకారుఁడు వసంతసేనను జంపినప్పు డుపయోగించును.

ఇంకను గొన్ని ముందుకథ కుపయోగింపక పోయినను దీసి వేయఁబడినవి. క్లుప్తముగనుండుటకొఱకుఁ గొన్నిటి నిట నుదాహరించుచున్నాఁడను.

మాథురద్యూతకరదర్దురకాది ప్రవేశము వారిజూదము మొదలగునవి.

అంకములలో మృచ్ఛకటికములోకంటెఁ జారుదత్తములోఁ గొన్నిశ్లోకములు తగ్గింపఁబడినట్లు చెప్పియుంటిమి. ఏయంకమున కెన్ని తగ్గింపఁబడిన వన మొదటి యంకములో 29, రెండవయంకములోఁ బూర్తిగను, మూఁడవయంకమున 11, నాల్గవయంకమున 26 విడిచిపెట్టఁబడినవి.

v మఱియుఁ జారుదత్తమునందలి యీచివరిభాగ మసంపూర్తిగ నెటులున్నదో చూడుఁడు:—

గణికా:—ఏహి ఇమ మలంకరణం గృహీత్వా ఆర్యచారుదత్త మే వాభిసరిష్యావః

చేటీ:—అజ్జుకే తథా! ఏతత్పున రభిసారికా సహాయభూతం దుర్దినమున్నమితం

గణికా:—మూఖలు వర్జయ
చేటీ:—ఏ త్వేత్వజ్జుకా(నిష్క్రాంతే)

చతుర్థోంకః అవసితం చారుదత్తం.

వసంతసేన చారుదత్తుని దగ్గఱకు వెళ్లుటకుఁ బ్రయాణమగుచున్నటుల ఆకాశము మేఘాచ్ఛాదితమయినటుల సూచింపఁబడినది. ఈవిషయము ముందు గ్రంథమున కెక్కుడు సందర్భించియున్నది. స్వతంత్రగ్రంథమే యైనచో నిట్లుండదు. చివర నిట్లసంపూర్తిగ నుండి ముందుకథకు ద్యోతకముగ నుండుటచేతను మొదట మంగళవాక్యము లేకపోవుటచేతను చారుదత్తము మృచ్ఛకటికము లోని భాగమనుట కేమియు సందేహము లేదు. చారుదత్త మింకను నున్నదనుటకుఁ గూడ వీలులేదు. "అవసితం చారుదత్తం" అని చివర నున్నది.

vi ఈపదుమూఁడుకృతులలో నార్షప్రయోగములుండుకతననివన్నియుఁ బాణినికన్న పూర్వము రచింపఁబడిన వనియుఁ గొన్ని భాసుని వగుటచేత వానితో సమ మున్నవానినిగూడ భాసుఁడే రచించె నని చెప్పినవారి హేతువు లాభాసములే. ఏలన, వానిలోఁ బ్రయోగము లార్షములు కావు. అవి యన్నియు విమర్శించి చూచిన వ్యాకరణజ్ఞానము లేనివారిచే వ్రాయఁబడినట్లు తోఁచును. అట్లు వ్యాకరణజ్ఞానము లేకుండుటచేత వ్రాయఁబడిన తప్పులన్నియు నార్షప్రయోగము లైనచోఁ గాళిదాసాదులు కూడఁ బాణినికన్నఁ బ్రాచీనులు కావలసివత్తురు, తరువాత నట్టియార్షప్రయోగము కూడ నీచారుదత్తమున నొక్కచో యున్నది. వ్యాకరణజ్ఞానహీనులచేఁ గూర్పఁబడినను జాలవఱకు మృచ్ఛకటికము ననుసరించుటచేఁ దప్పు లెక్కువ లేకపోయినవి.

vii శైలికూడ రెండిటియందు సమముగనే యున్నది. కొంచెము భేదము మార్పుచేసిన వానియజ్ఞతచే మాత్రము కలిగియున్నను విశేషము లేదు.

ప్రాకృతమునుబట్టి చూచినను దేలుటలేదు. ప్రాకృతము దెలిసినపండితులు ప్రాచీనమైన దని కొందఱు నవీనమైన దని కొందఱు ననేకవిధములుగఁ జెప్పుచున్నారు, గాన, ప్రాకృత మీవిషయమున నంత యుపయోగింపదు.

viii మొదటియంకమందలి చెప్పఁబడిన యీ—

"పాపంకర్మచ యత్పరైరపి కృతం తత్తస్య సంభావ్యతే".

అనువాక్యముచే ముందు చారుదత్తునకు రాఁబోవు వసంతసేనావధవిషయకమయిన యుపవాదము సూచింపఁబడుచున్నది. కనుక, చారుదత్తము

పూర్తియయిన గ్రంథ మనుటకు వీలులేదు. ఇది తప్పక మృచ్ఛకటికనుండి యుద్ధృతమయిన దనుటసాహసము కాఁజాలదు. శ్రీశాస్త్రిగారికెట్లు స్వతంత్ర గ్రంథమని తట్టెనో తెలియకున్నది.

ఈమహాకవికాలమును సరిగఁ దెలిసికొనుటకుఁ దగినప్రమాణములు కానరావు. ఐనను లభించినవానిలోఁ గొంతవఱకు విమర్శింతము.

తొమ్మిదవ శతాబ్దపువాఁడైనకులశేఖరవర్మ తన తపతీసంవరణములో "శూద్రక కాళిదాస హర్షదండి ప్రభృతీనామ్" అని చెప్పియున్నాఁడు. కనుక శూద్రకుఁడు కాళిదాసుకన్న పూర్వుఁడని తోఁచుచున్నది. ప్రాకృత ము, సంస్కృతము కూడ శూద్రకునిది కాళిదాసుకన్న ప్రాచీనుఁ డని సూచిం చుచున్నవి.

మఱియు, కాళిదాసు 4 వ శతాబ్దపు వాఁడు-ఆతఁడు తనమాలవికాగ్ని మిత్త్రమందు సౌమిల్లకుని గీర్తించినాఁడు. కనుక సౌమిల్లకుఁడు 3 వ శతాబ్ద పువాఁ డయి యుండవచ్చును. అట్టి సౌమిల్లకుఁడు శూద్రకుని గీ ర్తించియున్నాఁ డు. కావున శూద్రకుఁడు 2 వ శతాబ్దమునకు జీవించియుండవచ్చును.

ఈశూద్రకుఁడు, కాదంబరిలోను, దశకుమారచరితములోను కథా పురుషుఁడుగ వర్ణింపఁబడియున్నాఁడు-మఱియు నీతఁడు నూటేఁడ్లమీఁదఁ బదిదినములు జీవించి నట్లు తన ప్రస్తావనలోఁ జెప్పినాఁడు. ఇ వన్నియుఁ జూ కీతు మహాశయుఁడు-శూద్రకుఁ డనువాఁడు లేఁడు, ఇతఁడు కథాపురుషుఁడు, ఎవరో గ్రంథమును వ్రాసి యాపేరు నటఁ జేర్చినా రని యభిప్రాయపడినాఁడు.

కాని యీవిషయ మెంతయు విశ్వసనీయము కాదు. ఏలన, వామనుఁడు "ఘటనాశ్లేషాః" అనుసూత్రమునకు వృత్తి వ్రాయుచు శ్లేషలో శూద్రకుఁడు నిపుణుఁ డని చెప్పినాఁడు.

మఱియు 9వ శతాబ్దపు కులశేఖరవర్మకూడ శూద్రకుని గవిగాఁ గీర్తిం చినాఁడు.

"శూద్రక కాళిదాసహర్షదండి ప్రభృతీనామ్" అని, కనుక కథాపురుషుఁ డు గాని వాస్తవిక మైన శూద్రకుఁడు లేఁ డనిన కీతుమహాశయునిమాట యెం తయు విశ్వసనీయము కాఁజాలదు.

అనర్ఘరాఘవము.

— చేబోలు సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు-కొవ్వూరు. —

ఈ గ్రంథము రచించినవాఁడు భట్టమురారి యను కవితల్లజుఁడు. ఇందలి కథ రామాయణకథ. ఇది దృశ్యకావ్యము. రామునిబాల్యము మొదలు పట్టాభిషేకాన్తమువఱకు నిం దితివృత్త మున్నది. ఈతనితండ్రి శ్రీభట్టవర్ధనుఁడు. తల్లి తన్తుమతీదేవి. గోత్రము మౌద్గల్యాయనగోత్రము. ఇతనికి బాలవాల్మీకి యనుబిరుదు గలదు.

గ్రంథాన్తమందు "భట్టమురారేః కృతిష్వనర్ఘరాఘవం నామ నాటకం సమాప్తం'' అనుటవలన మురారిచే నితరగ్రంథములు కొన్ని చేయఁబడిన వని తెలియుచున్నది. అవి యేవియో కానరాకున్నవి.

కాని మీమాంసశాస్త్రములో భాట్టప్రాభాకరమతములకంటె భిన్నమగుమతమును మురారి స్థాపనచేసె నను లోకోక్తినిబట్టి చూడ మీమాంసశాస్త్రములో నొక గ్రంథమును జేసె నని యూహింప వీలగు.

మఱియు నాలంకారికులు "వైదర్భీ, గౌడీ" అని రెండురీతులనే యొప్పి రనియు లోకోక్తిగలదు. ఇతఁడు "పాంచాలీ"రీతిని స్థాపనచేసె నను లోకోక్తియుం గలదు. వీనిని బరీక్షింపఁ నితఁడు, అలంకారశాస్త్రమున నొక గ్రంథము రచించినట్లు తోఁచుచున్నది.

ఈతనికవనమం దుండు కొన్నిచమత్కారములను మాత్రము వివరించెదను. ఈతనిదృశ్యకావ్యమును బండితులు గొప్పగ నెన్నుదురు. ఎందు కనిన శాస్త్రములను గొన్నింటిని జదివినవారికే కాని యితరుల కన్వయించుట కష్టముగాన-వ్యాకరణాదిశాస్త్రముల మర్యాదలతోఁ గవనముఁ జెప్పెనుగాన— ఈకవితల్లజుఁ డనేకశాస్త్రములయందుఁ బండితుఁడని చెప్పవచ్చును.

పరిహాసభావః—

ప్రథమాంకము । విశ్వామిత్రః సోత్ప్రాసమ్ ।

"కిం చాజస్రమఖార్పితేన హవిషా సంఫుల్లమాంసోల్లస
త్సర్వాంగీణవలీవిలుప్తనయనవ్యూహాః కథంవర్తతే"

ఇందలిభావము నవ్వును బుట్టించుచున్నది- కావునఁ బరిహాసభావ యనవచ్చును.

చతు- అం. 14 శ్లో. తరువాతగద్యలో "అహో స్థవిరభల్లూకస్య పరిహాసకు
శలతా" అని కలదు. ఇదియుఁ బరిహాసభాషయనఁదగును.

ద్వి. అం. 7 శ్లో. ఉక్షా రథో భూషణమస్థిమాలా భస్మాంగరాగో గజచర్మవాసః।
ఏకాలయస్థేపి ధనాధినాథే సఖ్యా దశేయం త్రిపురాన్తకస్య.

ఇట్టియీశ్వరున కిట్టిదశవచ్చిన దనిచెప్పుటచే నిక్కడఁ గొంత యాశ్చ
ర్యము కలుగుచున్నది. ఇది వేళాకోళముగా మాటలాడుటచేఁ బరిహాసభాష
యనవచ్చును.

ద్వి. అం. 14 శ్లో. తత్తాదృక్తృణపూలకోపనయనక్లేశా చ్చిరద్వేషిభి
ర్మేధ్యావత్సతరీ విహాస్య వటుభిః సోల్లుంఠ మాలభ్యతే.

ఇక్కడ విద్యార్థులభావము కవిచేఁ జక్కఁగ వర్ణింపఁబడుటచేఁ బరిహాస
భాషయనఁదగియున్నది. ఇటువంటివి చాలఁగలవు. కొన్ని మాదిరికిఁజూపితిని.

శాస్త్రపరిభాషలు:—

చతు. అం. 42 శ్లో. క్రిందన. క్రియాసమభిహారస్య.

చతు. అం. 44 శ్లో. ఆకృతిగణః. సాధకతమం.

తృ. అం. 57 శ్లో. క్రిందన విద్యావృద్ధసమోగాద్బహిరంగాని.

చతు. అం. 11 శ్లో. క్రిందన-బ్రాహ్మణాదేశోపి స్థానివద్భావేన క్షత్రధర్మం"

ఈ పైనాల్గుచోట్ల వ్యాకరణశాస్త్రపరిభాషలు. ఇట్టివి చాలఁ గలవు.
దిఙ్మాత్రము చూపఁబడినవి.

ద్వి. అం 62 శ్లో. యదధికరణం_మీమాంస.

ద్వి. అం. 8 శ్లో. క్రిందిగద్య. చతురక్షరోపిరాక్షసశిక్షాసిద్ధమంత్రః—
మంత్రశాస్త్రపరిభాష.

ఇట్లనేకశాస్త్రపరిభాషలను వాడుటగలదు. విస్తరభీతిచే విరమింతును.

ఇతరకవిచ్ఛాయలు:—

కష్టావేధవ్యథాకష్టో
నిత్యం చ వహానక్లమః
శ్రవణానామలంకారః
కపోలస్యతుకుండలమ్.

అనర్ఘరాఘవము.

శ్లో॥ ఔత్సుక్యమాత్ర మవసాదయతి ప్రతిష్ఠా
క్లిశ్నాతి లబ్ధపరిపాలనవృత్తి రేవ
నాతిశ్రమాపనయనాయ నచశ్రమాయ రాజ్యంస్వ
హస్తధృతదండమివాతపత్రమ్.

శాకుంతలము.

ఉత్తరచరితలో వసిష్ఠుఁ డెట్లష్టావక్రునిచేత రామునకు సందేశ మంపెనో

యన్లే యనర్ఘరాఘవములోను వసిష్ఠుఁడు వామదేవునిచే దశరథునకు సందేశ మంపెను.

అనర్ఘరాఘవము. ధర్మశ్ఛాయంకులస్య తే గృహాత్ప్రతినివర్తన్తే పూర్ణకామాయదర్థినః॥ — శ్లో॥ జామాతృయజ్ఞేన వయం నిరుద్ధాః త్వం బాలవ వాసి నవంచ రాజ్యం। యుక్తః ప్రజానా మనురంజనే స్యాః స్వస్మాద్యశో యత్పరమం ధనంవః. ఉత్తర-

వాచమేషా మృషీణాంహి శాస్త్రమేవానువర్తతే అనర్ఘరాఘవము. — శ్లో॥ ఋషీణాం పునరాద్యానాంవాచ మర్థోనువర్తతే. ఉత్తరరామ.

ప్ర. అం. 39 శ్లో॥ క్రిందుగద్య.

తృ. అం. 16 శ్లో॥ నిర్గా...మహా ర్థవాదః — రామః- అర్థవాదవేషః.

తృ. అం. 14 శ్లో॥ మేధ్యావత్సతరీ విహస్యవటుభిస్సోల్లుంఠ మాలభ్యతే. — చతు. అం. 1 వ శ్లో॥ క్రిందుగద్య. "తేనహ్యాగచ్ఛత్తైవసావరాకీకపిలాబలా భృత్యమడమడాయితా"

ఇట్లనేకమైన యితరకవిచ్ఛాయలు గలవు. కొన్నిమాత్రము చూపఁబడినవి.

మురారి మూఁడవత్రోవను ద్రొక్కెను:—

ఈలోకోక్తి ననేకవిధములుగ సాధింపవచ్చును. కొన్నివిధములు చూపుచున్నాఁడను.

(1) భాష- లోకములోఁ గావ్యభాష, నాటకభాష, యని రెండుతెఅంగులుగఁ గన్పట్టుచున్నది. నైషధము, ఉత్తరరామచరితము, ఈరెంటియందు భాషలను గావ్యనాటకభాష లని వాడుదురు. నాటకభాష యన దృశ్యమునకు యోగ్యమైన దనియుఁ గావ్యభాష యన శ్రవ్యమునకు యోగ్యమైన దనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఈయనర్ఘరాఘవమునం దున్నభాష పైఁజెప్పిన రెండువిధములుగ నున్నది. దృశ్యకావ్య మని పేరిడి శ్రవ్యభాషను, దృశ్యభాషను, కలిపి చెప్పుటచే నితనియనర్ఘరాఘవమునకు మఱొక పేరు పెట్టవలసియుండుటచే నీలోకోక్తి పుట్టె నని యందురు.

(2) మీమాంసశాస్త్రములో భాట్టప్రాభాకరమతములు రెండు గలవని యు వానికంటె భిన్న మగుమతమును మురారి స్థాపన చేసె ననియుఁ గనుకనే యీలోకోక్తి పుట్టె ననియుం జెప్పుదురు.

(3) లోకమున "వైదర్భి, గౌడి" యను నీరెండురీతులే యున్న వనియు, మురారికవి "పాంచాలి" యను మఱొకరీతి నొప్పె ననియుఁ గాన నీలోకోక్తి పుట్టె ననియుఁ జెప్పుదురు.

(4) తృతీయఃపంథ-యనుదాని యర్థము పెడత్రోవ త్రొక్కుట యని చెప్ప వలసియున్న దని తోఁచుచున్నది.

"నిష్ప్రత్యూహ ముపాస్మహే భగవతః కౌమోదకీలక్ష్మణః
కోకప్రీతిచకోరపారణపటుజ్యోతిష్మతీలోచనే"
ఇచ్చటఁ గవి గ్రంథాదిని నేత్రములకు నమస్కారము చేసెను.

కవులు సాధారణముగఁ బాదములకు, వ్యక్తికి నమస్కరించుట చూచు చుంటిమి. కాని, యిట్లు నేత్రనమస్కారము చేయుటచేఁ గవి స్వతంత్రతతోఁ బెడత్రోవను ద్రొక్కెను గాన నీలోకోక్తి పుట్టె నన వచ్చును. మఱియు "జాతాః లూతాతన్తువితానవర్తుల మితో బింబం దధచ్చంద్రమాః (ద్వి 2 శ్లో॥) ఇక్కడ సాలిగూడుతోఁ బోల్చి చంద్రబింబమును జెప్పుటచే నిదికూడఁ బెడత్రోవయే.

"అయ మపి ఖరయోషిత్కర్ణకాషాయమీమాంసత్" (ద్వి-44) ఇక్కడ నాఁడుగాడిద చెవివలె నని చెప్పుటయుఁ బెడత్రోవ త్రొక్కుటయే.

రఘురాముఁడు:—

"త్రయస్త్రింశత్కోటిత్రిదశమయమూర్తే ర్భగవత
స్సహస్రాంశో ర్వంశే జయతి జగదీశో దశరథః" (తృ. 2)

ఈశ్లోకమువలనను,

యేచత్వారో దినకరకులక్షత్రసంతానమల్లీ
మాలామ్లానస్తబకమధుపా జజ్ఞిరేరాజపుత్రాః" (తృ. 21)

దీనిచేతను మహాకులీనత, (ఆభిజాత్యము) అను మహానాయకగుణము కన్పించుచున్నది.

రామః- శ్రుత్వా సహర్షసంభ్రమ ముత్థాయ సవినయ మంజలిం బద్ధ్వా జగద్గురో గాధినందన—

శ్లో॥ దశరథకులే సంభూతం మా మవాప్య ధనుర్ధరం
　దినకరకులాస్కందీ కోయం కళంకనవాంకురః
　ఇతి హి వనితా మేనాం హన్తుం మనోవిచికిత్సతే

యదధికరణాం ధర్మస్థేయం తత్రైవ వచాంసి నః'' ఇతి ప్రణిపత్య మాభైష్ట తపోధనాః!" అని రాముఁ డనియెను. ఇట్టిరామవచనములంబట్టి చూచిన రాముని యొక్క ధర్మకార్యాలోచన స్పష్ట మగుచున్నది. స్త్రీవధయం దిష్టము లేనివానికిఁ జూపించుటచే ధర్మకార్య, దయ మొదలగునవి స్పష్టమగుచున్నవి. మఱియు గురువగు విశ్వామిత్రునియందు భక్తి వ్యక్తము.

చతు. అం. 46 శ్లో॥ క్రిందిగద్య. ''రామః-సవైలక్ష్య స్మితం ప్రసీద భగవన్ సయేవాయం యావనా దర్వాచీనే నిరపరాధమధురవయసి వర్తమానో యాని కాని చి దక్షరాణి ప్రలపతి''- ఇట్లనుటచేఁ బరశురామునియందు భక్తి, లక్ష్మణునితప్పు తెలిసికొనఁగల శక్తి, రాముని యందుఁ గన్పట్టుచున్నవి. లోకములోఁ దమపిల్లలు వీథులలో నల్లరిచేసినప్పుడు తాము వెళ్ళి మాపిల్లలు తెలియక చేసిరి కోపపడకుండీ యన్నట్లు రామునిచే ముగ్ధగఁ బల్కించెను.

చతు. అం. 74 వ శ్లో॥ క్రిందిగద్య. రామః- సరోషం నేపథ్యాభిముఖః- అః కో యం వత్స! అద్యతన స్తే దుర్వినయ ప్రరోహః య గ్గురూ నపి క్షేత్రీకరోషి'' అని రాముఁ డనును. దీనిచే రాముఁడు గురుతిరస్కారము నొప్పనివాఁ డని స్పష్టము. పున ర్నేపథ్యే, ఆర్య తూష్ణీమస్మి క్షమస్వ, జామదగ్న్య నియన్త్రితోహ మార్యేణ—లక్ష్మణుఁ డిట్లనుటచే రాముని గొప్ప కన్పించుచున్నది.

పం. అం. 32. శ్లో॥గద్య. లక్ష్మ—సాధుదర్శినీ బుద్ధి రార్యస్య—ఇట్లనుటచే రాముని బుద్ధికుశలత కన్పించుచున్నది.

ష. అం. 5 శ్లో॥ గద్య. మాల్య—సహర్షం, కిముచ్యతే యావద్దివ్యభావాహి గుణో విజగీషూణా ముదాత్తతా విశేషేణ పునరయం రామభద్రః॥ ఇట్లనుటచే రామునిగుణవిశేషములు సువ్యక్తములు.

స. అ. 10 శ్లో॥ రా- దేవి, త్వన్నే నిశాచరపతౌ రవిబింబవర్త్మ తాతా మయా దశరథస్స్వయమేవదృష్టః। తస్యాజ్ఞయా రఘుపురీం ప్రహితః పురైవ రాజ్యాభిషేకవిధిసంభృతయే హనూమాన్॥ ఇట్లనుట చే రాముఁడు

కేవలము ధశరథాజ్ఞానుసారిగనే కన్పట్టుచున్నాఁడు, కాని, స్వార్థప రుఁడుగ నున్నాఁడని చెప్పవీలు లేదు.

స. అం. 122 శ్లో॥ గద్య. సుగ్రీవవిభీషణౌ సానురాగం, అత్ర భగవతః పార్వ తీజీవితేశ్వరస్య ధను ర న్తేవాసినా వజగవభార్గవా భవతో భం జత స్సహాపాంశుక్రీడాదీర్ఘసఖీయంవీరలక్ష్మ్యాః॥ అని వారిద్ద అనిన తరువాత—

రామః—సలజ్జస్మితం—అన్యతోదర్శయన్, అని రాముని చేతఁ గవి పల్కించెను. ఇట్లు పల్కించుటచే ననాత్మశ్లాఘుపరాయణుఁడుగఁ గన్పించుచున్నాఁడు రాముఁడు. (సశే)

శ్రీ

త్రిశిరగిరీశశతకము.

తి. సు. మురుగేశన్ పిళ్లెగారు-వడగరై—

కందపద్యములు.

శ్రీమాతృభూత శంకర, కామిత ఫల దోర్ధ్వకామ కామవిరామా
సోమార్ధమాలి సోమా, శ్రీమహితామృతనిధాన త్రిశిరగిరీశా! ౧

భూమీరథ చాపీకృత, హేమాద్రి సుగంధికుంతలేశ తవాంఘ్రిన్
నేమమునఁ గొలిచి నీపయి, దీమసమునఁ గృతియొనర్తుఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౨

గంగాధర! కొలుతున్ మా, తంగాస్యున్ వీరభద్రు ధరణీధరపు
త్రిం గార్తికేయు శైలా, దిం గామితఫలము వడయఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౩

సురుచిర సుకుమారామృత, సరసోక్తిమ కవితరచన చతురతకును మ
ద్గురువీరరాఘవార్యునిఁ, దిరముగ నేఁ దెలంతు భక్తిఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౪

నవరస భావాలంకృత, కవితా ధుర్యుల కటాక్ష కారుణ్యము మత్
కవితకు భావుక మని ప్రతి, దివసంబును దలఁతు భక్తిఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౫

పరమేశ్వర పదచింతా, పరుఁడనుఁ గారాళవంశ భవుఁడను ద్రిశిరః
పురిమురుగేశుఁడ ముక్తికిఁ, దెరువుగ శతకం బొనర్తుఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౬

మురహారపద్మజ ముఖ్యా, మర బృందము నీదుపాద మహిమలఁబొగడన్
దరతర లాడుదు రన న, స్థిరమతి నాకెంత తెగువ త్రిశిరగిరీశా! ౭

వరశబ్దాలంకార చ, తురకల్పనలకు నలభ్యదూర మహృద్గో
చరమగు నీమహిమల న, స్థిరమతి నెటు వొగడనేర్తుఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౮

తనయుల శైశవభాషల, జననీ జనకులు వినంగ సంతస మొదలం
దనియుదురటు నానొడువులఁ, ద్రినయన మదిఁ దనిసిమనుపు త్రిశిరగిరీశా!

వందితజన మందారా, కందాధిపసేవ్య గరళకంధర వృషభ
స్యందన సుమనసబృందేం, దిందిర సుందరపదాబ్జ త్రిశిరగిరీశా! ౧౦

కావేరీ రోధస్థిత, గ్రావవిహారణ సుగంధికబరీకుచయు
గ్మావేశితహృత్పంకజ, శ్రీవాక్సంపత్ప్రదాన త్రిశిరగిరీశా! ౧౧

దురితాటోప విదారణ, పరతాప నివారణచణ భంజితశమనా
కరుణారస భరలోచన, ద్విరదానన సేవ్యమాన త్రిశిరగిరీశా! ౧౨

నీపదములఁ జింతించుచు, నీపంచాక్షర జపంబు నిర్మలమతి నే
నేపొద్దుఁ జేయు భాగ్యము, శ్రీపతినుత కరుణ నిమ్ము త్రిశిరగిరీశా! ౧౩
పావనభస్మాక్షంబుల, ధావళ్యవిభూతి మేనఁ దాల్చుచు మదినిన్
భావించి పూజ సేసెడి, ధీవర మీవలెను నాకుఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౧౪
శరధీకృతశరధీ వృష,భరథీ ధుతదంత కరధి ప్రశమిత చక్రాం
గరథీ దాశరథి వినుత, స్థిరధీప్రద మాతృభూత త్రిశిరగిరీశా! ౧౫
శివభక్తులఁ దలిదండ్రుల, శివయోగుల యతుల గురులఁ జేకొని భక్తిన్
దవిలి పదపూజసేయక, దివిరెదు నాకెద్ది కెలకు త్రిశిరగిరీశా! ౧౬
వినయవివేకము శౌర్యము, కనకము గేహములు జీవకారుణ్యము వా
హన మంగన యశ మలవడుఁ,ద్రినయన నీభూరికృపను ద్రిశిరగిరీశా!౧౭
తనుకరణ భువనభోగము, లను జీవుల కొసఁగి వారి లయకర్మములన్
దనివోవ భుజించిన ము,క్తినిఁ జేర్చెడి పతియునీవ త్రిశిరగిరీశా! ౧౮
పతికన్యమైన జీవము, పతి పశువను భేదముడిగి పతితోఁదానున్
మతిఁ గలసియున్న తత్వ, స్థితిఁ బాశమువీడి ముక్తి త్రిశిరగిరీశా! ౧౯
కరుహాకర కంకపత్రా, కరుహాధిప కరుహమిత్ర కరుహత్రినేత్రా
కరుహాక్షిసహితగాత్రా, ద్విరసననాథాంక శ్రోత్ర త్రిశిరగిరీశా ! ౨౦
డెందము నింద్రియ వశగతి, నందించుచు నాత్మబోధ మరయక గాలం
బిందనుకఁ జెరిపితి న్నను, గ్రిందికిఁ ద్రోయక న మనుపు త్రిశిరగిరీశా!౨౧
భావజుబారికి లోఁబడి, కావరమున నన్యసతులఁ గామించిన నే
నేవగగతిఁ జెందుదు నిఁకఁ, దీవరమునఁ బ్రోవుమయ్య త్రిశిరగిరీశా! ౨౨
కోపంబునఁ గామంబునఁ, బాపంబుల మిగులఁ జేసి పతితుఁడయిన నా
పాపధ్వాంతము బోధపు, దీపంబిడి యపనయింపు త్రిశిరగిరీశా ! ౨౩
కావేరితోయ మాడకఁ, గావేరీతోయమాడి గాసిల్లితి నో
దేవా నామనవిని విని, దేవానాంప్రియుని మనుపు త్రిశిరగిరీశా ! ౨౪
నాగారిదురితమోచన, నాగారితురంగవరద నాకధునీకా
నాగారిచర్మధరణా, శ్రీగౌరీహృన్నివాస త్రిశిరగిరీశా ! ౨౫
శివజంగములకు మృణ్మయ, నవపాత్రము లొసఁగి జవ్వనముగెల్చిన ప్రా
భవు నీలకంఠ కుమ్మరిఁ, దివురఁగ నినుఁ బెనచినట్టి త్రిశిరగిరీశా ! ౨౬
గందపుఁజెక్కయు దొరకమి, కం దనకేల్రాచి నీదు కృపచే మధురన్
బొందె భువినేలు మూర్తినిఁ, గ్రిందొందకఁ బ్రోచినట్టి త్రిశిరగిరీశా ! ౨౭

పొలుంచిన వెసలం దన, కాలం ద్రోయించు తండ్రి కాల్దునిమిన యా
లీలం గని చండిం గృపఁ, దేలించుచుఁ బదమొసఁగిన త్రిశిరగిరీశా! ౨౮

తరణిన్ క్షపణకు లిడఁగాఁ, దరణిగ నా చట్టునెక్కి తరణింపఁడె నీ
కరుణన్ వాగీశుఁడు మదిఁ, దిరపడు శివభక్తికలిమిఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౨౯

రాజీవాప్తాంబక శివ, రాజీవాంబకవిదార రాజకపర్ది
రాజీవాంచితకర నీ, తేజము నాకింత చూపు త్రిశిరగిరీశా! ౩౦

కావేరి తోయ ముండఁగ, బావిని నీరాడువారి పగిదిని నిన్నున్
సేవింపక పెఱ దయ్యము, దేవునిగాఁ గొలువనీకు త్రిశిరగిరీశా! ౩౧

హరభక్తులు నేనున్ మది, గరఁగుటయుం దొక్కతేవ గలవారము గిం
కరులు శివచింతయందును, దెఱవలకూటమిని నేను ద్రిశిరగిరీశా! ౩౨

తనువుల కడరెడి యడజడి, పనుపడ నొకకోటియైన బ్రహ్మజ్ఞానుల్
వనరరు నెలజిఁకయు మే, దిని పులికిని వెరవఁ గలదె త్రిశిరగిరీశా! ౩౩

ఏను స్మృతిమంతులుఁ దుల, మైనన్ వందురుటయందు నన్యులు దొసఁగుల్
పూనిన నార్యులు నేనున్, దీనత నాకెగ్గు లడరఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౩౪

సారంగాజినవసనా, సారంగజ్యావలేపశమన వృషాంకా
సారంగాంకవతంసా, శ్రీరంగాధీశ వరద త్రిశిరగిరీశా! ౩౫

కాలముఁ గర్మముఁ దలఁగిన, మూలమ చెవ్వందిలింగ మోహాధ్వాంతో
న్మూలమ మద్దుష్కృతకు,త్రీలమహోద్భేదకులిశ త్రిశిరగిరీశా! ౩౬

విశదంబుగ సవనంబునఁ, ద్రిశిరంబుల వేల్చివేఁడఁ దృప్తిగఁ బురికిన్
ద్రిశిరఃపురమను పేరిడి, త్రిశిరాసురవాంఛ లొసఁగు త్రిశిరగిరీశా!

నినుఁగాక కదల దణువును, నను జెట్లన నీవుయోగ మందఁగ లోకం
బును భోగమందలేక మ, దిని యోగముఁ గొనదె మహినిఁ ద్రిశిరగిరీశా!

మనుజులు దనకర్మచయం, బును మంత్రము పదము వర్ణ భువనము దత్వం
బును కలలున్ శక్తియు ప్రం, దినఁ బొందెడు పతియునీవ త్రిశిరగిరీశా!

శూలిన్ విధువహాలి దయా, శాలిన్ రక్షిత బుధాలి సరసిజబాణో
న్మూలిం గపాలి వృజినము, ప్రీలన్ నినుదెలతునోలిఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౪౦

ఫలమున రసమున్ బాటలో, నలికిడిగతి సర్వజీవ వ్యాపినిఁ బ్రాఁబ
ల్కులు నిన్ను నేకమనకం, దెలుపవె యద్వైతమనుచుఁ ద్రిశిరగిరీశా!

దేహపుపేరిటనేమను, దేహిఁగ నసువంది నీవు దేహియుఁ గావా
దేహి నినుఁ బోలదైనం, దేహియు వేఱగుదువీవు త్రిశిరగిరీశా ! ౪౨

కలుగుం బరమున మినుగరు, వలి కిత్తియు నీరు మన్ను బైరుం గుడుపం
దలిపంచకోశధాతువుఁ, దెలివొందు నొకంట నొకటి త్రిశిరగిరీశా! ౪౩

తనవలన నుద్భవించిన, యనిలానలవారిపృథ్వి నాకసమువిధం
బునఁ గోశములం బ్రహ్మను, ద్రినయన లో వెలిగవిజ్ఞఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౪౪

రంగత్తరంగమాలిని,షంగ శిరోన్యస్తగంగ స్మరమదభంగా
రంగాయితగిరిశృంగా, శృంగారకురంగహస్త త్రిశిరగిరీశా ! ౪౫

ఘటజలమున రవిబింబం, బెటు చలియించినను రవికి నెట్లది లేదో
అటువలెఁ బ్రపంచచలనము, దిటముగ లేనట్టిపతివి త్రిశిరగిరీశా ! ౪౬

తనడెందెములోఁ దలఁచిన, పనులే ప్రారబ్ధముగను బాకంబగువా
నిని ననుభవింపవలెను మ, దిని నిన్నే తలఁప ముక్తి త్రిశిరగిరీశా ! ౪౭

పాయని యాణవములముఁ, మాయాకర్మములచేత మాన్పి కరుణచే
నాయిత పశువుల నీలోఁ, శ్రేయముగాఁ జేర్చుపతివి త్రిశిరగిరీశా ! ౪౮

పరివర్తి* వార మయనము, నరయ † దయా, కల, కరాంశ మందున‡ బర్హి
శరదము, మృగరవి నొసఁగితిఁ, దిరముగ నీ శతకమీకు త్రిశిరగిరీశా ! ౪౯

నారదనీరదదారద, శారద ఘనసారహారశారదశశి నీ
హారదరహీరహారిణ, శ్రీరాజితకాంతిదేహ త్రిశిరగిరీశా ! ౫౦

—౹ అచ్చతెనుఁగు ౹—

వలమురిధాలుపు నలువయు, వెలిగారువజీరు లిబ్బిప్రేపుఁడు లెలమిం
గొలువ మునిమాపు వుత్తడి, దెలిడాలోలగము గునియుఁ ద్రిశిరగిరీశా!

జగము దొర యనక నిన్నుం, దెగడుచుఁ బెఱ బాసవాల తెగఁగొని దక్షుం
డెగపునఁ జేసిన వెలిమిఁ, దెగటార్చిన మితిగొంగ త్రిశిరగిరీశా ! ౫౨

నలువతలపునుక చేతం, బొలయం బిత్తలిగ వెదురుపొలము నిరాబా
రుల గరితలఁ బరికించిన, తెలిడాల్ దిరిపరివిగావె త్రిశిరగిరీశా ! ౫౩

గట్టెత్తు పొలసుదిండిని, బొట్టనవ్రేలదుమ జాలిఁబొగడఁగఁ గోర్కుల్
వెట్టుచు మన్నించిననీ, దిట్టతనముఁ బొగడఁదరమె త్రిశిరగిరీశా ! ౫౪

*పరివర్తి 24. †అయనాంశము భాగలు 21, కలలు 31, వికలలు 18, ‡అనలసంవత్సరము, తైనెల.

ఉక్కరి రక్కసులిక్కన, ముక్కోటికలు మ్రొక్కనొక్క మొగిఁ గ్రక్కున వి
　　ల్లెక్కిడి మిక్కిలికంటం, గ్రిక్కిరియంగాల్చి నిక్కుఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౫౫
తిగతలల నల్లద్రావుఁడు, జగముల దొర నీవయనుచు సరగునఁజూడక్
　　తిగతలలవ్రేసి వేల్చిన, తెగువం గని కోర్కులిడిన త్రిశిరగిరీశా! ౫౬
ననుపున నీవే ననుగ్రొ, కొనవలయుంగాక నిన్నుఁ గూడుటకే నొ
　　క్కనిగరపుచెయిద మొనరుపఁ, *దెనుగానని కసటుఁడైతిఁ ద్రిశిరగిరీశా!
పెఱతెఱవల నేలగలపయి, నెఱతమకముపూని తవలి నిక్కుచు నిన్నుక్
　　గుఱిగొని తలఁపని నన్నే, తెఱఁగున మన్నింపఁ గలవొ త్రిశిరగిరీశా! ౫౭
నిను గాకన్నియునోరుతే, దని తలఁచుచు డింగరీంద్రు లందిరి నిన్నే
　　ననదుష్ట జగమెనేటని, దినుదుం గూర్చొనుచుఁజెసితిఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౫౮
కెందలిరుటజ్జ డెందెము, నొంది రహిం గందళించి యూఱట నెందుం
　　జెందకఁ గొందలమందకఁ, గ్రిందొందకఁ దలఁపఁజేయు త్రిశిరగిరీశా! ౬౦
వారువ మెక్కుడుమెకముం, గారవముం గీము నాలు గలిమియు నిసుపుల్
　　దారికిఁ దోడగునో తుదఁ, దేరుటకీ యజ్జగాక త్రిశిరగిరీశా! ౬౧
పెఱవారికెగ్గొనర్చుచుఁ, గొఱ మాటలఁ దూలనాడి కొఱగామికి లో
　　వెఱవక పిఁగెడు నాకుక్, దెఱకువమెత్తెఱఁగు గలుగుఁ ద్రిశిరగిరీశా!
ఆలుం బైకము బిడ్డలె, మేలంచును నీదు తమ్మి మెట్టలఁ దలఁపం
　　జాలనినక్ బొంద్రోవం, దేలఁగ నెటుసేయఁగలవొ త్రిశిరగిరీశా! ౬౩
పలుగాకులఁ గూడుక చెడి, పలుగాఁకల డస్సి బోటుఁ బాలసుఁడైతిక్
　　వెలివాఁడని వెలిఁద్రోయకఁ, దెలిజాల్ జడదాల్ప మనుపు త్రిశిరగిరీశా!
కలిమిగల యలవి నులిపులు, మెలకువ నెలకొలిపి తెలిసి మెలఁగిరుబలిమిక్
　　నెలగలు దలఁగిన నలమరి, తెలియఁగలరు తెలివినెలమిఁ ద్రిశిరగిరీశా!
నను నెగ్గాడిననైచుట, యును గా కలవారు గొడిమె నొడఁగూడెడి బి
　　స్తను బడుదురొకో యనుచు మ. దినివగ చెడికఱవయొనఁగు త్రిశిరగిరీశా!
వెన్నుని తలపూనల చా, లెన్నికగా నఱుతఁదాల్చి యింపుగునియునిక్
　　వెన్నుఁడు నలువయు నుండఁగఁ, దిన్నం డెదఁ జక్క నెఱిఁగెఁ ద్రిశిరగిరీశా!
నిను గని వలచుచుఁ బొలసుం, దిన నిడి నీ కంటఁ జెవుల తెగఁగని తన కం
　　డ్లను బెఱికి యిడిన కన్నప, దిన మాఱిట నిన్నుఁగలసెఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౬౮

---

* తెన = తెనుఁ = మార్గము.

తనపాపని సిరియాళుని, వనరకఁ దలిదండ్రి కోసి వండిడఁ దినకన్
    గను మొఱఁగుచుఁ జిఱుతొండని, దినుసుగఁ బెందెరువుఁ జేర్చు త్రిశిరగిరీశా!
నిక్కముగ నక్కటికమా, యక్కున మక్కువయుఁ దక్కు నననాస్తిక్యుల్
    సక్కాడి మనుపు మక్కుఱఁ, ద్రిక్కులు నెద్దడియు మ్రుక్కఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౭౦
ప్రేముడి సుందరుఁ గోరికఁ, బ్రాముడి గోసంగి వగిది వచ్చినసీకున్
    సోమాసి మారుఁ డిగిరిక, దీమసమున నిడఁడె యరితిఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౭౧
సిగఁ జూచితి నని బొంకిన, దుగినునిఁ దిట్టఁగను మదిని దురపిలి వేఁడన్
    డొగరడఁచి మనుపవే యీ, తిగతలగట్టినను బెట్టి త్రిశిరగిరీశా! ౭౨
కావరమునఁ గావించిన, కావలముంగాలిచి కనికరమున నన్నున్
    గావుము కావిరికుత్తుక, దేవరదేవురు సడల్చి త్రిశిరగిరీశా! ౭౩
తుప్పటిల న్నినుఁ బూజల, మెప్పింపఁగ లేనయ్యైన మిసిమింతునినా
    నిప్పచ్చరములఁ దోర్చుచుఁ, దెప్పునఁ బాతఱలనిమ్ము త్రిశిరగిరీశా! ౭౪
అన్నులమిన్నల నెన్నుచుఁ, బన్నుగనన్నొసఁగియున్న బన్నముపడితిన్
    గన్నడ పన్నకఁ గన్నతి, దిన్నగ మన్నింపుమన్న త్రిశిరగిరీశా! ౭౫
సాఁకుట కీవుండఁగఁ బెఱ, సోఁకుల వేల్పులుగఁ గొలిచి సొలపొందిమదిన్
    జీకాకు వడయనీక నె, తేఁకువ ననుఁ బ్రోవుమయ్య త్రిశిరగిరీశా! ౭౬
నెల ప్రొద్దు గేస్తునేలయుఁ, జలినట్టుం డిగ్గి గాడ్పుఁ జదలగు నీ ని
    ల్వ్వాల దచ్చి మదిసిఁ గనుఁగొను, దెలివిం గనికరము నొసఁగు త్రిశిరగిరీశా!
తనయాలి కనరు మానుప, నిను గుంటెన వోవఁ బనిచి నీరింకిన గుం
    టను మొసలినోట నిసువం, దిన సుందరుఁ బాటనలరు త్రిశిరగిరీశా! ౭౮
తీవంచమోము గ్రుడ్డులఁ, గావించుచు మనిపి దోర్చి కప్పుచుఁ జేర్చుం
    జౌవంచమోముఁ దమ్ముల, క్రేవన్ మదినుంపఁ జేయు త్రిశిరగిరీశా! ౭౯
తెగులన్ వగవకఁ దగనన్, దుగమొగముల వేల్పుకంటి తొగచెలిదాల్పా
    సగమేన మగువ బిగిచిన, తిగమొగములజోగి మనుపు త్రిశిరగిరీశా! ౮౦
సరివడు దొరప్రొందిన వం, దురి యచటు దొరంగ లేక నొగులుట తనతీ
    పురమనుచు నిన్నెతలఁ చెడి, తెరువొసఁగుము పదిలముగను త్రిశిరగిరీశా!
తరమెఱుఁగని దొర లందఱిఁ, బరికించుచు లేచి కొలిచి బ్రతుకుగనక వే
    సరి వనటకడలిమునుఁగకఁ, దిరముగ నిన్దలఁపఁ జేయు త్రిశిరగిరీశా! ౮౨

కొండెముఁ జెవిఁగొని చదువరి, తండంబుల కెగ్గొనర్చు తగవరినొడుపుల్
మొఱుగ వినియెడి దొరలను, దండికిఁగాఁ గొలువనీకు త్రిశిరగిరీశా! ౮౩

జానుగుకఁ దొరలకుఁ గను, జానుగుమే లొకనిఁగఱచి చక్కాడు దొరల్
వ్రాని పలుకొంపముంతురు, దీవన్నను గొలువనీకు త్రిశిరగిరీశా! ౮౪

చిచ్చుం జొచ్చునె చెద లీ, దచ్చియొశల్ మెచ్చిమదినిఁ దలఁచిన వారికిఁ
వచ్చునె నిచ్చలు గాములు, దిచ్చుమొగం బచ్చువడక త్రిశిరగిరీశా! ౮౫

జగములఁ దుదిరేయినిఁ దన, సెగకంటం గాల్చి మగుడఁ జేయుచుఁ గూల్చున్
జగజెట్టియగుచు నిక్కెడి, తెగుదారియు నొక్కఁడీవ త్రిశిరగిరీశా! ౮౬

అన్నిట నుండుచు నెఱుఁగుదు, వన్నియు ననుమాటనిక్క మన నాయెదలోఁ
నున్నవి నేల యొనర్పవు, తిన్నగ నీవెఱిఁగి జోకఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౮౭

వలపిలు ములుచేమంతుల, నలముచుఁ దెక్కలినిఁ బరాంతకచోరుఁ
దొలుకించి మంటివానలఁ, దెలియం బ్రోలడఁచిదోర్చు త్రిశిరగిరీశా! ౮౮

సారముని పాపజగముం, జేరి పొదల్ దెచ్చిపెంచి చేమంతినవల్
గూరిచి నినుఁ బూజించిన, తీరుంగని ముత్తియిడిన త్రిశిరగిరీశా! ౮౯

కనికనకఁ గనులు నలనటఁ, కనికరములఁ బెనఁగు నదను గని కరమునఁ
గని కరమున నను మనుపమ, దినిఁ దలఁచుచుఁ దెలతునిపుడె త్రిశిరగిరీశా!

కూరిమి నిను మ్రొక్కెడి చను, బేరులకొమ బిడ్డకుట్లు పెనఁగొననీకఁ
జేరి తలిఁ బోలి ప్రోచిన, తీరెన్నఁగ నాదుతరమె త్రిశిరగిరీశా! ౯౧

రమ్మన్న రావు రానివి, పొమ్మనరాఁ గలవి యెందుఁ బోనేరవనఁ
ఇమ్ముగనీ యరు లలవడఁ, ద్రిమ్మరి యెవియేనివచ్చుఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౯౨

తెలివిచెడిమ్రందు నదనున, నలసట నిన్నెదను దలఁప నగుమనొ లేనో
వలపున నిపుడేతలఁచుచుఁ, దెలతును బెంద్రోవఁజెందఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౯౩

తెగులం బడి వగవఁగఁ జముఁ, డెగపునఁ బట్టీడ్చునప్పు డీవెనసి ననుఁ
దిగుచుచు నీలోఁ జేర్పుము, తెగడక నామనవి నింత త్రిశిరగిరీశా! ౯౪

చెడుగడు గుడిచెడి యడజడిఁ, గనవడి నీయడుగు లెడఁదఁ గడలెడి బెడఁగల్
గొడవసుడివడఁగఁ దడయునె, దిడుమని కడకెడలలేక ద్రిశిరగిరీశా! ౯౫

నిన్నొక్కటి వేఁడెద మఱి, నన్నిఁకఁ బుట్టంగఁ జేసి నలియింపక నీ
పొన్నజ్జ దమ్మిగెలపునఁ, దిన్నగ ననుఁ జేర్చిమనుపు త్రిశిరగిరీశా! ౯౬

పొట్టకును జెనఁటి దారలను, నిట్టూర్పునఁ గొలువనీక నీయజ్ఞటనల్
 పుట్టువుల మదినిఁ దలఁచుచు, దిట్టత నినుఁ గొలువఁజేయు త్రిశిరగిరీశా!
చెలిమిని యలుకం గూటమి, నలసట మెయిమఱచియరితి నైనను దలఁపం
 గలవారి జముఁడు సెనకునె, తెలియఁడె నీయజ్ఞబలిమిఁ ద్రిశిరగిరీశా! ౯౮
మిసుసిక వెన్నెలు *తలమల,యునికిజొహా †రుడ్డమోమును త్తరిడింగి
 ళ్లన దుక్కాణ కొంకణమిడీ, తిని మనుపుము చెంగనాలు త్రిశిరగిరీశా ౯౯
చిన్నిదపు గట్టువిలుతుఁడ, చిన్నిపువుల్ గూర్చినిడుచుఁజివ్వురుటడుగులన్
 జిన్నిపువుల్ వెట్టెద ననుఁ, దిన్నగమన్నింపుమన్న త్రిశిరగిరీశా! ౧౦౦

అష్టవిధకందము.

గర్భప్రథమకందము.

తలఁతును నెలడాల్ నిలువున్, దలనెల నిలుపుని వెలిమల తలగలు నెలవున్
 నిలుపునిఁదలజాల్ బలియుని, నెలగలుగలుగను బలుకుల నెలవున్ గలయన్.

గర్భద్వితీయకందము.

నెలడాల్ నిలువున్ దలనెల, నిలుపున్ వెలిమల తలగలు నెలవున్ నిలుపున్
 దలజాల్ బలియుని నెలగలు, గలుగన్ బలుకుల నెలవునిఁగలయన్ దలఁతున్.

గర్భతృతీయకందము.

తలనెల నిలుపుని వెలిమల, తలగలు నెలవుని నిలుపునిఁ దలజాల్ బలియున్
 నెలగలుగలుగనుబలుకుల, నెలవునిఁగలయన్ దలఁతును నెలడాల్ నిలువున్.

గర్భచతుర్థకందము.

వెలిమల తలగలు నెలవున్, నిలుపునిఁ దలజాల్ బలియుని నెలగలుగలుగన్
 బలుకుల నెలవున్ గలయన్, దలఁతును నెలడాల్ నిలువునిఁదల నెలనిలుపున్.

గర్భపంచమకందము.

నిలుపునిఁ దలజాల్ బలియుని, నెలగలు గలుగను బలుకుల నెలవున్ గలయన్
 దలఁతును నెలడాల్ నిలువున్, దలనెలనిలుపుని వెలిమలతలగలు నెలవున్.

గర్భషష్ఠకందము.

తలజాల్ బలియుని నెలగలు, గలుగను బలుకుల నెలవునిఁ గలయన్ దలఁతున్
 నెలడాల్ నిలువున్ దలనెల, నిలుపున్ వెలిమలతలగలు నెలవున్ నిలుపున్.

* తలమల=శిరగిరి=త్రిశిరగిరి, † ఉడ్డమోము=నాలుగుమోములుగల నలువ.

గర్భసప్తమకందము.

నెలగలు గలుగను బలుకుల, నెలవున్ గలయన్ దలఁతును నెలడాల్ నిలువున్
దల నెల నిలుపుని వెలిమల, తలగలు నెలవుని నిలుపునిఁ దలజాల్ బలియున్.

గర్భాష్టమకందము.

పలుకుల నెలవున్ గలయున్, దలఁతును నెలడాల్ నిలువునిఁ దల నెలనిలుపున్
వెలిమల తలగలు నెలవుని, నిలుపున్ దలజాల్ బలియుని నెలగలుగలుగన్.

నెలడాల్ — చంద్రజ్యోతివంటి కాంతిగల
నిలువున్ — ఒడలుగలవానిని
తల — తన శిరస్సునందు
నెల — అర్ధచంద్రుని
నిలుపున్ — దక్షప్రజాపతియొక్క శాపపీడితుఁడై రూపఱకుండునట్లు తన జటామకుటమందు స్థిరముగాఁ జెక్కి నిలిపిపెట్టుకొనినవానిని,
వెలిమల — శ్వేతవర్ణమైన రజతాద్రియొక్క
తలకలు — శిఖరమును
నెలవున్ — తనకు వాసస్థానముగాఁ గలవానిని
నిలుపుని — బ్రహ్మావిష్ణురుద్రాదులును సకలచరాచర ప్రపంచములును మహాప్రళయకాలమందు రూపఱి నశింపఁగాఁ దా నొక్కఁడే కాలముఁ గర్మములుఁ దలఁగి స్థిరముగా నిలుచువానిని
తల — శిరస్సునందు
జాలు — గంగానదిని ధరించుకొన్న
బలియుని — లోకైకవీరుని
పలుకుల — సకలభాషలకును
నెలవున్ — వాసస్థానముగా నుండువాఁడైన పరశివమును
నెలగలుగలుగన్ — ఇహమందు ధర్మాచరణమునకుఁ దోడుగానుండు సంపదలు నాకు సిద్ధించుటకును
కలయున్ — పరమందు పశు పతి యనుభేద ముడిగి యద్వైతముగాఁ గలసికొనుటకును
తలఁతున్ — హృదయమందు సదా ధ్యానించెదను.

EPILOGUE.

శ్రీచిల్లవారి కులజల, ధీచంద్రసుధీవిశాలు దీనార్తిహరున్
యాచకజనకల్పకు గృ, ధ్రాచలషణ్ముఖపదస్థితాంతఃకరణున్.

అతిరుద్ర సోమసవనము, నతులిత వస్తు ప్రదర్శ నాదులచే నీ
క్షితి 'రాజ' బిరుదమందిన, హితభాషణు వేంకటేశ్వరెట్టమహీశున్.

వ్రంతలఁ బాపుచు మానిసి, బంతుల యొద్దడిని దోర్చి మన్నించుచు వే
ఱింతుల కూటమిఁ గోరఁ డొ, కింతయు శ్రీవేంకటేశ్వ రెట్ట బిడౌజున్.

మనుపఁదగు మేరగలఁడని, వనటంబడనీక నాదు మనవియొకింతం
గొనికోర్కులొసఁగి మదిఁ జన, వెనసిన శ్రీవేంకటేశ్వ రెట్టక్షితిపున్.

మును *నల్లద్రావుఁడేటన్, మినుమణి విల్లందునాఁడు వింటికినేగన్
గనివనరి పొగలుచుండు మ, దిని దీమసమొదవఁ దలఁచి తేజితినిటులన్.

నాకున్ జననస్థలము పి, నాకియుఁ ద్రిశిరాఖ్యదనుజనాథుని కోర్కుల్
వీక నిడి గ్రావరంగముఁ, జేకొని త్రిశిరఃపురంబుఁ జేరివసించున్.

ప్రేమను మాతృనిధానుం, డై మాతృసురూపమొంది యంగనఁబ్రోవన్
దా మహి సుగంధికబరీ, వాముండౌ మాతృభూతపరమున్ మదిలో.

స్తవమొనరించుచు భక్తిం, దవిలి శివున్ సంతతంబుఁ దలఁచిన హృదికిన్
శివబోధము దృఢశుద్ధియు, భవబంధవిముక్తి గలుగుఁ బరమునటంచున్.

అవివేకతమస్తరణిన్, భవసాగరతరణు శమనభంజకరణుఁ గై
రవపతిధరణుఁ జతుర్దశ, భువనైకశరణ్యు శేషభుజగాభరణున్.

కర్మత్రయపీడితతను, ధర్మత్రయ మణఁచి పరము దానను దెలివిన్
నిర్మలనిత్యానందవి, నిర్మాతునిఁ బొగడనైతి నిష్కలపరమున్.

మును నాకలోకనాథుం, డనువుగ సేనాని సాయ మందినవిధ మే
ననుపమకవివర్యులదయఁ, గొనిపొగడితినిందుగొనముగొందురువిబుధుల్.

సారగ్రాహారసజ్ఞులు, ధీరమతిం బరులతప్పుఁ దేఱరు కుకవుల్
క్రూరమతి లాతిసేరము, తేఱితమచిరాకుగుప్ప లెఱుఁగరొకింతన్.

శ్రీసోమాస్కందమూర్తయేనమః.

---

* రాక్షససంవత్సరము, ధనుర్మాసము మొదటితేది.

శృంగారరసము.

కనకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారు—విజయనగరము.

రసశబ్దమునకు "రస్యతే ఆస్వాద్యత ఇతి రసః" అని వ్యుత్పత్తి. ఆస్వాదింపఁబడునదిగాన రస మని పిలువఁబడుచున్నది. ఈరసము విభావాదులచే స్థాయి చక్కఁగఁ బరిపుష్ట మైనపుడే స్ఫూర్తిని జెంది సర్వజన హృదయాహ్లాదక మగును. ఈవిషయమే ప్రతాపరుద్రీయమున నిట్లు స్పష్టపఱుపఁబడినది.

"విభావానుభావసాత్త్వికవ్యభిచారిసామగ్రీసముల్లాసిత స్థాయిభావో రసః—"

ఇట్టిరసమే కావ్యమునకుఁ బ్రధానభూతమైనది. కనుక కవి తనకావ్యమున సర్వప్రయత్నములచేతను రసమునే ముఖ్యముగఁ బోషింపవలయును. ధ్వనికారుఁడు మన కీవిషయమునఁ బ్రమాణము.

కావ్యస్యాత్మా స ఏవార్థః తథా చ దికవేః పురా
క్రౌంచద్వంద్వవియోగోత్థః శోక శ్శ్లోకత్వమాగతః. 1 ఉ. 5 కా.
"వాచ్యానాం వాచకానాంచ యదౌచిత్యేన యోజనమ్
రసాదివిషయే ణైతత్ కర్మముఖ్యం మహాకవేః" 3 ఉ. 32 కా.

వృత్తికారుఁడుకూడ నీకారికావృత్తిలో స్పష్టముగఁ జెప్పియున్నాఁడు.
"అయమేవహిమహాకవే ర్ముఖ్యవ్యాపారో యద్రసాదీనేవ ముఖ్యతయా కావ్యార్థకృత్య తద్వ్యక్త్యనుగుణేన శబ్దానా మర్థానాం చోపనిబంధనమ్"

ఇట్లు కావ్యమునకుఁ బ్రధానభూతమైన రస మాలంకారికులచే శృంగారము, హాస్యము, కరుణము, రౌద్రము, వీరము, భయానకము, బీభత్సము, అద్భుతము, శాన్తము, నని తొమ్మిదివిధములుగ విభజింపఁబడినది. విద్యానాథునిశ్లోకము నిటఁ బ్రమాణముగ నిత్తును.

"శృంగారహాస్యకరుణాః రౌద్రవీరభయానకాః
బీభత్సాద్భుతశాన్తాశ్చ రసాః పూర్వై రుదాహృతాః" రసప్రకరణము.

ఈ తొమ్మిది రసములలోను శృంగారరసము ప్రధానభూత మయిన దని చెప్పవచ్చును. ఏలన-నిది చాలసుకుమార మైనదయి సర్వజనహృదయాకర్షముగ నున్నదిగనుక-సర్వప్రాణులకు శృంగార మనుభవమునం దుండుటచేతను నదియే సర్వజనులహృదయముల నాకర్షించుటకు సమర్థమై యున్నది. వీరాదు లన్ననో సర్వజనసామాన్యములు కావు. ఆయాయి పురుషులకే యనుభవవిషయము

లగును అందుచే సర్వజనసామాన్యము లనుటకు వీలులేదు. శృంగార మన్న నో నిత్యము నందఱకు ననుభవ విషయ మగుటచే నందఱకు నది యాహ్లాదకర మగుచున్నది. కాన శృంగార మీతరేతరరసములలోను బ్రధానమైన దనుటకు సందేహము లేదు. యీవిషయమునే ధ్వనికారుఁడిట్లు చాటుచున్నాఁడు.

"శృంగారఏవ మధురః పరః ప్రహ్లాదనోరసః
తన్మయం కావ్యమాశ్రిత్య మాధుర్యం ప్రతితిష్ఠతి" 2 ఉ. 8 కా.

* వృత్తికారుఁడు కూడ నీవిషయమును దృఢపఱిచినాఁడు.

"శృంగారరసోహి సంసారిణాం నియమే నానుభవవిషయత్వాత్ సర్వరసే భ్యః కమనీయతయా ప్రధానభూతః"

రసవిరోధచర్చలోఁ జాల సుకుమారమైన దీరస మని చెప్పియున్నాఁడు. మఱియునిది యితరరసములకంటె మిక్కిలి కావ్యమునకు శోభాదాయక మనియు సర్వజనాకర్షక మనియుఁ గవి దానియందు శ్రద్ధకలవాఁడై యుండవలయు నని యుఁ జెప్పినాఁడు.

"విరోధ మవిరోధం చ సర్వత్రేత్థం నిరూపయేత్
విశేషతస్తు శృంగారే సుకుమారతరోహ్యసౌ" 3 ఉ. 28 కా.

"వినేయా నున్ముఖీకర్తుం కావ్యశోభార్థమేవవా
తద్విరుద్ధరసస్పర్శ స్తదంగానాం నదుష్యతి." 3 ఉ. 30 కా.

"అవధానాతిశయవాన్ రసే తత్రైవసత్కవిః" 3 ఉ. 29 కా.

సాధారణముగ నొకనిని సన్మార్గమునకుఁ ద్రిప్పవలయు నన్న వానిహృద యమున కాహ్లాదకరము లగువాక్యములచేఁ గదా వానికి నీతి గఱపవలయును. వెగటగువాక్యములచే వానికిఁ బ్రవృత్తి కలుగదు కనుకనే భాసశూద్రకకాళి దాసాదిమహాకవులు సర్వజనహృదయానందకము లగువాక్యములచే నీతి నుప దేశింపఁ బూని తమప్రబంధములు సర్వజనమనోరంజకములుగ నుండుటకుఁ గాను వానిలో సర్వజనసాధారణమైన శృంగారమునే చొన్పినారు.

ఇప్పటికి సంస్కృతప్రబంధములు నూటికి నేనుబది పైఁగా శృంగారరస పూరితము లగుటకుఁ గారణ మేమి? శృంగారరసము సర్వరసములకంటెను సర్వజనహృదయాహ్లాదకరమగుటయే. కనుక శృంగారరసమురసములలోని కెల్ల రాజ మని చెప్పుట యెంతమాత్రము నతిశయోక్తి కాఁజాలదు.

* ధ్వనికారుఁడు, వృత్తికారుఁడు వేఱని పరలోకవ్యాఖ్యమున నిరూపించనున్నాను.

భోజుఁడు కూడఁ దన సరస్వతీకంఠాభరణమున శృంగారమునకే ప్రాధాన్య మిచ్చియున్నాఁడు. శృంగారమే యభిమత మైనరస మఁట. అట్టి శృంగారమందు కవి మగ్నుఁడైననాఁడే కావ్యము మనోరంజకముగనుండు నఁట లేనిచోఁ గావ్యము నీరసమే నఁట.

"రసోభిమానో హంకారః శృంగార ఇతి నీయతే
యోర్థః తస్యాన్వయాత్కావ్యం నీరసం సర్వమేవతత్."
"శృంగారీచేత్కవిఃకావ్యే జాతం రసమయంజగత్
సఏవచే దశృంగారీ నీరసం సర్వమేవతత్."

మఱియు నాలంకారికులందఱుఁగూడ దీనికే యగ్రస్థానము నిచ్చియున్నారు. శృంగారరసమునకుఁ బూర్తిగ విభావానుభావాదులను సోదాహరణముగ వివరించుచు హీరాములకు వానిని వివరించియుండలేదు. ఊహ్యాము లనిరి. ఏలన నిదియే సర్వజనాదరణీయముగాన దీనిని బాగుగ వివరించి యితరరసములకు వారె యూహించుకొనఁగల రని కనుక శృంగారమే ప్రధాన మైన దనుటకు సందియము లేదు.

రసముఁ బేర్కొనునప్పుడు గూడ "శృంగారహాస్యకరుణాః" అని మొదటనే పేర్కొనఁబడిన దీశృంగారము కనుక దీనికే ప్రాధాన్య మిచ్చిరి యాలంకారికు లనుటకు సందియము లేదు.

కనుక సుకుమారమైన యీశృంగారరసము సర్వజనవ్యాదయాహ్లాదకర మగుటచేతను అన్నిరూపకములందుఁ జొన్పఁబడుటచేతను నాలంకారికులచే నగ్రస్థాన మీయఁబడియుండుటచేతను వీరము మొదలగు నితరరసములకన్న నిది యందఱికి ననుభవవిషయ మగుటచేతను రసములలో నిది రాజమని యనుట యతిశయోక్తి కాఁజాలదు.

గ్రంథస్వీకారము.

(1) బ్రహ్మపురాణము:—ఇయ్యది యష్టాదశ పురాణములలో మొదటి పురాణమున కాంధ్రానువాదము. బ్రహ్మాండపురాణము, వాల్మీకిరామాయణాది మహాగ్రంథముల రచించి ప్రసిద్ధి నొందియున్న కావ్యస్మృతితీర్థ బిరుదాంచితులు బ్ర॥ జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు రచియించినది. ఇతర పురాణములలో నుండు విషయములు పెక్కు లిందును గానవచ్చుచున్నవి. శ్రీ కృష్ణావతార కథన మిందు విపులముగా నున్నది. ఓఢ్ర దేశమును దద్దేశమున నుండు కోణార్క పురుషోత్తమక్షేత్రముల మహాత్మ్య మిందు విశేషముగ వర్ణింపఁబడినది. 718 పుటల మూలము నైదాశ్వాసములును గలది. ప్రథమాశ్వాసము 33 అధ్యాయముల కథ 1562 పద్యములు. ద్వితీయాశ్వాసము 30 అధ్యాయముల కథ 1299 పద్యములు. తృతీయాశ్వాసము 27 అధ్యాయములకథ 1197 పద్యములు. చతుర్థాశ్వాసము 27 అధ్యాయముల కథ 1288 పద్యములు. పంచమాశ్వాసము 18 అధ్యాయముల కథ 772 పద్యములు. శర్మగారి కవితాధార యనర్గళమైనది. శైలి సుప్రసన్నము. మృదుపాకము. ఈపురాణము నిజముగాఁ బురాణశైలిం జదివి యానందించుట కెంతయు ననుకూలముగానున్నది. మచ్చునకుఁ బద్యములు.

చ. పరశివ సంశయంబు మదిఁ బాటిలు నేని మదుక్తియం దదే
వరుసను నిన్నె నీక్షణమె భర్తగ నే వరియించుదాన నా
దరమున ననుగ్రహింపుము సతంబును నీ మది నిల్పియున్న యీ
తరుణిని బ్రోవఁగాఁ దగదె దర్పకభంజన సోమశేఖరా! పుట180.ప.1519.

చ అనుపమతీర్థరాజమునయం దోఁగి స్నానము చేసి శ్రీహరిం
గనిన నరుల్ సుపర్వపురకన్యుత్తరస్థలుల న్వసింతు రా
మనుజుల కాయమాలయముమాట వినంబడకుండు; నుత్కలం
బునఁదగు క్షేత్రవర్యమునఁ బుణ్యదమైతగుదానియందునన్.232.పుట401ప.

ఈ పురాణము వెల రు 4-0-0. కడప మునిసిపల్ హైస్కూలునందుఁ బ్రధాన పండితులుగా నున్న శర్మగారి యొద్ద దొరకును.

(2) కావ్యామృతము:—అల్లంసెట్టి అప్పయ్య కవిగారు రచించినది. రెండు భాగములు ఇందు ధ్యానము, కవి, రాఘవప్రశంస, ప్రబోధము, జన్మము, కోకిలగానము- ఇట్లు ముప్పది విషయములగు పద్యములు 69 పుటలలోఁ జక్కని కాగితముల మీఁద ముద్రింపఁబడినవి. ప్రసిద్ధులగు ననేకులు పండితులుఁ గవులు దీనిపై నిచ్చిన సదభిప్రాయములు కూడ నిందాదిని ముద్రింపఁబడియున్నవి. అప్పయ్య కవిగారు రచించిన యిందలి పద్యములు చక్కఁగా నున్నవి. చాలవఱకు లోకానుభవమున వ్రాసినవి. కొన్ని యందందు వాడుకలో నున్న విషయములుం గలవు. విషయమునకుఁ దగిన రీతిని బద్యములు పదప్రయోగాదుల నొప్పుచున్నవి. వకుళమాలికలో శ్రీ రామకృష్ణ పరమహంసగారిసూక్తులు కొన్నిగలవు. ఆ పద్యములు చదువం దగినవి.కొన్ని పద్యములు మచ్చు చూపఁబడును.

గీ. అఖిల జగదంతరాత్మకుఁ డగు మహేశు, నర్థిఁ బ్రార్థింపు మెచ్చోటనైననీవు
　చీమప్రాకుడు సౌదనైనఁ జెవిని దార్చు,నట్టిదేవుండు వినఁడె నీయార్తరవము.

గీ. పొలము కడులోఁతుగా దున్నుకొలఁది సస్య
　సమితిఫలియించుచుండు విస్తారముగను
　బుద్ధి వికసించునంతకుఁ బూతమగుచుఁ
　దివ్యతరమైన జ్ఞానంబు తేజరిల్లు.

దీని వెల రు. 0-8-0 విశాఖపట్టణము జిల్లాలోని పొందూరులో విద్యా విద్వాన్ చదువుల నందికేశ్వరరావుగారి యొద్ద దొరకును.

---

(3) జ్యోతిర్వినోదిని:—కన్నడము. శ్రీ కంఠీరవ నరసింహరాజ పరిపోషిత కర్ణాటక వైజ్ఞానిక గ్రంథమాల కిది ప్రథమపుష్పము. మైసూరు దొరతనమువారి పవనశాస్త్రశాలాధ్యక్షులగు శ్రీయుతులు నంగపురం వేంకటేశ అయ్యంగారు బి. ఏ. గారు దీని యనువాదకులు. కర్ణాటక సాహిత్యపరిషద్గౌరవ కార్యదర్శులచే నాదరపూర్వకముగాఁ బంపఁబడినది. నామముచేతనే యీపొత్తమున నేమి యుండునో తెల్లమగుచున్నది. 287 పుటలు క్రౌనుసైజు. ఆంగ్లగ్రంథము నుండి యనువదింపఁబడినను, ముక్కకు ముక్క చేర్పక కన్నడములో నే రీతిని రచించినఁ బరివర్తన మని తోఁచునో యారీతిని రచియింపఁబడినది.

సంతోషవిషయము:—కర్ణాటక సాహిత్యపరిషదధ్యక్షులు లయిన సర్ శ్రీ కంఠీరవ నరసింహరాజ ఒడయర్ బహద్దరు వారు కర్ణాటకులలోఁ బెక్కురలోఁ గల మూఢవిశ్వాసమును నజ్ఞానమును దొలఁగించి వారికిఁ బ్రకృతినియమముల విషయములలోఁ వెలిఁబిని గలిగించుటకయి సులభ గ్రాహ్యము లగు వైజ్ఞానికపుస్తకములను వ్రాయించి ముద్రించి ప్రకటించుటకయి 2500 రూపాయలు పరిషత్తునకు దయచేసి రఁట. ఆ ధనములో నుండి పరిషదుపాధ్యక్షులయిన రాజసభాభూషణ కర్పూర శ్రీనివాసరావుగారు, అనువాదకు లగు వేంకటేశ అయ్య గారి యొద్దనుండి యీ జ్యోతిర్వినోదిని దీసికొని పరిషత్సభ్యులతో నాలోచించి 500 రూపాయలు బహుమాన మొసఁగి యీ రీతిం బరిషత్పక్షమునఁ బ్రకటించిరి ఇట్టి గ్రంథములు మన యాంధ్రమునను వెలసి విజ్ఞానమును వెలయించుటకయి యాంధ్రులలో నుదారు లగు విత్తాధికులు భాషా సంస్థలకుఁ దోడ్పడుదురుగాక. ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు వెనుక నిట్టిదొక జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము ను బ్రకటించినది గాని యది జనాదరమును గోరుచున్నది.

ఈ జ్యోతిర్వినోదిని, జ్యోతిశ్శాస్త్రసంబంధము లగు సమస్త విషయములను దెలుపుచున్నది. దీని వెల రెండు రూపాయలు. బెంగుళూరు కర్ణాటక సాహిత్య పరిషత్కార్యాలయమున దొరకును.

---

(4) కష్టజీవి:—శ్రీయుత తంగిరాల రామనాథశర్మగారిచే రచియింపఁబడినది. నెల్లూరు, ఆంధ్ర సాహితీ గ్రంథాలయమున వెలువడిన మొదటి గ్రంథము. 500 పద్యములు.

క. శృంగారము వేదాంతము, సంగద్వితయంబుగాఁగ నమిత ప్రౌఢిన్
రంగారఁ గష్టజీవిన్, సంగడికాండ్రకు మిగుల సంతస మొదవన్.

గీ. రసికులకు రమ్యమై యించురసముఁ బోల్కి
పోల్కి ప్రతిపద్యమున మేల్మిఁ బొలుచునటుల
రసికురాండ్రకు రమ్యమై రసన జుంటి
తేనె చందాన నంత వర్ధిల్లునటుల.

గీ. యోగులకుఁ బుణ్యపాప మిశ్రోగ్రకర్మ
కాష్ఠములు గాల్ప శుచియాచుఁ గ్రాలునటుల
యోగినుల కపవిత్ర సంభోగమోహ
జలధి గడవంగ నావయై వెలయునటుల.

క. కవితాకంఠాభరణుఁడఁ, బ్రవిమలమతి రామనాథ ప్రఖ్యాతాఖ్యుం
డవు నే విరచించితి మా,ధవగురు కరుణాకటాక్ష ధన్యాత్ముఁడ నై.

అని కవిగారు గ్రంథములోని సారమును దుదను దెల్పినటులుగా నీపద్య కావ్యము తనరుచున్నది. ప్రతిపద్యమును రసాస్పదముగ నున్నది. తఱచుగఁ బద్యంబుల నరుగుణము లగు ననేక లోకోక్తులు గలిగి విడువక చదువ మనసు పుట్టించుచుండును. ధారగల కవిత్వము. ఉచితపదయుత రచనగలది. స్త్రీపురుషోప యోగము లగు నీతివాక్యములిందుఁ బెక్కులు గలవు. పద్యోపేతమైన యీ గ్రంథమునఁ గవిగారి నవీన మార్గము మెచ్చఁదగియున్నది. పాఠకులు చదివి యా నందింతురు గాక. వెల రు. 1. మచ్చు చూడుఁడు.

మ తరుణీ వందురఁ బోకు ఖిందులకుఁ జిత్తంబందు నెవ్వారికిం
జిరకాలంబును నుండఁబోవు తలఁపన్ శ్రీసంపదల్ వానిచే
గరువం బొందినవారు మూఢు లిది నిక్కంబైనఁ గానిమ్ము స
త్వర మీచోటును బాసి పోవుదము కాంతారంబులం జేరఁగన్.	165

చ. ఘనకవితా ప్రతీతుఁ డగుఁ గావునఁ గమ్మని పల్కుఁదేనియల్
చినుక నుదాహరించి తను చెప్పిన దంతయు వారు భక్తితో
విన మతబోధ సేసె నట వేలకువేల్గుమిగూడఁ జొచ్చి రా
మ్యన నిజభక్తి మార్గగుల కబ్బవె శిష్యపరంపరల్ ధరన్.	347

నెల్లూరు ఆంధ్రసాహితీ గ్రంథాలయము మేనేజరుగారియొద్ద దొరకును.

---

(5) సీమంతిని:—ఆంధ్రప్రచారిణి గ్రంథమాల-౭౧ పుష్పము. శ్రీవేంకటపార్వతీశ్వరకవులలో నొకరగు పార్వతీశ్వరకవిగారిచే వంగభాషలో, పాంచఖడీదేవుగారిచే రచియింపఁబడిన సతీసీమంతిని యనునవలనుండి తెనుఁగు చేయఁబడినది. ౨౦౩ పుటలును 34 ప్రకరణములును గలది. వెల రు 1-8-౦. పిఠాపురములో నాంధ్రప్రచారిణీ కార్యాలయమున దొరకును.

---

(6) విష్ణుపురాణము:—కలిదిండి భావనారాయణ ప్రణీతము. నాలు గంశములు. చెన్నపురి విశ్వకళాపరిషత్ప్రాచ్యపరిశోధనాలయ ప్రచురణముల లో నాంధ్ర గ్రంథమాలలో నిది మొదటిది. తెనుఁగుపురాణములలో నింత యథామాతృక మయినరచనయే కన్పట్ట దని ప్రకాశకులు తెల్పుచున్నారు. ఆంధ్రకవులలో మొదటనుండి వచ్చు నాచారమునే యీకవియు ననుసరించి

నాఁడు. తనకాలము నెచ్చటను దెలిసికొనుట కాధారములను గనఁబఱుపలేదు. ఇతర గ్రంథములలో నొకయాధార మున్నను దానినిబట్టి యైనను బ్రకాశకులు కాలనిర్ణయము చేయుటకు సాహసింపఁజాల రైరి. వీరు, "కొన్ని వ్యాకరణము లను బ్రమాణముగా గైకొని యీగ్రంథమును బరీక్షించినచోఁ దప్పు లని చెప్పఁదగిన ప్రయోగములు కొన్ని పొడగట్టును, కాని మేము వానిని దప్పు లనక ప్రయోగవిశేషము లందుము. ఏమన స్వతంత్రుఁడును బహుగ్రంథకర్త యునగు కవిని నసమగ్రలక్షణమునకు విధేయుని జేయుట శాస్త్రవిరుద్ధము" అని వ్రాసిరి. కేశవ! అచ్యుత! అనుటకు కేశవాచ్యుత యనుట తప్పుగాక విశేష మేమై, సతులవేయి నుండని అనుటకు సతులవెయ్యింటిఁ గనియె ననునది తప్పు గాక విశేషమే యైనచోఁ బండితులు, విద్యాధికులు, స్వతంత్రులు, బహుగ్రంథ పరిశీలకులుఁ గూడఁ జివరతప్పొప్పులపట్టిక వేయ నక్కఱయే లేదు. అవియును విశేషములే యనవచ్చును. విశ్వకళాపరిషత్తులోని పండితులుగూడ నసమగ్రల క్షణములకు విధేయులు గావలయునా! దీనివెలరు 2-8-0. మద్రాసు యూని వర్సిటీ ఓరియంటల్ రిసర్చి ఆఫీసులో దొరకును.

మచ్చునకుఁ గొన్ని పద్యములు.

ఉ. సాగిలిమ్రొక్కి హస్తజలజంబుల మోడ్చి నృపాలసూనుఁ డ
య్యోగులఁ జూచి యిట్లనియె నోమహనీయతరప్రభావభ
వ్యాగమవేదులార! ధ్రువుఁ డందురు నన్ను, మదీయపూర్వపు
ణ్యాగమనంబున న్నిము మహాత్ములఁ గంటి ఫలించెఁ గోరికల్. (ప్రథమ 272)

చ. ముసలహలాభిశోభితసమున్నతదోర్యుగుఁ డేకకుండలో
ల్లసనలసత్పపోలుఁ డచలస్వఫణాగ్రమణీగణ ప్రభా
ప్రసరణరంజితాఖిలధరావలయుండు లయుం డనంతుఁ డు
ష్ణసముగఁ దాల్చునీభువనపంక్తులతోడి యజాండభాండముల్. (ద్వితీ.72)

చ. వనజదళాక్షు భక్తజనవర్గము డగ్గరఁ బోవరాదు, పో
యినయపుడే మదాంధదనుజేభఘటావిఘటీకృతప్రచం
డనిబిడరోషకేసరి భటా! హరిచక్రము విక్రమించినన్
మనతలలెల్లఁ బోవు ననుమానము లేదిది నీకుఁ జెప్పితిన్. (తృతీ. 103)

శ్రీరస్తు.

బాలసరస్వతీయపీఠిక.

దేశభాషలు శ్రుతిగర్హితము లైన వని చెప్పుచు నయ్యవి హేయము లని విశ్వసించు దురాచారము నడఁగఁ ద్రొక్కి దేశభాష యగు నాంధ్రమును బండి తాదరణపాత్రముగఁ జేసినవాఁడును దొలుదొలుత నాంధ్రమునఁ గావ్యరచన మునకు దారి చూపినవాఁడును నన్నయభట్టారకుఁడు. నన్నయభట్టునకుఁ బూర్వము కావ్యము లున్న వందురు గాని యందులకుఁ దగినప్రబలప్రమాణ ములు కాన్పింపవు. నన్నయభట్టు భారతామ్నాయము నాంధ్రీకరించినట్లును, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యను నాంధ్రవ్యాకరణమును రచించి శబ్దశాసనుఁ డను బిరుదము నందినట్లును నాంధ్రులకు విశద మయియే యున్నది.

చాలకాలము వఱకును నడఁగి యున్న యీయాంధ్రశబ్ద చింతామణిని, ఎలకూచి బాలసరస్వతి ప్రకటించి దానికిఁ డీకను వ్రాసెను. ఆంధ్రశబ్దచింతా మణిటీకనే గాక "భాషావివరణము, చంద్రికాపరిణయము, రాఘవయాదవ పాండవీయము మొదలగు కొన్నిగ్రంథముల నితఁడు రచించియుండెను. నన్న యాధర్వణుల పిదప నాంధ్రభాషయందు సమగ్రమైనపాండిత్యమును సంపా దించినవారిలో నితఁడు ముఖ్యుఁ డనుటలో నతిశయోక్తి యుండనేరదు. "భా ష్యాది బహుశాస్త్ర పరిచయోదాత్తుఁడ" అని పీఠికలోఁ జెప్పినదానిని బట్టి యాంధ్రమందే గాక సంస్కృతమునందును దలస్పర్శి యగుపాండిత్య మితనికిఁ గల దని స్ఫుట మగుచున్నది. ఇతని రాఘవయాదవపాండవీయమునకు రాఘవ పాండవీయ హారిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములు మార్గదర్శకము లని చెప్పవచ్చును. ఈగ్రంథము భాషాస్వాతంత్ర్యమును బాండిత్యప్రకర్షమును వెల్లడి చేయును, గాని, రసమయకావ్యవ్యపదేశమునకు యోగ్యము గా దనుటలో విమర్శకులు విప్రతిపన్నులు కాఁ జాలరు. ఇట్టి శ్లేషకావ్యములు భాషాసంప్రదాయముల ను భాషానియమములను దెలుపుటలో నెక్కువయుపయోగింపఁగలవు.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణి సిద్ధునివలనఁ దనకు లభించినట్టు లీకవి "శివ యోగివర్యునిచే దేవచోదనం బరిప్రాప్తమైన యాంధ్రశబ్ద చింతామణి" యని పీఠికలో వ్రాసియున్నాఁడు. అప్పకవిమాత్రము "ఆలోకనుతుఁడు మొన్నఁటి, కీలకసమ నామతంగ గిరికడ నొసఁగెన్, బాలసరస్వతులకు" (ఆ1-ప50) అని

సారంగధరుఁడు బాలసరస్వతి కిచ్చినట్లు చెప్పెను. బాలసరస్వతి సారంగధరుఁ డిచ్చినట్లు వ్రాయలేదు. శివయోగివర్యుఁ డిచ్చినట్లు చెప్పెను. ఆశివయోగి వర్యుఁడు సారంగధరుఁడే యై యుండు నని యప్పకవి యూహించి యుండును. సారంగధరకథ విశ్వసనీయ మైనను గాకపోయినను నీయాంధ్రశబ్దచింతామణి నన్నయభట్టుచే రచియింపఁబడియె నని యితరవఱకు విమర్శకులచే నిర్ధరింపఁ బడియే యున్నది.

బాలసరస్వతిచేత రచియింపఁ బడిన యీటీక పండితులచేఁ బ్రమాణ భూతముగా గ్రహింపఁబడినట్లు "ఎలకూచి బాలసరస్వతి సకలభాషాకవి మహోపాధ్యాయ ప్రణీతాంధ్రవ్యాఖ్యానగ్రంథం బాధారంబుగా రచియింపఁ బూని'' అను నప్పకవివాక్యమువలన వెల్లడి యగుచున్నది. అహోబలపండితుఁడు:--''టీకా బాలసరస్వతీ కవికృతా శుద్ధాంధ్రవాగ్గుంభితా, సూత్రప్రోత పదార్థమాత్ర కథన ప్రక్షీణశక్తి స్తతః, కస్తుష్యే ద్బుధి పణ్డితః కవివరః'' అని యితనిటీక శుద్ధాంధ్రవాగ్గుంభిత మై (అనఁగా దోషరహిత మైన యాంధ్రవాక్యములచే) యొప్పుచున్నను సూత్రమందలి పదముల యర్థము మాత్రమే ప్రకటించుచున్న దని యు నందువలన నల్పశక్తిగల (అనఁగాఁ దక్కువ యుపయోగము గల) యీటీకవలనఁ బండితులు తృప్తిఁ బొందఁజాల రనియును జెప్పెను. ఈయహోబల పండితుని వాక్యమునందు సత్యము లేకపోలేదు. కాని, యీ టీక సమస్తాంధ్రవైయాకరణులకును మార్గదర్శక మై యున్న దని చెప్పుట కెంతమాత్రము సందేహము లేదు.

ఇతఁడు తనటీకను భాష్యమని "ఆంధ్రవ్యాకరణ భాష్యనిబంధనోత్సుకుఁడనై" అనువాక్యముచే వ్యవహరించియున్నాఁడు. సామాన్యముగా భాష్య లక్షణము-"సూత్రార్థో వర్ణ్యతే యత్ర వాక్యైః సూత్రానుకారిభిః। స్వపదానిచ వర్ణ్యన్తే భాష్యం భాష్యవిదో విదుః''అని చెప్పఁబడి యున్నను నిది భాష్యమను వ్యవహారమునకుఁ దగియుండ లే దని చెప్పవచ్చును. సంస్కృతవ్యాకరణమహాబ్ధిని నాలోడించిన పతంజలికృతవ్యాఖ్యానమునకును దత్త్వప్రతిపాదక మగు శంకరాచార్యకృత బ్రహ్మమీమాంసా సూత్రవ్యాఖ్యానమునకును నట్టి యాఖ్య తగి యున్నది.

బాలసరస్వతీయము నందలి పీఠికలోని మొదవపద్యమునందు "తెలుఁగు వ్యాకరణంబు" అని కలదు. "సంయుక్తే సంస్కృతాద్యై స్స్యా త్సర్వ మాంధ్ర

పదం లఘు" అనుదానినిబట్టి "తెలుఁగు" అనుపదములోని యంత్యవర్ణము గురువు కాదు. గురువు కానిచో ఛందోభంగ మగును శ్రీనాథుని హరవిలాసములో "సెట్టిశ్రేష్ఠుఁడు" (ఆ 2.ప.8) అని యేతాదృశప్రయోగమును గలదు. ఇవి ప్రమాదపతితము లని చెప్పుటయుక్తము. తెలుఁగువ్యాకరణము అనునది సాధువుగాఁ జేయవలయు నన్న "తెలుఁగా వ్యాకరణంబు" అని కాని, తెలుఁగుఁ వ్యాకరణంబు" అని కాని దిద్దవలయును. "తెలుఁగుఁ వ్యాకరణంబు"అనుదానిలో నకారపుఁ బొల్లు వ్రాఁతపొరపాటువలనఁ బోయిన దేమో యనియు నూహింపఁదగును.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణి చాలకాల మడఁగి యుండిన కారణముచేత దాని యం దనేకము లగు పాఠభేదములు సంభవించెను. బాలసరస్వతి గ్రహించిన పాఠ మొకవిధముగను, అప్పకవి గ్రహించినపాఠ మొకవిధముగను, గనఁబడుచున్నది. అహోబలపతి నన్నయభట్టీయమున ననేక పాఠభేదము లగపడుచున్నవనియుఁ దానుమాత్రము బాలసరస్వతి యంగీకరించినపాఠమునే స్వీకరింతు ననియు వాక్రుచ్చెను. దీనినిబట్టి యప్పకవీయపాఠములు యుక్తములుగా లే వనుసంగతి సూచిత మగుచున్నది. సూత్ర క్రమములోఁ గూడ భేదము లున్నవి.

"ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాత్వా పశ్చాత్ప్రవర్తయే దత్ర"-.ఇది యప్పకవీయములో "స్థిరా ఇతరే" అనుసూత్రము తర్వాత నున్నయది. ఈసంజ్ఞలను దెలిసికొని యిందుఁ బ్రవర్తింపవలయు నని దీనియర్థము. ఇట్లు చెప్పుటవలనఁ బ్రత్యేకప్రయోజన మేమియు లేదు గావున బాలసరస్వతీయములో నిది లేకున్నను నిర్బాధకము.

"బాలేందుపరిధి" ప్రభృతిలిప్యుద్ధారకశ్లోకములు-ఇవి బాలసరస్వతీయములోఁ జూపట్టుట లేదు. అధర్వణాచార్యులు తనకాలమునకు మాఱిన లిపిప్రకారము "పంచవర్గాదయోవర్ణాః" అనుశ్లోకములచే సంస్కరించి యుండుటచే నధర్వణుని కంటెఁ బూర్వుఁడగు నన్నయభట్టు "బాలేందుపరిధి" మొదలగుశ్లోకముల రచించి యుండె నని యును నవి ప్రక్షిప్తములు కా వని యును దోఁచుచున్నది. "పంచవర్గాదయోవర్ణాః" అను నధర్వణశ్లోకములు "బాలేందుపరిధి"అనుశ్లోకములకు శేషపూరకములు. అప్పటి లిపికి లిప్యుద్ధారకశ్లోకోక్త లిపికిని సరిపడ కుండుటచేఁ గావలయు బాలసరస్వతి "బాలేందుపరిధి" మొదలగుశ్లోకములను విడిచియుండును అతనికి దొరకిన ప్రతిలో నవి లేవేమోయని కూడ ననుకొనవచ్చును.

"ఆద్యాయాః పఞ్చాశద్వర్ణాః ప్రకృతేస్తు తేదశోనాస్యః సప్తత్రింశదిహా"

ఇది యప్పకవీయపాఠము. బాలసరస్వతీయములో "సప్తత్రింశదిహా"అను చోట "షట్త్రింశదత్ర'' అని కలదు. అక్షరపరిగణనములోఁగూడ "యరయుగ లయుగ సవహాశ్చ హాలః" అని యప్పకవీయములో నుండఁగా ''యరలవసహా శంతు హాల్వర్గః" అని బాలసరస్వతీయములో నున్నది. "సప్తత్రింశ దిహా" అను పాఠమును గల్పించి యప్పకవియో మఱి యొకరో, నన్నయభట్టు, అలఘులకారమును (ళ) గ్రహించి యలఘురేఫమును (ఱ) విడిచి యుండఁ డను నుద్దేశముతో ''రయుగలయుగ" అని లఘ్వలఘు రేఫములను గూడ సూత్రములోనే స్థూలదృష్టితోఁ జేర్చి యుండవచ్చును. నీళ్లు మొదలగువానిలోని బహువచనమందలి ళకార మలఘులకారము. తల, నెల మొదలగువానిలోని లకారము లఘులకారము. ఇఁకఁ- దళుకు, బెళుకు-ఇత్యాది పదస్థ స్వతస్సిద్ధ ళకారములు వర్ణాంతరములు కాని యలఘులకారములు కావు. కనుక నీవర్ణాంతర మగు ళకారమే "యరలవసహాళంతు హాల్వర్గః" అనుదానిలో గ్రహింపఁబడెను. అలఘురేఫము గ్రహింపఁబడనియట్లే యలఘులకారమును గ్రహింపఁబడలేదు. ఈగూఢాశయముఁ దెలిసికొనలేక యెవరో పైపాఠమును గల్పించి యుందురు. "షట్త్రింశ ద్త్ర" అనుపాఠమునందే సామంజస్యముగనుపట్టుచున్నది.

''వికృతిపదాదౌ ప్రథమా స్తథ తృతీయానునాసికౌ న స్తః''

ఇత్యాది బాలసరస్వతీయములో లేదు. ఇదియుఁ బ్రక్షిప్తపాఠమే. ఈపాఠమున కనుసారముగా "అద్యః క్రియాసు భూతార్థ ద్యోతిన మాద్యగం వినా సర్వః" అను పాఠములోని ''ఆద్యగం వినా"అను దానిని దొలఁగించి "భూతార్థ సముద్ద్యోతినం వినా సర్వః'' అను పాఠమును గల్పించుటలో నన్నయమతమున నాదియందు యకారము లే దనియు నన్నయయే యచ్చతెనుఁగు పదముల మొదట యకారణకారము లుండ వని చెప్పె ననియు వారి యభిప్రాయము. కాని, వారికల్పనమున కనుసారముగ "సర్వ త్రాజ్వ త్త్వార్యం యస్య ద్ర త ప్రకృతికేభ్యః" ఆదియందు యకారము నంగీకరించిననే కాని యీసూత్రము కుదురదు. కనుక నాదియందు యకార మున్నదనియే నన్నయయభిప్రాయము. మఱియు నాదియందు యకారము నంగీకరించి యుండుటచేతనే యధర్వణుఁడును "వికృత్యాది గతో యోఽత్ర స్యా చ్ఛబ్దా న్తర యోగతః, ప్రాణ మాత్రావశేష స్స్య దత్ర శ్రీకవిసమ్మతేః" అని చెప్పియున్నాఁడు. "వికృత్యా

దాభవే న్నణః" అని యథర్వణుఁడు చెప్పుటచే నన్నయభట్టు ణకారమునుగు
ఱించి చెప్పినట్లు కూడ స్పష్టపడుచున్నది గదా. నన్నయభట్టు చెప్పియుండిన
నథర్వణుఁడు పునరుక్తముగాఁ జెప్పియుండఁడు.

"అయిగవుగాదేశౌ స్తఃక్రమేణ వక్రతమయోరావో"-ఇది యప్పకవీయ
పాఠము. దీనికి బాలసరస్వతి "వాయి రవు ర్వక్రతమా" అను పాఠము నంగీక
రించెను. పైనివ్రాసిన యప్పకవీయపాఠములో - ఐ, ఔ లకు అయి, అవులు
వచ్చునని యర్థము చెప్పితీఱవలయును. "వాయిరవుర్వక్రతమా" అనుపాఠ
ములో అయి, అవులకు-ఐ, ఔలు వచ్చునన్న యర్థము గూడఁ జెప్పవచ్చును.
పైసూత్రములో బాలసరస్వత్యప్పకవులు వక్రతమములను స్థానులుగను, అయి,
అవుల నాదేశములుగను జెప్పి-ఐన, అయిన, ఔర, అవుర, యని యుదాహ
రించి యున్నారు. ఇట విమర్శింపఁగా, ఐన, ఔర, యనునవి యగుధాతువు
మీఁదనైన రూపములు. "క్వచి ద్గకారో వః" అని వకారము రాఁగా, "అవు"
నని యగును. అయి, అయిన, యనురూపములు నగుధాతురూపములే.
కావున, అయిన, అవుర, అనునవియే ప్రకృతులు. ప్రకృతుల కాదేశములు
చెప్పఁదగును, గాని, వికృతములకుఁ జెప్పుట తగదుగదా. పోని, "ఔ" ధా
తువే ప్రకృతి యందమన్నఁ దెలుఁగున నుదంతధాతువులే గాని యితరములు
లేవు. ఆంధ్రభాషాసంప్రదాయవిరుద్ధముగా నీధాతువు నొక్కదానినే యాకా
రాంతముగా నంగీకరించుట యుక్తము గాదు. కాన, అయి, అవులే ప్రకృతు
లనియు-ఐ, ఔ లే యాదేశము లనియుఁ జెప్పవలయును. అందుచేత "వాయి
రవు ర్వక్రతమా" అను పాఠమే శబ్దశాసనుల సమ్మతమై యుండును. అయినను
నీసూత్రము దగ్గఱఁ బూర్వవ్యాఖ్యాతలందఱును బొరపడియున్నారు. అహో
బలుఁడు మాత్రము రెండువిధములుగను వ్యాఖ్యానముచేసెను.

" అద్యః క్రియాసు భూతాద్యర్థ సముద్ద్యోతినం వినా సర్వః" ఇది య
ప్పకవీయ పాఠము. బాలసరస్వతీయములో " భూతార్థద్యోతిన మాద్యగం వి
నా సర్వః " అని కలదు. " వికృతిపదాదా ప్రథమాంతస్థతృతీయానునాసికౌ
నస్తః " అనుదానినిబట్టి యీకారికలోని " ఆద్యగం " అనుదానిని దీసివేసి
" భూతాద్యర్థసముద్ద్యోతినం " అని దిద్దంబడెనని పూర్వము చెప్పియుంటిని.
"సర్వత్రా జ్యర్థార్థ్యం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః " అను దానిని దీసివేయ మఱ
చుటచేఁ బూర్వపరవిరోధము ప్రాప్తించినది. "ఆద్యగం" అను దళముచే నా

దియందు యకారసిద్ధి గలుగుచున్నది. కావననే "సర్వత్రా జ్వత్త్వార్యం" అను సూత్రముచే నచ్చార్యము విధింపఁబడియెను. లేకున్న నీసూత్రము వ్యర్థము. మఱియు "అద్యః క్రియాసు" అనుసూత్రమునకు "యెవఁడు, పోయెన్" ఇత్యాదులం దెత్వమే కాని యత్వము (అ) గా దని సందేహనివారణమే ప్రయోజనము. కాని, యకారము మీఁద నెచ్చటెచ్చట నెత్వము కలదో చెప్పుటకుఁ గాదు. కానఁ "బోయెడి" ఇత్యాదుల నీసూత్రముచే సాధింపవలసిన యవసరము లేదు. మఱియు నత్వవిధానమే యైనచోఁ "జెయువు"-ఇత్యాదుల నుత్వాదులు దుష్టము లనవలసివచ్చును. లోకములోఁ-బోయెన్-ఇత్యాదులం దత్వభ్రాంతి గలుగుచుండుటచేతనే "అయ్యో! నాసుతు గ్రద్ద యెత్తుకొనిపోయన్" (వేంకటనాథుని పంచతంత్రము) ఇత్యాద్యపప్రయోగములు సంభవింపవలసి వచ్చెను. కాన నప్పకవిపాఠము కల్పిత మనకతప్పదు.

"క్వచిదపి నస్త ఉదోతౌ దన్త్యోష్ఠ భవస్య వికృతిశబ్దాదౌ"-ఇదియుఁ గల్పితమే. ఇది బాలసరస్వతీయములో లేదు. నన్నయభట్టెచ్చటెచ్చట సంశయము గలుగుచుండునో యచ్చటచ్చటనే ప్రత్యేకవిధి చేసియున్నాఁడు. తెలుఁగుపదముల మొదట లేనివర్ణములం జెప్పుట యతని యుద్దేశము గాదు. అట్లు చెప్పఁ దలఁచుకొన్నచో "ళ" మొదలయినవి కూడ మొదట నుండవని చెప్పియుండును.

"శుభవర్ణాః శుభశబ్దాః" ఇది మొదలుకొని "సర్వే లఘ్వక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః" అనునంతవఱకు నివి బాలసరస్వతీయములో లేవు. ఛందశ్శాస్త్రమును ముఖ్యముగాఁ జెప్పఁ దలఁచినవాఁ డగుటచే నప్పకవియో మఱియొకరో వీనిని జేర్చి యుందురు. ప్రధానముగ వ్యాకరణవిషయములఁ జెప్పఁ దలఁచుకొన్న నన్నయభట్టు వ్యాకరణమున కుపయోగింపని ఛందశ్శాస్త్రవిషయముల నింతగాఁ జెప్పి యుండఁడు. బాలసరస్వతీయములో "ఇంద్రాద్యా అపిచ గణాః" అని ఛందస్సును గుఱించి యొకశ్లోకము మాత్రము గలదు. ఇది నన్నయ చెప్పి యుండును. ఇట్లు చెప్పుట యతనికి సహజ మై యున్నది.

"ధాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానా ముత స్తథానుమచి" ఈయప్పకవీయపాఠమును బ్రక్షిప్తమే. నన్నయభట్టుమతమునఁ దద్ధర్మక్రియలును దద్ధర్మక్రియాజన్యవిశేషణములును ద్రుతాంతములు. కావుననే, "నస్యా త్తద్ధర్మతః" అనుదానిచే "రక్షించు నంబ" ఇత్యాదుల సంధి నిషేధింపఁబడినది. తద్ధర్మ మనఁ దద్ధర్మక్రియయుఁ దజ్జన్యవిశేషణమును.

"బో రద్భుతశబ్దార్థే"—ఇది బాలసరస్వతీయములో లేదు. నన్నయభట్టు లక్ష్యసాధనమును దిక్ప్రదర్శనముగ మాత్రము చూపియున్నాఁడు. అందును సామాన్యము లగువానినే చూపెను గాని ప్రత్యేకముగ నొక్కొక్కశబ్దమును సాధించినట్లు గన్పట్టదు. ఎక్కడనయిన సాధించినను నావ మొదలగు సంస్కృతసమరూపములను మాత్రము సాధించెను. కాన నొక్క యబ్రమను శబ్దముయొక్క నిష్పత్తికై సూత్రరచన చేసియుండఁడు. "అన్యేషాంచప్రయోగమహితానాం" అనుదానిచే నీరూపముకూడ సిద్ధించును. పోనీ, యీరూపమును సాధించెనే యనుకొంద మన్నను సజాతీయము లగు కప్రము మొదలగురూపముల నేల సాధింపలేదు దానికిఁ గూడ నొకసూత్రము వ్రాయవలయును గదా! కావున నబ్రము కప్రము మొదలగునవి "అన్యేషాం చ ప్రయోగమహితానాం" అనుదానిచేతనే సాధించుకొనవలయు నని నన్నయ యభిప్రాయమై యుండును, గనుక, నిదిప్రక్షిప్తము.

"వికృతిపదే లాటోరపి" ఈయప్పకవి పాఠమును బ్రక్షిప్తము— ఈ సూత్రమున కుదాహరణములు- అట్లు, ఇట్లు, ఎట్లు- ఇవి "డలటాముదితాం లుక్స్యాత్" అనుదానిచే సిద్ధించును.

"నుమ్వోతో హ ల్యథర్వణాచార్యమతాత్"- ఇది బాలసరస్వతీయములో లేదు. అథర్వణాచార్యుఁడు నన్నయతర్వాతివాఁ డగుటచే నన్నయయథర్వణ మతప్రదర్శనము చేయుట సంభవింపదు. కాన "నుమ్వోతః పరుషాణాం" అను బాలసరస్వతీయపాఠమే సరియైనది.

"లోపో వాస్యాత్తేషా మితశ్చ తద్వ త్త్రివిక్రమ మతేన"- అని యప్పకవీయములో మాత్ర మున్నది. దీనియర్థము "డలటా ముదితాం తస్యచవా లుక్" అనుదానిచేతనే సిద్ధించుచుండ నిట్లు పునరుక్తముగ నన్నయ సూత్రము రచియించియుండఁడు. త్రివిక్రమ మత ప్రదర్శనమే ఫల మన్నచో "డలటాముదితాం" అనునది యనావశ్యకము.

ఇట్లు ప్రక్షిప్తపాఠము లసంగతముగ నప్పకవీయమునఁ జూపట్టుచున్నయవి. బాలసరస్వతి గ్రంథము నాధారముగఁ దీసికొని కూడ నప్పకవి యేల పొరపడెనో తెలియదు.

పూర్వవ్యాకరణకర్తలు తఱచుగఁ దాము ప్రమాణముగ గ్రహించిన వ్యాకరణగ్రంథములనుండి తదుదాహృతలక్ష్యములనే యుదాహరించుచు నిత

రవిషయములందుఁ గూడ వారి ననుసరించుట యొక యాచారమై యున్నది.
అట్టియాచారముచొప్పుననే యప్పకవ్యహోబలపండితులు బాలసరస్వతిటీకనే
చాలవఱ కనుసరించి యున్నారు.

"కేవలతయా నుసర్ప త్యశ్శేచ యేయం యథా తథా భాషా"- కొన్ని
తెలుఁగుమాటలు సంస్కృతమునకే ప్రత్యేకముగాఁ దద్భవతత్సమము లౌను.
అది యెట్లంటేని సముద్రమునకు సంగ్రము, చంద్రునకుఁ జందురుఁడు, మొద
లైనవి-ప్రాకృతమున కైన సముద్దము, చందుఁడు, అసిరావలయును. అని బాల
సరస్వతి. సంజ్ఞా. 3 శ్లో.

"తెలుఁగు లొక్కకొన్ని దేవతాభాషనె, తద్భవంబు లగుచుఁ దనరుచుండు
ధరణిఁగొన్ని ప్రాకృతముననే యగుచుండుఁ, దెలియవలయువాని తెలుఁగులెల్ల.
"ప్రాకృతమునంటక నిలింపభాషనయ్యెఁ, దజ్జముసముగ్రమునకుసంద్రంబటంచు
నాకసద్భాష నంటక ప్రాకృతమున, నైనచో దానిని సముద్ద మనఁగవలదె.

(అప్పకవీయము 1ఆ-192 ప.)

ఇంక లక్ష్మికి లచ్చి ఖడ్గమునకు కగ్గము మొదలయినవి సంస్కృతమును
ముట్టక ప్రాకృతమునకే తద్భవములైనవి- (బాలస-సంజ్ఞా- 8. శ్లో.)

క. నాకులభాషను ముట్టక, ప్రాకృతమున లక్ష్మిదాఁ బరఁగు లచ్చియనన్,
నాకోక్తి యైన లక్ష్మికిఁ, బ్రాకటముగ లక్కిమి యని పలుకఁగవలదే-

(అప్పక. 1 ఆ. 193.)

"వించున్నాము, ఘటింపఁగలఁడు, చనఁడు- అనెడివి త్రిజ్యధ్యమములు
కాకున్నను బ్రథమాసమానములు గనుక సున్నలోనివే గానే తెలియునది-"

(బాలస- సంజ్ఞా- 14 శ్లో.)

గీ. నవ్వుచున్నాఁడు వచ్చుచున్నాఁడు వాఁడు
మనఁగలఁ డటన్నఁ దిజ్యధ్యమంబు లెందుఁ
గాకయును బ్రథమలలోనఁ గలసి సరసి
జాతనేత్ర కళాప్రదేశంబు లగును- (అప్పక-5 ఆ. 30ప.)

"వించున్నాఁడు, ఘటింపఁగలఁడు, చనఁడు, ఇత్యాదీనాం త్రిజ్యధ్యమ
త్వాభావేపి ప్రథమాసమత్వేన సంగ్రహణమితి జ్ఞేయః"- (అహోబల 171 పుట.)

"తస్యస్యాచ్ఛ పూర్ణబిన్దు రపి"-"బిన్దురపి" యని యపి శబ్దము పెట్టినం
దుచేతఁ గొన్నిచోటులరాదు- చనుచు, ఎన్నుచు, పూనుచు-(బాలస-సం-8 శ్లో)

క. చనుచును, బూనుచు, నెన్నుచు, ననుకొన్నిటఁదక్క- (అప్పక- 5-182 (

అపిశబ్దాత్, చనుచున్, ఎన్నుచుఁ, పూనుచు న్నిత్యాది నైవ తత్త్వార్థ్య మితి జ్ఞేయం- (అహో. 196 పుట.)

"మహతోనిలా విభక్తౌ టాదా వచనద్వయే క్రమేణస్తః-" తృతీయాదా యనక టాదా యని యేకవచనప్రధానముగా నిర్దేశించినాఁడు గనుకనీకార్య మేకవచనములకే యవశ్యము. బహువచనములకును అమహత్తులకును లాగమము వచ్చు నని జ్ఞాపకము. (బాలస- అజన్త- 6. శ్లో.)

అత్రేయం చిన్తా విభక్తౌ విత్యేకవచనే నాయ మర్థోజ్ఞాప్యతే నేరేవ ఏకత్వార్థస్య మహతినియమః, బహుత్వార్థకస్య లస్యతు అమహతోపి టాదివిభక్తౌ ప్రాప్తి రస్తీతి, "అన్నలతోనరిగె దయ్య యడవులకు" నిత్యాదీ న్యాచార్యస్య ప్రయోగశతాని— (అహో. 261 పుట.)

ఔపవిభక్తికలీనా మిల్లుక్ తథైవ డుశ్చస్యాత్- పెండిలి, ఔపవిభక్తికము గాకున్నను వచ్చెను. పెండిండ్లు— (బాలస-అజన్త-19 శ్లో)

పెండిలి, పెండిండ్లు- అనౌపవిభక్తికత్వేప్యత్ర ప్రవృత్తిః- (అహో. 341 పుట)

ఇద మద సేత ద్యత్త చ్ఛబ్దాశ్శబ్దాన్తరాన్వయే బహుళం
హ్రస్వం ప్రపద్య దీర్ఘా ద్విత్వ ముపర్యక్షరస్య జనయన్తి-
శబ్దాంతరము లేకున్నను, ఏది, ఎద్ది, అనుచోట వచ్చును. (ద్విత్వమని భావము) (బాలస- హలం- 9 శ్లో.)

బహుళగ్రహణా దేకాక్షరేపి ద్విత్వం, ఎద్ది, అద్ది, ఇద్ది, ఇత్యాది. (అహో- 401)

పునరాగమః క్రియాణాం- క్రియాణాం= క్రియలకు, పునరాగమః= విశేషాగమమువచ్చును, ఇక్కడఁ బునశ్శబ్దము విశేషార్థవాచకము- ఉదాహరణము- "అవధరింపుమా" అనుచోట, అవధారు అనిపదము- (బాల-క్రి14శ్లో)

పునరాగమః క్రియణా మిత్యుక్తేః పున రపూర్వే విశేషే చేతి పునరవ్యయార్థవిజ్ఞానాత్. విశేషాగమః క్రియాణా మితి తదర్థః అత ఏవ అవధారు దేవి ఇతి రూపం నిర్బాధం, అవధరింపుము ఇతి తదర్థః. (అహో. 468 పుట.)

నావుడు, అడ్డమగుడు- ఇత్యాదిరూపములు వర్తమానార్థమందు, ఇంచుగాగమము లేకయే "లటి డుజ్ స్యాత్" అని డుజ్జు వచ్చిన దయిన దని తెలిసికొనునది. (బాలస- క్రియా. 53 పుట.)

అనవుడు, అడ్డమగుడు- ఇత్యాది తత్ప్రయోగాత్ అనేనైవ సూత్రేణ (వ్యతిరేకార్థేల్చ్రటి లటిడుజ్స్యాత్ అనుసూత్రముచే) తత్రవర్తమానార్థేడుజ్ భవతీతి ధ్యేయం (అహో-477 పుట) "అనవుడు- ఇత్యాదికము సందర్భపూర్ణ మై కనిపింపదు." అని పరిష్కర్తలు వ్రాయుట యవిచారమూలకము. (చూడు. అహో. 477 పుట)

ఇట్లే యనేకస్థలములందు బాలసరస్వతిని, అప్పకవ్యహోబలు లనుసరించి యున్నారు.

అహోబలపండితుఁడు బాలసరస్వతి చేసినవ్యాఖ్యనే యవలంబించుచు నధర్వణకారికల నాయాచోటులఁ బ్రమాణముగాఁ జూపుచు నితరవిషయ విమర్శనము నెక్కుడుగఁ జేసియున్నాఁడు. కాని బాలసరస్వతి చేసిన వ్యాఖ్యానమును దిరస్కరింపలేదు. బాలసరస్వతికి నహోబలపండిత ప్రభృతులకును వ్యాఖ్యానములో విప్రతిపత్తి లేకున్నను లక్ష్యములలో మాత్ర మక్కడక్కడ విప్రతిపత్తి చూపట్టుచున్నది. బాలసరస్వతి "జూదశబ్దము శౌరసేనికే తద్భవము "(సంజ్ఞా 3 శ్లో)" అని జూదశబ్దమును శౌరసేనీతద్భవముగా వ్రాసెను. ఇట నహోబలపతి జూదశబ్దము శూరసేన తద్భవము గాని శూరసేనతద్భవ తద్భవము గాదని "ఏవంస్థితే జూదశబ్దః శౌరసేనీతద్భవ ఇతి సరస్వత్యోక్తం తద్విచారమాంద్యేనైవ ఏవ మన్యేప్యక్షైయాః" (అహో 271 పుట) అని ఖండించియున్నాఁడు. "దస్తస్య శౌరసేన్యా మఖోరచో స్తోః" అను సూత్రముచే శూరసేనభాషాభవ మైనపుడు దకారము విధింపఁబడినది. ద్యూతశబ్దమునకుఁ బైసూత్రముచేఁ దకారమునకు దకారము. "ద్యర్యోర్జః" అను సూత్రముచే ద్యకారమునకు జకారము. ప్రాకృత ప్రకాశములోఁ గూడ "త్యధ్యద్యాం చఛజాః (ప్రాకృత. ప్రకాశ. 2. పరిచ్ఛే. 27 సూ.) అనుసూత్రముచే ద్యకారమునకు జకారమును, శౌరసేనీ (ప్రాకృ. ప్రకాశ. 12. పరి. 1) అను నధికారములోని "అనాదావయుజోస్తథయోర్దధౌ" (ప్రా. ప్రకాశ. 12 పరి. సూత్రము 3) అను సూత్రముచేఁ దకారమునకు దకారమును విధింపఁబడెను. ఇట బాలసరస్వతి శూరసేనతద్భవమనుటకుబదులు "శౌరసేనికే తద్భవము" అని పొరపాటున వ్రాసె నని తోఁచెడిని. జూదశబ్దము ప్రాకృతభాషా భేద మగు శౌరసేనియం దుండును. దానిని దత్సమముగాఁదెలుఁగులోనికిఁ దీసికొనవలయు నని యహోబలుని యభిప్రాయమై యుండును.

ఔపవిభక్తికసంజ్ఞావర్ణా ష్టింట్యాదయో భవన్తీహ
రుల్యాదే ర్నామ్నాం స్యు స్తేహి విభక్తౌ సమాసేచ.

అను సూత్రములో బాలసరస్వతి "త్రాకునందు, విభక్తియందు లేదు. (ఔపవిభక్తిక మని భావము) త్రాటిచెట్లు సమాసమునఁ గలదు." అని చెప్పెను. త్రాడు అనుచో రేఫ మచ్చుపొరపాటు. తాళార్థకశబ్దము "తాడు" అనియే యుపలభ్య మగుచున్నది. ఇచ్చోటనే యహోబలపతి "తాటికి, తాటిచెట్టు" అని విభక్తిసమాసముల రెంటను ఔపవిభక్తికము వచ్చు నని చెప్పియున్నాఁడు. వ్యవహారములోఁగూడ నౌపవిభక్తికము వినఁబడుచున్నది. ఒక విభక్తిలో నౌపవిభక్తికము వచ్చి మఱియొకదానిలో రాకపోవుటయుండదుగదా. కనుక బాలసరస్వతి యట్లు వ్రాయుట ప్రామాదిక మనియో లేక యప్పటి తన వ్యవహారమును బట్టి చెప్పె ననియో యనవలయును.

"నిత్యందారాదేశ్చ స్యాల్లో ర్లులయో రుకౌచతత్రస్థః."

అనుసూత్రములో బాలసరస్వతి "అంన్రు, జవరాంన్రు, కోడంన్రు" అని యుదాహరించి "వాంన్రు, వీంన్రు, విలుకాంన్రు" అనుస్థలముల డకారము మును పేయున్నది. దారాదులలోనివిగనుక రురలువచ్చెను" అని వ్రాసెను. అహోబలపతిమాత్రము దారాదులకు "అంన్రు, జవరాంన్రు, చెల్లెంన్రు, కోడంన్రు" అని యుదాహరించి "అత్రాధర్వణః ప్రాహ- నిత్యం లుతౌ రుకౌ స్యాతా ముల్లోపో బహులతా డుజః- వాంన్రు, వీంన్రు, అల్లుంన్రు, గండంన్రు"అని యుదాహరించెను. విలుకాంన్రు అనుచోట "కాఁడు గ్గాఁడు ర్భవే దీఁడు రస్తిత్వాద్యర్థయో స్తయోః పుంసి రుకౌ మతౌ" అనుదానిచే "విలుకాంన్రు" అగు నన్న యుద్దేశముతో "వన్నెకాంన్రు" అని యుదాహరించెను. అథర్వణుఁడు ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పుటచే వాంన్రు మొదలగునవి దారాదులలోఁ జేరవు. అలు- అనుదానికిఁ జెల్లెలు, కోడలు, మఱఁదలు-ఇత్యాదులు సజాతీయములు కాని, వాఁడు వీఁడు- ఇత్యాదులు కావని విమర్శకులకుఁ దోఁపకమానదు. ఇట బాలసరస్వతి లక్ష్యసాధనమే ప్రధానముగా నెంచినట్లు తోఁచుచున్నది.

ఎచటనెచట నన్నయ యేయభిప్రాయముతో సూత్రరచనము చేసియుండెనో యచటచట బాలసరస్వతి యాయభిప్రాయమునే వ్రాసియున్నాఁడు. "సర్వత్రాజ్వక్త్రార్వ్యా యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః లుక్సం శ్లేషో నాది" అనుచోట బాలసరస్వతి "కలిగె నెమ్మె, పిసికెనెద అని యుదాహరించి "కలిగె న్యెమ్మె" అను

సంశ్లేషము గాని "కలిగెమెన్మె" అనులోపము గాని లేదాయెను. ఆద్యగయ కారము గనుక యెత్వము వచ్చినది. ఓయీ యెత్వమురాఁ జెప్పనేల? అజ్వత్సార్యము వచ్చుననేల? ఆదియందు యకారములేదు. అచ్చే యనినఁ జాలదా యంటేఁ జాలదు. ప్రయోజనాంతరము లేకున్నను నుచ్చారణ విరోధమగుచున్నది. కనుక యెకార మకారము కానేరదు." అని (బాలసరస్వ. సంధి 9 శ్లో) నన్నయ్య యేయభిప్రాయముతో "అద్యః క్రియాసు భూతార్థద్యోతిన మాద్యగం వినా సర్వః" అని సూత్రించి, "పర్వత్రాజ్వ త్సార్యం యస్య ద్రుత ప్రకృతికేభ్యః" అను సూత్రమును వ్రాసెనో స్ఫుటముగాఁ దెలియఁబఱిచెను. కాని యిట "సర్వత్రాజ్వత్సార్యం యస్య" అని యొకసూత్రముగను, "ద్రుతప్రకృతికేభ్యః లుక్సంశ్లేషౌ నాచి" అని యొకసూత్రముగను జేయుట నన్నయాభిప్రాయ మగునని తోఁచెడి. అపుడు "అతఁడు + యెవఁడు = అతఁడెవఁడు - ఇత్యాదులందు నజ్వత్సార్యము సిద్ధించును. ఇటులే బాలసరస్వతి నన్నయాభిప్రాయముల సరిగా వెల్లడిపఱిచి యున్నాఁడు. విస్తరభీతిచే నచ్చట కొక్కయుదాహరణమే చూపఁబడినది.

కాని యితని టీకయందు నక్కడక్కడ స్ఖాలిత్యములు చూపట్టుచున్నవి. అహమాదీనాం ద్విత్వం లోపో నను ఆదికే విసర్గస్య" అనుదానికి "అహం మొదలైనవి యనుకరించునప్పుడు వానియంత్యములకు ద్విత్వము వచ్చును. సున్నకు ద్విత్వము రానేరదు గనుక మకారము చేసికొనునది. అహమ్మని, కిమ్మని, ఝుమ్మని (బాలస. సంధి-శ్లో 5) అని వ్రాసెను సంస్కృతమునందుఁ బదముల చివర సున్నయుండదు. సంస్కృత వ్యాకరణమున "మోనుస్వారః" అను సూత్రముచే హల్లు పరమగునపుడు మాంతపదములకు బిందువు విధింపఁబడినది. కాన హల్లు పరముగా నున్నపుడే సున్నయుండును. అహమ్ + అని యున్న ద్విత్వము వచ్చి "అహమ్మని" అని యగును. కాన "సున్నకు ద్విత్వము రానేరదు. కనుక, మకారము చేసికొనునది." అని వ్రాయుట ప్రామాదికము. "అహమ్, కిమ్ అను సంస్కృతపదములనే యనుకరించుచుంటిమి గానఁ జివర మకారమే యుండును.

అజంతపరిచ్ఛేదములోని "డు ము వు లవః ప్రథమాస్యాత్" అను శ్లోకములఁ దెనుఁగు పద్యములుగ వ్రాయుచు "ఓయీ త్యామన్త్రణంచ వికృతౌ స్యాత్" అను దానికి "ఓయి యనఁగ సంబుద్ధి యాంధ్రోక్తులందు" అని తెలిఁ

గించెను. మూలములోని యామన్త్రణపదమునకు సంబుద్ధి యనుపదమును వాడెను. ఆమన్త్రణమనుపదము సంబోధనమునకు వర్తించునుగాని "సంబుద్ధి"యను పదముమాత్రము "ఏకవచనం సంబుద్ధిః" సంబోధనే ప్రథమాయా ఏకవచనం సంబుద్ధిసంజ్ఞంస్యాత్, అను సూత్రముచేత సంబోధనప్రథమావిభక్తియొక్క యేకవచనమునకు మాత్రము సంజ్ఞ కాని ప్రథమావిభక్తి కంతకును సంజ్ఞ కాదు. అథర్వణుఁడును "వికృతౌ వత్ర వాలోప స్సంబుద్ధ్యోయుపదే తు యేః" అని సంబుద్ధియందలి యోయిపదముయొక్క "యి" యనువర్ణమునకు లోపము చెప్పెను. ఇచ్చట ను బయిరీతిగనే సంబుద్ధిపదము వాడఁబడినది. యిలోప మును బొందిన యోయిపదమునకు "ఓరాములార, అని బహువచన ముండి యోయిపదమునకు లే దనుట యుక్తము గాదు. రిసివర్ణములు, వచ్చినప్పుడు నిల్లే కనుకనే; "ఓరీ దుష్టనిశాటులార! అను మొదలగు రూపములు సాధువులు. "ఓయి రాములార" అనియు ననవచ్చును. వైయాకరణసంప్రదాయమున రూఢ మగు "సంబుద్ధి" పదమునే గ్రహింపఁదగును గాని సామాన్యముగా క్తిన్ప్రత్యయాంత రూపమును గ్రహించి వ్యుత్పత్త్యర్థమును మాత్రము గ్రహించుట యుక్తము గాదు. వ్యుత్పత్త్యర్థమునే గ్రహింతు మని యాగ్రహము యినచో దోషము లేదు.

"ఇదుపోత్తమోత్తమానాం బహువచన ఉపోత్తమే త ఉద్భవతి"- దీనికు దాహరణములు. బలుములు, కలుములు, చెలుములు ఆయెను. రెండవయు కారము "ఉద్భహుత్వే" అని వచ్చినది. ఇట్టిలాగుననే వెలుములు, మెలుములు మొదలైనవి. ఇది ప్రాయికలక్షణము. అటు గనుక ఇసులు, విరులు ఇత్యాది స్థలములందు లేదు." అని బాలసరస్వతి వ్రాసెను. ఇట బాలసరస్వతి యుపోత్తమ పదమున కర్థము చేసికొనుటలోఁ బొరపాటు పడినట్లు తోఁచుచున్నది. "త్ర్యాదీనా మంత్య ముత్తమం" "తస్య సమీప ముపోత్తమం" అనుదానిని బట్టి మూఁడచ్చులుగల పదములలోఁ జివరి యచ్చు- ఉత్తమము. ఆచివరి యచ్చునకు సమీపముగా నున్న వెనుకటి యచ్చు- ఉపోత్తమము. (ఇట హల్లులు పరిగణింపఁ బడలేదు.) ఇకార ముపోత్తమముగను నుత్తమముగను గల పదములకు బహువచనము పర మగునప్పుడు, ఉపోత్తమ మగునికారమునకు నుకార మగునని సూత్రార్థము. విరి శబ్ద మట్టిదిగాదు గనుక నీసూత్రమునకుఁ బ్రవృత్తియే లేదు. మఱియు బాలసరస్వతి "ఇసులు". అని యుదాహ

రించుటలో నతనియుద్దేశ మేమో తెలియదు. చివరి లు వర్ణమును జూచి బహు వచన మని భ్రాంతిపడి యుండవలయును. ఇరులు అనునది ఇరి యను శబ్దము నకు బహువచన మందమన్న నట్టిశబ్ద మెచ్చటను గనుపట్టదు. ఇరు లనునది చీఁకటి యనునర్థమున నేకవచనాంతశబ్దము. "ఇరులున నొంటిఁబోఁ బరసతి నెట్టుట (విజ్ఞా- ప్రా. కాం.) ఇచట నవర్ణక మేకవచనమునందే వచ్చును.

ఈటీకలో నొకటిరెండుచోటుల సరిగా భావము వ్యక్తము కాకపోవు టయు నక్కడక్కడఁ బ్రమాదము లుండుట యుఁ జూపట్టుచున్నది. "నిత్య మ ను త్తమపురుష క్రియా స్వితః" అనుసూత్రమున- చసిరపురులు, ప్రోచిరమరులు అని యుదాహరించి "ఉత్తమపురుషమైన కొలిచితి నంబను విడిచితి మన్యులను అన్నది (అన్నవియనియేమో) కిమాది గనుక క్రియాగ్రహణమున నంట లేదు- నిత్యం అన్నాఁడు గనుక క్రియాగ్రహణ మనిత్యము" అనువాక్యములను వ్రాసె ను. పైవాక్యముల భావ మిట్లు క్లిష్టముగా గ్రహించునది- "నిత్య మను త్తమ పురుష క్రియా స్వితః" అనుసూత్రముచేఁ బ్రథమ మధ్యమ పురుష క్రియలకు దీనిచే సంధి విధింపఁబడినది. ఉత్తమపురుషమునకు "ప్రాయస్తు స్యాత్తిమాది కస్యేతః" అనుసూత్రముచే సంధి ప్రాయికముగా వచ్చును. అనఁగాఁ గొలిచితి నంబను, విడిచితి మన్యులను- అను నుత్తమపురుష క్రియారూపములు కిమాది లోఁ జేరినవి గనుకఁ గ్రియాగ్రహణమున ననఁగా నుత్తమపురుష క్రియాగ్రహ ణములో, "నిత్య మనుత్తమపురుష క్రియా స్వితః"అనుసూత్ర మంట లేదు. అనఁ గాఁ బ్రవర్తింపలేదు నిత్యా అన్నాఁడు గనుక క్రియాగ్రహణ మనిత్య మను మాటకుఁ బ్రథమ మధ్యమ పురుషలలో నిత్యం అన్నాఁడు గనుక నుత్తమపు రుష క్రియాగ్రహణ మనిత్యము. అనఁగా నుత్తమపురుషము అనిత్యసంధి విష యకమని భావమై యుండును.

క్రియాపరిచ్ఛేదములో 47 వ పుటలో "త్రివిధానా మించుగాగమః" అన్నాఁడు గనుక కొన్ని దేశ్యక్రియలమీఁదను ఇంచుగాగమమురాదు. వచ్చు చున్నాఁడు, కనుచున్నాఁడు, వ్రాయుచున్నాఁడు. ఇత్యాదులు చూచుకొనునది. 'అని బాలసరస్వతివ్రాసెను. 'త్రివిధానా మించుగాగమః' అనుదానిచే మూఁడు విధములైన సంస్కృతధాతువులకే యించుగాగమము వచ్చును గాని దేశ్య క్రియ లకుసార్వత్రమందున నించుగాగమము రాదు గనుక "కొన్ని దేశ్యక్రియలమీఁదను ఇంచుగాగమము రాదు" అను వాక్యములో "కొన్ని" అనునది వ్యర్థము.

కొన్ని యనుచోట నన్ని యని యుండవలయు నేమో. "హేతుమతి చ" అను నుత్తరసూత్రముచేత హేతుమణ్ణిచ్చులయందు, ఆంధ్రక్రియలయందైనను గాని యించుగాగమమే వచ్చుచున్నది. అను ముందు వాక్యములోని "ఆంధ్రక్రియలయం దైనను అనుదానిచే స్వార్థమున నించుక్కు రా దనియుఁ బ్రేరణార్థమం దించుగాగమము వచ్చుననియు స్పష్ట మగుచున్నది గదా! కాన నిచ్చటను "అన్ని" యనుపద ముండవలయు నని తోఁచెడిని. అన్ని దేశ్యక్రియలమీఁద ను రా దనఁగా నే దేశ్యక్రియమీఁదను రా దని భావము.

పరిణతి క్రియలను జెప్పుచు బాలసరస్వతి "అథ భూజ్యాదిః పరిణతిః" అన్నాఁడు గనుక, భూసత్తాయాం, జిజయే మొదలైన యజంతహలంత ధాతువులకు (హలంతధాతువులు పరిణతి ధాతువులలోఁ జేరవు గాన నొక్క యజంతధాతువులకే యని చెప్పవలయును. కనుక, హలంత ధాతువుల కనుట ప్రామాదికము) వర్తమానార్థ వివక్ష గలుగుచుండఁగా "వర్తమానే లట్" అను వ్యాకరణసూత్రముచేత లట్ప్రత్యయము వచ్చి "కర్తరి శప్" అని శప్ప్రత్యయము వచ్చి "సార్వధాతుకార్ధధాతుకయోః" అని గుణము వచ్చి "ఏచోయవాయావః" అని అవాదేశము వచ్చిన "భవ" అని యుండ-అనియు వ్రాసి "సా పరిణతి రయవరన్వితైవ భవేత్" అన్న సూత్రముచేత అవ్ అని యంతమునఁ గలది గనుక పరిణతి సంజ్ఞ గలుగుచుండఁగా నుపకృతి ధాతువులయందు వలెనే యించుగాగమము అనుబంధకము డుజ్ మొదలైనవి యన్నియు వచ్చిన నుపసర్గపూర్వకమైన ప్రభవించుచున్నాఁడు, (బాలస- 47 పుట) అని వ్రాసెను. పైని వ్రాసినట్లు శప్ప్రత్యయము గుణము అవాదేశమును వచ్చిన "భవ" అని యజంతమగును గాని హలంతము గాదు. మఱియు "సాపరిణతి రయవరన్వితైవభవేత్" అను సూత్రముచే యోగ్యతను బట్టి అయ్, అవ్, అర్- అనునవి వచ్చు ననియు నవి పరిణతిసంజ్ఞ కలిగి యుండుననియుఁ జెప్పఁబడెను. శబాదులు వచ్చినచో "భవ" యని యగును గదా! అపుడు, "సా పరిణతి——" అనుదానిచే అవ్ చేరిన ననిష్టరూప మగును. పోనీ, శబాదులు వచ్చినదానికే యిటఁ బరిణతినామమును వాడుద మన్న నప్పుడు సూత్రములో 'అయావారాన్వితైవ' అని యుండవలసి వచ్చును. కాన, వర్తమానార్థ వివక్ష" అనునది మొదలుకొని అవాదేశము వచ్చిన భవ అని యుండ, అనునంతవఱకు నున్న వాక్యములు యుక్తములై కాన్పింపవు. కాన నావాక్యములను దీసివైచిన మిగిలిన వాక్యములు పరస్పర విరోధము లేక యుండును.

బాలసరస్వతి తనటీకలో నక్కడక్కడ నథర్వణకారికల నుదాహరించి యున్నాఁడు. అందుఁ గొన్ని యహోబలపండితీయము మొదలగు గ్రంథము లలోఁ గన్పట్టుట లేదు. రేఖాద్వయ [ ] ఘటితపాఠములో "అథర్వణాచార్యులును "అకర్మకేషు తు స్వార్థేంచుకో లోపో విధీయతే" అన్నాఁడు గనుక నింమగాగమ మకర్మకధాతువులమీఁద రాదు. ఇఁక నేమనిన నిల్లుగాగమము వచ్చును- (చూ 47 పుట) అని కలదు. ఈకారికను అథర్వణకారికావళి టీకాకర్తయగు ద్వితింత్రిణీ (రెండు చింతల) సీతారామకవిగారు కూడ వ్రాసి టీక చేసియున్నారు. తద్గ్రంథపీఠికలో బ్రహ్మశ్రీ వజ్ఝల చినసీతారామశాస్త్రిగారు ఇది యథర్వణకారిక కానేర దనియు నహోబలపండితులు వ్రాసిన వాక్యమనియు వ్రాసియున్నారు. అహోబలపండితీయములో "అకర్మకేషు తు స్వార్థేంచుగాగమ లోపో విధీయతే'' అని యున్నది. కాని పై బాలసరస్వతీయములోఁ గూడ నీకారిక యుండుటంబట్టి సీతారామస్వామిశాస్త్రిగారి యూహ కాధారమేమో తెలిసికొనవలసి యున్నది.

సంశ్లేషమన నేమి ?——

ఈ విషయమును గూర్చి పూర్వాధునాత నాంధ్రవైయాకరణులకు మతభేదములు చూపట్టుచున్నవి. నన్నయభట్టు గాని యథర్వణుఁడుగాని సంశ్లేషమును గూర్చి తమ యభిప్రాయములను స్ఫుటముగా నెచటను దెలుపలేదు. బాలవ్యాకరణకర్త లగు చిన్నయసూరిగారు "సంశ్లేష మనఁగా మీఁదిహల్లుతోఁ గలియుట" అని వ్యాఖ్యానము చేసి యున్నారు. బాలసరస్వతి "అలుకిచి సంశ్లేషస్స్యాత్" అను సూత్రములో, సంశ్లేషశ్చ పైయక్షరముతో సంయోగమును అగును. అని సంశ్లేష పదార్థమును వివరించి చిన్నయసూరికి మార్గదర్శకుఁ డయ్యెను. ఇట నాధునికులు కొందఱు ''ద్రుతము పూర్వాచ్చు సత్తి యుండుట సంశ్లేష మని చెప్పుచున్నారు. అనఁగా, వచ్చెన్ + ఎతఁడు అనుపదములకు సంధి చేయునపుడు వచ్చెన్ అనుదానిలోని ద్రుతము "చ్చె" అను దానితో నత్తి యుండ దనియుఁ (సంశ్లేషము రా దనియు) బరాచ్చుతోడనే యత్తి యుండుననియుఁ జెప్పుచు "లుకస్సంశ్లేషో నాచి" అను సూత్రమును వారు సమన్వయించుచున్నారు. ''లుకస్సంశ్లేషో నాచి" యనుసూత్రము ''సర్వత్రా జ్వత్కార్యం యస్య" అను సూత్రముచే సిద్ధించిన యర్థమునే తెల్పుచున్నది. అంతట ను యకారమున కజ్వద్భావము వచ్చును గాన నజ్వద్భావమును బొం

దిన యకారము పరముగా నున్నపుడు ద్రుతమునకు లుక్సంశ్లేషములు రావని భావము చెప్పుకొనవలయును. యకారము చ్చగు నని చెప్పక యచ్చువంటి దగు నని చెప్పుటచే నొకవేళ భూతపూర్వగతి నాశ్రయించి "లుగ్వా ద్రుతప్రకృతికాత్పరత స్సరళే స్థిరేచ నస్య స్యాత్"-అలుకిచ సంశ్లేష స్యాత్" అను వానిచే లోపసంశ్లేషములు చేకొందు రేమో యనునుద్దేశముతో నైనను "లుక్సంశ్లేషౌ నాచి" యను సూత్రమును వ్రాసె నని చెప్పుకొనవచ్చును. కాన, లుక్సంశ్లేషౌనాచి, యనుసూత్రములోనిసంశ్లేషపదము, అలుకిచ సంశ్లేషస్యాత్, అను సూత్రములోని సంశ్లేషపదానువాదము. కాఁబట్టి, అలుకిచ సంశ్లేషస్స్యాత్తను దానిలోని సంశ్లేషపదార్థ మెట్టిదో తెలిసికొనవలసి యున్నది. ద్రుతము పూర్వాచ్చు నత్తి యుండుటయే సంశ్లేషపదార్థమైనచో నీసూత్రము వ్యర్థము. వచ్చెన్గోవు- ఇత్యాదులు సంహితచేతనే సిద్ధించును. సంహిత వివక్షింపనిచో వచ్చెఁ గోవు అనియే యుండును. మీఁదివర్ణముతోఁ గూడుకొనుట యని చెప్పిన నీసూత్రము సార్థకము. ద్రుతము ''ను'' స్వరూపము కూడ నగును గనుక సంశ్లేషవిధి యావశ్యకము. ద్రుతము "ను"స్వరూపము కూడ నగు ననుటకు నీసూత్రమే ప్రమాణము. ఈసూత్రము సిద్ధార్థబోధక మని ద్రుతము నకారపుఁ బొల్లే యనుట సమంజసము గాదు. ప్రస్తుతమున, వచ్చెన్ + ఎతఁడు-ఇత్యాదులందు సంహితచేతనే, వచ్చెనెతఁడు- ఇత్యాదులు సిద్ధించుచున్నవి. కానఁ "బైయక్షరముతో సంయోగము ను" అని బాలసరస్వతి వ్రాసినయది, సమంజసముగా నున్న దని తోఁచుచున్నది. అథర్వణాచార్యులు ను "ద్రుతస్య హాలి బిందుః స్యాత్ శ్లిష్టత్వంచ క్వచిత్స్వతా" అనుచో నీసంగతిని సూచించి యున్నాఁడు. ద్రుతమునకు హల్లు పరముగా నున్నపుడు బిందువును శ్లిష్టత్వము నొకచో స్వత్వము నగు నని యర్థము. హల్లు పరముగా నున్నపుడు శ్లిష్టత్వ మనఁగా హల్లుతో నని భావము. పూర్వముతో నైనయెడలఁ దిరుగఁ జెప్పుట యేల ? ఇట సహృదయులగు విమర్శకులే ప్రమాణము.

రాముకు- అనురూపమును గూర్చి నన్నయ ప్రసంగించెనా- "టాదివిభక్తౌ నిర్నేత్యేకే" అను సూత్రవ్యాఖ్యానమున బాలసరస్వతి "తృతీయాదివిభక్తులు పరమైయుండిన న్యాగమము లేదు. ఇట్లని కొందఱు పెద్దలనిరి" అని వ్రాసి తదుదాహరణముగా- రాముచేత, రాముకొఱకు, రామువలన, రాముకు, రామునందు అని యుదాహరించెను. అహోబలుఁడీ సూత్రమునకు వ్యాఖ్యాను

వ్రాయుచు "టాఙవిభక్తౌ పరతో నివర్ణకో నేతి వదన్తి కేచిదాచార్యాః, రాము చేతన్, రామున్గొఱకున్, రామునకై, రామువలనన్'—అని యుదాహరించి రాముకు అని మాత్ర ముదాహరింపక "ఇత్యాది" అని వ్రాసి తప్పించుకొనియెను. "నఃకౌ" అను సూత్రవ్యాఖ్యానమున నేరపవాదః నామ్నఃకౌపరే నః స్యాత్, రామునకున్, కృష్ణునకున్ ఇత్యాది యని చెప్పి "నః ప్రాయస్స్యా దృకారాచ్చ సర్వపండిత సమ్మతే" అను నథర్వణకారికకు "న" యను నాగమము నిత్యమనియుఁ, బ్రాచేతసుకు- ఇత్యాది భాస్కరోక్తులు నిర్మూలము లనియు వ్రాసి యసందర్భముగాఁ బ్రామోగ్రహాణమున ఉదంతములకంతెను నగు నని ఫలము చెప్పెను. న్యాగమమునకు, న అనునాగమము- అపవాద మని చెప్పి "నః కౌ" అనుసూత్రము నిత్య మనునభిప్రాయముతో నహోబలపతి వ్యాఖ్య వ్రాయుటచే సర్వలాక్షణిక సమ్మత మగు రామునికి ననురూపము సిద్ధించుట లేదు. తానుగూడ "టాదివిభక్తౌ నిర్నేత్యేకే" అనుసూత్రముక్రింద (262 పుట) రామునికి అనురూపము సాధించి యుండెను. అందుచే రామునికి అనునది యసాధు వనఁ దగదు. కొందఱ మతమున న్యాగమము రాకుండుటచే నెట్లును రాముకు- అనురూప మగుచునే యుండెను. ప్రాచేతసుకు- ఇత్యాదుల ఖండించుట యెట్లు సరిపడును. నన్నయాభిప్రాయమున "నః కౌ" అనునది యనిత్యమై యుండును. లేక యథర్వణుని వివరణమును బట్టి ప్రాయికమై యైన నగును. న అనునాగమము రానపుడు న్యాగమమును, న్యాగమము కొందఱమతమున రాదు గనుక రాముకు అనురూపమును గలుగుచున్నది. రాముచేత నిత్యాదు లితరమత సిద్ధములైనను గ్రహించి రాముకు అనుదానిని గ్రహింపకుండుట యుచితముకాదు. ఎట్లయినను నన్నయభట్టు రాముకు అనుదానిని గూర్చిచెప్పె ననియే యనఁదగు. బాలసరస్వతి రాముకు అని యుదాహరించుటలో విశాల దృష్టి చూపెను.

నిలలు ప్రకృత్యవయవములా విభక్త్యవయవములా ?

నన్నయభట్టు "మహతోనిలౌ విభక్తౌ టాదౌ వచనద్వయే క్రమేణ స్తః" అను సూత్రముచేతఁ దృతీయాదులు పర మగునపుడు నిలలు విధించెను. వీనిని విభక్త్యవయవము లని చెప్పినచో "తమ్ముని నెయ్యము, తమ్ముల నెయ్యము అనుచో సమాసమున, "లోపశ్చ విభక్త్యాదే శ్శబ్దేషుస్యా త్సమాసకాంగేషు" అనుసూత్రముచే యొక్కకు లోపము గలిగి తదవయవమైన నిలలు లోపించి

తమ్మునెయ్యము- అనియే కాని తమ్మునినెయ్యము, తమ్ములనెయ్యము అనురూపము లుండకపోవలసి వచ్చును. ప్రకృత్యవయవ మైన యెడలఁ గేవలవిభక్తి లోపించును, గాని, నిలలు లోపింపక తమ్మునినెయ్యము, తమ్ములనెయ్యము అనునవి సిద్ధించును తమ్మునెయ్యము అనునది "లుక్చస్యాత్" (అజన్త. ౫౫ శ్లో) అనుదానిచే సిద్ధించినరూపము చిన్నయసూరి నిగాగమ మని ప్రకృతికి విధించుకొని లడాగమ మని విభక్తికి విధించుకొని "సమాసవిభక్తికి లోపం బగు లట్టులకుఁ గాదు." అని ప్రత్యేకముగ సూత్రించుకొనియెను. బాలసరస్వతి "విభక్తి లోప మైనను దదాశ్రిత మైన నిలలకు లోపము లేదు. (హలన్త ౧౭ శ్లో) అని వ్రాసెను. "నిమిత్త స్యాపాయే నైమిత్తికస్యా ప్యపాయః" అను పరిభాషను మనసులో నుంచుకొని తదాశ్రితమైన నిలలకు=విభక్త్యాశ్రిత మైన నిలలకు అనఁగా విభక్తి నిమిత్తకము లగు నిలలకు లోపము లే దని వ్రాసెను. కాని పై పరిభాష ప్రామాణికసమ్మతముగాదు. (చూ పరిభాషేందుశేఖరము-అకృతవ్యూహపరిభాష) అదియుంగాక సంస్కృతములోని సర్వన్యాయములును దెలుఁగునకు వర్తింపవు. "మహతోనిలౌ..." అనుసూత్రముచేఁ దృతీయాదులు పరముగా నుండఁగాఁ బూర్వమందున్న మహద్వాచకపదమునకు నాగమముగా విధింపఁబడెను గాన నిలలు ప్రకృత్యవయవము లగును. కాఁబట్టి విభక్తికి లోపము కలిగినను నీయాగమములు లోపింపవు. చిన్నయసూరి విధించిన నిగాగమమునకుఁ గూడ నిదియేపద్ధతి.

మిగిలినపరిచ్ఛేదములకంటెఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదములో నెక్కుడుగఁ బాఠభేదము లగపడుచున్నవి. అందుఁ బూర్వపరవిరోధములు లేవు కాని యొక ప్రతిలో నొకసూత్రమునకు వివరణము లేదు, దానికే మఱియొక ప్రతిలో వివరణము చేయఁబడియున్నది. ఒక ప్రతిలో సూత్రార్థమే కాక యితరవిషయములఁ గూర్చి స్పష్టముగ వ్రాయఁబడియున్నది. ఒక ప్రతిలో- 45 వ పొరట మొదలు 50 వ పొరటవఱకు నుపకృతి పరిణతి సంవృతి ధాతుప్రక్రియ విశదీకరింపఁబడియున్నది. "వ్యతిరేకాదా భావినిచాత్స్యాత్"అనుసూత్రములోని భావినియనుపదమునకొక ప్రతిలో"భవిష్యదర్థమందును"అనియు వే ఱొక ప్రతిలో"అస్త్యనుబంధకమత్తైన భవిష్యదర్థము పర మగుచుండఁగాను" అని యర్థము వ్రాయఁబడి యున్నది. ఇటఁ దాత్పర్య మొక్కటియే.

ఒక ప్రతిలో (52 పొరట) "అద్యఃక్రియాసు భూతార్థద్యోతిత మాద్యగం వినాసర్వః"- అని చెప్పినాఁడు గనుక భూతార్థద్యోతితక్రియయందు యకార

మున కెత్వము వచ్చుచున్నది." అని "అద్యః క్రియాసు" అను సూత్రముచే నెత్వము వచ్చు నని వ్రాయఁబడెను. పోయె- ఇత్యాదులందు "ప్రథమైకస్యైద్భవేచ్చ భూతార్థే" అనుదానిచే నెత్వము వచ్చును గాని "అద్యః క్రియాసు" అనుదానిచే రాదు. "అద్యః క్రియాసు" ఇది సందేహనివారణార్థ మని మునుపు వ్రాసి యుంటిని. కాన నీపాఠము యుక్తముగాదు.

రేఖాద్వయ ఘటిత మగు ప్రతిలో "పునరాగమః క్రియాణాం పర్యాప్తో మస్త తేతు సంకేతః" అను సూత్రమునకు వ్యాఖ్య వ్రాయఁబడి, అవధారు, అని యుదాహరింపఁబడియెను. ఇతరమగు ప్రతిలో వ్యాఖ్య చేయఁబడక "ఉత్తర సూత్రము సంప్రదాయవేద్యము" అని వ్రాయఁబడియున్నది. అహోబలుఁడు రేఖాద్వయఘటిత మగు ప్రతిలోని వ్యాఖ్య ననుసరించి యుండె నని చెప్పియుంటిని. దీనిని బట్టి రేఖాద్వయఘటిత మగు పాఠమే సరియైనదని తోఁచుచున్నది.

టీకా సహితముగ నాంధ్రశబ్దచింతామణి సరియగుపాఠములతో నిదివఱకు వావిళ్ళ రామస్వామిశాస్త్రులు అండు సన్సువారిచేఁ బ్రకటింపఁబడి యున్నది. ఆటీక బాలసరస్వతి చేసిన టీకయే యని చాలమంది భ్రాంతిపడి యున్నారు. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారు సంపాదించి ప్రకటించిన దీనిని బట్టి యది బాలసరస్వతికృతము కాదని తేలుచున్నది. బాలసరస్వతి టీక యేదియో సరిగాఁ దెలియక ప్రఖ్యాతిని బట్టి మాత్రము బాలసరస్వతి టీక యొకటున్న దని యనుకొనుటయే కాని ప్రత్యక్షముగాఁ జూడని యాంధ్రలోకమునకు మహోపకారముగా దీనిని బ్రకటించిన యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తున కాంధ్రలోకమెంతయుఁ గృతజ్ఞత చూపవలసియున్నది.

చర్ల నారాయణశాస్త్రి.

శ్రీసూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటుకార్యాలయ ప్రధానపండితుఁడు.

— మనవి. —

ఈ బాలసరస్వతి టీకతోడి యాంధ్రశబ్దచింతామణి ప్రతులు రెండు సంపాదింపఁబడినవి. అం దొకటిపరిషత్పుస్తకభాండాగారములోని 4095 సంఖ్యగలది. ఇది కొంతకాలముక్రిందట బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారును శ్రీమాన్ రాళ్లపల్లి గోపాలకృష్ణశర్మగారును అనంతపురమండలములో సంగ్రహించిన గ్రంథసంచయములోనిది. వీరి కిది బూదేడు కృష్ణాపురాగ్రహారములో శ్రీమాన్ వీరరాఘవాచార్యులుగారియొద్దనుండి లభించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇందున్న పీఠికపద్యములు వెనుకనే పరిషత్పత్రికలోఁ బ్రకటింపంబడి కొంత ముచ్చటింపఁబడియున్నవి. రెండవ ప్రతి పిఠాపురము సమీపమునందలి చెందుర్తిగ్రామములో బ్ర॥ క్రొత్తపల్లి గంగయ్యగారి తాళపత్రగ్రంథములలోఁ గనిపెట్టఁబడి యొరవు తేఁబడినది. ఇందుఁ బీఠికపద్యములు లేవు. దీనినే బ్ర॥ నారాయణశాస్త్రిగారు లేఖాద్వయఘటితమగు ప్రతియని పీఠికలో నుగ్గడించుచువచ్చిరి. ఈ రెండుప్రతులనుబట్టి యొక్కప్రతి వ్రాసి యీరీతిగాఁ బ్రకటింపఁగలిగితిమి. దీనిని బ్రకటించుటలో, కాకినాడ (శ్రీ)పిఠాపురము రాజావారి కళాశాలలోని పండితులు, విద్వాన్, (శ్రీ)మాన్ తిరుమల పెద్దింటి రాఘవాచార్యులుగారు మాకుఁ జాలఁ దోడుపడిరి గావున వారికిని, మాకోరికను త్రోసివేయక విపులవిమర్శనముతోఁ బీఠికవ్రాసియిచ్చి గ్రంథమునకు వన్నె తెచ్చిన బ్రహ్మశ్రీ చర్ల నారాయణశాస్త్రిగారికి ననేకనమస్కారములు. మా ప్రమాదమున నక్కడక్కడ సంభవించిన లోపములను సవరించుకొని మమ్ము మన్నింపఁ బాఠకుల వేఁడుచున్నారము.

పరిషత్కార్యదర్శులు.

దురితంబుల నన్నింటిం, బరిమార్చెడినీదునామమంత్రంబది యే
సరణి న్నాకు లభించునొ, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౩

దరిలేనిపాపచయముల, నిరతం బొనరించినాఁడ నే ననఘాత్మా !
కరుణ నవి క్షమింపవ శ్రీ,తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా ! ౨౪

ధరలోఁ బుట్టెడియపుడే, పరమేష్ఠి లిఖించె నాదుఫాలమునం దే
సరణినిఁ గలదో యెఱుఁగను, దిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా ! ౨౫

తరులపయిన్ వెన్నెల, ప్రసరముపయిం గురియువాన సరియయ్యెను నీ
కరుణ యెటనేనిఁబఱపుటఁ, దిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౬

హరనుత ! పీడను నీదగు, చరణద్వంద్వంబుఁ జిత్తచాంచల్యముతో
దరయఁగఁ బరీక్ష సేయుము, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౭

ధరలోఁ బుట్టువు లెన్నో, మరణించుట లెన్నొ గడచె మతినాకింకన్
మరుజన్మవలదు తండ్రీ ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౮

అరిషడ్వర్గము విడి నీ, చరణంబులఁ గొల్చుచుండ సంతతమును నీ
కరుణ వఱపుటే భారమ ? తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౯

ధరఁ దండ్రికాత్మజుపయి నెనరు గలవిధమునను నీవు నామీఁదఁగృపం
బఱపుము సకలాభీష్టద ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౩౦

అరమరలేక త్వదీయసు,చరితంబుల నెల్ల రాగసరళిని నేనున్
నిరతముఁ బాడుచునుంటిని, దిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౩౧

వరములనీయక నన్నిట, నరమర పెట్టంగనీకు న్యాయ్యంబేనా !
ధరణీధర ! కరుణాకర, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౩౨

పరిమళముల నాశింపను, సురపోషక ! నిన్నె యెపుడు స్తోత్ర మొనర్తుం
గరుణం బఱపుము నాయెడఁ, దిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా ! ౩౩

పరులకు మేలుగలిగినన్, దురితాత్మకు లోర్వకుండుదురు నే నటులం
దిరిగినవాఁడను గానో, తిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా ! ౩౪

ఇర వెక్కడఁ గన కిక్కడఁ, బరమేశ్వర! నిన్నుఁజేరి, ప్రార్థించుచునుం
టి రమేశా! ననుఁగావుము, తిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా ! ౩౫

సురుచిరకీరీ! యహముం, బరిత్యజించి వెస నిన్నుమదిలో భజియిం
తు రమేశా! నను బ్రోవుము, తిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా ! ౩౬

స్మరజనకా! మహిలో నిం, దఱిఁ బ్రోతువు నన్నుఁ బ్రోవ దయరాదా! నీ
తరమేగాదా? నుడువుము, తిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా! ౮౭

మరణము మరలన్ జన్మం, బరయఁగ లేనట్టిఁడవు మహాత్మా! నీకున్
సరిలేరని చాటించెదఁ, దిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా! ౮౮

అరయఁగ భార్యయుఁ దనయులు, సిరియున్ సంపదయు మానసికవాంఛితముల్
సొరిదిఁ దనవెంటరావో, తిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా! ౮౯

మురహర! ధరపై నాటిన, తరులకు జలమిడని భాతిఁ దనరును నను నీ
పరయక పెడమోమునిడం, దిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా! ౯౦

కరమున్ ఖేదము నందెడి, నరులన్ దరిఁజేర్చునీదు నామం బది యే
సరణిన్ నాకు లభించునొ, తిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా! ౯౧

మొఱలిడెదఁ బ్రోవు మంచును, సురముఖగణవంద్య దివ్యసుందరపాదాం
బురుహద్వంద్వా! మాధవ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౯౨

సురవాంఛితములనెల్లన్, వరుస నొసంగెదవు నాదుప్రార్థన విని స
త్తరుణను గావ వదేమో, తిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా! ౯౩

అరిభీకర! సుగుణాకర! వరదా! ద్విరదేశవరద! వరదాసజనా
దరణా! కరుణాభరణా! తిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా! ౯౪

కరుణను నెట్టుల సఫల, మొనరిచెదవో నాదుజన్మ నతజనపోషా!
సురుచిరకల్యాణగుణా! తిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా! ౯౫

దరిఁగానకయుంటిని నీ, సరిలేరని తలఁచుచుంటి సద్గుణనిధి! పా
మరతను వే పోఁగొట్టుము, తిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా! ౯౬

సురవైరినాశకా! నీ, కరుణను నాపైనిఁ బఱపఁగాఁజాలవె నా
దురితచయంబులఁ ద్రుంపవె, తిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా! ౯౭

సురవందిత త్వచ్చరణాం, బురుహద్వయి దిక్కటంచుఁ బూజింతును న
న్గరుణింపుము భరియింపుము, తిరుమలగిరి వేంకటేశ దేవాధీశా! ౯౮

పరిరక్షించుట నీకే, భరమగునెడ నాదు జిహ్వపై నీనామా
క్షరముల నేనియు నిలుపుము, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౯౯

ధరలోపల సౌఖ్యములను, సిరులను బరమందు ముక్తిఁ జేకూర్చు నిదే
సరగునఁ గైకొను శతకముఁ, దిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౦౦

పరమాదర మాధర గో, పరమాభర మాన్యవపురపరమార నుతిం
    పరమాకర మాతరమా! తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౦౧
వరదా! నీనామమె తా, ల్చిరహిం నినుఁ బూజనంబు సేయుచునుంటిం
    గరుణను గావఁగ రావా? తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౦౨
అరయుము బాలుఁడ నాచే, విరచితమగు నీశతంబు విని యాపైనీ
    కరమునఁ గైకొను ముదమునఁ, దిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౦౩
పొరపాటుల కొకదండము, సరియని భావించి వేయిసారులును భవ
    చ్చరణాబ్జములకు మ్రొక్కెదఁ, దిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౦౪
సరగున నీశతకము నే, సరణిం బల్కించినావొ చక్కఁగ నీవా
    తెఱఁగున దీనిం జేకొను, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౦౫
గరుడధ్వజ! యీశతకము, ధరనెన్నాళ్ళుండఁజేయఁ దగు నన్నాళ్ళుం
    బరఁగును నీనామంబిలఁ, దిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౦౬
సొరిది నిది చదువువారికి, సిరులను సౌఖ్యములఁగూర్చి చెన్నారంగాఁ
    బరమున మోక్షం బొసఁగుము, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౦౭
ధరలో నక్షయసంవ, త్సరవర భాద్రపదబహుళ(?)చవితీగురువా
    సరమున రచియించితి నిది, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౦౮

కవి వృత్తాంతసంగ్రహము.

ఈశతకమును జగ్గయ్యపేట నివాసులు శ్రీమాన్ తిరుమలై నల్లాన్ చక్రవర్తి సంపత్కుమార వేంకటరాఘవ చక్రవర్తి అయ్యంగారు పంపుచుఁ గవింగూర్చి యీక్రింది వాక్యములు వ్రాసిరి:—

"ఈశతకము రచించిన కవిగారు నాకు మాతామహులైనవారు. అనఁగా నాకు ముత్తాత గారగుదురు. దానింబట్టి చూడ వారిది రచించుట మొన్నటి యక్షయ కాక, పైయక్షయ కాక, ఆపై యక్షయయని నిర్ణయించుటకవకాశమున్నది. ఆకాలమున వారు కృష్ణాతీరమునఁ గల ముక్త్యేశ్వర పురమునఁ గాఁపురముండి శ్రీవైష్ణవమతసిద్ధాంత బోధనార్థము భగవద్రామానుజాచార్యులవారిచే నియమింపఁబడిన చతుస్సప్తతి సింహాసనస్థులలో నొకరగుటచే ననేకదేశములలోఁ బర్యటనము గావించుచు......నందిగామ తాలూకాయందుఁగల శ్రీతిరుమలగిరి క్షేత్రమున కేతెంచి, యచ్చట శ్రీస్వామివారి సన్నిధి నీశతకము రచించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది...వీరి తాతగారిది వీరి నామధేయమే. తండ్రిగారు రాఘవాచార్యులుగారు. కుమారుని పేరు తిరువేంగళాచార్యులు గారు. వీరి కుమారుని పేరు జగన్నాథాచార్యులుంగారు. వీరే మాతండ్రిగారు...మానాయనగారును చిన్నతనములో 15 సంవత్సరములు ముక్త్యేశ్వర పురములోనే కాఁపురముండిరి. తరువాత నీయూరు వచ్చినారు" అని.

౫- శ్రీ శ్యామలాంబాశతకము.

మల్లంపల్లి మల్లికార్జునపండితారాధ్యులు.

సీసపద్యములు.

శ్రీమద్రమాసుందరీహస్తసందర్శితాదర్శ భాస్వన్ముఖాబ్జబింబ
శారదైకాంతభాషాసుధాకర్ణ నాసక్తకర్ణాగ్రభూషావిడంబ
గిరిభిత్కుటుంబినీ భరితాభినవచామరమరుచ్చలచ్చికురనికురుంబ
నిజపురస్సౌదామినీనటద్వేల్లితానిమిష నారనితంబినీకదంబ
సేవకమనస్సరోవర శ్రీవిలోల, బాలకాదంబ పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబ శ్యామలాంబ.

మహిలోన నీమహామహిమ వర్ణింపంగ నహికులాధిపతికి సహిత మద్రి
దుహిత దుర్భరమైనఁ దొడరితి జడబుద్ధిఁ గ్రిందఁగూర్చుండి మాకంద శాఖి
శాఖాశిఖాగ్రసంస్థానఫలాట్టు వందికొనంగఁ జేతులెత్తికొనఁ జూచు
వామనుభంగి నా వలన నయ్యె నిదేమి కరుణించు పూర్ణ పాంగంబుగాఁగ
నాకవిత కేమికొదవ రానీక చంద్ర,రేఖపోలిక పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబ శ్యామలాంబ.

వందనంబులు గైకొనందగు మందాకినీభుజంగాగ్రరాణీ పురాణి
స్తుతిశతం బిదియె సంతోషింపఁదగు సూత్రనిపుణతాకరధృతైణీ పురాణి
ప్రార్థనం బిదె సదా భావింపఁదగు హితనిఖిలార్తవరదపాణీ పురాణి
విజ్ఞాపనంబిదె వినఁదగు నాగమ నిగమార్థసత్యవాణీ పురాణి
భక్తి శక్తి విరక్తి సంయుక్తియుక్త,రీతిఁ గరుణింపు పెడనపురీలలామ- రామ. ౩

పార్వతీదేవి నీపాదసరోజాతసేవానురక్తి సంశ్రితవిముక్తి
కాత్యాయనీ నీత్రికాలనిర్ణయసపర్యాసక్తి బుద్ధిశ్రేయస్సమృద్ధి
హైమవతీ నీమహన్నామ మనుచింతనావృతవృత్తి తత్త్వార్థవేత్తి
భద్రకాళీ నీశుభప్రాప్తి హేతుక దర్శనస్ఫూర్తి పాతకనివర్తి
నీచరణధూళి భృతిదుర్వినీతిమతిప,రేతపతిహృతి పెడనపురీలలామ-రామ. ౪

పరిచరులై శచీప్రముఖ బర్హిర్ముఖాంగన లొక్కగుమిగూడి పనులు వేఁడ
గడతోడునీడలై వడిరమాభారతీసతు లొక్కజత సేసి సరసమాడ
గాయినులై చిత్రగంధర్వముఖకళావతు లొక్కశ్రుతిఁగూడి కృతులు పాడఁ

జెలికత్తెలై కొల్చి లలి నిరాబారికన్నియ ల్సాక్షవలగొని నిలిచి చూడఁ
గడిమిపూఁదోఁటలోనాడు గరిమఁగన్నఁ,జాలు నొండేల పెడనపురీలలామ-
అచ్చరలాడ వియచ్చరుల్ పువ్వుల వానలు గురియఁ జెల్వొని దేవ
దుందుభిధ్వానముల్ సందడిమొరయ నా మేనక గదిసి లోలోన మురియ
మునులు సన్నుతిసేయ ముగ్ధకుమారివై యెలమితో హిమవంతు నింటఁబుట్టి
గట్టువిల్తుని చెట్టఁ బట్టిన సౌభాగ్యవల్లిమతల్లి నాతల్లి జగము
తల్లి పర్వతవంశవర్ధని ధనీప్ర, కృతవినిర్ధని పెడనపురీలలామ-రామలిం. ౯
నీమోముతో మంచి సామెత యనుట కా పరిపూర్ణచంద్రబింబం బదెంత
నీపాదనఖరసాన్నిధ్యం బనుట కా సుపర్వతారాకదంబం బదెంత
నీనీలవేణితో నెనయని యనుట కా బాఢతమోవిడంబం బదెంత
నీదరహాససన్నిభకాంతియనుట కా వరచంద్రికావలంబం బదెంత
రాత్రిదప్పిన పొడఁగన ... ...
... ... యానమధ్యాహ్నవేళ
నతిథిజనంబుల కమృతాన్నమిడు నన్నపూర్ణ కళాపరిపూర్ణ స్వర్ణ
భూమణీకృతగోకర్ణపుణ్యభూమి, భృత్తపోదీక్ష పెడనపురీలలామ- రామ. ౧౦
లోకంబులను వీఁకఁ జీకాకు గావించు రాకాసిమూఁక నిరాకరించి
బృందారకులు సదానందులు గా నెల్ల చందంబులను గనువిం దొనర్చి
కష్టంబు లుడిపి సర్వాష్టాంగయోగవిశిష్టయోగీంద్రుల కిష్ట మొసఁగి
కర్మఠులకు నిత్యకర్మంబులు యథార్థ ధర్మంబులై యొప్పఁ బేర్మిఁగూర్చి
చూచి సుజనులఁ గుజనులఁ ద్రోచి భవము, రేచి కాచితి పెడనపురీలలామ-
నిజకథామరవాహినీవారి ఘనజగత్కల్మషంబుల నెల్లఁ గడిగి వేసి
వరవర్ణనీయభవన్నామమధురామృతం బంతకును జీవనంబుఁ బోసి
నిర్మలాత్మధ్యాననిష్ఠ లోకంబులకు దయారసంబుతోఁ గుదురుచేసి
విపులాద్భుతకటాక్షవీక్షణానిశితాసిధార దుర్భవలతాతతినిఁగోసి
లోకపావనివై మిన్నువాఁకతాల్పు,ప్రోల నలరితి పెడనపురీలలామ-రామ.
కన్నతండ్రినిఁ జాల జిన్నఁబుచ్చితివింత కవి......బజవక్త్రుఁ డగుట కేమి
తగనన్నసమముగాఁ దలఁచిచూచితి వింతకమర రామాకారుఁ డగుట కేమి
సవతి నిల్వ్వన నీరు క.........చితివింత కది పతి తలబిందు వగుట కేమి
మగని యంతటివాని సగము సేసితి వింత నర్ధనారీశ్వరుం డగుట కేమి
దేమి యింకేమి సేయ నీ వేసమర్థ, ర్సాలవోయమ్మ పెడనపురీలలామ- ౧౧

శరణాగతుఁడ నేను నిరతాంతికాభ్యాగతసముజ్జనాభయదాత నీవు
నేను చానిపుణ ష్టప్రదాత నీవు
తనయుండ నేను సంతతచరాచరజంతుమహితసంతతి జగన్మాత నీవు
ప్రియభుజిష్యుఁడ నేను బృథులలోకాలోకనిఖిలరాజ్యరమాధినేత నీవు
నన్ను మన్నింపవలదె నీ కన్న నెవ్వ,రే మదీయులు పెడనపురీలలామ-
ముల్లోకములఁ గన్న తల్లి నీవని నమ్మి మరుగుఁజొచ్చితిని నా మనవి చెవుల
విని నన్నుఁ గన్నులఁ గని నేరమేమున్న సవరించి మన్నింప సమయ మరుగు
దెంచెఁ గాచి కొనంగ మంచిది గాదన్న నందాఁక నొదిఁగినీయడుగుదోయి
కడఁ బడి యుండుదుఁగాక బత్తి గలుంగ విడువనేర్తురె వట్టి నుడువు లేల
యెన్ని విధముల నీకన్న నన్నె మెఱుఁగ,నోలిఁ బాలింపు పెడనపురీలలామ-
నీ జేఁడుగొనియాడ నీరేడుజగముల లేఁడునీకొడుకుల జాడఁ జూడ
న్నొక్కఁడొక్కఁడు సమగ్రోదగ్రవేధోండభాండావళులఁ గేలఁబట్టి బంతు
లాడఁ గాపాడ మహాసమర్థులు నీ భవతి సర్వలోకపావని గణింప
నందఱ కరయ మూలాధారశక్తివి నీవయై నిఖిలంబు నిర్వహింపఁ
బెంపుదీపింప బహుగులఁ బెంప నక్షభ, రింప భారంబె పెడనపురీలలామ-
ఊర్ధ్వరేతస్కుఁడత్యుగ్రుండుదగ్రయోగీంద్రపుంగవుఁడు నిస్తంద్రహృదయుఁ
డంగజన్మాంగభస్మాంగరాగోజ్జ్వలుం డబ్జయోనికపాలహస్తుఁ డఖిల
సంగపరిత్యాగి సాంబసదాశివుం డామహామహుని మోహాబ్ధిముంచి
పతిశరీరార్ధంబు సతి యనుసూక్తి సార్థకముగ దేహమర్ధంబు గొన్న
దానవై దాన నీసగమేను గూర్మి జేవికిచ్చితి పెడనపురీలలామ-రామ. ౧౫
సర్వజ్ఞుఁ డధికారసంపదచే నొక నాఁడు సిద్ధ్యష్టశక్తిఁ జూడఁ దలఁచి
ప్రమథుల నధికసంభ్రమమున సా తారులఁ గావించి తాను నిర్వి
కారుఁడైయుండి నిర్గన్నంతలో నరనిముసమైన గణంబు నిలుపలేక
గణము లెప్పటిరూపు గైకొన నెదురు నిర్గొనితప్పు సైరించుమని యెఁగాంతుఁ
డింత సులభుండు నీకైనఁ నెంతకైనఁ,జాలు నీనేర్పు పెడనపురీలలామ-
వరునకు నీమీఁది వలపెట్టిదో కాని తనమేన సగపాలు గొనఁగనోర్చె
ధవునకు నీమీఁది తలఁపెట్టిదో కాని తనతోడ విడిదగాఁ దనరఁ బేర్చె
భర్తకు నీమీఁది భ్రమ యెట్టిదో కాని తనమది నిల్వుటద్దముగఁ జేర్చెఁ
బ్రియునకు నీమీఁది దయ యెట్టిదో కాని తనచూపు తిలకంబు నొనరఁగూర్చె
వలచి వలపింప నేర్చిన కలికిమిన్న,యోల్లతాతన్వి పెడనపురీలలామ-రామ.

అసమాక్షదృక్చకోరాండజంబులకు నీ దరహాసలక్ష్మి చంద్రప్రకాశ
పంచాస్యముఖచక్రవాకంబులకు నీదు సురుచిరతనుకాంతి సూర్యరశ్మి
మారారియానమయూరంబులకు నీదు మృదులకుంతలపాళి మేఘమాల
శర్వమనోరథచక్రాంగములకు నీ లావణ్యజలధి విలాససరసిఁ
జేసి స్వాధీనపతిక వై శివుని సౌఖ్య, కేళిఁ దేల్చితి పెడనపురీలలామ- ౧౮

చాలింపు మ్మల్ల కుయ్యాలింపు జిగిగ్ముల్లఁ బాలింపు నన్నుఁ బరా కేల వలదు
వారించు మరుల న న్నూరించు సిరుల విఁక సైరించు నేరముల్ దూరమరుగ
నాటింపు మది భక్తి పాటింపు తుది ముక్తి దాఁటింపు జన్మాబ్ధి నీ...ము
భావింపు సదపత్యుఁగావింపు కృతకృత్యుగావింపు ననుమంచి దోవదరియ
నరయ నీదయ విమలంబు లయ్యె నాసు, కృతము లెల్లను పెడనపురీలలామ-

స్థాణునిఁగూడి ముచ్చటపడి వడి ముద్దుఁ గొమరు విశాఖుని గొమరుమీఱఁ
గన్నదానవు నిను దిన్నఁగన్గొన్న ని న్వేఁడికొన్నజనాళి వేడ్కఁగాంచి
ప్రతివాసరముల నాశ్రితకల్పశాఖివై కోరినకోర్కె లీడేఱ వారి
కించుకంత కొఱంత నుంచక యిచ్చి రక్షింతువు మది వెగటింత లేక
యమితచిత్రచరిత్రంబు లరయ నీచ, రిత్ర లెల్లను బెడనపురీలలామ.- ౨౦

ముదమున నాదు నెమ్మదిపదంపడినీదు మృదుపదంబులయందుఁ గుదురుపడియె
వదలదు వలదని వారింప రుచిఁగొన్నఁదా గట్టిపట్టునఁ దనరిమిగులఁ
గసుగంది కెంజాయ కన్పట్టెఁ గాఁబోలుఁ గాకున్న నిలు వెల్లఁ గారుకొన్న
హరినీలమణిరశ్మి యడుగుఁ దమ్ముల లేకఁ నరుణపల్లవకాంతి నలరు టేమి
గాన నీయపచారమె మ్మైన నోర్చి, కృపఁ గనుంగొను పెడనపురీలలామ-

జగ మంత శివుఁడు సాక్షిగఁ గని వృద్ధిఁ బొందించిన జనని వీ వంచు నే భ
జింతు నిదంత నీ సంతతి యనుచు భావింతు నన్నేన దలంతు నెప్పు.
డందు నే న్కొక్కండ నని కాని వేఱొక వింతవాఁడను గాను జింతమాను
మున్న మోహంబున కన్నఁ బెంచినమోహ మెక్కుడంచు వచింతు రింతకీవు
పెంచిన శరీర మిది దీని మంచి నీదు,పాలు గాకున్నె పెడనపురీలలామ-

పలితశుద్ధసువర్ణ ఫలకాసదృశకపోలకళానిరాకృత ముకురలీల
నిబిడాంధకారసన్నిభనీలకుంతలద్యుతిసముద్ఘాతమధుకరజాల
మత్తమాతంగసమానయానమనోజ్ఞనిర్జితకలహంస నికరఖేల
కలమగర్భప్రతీకాశజంఘారుచిమహిమపరాభూతమకరహేల
వికసితకటాక్ష, చకితకామకరవాల, శైలకులబాల పెడనపురీలలామ-రా. ౨౩

గాఢమోహవ్యూహకాంతారములలోనఁ జనిచని దుస్తరాశాపలాశ
శాఖాశిఖల నెక్కి జవమున నూఁదాఁటి వారవధూకదంబకుచవ
సుంధరాధరముల సుఖకేళి ... ... నెఱుంగక దా ...
వచ్చి ... ... లత్రాటబంధింప, బడె మన్మనఃకరి చెడుగు గడఁగి
మగుడరానీకయందభిమానముంచి, దృఢముఁ జేయవె పెడనపురీలలామ-

ఆర్యవై మొదలింటి భార్యవై యర్ధాంగమునఁ బెనఁగొని నీవు దనకుఁ గల్గ
ముక్కంటి తలమీఁద నెక్కించుకొనియె నా, ।మందాకిని నిదేటి మగతనంబు
కాదైన సర్వజ్ఞుఁ డేది చేసినఁ దప్పు లే దందుకే నీదు పాదపద్మ
ములకు మ్రొక్కిన నంత ముదమొదవ సవరించి ప్రీతి నీతోఁగూడి నీతులాడి
కామితము వేఁడఁ బూలవిల్కాని కేళి, నేలి తేలీలఁ బెడనపురీలలామ-రామ.

అనుదినంబుఁ ద్రిసంధ్యలందుఁ గాయత్రినా సావిత్రినా సరస్వతియనంగఁ
ద్రివిధనామముల భూదివిజుల తలఁపులఁ దగిలి త్రిమూర్తుల మిగిలి కాళ
రాత్రివై రాత్రించరప్రభువుల నెల్లఁ గడలు నిల్లడలు గ్రక్కదలఁ ద్రోలి
తాలిమిఁ గని దేవతాసభలను సర్వమంగళాభిఖ్యఁ జెలంగి, మోహ
నాంగివై తి మనఃప్రియోత్సంగపీఠి, నృత్యమాడుచుఁ బెడనపురీలలామ-

కుడిచేత గడుసువా లెడమచే గుదుసుడా లడర గ్రక్కున నుక్కు పిడుగుపడ్డ
పగిదిఁ బగతులపైఁ బడి వడిఁ దాఁకి పోనడఁచి యొక్కుమ్మడి నుడివడంగఁ
జక్కాడుచోఁ జేరి మ్రొక్కిన పగఱఁ బెన్నక్కువఁ బెనిచితి మరువుదూర
దండెత్తి వచ్చిన దనుజులఁ బనిచితి హాళిమహాకాళి యసితచూళి
గర్విత్తంబౌనె శత్రునిబర్హణంబు, కృత్యమే కాక పెడనపురీలలామ-రామ. ౧౭

మన్మథుం డింద్రాద్యమరముఖ్యకార్యధురంధరుండై స్నేహబాంధవంబు
కొఱఁ గరుదెంచి దార్కొన్న ముక్కంటి మూఁడవకంటిమంటలఁ దవిలి రవిలి
నివురైన త ... నిగ్రహంబున కోర్వ రా ...మునికభయ
దానంబు సౌభాగ్యదాన మింతికిఁ బునఃప్రాణదానంబుఁ దత్పతికి నిచ్చి
నెగడి రతిశోకదావాగ్ని నిగుడనీక, ప్రియునిఁ గైకొంటి పెడనపురీలలామ.-

వైకేయ రెండు న్నాల్గలపుర్వ్వతే కాని మణిహారము లటన్నమాట సున్న
కబళింప కటికిపాల్గడలి చేఁదే కాని మధురాన్నము లటన్నమాట సున్న
కలియఁబూయఁగ వల్లకాటి బూడిదె కాని(మంచిగంధ)మటన్నమాట సున్న
వలెవాటు మఱి పెద్దపులి చర్మమే కాని మడుఁగు వల్వ లటన్నమాట సున్న

శ్రీరస్తు.

సింహాసనద్వాత్రింశిక.

ద్వితీయభాగము. *

షష్ఠాశ్వాసము.

— పదుమూఁడవకథ —

క. శ్రీకరుణారసమయ విభ, వాకరనయనద్వయ ప్రభామితు ఘననా
భీకమలస్థితసుతు విను, తాకారు వికారదూరు నఖిలాధారున్. ౧

క. మనమునఁ దలఁచుచు భోజుం, డనువగులగ్నమున నెక్క నరుదేరఁగ నా
సనపాంచాలిక నిలునిలు, మని జనులకు నెల్ల విస్మయంబుగఁ బలికెన్. ౨

క. సత్వము సాహసమును దా, తృత్వమ్మును విక్రమార్కు తెఱఁగునఁ గనకే
సత్వరగతి నరుదేరఁ బ్ర, భుత్వము ఘన మానె యతని బురుడించెదవే. ౩

క. మదిఁ దలఁచి చూడు నావుడు, విదితంబుగఁ దద్గుణములు వినిపింపుము స
మ్మద మొదవ నిచట ననినం, బదుమూఁడవబొమ్మ భోజపతి కిట్లనియెన్.

ఉ. ఖండితవైరిమండలుఁ డఖండపరాక్రమదర్పశాలి యా
ఖండలవైభవుండు త్రిజగద్భరితామలకీర్తిచంద్రికా
మండితమండలాగ్రుఁడు సమగ్రజయాస్పదబాహుయుగ్ముఁడై
చండతరప్రతాపుఁ డగుసాహసభూషణుఁ డుర్వి యేలుచున్. ౫

గీ. ఆఱునెలలు గడపి యంత దేశాంతర, మరిగి వనము లూళ్లుఁ దిరుగుచుండి
కనియె గంగపొంత జనమేజయుం డను, ధర్మశాలి దైనధర్మపురము. ౬

క. ఆయగ్రహార మొయ్యన, డాయఁగ మాపైన నొక్కటన్ ద్విజునింటన్
రే యుండి రేపకడ నది, తోయంబులఁ గ్రుంకఁ జనుచుధూర్జటిఁదలఁచెన్. ౭

ఉ. కామునిఁ గాల్చి బూడిదను గంధముగాఁ గొని యెద్దు నెక్కుచుం
బాములుఁ దోలు నెమ్ములుఁ గపాలములుం దనమేని సొమ్ముగా
గాములఁ గూడి యాడుచును గాడు గృహంబుగ నున్నవాఁడు గం
గామృత మాఁదలం జిలికి నంత సదాశివుఁ డయ్యె నెల్లెడన్. ౮

క. అనుచుం గనుఁగొనెఁ గృతముని, జనసంగన్ ద్విజసురంగఁ జపలతరంగన్
ఘనకంకణలసదంగన్, జనితామితదురితభంగ జాహ్నవిగంగన్. ౯

వ. కని మ్రొక్కి శుచి యై సచేలస్నానంబు సేయుచు. ౧౦

---

* ప్రథమభాగము, అయిదాశ్వాసములు, ప్రత్యంతరము లేమిచే బ్రచురింప ననువుపడలేదు.

క. మలినుఁడు మైఁ గడఁగిన ని, ర్మలుఁ డౌ టది చెల్లు లోకమాతా నీలోఁ
దలఁ దడిపినఁ జలి తే దని, వెలయుట యాహారుని నుదుటి వేఁడిమిఁ జుమ్మీ.

గీ. ఒకనియడుగుఁ జేరి యొకనియాఁచల యెక్కి, యొకని వెంటవచ్చి యొకనిఁ గలసి
వెడలి పాఱి తనుచు విందు మట్లయ్యు నీ, జీవనంబు లోకపావనంబు. ౧౨

చ. అని కొనియాడుచుం జలకమాడి శివార్చన దీర్చి సూర్యు నిం
పునఁ బ్రణుతించి యాదెసఁ బోవఁగ పీఁటల కెల్లఁ దేనియల్
చినుకఁ బురాణవాక్యములు చెప్పెడిదీక్షితుని జూచి యమ్మహా
జనసభఁ జేరి మ్రొక్కి సరసస్థితితో వినుచుండ నయ్యెడన్. ౧౩

గీ. దానధర్మములకుఁ బూనక తనపొట్ట, నినుపుకొనఁ దలంచుజనుఁడె పశువు
పసరమైన మెఱుఁగు బండియీడుచు దున్ను, నంతకంటెఁ గష్టుఁడంద్రుబుధులు.

క. వదనము ప్రసాదసదనము, హృదయము సదయంబు మాటలింపుల తేటల్
మెదలుట మేలునఁ బొదలుట, సదమలవర్తనుల కివియ సహజగుణంబుల్.

క. సురలకు ధరణీసురులకు, హరిహరులకుఁ బ్రియమొనర్చు యాగము లెల్లన్
సరిగూర్చి యెత్తుచోటను, శరణాగతరక్షణంబు సరిగా వెందున్. ౧౬

చ. అని చదువం బురాణవచనార్థము సత్యముగా నెఱింగి స
జ్జనులు మనంబులోనఁ గడు సంతసమందుచు నుండఁగా భయం
బున మదిఁ దల్లడిల్లుచును బొబ్బలు వెట్టుచు నొక్కవృద్ధకా
మిని పఱతెంచి వారలసమీపమున న్మొఱచేసి యేడ్చుచున్. ౧౭

గీ. పొలములోన జింకఁ బులి పట్టుకైవడి, పడి నెదిర్చి సంధ్యవార్చువేళ
గంగలోన మొసలి మ్రింగెను నాపతి, ననదఁ గావరయ్య యయ్యలార!

వ. అనుచుం బెదవులు దడుపుచు దీనవదనయై మ్రొక్కిన నక్కజంబుగా నక్కా
మిని యక్కఱఁ జక్కఁబెట్టలేమి నక్కటా యనుచు నొక్కటియు ననలేక
విప్రజాతి గావున నొండొరులమొగంబులు చూచుచు నున్నెడ నిగుఱు
గప్పిన నిప్పు చొప్పున నున్న యప్పురుషరత్నం బప్పుడ దిగ్గున లేచి. ౧౯

క. తల్లీ యిఁక నుల్లంబునఁ, దల్లడ మందకుము మొసలితలఁ ద్రెంపుదు నీ
వల్లభు విడిపింతును నే, కల్లోలిసి గలఁతు హల్లకల్లోలముగన్. ౨౦

గీ. అనుచు నభయమిచ్చి యటఖడ్గసహితుఁడై, గంగఁ జొచ్చి రాజపుంగవుండు
కొంకు లేక యీఁది ఱంకెలు వేయుచుఁ, గడిఁది మొసలిఁ దృణముగాఁ దలంచె.

గీ. పిడుగుకంటెను మిగుల బెడిదమౌ నడిదంబు, బూని డాసి వ్రేసి దానిఁ ద్రుంచి
యంటుఁగోల లెసఁగి గంటి మంత్రించుచు, బడుగు బాఁపనయ్య వెడలనడిపె.

క. నిజనామము దలఁచిన నం, బుజనాభుఁడు వచ్చి మొసలిఁబొరిఁగొని కరుణన్
గజపుంగవుఁ గాచిన క్రియ, ద్విజపుంగవుఁ గాచి మనుజదేవుఁడు వెడలెన్.

శా. ఆవేళన్ జను లెల్ల నుల్లములఁ జోద్యం బందుచు న్స్త్రీలు. మే
లీవీరాగ్రణి సాటిచెప్పఁ గలరే యేవీరు లైన న్భువిన్
దైవం బీతనిపాలఁ గల్గె నని వింత ల్గాఁ బ్రశంసింపఁగా
నావిప్రుండు నిజప్రియాసహితుఁ డై హర్షించి దీవించుచున్. ౨౮

ఉ. సాహసికాగ్రగణ్య రభసంబున నీ వరుదెంచి యమ్మహా
గ్రాహముఁ ద్రుంచి నన్నుఁ గృపఁ గాచితి దీనికి మాఱు మేలుగా
నీహిత మే నొనర్చెదను నీ వతిదుర్లభ మంచు దీని సం
దేహము లేక కైకొనుము దేవసమానుఁడ వీవు గావునన్. ౨౯

క. ఓపురుషవర్య నే నొక, తాపసు దయఁ దొల్లి నర్మదాతీరమునన్
గోపాలమంత్రజపమున, నేపినక్రియఁ దపము సేయుచుండఁగ నాకున్.

వ. ఒక్కనాఁటి రాత్రి సుఖస్వప్నావసరంబున. ౨౭

సీ. మేఘంబు కడఁబొల్చుమెఱుపు కైవడినున్న పీతాంబరముదిండు బిగియఁగట్టి
తరుణాతపద్యుతి హరిచందనం బొప్పు రవిభంగి నురమున రత్న మలర
యమునాజలమ్ముపై నమరు నేత్రమ్ముల తమ్ములౌ తెలిగన్నుఁదమ్ము లమరఁ
గిరిరాజుశిరమున ఘనరత్నఖచితమౌ దండచాడ్పునఁ బీలిదండ యమర
వన్నెలన్నియుఁ దనలోనివన్నెలనఁగఁ, గరుణఁబొడవైనరూపశృంగారమనఁగ
గోపికల మరులుకొల్పిన తీపులనఁగ, రమణఁగనుపట్టెగోపాలరత్న మెదుర.

వ. ఇట్లు సన్నిహితుం డై. ౨౯

శా. ఆదేవుండు మహాప్రసన్నవదనుం డై యాత్మలోనం గృపా
శ్రీవైశాఱఁగ నన్నుఁ జూచి తలఁపు ల్సిద్ధించు నీ కిప్పుడో
భూదేవోత్తమ నీజపంబును దపంబు న్నాత్మఁ గైకొంటి నే
నీదైవంబ ఫలంబు దీనికిఁ దగన్ నిర్మించి నీ కిచ్చెదన్. ౩౦

వ. వినుము స్ఫటికసోపానంబులును గనకఘంటికలును నింద్రనీలస్తంభంబులును
మహారజతకుడ్యంబులును రమ్యహర్మ్యంబులును చీనాంశుకధ్వజంబును గుసు
మితపర్యంతవనంబును విద్యాధరీగణంబును గామగమనంబును గలుగు ది

వ్యవిమానంబు దేహావసానసమయంబునఁ బ్రాపించు నని యానతిచ్చి చని
యె నట్టిఫలంబు నీ కిచ్చి కృతార్థుండ నయ్యెదఁ గైకొను మనిన నమ్మను
జేంద్రుండు. ౩౧

క. అత్యాతురుఁ డని నిను నా, నిత్యకృపావృత్తిఁ గాచి నిలిపితిఁ గాకేఁ
బ్రత్యుపకారంబున కీ, కృత్యము సేయుదునె దీనికిం బ్రియ మేలా. ౩౨

గీ. అనదఁ గాచుట కులవిద్య యండ్రు మాకు, రాజపుత్త్రుండ నిదియధర్మంబుగాదె
నీకుఁ జేసిన మేలుగాఁ గైకొనకుము, క్షత్త్రియకులంబు భువిదానపాత్రమగునె.

ఉ. నావుడు విప్రుఁ డిట్టివచనంబుల నాతని విక్రమార్కుఁగా
భావములోపలం దెలిసి పార్థివశేఖర నేఁడు నీ వవం
తీవిభుఁ డౌట నే నెఱిఁగితి న్నటి యన్యుల కిట్టిచిత్తము
న్నావును సాహసంబు శుభలక్షణము ల్వినయంబుఁ గల్గునే. ౩౪

చ. ఇది కడు మేలు చేకుఱె నరేశ్వర నిన్నుఁ గొంటి బ్రహ్మకున్
వదన భుజోరుపాదముల వర్ణము లుద్భవమందె నాల్గు చ
క్కఁదనమునందు విప్రులకు క్షత్త్రియజాతికి నొక్కవేళ మే
లొదవఁగఁ బెట్టుడుం గొనుట యుం దమలోపలఁ జెల్లునిద్ధరన్. ౩౫

ఉ. ఈదురవస్థ కగ్గవడి హీనుని విప్రునిఁ గాచె నంచు నీ
మేదినిలోనఁ గీర్తియును మేలుఁ దలిర్పదె విన్నవించుచో
నాదరణంబు సేయఁ దగదా సుకృతం బిది దుష్టదానమే
కా దననేల కొమ్మనుచుఁ గైకొనఁ బ్రార్థనచేసి యిచ్చినన్. ౩౬

ఉ. కైకొని విప్రు వీడుకొని గంగకు భక్తి నమస్కరించి కం
థాకరవాలయోగవిధిదండసమన్వితుఁడై నృపాలుఁ డ
స్తోకమనఃప్రసాదమున జోగివిధంబున నంతనంత ను
త్సేకము లేక యేగి బహుదేశములుం గలయం జరించుచున్. ౩౭

సీ. రుచిరసరోలంబరోలంబకలకంఠకలకంఠకులవృతకలకలంబు
బంధూకబంధుసౌగంధకగంధిని కేతనకేతకీకేతనంబు
పరిభూతభూతప్రపంచాస్యనాగేంద్రనాగేంద్రనాగేంద్రభోగభూమి
సేకసముత్సేకభీకరసూకరకాసారకాసారభాసురంబు
చలపలాశపలాశరసాలసాల
తాలహింతాలశీతలోత్తాలతలము

మృగమృగాదనమృగనాభిమృగమయంబు
వింధ్యవనము సొత్తెంచె నవంధ్యబలుఁడు. ౩౮

క. అక్కడఁ గడు దూరము చని, యొక్కెడ నిలుచుండి హాహా మొలయఁగ జలమే
దిక్కునఁ గానక చీఁకటి, నక్కజముగ నిండి శూన్య మగుగుడిఁ గనియెన్. ౩౯

క. శాశ్వతముగ నాముందఱ, నీశ్వరలక్ష్మీశభారతీశ్వరమయ మై
విశ్వజనాశ్రయముగ నొక, యశ్వత్థముఁ జూచి చేర నరుగఁగఁ గ్రిందన్.

క. వెడఁద మొగంబును గోఱలు, మిడిగ్రుడ్లను గుఱుచచెవులు మిడిమీసమ్ముల్
సుడిగొన్న వెంట్రుకలతో, నుడియఁగ నొక బ్రహ్మరాక్షసుం గనుఁగొనియెన్.

చ. కని నిశ్శంకుఁడు సాహసాంకుఁడు మహాకౌతూహలుం డై రయం
బున డాయం జని యిట్టి కాఱడవిలో భూతంబ వై యుంటి వె
వ్వనిమూలంబున నయ్యె నెవ్వఁడవు సర్వంబుం దగం జెప్పుమా
యనిన న్నివ్వెఱఁ గంది వాఁడు నిజవృత్తాంతస్మృతిన్ న్రమ్మఁడై.. ౪౨

క. ధరఁ గలపురాణముల వ్యా, కరణంబుల శాస్త్రములు నిగమములఁ గవితం
బరిణతుఁడ మాళవేంద్రుని, పురోహితుఁడ జన్మసంజ్ఞఁ బురుహూతుండన్.

గీ. అధిపుకొలువున నేఁ బరీక్షాధికారి, నగుటఁ జేసియు నొకవిప్రుఁ దెగడి పుచ్చి
యట్టికీడున విప్రవధం బైనయఘమునఁ, జచ్చి గతి లేక బ్రహ్మరాక్షసుఁడ నైతి. ౪౪

క. ఈయెడ నే నుండఁగ నిదె, వేయేఁడులు చనియెఁ గీడు విడువదు బలిమిన్
నీయట్టిపురుషరత్నం, బీయలజడి వాపనోపు నీశ్వరుకరుణన్. ౪౫

ఉ. నావుడు వానిదీనవచనంబులకుం గరుణార్ద్రచిత్తుఁ డై
భూవరుఁ డాత్మలోనఁ దలపోసి వినిశ్చయబుద్ధి నీయప
ద్భావముఁ బాపనోపెడు నెపంబుగఁ జిత్తమునం దలంచి నా
జీవము వేఁడినం గొఱఁతె సేయక యిచ్చెద వేఁడు మియ్యెదన్. ౪౬

చ. అనవుడు వాఁడు సంతసము నచ్చెరువుం గడుఁ బిచ్చలింపఁగా
మనమునఁ బొంగి పాపము క్రమంబునఁ బాయఁగ గంగలోన వి
ప్రునిఁ దగఁ గాచి కైకొనిన పుణ్యము నిక్కడఁ గల్గఁబోలు నిం
పెనయఁగ ముక్తిమార్గమున నేగెద నాఫల మిమ్ము నావుడున్. ౪౭

గీ. బ్రహ్మరక్షణమునఁ బడసిన సుకృతంబు, బ్రహ్మరక్షకుండు భక్తి నొసఁగ
బ్రహ్మరాక్షసుండు బ్రహ్మవిూఛ్ఛినవర్త్మ, బ్రహ్మపదముఁ జేరి భవ్యుఁ డయ్యె.

క. నిష్పాపదేహుఁ డై గతి, నిష్పన్నం బైన నెగసి నెలఁతలు గొలువం
బుష్పాయుధసముఁ డై మణి, పుష్పకమున నుండి మ్రొక్కి పోయెం దివికిన్.

వ. ఇట్లతం డరిగిన తదనంతరంబ ౧౦

శా. ధాత్రీపాలకశేఖరుండు నటఁ దత్తార్యంబు సంధిల్లఁగాఁ
జిత్రం బంది విదేశపర్యటన మీాక్షింపంగ నాకున్ జగ
న్మైత్రీకారణ మయ్యె నంచు మది నానందించుచు న్గాథచా
రిత్రుండై మగిడె న్స్వకంబు దిశలన్ రెట్టింప నుజ్జైనికిన్. ౧౧

క. కావున నీకీగుణములు, లే వీజన్మమున నెక్కలే వీ వనినన్
భావం బెసలఁగ ధారా, భూవల్లభుఁ డంత నంతిపురమున కరిగెన్. ౧౨

—। పదునాల్గవకథ ।—

వ. మఱియును గతిపయదినంబులు చనిన. ౧౩

క. కదలనివిల్లును గాలిం, బొదలెడు నారియును నిద్రనో యెడుశరమున్
బదనుండు జడముడియుఁగల, ముదిజోదున్మొదలి వేల్పుముదమునఁదలఁతున్.

క. అని భోజుఁ డెక్క వేళం, గనకాంబరభూషణములు గడు బెడఁ గడరం
జని సింహాసన మెక్కఁగఁ, గని పదునాలుగవబొమ్మ కలకలఁ బలికెన్. ౧౫

క. ఓనరనాయక చెల్లని, పూనిక లని నెఱపనేల భువి నుజ్జయినీ
మానవనాథుని కెనయగు, గానగుణము లేక యెక్కఁ దరమే నీకున్.

క. నావుడు నాతని చరితము, మే లెఱవున నెచట నొదవె నెఱిఁగింపు మనన్
భావజ్ఞులు మనమున సం, భావింపఁగ నిట్లు సాలభంజిక పలికెన్. ౧౭

క. ఆయవనీపతి కీర్తి, న్యాయముఁ బరన్యపకులావిధేయుండు ధృతిగాం
గేయుండు నితరణగుణరా, ధేయుండు జనసత్త్వ మైన తేయుండు చుమ్మీ. ౧౮

ఉ. పార్థివుఁ డొక్కనాఁ డవనిభారము మంత్రికి నప్పగించి ధ
ర్మార్థము మేన నించుక ప్రయాసము దోఁపఁ జరింపకుండినన్
వ్యర్థము జీవనం బని నయంబున వెల్వడి యోగివేషి యై
తీర్థములుం బురంబులు విదేశములుం దగ సంచరించుచున్. ౧౯

క. అగణితసౌధోజ్జ్వలరుచి, గగనస్థలి యభ్రగంగగతి నడరంగా
నగశత్రువైరినగరము, నగి యెడుగతి నున్న యొక్కనగరముఁ గనియెన్. ౨౦

క. ఆనగరముచేరువ ను, ద్యానవనాంతరమునందు నలరెడునదిలో
స్నానంబుచేసి సిద్ధస్థానం బగు నచ్చటిగుడికిఁ జని సంప్రీతిన్. ౨౧

క. అంబురుహంబులు దనహ, స్తాంబురుహంబులఁ దెమల్చి యతిధీరుం డై
త్ర్యంబకునిదేవి యగు జగ, దంబకు నంబికకు భక్తి నర్చన లిచ్చెన్. ౬౨

ఉ. ఆకడ మున్ను చండికకు నర్చన లిచ్చుచుఁ గొల్చియున్నయ
స్తోకతపఃప్రసిద్ధుఁ డవధూతుఁడు చూచి యుదారమూర్తి నీ
వీకడ కేల వచ్చి తను డేను విదేశిఁ బరిభ్రమించుచున్
మీకృపఁ గోరి తీర్థములు మెట్టుచు నిక్కడ కేగుదెంచితిన్. ౬౩

క. అనవుఁడు నాతఁడు నవ్వుచు, ననుమానము లేదు విక్రమార్కుఁడ వగుటం
గని యెఱుఁగుదుఁ బూర్వంబున, ననుమూఘుని జేసి మొఱఁగ నాయంబగునే.

వ. అనిన నతం డే నియ్యెడం బరదేశి నగుట దప్పదు సకలరాజ్యభారంబున
నీతిధురంధరుం డగు మంత్రిశిరోమణి భట్టిం బురంబున నిల్పి భవాదృశు
లగు పురుషరత్నంబులం జూచుట కారణంబుగాఁ దీర్థంబులం దిరుగుచున్న
వాఁడ ననిన నజ్జనవల్లభునకు బుద్ధి సెప్పుచు సిద్ధవల్లభుం డి ట్లనియె. ౬౫

క. పూజ్యుఁడవు సకలతిమిరహ, రజ్యోతీరూప మైనరవిమూర్తివి నీ
రాజ్యంబు నిఖిలధర్మ, ప్రాజ్యం బది విడిచి యిటకు రాఁ దగ వగునే ౬౬

క. ధనముం గృషియును విద్యయు, వనితయు నృపసేవనంబు వాణిజ్యంబుం
దనకర్మంబుఁ జికిత్సయు, ననుదినమును గట్టిగాఁగ నరయఁగ వలయున్. ౬౭

గీ. ధరణిఁ దిరుగ నన్యధరణీపతులచేత, నచట నొందు కార్య మయ్యెనేని
దిక్కు గలదె జేల తిమ్మరు టది యేల, చాలు నింక మగిడి చనుము పురికి.

ఉ. నావుడు భూవరుండు మునినాథ ననుం గృపఁ జూచి పల్కుచో
నీవచనంబు దప్ప దది నీతియుతం బగు వస్తురక్షకున్
దైవికమానుషంబు లనఁ దద్గుణముల్ ద్వివిధంబు లందులో
వేవురు దైవ మెక్కు డన వేవురు నుద్యమ మెక్కు డండ్రిలన్. ౬౯

ఉ. ఈయెడఁ గర్మభూమియగు డెవ్వరికైనను బుద్ధి నేర్పునం
జేయఁగ లేదు కాల మెడచేసిన నేతము లెత్తి కాల్వలుం
బాయలఁ గొల్లు నూతులును బావులు రాట్నములున్ జలార్థమై
చేయఁగ నాయెఁ గాక మఱి చేయనినాఁ డవి తామె పుట్టునే. ౭౦

క. ధాత మును నోరుఁ గన్నులుఁ, జేతులుఁ దగ నిచ్చి కుడువఁ జేకూర్చినచోఁ
జేతఁ గడి యందుకొనఁడే, నాతఁడెఁ గడి యేగి వచ్చి యంగిటఁ బడునే.

క. ఉత్తముఁ డుద్యోగఫలా, యత్తుఁడు భాగ్యాభిలాషి యధముఁడు రెంటం
జిత్తంబు గొల్పు మధ్యముఁ, డుత్తముకడ నుండ లక్ష్మి యొడఁబడు నెపుడున్.

వ. అట్లయ్యును మానుషకృత్యంబున కుపహతి గలదు గాని దైవకృతంబు నకుఁ జేటు లే దని మున్ను నాకుఁ బ్రసన్నుం డైన పరమేశ్వరునిమీఁద భారం బిడి నిశ్చింతుండ నై చరియింపుదు. ౨౩

గీ. లావు లేనివేళ దైవంబు గలిగిన, నెచట నైన లక్ష్మి యేగుదెంచు
నడవిఁ జొచ్చినంత యక్షులకృపఁ జేసి, రాజశేఖరునకు రాజ్య మయ్యె.

ఉ. నావుడు రాజశేఖరుఁడు నా నతఁ డెవ్వఁడు యక్షదైవసం
భావన యెట్లు గల్గె జనపాలక యాకథఁ జెప్పు మన్న నా
భూవరుఁ డి ట్లనున్ ద్రవిళభూమివరుం డతఁ డాజిశత్రులం
బ్రోవులుగా నొనర్చి సిరి వొందఁగ రాజ్యము సేయుచుండఁగన్. ౨౪

ఉ. నొచ్చినవారి సూను లగునూర్వురు రాజులు దండుగూడి పై
వచ్చినఁ గోటలోనఁ బరివారము గొంచెము గావున న్వడి
న్విచ్చి చనంగ నానృపతి వేగమ పత్నియుఁ దానుఁ గానలోఁ
జొచ్చి నిగూఢమార్గమున స్రుక్కుచుఁ గందుచు లోనఁ గుందుచున్. ౨౫

ఉ. అక్కడఁ బ్రొద్దు గ్రుంకఁగ మహావటవృక్షముఁ జేరి విన్ననై
చెక్కిటఁ జేయిఁ జేర్చి తనచేడియ చింత మునుంగ నాత్మలోఁ
బొక్కుచు నిద్ర లేక తలపోయఁగ నానడురేయి వింతగా
నెక్కటి మఱ్ఱిమీఁద గల యేవురు యక్షులు కార్యదక్షులై. ౨౬

చ. మనకు విహారదుర్గ మగు మద్రపురంబున కీశుఁ డైన యా
జనపతి నిన్నఁ జచ్చె మఱి సంతతి లేదు తదీయరక్షకై
వ్వని నిఁక నిల్పి రాజ్యసుఖవైభవ మిత్తము చెప్పుఁ డంచు నే
ర్పునఁ దమలోనఁ గూడి తలపోయుచునుండఁగ నొక్కఁ డి ట్లనున్. ౨౭

ఉ. ఇంతవిచార మేల మన కీవటవృక్షము క్రిందనున్న భూ
కాంతుని నప్పురంబునకుఁ గరగఁ జేయుద మెల్లి నావుడున్
సంతసమంది యందఱును సమ్మత మా నిది యంచుఁ బల్కినం
జింత దొఱంగి యానృపతి చెల్వయుఁ దానును నుల్లసిల్లఁగన్. ౨౮

ఉ. ఆకమలాప్తసూతుఁ డుదయాద్రికిఁ జేరుచుఁ బూర్వదిక్కునం
జేకొని కెంపుగుంపు గొనఁ జేయుచుఁ దారల పెంపు డింపఁగా

కాకినాడ-ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో

వెలకుదొరకు గ్రంథములు.

1	విప్రనారాయణచరిత్రము-చదలువాడ మల్లయకవి	రు 0	8	0
2	కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి ...	... 0	10	0
3	చంపూరామాయణము-ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి	... 1	0	0
4	నీతిసీసపద్యశతకము-తాళ్ళపాక పెదతిరుమలార్యుఁడు ...	... 0	2	0
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము-శ్రీమాన్ కపిస్థలం కృష్ణమాచార్యులుగారు	... 0	8	0
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టు సర్వశాస్త్రికవి ...	... 0	2	0
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు ...	... 0	3	0
8	యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము- జ. రామయ్యపంతులుంగారు,	0	8	0
9	కావ్యాలంకారచూడామణి- విన్నకోట పెద్దయకవి ...	... 0	8	0
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పుల మల్లనకవి ...	... 1	0	0
11	అకారాద్యముద్రితగ్రంథసూచిక ...	... 0	8	0
12	ప్రాకృతభాషోత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	... 0	12	0
13	శివతత్త్వసారము-మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు ...	... 0	12	0
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	... 0	8	0
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి ...	... 0	12	0
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	... 0	8	0
17	Dravidian Lexicography జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	... 0	4	0
18	హాస్యతరంగములు-కొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు ...	... 0	8	0
19	నారసింహపురాణము—ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు ...	... 1	0	0
20	మన్నారుదాస విలాసనాటకము—రంగాజమ్మ ...	... 0	8	0
21	జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్పనాయఁకుఁడు	... 0	12	0
22	కాళిందీకన్యాపరిణయము (రెండుభాగములు) అహోబలపతి	... 1	4	0
23	రెడ్డివారి రెండుశాసనములు ...	... 0	4	0
24	ఆంధ్రధాతుమాల ...	... 0	12	0
25	శాసనపద్యమంజరి ...	... 0	12	0
26	శతకసముచ్చయము (ప్రథమభాగము) ...	... 0	12	0
27	పరిషత్పుస్తకభాండాగారము. (ద్వితీయభాగము) ...	... 0	8	0
28	సూత్రాంధ్రవ్యాకరణములు—చిన్నయ్యసూరి ...	... 0	8	0
29	రసాభరణము—అనంతకవి. ...	... 0	8	0
30	చాటుధారాచమత్కారసారః- (సంస్కృతము) ...	... 1	8	0
31	ఉత్తరరామచరిత్రము-జయంతి రామయ్యపంతులుగారు ...	... 1	0	0
32	షోడశకుమారచరిత్రము-వెన్నెలకంటి అన్నయ్య ...	... 0	8	0
33	ఆంధ్రశబ్దచింతామణి-బాలసరస్వతి వ్యాఖ్యతో ...	... 0	8	0

Printed by N. Achutaramiah at the Cocanada Printing works, Cocanada

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య
పరిషత్పత్త్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము ౨౧. | ఆంగీరసనామసంవత్సరము. జ్యేష్ఠాషాఢ మాసములు. | సంచిక ౨.

కాకినాడ:

క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుచేఁ బరిషత్కార్యాలయమునఁ
బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు 3-౦-౦.

విడిసంచిక రు ౦-౮-౦.

1932.

ఆంధ్రసాహిత్య
పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౧.	ఆంగీరసనామసంవత్సరము జ్యేష్ఠాషాఢమాసములు.	సంచిక ౨.

ఆంగీరసగౌతమీపుష్కరము

(1-7-1932)

—వఝ్ఝాది సుబ్బారాయఁడుగారు, రాజమహేంద్రవరము.

మ. భువనక్షేమవిధాయి ! పుష్కరజనంబుల్ వేనవేల్ గౌతమీ
సవనం బాడిగ రాజమహేంద్రనగరిన్ సర్వాశలందుండి తీ
ర్థవిధుల్ సల్పికొనంగ మూఁగెదరు; చోరవ్యాధిబాధాదివి
ప్లవ మాంగీరస నొందనీకు ప్రజ; దేవా ! భక్తచింతామణీ. 1

శా. ఓయాంగీరస ! యర్వదేండ్ల కొహోహో యుష్మత్పునర్దర్శనం
బాయెన్ రాజమహేంద్రమందు, వ-సు- రాయస్వాగతం బందుకో;
నాయం బౌజరమార్చు నీయెడలఁ గానన్, గౌతమీపుష్కర
శ్రీయుక్తాబ్దమ ! పౌరతైర్థికసుఖక్షేమార్థ మర్థింతు నిన్. 2

తే. అరుదు, క్రిందటి యాంగీరసాబ్దమందు, వాడపల్లి గోదావరివారినుండి
పుష్కరదినంబులను ధూమపుంజము సుర,గాలికైవడి మింటికెగయుట గంటి.

తే. పుష్కరాద్యదినము ప్రొద్దుట నాంగీర,సాబ్దమునను బుష్కరాధిపతిని
బుష్కరంబునుండి బుధు లభిషిక్తుఁ గా,వించి రనఁగఁ గుంభవృష్టి గురిసె. 4

(జ్యేష్ఠ బ ౧౩ శుక్రవారము)

ఉ. వేగురు తోఁటివాండ్రఁ బురవీథుల నూడిచి పుష్కరంబునం
బా గొనరింపఁ గూరిచిరి పాలకవర్గము వారు; వారిచే
సాగనిశుద్ధికార్య మొకజామునఁ జక్కగ నెగ్గె, హోరునన్
వాఁగులు వాఱఁగాఁ గురియువారిధరంబులనీరధారలన్. 5

ఉ. తెల్లనివాఁడు నల్లనయి, త్రిప్రభ లొక్కటఁ దోఁప గట్లతే
నల్లుఁడు చీఁకటిం దెఱచి యక్షులు పుష్కరశోభ గన్గొనన్,
జల్లనిదాన జల్లును, బ్రచండములన్ బిడుగుల్ మెఱుంగులుం
బెల్లుగ నుప్పతిల్లెఁ బ్రజ భీతిల రెండవనాఁటిరేయిటన్. 6

చ. శివునకు మాత్రమే నుదుటఁ జిచ్చఱక న్నొకఁ డుగ్రముండు న
న్ను వినుదుఁ గాని, యిప్పుడు గనుంగొనుదున్, బహుళాశనిస్ఫులిం
గవిసరవిద్యుదక్షితతి కాయమునంతటఁ గల్గి నేఁటిరే
భువనము లెల్ల రౌద్రరసపూరితముం బొనరించునిన్ ఘనా? 7

చ. అమరులు ఱెప్పవా ల్పెఱుఁగ రందురు; మేఘుఁడ! నీవు వారివ
ర్గమునకుఁ జెందినట్టిఁడవె గా; యమృతంబును గ్రోలి వ్యోమమా
ర్గమునను సంచరించెదవు, గావున నీబహుళత్రియామ బ
త్తిమిరమునందుఁ గన్ను చికిలించునినుం గనుదున్ వెఱంగునన్. 8

చ. దినమును వేనవేల్ ప్రజలు దేవకుఁ బాపముఁ బాపికో, జలా
వనిఁ గగనత్రియానముల వచ్చుట, హెచ్చుగ రాజమహేంద్రప
త్తనమునఁ బుష్కరాన బహుధా ఘటియిల్లెడుమైల సర్వమున్
మనుజులు మాప నోప రని నాక మహర్నిశ మూనె నాపనిన్. 9

మ. అరుదారం జదలన్ విమానములు పూర్వాష్టాపరాష్టాంబులం
దిరుగుం బుష్కరమధ్యమందు; బురినల్దిక్కుల్ త్రుటిన్ వేడుకన్
దరిసింపన్ దరిసించి మైదులు పడల్ దార్కెక్కి, పైనుండి ని
ర్జరులుం బోలెను డిగ్గిద ర్జనులు రాజద్రాజమహేంద్రమ్మునన్. 10

మ. ఒకకాల్ వ్రేలఁగ మోడ్పుఁగా లడుగుపై, నుయ్యాలఁ గూర్చుండి, పు
త్రకుఁ డంకంబునఁ గూర్క నూఁచును యశోదాదేవి తద్డోల; యా
త్రికు లాయంత్రపుఁబుత్రికం బణమునన్ దేశీయవస్తుప్రద
ర్శకశాలం గని కాంతు రెంతయు భ్రమాశ్చర్యాదు లాంగీరసన్. 11

ఉ. ఆరసి *కీలకం జరిపినట్టులె పాలకు లేరుపాటు లాం
గీరస పుష్కరాన జరిగించిరి వీటను వైదికాళికిన్;
బాఉులు నాల్గువందలకు బ్రత్యహ మిర్మఱు దుర్భసత్రమం
దారఁగ నారగింపు లిడి రంద్రది స్వామిప్రసాద మిత్తఱిన్. 12

మ. అరయం గీలక †బ్రౌగ్రెటుంబలె ఘనుం డాంగీరసన్ సబ్ కలె
క్టరు కృష్ణయ్యరు పుష్కరప్రజకు సౌకర్యంబులున్ రక్షయున్
జరిగెన్, దత్పటుశాసనంబునను రాజద్రాజ్మహేంద్రాఖ్యపుం
బురి, నష్టాదశవారముల్ సుమహితామోదంబు సంధిల్లఁగన్. 13

క. పూరుషయత్నమునకు సహ,కారిగ దైవంబుతలఁపు గలుగుట నీయాం
గీరసపుష్కరమున ము,య్యాఱు దినంబులును గడచె ననపాయముగన్. 14

చ. పితరులవిందు, వైదికపు విపులవిత్తపుఁబంటచేను, దే
వతలయు సర్వతీర్థముల వాసము, భిక్షుకధర్మసత్రమున్
వితరణు లీవు లాఉపది విత్తెడుకార్తె, యలంకరించె న
ద్భుతమహిమన్ సగౌతమిని బుష్కరపర్వము రాజ్మహేంద్రమున్. 15

మ. "నరు లా ముప్పదిమూఁడుకోట్లసురలున్, సార్ధత్రికోటుల్ మహా
త్తరతీర్థంబులుఁ, దీర్థరాజు, నిట సిద్ధశ్రేణితో నిల్చి యుం
దురు పండ్రెండుదినాలు, పుణ్య"మని వత్తుర్ దూరమందుండి పు
ష్కరపర్వాన నఖండగౌతమిని దోఁగన్ రాజ్మహేంద్రానకున్. 16

తే. అమరరాజమహేంద్రపురాధిపత్య,మునకు నుచితంబుగా వేయికనులతోడ
సబుకలెక్టరు బాలకృష్ణయ్య రాత్మ,శాసనంబునఁ బుష్కరజనులసాఁకె. 17

ఉ. పట్టెను నాగవల్లికళ పౌరగృహాళికి; రాజవీథిఁ జూ
పట్టెను జక్రయానములు; బాడిగ తగ్గెను బండ్ల కిండ్లకున్;
ఘట్టములందు నొత్తడి బికారులగోల యడంగె; నంగడుల్
గట్టిరి వర్తకుల్ రకరకాలవి; పుష్కర మేగె బాగుగన్. 18

---

* కీలక పుష్కరసన్నాహాదిప్రశంస మదీయ మగుమద్రితచాటుప్రబంధమునఁ జూడఁ దగ్గది. ఇటఁ దద్వర్ణనము చర్వితచర్వణమని తలంచితిని.

† కీలక పుష్కరమున బ్రౌగ్రెటుదొర సబుకలెక్టరు.

ఊఱడింపు.

— తి. వ. నారాయణస్వామి గారు-రసింగి అగ్రహారము. —

ఉ. తమ్ములతేని వంగడపుఁ దమ్ములసూడయి వేడ్క నజ్జగా
న్నమ్ములప్రాపుఁ జేరు మెయితాల్పుల నేదెసు రాముఁ డెంతో నే
మమ్మునఁ దండ్రియానతిని మానక సోఁదలఁ దాల్చి కానకుం
దమ్ముఁడుఁ గూర్మితొయ్యలియుఁ దన్వెనుకోఁ జని యందు నిల్వఁగన్. ౧

ఉ. నాఁగలిచాల్పుపేరి యెలనాఁగ కడానిమొడ ల్వెలుంగ వం
దేగెడు జింకఁ గన్గొనుచు నేకట నమ్మెకము న్గడింపఁగా
నేగు మటంచు రాముఁ గడు నెచ్చరియించి తలంచె నిట్లు లో
న్వేఁగయి క్రచ్చుఁదెమ్మెరలు వేమఱు డాఁ దంపుఁదీవ నూపఁగన్. ౨

క. గొంగబలుమత్తుగారుల, సింగంబయి యులసు వాడు చెలువుఁ డెలమితో
బంగరురంగున నెంతో హా,రంగఁ జింక న్గడించిరా; నటుపిదపన్. ౩

శా. మాపీట న్ననదోఁట వాటమగు రేమన్నీనితాపేడ కా
క్రేవన్ జాదికురాళపున్నెవలకున్ గ్రిందై చోకాటంపు నె
త్తావుల్ జిమ్మెడి తమ్మిపూడిగియ చెంత న్జింకఁ గట్టించి యెం
తో వేడ్క న్గమికాఁడు చూడ మురిపింతు న్గచ్చు డై వాఱఁగన్. ౪

ఉ. ఆమని రేల వెన్నెలల నాదటఁ జెల్వనిఁ గూడి చల్వకుం
గీమగు నాటతోఁటఁ దమిగ్లోన దాఁగురుమూఁత లాడు నో
బూమెకమున్ బూపుటీరములఁ బొంచిన నన్గవిపించు నెంతయున్
దీమస మొప్ప బంగరువు తెమ్మెర తేజి యొడంద జేసికిన్. ౫

క. రాచ తెఱవా మెకం బగు, నా చెలువుఁడు కూర్మి మీఱ ననుఁ గూడి రహిన్
బాచికల నాడ మెకమెద, నేఁచిన తమి నత్తమిల్లు నెకిమీనికడన్. ౬

చ. అని తలపోయుచున్నతఱి నాపెనుఁగానలనుండి "లక్ష్మణా
ననుఁ గను" మన్నసవ్వడి వినంబడఁగాఁ గడ గానరాని జం
కెనకడలి న్మునింగి తనక్రేవలఁ దోడుగ నున్న లక్ష్మణుం
గని యిటులాడె నెమ్మదిని గన్గిన యంజికఁ జిమ్మిరేఁగఁగన్. ౭

క. బేరజపుటక్కఁ జేకొనఁ, గోరి యనిపి బెడఁగుఁ దెచ్చికొంటిని చాల్పుం
దేరులదొరకూరిమికొడు, కారాటంపడెడు 'నెట్టి యంగద గనెనో?" ౮

ఉ. ఈరువుబోనపుష్టులువ లీపెనుఁగానల నుండ్రు; వారితో
వేరమిఁ గొన్న జోదనుచు విన్రతనంపుకొలంపువింఘసిం
గారపు రేవెలుంగుఁ గని కచ్చెకుఁ బిల్చిన నోహటించి యా
తీరున నిన్నుఁ బేసకొని తేఁకువ నేదెనొ చూడు లక్ష్మణా. ౯

క. అగిపెననచెన్ను నెన్నడి, సొగసగు మేనెండ నెంత సొక్కెనొ? కానన్
దగఁ గొనెనో పగఁగొని వ,చ్చుగరాసులపాలఁ బడుచు స్రుక్కెనొ? మఱఁదీ.

క. అని పల్కుచు వాలాయం గనుఁగొనలం జిలుపచిలుప గ్రమ్మెడు తడినొ
త్తి నెగులుఁ గొనెడు మనుమహా,లిని గని లక్ష్మణుఁడువట్టు లేనవ్వాలయన్.

చ. అడలకుమన్న యింత దనయన్నఁ గదల్ప జగమ్ములెల్లఁ దుం
దుడుకు వడంగఁ జేయఁగల తోరఁపుబీరమునం జెలంగు నీ
యొడయని కించుకంతయును నోటమి గల్గిన గుండు లుర్లవే!
కడలియు నెండదే! యడలి గాములుఁ దొల్లిఁటిజాడ వీడవే. ౧౨

ఉ. తాలిమి యిక్కమై యలరు తల్లికిఁ బుట్టిన గాఁగఁ బుట్టి పే
రాలములందుఁ గీడ్వడని యయ్యయుఁ బెన్పఁగఁ బెద్దవాచు మా
స్త్రీలకు మేలుబంతియగు చెల్వునిఁ జేకొని మించునీకు నే
డేల విశాకునంది వగనీగఁగఁ; జాగురె వింత యయ్యెడిన్. ౧౩

క. కొలఁది యిడరాని మగఁటిమిఁ, జెలువారెడు రాముఁగలనఁ జెనకినిలువఁగాఁ
గలజెట్టి బిసదు పుడమిని, గలనే గ్గలఁడనుట వెఱ్ఱి కాదె వెలందీ! ౧౪

సీ. చెలువంపుజిఱుకూఁకటులనాడెతులువయాపొలది^డిఱాగనుబిలుకుమారెఁ
నలవోకమైఁ జేఁత నెలతాల్పు లలిఁదాల్చు బలువిల్లుతునియలై వెలయఁజేసెఁ
బలుగాకిరేని న్నరుల మొత్తములఁ దమ్మిచెలి చీఁకటులఁ తేవఁ దలఁగనేసెఁ
బలువరక్కసి తెక్కరలదిండులకుఁ గ్రీడిచెలితేరివగ నెంతో యడుకు గూర్చెఁ

తే.గీ. గలనఁ గలితన మొలయఁగ నలఁతి నగవు
చెలువమున మోము వెలయఁగ ములుచగముల
నలఁగఁ జేయుచు వలఁతియై యలరునతని
నులుకఁజేయఁగఁ దలకొను ములుచ గలఁడె? ౧౫

క. విల్లెక్కిడ జగమంతయు, నల్లాడెడి కడిమిగల్గు నాతనిఁ జెనకన్
మల్లచ్చఱచు పోటరి యిం,దెల్లెడ వెదకినను గలఁడె యింతీ చెపుమా? ౧౬

ఆ.వె. అగ్గితత్తడి కడు నడరి కలనఁ గట్టుఁ, జెనకి దొరయలేక చనినమాఁక్షి
రాముఁ గలనఁ బాము రక్కసిమొనలెల్ల, జమునయన్న వీటి జాడఁ గనవె ?

చ. చలిపగవాఁడు గ్రుంకుముల చాయలఁదోఁచిన జంటదోయి క
న్నులదొర వేఁడిమి న్విడచి నూల్కొను నే నివమట్లు బంతితే
రులయెకిమీని పున్నెములప్రోవగు రాముని కెందునైన సి
ల్గు లగునటన్న వెఱ్ఱిపలుకుల్ విని నమ్మకు మమ్మ నెమ్మదిన్. 18

ఉ. ముంతపలుమావజీరు గుదెతో నెనయాచును మిత్తికోఱకొ
క్కింతయు లొచ్చుఁగానకను గిత్తిసెకం గడుమీఱి యెంతయున్
వింతలఁ గూర్చెడున్ రసుల జేలుపుఁజెట్టగు రాముఁ డెంతయున్
బంతమెనంగఁగా విడుచు వాఁడిజిరా నెఱపోరితమ్ములన్. 19

చ. కడిమి నొకింతయు న్గొఱఁత గానని గామిడులెల్లఁ దీసియె
క్కిడఁగఁ దలంకు మిన్వెఱఁతకీల్జడవానికడిందివిల్లు లే
నడి యగునించుప్రుం గొనుచు వంచెడు మత్తిలు హత్తిజేనికై
వడి వడి వంచి పేర్వడిన వాఁడిమగం డతఁ డొడ్డ కళ్ళునే. 20

మ. కనలేదే మును? కూళరక్కసులు పెక్కండ్రెక్కడై రేసి యే
చినకిన్కన్ గడునుల్లి డాయునెడ నొచ్చెం బింతయున్లేని తెం
పునఁ దానొక్కటి యేచు లేటిబలుగుంపు న్గిడ్డిదిండీనిచా
ప్పునఁ జక్కాడుచు నంగలించుటలు వేల్పుల్ సూచి మేల్మేలనన్. 21

మ. పొలదిండుల్ బలుగుండులం గొనుచుఁ బెంపున్దెంపును న్జూపుచుం
గలనన్డాయ విలాకుఁ జెందక తల కంబోక నెమ్మోముపై
నెలనవ్వొప్పఁగ రాముఁ డాపలుపల న్నిల్గించుకయ్యంబు క
న్నులఁగన్గొన్న వలంతి నై పిటికితెన్ను ల్సాడ వింతయ్యెడిన్. 22

చ. తలఁకఁగఁబోకు మమ్మ యెడఁదన్ విను మన్నయెలుంగుతో మముం
దలఁకఁగఁజేయ నిట్లన కతంబగు నెవ్వరో? కాక యాతనిన్
దలకడవంగఁబూను నెఱదంట జగమ్ముల లేకయుండ ని
ట్లలుకఁగ నేల? రామునకె యంజిక ? నమ్మఁగఁబోకు నెమ్మదిన్. 23

సీ. గాలిబోనపుమేటి మేలిపానుపుపయిం బండువాఁ డసురులఁ జెండువాఁడు
నొడికారపుఁగటారి యొడయుల యొడఁదలు నెలవువాఁడు కడానివలువవాఁడు

తొలికారుమబ్బుల చెలువెన్నఁదగువన్నె మేనివాఁ డెద నింతి నూనువాఁడు
గుడుసువా ల్వలకేల వెడఁదజాల్వలకాలఁదనరువాఁడును నెన రెనయువాఁడు
తే.గీ. నయిన వెన్నుఁడు పుడమి వ్రేఁగడఁచు పొంటె
వేడబము నూని మానిసి వితము దోఁపఁ
బుడమిఁ బొడమినవాఁ డౌటఁ బొలఁతి యతని
కంగద యెసంగ దొక యిసుమంతయైన. 24

చ. అదియునుగాక కాన నిను నాద వడంకగ డించి యన్న కై
కదలినఁ గ్రూరరక్కసులు కంటున నెంతయు మచ్చరించి నిన్
బొదివిన బాసకై నిలుచు పోటరిఁ గానకఁ గాసిఁజెందె దో
వదినియ ! యన్నకున్ సిలుగు వచ్చుట దబ్బఱ యంచు నమ్ముమా. 25

చ. అని యిటు వల్కి యుల్కి కడు నాఁగక నెమ్మది నుమ్మలించు న
మ్మనువిరిబోఁడికూఁతుఁ గని మచ్చెపుడా ల్గలయట్టిజెట్టిత
ల్లిని బురుడించి మించఁగల లేమరో ! తెల్పితి నింతవట్టు నన్
బనిగొను మెట్లొ లెంక" నని పల్కి యడంకువదోఁప నిల్చినన్. 26

ఆంధ్రధ్వని.

— కనకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారు, పర్ణశాల —

ఇప్పటిదినములలో భాషాంతరీకరణములు చాలఁ బ్రబలముగ నున్నవి. కొంచెము ప్రసిద్ధిఁజెందిన ప్రతిసంస్కృతగ్రంథమున కథమ మైదాఱు భాషాంతరీకరణము లున్నవి. బాగుగఁ బ్రసిద్ధిఁజెందిన గ్రంథములకు (శాకుంతలము మొదలగునవి) ముప్పది నలువది భాషాంతరీకరణము లున్నటుల మన మెఱుఁగుదుము. భాషాంతరీకరణ మన్న మూలగ్రంథము ననుసరించి వ్రాయుటయే గాన నెంతమంది భాషాంతరీకరించినను విశేషము లంతగ నుండవు, కనుక, నొక పుస్తకమునకు నిన్ని భాషాంతరీకరణము లనవసరములు. ఇంతమంది వ్యర్థముగ నిన్నిగ్రంథముల భాషాంతరీకరించుటకన్నఁ దమపాండిత్య ముపయోగించి యంతగ్రంథము వ్రాయలేకపోయినను జిన్నదియగు నొక కావ్యమునో నాటకమునో వ్రాసికొనిన నెంతయు బాగుగ నుండెడిది.

మఱొకవిషయము. ఈభాషాంతరీకరణమునకుఁ బ్రతివారు సిద్ధమగుట యుచితము గాదు. అట్లయినచో లోకమున కాభాషాంతరీకరణము వలన నెక్కువ యుపకారము లభింపదు. సమర్థు లయినవారు మూలమునకు సరిగ భాషాంతరీకరించి పండితులకుఁ గూడఁ జూపి ముద్రింపించినచో దేశమునకుఁ గొంత యుపకారము గలుగును.

ఇప్పుడు మనకు దొరకుచున్న భాషాంతరీకరణము లన్నిటినిఁ దిరుగ వైచినచో నెన్నియైనను దప్పులతడకలు దొరకుచున్నవి. ఇటువంటి భాషాంతరీకరణములు చక్కని గ్లేజు కాగితములమీఁద నచ్చొత్తించి కాలికో బైండు చేయించి ప్రకటించుట తా మానందించుటకో, దేశమున కుపకరించుటకో తెలియకున్నది.

ఓభాషాంతరీకరణముచేయు భాషాభిమానులారా! వినయపూర్వకముగ నమస్కరించి చేసికొనుమనవి. మీభాషాంతరీకరణములు లోకమున కుపయోగించి చిరకాలము వర్ధిల్లుట కిదివఱకు భాషాంతరీకరింపఁబడని గ్రంథముల భాషాంతరీకరించుటకుఁ బ్రయత్నింపుఁడు. మీరు వ్రాసినది కూడఁ బండితులకుఁ జూపి యచ్చొత్తింపించినచో మిక్కిలి లోకోపకారముగ నుండును.

నేను నాంధ్రధ్వని యను నొకభాషాంతరీకరణ మీమధ్యఁ జూచితిని. అది బ్రహ్మశ్రీ అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిది. లఘువివరణముతోఁ గలిపి యేఁబది రెండు పేజీల గ్రంథము. తప్పొప్పులపట్టిక గూడఁ జివర సమృద్ధిగనే కూర్పఁబడినది. అయినను నక్షరముల తప్పులు మిగిలియే యున్నవి. అచ్చు పరిచూచువారి యజ్ఞతచేఁ గలిగె ననుకొందము. విషయములలోఁ గూడఁ జాల చోట్లఁ బొరపాట్లు గనఁబడుచున్నవి. ఇటువంటి గ్రంథమును దొందరగా నచ్చొత్తించి యాంధ్రలోకమున కేవిధముగ మేలుచేయుదమనుకొనిరో తెలియకున్నది. మచ్చునకు రెండుమూఁడువిషయముల నీక్రిందనుదాహరించుచున్నాఁడను.

(1) "కావ్యస్యాత్మా సఏవార్థ స్తథాచాదికవేః పురా
క్రౌంచద్వంద్వవియోగోత్థః శోకఃశ్లోకత్వమాగతః" 1. ఉ. 5. శ్లో.

దీనికి వారియాంధ్రీకరణము.

"అర్థమదియ కావ్యంబున కాత్మయగును
అట్లగుటఁ బూర్వకాలమం దాదికవికిఁ
గ్రౌంచవిహగయుగళవియోగమున నాత్మ
లోజనించినశోకంబు శ్లోకమయ్యె."　　10

ఇచ్చట-క్రౌంచవిహగయుగళవియోగమువలన నాదికవికి నాత్మలో జనించిన శోకము శ్లోక మయిన దని శ్రీ శాస్త్రిగారియభిప్రాయ మైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కాని యది యుచితముగఁ దోఁపదు. ఆదికవియాత్మలోఁ బుట్టిన శోక మనినచో విరోధమున్నట్లు లోచనకారుఁ డభిప్రాయపడియున్నాఁడు. ఆతని మాటల నీక్రింద నుదాహరింతును.

"నతు మునే శ్శోక ఇతి మన్తవ్యమ్. ఏవం హి సతి తద్దుఃఖేన సోఽపి దుఃఖిత ఇతి కృత్వా రసస్యాత్మతేతి నిరవకాశం భవేత్. నతు దుఃఖసంతప్తస్యైషా దశా."　...　...　27-పుట.

(2). "శషౌ సరేఫసంయుక్తౌ ఢకారశ్చాపి భూయసా
విరోధినస్స్యు శ్శృంగారే తేన వర్ణా రసచ్యుతః" 3. ఉ. 3 శ్లో.

దీనికి శ్రీ శాస్త్రిగారి యాంధ్రీకరణము:—

"శషలు రేఫసంయుక్తముల్ చాలఁ గలిగి
బహుళముగ ఢకారంబులు వాడఁబడియు
వైరము వహించుచుండు శృంగారమందు
నట్లగుట వర్ణములు రసవ్యంజకములు."　　3. 3

ఇచ్చట " తేన వర్ణా రసచ్యుతః " అను పాదమునకు "వట్లగుట వర్ణములు రసవ్యంజకములు " అని యాంధ్రీకరించిరి. కాని లోచనకారుఁ డట్లభిప్రాయపడుటలేదని యీక్రింది యాతనివాక్యములఁ జూడ స్పష్టమగుచున్నది.

" యతః తేవర్ణా భూయసా ప్రయుజ్యమానా న రసాం శ్చ్యోతయంతి స్రవంతి యది వా తేన శృంగారవిరోధిత్వేన హేతునా వర్ణా శ్శషాదయో రసాత్ శృంగారాత్ చ్యవంతే తం న వ్యంజయంతీతి వ్యతిరేక ఉక్తః"130పు.

వృత్తికారుఁడు గూడ లోచనకారుని యభిప్రాయమునే బలపఱుచుచున్న ట్లాతనివాక్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

" శ్లోకద్వయే నాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం వర్ణానాం ద్యోతకత్వం దర్శితం భవతి." ... ... 130 పు.

కనుక న ట్లగుట వర్ణములు రసవ్యంజకములు కా వని యుండుట యుచితము.

(౩) " అర్థాంతరగతిః కాక్వా యాచైషా పరిదృశ్యతే
సా వ్యంగ్యస్య గుణీభావే ప్రకార మిమ మాశ్రితా." 3. ఉ. 39శ్లో.

దీనికాంధ్రీకరణము:—

"కాకువున నితరార్థావగమన మెద్ది, కలుగుచుండెడినో మంచికావ్యమందు అయ్యదియునీప్రకారంబునందుఁజేరు,వ్యంగ్య మప్రధానీకృతమగునుగాన.

"ఇచటఁ గాకువుచే నర్థాంతరావగమన మయినపు డాయర్థాంతర మప్రధాన మగును గాన గుణీభూతవ్యంగ్య మగును" అని యభిప్రాయమును సూచించిరి. కాని యాయభిప్రాయము సరి గాదు. కాకువుచేత నర్థాంతరావగమన మయినపు డాయర్థాంతర మప్రధాన మయిన యెడల గుణీభూతవ్యంగ్యమగును. అని గ్రంథకారుని యాశయము. ప్రధాన మైనచో వ్యంగ్యమే యగును. వృత్తిలోఁ గూడ నీవిషయము స్పష్టపఱుపఁబడినది.

"యాచైషా కాక్వాక్వచి దర్థాంతరప్రతీతి ర్దృశ్యతే సా వ్యంగ్యస్యార్థస్య గుణీభావేసతి గుణీభూతవ్యంగ్యలక్షణం కావ్యభేద మాశ్రయతే" ౨12 పు.

కనుక "వ్యంగ్య మప్రధానీకృత మయినయెడల" అని సవరించిన బాగుగ నుండును.

ఇంకను నిటువంటి చిన్నతప్పు లచ్చటచ్చటఁ గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీమూఁటినే యుదాహరించితిని. పండితు లగు శ్రీశాస్త్రిగారినిఁ దిరస్కరించుట నాయాశయము గా దని వినయపూర్వకముగ మనవి చేసికొనుచున్నాఁడను. తప్పులు క్షమింతురుగాక.

ఆంధ్రవ్యాకరణముల ధోరణి విమర్శనా పరిశీలనము.

— ఎండమూరి వేంకటరమణగారు, బి. ఏ. —

శ్రీప్రజోత్పత్తినామసంవత్సరము మాఘఫాల్గునమాసములందున వెలువడిన "ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక" యందు మ॥ రా॥ శ్రీ, నుమ్మ సర్వేశ్వరరావుగారు, "ఆంధ్రవ్యాకరణములధోరణి విమర్శన" మను పేరిట మనుక్తవ్యాసమునందలి కొన్ని యభిప్రాయభేదములు వెలిపుచ్చుటం జేసి వానికి నాశక్తి కొలఁది సదుత్తరముల నొసఁగుటకై యీవ్యాసరచనకుఁ గడంగితిని. ఇందలి యాథార్థ్యాన్యాయ్యములు సరసులును గుణగ్రహణపారీణులు నగుపత్రికాపాఠకులే గుర్తింతురుగాత.

ఇట్టివిమర్శనలకుఁ బూనుట కెట్టివా రర్హులో యనువిషయమున విమర్శకులు సూచించినవిధమున మాకిర్వురకు నేకాభిప్రాయంబులే యుండుటచే మరల వ్రాయుట నిరర్థక మని విడుచుచున్నాను.

శ్రీవిమర్శకుల విమర్శన మెంతసహేతుకమో విచారించి, తద్గతాభిప్రాయభేదము లెంతసప్రమాణంబులో విమర్శించి యందలిసత్యము వివరించుటయే యీవ్యాసస్వరూపము.

౧. వారివ్యాసమున విమర్శకులు ప్రథమమున విమర్శించిన దొకలేఖనస్ఖాలిత్యమై యున్నది. అందు నాయుద్దేశము మ॥ చిన సీతారామశాస్త్రిగారి వ్రాఁతయు "ఆంధ్రశబ్దచింతామణిలో లేని విశేషము" లని కాని "ఆంధ్రశబ్దచింతామణిలోని" యని కాదు. ఈవిషయము సత్యసముద్యోతక మగు విమర్శనము వ్రాయఁగడంగిన శ్రీరావుగారు- ఇట లే యను వర్ణము లేకుండుట ప్రమాద మని గ్రహింపఁగల్గియు "నాంధ్రశబ్దచింతామణిలోని" యన్నపాఠము వారి కెచట లభించినదో యని దీర్ఘసందేహార్థక చిహ్నముతోఁ బ్రశ్నించుట వారితత్త్వజిజ్ఞాస చెప్పకచెప్పుచున్నది. అది యటు లుండనిండు. "ఆంధ్రశబ్దచింతామణిలో లేని లక్షణవిశేషములు మాత్ర మథర్వణకారికలలో నగపడుచున్న" వను శాస్త్రిగారి వ్రాఁత ప్రమాద మగుటసత్యము. దీని నిదివఱకే సోదాహరణముగా వివరించితిని. కావలయు నేని మఱికొన్నియుదాహరణము లిచ్చుచున్నాను.

ఆం. శ. చింతామణి—తిర్యగ్జడేషు కర్తృషు బహువచనం త్వైకవచనమేవస్యా ద్భూతేతద్ధర్మేచ.

అ. కారికావళి—తదితిర్యగ్జడస్త్రీషు తేష్వర్థేష్వేకతాంగతౌ.

అ. శ. చి—డు ఇతౌతునప్లుతస్స్యాత్సంబుద్ధా విత్యుతాం విదుః కేచిత్.

అ. కా—సంబోధనేప్లుతః స్యాహుః కేచిత్.

ఆ. శ. చి—నచదేశ్యపదే నచైకవర్ణేఽపి.

అ. కా—నైకవర్ణేనదేశ్యేఽపినాన్యః.

ఇట్టి వింక ననేకములు గలవు. విస్తరభీతిచే విడిచితిని, కావున, రావు గారు శాస్త్రిగారి వ్రాంత ప్రమాదయుతము కా దని ఋజువుచేయుట న్యాయ్య ము గాని, ముద్రణాలోపము లెన్నుట విమర్శన మనిపించుకొనునా ?

౨. విశ్వకర్ముండను రూపము నీతఁడే (విన్నకోట పెద్దన్న) స్పష్టపఱిచి యుండలేదు...... ఈవిషయ మపూర్వము కానేర" దని విమర్శకులువ్రాసిరి.

ఈవిషయ మపూర్వ మని కాని, వి. పెద్దన్న సృష్టించినాఁ డని కాని నేను వ్రాయను లేదు, నాభావమును గాదు, నాయభిప్రాయము నేఁటివఱకు వివాదాంశ మైన విషయము స్పష్టపఱిచినాఁ డనియే. ఈవిషయ మింతవఱకు వివాదాంశ మైనటుల ముందు వాక్యములే తెలుపును.

వైయాకరణ సమ్మత మైనవిశ్వకర్ముఁ డనుసుశబ్దము నసాధువుగా నెంచి సవరించిన గుప్తార్థప్రకాశికాకారులమత మేవిధముగా ననూహ్యమో పరిశీ లింత మని ప్రారంభించిన విమర్శకులు "నేఁటివఱ కీప్రయోగంబు నెడ నున్న వివాదంబును గోచరింపకున్న" దని ముగించిరి. వేఱొకచో శ్రీ రావుగారు "ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యథర్వణకారికలచే నీరూపము సాధు వగుచునేయున్న" దని యంగీకరించిరి. ఇందు వీరి యభిప్రాయ మిదమిత్థ మని నిర్ణయించుటయే కష్టము. ఈరూపము సాధు వగుచున్న దని యొప్పికొనుచు నీరూప మసాధు వుగా నెంచి సవరింపఁ గడఁగిన మత మనూహ్యము కా దని సమర్థింపఁబూను ట యెంత సందర్భమో సహృదయు లగుపాఠకు లూహింతురుగాక. గుప్తార్థ ప్రకాశికాకారులు బాలవ్యాకరణమతానుసారముగ దానిని సవరింపఁ గడఁగి రని వారు వ్రాసిరి. బాలవ్యాకరణమునకు లొంగనిమాత్రమున నెల్లపద్యము లందలి విశేషరూపములను సవరింపవలసినదేనా? ఒకవేళ లొంగకపోయినను బాలవ్యాకరణమునకు విశేషవిపులవ్యాఖ్య వ్రాయుచు విశ్వకర్ముఁ డను రూ

వము కూడ సాధువే యని యభ్యమతముగ నైనఁ జేర్కొనరాదా? ద్వంద్వంబున ఋకారమునకు రవర్ణం బగు నను సూత్రమునొద్ద నీ యుభయపక్షములనుఁ జేర్కొన లేదా? ఇట్టి గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు సవరింపఁ గడఁగుట కేవల మనూహ్యము గాక, సాహసము కూడను. విశ్వకర్మఁ డనురూపము సాధు వనుటకు నభినవదండినుండి రెండుపద్యము లిచ్చెదను.

క. తుదియుకారమ్ము లుడిపిన, గవిసిన ఋత్త్వంతపద మొకండును వెలిగా
ముదమున డులుతల మోమను, విదితపుఁ బురుషాఖ్యయందు వివరింపంగన్.

గీ. హోత జాత యనఁగ నేత దాత యనంగ
బ్రహ్మ వేత్త యనఁగఁ బరఁగుచుండుఁ
బూరితాత్ముఁ డనఁగఁ బుణ్యకర్ముఁ డనంగఁ
బుష్పధన్వుఁ డనఁగఁ బొలుచు జగతి.

... ...

శర్మవర్మనాఁగ శర్ముఁడనఁగ, వర్ముఁడనఁగఁ జెల్లు ...

3. "రామమాంధాతృరఘుక్షితీశులు" అను ద్వంద్వసమాసమునందలి ఋకారంబునకు రేఫము రా"దని విమర్శకులు వ్రాయుచు నీవిషయమున గుప్తార్థప్రకాశికయందు సమాసపరిచ్ఛేదమునందు విమర్శించినవిషయము లెల్ల వివరించియున్నారు. కాని, అహోబలపతి తరువాతివాఁ డగు ద్వితింత్రిణీ సీతారామకవి "అనజహ్స్వ ఋతో ద్వంద్వే రేఫ శ్చార్ధిక వేర్ధతః" యను నథర్వణకారికకుఁ డీక వ్రాయుచు "నేష్ట్రోద్గాత" లని యుదాహరణ మిచ్చి తత్సూత్రమును సమర్థించినాఁడు.

ఈవిషయమున, అడిదము సూరకవి-

గీ. ధరఋకారాంతశబ్దంబు ద్వంద్వమైన
రేఫయగుచుఁ బ్రవర్తిల్లు ధ్రువముగాను
పత్రివరహయవాగ్వధూనేత్రముఖసు
రాభివందితపాదాబ్జ యన్నయట్లు.

అని వ్రాసి "క్షత్రియవంశ్యులై" యనుపద్యము నుదాహరణముగా నిచ్చి రామమాంధాతృరఘుక్షితీశు లన్నద్వంద్వసమాసము సరేఫ యనియే వెల్లడించినాఁడు. ఈవిషయ మంతయు గుప్తార్థప్రకాశికయందే గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదమునందు వ్రాయుచు వారి పూర్వాభిప్రాయము

మార్చికొని "ఈపద్యము రేఫశ్లిష్టముకొద్ద నుదాహరించుట కేవలము ప్రమా దాయత్త" మనియు, నచటనే "కావునఁ మాంధాత్రరఘుక్షితీశులు ముదం బునఁగాచిరి యేయుగంబునన్' అను రేఫయుక్తమే పద్యలక్షణానుకూలంబు గాన ప్రశస్తం"బనియు (పుటలు-498-499) నంగీకరించిరి.

విమర్శకు లిది పూర్తిగ గమనింపకయే యప్పకవిది ప్రమాదము కాదని వ్రాయుట నప్రామాణికముగాక సాభిమానమగును. "హరికారికావళీ కర్తృత్వ నిర్ణయము సూరిచౌర్యముం దొలఁగించుట" కని విమర్శకులు భావించి, దాని కిదియ మార్గముగాఁ దలఁచుట న్యాయ్యముకాదు. హరికారికావళీకర్తృత్వ నిర్ణయమున సూరిచౌర్యప్రతీతి తొలఁగుటయును దొలఁగకుండుటయుఁ గాక తాళీయన్యాయమే. ఇఁక హరికారికలు హరికృతములు గావనుటకు వీరిఖండ నోక్తులను బరిశీలింతము.

"హరికారికామతమును దెల్పె నని వ్యవహరించిన కారికల కర్థము తుల్యము కా" దని విమర్శకు లాక్షేపించిరి. "ద్వంద్వే పదోపరిస్థానాం పరు షాణాం భవం త్యమీ" అను హరికారికకును "స్యుర్భిన్నాదేవ తస్మాత్తే వినా ద్వంద్వే హాశేర్మతే" యను కారికకును భేద మేమి? అప్రయుక్తదోష ము హరిమతమున విరుద్ధము కా దని యథర్వణుఁడు "శాస్త్రప్రయుక్తవచసో శాస్త్రం బలవ దుచ్యతే, అనిష్పన్నే పదే తేన ప్రయోగాశ్రయణాం హితమ్" అను తనమతము నిలువఁబెట్టుటకుఁ బెద్దల ప్రయోగప్రాధాన్యమును దెల్పు టచేఁ "బెద్దలు వ్యవహరించిన మాట గ్రామ్యం బైనను గ్రహింపఁదగు" నను హరికారికయొక్క భావము నొక్కటే. కావున నీయుక్తి పొసఁగ దనుట సరియై న విమర్శనము కానేరదు.

అథర్వణుఁడు హరిమతమును దెలియఁజేయఁ దలఁచినచో నేవ్యాకరణ మునందును లేని లక్షణవిశేషము లీహరికారికలయం దుండఁగా వానిని విడిచి యుండె నని, విమర్శనకారుల యభిప్రాయము. విమర్శనకారు లుదాహరించిన చేయక మొదలగు వ్యతిరేకక్త్వార్థకరూపము, నథర్వణుఁడే సాధించియుండు టచే వేఱె హరిమతము నుదాహరింప లేదు. ఉ. చేయక యనురూపమునకు—

"భవే త్స్త్రీసమా న్నామ్న ఉత్వం తస్మిన్నరేఫవేత్ ।
క్త్వార్థేచ వ్యతిరేకార్థే ధాతో స్తత్రైవ మిర్భవేత్ ॥

మఱియు, "నిగ్లు లేని పోని నామములు దమసూత్రములందు నేది యో ఘనతకై పేర్కొనుట మనవారి యాచారము. బృహస్పతి, కణ్వుఁడు,

శౌరి మున్నగువార లాంధ్రమునకు లక్షణగ్రంథములు వ్రాసిన లాక్షణికులు లేరా ? వారు వ్రాసిన గ్రంథములు లభించునా ?" యని శ్రీరావుగారు వ్రాసిరి. అట్టిలాక్షణికులును గలరు. అందుఁ జేర్చొనిన కొన్నిగ్రంథములు లభించినవి. కొన్ని లభింపవచ్చును. కాని, తెలియకయె యిట్టినామములు ఘనతకుఁ జేర్చొందు రనుకొనుట భ్రమయే. వ్యాసకర్తగారి దృష్టిలో లేనంతమాత్రమున బృహస్పతి రచించిన సూత్రగ్రంథము లేదా? ఈబార్హస్పత్యసూత్రములను గ్రంథరూపమున నేను గనులారఁ జూచితిని. వానిని బరిశీలింపఁగా నవి కేవల మాంధ్రభాషాశబ్దవిషయములఁ గూర్చి ప్రస్తావించుచున్న వని తోఁచినది. మఱియు నవి కేవల ప్రాథమికవిషయములనే తెల్పుచున్నవి. సాధారణముగా మనము వాడుకయందుఁ గాంచు నట్టియు గ్రంథములందుఁ (దఱచు) గన్పట్ట నట్టియు " అమ్మణ్ని " మొదలగు రూపముల కిందు సూత్రములు గలవు. మచ్చున కొకటి యుదాహరించెదను.

" దయావాచకార్థే అమ్మ మామాదిశబ్దేభ్యః పరతః అణ్ని అల్లాదావ్యస్యుః। అమ్మణ్ని, అమ్మల్ల, మామణ్ని, మామల్ల, ఇత్యాది''- బార్హస్పత్యసూత్రాణి. ఇటులనే కణ్వాదుల వ్యాకరణములంగూడ లభ్యము కానగును. లేక యేతాళపత్రగ్రంథములందో జీర్ణించుచుండవచ్చును. కావున మనకుఁ దెలియ నంతమాత్రమున నాగ్రంథములు లేవనుకొనుట పొరపాటు. వ్యాకరణవిషయమున, నేకృషియు నొనర్పని వానికి బాలవ్యాకరణము గూడ నలభ్యమే కావచ్చును. అంతమాత్రమున గ్రంథము లేదనుట తగవా ?

అదియుం గాక కీ. శే. కం. వీరేశలింగకవిగారు సయుక్తికముగా హరి కారికలు నప్పయ్యఁడు వ్రాసిన వని నుడివిన మాత్రమున నది వేదముగా గ్రహింపవలసినదేనా ? వీరేశలింగకవిగారు నిర్ధారించిన విషయము లెన్ని, నవీన పరిశోధనములందు మార్పుఁజెంది వేఱువిధమున ఋజువుకాలేదు. సమంజసములు, సహేతుకములు నగు ప్రమాణములను రావుగారు చూపి యీ విషయనిర్ధారణ యొనర్పఁగలిగినచో వారియెడ నెంతయుఁ గృతజ్ఞులము.

"వృత్తిం నాన్నవ సూత్రాణాం కృష్ణమూర్తి రిహ కుర్వే" యనుశ్లోక భాగము నుదాహరించి "కృష్ణమూర్తి రిహ కుర్వే" యని వ్రాసినతర్వాత నెవ్వరైన నాతఁడు వ్రాయలే డందురా ?" యని విమర్శకుల యాక్షేపణము. పైశ్లోకము కృష్ణమూరికవియే రచించినచో నాతఁడు వ్రాయలే దని యెవ్వరు ననలే రని

నాసమాధానము. కాని తద్గ్రంథప్రకాశకులు, "నాన్నవ" యను పదముఁ జొనుపుటకుఁ బైశ్లోకము సృష్టించి,

శ్లో॥ శ్రీకృష్ణమూర్తిరచితా వృత్తి ర్హరికారికావళీ చేషా
నికటేనివస త్వవనా వాచంద్రార్కం కవీంద్రరింఛోళేః॥

అను కృష్ణమూర్తికవిగారి శ్లోకమును—

శ్లో॥ శ్రీకృష్ణమూర్తిరచితా వృత్తిరియం నన్ననార్యసూత్రాణామ్।
జ్యోత్స్నా సతతం వసతా దాచంద్రార్కం కవీంద్రరసనాసు॥

అని మార్చి ప్రకటించిరి. ఇట్టి మార్పు గల్పింపఁగలిగిన ధీశక్తి ప్రభావమెంత యాశ్చర్యకరమో, యెంత సాహసయుక్తమో, యంతహేయ మనుటకు, లేఖిని వెనుదీయకున్నది. నేను జూచిన హరికారికావళి వ్రాఁతప్రతియందు "వృత్తిం నాన్నవసూత్రాణాం" అను శ్లోకము గన్పింపకపోవుటయే కాక యీ చిత్రసంఘటనము కూడఁ గన్పట్టినపుడు కలిగిన యాశ్చర్యమూనకు మేరలేదు. ఆవ్రాఁతప్రతి నాయొద్ద లేకున్నను మీరు కోరినపుడు చూపఁగలను. ఇట్టి యభూతకల్పనలతో విమర్శనములకుఁ గడంగి వారి వాదములను నిలువఁ బెట్టుకొను నాంధ్రభాషా యోషాసుతులంగూర్చిసంతసింపవలెను. ఇందలిసత్యాసత్యముల నిపుడు నిష్పక్షపాతహృదయులును బండితశేఖరులు నగు పాఠకులే యెఱుంగుదురుగాక.

౫. వాక్యపదీయకారుఁడును, అధర్వణుని చేఁ బేర్కొనఁబడిన హరియు, న్యాకర్తఁడు గాఁ డనుటకు సంస్కృతమున లేని గసడదవాదేశమును జెప్పినవాఁడు గనుక నాభర్తృహరి కానేరఁ డనుయుక్తి సరిపడునా?... ... ...సంస్కృత ప్రాకృతములయందు వైదుష్యము కలవారికిఁ దెలుఁగున నుండఁగూడదా?" అని వ్యాసకర్తలు వ్రాసిరి.

ఇచ్చటి వీరి విమర్శనము పూర్వాపరసందర్భరహితమై స్వోత్కర్షఁ దనముతో నొప్పుచున్నది. వీరిట హరికారికావళి కృష్ణమూర్తిప్రణీత మని తెల్పుటకుఁ బూని పరస్పరసంబంధము గలయుక్తులను విడిగా సందర్భరహితముగా విమర్శించిరి. వారి యభిప్రాయము ప్రకారము కారికలు హరిరచితములు కావేని హరియే లేఁడు. అట్టియెడ నీహరి భర్తృహరియా వేఱొక హరియా యను ప్రసక్తి లేనేలేదు. అటుగాకుండ నీతఁడు భర్తృహరియా వేఱొకహరియా యని విమర్శించు నపుడు తెనుఁగు వ్యాకృతి వ్రాసిన హరి యొకఁ డున్నాఁ డని వీ

రంగీకరింపవలసివచ్చును. వీ రటు లంగీకరింతురా? ఐనను హరికారికావళీ కారుఁ డగుహరి భర్తృహరి యెటుల కా నేరఁడో విమర్శింతము.

1. హరివ్రాసినది తెలుఁగునకు వ్యాకరణము. భర్తృహరి కాంధ్రమున (వ్యాకరణము వ్రాయఁగల) వైదుష్యము లేదు. ఏలయన:- నాంధ్రభాషకుఁ బ్రథమవైయాకరణుఁడు నన్నయభట్టు. నన్నయభట్టు పదియవ శతాబ్దములోని వాఁడు. భర్తృహరి యేడవశతాబ్దమువాఁ డని చరిత్రకారులునిశ్చయించినారు. అదియుఁ గాక నన్నయకుఁ బూర్వము వ్యాకరణమే లే దని లోకప్రసిద్ధి. ఇట్టి సందర్భములో నాంధ్రభాషకు సరియైన స్వరూపమే యేర్పడని దినములలో భర్తృహరి తెనుఁగునకు వ్యాకరణము వ్రాసె ననుట యపూర్వము.

2. సంస్కృతప్రాకృతములందు వైదుష్యము కలవారికిఁ దెలుఁగున నుం డఁ గూడదా? సంస్కృతప్రాకృతములందు వైదుష్య మున్నంత మాత్రమునఁ దెలుఁగున నుండవలె నని నియమమా? అటు లేని సంస్కృతభాషలో మహా కవి యగు కాళిదాసు తెలుఁగునఁగూడ నొక మహాకవి యై యుండఁగూడదా యని వాదించిన నింకను బాగుగ నుండెడిది.

వెండియు విమర్శకులు "కావున వ్యాసకర్తగారు నా కాదేశముగా నన్ను రా లేదు. నన్నులోనిది విభక్తి యుకారమే కాని వేఱు కాదని నిరూ పించుట యుక్త" మని వ్రాసిరి. ఇచ్చట నన్ను శబ్దమునందలి యుత్వసమేతద్రుత ము ద్వితీయావిభక్తిప్రత్యయము కావునఁ బూర్వ ముదాహరించిన సూత్రము లిచట వర్తించును. కూర్చి, కంటె నితరము లగుద్వితీయావిభక్తిప్రత్యయములు ద్రుతప్రకృతికము లగుటం జేసి ద్రుతము కలుగును. కావున, "నన్ను + ఏలు=న న్నేలు, నన్ను నేలు" అని రెండురూపములు చాల్చును. దీనికిఁ జింతామణి సూత్రము "అనాదిషువిభక్తిషూతోవా" అని. దీనిపై బాలసరస్వతి టీక "అనా దిషు=ప్రథమావ్యతిరిక్తమైన, విభక్తిషు=విభక్తులయందు, ఉతః=ఉకారమునకు, వా=వికల్పమున, సంధికలదు. మమ్ము నేలు, మాకొఱకునిచ్చు, నీకు నారో గ్యము.

.........ద్రుతప్రకృతులు గనుక నకారము నిలిచినది. మమ్మేలు ని త్యాది. కేతనయు నిటు లే వ్రాసినాఁడు.

క. నన్నును నిన్నునుఁ దన్నును, నన్నందుల కునులకినులయందును మునుపై
నున్ననకారపుఁబొల్లులు, పన్నుగఁ బోఁజూపు నచ్చుపై నున్నయెడన్.

క. నన్నెఱుఁగు నన్ను నెఱుఁగుర్, దన్నెఱుఁగును దన్ను నెఱుఁగుఁదత్వజ్ఞుఁడిలన్
నిన్నెఱుఁగు నిన్ను నెఱుఁగును, నన్నం బరువడిగ నివియుదాహరణంబుల్."

ఆంధ్రభాషాభూషణము.

'వృద్ధిఁ బొందిననాఁడు భాషకు వర్ణములఁ జేర్చుట వెనుకటి భాషకు న్యూనత్వాపాదకము కానేర' దని వ్యాసకర్తగారి యభిప్రాయము. భాషాభివృద్ధిని సూచించునది వర్ణములసంఖ్య గాదు. భాషాభివృద్ధి సూచించునది నవవిద్వత్కవిశ్రేష్ఠుల యుద్గ్రంథములందు వెలుఁగు సారస్వతజ్యోతి. ఉత్తమమగుబుద్ధివికాస మెక్కుడగు కొలఁది ప్రతిమానవునకు నాలుగుచేతులు, నాలుగుకాళ్లు నావశ్యకమా? ఇట్లు వృద్ధిఁబొందుట జీవభాషకు సహజ మని వ్రాసిన నేజీవభాషయం దిది గన్పట్టుచున్నది.

ప్రస్తుతవ్యాస మితరుల వ్రాఁతలను ఖండించుటకుఁ గాక విమర్శకులు వెలిపుచ్చిన యభిప్రాయభేదములకు నాకుఁ దెలిసినంతవఱకు సదుత్తరముల నొసఁగుటయే యని మరల మనవిచేయుచున్నాఁడను. ఇందలి నా ప్రమాదములను మన్నించి గుణలేశములను గ్రహించి సత్యాసత్యము లెఱుంగుదురు గాత మని సరసు లగువిద్వజ్జనులను బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

అనర్ఘరాఘవము.

— చేబోలు సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు, కొవ్వూరు. —

(వెనుకటి సంచిక తరువాయి)

లక్ష్మణుఁడు—వీనియసహనము.

తృ. అం. 38 శ్లో. క్రిందున "ల-(సామర్షం జనాన్తికం) ఆర్య కథ మసౌ సహస్రార్జునవాలిభ్యా మవలీఢశౌర్యసారో దురాత్మా రావణః ప్రస్తూయతే" రావణుని గుణములను సహింపనివాఁ డని తెలియుచున్నది.

సోదరభక్తి.

చతు. అ. 47 శ్లో. క్రిందున "రా- సరోషం నేపథ్యాభిముఖం ఆః వత్స కోయ మద్యతనస్తే దుర్వినయప్రరోహాః యద్గురూనపి క్షేత్రీకరోషి." అని రాముఁ డనినపిమ్మట- లక్ష్మ- (నేపథ్యే) ఆర్య తూష్ణీ మయమస్మి క్షమస్వ జామదగ్న్య నియ త్రితోహ మార్యేణ'' అని లక్ష్మణుఁడు పల్కుటవలన సోదరభక్తి వ్యక్తము.

సౌందర్యాదికము.

షం. అ. 39. శ్లో.

"ఏకో వేషపరిగ్రహః పరికరః సాధారణః కర్మణా
మాకృత్యో ర్మధురత్వ మేవ సదృశం తుల్యైవ గంభీరతా
తం ద్రష్టుం చిర ముత్సుకోస్మి కతరో వాం రామభద్రః పునః
సర్వక్షత్రవధవ్రతీ భృగుపతి ర్యేనావకీర్ణీకృతః."

రాముఁడు సర్వలోకైకసౌందర్యుఁ డనియు సర్వలోకైకవీరుఁ డనియు నింతకుఁ బూర్వము వర్ణింపఁబడియెను. అట్టిరాముఁడు లక్ష్మణుఁడు న్కొకచో నిలిచియున్న రాముఁ డెవరో లక్ష్మణుఁ డెవరో తెలియుట లే దని చెప్పుటవలన నీలక్ష్మణుఁడును రామున కుండుసౌందర్యాదికములను గలిగియున్నాఁ డని తెలియనగును.

దశరథుఁడు—వీనిగురుభక్తి.

"తస్యాజ్ఞయైవ పరిపాలయతః ప్రజాం మే, "అహో బహుధా శ్రుత మపి భగవతో వసిష్ఠస్యానుశాసనం నవం నవ మివ ప్రమోదయతి మాం"

"వామదేవ మమహి గురువచనశ్రవణతృష్ణా మంకుశీకరోతి శ్రోత్రవృత్తి రింద్రియాన్తరానుసారిణో హృదయమహాగజస్య త న్నకించి దపర మవశిష్యతే" "సహస్రం సుష్ఠుశిరసిక్రుతం ఆచార్యవచనం" ఈవాక్యములవలన దశరథునికి గురువగు వసిష్ఠునియందుండు భక్తివ్యక్తము.

పరాక్రమము.

ప్ర. అం. 2౨ "జనయతి త్వయి వీర దిశాంపతీ నపి గృహాంగనమాత్రకుటుంబినః। రిపు రితి శ్రుతిరేవ నవాస్తవీ ప్రతిభయోన్నతి రస్తు కుతస్తు నః"

అపిచ. ప్ర. అం. 27 శ్లో. "దత్తేంద్రాభయదక్షిణాద్భుతభుజాసంభారగంభీరయా। త్వద్వృత్త్యాశిథిలీకృతత్రిభువనత్రాణాయ నారాయణః। అన్తస్తోమతుషారసారభమయశ్వాసానిలాపూరణ। ప్రాణోత్తుంగభుజంగతల్ప మధునా భద్రేణ నిద్రాయతే" దిక్పతులు త్వదాయత్తు లనుటచేతను నింద్రాదులకు నభయమిచ్చువాఁడ వనుటవలనను నీభుజపరాక్రమమువలన రక్షావ్యాకులరహితుఁడై నారాయణుఁడు నిద్రించుచున్నాఁ డనుటవలనను దశరథునిపరాక్రమ మనిర్వర్ణనీయము.

అవికత్థనత్వము.

ప్ర. అం. 26, 27 శ్లో. లను విశ్వామిత్రుఁడు చదివినపిమ్మట-

"దశరథః-నవైలక్షస్మితం భగవన్ విశ్వామిత్ర అభ్యమిత్రీణస్య తత్రభవతః సునాసీరస్య నాసీరపూరకేణ పదాతిపరమాణునా మయాపి కదాచి దుద్ధృతం ధనుః యస్మాలోయ మలీకలోకప్రవాదో భవన్త మప్యాప్యాయయతి" అని దశరథుఁ డనుటవలన నాత్మశ్లాఘాపరాయణత్వమందు విముఖుఁ డని తెలియుచున్నది.

పుత్త్రవాత్సల్యము.

"దశ-భగవన్ పర మనుగృహీతా వయ మేవం తత్రభవతా సంభావ్యమానాః కింపున రగృహీతాస్త్రః క్షీరకంఠో వత్సోయ మితి ప్రముగ్ధోస్మి"

"దశ-సవిషాద మాత్మగతం-కథ మిద మస్మాకం సకలలోకశోకశంకూద్ధరణశీలశీతలేభ్యః కౌశికప్రసాదేభ్యో రామభద్రప్రవాసవైమనస్య ముత్పత్స్యతే" "దశ-తౌ సస్నేహ మాదాయ భగవన్ కౌశిక ఇత్యర్థోక్తే మన్యూత్పీడనిగృహ్యమాణకంఠో వామదేవస్య ముఖ మీక్షతే" ఈమూఁడువాక్యములవలనను దశరథుని పుత్త్రవాత్సల్యము తెలియుచున్నది.

ధర్మతత్పరత.

"దుష్టం వా నిఃశేషానన్దనిఃస్యన్దినీనా మపీన్దుకరకన్దలీనాం కమలవనీ మీలనం కలంకస్థానం (విహాస్య) కాగతిః-

ప్ర. అం. 39 శ్లో. "కూర్మరాజభుజగాధిపగోత్రగ్రావదిక్కరిభిరేకధురీణః। మాం ప్రసూయ కథమస్తు విగీతో హాపరార్థవిముఖో రఘువంశః" రఘువంశము పరోపకారవిషయమై విముఖమైనది కాఁగూడదని యెంచి పిన్నవయస్సు గలవాఁడైనప్పటికిని రాముని యాగరక్షణార్థము పంపుటయే యుక్త మని తలంచుట ధర్మతత్పరతను సూచించుచున్నది.

చ. అం. 35 శ్లో. క్రిందున, దశ-నిర్వర్ణ్య సస్నేహం సఖే సీరధ్వజ రఘురాజధర్మాధికారసర్వధురీణః శిశురపి వత్సోఽయం తదస్మిన్దరసా దుర్వహాం వర్ణాశ్రమభార మారోప్య వయమపి క్వాపి తపోవనే దిలీపకులోచితేన విధినా శేషమాయు రుపభుఞ్జామహే" గృహస్థాశ్రమమును విడనాడి తమపూర్వులవలెనే వానప్రస్థము మొదలగు ధర్మమార్గముల ననుసరించుటయందు కుతూహలము కన్పట్టుటచే ధర్మతత్పరత తెలియుచున్నది.

జనకుఁడు—అవికత్థనత్వము.

తృ. అం. 15 శ్లో. విశ్వా-భోమహాయోగిన్ "కిం యాజ్ఞవల్క్యో జనకః కిమేవం నవః స్వరూపం కవయోపి విద్యుః। ప్రవాహనిత్యా నధికృత్య యుష్మాన్ సహ సశాఖాః శ్రుతయః ప్రథన్తే" అని జనకుని స్తోత్రముచేసిన వెంటనే-శతానన్దః-భగవన్ కౌశిక ఏవమీదృశాః ఖల్వమీ త్రిభువనమహనీయమహిమానో మనీషిణః" అని శతానన్దుఁడనును. తరువాత జనకః-సవైలక్ష్యస్మితం. తృ. అం. 16 శ్లో.

నిర్మాయ కార్మణమ్భృచామభుమ ర్షణీనా। మున్మార్జనీర్జగదఘానితవాద్యవాచః
శ్రోతుం చిరప్రణయి కౌతుకమస్తిచేతో। దుఃఖాకరోతిపున రేవమమార్థవాదః"

త ద్విరమ, ఇతి శిర స్యంజలిం ఘటయతి,-ఇట్లనుటచే నవికత్థనత్వము స్పష్టము.

జ్ఞానవైభవము. తృ అం. 13 శ్లో.

"యజూంషి తైత్తిరీయాణి మూర్తాని వమతిస్మయః
సయోగీ యాజ్ఞవల్క్య స్త్వాం వేదాన్తానధ్యజీగపత్"

తృ. అం. 12 శ్లో. "యత్ర త్వం బ్రహ్మమీమాంసాతత్త్వజ్ఞో దండధా

రకః” పైదానివలన వేదాన్తము బ్రహ్మమీమాంసాశాస్త్రము మున్నగుశాస్త్ర ములయందును గొప్పవాఁడని తెలియుచున్నది.

వసిష్ఠుఁడు. సప్త. అం. 136 శ్లో.

“రఘుబ్రహ్మక్రియాచార్యం పురాణబ్రహ్మవాదినం
బ్రహ్మర్షిం బ్రహ్మజన్మాన మేమరామోభివాదయే”

దీనివలన వసిష్ఠుఁడు పురాతనుఁ డనియు వేదవక్త యనియు బ్రహ్మర్షియ నియు బ్రహ్మనుండి పుట్టినవాఁ డనియుఁ దెలియుచున్నది. వీనిని శ్రీమహావిష్ణు వగురాముఁడు నమస్కరించుచున్నాఁ డనిన వీనిమహత్త్వ విష్ణునిమహత్త్వకంటె గొప్ప దని తెలియుచున్నది.

రావణుఁడు, వీనిభక్తి.

“సంతుష్టేత్రిస్పృణాం పురామపి రిపౌ కండూలదోర్మండలీ। క్రీడాకృత్తపునః ప్రరూఢశిరసో వీరస్యలిప్సో ర్వరం।యాచ్ఞాదైన్యపరాంచి యస్య కలహాయ స్తే మిథస్త్వంవృణు।త్వం వృణ్విత్యభితో ముఖాని స దశగ్రీవః కథంకథ్యతాం.” ఇందు రావణుఁడు విలాసగాఁ దనశిరస్సులఁద్రుంచి యీశ్వరునికి హోమముచేసిన మ హాదేవుఁడు వరమును గోరుకొమ్మనిన వీనికి మరల మొలచినశిరస్సులు యా చించుటకు సిగ్గును బొందుచున్న వని చెప్పుటచే నీశ్వరసేవాతత్పరుఁ డనియు భక్తులలో నగ్రగణ్యుఁ డనియుఁ దెలియుచున్నది.

వీనిపరాక్రమము. తృ. అం. ౮౪ శ్లో.

“యచ్చేష్టా స్సమనీకసీమని పరిత్రస్తః పరాంచన్నపి।
ప్రత్యక్షీకురు తే సహస్రనయనః పృష్ఠోద్భవై రక్షిభిః।
చక్రే వర్తచనాగలోకజయినీం యాత్రామివ ప్రస్తువన్।
యః కైలాసముదస్య కీదృశ మపాదానంతు తస్యావదాం” ॥

దీనివలన వీనిపరాక్రమము వ్యక్తము.

మహాకులీనత. పం. అం. 9 శ్లో.

“కులే యేషాం కింతు త్వమసి గణితాస్తేపి గురవో
న సప్తబ్రహ్మాణః కథమివ పులస్త్యప్రభృతయః”

పం. అం. 14 శ్లో.

సిద్ధశ్రోత్రపరంపరాపరిగతై రేభిః ప్రపౌత్రస్య తే
వృత్తైరద్య పులస్త్యవర్గ మభితః స్మేరేషు దేవర్షిషు.

ఈ రెండుచరణములవలనను వీనియొక్క సద్వంశము తెలియుచున్నది.

వాలి—ఆత్మశ్లాఘ. పం. అం. 50 శ్లో.

"అస్మద్దోర్మూలకూలంకష విషమభుజగ్రన్థిభంగప్రసంగ
క్రోశల్లంకేశదత్తత్రిభువన విజయఖ్యాతిసర్వస్వదాయః.

దీనివలనవాలియొక్కయాత్మశ్లాఘ యున్నట్లు తెలియుచున్నది.

వాలిపరాక్రమము.

"పౌలస్త్యావయవౌఘసంకటభుజామూలక్షణోన్మీలిత
ద్వైరాజ్యామమరావతీం కృతవతే వీరాయయస్మైహరిః".

వీని భుజామూలమందు త్రిలోకైకవీరుఁడును దశకంధరుఁడును, ఇరువదిచేతులు గలవాఁడును, నగురావణుఁ డమరె ననిన వాలిపరాక్రమము చెప్పనలవిగాదు.

పరశురాముఁడు—వికత్థనుఁడు.

చ. అం. 25 శ్లో.

"రే కాకుత్స్థాః కథం వః శ్రుతివిషయమయం నాగ మద్భార్గవీయో
దుఃసామన్తాపచారప్రచితపితృవధామర్షనిస్తారబంధుః
వారా నాసన్నవింశా న్విశసితవిషమక్షత్రజాతిప్రరోహః
క్రోధాదుత్కృత్తగర్భామిషరుధిరవసాపిస్రగన్ధిఃకుఠారః".

ఓరోరీ కకుత్స్థవంశజులారా! నాతండ్రిని జంపినకోపమువలనఁ గార్తవీర్యార్జునిగర్వమును, బోఁగొట్టినట్టియు గర్భవతు లగుక్షత్రియస్త్రీలనుబఱపఁ గోసినట్టియుఁ బుట్టినరాజశిశువుల నందఱను జంపినట్టియు నాపరశును మీరు వినియుండలేదు. అనిచెప్పుటవలన నాత్మశ్లాఘ గలవాఁడని తెలియుచున్నది.

అరణ్యమందు నివసించువాఁడును, శస్త్రసన్న్యాసము చేసినవాఁడును, సత్త్వగుణప్రధానుఁడును నైయున్న పరశురాముఁడు పరనిందాపరాయణుఁడును, ఆత్మశ్లాఘాపరాయణుఁడును, గోపిష్ఠియును నైయుండుట భావ్యమైనది కాదని యనవచ్చును గాని యిన్నిమంచిగుణము లున్నవాఁడు మరల నిన్నిచెడ్డగుణములలోనికి దిగుటకుఁ గారణము కేవలము మహత్తరం బగు గురుభక్తియే గాన నాదియాత్మశ్లాఘాపరాయణత్వము, కోపము మున్నగుదుర్గుణములు దుర్గుణములుగ నెంచఁదగినవి కావని చెప్పవచ్చును.

మాల్యవంతుఁడు—శత్రుగుణగ్రాహి.

"సార-తతశ్చ రాఘవేణ నిజసచివనిర్విశేషముపగృహ్య పురస్కృత్య చ ప్రహితోస్మి" అని సారణుఁడు మాల్యవంతునితోఁ జెప్పినతర్వాత—

"మాల్య-సహర్షం కిముచ్యతే యావద్ద్విష్యభావి గుణోహి విజగీషూణా ముదాత్తతా విశేషేణపున రయం రామభద్రః" ఇట్లనుటవలన శత్రుగుణగ్రహణము గలదు మాల్యవంతున కని తెలియుచున్నది.

కవి.

చ. అం. 43 శ్లో. క్రిందున-

"నేపథ్యే ఆః పాపక్షత్రియాయాః పుత్ర! క్షత్రియభ్రూణహత్యాపాతకిన్" అని పరశురాముని శతానందుఁడు తిట్టెను. జామ-సరోషహాసం- అరే బ్రహ్మబంధో! బాంధకినేయ, గౌతమగోత్రపాంసన" అని శతానందుని జామదగ్న్యుఁడు తిట్టెను.

తత్త్వతపోవేదియు, సత్వగుణప్రధానుఁడు నగుపరశురాముని చేతనుయాజ్ఞవల్క్యునితో సమానుఁ డగుజనకుని పురోహితుఁడైన శతానందుని చేతను నిట్టి మాటలాడించుటచేఁ గవి బ్రాహ్మణులయందు హీనత్వమును జూపె నని తెలియుచున్నది. ఇట్లు బ్రాహ్మణులయందు హీనత్వమును జూపుటచేతను, ఈకవికి భట్టమురారి యనుపేరును తండ్రికిభట్టవర్ధనుఁ డనుపేరును నుండుటచేతను నితని భట్టశబ్దము భట్టరాజులను శాఖను సూచించును గాన నితడు బ్రాహ్మణేతరుఁడని చెప్పవచ్చు నని తోఁచుచున్నది. చదువరులు క్షీరోదన్యాయముగా గుణము లుండిన గ్రహింపుఁ డనివేడుక.

తారకోపచయవిమర్శనము.

—దువ్వూరి సూర్యనారాయణమూర్తిగారు, కొవ్వూరు—

శ్రీమంత మైనమనయాంధ్ర దేశమునఁ బెక్కుభాషలు వాడఁబడుచుండుట సర్వవిదితము. అట్టిభాషలలోఁ బలువురచే వాడఁబడుచు జీవద్భాషయని పేరందినది యాంధ్రభాష. ఇయ్యది యించుమించు, ఎ. డి. 11 వ శతాబ్దము కంటెఁ బూర్వమందు లేదనియు నీవలనే భారతాదిగ్రంథము లుత్పన్నము లై తెనుఁగునకు మెఱుఁగు పెట్టె ననియు విమర్శకుల యాశయము. నాఁటినుండియు ననేకశాఖలతోఁ బెంపొందుచున్న యీవాఙ్మయమునఁ బ్రబంధములు, గద్యకావ్యములు, నాటకములు మొదలగు వివిధగ్రంథము లుద్భవించుచునేయున్నవి. ఇందు, ప్రాచీనములగుకొన్ని గ్రంథరాజములు ముద్రణాదిసదుపాయములు లేక నశించుచున్నవి. ఆధునికకృతులలోఁ గూడ ననేకప్రబంధము లుదయించుచున్నవి. వీనిలో "తారకాపచయ" మనునది యొకప్రబంధము. తారకాసురనాశనమే ముఖ్యోద్దేశ మగు నియమమున నిద్దాని కీనామ మంకించియుండును. ఇయ్యది రాజవోలుతాలూకా కొత్తపేటవాస్తవ్యుఁడగు ఇవటూరి సూర్యప్రకాశకవిమణిచే రచింపఁబడినది. ఈకవికులతిలకుఁడు సంవత్సరము క్రిందటనే దివంగతుఁ డయ్యెను, గావ్యశరీరావశిష్టుఁడై యచ్చటచ్చట దాఁగియేయుండెననఁదగును. మఱియు దీన నితివృత్తము కృత్తికలార్వురకుఁ, బార్వతీపరమేశ్వరులకు, నగ్నికి, గంగకు నిందఱ కెట్లుగా స్కందుఁ డొక్కరుఁడు పుత్త్రుఁ డయ్యెనో యావిషయమును దెలుపుచుఁ దారకహననము గూడఁ జెప్పఁబడినది. ప్రకృతమున నీప్రబంధవిషయమున గుణాగుణములఁ గొంచెము విచారింతము.

ప్రథమమున నీతనికవిత్వశైలి యతిగంభీరమై యుండును. కొన్నిచోటుల నోజోగుణయుతముగను, గొన్నిపట్టుల జానుతెనుఁగుపదములతోను, గొన్నిపట్టుల శబ్దాలంకారభూయిష్టముగను, రసోచితపదరచనగలిగియుండును. అల్లికయందలి జిగిబిగి యతిస్తుత్యము కాని యచ్చటచ్చట ఝటిత్యర్థస్ఫూర్తిలేని పదముల విస్తారముగాఁ బ్రయోగించియున్నాఁడు. వర్ణనలవిషయమున నలంకారములతో, నతిహృద్య మగునుత్ప్రేక్షాతిశయోక్తులతో వర్ణించియున్నాఁడు.

"ఓజ స్సమాసభూయ స్త్వమ్" అనునట్లు క్రిందిపద్యములలో దీర్ఘసమాసము లుండియున్నవి.

"నిశ్శేషమానుష్యకాంతరంగికవ్యథావకరాత్ముల్ల కప్రవర్తమానసమ్మార్జనీభవన్మలయమారుత"

" అంచితసౌందర్యవిశేషసంహననరోచిస్స్మారితోద్యత్త్విషాంపతి ...."

" తామరసజన్మశచీదయితాదినిర్జరేశ్వరమకుటోపలద్యుతిపిశంగితమంగళపాదపీఠుఁడు"

" ప్రసూతితనూజనభాస్థితాహిభుగ్ధోరణవాసవాద్యమరకూటము ......"

"సురసారంగవిలోచనానుతతనూశోభ, న్మదభ్యస్తభాసురసాహిత్యురుగీతికాదికకళాసూద్దామ నభ్యంచితాసురసామ్రాజ్యరమావతారన్ ...."

ఇట్టివనేకము లీప్రబంధమునఁగలవు. దీనివలన నీతనిపాండిత్యము స్పష్టపడుచున్నది. ఈ క్రిందిపద్యములలో జానుతెనుఁగుపదములే తప్ప సంస్కృతపదము వెతకుటకుఁ గూడఁ గానరాదు. చూడుఁడు-

"మొగములతిగ యగపడకుం,డఁగఁబుడమికి దిగినపల్లునవలాయొడయం

డగుతబిసిచేఁజదువులె,ల్లఁగఱచినవలంతి వీవలంతివె తలఁపన్."

"ప్రాచియన్ సీమాటి పడమటినెత్తకత్తియకుఁ బంపినకెంపుతెలె యనంగ

హాదనుపొన్నారిరేయతివసొమ్ములకుఁ గాఁ గరఁగిన యపరంజికరుడనంగ

... ...

తమ్మితీవియబోఁడికి నెమ్మెకాఁడు, నిగ్గుపుంజీఁకటికిఁ దీరనిపగవాఁడు

తొవలయుల్లాస మడఁగించుదుండగీఁడు ....పవలుఱేఁడు."

ఇత్యాదిపద్యములు కేవలము నచ్చతెనుఁగుపదములతో వ్రాసియున్నాఁడు. ఇంక నిట్టి వనేకము లున్నవి. విస్తరభీతినుదాహరింపమైనితి. ఈ క్రింది పద్యములలో శ్రుతికటు వగుశబ్దాలంకారములు రసహీనము లై వ్యర్థపదయుతము లై యున్నవి, చూడుఁడు-

"మట్టుమిరారినట్టి యిట్టలంపువిరాళి పుట్టునట్టుకొట్టు కొట్టువెట్టి

గట్టినట్టుఁడిట్టఁజెట్టువట్టఁటుకట్టు గట్టిపట్టుపట్టి గట్టుపట్టి''

పైపద్యమున ద్విత్వటకారములు ప్రోగుగాఁ జేసినట్టు లగపడుచుఁ జదువుట కెంతయో యసహ్యము కలిగించుచున్నవి. మఱి యొక చిన్నపద్యమున "సాటి, యేటి, జోటి, నిశాటి, తాటి, మేటి, మాటి, మాటి, చేటి"యని వర్ణావృత్తిం జేసి ప్రాణము విసువునట్లు చెప్పియున్నాఁడు. మఱియొకచోట,

"వాహోయవాహోయమాననాగాహితాయ
వృజినకలంకాయ లంకాయతాక్షీ......... "

ఇట్లే నాలుగుసీసపాదములందు నావృత్తియగు పదమే మరల నావృత్తిఁ జేయుచు యమకములఁ జెప్పినాఁడు.

"లోకనాయక ....లోచనాయ
లోచనాయతినిక్కృత ....నలినాయ"

అనుచు ముక్తపదగ్రస్తముగా వ్రాసియున్నాఁడు. ఇట్టి వింకను గలవు- కొన్నిటినే చూపినాను.

ఇంక ఝుడితిత్యర్థస్ఫూర్తిలేని పదము లీతనికృతియందు కుప్పతిప్పలుగ నున్నవి. అవి వ్యాకరణము చదువుకొనిన వారికిని రెండుమూఁడు నిఘంటువులు కంఠాగ్రమం దున్నవారికేగాని యితరుల కర్థమగుట దుస్సాధ్యము, చూడుఁడు.

"వాచంయమ, చైరకాలికైకత్రవాస, ఓతువాఖువు, క్షేపిష్ఠపాతంబు, ద్వయాతిగప్రవేకుఁడు, వికుర్వాణ, నైర్ఘృణ్యా, ప్రాఘుణిక, సంస్ఫోట, ప్రత్యాలీఢ, ఖామరాఘస, జఘ్ధ, క్ష్వేళ............"

ఇత్యాదులు పద్యమున కథమము రెండు మూఁడుండును. కాని యిట్టి పదములు కవికున్న జ్ఞానమునే తెలుపును గాని రసమును బాడుచేయుటయే గాక సర్వజనసాధారణముగా నుండవు. కావ్యము రచించుట ముఖ్యముగాఁ బరుల నానందమునందించుటకుఁగదా ?

"కావ్యం యశసేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే సద్యః పరనిర్వృతయే............"

అని యలంకారజ్ఞుల యాశయము. పైపదప్రయోగముల సద్యఃపర నిర్వృతి కలుగ దని యనుకొనుట క్వచను కాని కవి తనశక్తిఁ జూపుట కట్టివి ప్రయోగించె ననుకొన్నఁ బ్రకృతమున కంతగా నాక్షేపణ కలుగదు.......

మఱియు నీతని కవిత్వమందు జాతీయతగూడ నచ్చటచ్చట నున్నది...
"పాలన్ముంచిన నీటముంచినను" "దేశముగాని దేశముల" "ముక్కులపచ్చలారకుండినన్" "శ్రీతాన యేతేర మోఁకాలడ్డంబిడి" "గోచిపాతరాయఁడయిన వృద్ధతాపసుఁడు"

మొదలగు సామెతలు ప్రయోగింపఁబడి ప్రకృతార్థమున కెంతయో సహాయములై యుత్కటప్రేమను నీతిని నైరస్యమును దెలుపుచుఁ గవియొక్క

హృదయవైశాల్యమును దెలుపుచున్నవి. మఱియు వర్ణనలవిషయమున మంచి మంచి యలంకారములతో హృదయంగమము లైన భావరాసుల గ్రుమ్మరించి నాఁడు. సూర్యాస్తమయవర్ణనావసరమున—

"పతివచ్చు నని నిశావాసకసజ్జిక కట్టఁ గప్పిన కావిపుట్టమేమొ ?
ప్రొద్దుతో నైనపోరున నింగిఁ బాఱు మందేహదేహాసృక్ప్రవాహమేమొ ?
సవితతో దినలక్ష్మి సహగమించుటకుఁ బేర్చిజ్వాలింపఁజేసిన చిత్యయేమొ?"

ఈసమయముననే చీఁకటిని హృదయాహ్లాదముగఁ బొగడినాఁడు.

"అసదృశమున్ స్థిరంబు నగునంబరరత్నము వోవుటన్ బిత్ర
ప్రసువను సంతివంతగదురన్ విలపించుటయున్ దదీయశో
కసమయమందు జొబ్బిలుసకజ్జలరోదనవర్షమో యనన్
విసృమరమయ్యె నెల్లెడల వెగ్గలమై తిమిరమ్ము రోదసిన్."

ఇట్టివర్ణనము లింక రెంటి నుదాహరింతును. అట్లే నక్షత్రములతోఁ గూడిన యాకసమును గూడఁ జక్కగ వర్ణించియున్నాఁడు.

"......రాజువచ్చునని......నింగి చం, నువకల దిష్టముండనుఁడు తొల్తగఁ
గట్టిన ముత్తియంపు చే, రువ లన నొప్పె ఋక్షనికురుంబము లాకసమందు"

మఱియుఁ జంద్రోదయమును వర్ణించుచు—

"మిత్రుని జాడ లేమికిఁ బొక్కుచుఁదలెత్తి నెమకుచుండిన తూర్పునెలఁత యేమొ?
హేలకై శచిబిడ్డఁ దెగుర వైచుచుఁ బూర్వగిరిపైఁ బడిన బంతివిరులచెండొ
సమయమాంత్రికుఁడు ధ్వాంతము చూపమంత్రవిభూతికై తెచ్చినబూదిపండో?"

అని యచుంబితార్థసంపత్తిగాఁ జదువరులహృదయకమల వికసనశీలము గ వర్ణించియున్నాఁడు. ఇంక ననేక స్థలముల నీతని గభీరభావతరంగ లానంద సముద్రమున నోలలాడింపఁగలవు.

ఇంకొక విషయము- ఈకవితల్లజుని గ్రంథమం దచ్చటచ్చటఁ గొన్ని భావ చౌర్యములు గనవయ్యెడి- స్వల్పముగా ననుకరించినవి విడిచి యనుగతములగు వాని నుదాహరింతును. సురస యనురాక్షసకాంత చేయఁబోవు ఋషిసేవను వర్ణింపుచు-

"కడువాఁడియైనట్టి కౌక్షేయకము వాయి నాల్కయంతయుఁ జాచినాకినట్లు,
త్యక్తనిర్మోకంబు దారుణంబును నైన కోడెచిల్వను ముద్దుగొనినయట్లు,
గళముదాఁక శిరంబు ఘాతుకంబైన శార్దూలంబునోటి లోఁ దూర్చినట్లు"

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈపాదత్రయము కువలయానందమున నిదర్శనాలంకారమునకు గ్రంథాంతరమునుండి లక్ష్యముగా నుదాహరించిన శ్లోకమునకు సరిపడు తెనుఁగుపద్యము లాగున్నది.

"రాజసేవా మనుష్యాణా మసిధారావలేహనం
పంచాననపరిష్వంగో వ్యాలీవదనచుంబనమ్"

ఈశ్లోకమును జూచిన చదువరులు తప్పక నిద్దానిని తెనుఁగున మార్చిరేమో యని యనుకొనక మానరు. మఱియొక స్థలమున నడవిని వర్ణింపుచు నిట్లు వాక్రుచ్చియున్నాఁడు-

"క్రాలు గాలవశాండిల్యకౌశికాదు, లైన ఘనతరుల్ గలిగి యక్కాననంబు
క్రాలు గాలవశాండిల్యకౌశికాదు, లైన ఘనతరుల్ గలిగి యక్కాననంబు"

ఈపైపద్యము చక్కనిశ్లేషతో నిమిడియున్నది. ఒకపక్షమున మునీశ్వరపరముగను మఱియొకపక్షమున వృక్షపరముగను నర్థము చెప్పుకొనవలెను. ఇట్టి శ్లేషయే గలిగి రెంటను సమానమగు నర్థము నిచ్చుపద్య మొకటి రామరాజభూషణుని హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాన మనుద్వ్యర్థికావ్యమున నున్నది. అచ్చటప్రకృతవర్ణనావిషయములు- నదియు నెలయేఱును.

"గాలవశాండిల్యకౌశికాదిపరార్థ్యతరులక్షవటయుక్తి దరులనెసఁగ"

ఇచ్చటఁగూడ నొకపక్షమున నాయాపేరులు గలఋషులును రెండవపక్షమున వృక్షములును వాచ్యార్థములు. ఇట్టి సంపూర్ణమైన పోలిక గలపద్యములఁ జూచిన భావచౌర్యమే గాక పద్యచౌర్య మని కూడఁ జదువరు లనక మానరు-మఱికొన్ని పట్టుల,

"నెమ్మొగమువర్ణనముసేయ నెలయగుంగ్రొ, వ్వావలగ్నముపొగడఘనాయనమగు
తత్ప్రిశోణినుతింప నబ్జంబగు పద, ములను శ్లాఘింప దొరకొనఁబుష్కరమగు."

తత్తన్నాయికాంగముల వర్ణింప దీర్ఘకాల మగు ననియు నుపమానభూతచంద్రపద్మాదుల శ్లేషచేఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఇంకను బ్రాచీనతమములయి యిక్కాలమున నామమాత్రావశిష్టములు గానున్న భద్రక మదన తరలి శుద్ధవరాటి మొదలగు బహువిధవృత్తములు చాల వాడినాఁడు. ఛందఃకర్త లెట్టిప్రాసల దుష్కరప్రాస లని చెప్పిరో యట్టిప్రాసల ననఁగా ష్ట, స్త్రీ, న్ద్ర, శ్చ- మొదలగు రెండుమూఁడు హల్సముదాయములు గలవాని వాడి నిరాటంకముగాఁ బద్యముల వ్రాసినాఁడు. దీనినిబట్టి చూడ నీతనియకలంకకవితాప్రవాహమున కడ్డు

లేదని తేలుచున్నది. ఈతఁడు తఱుచుగా శత్రర్థచువర్ణమందలి యుకారమున
కు సంధిచేయుచు గొన్నిరూపముల వాడినాఁడు. ఇది వ్యాకరణసమ్మత మైనను
శ్రుతికటు వగుస్థలముల నిట్టిసంధి చేయరా దని నాయభిప్రాయము-ఉః—"అను
చతఁడు, అంచభయంబొనంగి, ఒనర్చుచచ్చుటిదానిన్"అని ప్రయోగములున్న
వి. వీనిలో మూఁడవదానియందలి మొదటి మూఁడక్షరములు తీసివైచిన నెం
తయుపార్థ మిచ్చుచున్నదో! కాన నిట్టివి జాగ్రత్తగా వాడిన బాగుండును. మఱి
యు, అట్టి యిట్టిశబ్దములపైఁ దచ్ఛబ్దవకారలోపరూపముల "అట్టిఁడు, ఎట్టిఁడు"
ప్రయోగించినాఁడు. ఇట్టివి సర్వజనగోచరములు గాక బంధపారుష్యమును
గలిగించుచుండును. తనజ్ఞానసూచకముగా కవివాడినాఁడు, కానిచో-

"కలరె యిట్టిరు సౌందర్యఖనులు మహిని"

అనెడి గీతపాదమును,

"కలరె? యిటువంటిసౌందర్యఖనులు మహిని"

అని ప్రయోగించుకొన్నఁ బై పాదసారస్యము రాదా? తప్పక కవితన
పాండిత్యము చూపుటకే యట్టిపదముల వాడినాఁడు-

ఇఁక రసవిషయమును విచారింతము. ఈవిషయమున విపులముగ రసని
ష్పత్తిని జూపిన నధమ మిరువదిపేజీలవఱకు గ్రంథ మధిక మగును గానఁ గొ
న్నిపట్టుల వాని నెత్తి స్పృశింతును—

ఇందుఁ బ్రథమద్వితీయాశ్వాసములలో సురసను ఋషిసేవనిమిత్తము
పంపునపుడు శోకము స్థాయిగాఁ గలకరుణరసము నాటఁబడినది-

"విద్యకై యాచార్యునొద్ద కేగినయప్డె చాలసేపుంటకు జలదరింతు,
బోటికత్తియలతో నాటలకై పోవ తడవుగాన్పడమికిఁ దల్లడిలుదు,
ఎటకైన పయనమేగుట తటస్థంబైన నినుబాసి చనుటకు నెగులుపడుదు,
... .
మామకతపఃఫలమ! నీవు మగిడి వచ్చి,కంటఁబడుదాఁకనీప్రతీక్షణమహాయ
గంబులెటువలె యాపింపఁగలుగువాఁడ,నక్కటా! యెంతనిర్దయుఁడయ్యెనియతి"

"నీవు లేనన్నినాళ్లును నావసథము, గహనభూప్రాయమై యుండుఁగద వెతల్లి"

"గోచిపాతరాయఁడయినవృద్ధతాపసునకక్కటయీవలసెఁ ద్వితీయగాఁ"

"ఎదలోని బెంగ నెవ్వతె మఱపించునింక, ముద్దు పలుకుల నెవ్వతె తెలు
పునింక, విస్మయంబెవతె గావించు నింక."

ఇత్యాదివాక్యములచేతను, "హార్ద్రమున నశ్రువు లొల్కాడితండ్రిఁజూచి" అనెడి సురసవాక్యముచేతను గరుణకు స్థాయియైన శోకమును కవినిబద్ధించెను. కాన, కరుణమునవచ్చును—

అచ్చటచ్చట శృంగారరసస్పర్శలు గూడ నున్నవి. సురసకుమారులఁ జూచుటకు వచ్చెడినగరకాంతలఁ గొందఱినివర్ణించినాఁడు. ఇచ్చట శృంగారోద్దీపనవిభావనాదులు లేశములు గా నున్నను వర్ణనమాత్రము పూర్వకవుల ననుసరించుచున్నది.

ఇఁక వీరరసమును గుఱించి వేఱె చెప్పనక్కఱలేదు. చాలచోట్టుల యుద్ధారంభము లుండుటచే రౌద్రరసము ముఖ్యముగా దీన నంగిరస మనవచ్చును. ఈరౌద్రరసమందు మహాస్రగ్ధరాదివృత్తములచేఁ బ్రకృతపాత్రమేతానో తానేప్రకృతపాత్రమో? యనునటుల వర్ణించినాఁడు. ఇతరము లగు రసము లచ్చటచ్చట నుండి యంగిని బోషించుటచే నియ్యది నవరసభరిత మగుకావ్యమనఁదగును, గ్రంథవిస్తరభీతిని రౌద్రాదిరసముల కుదాహరణముల నీయనైతి.

మఱియొక సర్వకవివిలక్షణ మగుసుగుణ మీాతనియొద్ద నున్నది. ఏమన పూర్వకవిశ్రేష్ఠులు తామేదియో కలలోఁ దమతమతాతతండ్రులు గాని భగవంతుఁడుగాని ప్రబంధరచన చేయు మని చెప్ప మొదలుపెట్టితి ననునాచారము వారివారిప్రబంధములఁ గనఁబడుచున్నది. ఈయాచారము నీతఁ డనుసరించియు నిట్టిమహాప్రబంధమున నన్మృత ముండరా దని మరలదానిని తగ్గించినట్లు తన పీఠికలో వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఇదియే యీాతని యందలి స్తోత్రార్హమైన గుణము. మనపూర్వులు శతాంధన్యాయమునఁ దమతమగ్రంథముల వ్రాసిరి గాని యిట్టిస్వతంత్రబుద్ధిని వినియోగింపరైరి. ఇన్నిసుగుణములు గలిగి సాహిత్యజ్ఞానమునకుఁ గేలూఁత యొసఁగు నీప్రబంధము ప్రపంచాకాశమున నక్షత్రమువలెనున్నది. ఇట్టిగ్రంథము నుచ్చదశలోనికిఁ దెచ్చిన మనయాంధ్రభాషామతల్లికిఁ గోటియలంకారములొసఁగుటయేయని యింతటితో ముగింపుచుఁ బై నావ్రాసిన విషయము లన్నియు నీయుద్గ్రంథమునఁ గల్గు గుణములలో కణము లని తెలుపుచు నింతటితో విరమించుచున్నాను.

గ్రంథస్వీకారము.

(1) ఓడబేరము—ఇది విద్వాన్ నారాయణవనము కూరత్తాళ్వారు అయ్యంగారు రచించినది. 36 పుటల చిన్న వచనము. అక్బరురాజ్యము, అక్బరు ద్రవ్యాదాయము, నౌకాయుద్ధములు, ఓడనిర్మాణము, ఓడదండు, ఔరంగజేబు, ఐదవ జార్జిసార్వభౌముఁడు నను విషయములు గలవు. పూర్వకాలమునందలి యోడలవిషయమిందుఁ దెల్పఁబడినది-విషయమును కొంతమచ్చుచూడుఁడు-

"ఇఁక అక్బరుకాలపు నౌకాయుద్ధములను గుఱించి కొంత విచారింతము 1580 న రాజాతోడర్ మాలుని అగ్రాలో 1000 దోనెలను ఘ్రాబ్‌ను సిద్ధము చేసికొని ఘూర్జరదేశపు పన్నులను కుదుర్చుటకై అక్బర్ చక్రవర్తి పంపెను. 1590 న అక్బర్ చక్రవర్తి తాత్తానాయకుఁడగు మీర్జాజానీబేగునకు స్వాతంత్ర్యము ప్రకటింప వలయు నను తలఁపు కలిగినందున నతని మీఁదికి ఖానికానునతనిని బంపెను. అందునకై మీర్జా 120 శస్త్రాస్త్ర సంభరితమైన ఘ్రాబ్‌లను 200 దోనెలను ఖానిమీఁదికి వదలెను. వానిలో నొక్కొక్క ఘ్రాబ్‌లోను దారుశిల్పులు, తక్షకులు, కట్టెపనివారు, తమకొలుముట్లతో సిద్ధముగానుందురు. ......"అక్బర్ నౌకానిర్మాణస్థానములను స్థాపించిన సమయమున మూఁడు వేల యానపాత్రములుండెను. పిమ్మట 768 యుద్ధపుటోడలుగా నేర్పడెను. ఇవిగాక జమీన్దార్లు జాగీర్‌దార్లు తాము సర్వమాన్యముగా ననుభవించుచుండు భూములకై చాక్రవర్తికి పెక్కుఓడలు దోనెలు సిద్ధము చేయుచుండిరి."

దీని వెల రు 0-4-0 లు. చెన్నపురి, కోమలేశ్వరన్ పేట, నారాయణవనము వకుళాభరణముగారియొద్ద దొరకును.

(2) వ్యాసావళి:—కాకినాడ, నాట్యకళావిజ్ఞానమండలిలోని, మాధ్వశ్రీ దాల్తాబాదు గోపాలకృష్ణారావుపంతులు, బి. ఏ., గారు రచించినది. వచన గ్రంథము. 1923 సం॥ మొదలు నేఁటివఱకు నప్పుడప్పుడు రచించిన అపేక్ష, సగుణనిర్గుణమూర్తి, సచ్చిదానందుఁడు, అజ్ఞానము, సప్తసోపానములు, చక్రములు, యోగాభ్యాసము, పునర్జన్మ, లోకములు, బ్రహ్మాండములు, విజ్ఞానము నను పదివ్యాసములు గలవు. చక్రము లనువ్యాసములోఁ జక్రాకృతి, మూలాధారచక్రము, స్వాధిష్ఠానచక్రము మొదలగు చక్రములు పటములతో సోదాహరణముగఁ జూపఁబడినవి. డెమ్మీ సైజులో 123 పుటల గ్రంథము.

ఈకవిగారు "విశ్వమంతయు నసత్య మని కొంతకాలము నమ్మియుంటిని. ఈయభిప్రాయము మాఱినది. విశ్వము భగవంతునికంటె వేఱుకా దని తోఁచినది. భగవంతుఁడు విశ్వరూపమున నావిర్భవించుటకుఁ గారణ మేమని పరిశోధించితిని నూతనభావము లుద్భవించినవి. స్థిరపడినవికావు. ఇట్టి యాందోళనసమయమున దైవికముగా శ్రీయరవింద ఘోషుగారి యోగసంకలనము (The Syntheses of Yoga) దివ్యజీవితము (The Life of Devine) గీతావ్యాసములు (Essays on Gita) చదువుటచే ననుమానము తీఱినది. మఱి రుండగు శ్రీప్రయాగ పురుషోత్తంగారి ప్రసాదమున స్వకీయానుభవమునందుఁ గొన్ని యధ్యాత్మిక విషయములు గోచరించినవి. అంత నూతనభావములు స్థిరపడినవి." —అని యుపోద్ఘాతములో లిఖించియున్నారు. వీరికి బాల్యమిత్రులగు వారణాసి సీతారామయ్యగారు జ్ఞానాభివృద్ధి విషయములో వారి వాగ్దానప్రకారము పరస్పరము తోడ్పాటుగలిగి యుండినందున—నింతమంది యూహాలతో నిండియుండిన యీగ్రంథము జిజ్ఞాసువులకు సాయపడకమాన దని తలంతుము. వీరిశైలిని జూపుటకై కొన్నిబంతులు—

"మిత్రోత్తమా ? అజ్ఞానమహత్త్వ మెఱుంగఁ బ్రయత్నించుట వ్యర్థమా? దానికి హద్దులెచ్చట? ఎంతవరకు వ్యాపించినది. పరిశీలింతము. విచారింతము. మనుజునిఁ బరిశోధింతము. మానవుఁడనగా నెట్టివాఁడు ? వానియందే తత్వములు కలవని వాడుచున్నారు. స్థూలప్రాణ మనోచిత్తబుద్ధి సమ్మేళనమేకదా మానవుఁడు. అట్టితత్వములలో నన్నిటికన్న శ్రేష్ఠమైనది వ్యక్తేకదా ? ఆవ్యక్తినే వస్తుపరిజ్ఞానమనుచున్నారు. (Consciqusness) ఈవ్యక్తి జాగ్రతునందు స్థూలప్రాణములందేకాగ్రతనొంది స్వల్పముగా బహిర్గత మగుచున్నది. ప్రస్తుత విషయమే గోచరించుచున్నది. కాని భూతభవిష్యత్తులు తెలియకున్నవి. వర్తమానము సహితము పూర్తిగా గోచరించుటలేదు."

దీని వెల 1-0-0. కాకినాడ సూర్యారావుపేటలో నాట్యకళావిజ్ఞాన గ్రంథమండలిలోఁ గవిగారియొద్దనే దొరకును.

(౩) వామనచరిత్రము—సటీకము. రాజమహేంద్రవరము, ఆర్యపుస్తకాలయాధికారులచేఁ బ్రకటింపఁబడినది. శ్రీమదాంధ్ర మహాభాగవతములోని పోతరాజామాత్యుని సహజపాండిత్యప్రకర్ష చూపించు పద్యములకే టీక, తాత్పర్యము మున్నగునవి వ్రాయఁబడినవి; ఉన్నతపాఠశాలల విద్యార్థుల కిది

యుద్దేశింపఁబడియుండును. వారికిఁ దగిన భాషాభివృద్ధికిఁగా వలసిన పుస్తకమిది. బాలురజ్ఞానవిద్యాభివృద్ధులంగోరు విద్యాధికారులు తమతమ యధికారములలో నుండు పాఠశాలలలో దీనిని బాఠ్యగ్రంథముగా నొక్కొక్కసారి నిర్ణయించి, బాలురతోపాటు ప్రకాశకులకును లాభము గల్గింతురుగాక.

ఈయార్యపుస్తకాలయమువా రిదివఱ కనేకబాలకోపయోగ పద్యగ్రంథములను, శతకములను టీకాతాత్పర్యములతోఁ జక్కగా నచ్చువేయించియున్నారు. దీని వెల 1-0-0.

(4) తొలకరిచినుకులు — ఇది యనంతపురము రాయలసీమ కవికుమార సమితినుండి వెలువడినది. అనంతపురము కళాశాలలోని విద్యార్థులగు ఉ. మ, ఆచార్య, మూర్తి యను ముష్వురు రచయితలు. వీరి గురువర్యులగు ప్రయాగ వేంకటరామశాస్త్రులుగారు, పీఠికలోఁ దెల్పినట్లు వీరికవితావాహిని గంగాస్రవంతివలె ముత్త్రోవలంజనక చాలవరకేకముఖముగనే ప్రవహించుచున్నది." ఇందు ఆత్మగీతము, పుష్పము, ఆహ్వానము, ఆతిథ్యము, ఇత్యాదిగా నిరువదిరెండు ఖండకావ్యములు గలవు. ముగ్గురివి మూఁడుపద్యములను మచ్చుచూపుచున్నారము.

చ. వగదితి రేయియంత బలవంతపు వంత రవంత దాళకే
మొగిచితిఁ గన్నుల న్నిదురఁ బోవక తావక దివ్యరూపముక్
దగస్మరియించుచుక్ విరహతాపమునోర్చితి నేడ్చి వల్లభా!
విగళిత మైనబాష్పములు వీని దుపారమటంచు చూడుమా. (మూర్తి)

చ. ఇఁక నొకసారి యగ్గిబడి యెల్లరకుక్ భవదీయపారిశు
ద్ధ్యకలన చాటఁగా వలయు నంట; భవాబ్ధభవాదివాక్కులే
యొకయవివేకి చాకికడ నుత్తవి యయ్యెను; దుర్మదాంధులా
క్షొకరనినప్పుడెల్ల నగునొక్కొ కృశానునికీలలంబడక్. (ఉ. మ.)

చ. అమృతమునిత్తు వేఁడకయె ప్రాణవిభుండని యెంచి నిన్ను దే
హమున కలంద పుష్పొడి నహర్నిశముక్ ముదమార నిత్తు, స్నే
హమున మెలంగ నెంచితి ననంగుని బాధల కోర్వఁజాల నో
భ్రమరకులేంద్ర! యిట్టి నను వంతల ముప్పఁగఁ జేయఁ బాడియే. (ఆచార్య)

ఇందు మొదట "కులపతితో లిపలుకు" అని యొకపాట వంటిది ౬ పుటలు గలదు. అదియుఁ దక్కిన పద్యములవలె నిర్దుష్టముగా సలక్షణముగానే యుండిన

నీపాత్తము నకెంతో తగియుండెడిని. దీని వెల రు 0-6-0 కావలసినవారికి అనం తపురములో సాధనపుస్తకాలయములో దొరకును.

(5) భక్తచింతామణి—కవిశేఖర వడ్డాది సుబ్బారాయ విరచితము. ఇంతవఱకు భక్తచింతామణి యిరువదిసారులు ముద్రింపఁబడినది. ఇది యిరువది యొకటవకూర్పు. ఇందు వెనుకటికూర్పులలోని పద్యములకంటె నెక్కుడు పద్యములు గలవు. వెనుకటి కూర్పులో 270 పద్యములు. ఈ 21వ కూర్పులో 352 పద్యములు. మనయాంధ్రదేశములో నేకవి పుస్తకముగాని యిన్నిసారులు ముద్రింపఁబడినది కనఁబడదు ఇందలి పద్యములు భక్తిరసప్రధానములగుటయే యిట్లు ప్రకటింపఁబడుటకుఁ గారణము. హిందువులకేగాక యితరమతస్థులకును నిష్పాత్తము పఠనయోగ్యముగానుండుట మఱియొక విశేషకారణము. కవిగారే యిన్నిసారులును ముద్రించుభాగ్యము పట్టుటచే గ్రంథము వన్నెకెక్కుచున్నది.

మచ్చునకుఁ గ్రొత్తపద్యములు.

శా. బాలుఁ జాలికుఁ డగ్గిగుండమున నిల్వంబెట్టి యాభీలత
　జ్వాలాజాలములోన వానిఁ బదముల్ పాడించు, నాడించు; న
　న్నాలీలన్ బహుళాపదాస్పదపు మర్త్యంబాదుఁ బుట్టించి క్రీ
　డాలోలుం బొనరింతమేయనుగు మాయన్ భక్తచింతామణీ.　　౨౨౮

మ. మమతాశృంఖల మున్ దగిల్చి పటుకామక్రోధలోభాది వ
　ర్గముఁ బైఁ గాపిడి బొందిబందియఱ నిర్బంధించి, జీవాత్మచే
　శ్రమసంధాయక హేయకార్యచయమున్ సల్పించె; దెందాఁక నీ
　యమబాధల్ ? పరమాత్మ! నిత్యసుఖమిస్తూ! భక్తచింతామణీ.　　33౯

ఇది రాజమహేంద్రవరములో గ్రంథకర్తగారియొద్ద దొరకును. క్రౌను సైజు పుస్తకము 5 అణాలు. జేబులో నిముడు చిన్నసైజు క్యాలికో బైండుది 9 అణాలు.

వర్షము.

విద్యాప్రవీణ-బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు. (విజయనగరము)

సీ. జలపూరితంబులౌ సస్యంబు లెల్లెడ శతనతి వాసిల రహిఁ జెలఁగ
ఘనవితానము మింటఘనముగ వ్యాపించి ఘనవితానపుసొంపుఁగడలుకొల్ప
మేఘనిర్ఘోష మమోఘసురీతిఁ జెలంగి దుందుభిధ్వానము పొందుఁగూర్ప
మబ్బుచాటున నుండి యుబ్బుచుండెడి నెలవిద్యుత్ప్రదీపంపు వినుతిఁగూర్ప
విశ్వసామ్రాజ్యధుర్యుఁడౌ శాశ్వతునకుఁ
బ్రకృతికల్యాణలక్ష్మితోఁ బరఁగుపెండ్లి
కౌతుకానావస్థనిచయంపుఁగూరు వనఁగ
వర్షఋతుశోభ జగమున వ్యాప్తమయ్యె.

గీ. పిడుగుటుఫిరంగులధ్వనిఁగడలుకొల్పె
మెఱుపుపచ్చమతాబాల మెఱుఁగునించె
పొలిచె మిణ్గుఱుఁబురుగులు పొలుపుమీఱి
యూమతాబాల తేజఃకణాళియనఁగ.

గీ. పారిజాతాదివృక్షముల్ భూరిపుష్ప,లాజలం జల్లె; కాష్ఠగా లలితవర్ష
బిందుముక్తాఫలంబులఁ బొందుపఱిచె, నావధూవరు లూరేగు నవసరమున.

* * * * *

గీ. స్వర్గలోకము నంటితిఁ జాలు నింక, నలరసాతలలోకంపు విలువఁ జూడ
వలె ననుచు నన్నిక్రిందుగా వఱలె ననఁగఁ, బర్వతపుపీఠజలమునఁబరిఢవిల్లె.

ఉ. మస్తవ మాళిఁ దాల్చి బతిమాలిన నిర్ఝరిణీమతల్లి తా
నక్కడ నిల్వలేక వెస నబ్ధిని గూడఁగఁ బోయె నంచుఁ దాఁ
బొక్కుచు నద్రి లజ్జఁ దనమో మొరుకంటఁ బడంగనీయకే
స్రుక్కి ముసుంగు తాల్చె ననఁ జోద్యము గూర్చెఁ బయోదమద్రిపై.

ఉ. నీరము కల్గుచోటువలె నిర్జలభూమితలంబు లేమియున్
వారి నొసంగవంచు ననివార్యమహాక్షుధ కల్గ, మేఘముల్
ధారల జల్లు పెట్టి భువి ధ్వంసము చేయఁగ నెంచి యేటులం
బారఁగఁజేసె భూమిపయి వర్షబలంబులఁ జూపి యెంతయున్.

పాణిని-అలంకారశాస్త్రము

— సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ- బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు —

పాణినిమహర్షి గీర్వాణవాఙ్మయమునఁ బ్రసిద్ధవైయాకరణుఁడు. ఇతరము లగువ్యాకరణములు చాలఁగ నున్నను పాణినీయవ్యాకరణమే నాఁటినుండి నేఁటివఱకును సుస్థిరమై పఠనపాఠనములయందుఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది. ఇతనియష్టాధ్యాయి సూత్రపాఠముపైనే పూజ్యుఁడగుపతంజలిమహర్షి మహాభాష్యమును వ్రాసియున్నాఁడు.

వ్యాకరణమున నీముని యనుపముఁడై యుండియు విషయాంతరములను గూడ బాగుగ గుర్తెఱుఁగు నని యతనిసూత్రముల వలననే దెలియుచున్నది. పాణినిముని కవిప్రవరుఁడని ప్రసిద్ధి. ఇతనిశ్లోకములు కొన్ని సుభాషితావళి మొదలగుగ్రంథములయం దుదాహరింపఁబడి యున్నవి. ఆలంకారికు లుదాహరణముగఁ దీసికొనుచున్న "ఉపోఢరాగేణవిలోలతారకం" మొదలగుపద్యములు కొన్ని పాణినికర్తృకము లని ప్రసిద్ధి. పాణిని యుపజాతిచ్ఛందస్సున నేర్పరి యని క్షేమేంద్రుఁడు వ్రాయుచున్నాఁడు.

పైవిషయములఁబట్టి పాణినిమహర్షి గొప్ప వైయాకరణుఁడే గాక కవి యునని తేలుచున్నది. అతఁడు వాఙ్మయమును బాగుగ నవలోడనము నొనర్చి యుండుటచేతనే సమగ్ర మగుపట్టివ్యాకరణమును వ్రాయఁగలిగి యుండె నని మన మూహించుచున్నాము. వాఙ్మయమును బాగుగఁ బరిశీలించియుండుటచే నతఁడు వాఙ్మయరహస్యములను దెలుపు నలంకారశాస్త్రమును గూడ బాగుగ గుర్తెఱింగి యున్నాఁడని చెప్పవలెను.

పాణిని కవిప్రవరుఁ డనుటకుఁ దత్కర్తృకముగ సుభాషితగ్రంథములలో నుదాహరించిన పద్యములేగాక వేఱొండాధారములేదు. అతనియష్టాధ్యాయినిబట్టి యావిషయ మించుకయుఁ దెలియదు. కాని యతఁ డలంకారశాస్త్రము నెఱుఁగు ననుటలోను, దాని నెఱుఁగుటయే కాక తద్రహస్యములను వివరములను బాగుగ గ్రహించె ననుటకును దత్కర్తృకము లగునష్టాధ్యాయి సూత్రములే కొంతవఱకుఁ జాలియున్నవి.

వైదికవాఙ్మయమున నలంకారాదికములు కొన్ని కన్పించుచున్నను శాస్త్రీయము లగుపారిభాషికపదము లం దెచ్చటను గానరావు. నిరుక్తనిఘంటు

ృను వ్రాసినయాస్కాచార్యులు "ఉపమ, లుప్తోపమ" మొదలగుఁ గొన్నిపదము లను వాడియున్నారు పాణినిముని యాలంకారికసముపసిద్ధము లగుశబ్దము లను జాలవఱకు వాడియున్నాఁడు.

1 ఉపమానాని సామాన్యవచనైః. 2-1-55

2 ఉపమితం వ్యాఘ్రాదిభిః సామాన్యాప్రయోగే. 2-1-56

3 జీవికోపనిషదావౌపమ్యే. 1-4-79.

4 అవ్యయం విభక్తిసమీపసమృద్ధివ్యృద్ధ్యర్థాభావాత్యయ సంప్రతిశబ్దప్రాదుర్భావపశ్చాద్యథానుపూర్వ్యయౌగపద్య సాదృశ్య సంపత్తి సాకల్యాంతవచనేషు. 2-1 6.

5 తుల్యార్థై రతులోపమాభ్యాం తృతీయాఽన్యతరస్యామ్. 2-3-72.

6 ఉపమానా దాచారే. 3-1-10.

7 ఉపమానాచ్చ. 5-4-167.

ఈమొదలగుసూత్రములం దుపమాలంకారవిషయము చెప్పఁబడుటయే గాక పారిభాషికపదములు "ఉపమా, ఉపమానం, సామాన్యం[సాధారణధర్మ]" అనుమొదలగునవి చెప్పఁబడినవి. వీనింబట్టి యుపమాలంకారమున నుపమానము, ఉపమేయము (విశేష్యము) సాధారణధర్మము నుండవలె ననునంశము వ్యక్తముచేయఁబడినది. సామాన్యపదప్రతిపదము లగుసాదృశ్యాదిపదములు మీఁదిసూత్రములలోఁ గొన్నింటియందుఁ గాననగును.

1 తేన తుల్యంక్రియాచే ద్వతిః 5-1-115

2 తత్ర తస్యేవ. 5-1-116.

అను నీసూత్రములఁ బట్టి యుపమాలంకారమున నుపమావాచకము లగు "ఇవ" మొదలగునవి యుండవలె ననియు వానికిఁ దద్ధితాదివృత్తులయందు వతిప్రత్యయమువచ్చు ననియు నిశ్చయించుచున్నాము. ఇందుఁ గ్రమముగ నార్థి- శ్రౌతి- యనునుపమాభేదములు చెప్పఁబడియున్నవి. ఈపాణినిముని మతము ననుసరించియే ప్రాచీనార్వాచీనాలంకారికు లుపమయందు శ్రౌతార్థభేదముల నుదాహరించుచుఁ బ్రమాణముగఁ బైసూత్రములనే యెత్తివ్రాయుచున్నారు. పైసూత్రములంబట్టి పాణిని యుపమాలంకారవిషయమునఁ జేసినపరిశ్రమ వ్యక్తము కాఁగలదు.

1 మయూరవ్యంసకాదయశ్చ. 1-2-72.

వృత్తి- మయూర ఏవ వ్యంసకః మయూరవ్యంసకః వ్యంసకో ధూర్తః. ఈమీఁది సూత్రమునుబట్టి రూపకాలంకారమును పాణినిమహర్షి బాగుగ గుర్తెఱిఁగినట్లు నిశ్చయింపవలెను. ముఖమే చంద్రుఁడనురీతిని మయూరమే వ్యంసక మనునర్థమున సమాసము చేయఁబడినది కాన రూపక మనవచ్చును.

2 యథాసంఖ్యమనుదేశః సమానామ్. 1-3-10.

3 ఏచోఽయవాయావః 6-1-78.

ఈరెండుసూత్రములనుబట్టియు యథాసంఖ్యాలంకారము కొంతవఱకు సూచింపఁబడుచున్నది.

షష్ఠ్యా ఆక్రోశే. 6-3-21. దాస్యాఃపుత్రః ఆక్రోశే కిం? దాసీపుత్రః.

మీఁదిసూత్రముచే నిందయందు షష్ఠి కలుక్సమాసము [సమాసమున "సుపోధాతుప్రాతిపదికయోః" అనుసూత్రముచే సుప్ప్రత్యయమునకు లోపము రావలసియున్నను రాకుండుట] విధింపఁబడియున్నది. కావున "తొత్తుకొడుకా!" అని తిట్టునపుడు "దాస్యాఃపుత్ర" అనియే యుండును. "దాసీపుత్రః" అనినచో నింద గమ్యమానము కాఁజాలదు. తిట్టుటయందు "దాసీశబ్దమునకుఁ బ్రాధాన్యము కాని పుత్రశబ్దమునకుఁ బ్రాధాన్యము లేదు. కావున దానికిఁ బ్రాధాన్యము షష్ఠివలననే తెలియుచున్నది. అది ప్రధానము కానిచో విధేయావిమర్శ మనుదోషము వాటిల్లఁగలదు. కాళిదాసునికుమారసంభవమున "ద్వితీయమౌర్వీ మివ కార్ముకస్య" అనినచో మౌర్వి ప్రధానమై ప్రకృతోపయోగియగు "ద్వితీయత" అప్రధానమై మీఁదిదోషము సంభవించుఁ గావున నచట "మౌర్వీం ద్వితీయా మివ కార్ముకస్య" అని పఠించుచున్నాము. మీఁదిషష్ఠీతత్పురుషసమాసమున నదియుత్తరపదార్థమే (పుత్రఅనునదే) ప్రధానము కావలసివచ్చును, గాన నలుక్సమాసమును విధించినఁ గాని యభీప్సితార్థసిద్ధి కలుగఁజాలదు. కావున నీయౌచిత్యమును బాగుగ గుర్తించినపాణినిముని ముఖ్యదోష మగువిధేయావిమర్శమును బాగుగసూచించె నని మనము నిశ్చయింపవలెను. ఈదోషము లాలంకారికసంకేతితము లగుట నిర్వివాదాంశము.

పాణినిమహర్షి మీఁదియలంకారదోషవిషయములనే గాక నాట్యమును గూడ బాగుగ నెఱుంగుటయేగాక నాట్యవిషయకము లగుగ్రంథములను గూడ గుర్తెఱిఁగినట్లు నిశ్చయింపనవకాశము కలదు.

ఛందోగౌక్థిక యాజ్ఞికబహ్వృచనటాఞ్ఞ్యః. 4-3-29.

వృత్తి:-ఛందోగానాం ధర్మ ఆమ్నాయోవా ఛాందోగ్యమ్, నాట్యమ్ (నటానాం ధర్మ ఆమ్నాయోవా)

మీఁదిసూత్రమున నటులయొక్కధర్మము నాట్య మనియు, లేక వారిశాస్త్రము నాట్య మనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లు సామాన్యముగనే గాక విశేషముగ నాట్యశాస్త్రము గల దని చెప్పఁబడినది.

1 పారాశర్యశిలాలిభ్యాం భిక్షు నట సూత్రయోః 4-3-110.

2 కర్మందకృశాశ్వాదినిః 4-3-111.

1 శైలాలినోనటాః, (శైలాలినా ప్రోక్తం భిక్షుసూత్ర మధీయతే)

2 కృశాశ్వినోనటాః (కృశాశ్వినా ,, ,, ,, ,,)

మీఁదిసూత్రములలో శిలాలినటసూత్రములు, కృశాశ్వనటసూత్రములు విశేషముగఁ జేర్కొనఁబడినవి. ఇట్లు పాణినిసూత్రములం దలంకారవిషయములు కొన్ని కలవు. దిఙ్మాత్రము ప్రదర్శించితిని.

నీవుగని కేమిచూచి మన్నించి మును వరించితే రాము పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబ శ్యామలాంబ.

బూడిదలోఁ బడి పొర్లాడువానికి గంధంబు మేన నలందఁగలిగెఁ
దోలు గప్పుకొని గంతులు వేయువానికిఁ జలువదుప్పటిఁ గప్పుకులుకుగలిగెఁ
బాములఁ దాల్చి సంబరమందువానికి మేలిమితొడవుల మేలుకలిగెఁ
గాడుల నెపుడు నిల్చెడ గల్గువానికి నింటఁ బూఁబాన్పున నుంట గలిగె
నింత నిన్నుంచి కాని మున్నెఱుఁగునటవె, కృత్తివాసుండు పెడనపురీలలామ-

చట్టుజాతికి ముద్దుఁబట్టివైనప్పు డాగట్టితనం బెట్లు పట్టువడదు
గట్టువిల్తునిఁ జెట్టవట్టినయప్పు డాగట్టితనం బెట్లు పట్టునడదు
మెట్టదారికిఁ దోడఁబుట్టువైనప్పు డాగట్టితనం బెట్లు పట్టువడదు
తిట్టలచేఁ దున్నిపట్టైన యప్పు డాగట్టితనం బెట్లు పట్టువడదు

పట్టువడకున్న వజ్రసంఘట్టనంబు, హృదయమున కేల పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబ శ్యామలాంబ. ౩౦

మూఢుండు కాలాబ్దములఁ జూచి తనయింటి కడవనీ రెల్ల వెల్వడల నూకి
మొరగెడుమ్రాఁడిఁ గాముకుఁడు వారాంగనాసంగమంబున నగ్నిసాక్షిగా వి
వాహామాడిన వరారోహను విడనాడు నైవడిఁ దుచ్ఛభోగంబు లనుస
రించి సాన్నిధ్యంబు గాంచిన యంత విసర్జించి ఘోరసంసారజలధి
మునిఁగి కొందఱు తిరుగుదు ర(నవరతము), రేవు గానక పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబశ్యామలాంబ.

నీయాన దుష్ట ... ...
జోరక తద్భీతిసంహారణార్థ మరసి నీచరణంబు లెద సదా భరణములుగఁ
బూని మానుగ నున్నవాని కేనాఁటికి నైనఁ బునర్జన్మ మావహింపఁ
జేయఁదలంచుట న్యాయమే వెఱచినవానినే వెఱపింప వచ్చినట్లు
గాదె నామీఁద నీదయ లేదె వేడ్క, నేలుకోరాదె పెడనపురీలలామ-

నిన్నుఁగన్గొన్నవాఁ డెన్నెన్ని పూర్వజన్మములపున్నెంబు లొనర్చినాఁడో
కాని యాతండె కులీనుండు లోకవిఖ్యాతుండు లక్ష్మీసమేతుఁ డధిక
నిశ్చలజ్ఞాని సూనృతమాని తత్త్వాభిమాని మానితముక్తిజాని మఱియు
నది లేనివాఁడు నిరర్థకుం డిందునందును లేనివాఁడు గావునఁ దదర్థ
మంత నాయందు సార్థకంబనక కరుణ, వృద్ధిసేయవె పెడనపురీలలామ- ౩౩

హరిశరుండే షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుఁ డతివ సౌభాగ్యదేవతవు నీవు
సతి వైనకతమున నతఁడు హాటకమున కమితసౌగంధ్యం బహర్నిశంబు
గల్గినట్లు మఱి కమలాసనాది బృందారకసిద్ధవిద్యాధరప్ర
ధానసంతానంబు దాఁ గన్నవాఁడయ్యె శంకరుం డోదేవి సంతతంబు
హిత మొనర్చితి పశుపతి కింత కతని, రేఖ మంచిది పెడనపురీలలామ-

లోకు లనేకులు నీకు నీ వేకాకి వై కోర్కె నందఱ నేకకాల
మందు సృజించి మున్నందులోఁ గొందఱ కిందొక భాగ్యంబు గొందఱకు వి
శేషదారిద్ర్యము చేఁజేతఁ జేసితి పక్షపాతం బేమి భాగ్యవంతు
లనఁగ శుష్కదరిద్రులనఁగ నీకన్న కానుపు కాదె తప్పులే దపయశంబు
కప్పు నెఱకొప్పు నెపమున విప్పదనరి, కూలె నోఁదలఁ బెడనపురీలలామ-

మందహాసము కౌముదీందిర మధురాధరమరందమహితసారంబు నవ్వ
మృగనాభితిలక ము త్తృష్ణకి ... నిదువదనరాకాసుధాంశు
మండలంబు కటాక్షతండోపతండమరీచులలోకవిలోచనప్ర
కాండచకోరసంఘంబుల కెడలేని కవఁగూర్చి సురనేత్రకైరవముల
కెప్పుడువికాసమొనరించెనిందునాద,రించి యెమందుఁ బెడనపురీలలామ-

అసితఘోరాకారుఁ డత్యంతశూరుఁ డుత్తృష్టమదాంధుఁ డూర్జితబలుండు
మహిషాసురుం డుగ్రమహిషి దురాగ్రహుం డై పిగ్రహంబున కరుగుదేర
నట్టహాసంబున నరిగుండె వగిలించి తోన కాలాహిసమాన మైన
శూలాగ్రమున వాని నెలకుఁ బడఁగ్రుమ్మి మోము మెఱ్ఱతామర మురువుమీఱ
నసువులకుఁ బాపి దివిజులకభయమొసఁగి,ప్రీతిఁ జెందితి పెడనపురీలలామ-

దేవతామకుటప్రదీప్తమాణిక్యనీరాజితపాదసారసవికాస
కాసరాసురకులాగ్రేసరామృతముగ్విలయసమయమహానిలప్రభావ
భావజారాతిసంభావనామూలజగన్నుతాకారరేఖావిశేష
శేషఫణీంద్రభూషితభూషితాదిసత్త్వగుణప్రధాననిత్యస్వభావ
భావనాతీతసుమహత్త్వ భవనభువన, పాలనామోద పెడనపురీలలామ-

దానంబు లేని ప్రాతస్స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానకర్మసందోహ మేల
జ్ఞానంబు లేని శాస్త్రపురాణ(కావ్య)తిహాసపాఠపఠనాభ్యాస మేల
కంఠంబు లేని రాగతరంగసంగీతలాస్యాభినయదోర్విలాస మేల

భామిని లేని పుష్పసుగంధకర్పూరతాంబూలతూలికాతల్ప మేల
భవదనుగ్రహ మిల లేని పంచజనుల, కేలొకో భక్తి పెడనపురీలలామ-
బహులోభమతికి ద్రవ్యం బగ్గలం బైన నేమి మొదల్ తగ్గనేమి ఫలము
విశ్వస్తకు సమస్త విధభూషణము లుండె నేమి లేకుండిన నేమిఫలము
షండున కంగనాసాంగత్య మబ్బిన నేమి యబ్బకయున్న నేమి ఫలము
వసుధ నంధున కక్షి పై శాల్య మొంతైననేమి కాంసంతైన నేమిఫలము
గుణముసూత్రంబుపుస్త్వంబుగోచరంబు, గోలుపోయినఁ బెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబ శ్యామలాంబ.
బాల్యవైధవ్యసంప్రాప్తకులాంగనాకులమునముంబలెఁ గోర్కె లల్లో
కల్లోలముల భంగిఁ గడువడి జనపడి పుట్టి పుట్టినయట్లు మట్టుపడు ద
రిద్రులంచెప్ప డుర్వీతలంబున దుర్ణదాంధసంబంధభాగ్యంబు ముందు
గలుగుఁ దోర్వోడనె తొలఁగు నొక్కింత తిరంబుగా నేర దప్రాప్త మైన
స్వప్నలబ్ధపదార్థంబు సరణివట్టి, జాలమేకాదె పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబ శ్యామలాంబ.
బాలేందుసంకాశఫాలదేశాంకితకస్తూరితిలకాతిగంధసార
సారకాశ్మీరసంభారపీమంతని(రంత)రసాభాగ్యరాణివాస
వాసవనీలాశ్మవారవిస్తారభాస్వరకచరచితపుష్పప్రకాశ
కాశనీకాశసంకలితరోమావళీకల్పవల్లీస్తబకస్తనాభి
రామ రామామణీశ్యామసుర(ణతలా)గ్ర, రిపుగణవిరామ పెడనపురీలలామ-
పాండిత్య మొక్కింత పాటిల్లినంత దుర్వాదియై బుధులఁ దిరస్కరించు
భాగ్యం బొకింత సంప్రాప్త మైనంత యున్మత్తుఁడై ధనికు ననాదరించు
భుజశక్తి యొక్కింత పుష్టి యైనంత నిర్దయుఁడై యితరుల బాధలఁ గలంచుఁ
బడుచు నిచ్చుడొకింత పదిల ప్రత్యర్థి యై త లపహరించు
మూ ందుసాధు, వృత్తి యేకాన బె పెడనపురీలలామ-
తఱచుగా మొసలివాతను నున్న మానికంబును బెకలించిమే లెనయవచ్చుఁ
గడలేని కరడుల వడి మొరంగెడు సముద్రంబు నొక్కుమ్మడి దాఁటవచ్చుఁ
జటులకర్కోటకజాతిపామును బువ్వుదండపోలికఁ దలఁదాల్ప వచ్చుఁ
బొంచి మంచితనంబు గాంచి పంచాస్యంబు నింపుగాఁబట్టి యాడింపవచ్చుఁ
గాని మూర్ఖునిఁ దెలుపఁగాఁ గా దనాక, యేలుకోవమ్మపెడనపురీలలామ-

నీవాఁడ నంటి మన్నించుమటంటి నింకేమనందునటంచు నెంతదాఁక
వేఁడుకొందు నటంచు విసువక మఱియు నెన్నెన్నివిధంబుల నెన్నినామ
నవి విన్నపముచేసినను నూరకుంట న్యాయంబుగా దంటి నే మన్నఁ గరుణ
రాదాయె నామీఁద లేదాయెఁ గనికరం బోఁడువారిమనంబుఁ జూడ వజ్ర
నిష్ఠురం బనుశాస్త్రోక్తి నిక్క మనఁగ, నేలుకోవమ్మ పెదనపురీలలామ-

ఇలలోన నెన్నియోనులఁ బుట్టి గిట్టెనో కాని పునర్జన్మకాంక్ష వదలె
భువిలోన నెన్నిజంతువుల హింసించెనో కాని ఘాతుకధర్మక(లనతొలఁగె)
జగతిలో నెన్నిదుర్జాతులఁ గూడెనో కాని పుష్పధచుర్వికార మణఁగె
వసుధలో నెన్నిపాపము లొనరించెనో కాని దుర్మార్గసాంగత్య మరిగె
నెప్పు డెట్లైన నీజీవుఁ డే స్వతంత్రుఁ, డేలుకోవమ్మ పెదనపురీలలామ- రగి

పుట్టినయది మొదల్ పొట్టకై హీనుల యాచించుచో బిడియమ్ము లేక
పొట్టనిండిన యంతఁ బొలఁతుల పై నాస గాసిల్లుచోఁ దన వాసి లేక
పొలఁతి గల్గినమాత్ర భోగంబు గొన నుత్సహించుచో నేమైన నెగ్గు లేక
భోగంబు లమర నపూ   ల్లాజ్ఞించుచో వినయమ్ము లేక
క్రాలె నీఘట మెంతదుష్కట మనాక, యేలుకోవమ్మ పెదనపురీలలామ-

మతమొండు గల దని మద్యమాంసంబుల భక్షింపఁ జూతు రపేక్షఁగొలఁది
మహి వింత కా దని మహిషమార్జాలాది దానముల్ గొందు రుదారకాంక్ష
స్వర్గభోగంబు నిశ్చయ మని పశువధఁ జేయఁ బాల్పడుదు రన్యాయబుద్ధి
విధ్యుక్త మని మునివేషంబు దాల్చి యింటింట భుజింతు రూర్పెడలకుండఁ
గాని హానికి వెఱచ రెంతేని బైసి,మాలి కలిమాయఁ బెడనపురీలలామ-

సత్యంబు శూన్యం బసత్యంబు మాన్యంబు ధర్మంబు కఱవు దుష్కర్మ మురవు
నీతిదూరం బవినీతి సారంబు సౌజన్య మొక్కింత దాక్షన్య మింత
యని చెప్ప నలవిగా దక్కటా యీప్రపంచంబునం దేమైన సంతతంబు
నను గన్నతల్లి వీ వని నమ్మి యున్న నా కేల నో యమ్మ నీకృపగలుంగఁ
గా నెట్టి యపవాద లేని కుచ్చితులు గూర్చినఁ జెందునే విమలుని దమంబు
రవినిఁ బొందునె నిర్విచారమిది నామొ,ఆలకింపుము పెదనపురీలలామ-

తనతప్పు లెన్నెన్ని తలఁదన్నుచున్న నూహింపక యొరులతప్పే గణించుఁ
దనవృత్తి కొఱగాని దని విచారింపక యితరవృత్తిగుఱించి యేవగించు
దనధౌర్త్య మెంతైనఁ దలఁపక పరులందుఁ గలుగు ధౌర్త్యమునకుఁ గలవరించుఁ

దనబుద్ధి లేమిలోఁగొననేరకత్యంత మన్యబుద్ధిఁగొఱంత కపహసించుఁ
దనకుఁదోడైనరాముదుర్మనుజుఁ డౌను,(శీల మెఱుఁగక) పెడనపురీలలామ-
భువి మగవాఁడయి పుట్టినందుకు ముందు తనకుఁ గల్గినకొలందివి గడించి
కలమాన్నమైన నాఁకలిదీఱఁ గలిమైన గంజియైనను మహోత్తరంత నొక్క
రికిఁ బెట్టి తాను గోరిక మీఱఁ గుడుచుట యదిగాక పౌరుష ముదర పోష
ణముమాత్ర మొకలక్షణమె గ్రుద్ధికొక్కెర ముక్కునఁబరిగెలనొక్కి మెక్కి
తనకడుపుఁ బ్రోచికొనలేదె తనసుఖం బెఱింగినదికాదె పెడనపురీలలామ.
ధనికులైయుండి కొందఱు దురాశల నొక్క వేల్పుపై నెపపెట్టి చాల్పుగట్టి
యొక్కొక్కరిని బట్టి గ్రుక్కద్రిప్పక వట్టిమఱుమాటలాడఁ బల్లాఱువేఁడి
విత్తమాదిమధనద్విగుణంబుగాఁ దెచ్చి కలదానిలోపలఁ గలిపికొందు
రది యిది కూడ ముందరుగునం చెఱుఁగరు క్రొత్తను బ్రాఁతనీ రెత్తిపోదె
తలబరువు చాలఁ గల్గిన తరుపుమొదలు, నేలఁగూలదె పెడనపురీలలామ-
శాంభవీ శుంభనిశుంభవీరభటసంరంభవిఘాలతారంభహేతి
యోగధీహృతదుష్ప్రయోగధీరవిహారి వాగధీశనుత శీతాగసూతి
ధారణీధరగదాధోరణీచంద్రమోధారిణీ భావుకాధారజాతి
వాహినీసుషమూప్రవాహినీ హర్యక్షవాహినీచం   రాహివీతి
హోత్రనేత్రకళత్రపవిత్రసచ్చరిత్ర మాంపాహి పెడనపురీలలామ- ౬౧
ఆఁడుబిడ్డమగండు వేడుకతోఁ దాళగాఁడయి లయతాళగతులఁ దెల్ప
మద్దెలగాఁడయి మఱితోడఁబుట్టిన యతఁడు మృదంగవాద్యంబు నెఱప
మఱఁదలు   కిశబ   వ్యస్తహస్తాంబుజయై స్వరప్ర
మాణ మేర్పఱుప నెమ్మది ఱేఁడు తాండవం బాడ మాణిక్యసింహాసనమున
నెలమిఁ గూర్చున్న నీకేవి నెన్నఁదరమె, త్రిపురసుందరి పెడనపురీలలామ-
పుట్టిని ల్వాడలి తపోవనంబున నిష్టభవభక్తి నిష్ఠఁ దపంబొనర్చు
చున్నెడ జడదారి మిన్నయై వచ్చిన తెల్లడాల్వేల్పు గుట్టెల్ల బట్ట
బయలు గావించి సంభావించి యతని నిజస్వరూపంబు సర్వస్వతంత్రు
రాలవై చేకొని కైలాసశైలంబుఁ జేరి తయ్యారె నెచ్చెలులమొఱఁగి
కోరినమగండు దొరకిన కోమలాంగి, కేల పరచింత పెడనపురీలలామ-
సంతతం బాజవంజవసౌఖ్యమూలం బనంతజీవంజీవనయన లనుప
దార్థనిర్ణయము యథార్థంబుగా వట్టిజోగి సదానందయోగి పుట్టు

భోగిఁ గావించితే యోగనిష్ఠాగరిష్ఠత నెంత దృఢమైన పతిమనంబు
సతి హావభావచేష్టాలతావలి వలగొన్నంత సెకపొంత వెన్నగాదె
కానిచో మేని సగము నీలోనఁగలిపి, త్రిమ్మరుటయేల్లు పెడనపురీలలామ-

దక్షుఁ డుగ్రాక్షనిందాపరుం డయి చేయునధ్వరంబున కాదిమైన నీయు
దాసీనమున కాత్త రోసి పద్మాసనాసీనవై సోలి నీచిత్త మీశ్వ
రార్పణ సేయుచో నఘకర్త్రి తలవంప యాగదగ్ధ మొనర్చి యలరితింతె
కాసి తండ్రని యుల్లమానితే పతినింద కోర్తురె సుచరిత్ర లుర్వి నీప
తివ్రతామహిమంబు నుతింపఁ దరమె, కృతము(నిస్తోత్ర)పెడనపురీలలామ-

కనుఁగొన్న నీకు నే ననుఁగుభృత్యుఁడఁ గాని కలనైన నన్యుఁడఁగాను దలఁపఁ
గనికరంబునఁ గావఁగా దిక్కు నీవని నమ్మియున్నాను నిజమ్ము సంశ
యమ్ము లేదమ్మ నేనననేల నాగుణ మ్మెఱుఁగవే నీవు న న్నేలమిఁ బ్రోవు
తనయుల గుఱుతెఱుంగని తల్లికలదె లోకముల నెక్కడనైనఁ గంటివే వి
శేషసర్వజ్ఞురాల వశేషధర్మ,మూల మాలించు పెడన పురీలలామ- ౬౬

శరణుసొచ్చిన నెంతశాత్రవునైన మున్గరుణింతు ననుపంత మరుగ నన్ను
శర ణన్నవాని వంచనసేయ నగునె నీ చరణారవిందసంస్మరణ మనిశ
మఖిలదుర్భరరోగహరణము కళ్యాణకరణ మాభరణముగా రచించి
శివి మధ్రసనానటీవిలాసినికిఁ గల్పించి యాడించి పాడించి మెఱతు
నేమి లోపము లేదు లే దేలుమేలు, చాలుఁజాలును బెడనపురీలలామ-

తరుణేందురేఖావతంసంబు వికసితపుండరీకశిరోవిభూషణంబు
కీలాకరాళదృగ్ధిస్తంబు లోహితకుంకుమాంకితతిలకాంకురంబు
విశదప్రభాపూరభసితాంగరాగంబు సురభిచందనగంధశోభితంబు
కాకోలకాంతిసంకలితలాంఛనము ప్రసిద్ధకస్తూరికాచిహ్నితంబు
నేకమూర్తి వహించిన నీశ్వరేశ్వ,రివి మొఱాలించు పెడనపురీలలామ-

పోషింపవలయు మత్పూర్వజన్మార్జితదురితసంహతి నంత దొలఁగఁద్రోచి
మన్నింపవలయు సన్మానించి పైవచ్చు నిరపవాదమునెల్ల నీరుచేసి
రక్షింపవలయు నుపేక్షసేయక దుర్విపక్షశిక్షణమున దీక్షఁబూని
పాలింపవలయు నాపాలిదైవంబవై విపదంబుధిఁ దరింప వెరవుఁ జూపి
శరణు వేఁడెదఁ గరుణించు చరణధూళి, పాళి పైఁ జేర్చి పెడనపురీలలామ-

మాతంగనందనీ మాయాజగన్మోహినీ సింహవాహినీ నిగమమార్గ
సంచారిణీ నిత్యసత్యస్వరూపిణీ వాగ్వాదినీ ప్రణవప్రధాన

కేళీవినోదినీ కాళికళామాలినీ లసన్మోదినీ కాలనియమ
వేదినీ కలుషవిభేదినీ మధుసుధామోదినీ ప్రాలేయమేదినీధ
రాన్వయపయోధి భాగ్య పద్మాలయా శరీర ధారిణి పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబశ్యామలాంబ. ౭౦

ఓయమ్మ! నీవు రా రా యని పిల్వఁ దా నరుదెంచి మ్రొాల సాష్టాంగదీర్ఘ
దండప్రణామంబు దగఁజేయఁగా నేల నుదర ముబ్బునను లంబోదరుండు
కరచరణంబు లక్కడ మోపలేకున్కి యరసి జైవాతృకుం డపహాసించి
క్షయవృద్ధు లుభయపక్షముల నీదయఁ గాంచెఁ గానిచో నెట్టివారైన నేమి
సాధుసంతాపమునఁ గులక్షయముగాంతు, రేక దా ధాత్రిఁ బెడనపురీలలామ-

అఖిలజగంబు దైవాధీన మాదైవ మరయ మంత్రాధీన మనఁగ మంత్ర
దేవత వస్మదధీనవౌటరుదె మంత్రంబు సూత్రంబు సూత్రంబునందు
మనువర్ణ్యములమాల్యమణులునాయకరత్నమీా వనిమంత్రార్థమెఱిఁగిసుమతి
జపియించు జపితనై తపుము నం దొలఁగిపోఁ గలవె యీ తెల్వినీ నెలవు దేట
మరువు దెల్పితి నీమేలు మరువఁ జాలఁ, (జాల) బెలయ్యెఁ బెడనపురీలలామ-

మా ... ... మాయజిమ్ముగ్రపాయ త్తచిత్తవై యేయపాయ
మే యెడ నను దాయనీక సహాయమ్ముఁ జేయకున్నఁత నన్యాయమెందు
వినఁబడదు గదమ్మ వేమేలనిఁక నిన్నుఁ బాయఁజాలఁ దొలంగఁద్రోయకవల
నా యమ్మెఱుంగ నుపాయమ్ముఁజూపి నా సేయుమిన్నప మెల్లఁ జిత్తగించి
కాచి రక్షించి వర్ధిల్లు కల్పవల్లి, శ్రీలు వెదచల్లి పెడనపురీలలామరామ-

ఓ దేవదేవి మహాదేవి నీదివ్యకరుణాకటాక్షవీక్షణము లొలయ
నందాఁకఁ గాక సంధ్యావిధు లన్న సన్నుతు లన్న నిరశనవ్రతము లన్న
జపము లన్నను దపశ్చర్య లన్నను మహాత్ములకనంతరమెందు కిలఁగలుంగు
తవనిధి దొరకునంతకుఁ గాదె ధూపదీపాంజనవివిధమాయాభియంత్ర
మంత్ర తంత్ర ఖనిత్ర సామగ్రు లెల్లఁ, గ్రియలుఁ శోధింపఁ బెడనపురీలలామ-

నీకు మాఱిలలేని నీకుమారులలోని వానిఁగా నన్నుఁ బ్రో వంగవలదె
నీకరాసి దొలంగనీక రాసిగలంగ నాయరాతులపాలు సేయ వలదె
నీకథామహిమల నేకథామహిమాన్యు లలర నాకెఱిఁగింపఁ దలఁప వలదె
నీకృపాలోకనానీకపాలనము దీనులయందు ముందుగాఁ దెలియవలదె
వలదు వలదు పరాకు నాపలుకు లవధరింప నదనిదె పెడనపురీలలామ-

చెల్లుఁబో నీ వేమి సేయనూహించిన వలదనువార లెవ్వార లెవ్వ
రిని నైన నీళ్ళ ముంచినఁ బాల ముంచిన నీవకా(కొరు లేరి) నీయుదార
మాయావిమోహితాత్మకులయిపలువే... మకలుషత్వముగాంచుటంతె కాని
భవదాజ్ఞ లేనిదే వ ... ... రేవణ ...
బాఱనేర్చునె వలఁబడ్డ పక్షిజాతి, త్రైకలల్లార్పఁ బెడనపురీలలామ, రామ.

ఉండుండి కా నొండు రెంటఁ బండ్రెండంచు నాకన్ను లెన్నుచున్నాఁడుచూడు
మెడ లేదు నాముక్కు పోడుగుమూరెఁడు బారెఁడనిమును గొల్చినాఁడడిగిచూడు
మదిగాదు నామోము లాఱంచుఁ బల్మాఱు వెక్కిరించుచు నాడు విధముఁజూడు
వెక్కిరించుట కేమి నిక్కమా డెద ముందు నులిపె నా చెవి జోడు దెలిసిచూడు
మనెడితనయులఁ గని ముద్దుగొనియెద వల, రినమదంబవు పెడనపురీలలామ-

నను బరిపంథిమండలమధ్యవర్తినిఁ జేసితే నీపాదసేవకుని మ
నోదృఢశక్తిఁ గన్గొనవచ్చు నాకడ శత్రుసంహారైకసాధనంబు
గలదు భవత్కటాక్షంబను సితమండలాగ్రంబు దానిసహాయ మూని
నిమిషమాత్రంబున నిర్జింతుఁ జుట్టుముట్టిన రిపుకోటి నెల్లను జలింప
నాత్మ నేమియు సర్వమాయామహేంద్ర, జాలనాశని పెడనపురీలలామ-

స్వప్నదశలయందు సహితంబు నీపాద సేవయేమఱ భక్తి సేయుచుందు
బాల్యచేష్టలనైనఁ బలుతెఱంగులఁ బోక వేడుక నినుఁ గొనియాడుచుందు
జాగ్రదవస్థల సతతంబు నీకథాసల్లాపముల గోష్ఠి సల్పుచుందు
నేకాల మెలమితో నీకటాక్షంబె నాకొరవంచు మదిలోన మురియుచుందుఁ
గానియెక్కుపుడితరమార్గంబెఱుంగఁ, దృణముమాత్రంబు పెడనపురీలలామ-

హీరతాటంకద్వయీకృతప్రద్యోతనద్విజరాజ లనిరంత
రవశీకృత ప్రభుకర్ణకుండల కరు ఖండలభరి
తసమస్తభువనజాతభవాండభాండపిచండిలచండిలస్స్మహార
జతమయాభరణవిద్యుతిమిశ్రహారిద్రవిశ్రుతస్థండిలవిశ్వవిభవ
సాంద్రసౌభాగ్యమండలేశ్వరి యనశ్వ, రీమహేశ్వరి పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబశ్యామలాంబ. ౮౦

నరకుంజరుల కెల్ల 'నాస్తి తత్త్వం గురోః పర' మను నీతి సర్వంబు గురుఁడు
గురుఁడు చరుండు నీశ్వరుఁ డన్న నీపతి కన్న వేఱొక్క పేరెన్న లేదు
తత్పరంధామసంధాతకాద్యంతరహితున కెల్లాల వాశ్రితుల నేలు

జీఁకటి రాజశేఖరుని చీఁకటితోడన కూడి పాయఁగా
నాకడ యక్షు లాతనికి నప్పురమార్గముఁ జెప్పి యంపఁగన్. ౧౦

ఉ. భాస్కరుఁ డంతలో నుదయపర్వత మెక్కఁగ భూవిభుండు శ్రే
యస్కరి యైనలక్ష్మిక్రియ యంగన తోడుగ నేగి కానలోఁ
దస్కరమార్గము ల్గడచి దవ్వులఁ *గాంచెఁ దటాంతకీలితా
హస్కరరత్నజాలవలయం బగుయక్షవిహారదుర్గమున్. ౧౧

ఉ. ఆనగరంబుచేరువ వనాంతముఁ జొచ్చి సరోవరంబులో
స్నానము చేసి భాస్కరుని సారజపంబునఁ గొల్చుచుండఁగా
మానవు లెల్ల నెవ్వనికి మద్రపురాధిపతిత్వ మిత్త మం
చూనినచర్చ నున్నయెడ నొయ్యన యక్షులు బుద్ధి గొల్పినన్. ౧౨

క. మదకరిణిచేతి కొక చ, క్కఁదనపు వనమాల† యిచ్చి కదలించినచో
నది యెవ్వనిమెడ నిడియెను, విదితంబుగ నతఁడె మనకువిభుఁడౌననుచున్.

క. అందఱు నొక మదహస్తిని, నందముగ నలంకరించి హస్తాగ్రమునం
జెందొవలదండ యిడి వే, డ్కం‡ దూర్యధ్వనులు చెలఁగఁ గదలించినచోన్.

క. జంభారి నెదురుకొనఁ జను, కుంభీంద్రునితోడి పిడియొకో యిది యనఁగాఁ
గుంభిని పురి వెల్వడి యా, కుంభినిపతియఱుత దండ కొమరుగ వైచెన్.

వ. ఇట్లేనుఁగు పువ్వులదండ మెడ వైచిన. ౧౬

ఉ. ఆద్రవిళేశుఁ డాత్మసతి యప్పురలక్ష్మియుఁ బోలె మున్నుగా
భద్రగజంబు నెక్కి కవిపాఠకగాయకకీర్తనీయుఁ డై
మద్రపురంబు సొచ్చెఁ దను మంత్రులు గొల్వ మహాసనస్థుఁడై
రుద్రసఖుండు వోలె నతిరూఢికి నెక్కె నుదారసంపదన్. ౧౭

మ. రమణీచందనగీతవాద్యకుసుమస్రగ్వస్త్రభూషాదిభో
గములం గోరికి మీఱిఁబోవ నతిసౌఖ్యం బందుచు న్మంత్రివ
ర్గము కార్యంబులు దీర్పఁ బౌరు లనురాగం బంది నందింప రా
జ్యము సేయంగ సహింపలేక బలిమి న్సామంతభూమీపతుల్. ౧౮

ఉ. ఎక్కడివాఁడొ వీఁడు మన మిందఱ ముండఁగఁ దేరకాఁడు దా
నిక్కడఁ జేరి మద్రపుర మేలెడి వీనికి రాజ్య మిం కిటం

---

* గాంచెను రత్నకారితా,హస్కరరత్నరాజినిలయంబగు- † చక్కఁదమగువనమాల- ‡ వెను
కం దూర్యధ్వనులు.

డక్కిన హాని యగు నని కడంగి తదుద్ధరణాభిలాషులై
యొక్కెడ దండు గూడుకొని యుక్కునఁ గోటకుఁ జుట్టుముట్టినన్. ౧౯

గీ. అపుడు సంధిమాట లైన నాడింపక, దొరల నైనఁ బోరి కరుగుఁ డనక
ధరణివల్లభుండు తా నైనఁ గదలక, యతివతోడ నెత్త మాడుచుండె. ౨౦

వ. అయ్యవసరంబున మంత్రులును దొరలును బరివారంబును వైరు లెత్తి వచ్చి కోటమీఁద విడిసినప్పుడు నీ వూరకున్కి రాజధర్మం బగునె యూరకున్న నెల వాన తిమ్మనిన విని యు విననిభంగి నున్నఁ దత్కాంతారత్నంబు పాచికలు చేతం బట్టుకొని. ౨౧

గీ. తలఁపుమి సామదానదండభేదములలో, నొకట నైన వైర ముడుపవలయుఁ
బగతు రెల్లఁ గూడి *పై నెత్తివచ్చిన, నెత్త మాడుచుండ నీతి యగునె.

క. అనవుడు జనవల్లభుఁ డిది, మనచేఁతల నౌనె †దైవమాయాగత మై
చనసున్నవి చను నెచటను, మననున్నవి మను జలాగ్నిమధ్యములందున్.

క. వృక్షమున నున్న యేగురు, యక్షులు మనరాజ్య మొసఁగ హరియింపఁగ న
ధ్యక్షులు మన కిది పని యే, యక్షుంబులు వైపు చాలు నాడుద మబలా.

వ. అని యనంతరంబ తత్కృతస్మరణంబుగాఁ బలికిన మనంబున నెఱింగికొని యయ్యక్షు లక్షణంబ మన మిచ్చిన రాజ్యంబున కుపద్రవంబు పుట్టుచున్న యది యొక యుపాయంబు తక్కింపవలయు నని వచ్చి యాకూడిన రాజుల లోఁ బరస్పరవైరంబును మనోవైకల్యంబును బుట్టించిన నాదండు రెండ ట్టలై. ౨౨

మ. తమలోఁ బోరుచు శస్త్రఘట్టన సముద్యద్భూరివహ్నిస్ఫులిం
గము లాశాంతములం బిశంగములుగాఁ గావింపఁగా బాహువి
క్రమముల్ చూపి గజాదిసైన్యములు మగ్గం దోం మై రక్తపూ
రము కెందామ్రి నణంపఁగాఁ గడఁగి రారాజన్యు లాజి న్వడిన్. ౨౩

ఉ. అక్కలహంబు చూచి చని యానృపశేఖరుఁ డాజిభూమిలోఁ
జిక్కిన యశ్వరత్నములు సింధురబృందములు న్రథంబులుం
బెక్కుధనంబు లస్త్రములు భేరులు జోళ్ళును గోటలోనికిం
గ్రక్కునఁ గొంచు నేగి యధికం బగుసంపద నేలె నప్పుడున్. ౨౪

*పైవచ్చి విడిసిన, యపుడు నెత్తమాడ నర్హమగునె †దైవకృత మేగతియో. చనసున్నవి వేగమ చను.

వ. అనిన విని యయ్యవధూతకుం డిది భాగ్యం బంటి వేని పూర్వకృతసుకృత విశేషంబున నిది లభించెం గాక కానినాఁ డిటు గా నేర్చునే తొల్లి నేఁడు నుం జేయవేని నింతియ కాదు యక్షసహాయంబు గలిగియు నుద్యోగి య య్యరణ్యంబు గడచి మద్రపురంబుఁ జేరిన కతంబున రాజ్యంబు గలిగెం గావున దైవంబున కుద్యోగంబు ఫలసాధకం బగు నదికారణంబుగ నీవును రాజ్యంబేమఱక పాలింపు పొమ్మని వీడ్కొలుపుచు. ౯౯

క. నీమహిమకుఁ గడు నెలవగు, భూమీశ్వర భూమి నిది యపూర్వం బనుచుం
గామితఫలదాయక మై, లేమి యుడుపు చంద్రకాంతలింగము నిచ్చెన్.

క. ఇచ్చినఁ గైకొని పురికి, న్వచ్చు నెడ న్విపుఁ డొకఁడు వదనము వాడ
న్వచ్చి యూర్పుల నాఁకట, వెచ్చుచుఁ జనుదెంచి మనుజవిభు దీవించెన్.

గీ. మూఁడు దినము లయ్యె వేఁడంగ నెచ్చట, గమికెఁ డన్న మైనఁ గలుగ దయ్యె
గ్రాసమాత్ర మేమి గలిగిన నాకిచ్చి, నన్నుఁ గరుణఁ బ్రోవు మన్నఁ జూచి.

క. ఇక్కడ నన్నము దొరకదు, దిక్కి తనికి నెద్ది పసిఁడి దినరా దిఁక నీ
యక్కఱకు నడ్డ మగు నని, లెక్కింపక చేతి సిద్ధలింగము నిచ్చెన్. ౧౦౨

వ. ఇచ్చిన. ౧౦౩

శా. ఆవిప్రుండు మణిప్రభావమున దివ్యాకారుఁడై క్షుత్పిపా
సావైకల్యము లెల్లఁ బాసి చనియెన్ క్ష్మాపాలు దీవించుచున్
దేవేంద్రప్రతిమానుఁ డానతఁడు నాదేశాంతరవ్యాప్తి నా
కీవెంటన్ హిత మయ్యె నంచుఁ గళతో నేతెంచె నుజ్జేనికిన్. ౧౦౪

గీ. నీకు నట్టిగుణము లేక యీగద్దియ, నెక్కరాదు చలము దక్క మనిన
నచ్చెరువుఁ బ్రియంబు నొచ్చెముఁ బెనఁగొనఁ, జిరిగిభోజుఁ డంతిపురముసొచ్చె.

వ. అంతటఁ గొన్ని దినంబు లరిగిన. ౧౦౬

—॥ పదునైదవకథ. ॥—

క. కమలారిఁ గమలహిత దృ, క్కమలుని గమలాంక నాభికమలాకరునిం
గమలాంకరమణిరమణుం, గమలాసనహృదయకమలకమలప్రియునిన్.

క. మదిఁ దలఁచుచు భోజుం డొక, సుదినంబున నెక్కఁ గోరుచుం జనుదేరన్
మొదలనె వారించుచు నా, పదియేనవబొమ్మ యిట్లుపలికెం బెలుచన్.

క. మర్యాద యెఱుఁగ విది తగు, కార్యమె యీవిక్రమార్కు కరణిని నీకున్
ధైర్యము సాహసమును నౌ, దార్యమ్మును లేక యెక్కఁ దగవే దీనిన్.

వ. అనవుడు నతని సాహసాదికోదారభావంబు లెట్టి వనిన నప్పాంచాలిక సప్ర
పంచంబుగా ని ట్లని చెప్పం దొడంగె. ౧౧౧

ఉ. ఏ మనిచెప్పఁ దక్షిణ నరేశ్వరు లెవ్వరుఁ గారు గాని నేఁ
డీమహి విక్రమార్క విభు నీడున కౌదు రమోఘబాణ సం
గ్రామమున న్రతి న్విమతఖండన మై బలిమి న్మఖప్రభన్
రాముఁడుఁ గాముఁడుం బరశురాముఁడు భీముఁడు సోముఁడుంగదా. ౧౧౨

గీ. అట్టి మనుజవిభుఁడు భట్టి ప్రధానిగా, నయ్యవంతి నేలు నాదినములఁ
గలఁడు వేదవేది ఘనుఁడు ధర్మజ్ఞుఁడు, సుశ్రుతుండు నాఁగ నాశ్రితుండు.

ఉ. సుశ్రుతుఁ డెల్లతీర్థములుఁ జూచెద నంచు దృఢవ్రతస్థుఁడై
యాశ్రితకల్పవృక్ష మగు నాపతి పంపున నేగి ధర్మస
క్రమముగా సుదేశములు మెట్టుచుఁ బుణ్యముఁ గూడఁబెట్టుచు
న్విశ్రుత మైనతన్మహిమ వించు వెసం జనియెం బ్రయాగకున్. ౧౧౩

మ. తరగ ల్చేతులు పక్షిజాతములకూఁత ల్కింకణక్వాణముల్
*నురువు ల్తెల్లని చామరంబు లన నన్యోన్యంబు నుప్పొంగుచు
న్సురిగంగాయమునల్ తగం గొలువఁగా ఛాయావటచ్ఛత్రసం
స్ఫురణం జెల్వగు తీర్థరాజ మచటం జొచ్చెం ప్రశంసించుచున్. ౧౧౪

క. నీలము ముత్యముఁ గూర్చిన, పోలిక హరిహరులు గూడుపొందున నొకచోఁ
గ్రాలెడి గంగాయమునల, నోలాడె నిమంషు మకరయుతుఁ డావేళన్. ౧౧౫

మత్తకోకిల. అందు భక్తులు ముక్తిత్రోవకు నందుకోలగు నందమా
బిందుమాధవదేవునిం గని ప్రీతిఁ గొల్చి వినీతుఁడై
యిందుశేఖరు విశ్వనాథు ననేకభంగులఁ గొల్చునా
పొందుచేకుఱ నేగె విప్రుఁడు పుణ్యరాశికిఁ గాశికిన్. ౧౧౬

వ. అచ్చటం గదలి యక్కైగి యక్షభైరవేశ్వరంబును, భూతభైరవేశ్వరంబును,
గాలభైరవేశ్వరంబును, గపాలేశ్వరంబును, బాతాళభైరవేశ్వరంబును, మ
తంగేశ్వరంబును, జంబుకేశ్వరంబును, మణికర్ణికేశ్వరంబును, సాంబాది
త్యంబును, గరుడాదిత్యంబును, లోలార్కంబును, బిందుమాధవంబును
మున్నుగాఁగల బహుకోటితీర్థంబులచేత నలంకృతంబైన పంచక్రోశంబుఁ బ్ర
వేశించుచుఁ దద్గుణప్రశంసోన్ముఖుండై. ౧౧౭

*అరుదౌ ఫేనము వెల్లచామరలనన్.

క. శివుఁ డిందుఁ బట్టవానికిఁ, జెవి మంత్రముఁ జెప్పఁ బూని శిర మటు వంపన్
శివముపయిఁ బడినసురనది, శివపదరాజ్యోచితాభిషేకము సుమ్మీ. ౧౧౮

క. ఉడు పైనఁ దొండ యైనను, గడఁ జైనను దుప్పి యైనఁ గడు వెస వీటం
బడునప్పుడె పురుషుండును, బడఁతియు నగురూపు వడసి వడనేరదకో.

వ. అని కొనియాడుచు. ౧౨౦

శా. ప్రాలేయాచలచందనద్రవసుధాప్రాచుర్యవీచీలస
త్త్రైలీడోల విశాలశీలసుమనఃస్త్రీజాలఫాలస్థలా
వ్యాలోలాలకమాలికానుకలనావ్యాలంబరోలంబలీ
లాలోలాంబుజచిహ్నితం గనియె మధ్యాహ్నంబునన్ జాహ్నవిన్. ౧౨౧

వ. కని యందు నిమజ్జనం బొనర్చి భస్మత్రిపుండ్రాదిశైవలక్షణలక్షితుండై సకల
దైవతారాధ్య విశ్వేశ్వరశ్రీమన్మహాదేవుని సందర్శించి సాష్టాంగదండప్ర
ణామంబు లాచరించి నిటలతటకరకమలపుటుండై నుతియించుచు. ౧౨౨

శా. వింటి న్సర్వపురాణము ల్ద్విజులచే వెంట న్ననుం బోలరే
రంటం దీర్థవిలోకనా జపతపోయజ్ఞాదిపుణ్యంబు లొం
డొంటి న్స్మిఱఁగ భాగ్యవైభవము నేఁ డుప్పొంగ ముక్కంటి ని
న్గంటిన్ జన్మఫలంబు గంటి నిచటం గాశీశ విశ్వేశ్వరా. ౧౨౩

మ. నినుఁ జూడం జనుదెంచు నప్పుట నెద న్నక్షోన్న మార్గక్రమం
బున విచ్ఛాయము లైన భక్తులపదాంభోజంబు లత్యంత న
మ్రనిలింపావళిమౌళిరత్నములచే రక్తాతిరక్తప్రభం
గనుపట్టున్ శివరాజ్యపట్ట మగుచుం గాశీపురాధీశ్వరా. ౧౨౪

వ. అని కొనియాడి కృతకృత్యుండై యందు మాసత్రయంబు గడపి పదంపడి
ఫల్గునవర్ధనంబును, జిహ్వాలోలంబును, దక్షిణమానసంబును, నుత్తరమా
నసంబును, బ్రహ్మసరోవరంబును మున్నుగాఁ గల స్థలంబులఁ బితృపిండ
ప్రదాన తర్పణపరుండై, పితృముక్తికారణంబు లగు నీశానవిష్ణుకమలాసనకార్తి
కేయవహ్నిత్రయార్కరజనీశగణేశ్వరాదిదేవతాచతుర్దశపాదంబులను, నక్ష
యవటచ్ఛాయయు, జనార్దనహస్తంబును, మొద లగుస్థలంబులఁ గల్పితపితృ
తర్పణుండై గదాధరునకుం బ్రణమిల్లి, యుగళగౌరికి మ్రొక్కి మగిడివచ్చుచో
నొక మహావనంబున. ౧౨౫

సీ. కన్యకాధీన మై ఘనవైభవంబుతో మణిమయప్రాకారమహిమ గలిగి
పురుషవర్జిత మైన పురము గనుంగొని యట నొక్క దేవాలయంబుఁ జేరి
దానిచేరువ నున్న నూనెకొప్పెర ప్రాంత విపులమౌ కనకమండపము క్రింద
మోహనం బైన వివాహవేదికమీఁది *రత్నపట్టికలోని వ్రాఁత చూచి
నరుఁడు తైలకటాహంబు నడుమఁ బడిన, నెఱయఁ గందర్పసంజీవినీసమాఖ్య
నమరుకన్యయు రాజ్యంబు నతనిసొమ్ము, లనుచు నేర్పడియున్న పద్యంబు చదివి.

వ. దానికి విస్మయభయసంశయాన్వితుం డై. ౧౨౭

క. ఈయుడుకునూనె డగ్గఱఁ, బోయినఁ దాఁ జచ్చుఁ జచ్చెఁబో యీవిభవం
బేయనుభవమున కగు నని, డాయక మది నులుకు మిక్కుటం బై మగిడెన్.

క. ఉజ్జయిని కరుగుదెంచి సు, హృజ్జనములఁ గూడి వార లెల్లం బ్రీతిం
బజ్జం జనుదేరం జని, యుజ్జనవల్లభుని నుతుల నభినందించెన్. ౧౨౯

క. ఆవిక్రమార్కుఁ డతిసం, భావనమైఁ గుశల మడిగి పరభూముల నీ
వే వెంటఁ దిరిగి చోద్యము, లేవేఁ జూచితివొ చెప్పు మేర్పడ నన్నన్.

సీ. ధరణీశ యెల్లతీర్థంబులు చూచుచు వెలసిన స్థానములకు నేగి
మగిడి యేతెంచుచో మాణిక్యమయ మైనపురములో గుడియొద్దఁ బొంగి క్రాఁగు
నూనెకొప్పెరఁ గంటి నానూనెలోపలఁ బడ్డవారికి నృపపట్టణంబు
నందులకన్యయు నగపడు నని యున్న పద్యంబుఁ జూచితిఁ జోద్య మదియు
ననిన సాహసాంకుఁ డచ్చెరువందుచు, నాపురంబు చూత మనుచుఁ గదలి
చనియె నతనిఁ గూడి శస్త్రసహాయుఁ డై, దుర్గమంబు లైనమార్గములను.

వ. చని చని యచట దేదీప్యమానం బైనపురంబు సొచ్చి తద్విభవంబు వర్ణించుచు ముందట నతి సుందరం బైన పందిరిక్రింద సువర్ణమయ జలపూర్ణకలశంబులను మృగనాభిలేపనంబులను ముక్తాఫలరంగవల్లికలను, గనకరంభాస్తంభంబులను, రత్నతోరణంబులను నలంకృతం బైన వివాహవేదిపై ఫలకలోని పద్యంబు చూచి సముత్సుకుం డై. ౧౩౨

క. చేరువగుండములోపలఁ, గోరికతో జలకమాడి గుడిలో లక్ష్మీ
నారాయణులం గాంచియు, ఘోరం బగు నుడుకునూనెకొప్పెరఁ జేరెన్.

వ. ఇట్లు చేరి. ౧౩౪

* పసిండి ఘంటికలోని.

క. సలసలఁ గ్రాఁగెడు తైలము,కొలఁది మెఱుఁగెఁ దలఁచు భంగి గుణరత్నసము
జ్జ్వలుఁడు గుబేలున నుఱికెను, జలనిధిలో నసమించు జలజాప్తు క్రియన్.

వ. అంత సంధ్యాంగనయుం బోలె హరిచందనారుణపయోధరభారయు నార
క్తాంబరయు వికసదిందీవరాక్షియు రాగవతియు నైనకందర్పసంజీవనీ నాగ
కన్య చనుదెంచి నిజవిద్యాప్రభావంబున నారాజుం బునరుజ్జీవితుం జేసిన.

గీ. జలజకాంతి మెఱయ జలధి వెల్వడి తూర్పుఁ,గొండ యెక్కునట్టి యెండతేని
చొప్పు దోఁప నూనెకొప్పెర వెల్వడి, నిలిచె విప్రుమోము తెలివి కెక్క.

ఉ. ఆతనిఁ జూచి కన్య వినయంబున మ్రొక్కి యమేయసాహస
ఖ్యాతచరిత్ర నాదువ్రతకల్పత నేఁడు ఫలించె నే నిఁక
న్నీతగుదాసి నైతిఁ గరుణింపుము రాజ్య మనుగ్రహింపు సం
ప్రీతి యొనర్చుదాసఁ దగురీతి నను౦ బని వంపు మిత్తఱిన్. ౧౩౮

ఉ. నావుడు దాసివేని విను నావచనం బిఁకఁ ద్రోపుసేయ కీ
దేవసమానునిన్ ధరణిదేవుని శుశ్రుతు నాశ్రయింపు త
ద్భావము పల్లవింప నని పార్థివుఁ డానతి యిచ్చె నంత ల
జ్జావనతాస్య యాచు నెదురాడక లేమ వరించె విప్రునిన్. ౧౩౯

మ. ధరణీనాయకుఁ డిట్లు చేకుఱినకాంతారత్నముల్ రాజ్యమున్
ధరణీదేవున కిచ్చి నిల్పి తనయత్నం బీగతిన్ ధర్మసం
చరణాసక్తి ఫలించె నంచు మదిలో సంతోష ముప్పొంగఁగా
నరుదెంచె న్నిజదాసధర్మగుణగణ్యం బైన యుజ్జైనికిన్. ౧౪౦

క. విను మదికారణముగ నో, జననాయక యెక్కఁ దగదు చను మనవుఁడు నె
మ్మనమున నచ్చెరు వందుచు, మనుజేంద్రుఁడు సదనమునకు మగుడం జనియెన్.

శా. ఉష్ణాంశుద్విజరాజలోచను నపాయోపేతతావచ్ఛిదా
నిష్ణాతస్థిరతత్త్వబోధమయమానిస్వాంతపంకేజవ
ర్తిష్ణుఁ న్విష్ణు నగణ్యపుణ్యధనవర్ధిష్ణు న్గదాధృష్ణు భ్రా
జిష్ణు న్నంతితకృష్ణకాంతిచయరోచిష్ణుం దమోజిష్ణునిన్. ౧౪౨

ఉ. నిర్జరసిద్ధసాధ్యభజనీయపదాంబుజయుగ్ముఁ దిగ్మపా
దార్జునరశ్మిమారుతహితాక్షుని రక్షితయక్షరక్షకున్
గర్జితభాసురప్రళయకాలసమంచితపంచవక్త్రు న
తూర్జితతర్జనాచరణదుర్జయు దుర్జనుదూరు ధూర్జటిన్. ౧౪౩

మాలిని. ప్రవిమలతరచిత్తా బ్రహ్మసంస్తుత్యవృత్తా
భువనభరితకీర్తీ పుణ్యలావణ్యమూర్తీ
దివిజభరణలోలా దీనరక్షానుకూలా
భవమురరిపురూపా భాగ్యభోగ్యస్వరూపా. ౧౪౪

గద్యము. ఇది రాయగజగంధవారణ వైరిమండలీకభేకఫణీంద్ర వీరఘోట్టవిభాళకళింగదేశనిర్ధూమధామ త్యాగనాగార్జున కర్ణాటద్రవిళాంధ్రమహారాష్ట్రభూపాలరూపనూపురసుందరచరణారవింద సనదప్రోలిపురవరాధీశ్వర వెలనాటిపృథివీశ్వరరాజ్యసముద్ధరణ శ్రీకొలని వెన్నయామాత్యపౌత్ర హారితసగోత్ర పవిత్రసకలసుకవిమిత్ర కసువరాజతనూజ గోపరాజప్రణీతం బైన సింహాసనద్వాత్రింశిక యనుకావ్యంబునందు విక్రమార్కుని ధైర్యసాహసౌదార్యప్రశంస యన్నది షష్ఠాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

సింహాసనద్వాత్రింశిక.

సప్తమాశ్వాసము.

క. శ్రీసంపన్నకుబేర, ప్రాసాదోపవనపవనపానస్ఫురదు
ల్లాసఫణీంద్రఫణామణి, భాసురనిజమూర్తిఁ బరమపావనకీర్తిన్. ౧

క. మదిలోపలఁ దలఁచుచు న, భ్యుదయం బగునట్టిలగ్నమున గద్దియపైఁ
బదమిడు నెడ వారించుచుఁ, బదియాఱవబొమ్మ భోజపతి కిట్లనియెన్. ౨

— పదాఱవబొమ్మ చెప్పినకథ —

క. అతిశయముగ నుజ్జయినీ, క్షితిపతి క్రియ దానగుణము సిద్ధింపక సం
గతిమాలినచేఁతల సుర, పతిసింహాసనముమీఁదఁ బదమిడఁ దరమే. ౩

వ. నావుడు నతనియతిశయగుణజాలం బెట్టి దనిన. ౪

మ. వినుమీ భోజధరాతలేంద్ర, త్రిజగద్విఖ్యాతకీర్తిప్రియుం
డనుకూలక్షితిపాలరక్షణకళాయత్తప్రభావుండు స
జ్జనచిత్తాంబుజమిత్రుఁ డిష్టవనితాసంభోగపంచాయుధుం
డనఘుం డుజ్జయినీవిభుండు నిజరాజ్యం బింపుతో నేలఁగన్. ౫

శా. ఆరాజన్యశిరోమణిం గొలువ నెయ్యం బొప్పఁగా నింపు పెం
పారం దక్షిణభూమిపాలురు మహాయత్నంబుతో రత్నము
ల్నారీరత్నములుం దురంగములును న్నాగంబులు న్మన్నగాఁ
జేర న్వచ్చి వనంబులో విడిసి రాసీమావిభాగంబులన్. ౬

ఉ. ఇంతులమానభంగము మహీరుహపంక్తులదర్పమూల మ
త్యంతమహోత్సవంబుల విహారము జాణలభోగభాగ్య మా
కంతుని ప్రాపు కోకిలశుకంబుల వాచవిపంట నాఁ బ్రజల్
సంతసమంద నంతట వసంతము వచ్చె వనాంతభూమికిన్. ౭

మ. మొదలన్ దక్షిణమారుతంబు వనభూమి లోఁకుచు స్వీఁక ను
న్నదపంచాయుధవహ్నిచిహ్న మగు ధూమంబో యన స్వీవఁగాఁ
దుద లొక్కించుక యెండఁ గందు వెడలం ద్రోచెం గడల్ స్రుక్కఁగాఁ
బద నింకన్ బిఱు సయ్యెఁ బండెఁ బడియెం బర్ణంబు లుర్వీస్థలిన్. ౮

క. కాకులలోఁ గోకిలములు, కాకులఁ బడలేక కులము గలయఁగఁ బవనుం
డాకులపా టొనరింపఁగ, నాకులపా టయ్యె విరహు లగులోకులకున్. ౯
క. శీలము వదలనిపథికుల, తాలిమిఁ దూలించు మారుతమువెల్గున నా
భీలం బగుమదనాగ్ని, జ్వాలలక్రియ బాలపల్లవము లొప్పారెన్. ౧౦
శా. ఏచెం గ్రొన్నన మాధవీలతలపై సంపెక్కి సంపెంగలుం
బూచె న్మావులుఁ బొన్నలుం బొగడలుం బొల్పొందె రాచిల్కలు
న్వాచాలత్వము సూపెఁ బుప్పొడి దిశ ల్వాసింప సొంపారఁగా
వీచెం గమ్మనితెమ్మెర ల్మరునకు న్వీచోపులై ప్రాపులై. ౧౧
శా. కాయం జొచ్చె రసాలము ల్విరహు లాకంపింపఁగాఁ గోయిల
ల్గాయం జొచ్చె మనోజదిగ్విజయ మాఘోషించుచుం దుమ్మెదల్
మ్రోయంజొచ్చె నవీనపుష్పశరము ల్మొత్తంబుగాఁ జిత్తజుం
డేయంజొచ్చె సతు ల్మదిం గలఁగఁగా నెచ్చోటులం దానయై. ౧౨
సీ. గంధబంధురుఁ డైన గంధవాహుండు మున్నెక్కినపట్టపుటేనుఁ* గనఁగఁ
బచ్చపక్కెరలట్లు పత్త్రంబు లొప్పారు వరకీరములు వారువము లనంగఁ
బదహతిఁ బుప్పొళ్లు పర్వఁగా నేతెంచునలులమూఁకలు కాలిబలములనఁగఁ
బంచమస్వరములఁ బరిణమింపఁగఁ జేయు పికములు కీర్తిగాయకు లనంగ
నేచియున్న మావు లెల్ల గొల్లెన లన, లలిత మైనరాజ్యలక్ష్మి మెఱసి
యితరనృపులభంగి ఋతుచక్రవర్తియు, నతనిఁ గొల్వవచ్చి యచట విడిసె.
క. ఆవృత్తాంతము దెలియంగా విని సచివేంద్రుఁ డచట గందర్పసఖున్
భూవరులను సక్రియ సం,భావింపఁ దలంచి సార్వభౌమున కనియెన్. ౧౪
గీ. ధరణిపాలురెల్ల ధరణీశ మిముఁ గొల్వ, వచ్చియున్నవారు వనములోన
గౌరవంబు మెఱసి వారల కవసరం, బిచ్చి కరుణఁ జూడ నిచ్చగింపు. ౧౫
క. ఇంతియకాదు నరేశ్వర, యింతులతొలువేఁట† ఋతువు లేలెడుఘనుఁ డా
కంతుని ప్రాణసఖుండు వ,సంతుం డున్నాఁడు కొలువఁ జనఁగావలయున్.
క. "కాలో వసంత" యనువా,క్యాలంకృతి నన్నిఋతువులం దధికుఁడు త
త్కాలోచితపూజలచేఁ, గాలాత్మకుఁ డైనవిభుఁడు కడుఁ బ్రియ మందున్.
గీ. పూజ్యులైనవారిఁ బూజింపకున్నచో, మేలు దొలఁగునండ్రు మేదినీశ
యష్టసిద్ధు లాది నగపడ్డ వనక నేఁ, డవ్వసంతపూజ కరుగవలయు. ౧౮

*పట్టపుటేనుఁగు. †తొలువేఁట, తలవెంట,.

క. అనవుడు నాఁగా కనినం, జని యుపవనమధ్యమున వసంతోత్సవఖే
లనమునకుఁ దగినవస్తువు,లొనగూర్చి యమాత్యచంద్రుఁ డొయ్యన మగిడెన్.

వ. ఇట్లు మగిడి. ౨౦

ఉ. పంచశరాధిదేవతలపట్టులుగా మణివేదిపంక్తిని
ర్మించితి రత్నమండపము మించులబట్టల మేలుకట్లు గ
ట్టించితిఁ గాంతి దిక్కుల నటింపఁగఁ గాంచనతోరణంబు లె
త్తించితి విన్నవింప నరుదెంచితి రాఁ గరుణించు భూవరా. ౨౧

సీ. అని విన్నవించిన జనవల్లభుండును జతురంగబలములు సరస నడువ
భేరులు శంఖము ల్పెక్కగారులు మ్రోయ దిక్కుల నినదంబు పిక్కటిలఁగఁ
గవిరాజగాయకస్తవములు నిగుడంగ శూరులు ధీరులుఁ జేరికొల్వ
నన్మహోత్సవమున కాభరణంబులై నంగనారత్నంబు లరుగుదేరఁ
బ్రజలకెల్లను గన్నులపండుగాచు
వాయువేగ మనుత్తమాశ్వంబు నెక్కి
గతులఁ ద్రొక్కించి మెఱయుచు గవనివెడలి
యరిగె నుద్యానవనములో నవనివిభుఁడు. ౨౨

ఉ. అప్పుడు చేరవచ్చి సమయం బిది దర్శనయోగ్యమంచు న
వ్వొప్పెడుకాంతలుం దురగయూథము రత్నచయంబు ముఖ్యగాఁ
గప్పము లెల్లఁ దెచ్చి మది గప్పెడుభీతి దొలంగ నమ్రులై
యొప్పన చేసి రాన్నృపతు లుజ్జయినీపతికిం గ్రమంబునన్. ౨౩

సీ. అంగాధిపతి వీఁడె వంగాధిపతి వాఁడె నేపాళపతి వాఁడె భూపతిలక
కర్ణాటపతి వీఁడె కాంభోజపతి వాఁడె సౌవీరపతి వాఁడె సార్వభౌమ
గూర్జరపతి వీఁడె కొంకణపతి వాఁడె కుంతలపతి వాఁడె కంతురూప
బర్బరపతి వీఁడె పాంచాలపతి వాఁడె మత్స్యాధిపతి వాఁడె మానవేంద్ర
యనుచు వేఱువేఱ నందఱ నెఱిఁగించి, యధిపుచేతఁ గుశల మడుగఁజేసి
వీడియముల గారవింపించె నీతిస్వతంత్రబుద్ధి యైన మంత్రివరుఁడు. ౨౪

క. అజ్జనపతు లందఱుఁ దన, పజ్జం జనుదేర మండపములోనికి వి
ద్వజ్జనచింతామణి యగు, నుజ్జయినీధరణిపాలుఁ డొయ్యనఁ జనియెన్.

ఉ. అందు వసంతుని న్రతి ననంగుని లక్ష్మి నుపేంద్రు గౌరి న
య్యిందుకళాధరు న్శచి సురేంద్రుఁ గ్రమంబునఁ బూజచేయఁగా

దుందుభిమర్ద్దళప్రముఖతూర్యరవంబులు నిండ నేర్పున
న్నందరు లాటపాటల వినోదము సూపిరి తీపులంటఁగన్. ౨౫

వ. అప్పుడు కర్పూరాదిసుగంధద్రవ్యంబులు వసంతచాలనం బొనర్చెడి వారి
లో నుండి కలహాకంటకుం డను రాచలెంక వెడలి వచ్చుచుఁ దనమీసము
లను నంటిన సుగంధంబు విదిర్చికొనుచుఁ జూచిన నెదుర నున్న యేకాం
గవీరుం డను నంగపతిలెంక తనదు దురభిమానంబునం గనలి. ౨౬

క. వీరా ముందఱ గానక, నేరమి పైఁ దెచ్చుకొనుచు నీమీసలు నా
చేరువ వడిపెట్టెద విది, యోకీ యేకాంగవీరుఁ డుంట యెఱుఁగవే. ౨౭

క. నావుఁ బరిమాళించెద, నీవుండుట యెఱిఁగి కాదె యిది వ్రేటుగ నేఁ
గావించెదఁ బేరికిఁ దగు, లా వించుక కలిగె నేని లటపట లేలా. ౨౮

వ. అనినం దివియు మనుచు నయ్యిద్దఱుం గప్పిన దుప్పట్లు తొలంగవైచి
జెట్టినం గఠారంబులు దుస్సిన డగ్గఱం గల తలవరు లెడసొచ్చి పట్టి తొలం
గం దిగిచి యీమహోత్సవంబులో నిట్టిగలబలు సేయ మీయట్టి బలుబం
ట్లకు సందిక్రంతలజగడంబులు వల దని తోడ్కొని చని రత్నమండపముఖ
శాల యైన కొల్వుమండపంబులో నున్న గోవిందచంద్రుం డనుపడవాలు
ముందటం బెట్టి యీకలహాకంటకుం డంగాధిపతిలెంకతోఁ బోట్లాడఁగడగ్గ
ఱునెడ మానిపించి యిద్దఱం దోడితెచ్చితి మవధరింపు మనిన నతండును.

క. తగునోయి కలహాకంటక, జగడంబులు సేయ నొంటునమయము లేదే
పగపాటి నీకు నితనికిఁ, దగిలిన దీవిందుతో వితండము గలదే. ౩౦

గీ. అనుచు నతని దూఱి యాతనిదెసఁ జూచి, యితనితోడ జగడ మేల యయ్యె
ననుడు నతఁడు వలికె నను నితఁ డిప్పుడు, వ్రేసెఁగాన నిట్టివివర మయ్యె.*

క. ఆపడవాలును దమభటుఁ, గోపించుచుఁ గవుల బాఠకుల శూరుల నా
లోపలఁ గూర్చుండఁగ నిడి, యాపాడి దగంగఁ దీర్పుఁ డని నియమించెన్.

సీ. వారలు నేకాంగవీరుఁడ వ్రేటున కైతగిలినవాఁడ వనుచుఁ జూచి
కలహాకంటక యేలకలహంబు గైకొంటి వనుడుఁ బోట్లాడ వేడ్క య్యెననుడు
మఱి తావు లేదె యీమర్మ మేర్పడఁ జెప్పు మనవుడు వ్రేయుటయదినిజంబు
నామీసములసుగంధము విదిర్చికొనంగ నితఁడు నేనుండుట యెఱుఁగ ననిన
మాటమీఁద నదియె వ్రేటుగాఁ జేసితిఁ బిఱికి వీఁడు బురుకపిట్టయంత
గాని లేఁడు వీనిఁ గైకొందునా నేను, జెండి పాఱవైతు భండనమున. ౩౨

---

*వైచెగాన నిట్టివైరమయ్యె.

వ. అని పలికినఁ గలహాకంటకుం గోపించి తుచ్ఛపుంబలుకులు పలుకుదురె వగవాని ఘనతచేసినఁ దనదొడ్డతనం బెక్కుడగు నతని హీనంబుగాఁ బలికిన నరిపూనికెం దానును హీనుం డగు నింతియ కాదు విక్రమార్కుండును నంగాధిపతియును మిత్రులు వారికన్నులం బుట్టిన కొడుకులు మీలో జగడంబు వలవదు. ౩౫

క. మగతనము నెఱపఁ బూనియుఁ, బగ యేమియు లేనిచోటఁ బరిమాళింపం*
దగ దతనికి నది నీకునుఁ, దిగులువడ న్నిలువనాడఁ దగ దాతనితోన్. ౩౬

గీ. అనఁ గలహాకంటకుం డనునల్ల నవ్వి, పంతమా మీరెఱుంగని పాడిగలదె
గుడికొలువుపుబంటు మల్లనికొలఁది పంత, మయ్యె నిచ్చట నదియెట్టు లంటిరేని.

వ. ఒకడు దేవరభాండాగారంబు నింటికడం బాలెము వడం గొలిచి పళ్లెరంబులఁ బ్రసాదంబు దినుచుఁ బోతుక్రియ నుండ నొకనాఁడు దేవర దర్శింప వచ్చి వారిసందడిలో నొక్క యీడిగ తనకాలు ద్రొక్కినం గోపించి యేమిరా బంటుమల్లునన్నెఱుంగవా తన్నితి వనిన నతండు నేనెఱుంగన యీ సందడిలోఁ గాలు దాఁకె ననిన నెరయం దన్ని యెఱుంగ ననినం బోనిచ్చెదనా యనుచు నందంద దట్టించిన నయ్యీడిగ డాకేలి కటారి వలకేల నందుకొని తన్నినాఁడ నే మనియెదవురా యనిన నతని బిఱుసు చూచి బంటుమల్లండు స్రుక్కి యేమియు నే మనియెద దేవర కూడిగంపుబంటుం గాన దోస మనియెద ననియెం గావున. ౩౭

క. ఆపంతము గాకుండఁగ, నాపేరును నతనిపేరు నాణెంబులుగా
మీపిన్నవాండ్ర మన్ననను, జేపట్టియొకింత వేడ్క సేయింపఁదగున్. ౩౯

వ. అని ప్రొక్కిన నట యంగపతిభటుండు- ౪౦

గీ. మీకుఁ బిన్నవాఁడ నేకాంగవీరుండ, అంకెవైచిన నడబింక మైన
నగినఁ గేరడించిన స్త్రీసలంటినఁ, †బట్టి తివియ నాకుఁ బాడిగాదె. ౪౧

గీ. నృపులుగవులుభటులుఁగృపణులుశూరులు, నొక్కచోటఁగూడియున్నవారు
వీరుమెచ్చమన్నువిడిచిమన్నించుట, ఘనతయిదియుమీకుననుచుమ్రొక్కె. ౪౨

క. అమ్మాటలు విని పెద్దలు, మమ్మిట మన్నించి మీరుఁ మాకిట జగడం
బిమ్మనినఁ గలహాకంటకుఁ, డెమ్మెయి మెయికొనక యున్న నిరవడనిమతిన్.

---

*బగగళిపింపందగదతనికేని నీకును. †చూడ నిదియు నాకుఁ బాడిగాదె.

వ. మీర లిద్దఱు రాచతెంకలు గావున నా రాజులు సూడంగఁ బోట్లాడవలయు
నాయితపడి రం డనిన మాకు నిదియ యాయితంబు బంటువానికిం
గటారి చేత నున్నం జాలదె యనుడు నేమియు బంటుతనంబునకుఁ గొఱంత
గాదు రాజు వెడలివచ్చునంతకుం బోయి రండని యొండొండ యనిపినం
జని రనంతరంబ. ౨౪

సీ. కఱకంచువలిపెంబు గట్టిగాఁ గాసించి చెలిత్రాడుకాసెపై బలియఁజుట్టి
దేహంబు కప్పుగా లోహకంచుకలీల జిగిబిగిగల నల్లజిగు రమర్చి
వక్షఃస్థలంబున రక్షపూసలపేరు దండతాయెతులును దగ ధరించి
తిలకంబు దళముగాఁ దీర్చి చుంగులపాగ తలముడితోఁ జొల్లెమలవరించి
కేలఁ బుల్లతియును నీలి నూలునఁ బూని కేలిగతిఁ గటారికోల వట్టి
సంగడీలుగొల్వఁ జనుదెంచెనొక మత్త,గజముభంగి కలహాకంటకుండు. ౨౫

వ. అటఁ గొందఱు సంగడీలం గూడి. ౨౬

క. నగుమొగమలరఁగఁ గస్తురి, తిగురు మెయిన్నలఁది కాసె దిటమై మెఱయన్
మగతనముఁ గటారియుఁ దో, డుగ నయ్యేకాంగవీరుఁడుం జనుదెంచెన్. ౨౭

సీ. అప్పుడుచుక్కలలోన నమృతాంశుగతి దోఁప రాజులు గొలువంగ రాజు వెడలి
వచ్చినఁ దత్పరివారసమేతుఁడై పడవాలు డగ్గఱి భటులఁ జూపి
వారివైరముఁ బరివారంబుఁ దగవును మున్నుగా నన్నియు విన్నవించెఁ
దనతెంకఁ దిట్టి యుగ్గడి నొక్కటిగఁ జేయ భట్టి నంగాధిపుం బాలుపెట్టె
వారు మాకు సెలవుగా రెండుమాటలు, విడువుఁడనియున్నృపుని వెఱపుసూపఁ
బనిచెఁ గర్త గాన బంటుతనమునకు, విడుతురయ్య ౨౮

క. నావుడు నిద్దఱుఁ జని పృ,థ్వీవరునకు వాంఛ్రచలము వినిపించిన నే
నీవీరుల నొప్పించుట, భావం బొడఁబడ దటంచుఁ బతి చింతించెన్. ౨౯

క. ఆవేళ నమాత్యుండు మ,హీవర నీమాట సేయ రేమనవచ్చున్
లావరులై తెంకల మని, కావరమున నున్నవారు గైకొన రొరులన్. ౩౦

గీ. పసుల కుయ్యిగాదు బ్రాహ్మణుచెఱగాదు, స్వామిహితముగాదు వ్రతము గాదు
లోకహితముగాని యేకాంగిపోరునఁ, జచ్చువాని కేమి స్వర్గమానె. ౩౧

వ. నావుడు వీరకులోత్తముం డగు వీరకులోత్తముండు. ౩౨

గీ. మానభంగమైనమరణంబు శూరుల, కదియు చూడ నాత్మహత్య గాదె
యాత్మహత్య పాప మది నీవ యెఱుఁగుదు, పాప మొందకున్న బ్రదుకు బ్రదుకు.

వ. వ్రేసినవ్రేటును గాఁడినమాటయును లేకయుండుటది మహావ్రతంబు. ౫౪

క. బొంకుట సుర సేవించుట, బొంకమి వేయశ్వమేధములఫలము భటుం
  డంకమున సత్యమునకై, శంకింపక వచ్చెనేని స్వర్గము గాదే. ౫౫

క. అది యెట్లనినను మిత్రుఁడు,మదిఁ గలఁగెడుననియు వీఁడ్రుమడిసెదరనియుం
  గాదికెడు నామన మనవుఁడు, నిదియెంత ప్రసంగమనుచుహితమతిఁబలికెన్.

క. *అంగాధిపతి యు నేను ను, ముంగల నిరుచెఁపల నిల్చి మొనయుకతారుల్
  ఖంగనఁగఁ బట్టి బంట్లకు, భంగము గాకుండ మనసుఁ బట్టెద మనఘా.

క. అను నెడ నిద్దఱు బంటులుఁ, జనుదెంచి కడంక మ్రొక్కి జనవర మముఁజూ
  డ నవధరించియు విడుమా,యనవుడుఁ బంతముల కొలఁదు లడిగె న్వారిన్.

వ. అప్పు డొక్కదండనె పోట్లాడంబూని యేకాంగవీరుండు. ౫౯

సీ. పుల్లతి వెట్టిన భూమికిఁ గొసరిన నెదిరిపోటునకుఁ జే యొదుఁగుచున్న
  దండకై దప్పినఁ దప్పగ్రేళ్ళుఱికినఁ బంతంబుగొన్నఁ జౌబళము గొన్న
  దాణికిఁ జొచ్చిన దాఁచిన మానిన నరువనొడ్డిన బయలాసపడినఁ
  జాఁగఁబొడువకున్నలాఁగంబునకుఁగొన్నమడమగెంటినవ్రేళ్ళుమగుడఁబడిన
  దాఱుమాఱులైనఁ దలవంచి పొడిచిన, బాగుగాఁ దలంచు పంతమిదియె
  కదిసి యొక్కపోటు పదిముఖంబులుగాగఁ, బొడుచువాఁడ దేవరడుగులాన.

వ. అను నంతకమున్న వానిపంతంబులకొలందిం బుల్లతి మున్నగా నన్నియుం
  గొని యున్న కలహాకంటకుండు. ౬౧

సీ. మతిఁ గాకదృష్టి నేమఱక రక్షించుచు సూకరదృష్టిమై ఢాకగొలిపి
  గర్జన సేయక మార్జాలదృష్టిమైఁ దరలక పరుజించి తాఁకఁబూని
  భల్లూకదృష్టి నపాంగసంగతి గని కపిదృష్టి వంచించి కాపుసూపి
  చేష్టదప్పక గృధ్ర దృష్టి గనుంగొని యొయ్యన ఫణిదృష్టి నొడియఁజూచి
  మనసుదేటఁజూచియును జూడకున్నట్లు, దృఢముగాఁగఁ జోరదృష్టి నడఁగి
  జంకిమీఁదఁనొడిసి శార్దూలదృష్టిఁబెఁ,బడుటసురియకాండ్ర పంతమిదియ. ౬౨

క. తొమ్మిదిదృష్టులలో నా, యిమ్మగు పులిదృష్టిఁ జొచ్చి యెదుఱొమ్ము కఠా
  రమ్మున నది తొలుపోటుగఁ, గ్రుమ్మెద నే నొండు లేక కుంభినిఁ గూలన్. ౬౩

వ. అనుడు వింతపంతంబుల కచ్చెరు వంది పొందుగాఁ జూచి విడువుం డన
  భట్టియు నంగాధీశ్వరుండును నిలువంబడి విస్తారంబు గలుగ వైహాళి దీర్చి

---

* ఛంగున దాటుచు శాఖాఖు, ముంగలు.

యెల్లజనులం గూర్చుండ నిడి గలబపుట్టకుండ నెడ నెడం దలవరుల నిలిపి పట్టెడువారల మాట మాటలలోనఁ బట్టుం డని నియమించి నలువురుబంట్ల నడుమనిడి కఠారంబు లొక్కకొలందిగాఁ గొలిచి నిమ్మపండ్ల దోడసి యెడ గలుగ బంట్లచేతి కిచ్చినం బుచ్చుకొని యవ్వీరులు చూచువారి చూపుగముల కెల్లఁ దార లక్ష్యంబు లగుచు ధీరధీరంబుగఁ జొచ్చి. ౬౪

క. బింగెడు కృష్ణోరగముల, భంగి న్బెబ్బులులక్రియ నిభంబులకరణిన్
సింగములభాతి నలవడు, సంగతితోఁ గదిసి రెల్లజనులుం బొగడన్. ౬౫

వ. కదియుచుం గలహకంఠకుండు తెలిసి పొడువు మోయన్న యని తెలుపుచు ఘాతగొనంగ నోహో చాలుం బట్టుం డని యిద్దఱం బట్టించి భట్టి నృపుని దగ్గఱం దెచ్చి వీరిజగడంబులు సంతసపడియె* ననిన. ౬౬

క. ఏను కహకంటకుఁడ గ్రక్కున నాతని గౌఁగిలించుకొను మనవుడు నే మని సంతసపడుదు మొకటి, యును వీడము పోటులాట యుడిపితి రేలా.

గీ. అనుడు దెలిసిపొడువుమమాయన్నయంటి,యన్నదమ్ములకొకకలహంబుగల దె యనిన దక్కలపడుచు నెట్లాడి రేని, నేమి దప్పగునసుడు మంత్రీశ్వరుండు.

క. ఓకలహకంటకుఁడయిది, నీకొఱకై కాదు శత్రునిన్ డగ్గఱుచున్
రాకొట్టి పిలిచి పాడి ను,ద్రేకము పుట్టించి పోటు దెలుపఁగవలయున్.

గీ. కవులు పొగడు వేళఁ గాంతలు రతివేళ, సుతులు ముద్దువేళ శూరవరులు
రణము సేయువేళ రాకొట్టి పిలుచుట, పాడి యిదియ మిగుల భజనకెక్కు.

వ. పెండియు నీ వెంతచలంబు గొన్నను గారణంబు లేనిజగడంబు గావున భగవతియు బేతాళుండును నట్లాడించి రింకఁ బాడిగాని చేఁతలకుం జొరక రమ్మని డగ్గఱం దిగిచిన నప్పుడ రాజులుం బరివారంబును బ్రజలు నిదియ పంతంబనం గలహకంటకుండును నేకాంగవీరుండును గౌఁగిలించుకొని యొడ యని యడుగులం బడిన. ౭౦

మ. ధరణీనాయకుఁ డిద్దఱ న్సమముగాఁ దాంబూల జాంబూనదాం
బరభూషాదుల నాదరించి వరుసం బార్శ్వంబుల న్రాజులుం
బరివారంబుఁ గవీంద్రులుం గొలువఁగా భద్రాసనాసీనుఁడై
సరసాలాపకథానుకర్ణనముల స్సంప్రీతితో నుండఁగన్. ౭౧

క. ధనహీనుం డొకవిప్రుం, డనువగుచోఁ బెండ్లిసేయ నర్థము వేఁడం
దనయచెయి పట్టుకొనుచుం, జనుదెంచెన్ దైన్యవృత్తి జనపతికడకున్.

*వీరి జగడంబులంతరపడియె.

శ్రీరస్తు.

పరిషత్పుస్తకభాండాగారము.

తృతీయభాగము.

(1) సమయోచితవచనకదంబము. గ్రం-సం. 1345.

ఇం దనేకవిధము లైన సమయోచితము లగుశ్లోకములు గలవు. చాల భాగము వాడుకలో నున్నవియే కనఁబడుచున్నవి. అనేకగ్రంథములలోనివి గాని యొక్కదానిలోనివిగాఁ గాన్పింపవు. గ్రంథాది నేమియు వివరము కనఁబడదు.

శ్లో॥ నక్షత్ర భూషణం చంద్రో నారీణాం భూషణం పతిః
స్వదేశభూషణం రాజా విద్వా న్సర్వత్ర భూషణమ్. ౧
హస్తస్య భూషణం దానం సత్యం కంఠస్య భూషణమ్
శ్రోత్రస్యభూషణం ధర్మో భూషణం కిం ప్రయోజనమ్. ౨
ఉదారస్యతృణం విత్తం శూరస్యాపి రణం తృణమ్
విరక్తస్య తృణం నారీ నిస్పృహస్య తృణం జగత్. 3
కళే పాదం తృణే పాదం పాదం రాశద్గుమేవచ
ముద్రపిండ గణేశాభ్యాం సర్వం హరతి పాలికా. ౪
నిర్దయరాజావ్యాఘ్రసమానో నిర్ఘృణభార్యా మృత్యుసమానా
నిర్జలమేఘస్తూలసమానో నిర్ధనపురుషః శవ్వసమానః. ౫
ఏకమహిషీ ద్విభార్యాచ అన్యగ్రామే స్వయంకృషిః
రాజయుగ్మం భిషగ్యుగ్మం పంచైతే ప్రాణఘాతుకాః. ౬

(2) లక్షణదీపికా-గ్రం. సం. 1391.

ఇది యొక సంస్కృతవచనము. గద్యము- "ఇతి వితరణవిజిత వినుత పారిజాత చాతుర్యగుణాభిరామ శ్రీమదయ్యలు మంత్రిశేఖర గర్భరత్నాకర రాకా సుధాకర గౌరనార్యవిరచితాయాం లక్షణదీపికాయాం" అని. అయిదు పరిచ్ఛేదములు గలవు. ఇది తెలుఁగుకవిత్వమునకే యుపయోగపడునట్లు కవియుద్దేశించియున్నట్లు తోఁచును. తొలుత-

"ప్రణమ్య విద్వజ్జనపారిజాతం కవీంద్రవిప్రార్చితపాదపంకజమ్

విభుం ప్రభుం విశ్వసృజం మహేశం సంవక్ష్యతే లక్షణదీపికాయామ్.
అస్య గద్యప్రబంధానాం ఛందోలక్షణ నియామకస్య గ్రంథస్యాదౌ పత్ప్రి
కారః పరిపఠతే. పకారప్రయోగే దోషహానే కథ ముచ్యతే-పః ప్రతాపి
భయో సౌఖ్యం మరణక్లేశతాపకృత్- పవర్గ ఇత్యలంకారసంగ్రహే-
ఈరీతిగాఁ గవినిర్ణయము, గణవివరణము, నాయకలక్షణము, మాతృకాపూజ
మొదలైన పెక్కులు, కవికంఠపాశము, సాహిత్యచూడామణి, చమత్కార
చంద్రిక, మొదలగు సంస్కృతగ్రంథములలో నుండియే కాక తెలుఁగు
లక్షణగ్రంథములనుండియుఁ బద్యము లెత్తి చూపియున్నాఁడు. చూడుఁడు.

ఆంధ్రగోకర్ణచ్ఛందమునుండి-

క. దేవనృపతిర్యగారవ, భావగతుల కులము వేరుపడి నిల్చిన వ
ర్ణావళుల కందువనరగ, దేవతలుం గచటతపలు దీర్ఘము లలఁతుల్.

ఆంధ్రశ్రీధరచ్ఛందమునుండి-

క. సురనృపతిర్యగ్గౌరవ, వరగతులవి భూసురాది వర్ణాక్షరముల్
గురులఘువులు సురనరగతు, లరిరాయవిభాళ సోమయవనీనాథా.

మ. పటురూపాక్షరపంక్తిలో నొకటియుం బద్యాది నూహింప కు
ద్భటనిర్ఘాతకఠోరదారుణమహాప్రాణాక్షరంబుల్ ప్రధా
నటనం బేర్పడఁగా నొనర్పక జనానందంబుగా నెంతయుం
బటుబుద్ధిం గృతిసేయుసత్కవి యశఃపాత్రుండు ధాత్రీస్థలిన్.

ఆంధ్రాథర్వణచ్ఛందమునందు-

క. తగణంబుఁ గూడి చంపును, రగణముతోఁ గూడి ఘోరరణ మొనరించున్
భగణం బిఁక నొకచిత్రము, మగణముతోఁగూడఁ గాలమానము పతికిన్.

ఉత్తమగండచ్ఛందము-

క. సభలం జెప్పిన విభవము, రభఁ జెప్పిన చోటఁ జెట్ట రయమునవచ్చున్
సభఁ జెప్పె నేని భువిపై, నుభయము వర్ధిల్లు చుండు నుత్తమగండా.

ఆంధ్రకవిగజాంకుశమునందు-

క. మృతుఁడగుఁ బద్యాదినిఁ దా, మృతనక్షత్రంబు లిడిన మేదిని సౌఖ్యా
మృతుఁడగు నమృతమునన న,ప్రతిమములగు తారకములఁ బద్యాదినిడన్.

ఇత్యాదిగాఁ బెక్కుపద్యము లీఁబడినవి- తప్పులు మెండు-

శ్లో॥ ఏషా లక్షణదీపికా విజయతే విద్వజ్జనానన్దినీ
ఛందోల ... ణాద్యనేకవివిధ గ్రంథప్రయోగాన్వితా
గర్వాఖర్వకుతర్కకర్కశకవి గ్రీవాస్పదాసంశ్రిత
వ్యాళీస్వస్థ విరాజ ... ...

అని తుద నసంపూర్ణశ్లోక మున్నది. ఇది యిరువదిపత్రముల తాళపత్రగ్రంథము. దీనిలో మొదటఁగేతనయాంధ్రభాషాభూషణముగూడ నున్నది.

(3) లంకసారథి-గ్రం. సం. 1650.

ఇది యొక్క యసంపూర్ణరామాయణకథ. ఒక విధమైనపాటగా రచియింపఁబడినది. మొదట నాలుగు పుటలు లేవు కావునఁ గవిపేరు తెలియరాలేదు. చాలఁ బ్రాఁతపుస్తకము. అక్షయనామసంవత్సరం ఆడినెల ౧౭ తేదివరకు రాయవేలూరిలో మిరియాల రామినాయని కొమారుడు వెంకటస్వామి వ్రాసినలంకసారథిపుస్తకం సంపూర్ణం, అని చివరనున్నది. 175 సంఖ్యగలదియు లంకసారథియే కాని యందుఁ బ్రారంభమున్నను గవింగూర్చి యేమియు లేదు.

శ్రీహరిని దేవతలు కోరుకొన యిలలోన దశరథపుత్రులగుచూ
దృఢమణి కౌసల్యగర్భాన నుదయించి జనులపాలికి దైవమై
రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్ను లను మంచి రాజీవనేత్రులగుచూ
ఆమహామహులు శృంగారమున బెరిగిరి అవనిభారము మాన్పనూ

ఈరీతిని గథయే ప్రారంభింపఁబడినది. కృత్యాది లేదు.

అడవులు కొండలు అటుగాన కారడవి అదిగాక వినులక్ష్మణా
ఎడసందు లేదు యీయడవులలోపల యెట్లు బోదుము తమ్ముడా
తిన్నగా యీదోవ మెల్లనే పోదాము పుణ్యుడా వినురాఘవా
... ...
శ్రీరామచంద్రమీసీతబోయిన జాడ జెప్పేము వినురాఘవా
హారామ హారామ అని పలవరింపుచు అటుదక్షిణము బోవగా
పోగాను గనుగొనీ పోకుండ నీబంటు పోరాడె కొంతసేపు.
... ...

ఈసంపుటములోనే పారిజాతనాటకమనుయక్షగానముగలదు. అది వాయల్పాడ్రి నారాయణకవిరచితము. ఇక్కవి గద్య మిట్లున్నది.

"ఇతి శ్రీయోగాంబికావరప్రసాదలబ్ధకవితాచతుస్త్వారచాతురీమాధురీధురీణవర్ణి
తసరససాహిత్య సౌజన్యకౌండిన్యసగోత్రపవిత్ర వాయలూరి రామనామ
సూనునారాయణప్రణీతంబగు శ్రీవిష్ణుపారిజాతనాటకాలంకారకావ్యశృం
గార ప్రబంధంబునందు రాధికావిలాసంబునందు రాధికరాయభారమును"

ద్వి. శ్రీకరంబగుచు లక్ష్మీకటాక్షమున, ప్రాకటసకలసౌభాగ్యముల్ దేరి
దనరుచునుతికెక్కు దక్షిణకాశి, యనఁదగు పంచవన్నగ్రహారంబు
ఘనచెన్నపురి ప్రళయకావేరిమధ్య, మున సరస్వతితీరమున విలసిల్లు
భూమిని గీర్తి పెంపొంది పొన్నేరి, సీమలో జాగీరు శ్రీవాయలూరు"

అని వాయలూరు పొన్నేరిసీమలోనిదని చెప్పుచున్నాఁడు. వాయలూరిని
వాసుఁడగు నీకవికి వాయలూరివారను నింటిపేరు కల్గినది, గాని, చల్లవారే
మొదటిగృహనామ మని క్రిందఁ దెలియవచ్చును.

చారుమదీయవంశం బెట్టిదనిన, సారసంబుగ యజుశ్శాఖయునంగ
గురుతరకౌండిన్యగోత్రవర్ధనుఁడు ... ...
పున్నమచంద్రుండు భువిఁగీర్తిగలిగి, వన్నెకెక్కిన చల్లవంశాబ్ధిచంద్రుఁ
డకలంక నారాయణప్పయ్య పౌత్రు, సకు జనకుఁడౌ రామనామసత్పుత్రు
అనఘుఁడు నారాయణాఖ్యుండనంగ, వినయసజ్జనుఁడ దేవివరప్రసాదలబ్ధ
ఆతనిప్రియసతి శేషమాంబాభిధాన ... ...

ఇత్యాదిగాఁ దనవంశముం జెప్పుకొన్నాఁడు. కవిప్రతిజ్ఞ-

సీ. అక్షరపదపద్య లక్షణలక్ష్యముల్ స్వరయతి ప్రాసవిశేషముగణము
వలపలిగిలుక దాపలిసున్న వత్తున్నల్ ఎత్త్వైత్వవోత్వము లైత్వములును
క్రారావడి విసర్గ...వక్రపులుకొమ్ము గుడిదీర్ఘములును సున్న
మావత్తు లావత్తు మఱి నకారపుఁబొల్లు ఆదిగాఁగలశబ్ద భేదములును
ప్రాసద్విప్రాసత్రిప్రాసపద్యములంత్య, నీమయమకాదులందును నేర్పు నెరయ
వరకవీంద్రులకృపచేత వాయలూరి, పురిజనార్దనుచరితంబుఁ బొసఁగఁజేతు.

(4) సాత్త్విక బ్రహ్మ విద్యావిలాసము-గ్రం.సం. 1687.

ఇది యొకవచనము. ఎవ్వరు రచించినదో తెలియదు- ప్రారంభమున:-

"శ్రీసాత్త్విక బ్రహ్మవిద్యా విలాసంనామ విస్తృతం,
వైదికాద్వైదికానేక మతతత్త్వ సునిర్ణయం

తృతీయభాగము.

వేదవేదాంతశాస్త్రాది తాత్పర్యార్థ సునిర్ణయం
సందేహాంధతమోభాను జిజ్ఞాసుజనజీవనం.

శ్రీమద్వేదవేదాంతశాస్త్రధర్మశాస్త్ర పురాణాగమ సంహితేతిహాసాది ప్రమాణపారంగతుండై శమదమాది గుణగరిష్ఠుండై సదాచార నిష్ఠుండై సాత్త్వికధర్మనిష్ఠాగరిష్ఠుండై సత్కులశ్రేష్ఠుండైన యాచార్యుని చిత్తవృత్తు లెఱింగి శుశ్రూషచేసి తనయందుఁ గృపపుట్టిన వేళం దెలిసి జిజ్ఞాసువై వీతరాగియై ముముక్షువైన శిష్యుండు సాష్టాంగదండ ప్రణామములు చేసి తదనుజ్ఞను నుచితగతిం గూర్చుండి వినయశీలుండై యాచార్యునిం జూచి యేమనుచున్నాఁడు.

... ...

కృష్ణార్పణ మనుచోటను గొందఱు బ్రహ్మార్పణ మందురు. అయినం గృష్ణార్పణమనియు బ్రహ్మార్పణ మనియు నీ రెండునామములును వచించినచోట నిద్దఱు వస్తువులు కారా యన్నను కారు. కృష్ణబ్రహ్మశబ్దములకు శబ్దభేదమే కాని యర్థభేదము వస్తుభేదమును లేదు. లేకుండుట యెట్లన్న:—

శ్లో॥ కృషాభూవాచకం శబ్దో ణశ్చ నిర్వృత్తివాచకం
తయోరైక్యం పరబ్రహ్మ కృష్ణ ఇత్యభిధీయతే ॥

అని వేదవ్యాసుల వచనమున్నది.

... ...

"భృగుశాపమునను విష్ణువు పదిమాఱ్లు చచ్చి పుట్టె ననెడి యుక్తి యుక్తముగాదు. ఇంకను శాస్త్రసమ్మతము గాకుండుట యెట్లన్నను. భృగుశాపముననే దశావతారము లెత్తుట నిజమైన, వేదములు పోఁగొట్టుకొన్న బ్రహ్మదేవుఁడు మొఱపెట్టఁగా మత్స్యావతార మాయె నని చెప్పిన పురాణములు దబ్బరలే కావలెను. తాసృష్టించిన ప్రాణులకు ఆధారము లేదని బ్రహ్మదేవుండు మొఱపెట్టఁగాను హిరణ్యాక్షునిచేఁ బడిపోయిన భూమిదేవి మొఱపెట్టఁగాను వరాహావతార మాయెనని చెప్పిన పురాణములు దబ్బరలే కావలెను"..........ఇత్యాదిగా ననేకోదాహరణములతో వ్రాయఁబడినది. (ఇందలిమాటలు కొంచెము సవరించి వ్రాయఁబడియెను.)

"ప్రమోదూతనామసంవత్సర శ్రావణశుద్ధ పౌర్ణమాస్యాం భౌమవాసరే శ్రీమద్ధాత్రేయాన్వయ దుగ్ధసింధువిధునా శ్రీవేంకటార్య సూనునా అప్పళార్యే

ణ లిఖిత మిదం సాత్త్విక బ్రహ్మవిద్యావిలాసం నామ ప్రబంధం సమాప్తం''అని చివరనున్నది. 82 పత్రముల తాళపత్రప్రతి.

(5) చిదానందమంజరి—గ్రం. సం. 1713.

ఇది యొకద్విపద వేదాంత గ్రంథము, కవి-ఆత్రేయగోత్రుఁడు- ఉమాపతికవి-తన్నుంగూర్చి గ్రంథాంతమున నిట్లు చెప్పుకొనియెను.

ముదమొప్పఁగవులకుమ్రొక్కు గావించి,సదయుండునాయిండ్ల శాసనాంకుండు
కూరిమి వీరయ కులపవిత్రుండు, నారూఢిదనరు బుధాగ్రగణ్యుండు
అతనిపుత్రుఁడు శేషయామాత్యుఁడనఁగ,నతిపుణ్యుఁడిల వెంగమాంబందుగనియె
సకలవిద్యావిచక్షణుఁ డగునట్టి, యకలంకమతిపుణ్యుఁ డనఘచరిత్రు
గుణనిధి యాత్రేయగోత్రపవిత్ర,మణియగు నాక్వేలమంత్రిశోభితుఁడు ...
... ...
సర్వ వేదాంత నిశ్చయరహస్యములు, నుర్విని ద్విపదలోకోపకారముగ
గరిమ నుమాపతి గావించెఁ బూని ... ..." ఇత్యాది.

ప్రారంభము:—

శ్రీవాసుదేవైకచిరచిదానంద, పావనామృతరాశి బంధూకరాశి
తాపత్రయాంతకుఁ దత్వార్థ వేది, వ్యాపకు నవ్యయు వ్యక్తు సర్వజ్ఞు
నిగమాగమాచారు నిత్యప్రకాశు, జగదుద్భవస్థితి సంహారనిలయు
... ...
పాదపద్మమ్ములు భక్తితోఁ గొల్చి, వేదాంతమెల్లను విశదంబుగాను
మాయురే యని బుధుల్మన్ననసేయ, మాయాచిదానంద(మహనీయు పేర)
... ... ఈకథకుమూలము సూతగీతలలోనిదఁట.
అమరినముక్తి చిదానందచరిత, సూతగీతలలోనఁ జూచినవారి
కాతఁటెఁ దోఁచు నీయతుల నిశ్చయము ... ...
అనిమునులకు సూతుఁడానతి యిచ్చె, వినుఁడు చిదానందవిభుఁడొక్కరాజు
పరమాత్ముఁడనఁదగు బ్రహ్మ మవ్యయుఁడు,పరిపూర్ణుఁడయ్యును బ్రకృతనుశక్తి
గలసియీశ్వరుఁడైనకాలంబునందు,బలుగుణంబులు మూఁడుప్రభవింపఁజేసె.

కథాభాగములో:—

ఈవటుకునువిన్న దిది పిన్నిగాదు, భావించి యిఁకమీఁదఁ బదిలమైవినుఁడు
జన్మబంధంబులు సరగునఁ దెగును, గన్నయానంధంబు తరళకనిలుచు

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య
పరిషత్పత్త్రిక.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము ౨౧. { ఆంగీరసనామసంవత్సరము. శ్రావణ భాద్రపదమాసములు. } సంచిక 3.

కాకినాడ:

క్రొత్తపల్లి సూర్యారావుచే బరిషత్కార్యాలయమునఁ
బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు 3-౦-౦.

విడిసంచిక రు ౦-౮-౦.

1932.

విషయసూచిక.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్త్రిక

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౧.	ఆంగీరసనామసంవత్సరము శ్రావణభాద్రపదమాసములు.	సంచిక 3.

కృష్ణదేవరాయలు—ఆముక్తమాల్యద.

వేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారు, ఎం. ఏ., ఎల్. టి, రాజమహేంద్రవరము.

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి యాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము తుళువ నరసరాయనికాలమువఱకు ననఁగా క్రీ. శ. 1500 వఱకుఁ బ్రథమభాగమం దభివర్ణింపఁబడినది. కొంచెము హెచ్చు తక్కువగఁ బదియేనవశతాబ్దము పూర్తియగుసరికి నరసరాయలు దివంగతుఁ డయ్యెను. ఆయన తరువాత నతనిజ్యేష్ఠపుత్త్రుఁ డగువీరనరసింహారాయలు సింహాసన మెక్కెను. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1500-1509 వఱకు సామ్రాజ్యమును గడుసమర్థతతోఁ బరిపాలించెను. ఈ మహానీయుఁడు నిరంతరము శత్త్రురాజులతో సమరములు సలిపి రాజ్యము యద్వ్యథమైనకార్శ్యము నొందకుండ సంరక్షింపఁగలిగియు, వాఙ్మయసేవఁగూడఁ గొంత వఱకు నొనరింపఁగలిగెను.

అయిన, నీభూమీశుఁడు తనపూర్వులవలెఁ గాని, తనకుఁ దరువాతివారివలెఁ గాని పేరొందిన విద్యాపోషకుఁడు గానట్లు తోఁచెడిని. కొన్నిసంస్కృతగ్రంథములును గొన్ని కన్నడగ్రంథములు నీతనికాలమున వెలువడినట్లు కాన్పించుచున్నవి; కాని రాజపోషణము వానిప్రకటన కెంతవఱకుఁ గారణమయ్యెనో చెప్పవీలులేదు. మఱి యాంధ్రవాఙ్మయమున్ననో యీతఁడు కృతి నొందిన యాంధ్రగ్రంథము లెవ్వియు నిప్పటికిని వెలువడలేదు. గీర్వాణకర్ణాట

భాషలను బహుశః పోషించిన భూకాంతుఁడు తనమాతృభాష యైనయాంధ్ర భాషను విసర్జించునా? అట్లు జరుగదు. కాన భావిపరిశోధనలవలన నీతనికాల మందలి కొన్నియాంధ్రగ్రంథములు లభింపఁగల వని విశ్వసింపవచ్చును.

వీరనృసింహారాయలవెనుక నతనిసవతితమ్ముఁ డగుశ్రీకృష్ణదేవరాయలు సింహాసన మెక్కెను. ఈ చక్రవర్తి క్రీ. శ. 1509-1530 వఱకు రాజ్య మేలెను. ఈయనయె విజయనగరసామ్రాజ్యముఁ బాలించినవారిలో నత్యధిక రాజ్యనీతి కోవిదుఁడు ను, ప్రతాపశాలి యు, దేశైకసేవాపరాయణుఁడు నై యుండెను. ఛత్రపతిశివాజీమహారాజునకుఁ బూర్వము దక్షిణహిందూదేశములో నీతనిని మించిన మహాయోధుఁ డెంతమాత్రము గానరాఁడు. ఒకవంకఁ దురుష్కప్రభువులతోడను వే ఱొకతట్టు గజపతిరాజులతోడను నిరంతరముఁ బోరాడుచు నెన్నఁడును మచ్చునకైన నపజయముఁ బొందక, తాను జయించినశత్రురాజు లకు సహితము తనయౌదార్యసౌశీల్యములచే బహువిధముల శ్లాఘాపాత్రుఁడై నిజామాత్యదండనాయకులయెడలఁ దండ్రివలెను జెలికానివలెను మెలఁగుచు సరస్వతీ సర్వతోముఖాదరణచే రెండవభోజుఁ డనిపించుకొని యాంధ్రసామ్రా జ్యము నత్యున్నతస్థితికిఁ దెచ్చెను. ఆతనికాలమందు విజయనగరము నిక్కముగ విద్యానగరమయ్యెను. హిందూకళలకు నాటపట్టుగను, గవితాకన్యకు విలాస విహారక్షేత్రముగను, వేదశాస్త్రములకు విశాలపరిషత్ప్రదేశముగ నీసామ్రాజ్య ముపకరించి శాశ్వతకీర్తి గడించినది.

ఈ నిరతిశయధీమంతుఁ డగుభూకాంతుఁడు స్వకీయప్రతిభాగౌరవము చేతను, దనయనుయాయు లగు నమాత్యసామంతాది వీరశిరోమణుల భక్తిప రాయణత్వముచేతను దదీయవిపులదక్షిణహిందూసామ్రాజ్యచక్రమును నిర్వ క్రపరాక్రమముతో ననవరతము జయప్రదముగ నిర్వహింపఁగలిగెను. మహా మాత్యశేఖరుఁ డగుసాళువ తిమ్మరుసుయొక్క నయవిద్యాచాతుర్యము, మహా దండనాయకుఁ డగుపెమ్మసాని రామలింగనాయని యుద్దండదండనీతియు, నాం ధ్రకవితాపితామహుఁ డగునల్లసాని పెద్దనార్యుని సులలితకవితాసుధారసము, నీచక్రవర్తియొక్క సహజోజ్జ్వలయశము పార్జితకీర్తి ననేకవిధముల భరతవర్షమునంతట వ్యాపింపఁజేయఁగలిగినవి.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల తల్లి పేరు నాగాంబ. ఈమె నరసరాయల రెండవ భార్య. కృష్ణదేవరాయలభార్యల సంఖ్యను గూర్చియు వారిపేరులఁ గూర్చియుఁ

గొంత భిన్నాభిప్రాయ మున్నది. "పాయజ్" అను పోర్చుగీసు రాయబారి కృష్ణదేవరాయలకుఁ బండ్రెండుగురు భార్య లుండి రనియు వారిలో నలువురు పట్టమహిషులై యుండి రనియు వ్రాసెను. "న్యూనిజ్" అను మఱియొక పోర్చుగీసు యాత్రికుఁడు కూడఁ గృష్ణదేవరాయలకు నల్వురు పట్టమహిషు లుండి రని చెప్పి వారిలో నొకరిత కటకదేశపురాజగు గజపతికుమారిత యనియు, నిద్దఱు శ్రీరంగపట్నపు రాజుకూఁతు లనియు, మఱి యొకయువతి కృష్ణరాయలు చిన్నతనమునఁ బ్రేమించిన భోగపుకన్య యనియుఁ జెప్పి, యాభోగపుకన్య పేరు చిన్నాదేవి యనికూడ నుదాహరించెను.

ఇట్లుండఁ బెద్దన్న మనుచరిత్రలో "తిరుమలదేవి యుఁ జిన్నాదేవి యు దేవేరులుగాన్" అని నుడివెను. ముక్కు తిమ్మన్నకూడ, పారిజాతాపహరణములో తిరుమలదేవినిఁ జిన్నాదేవిని మాత్రమే పేర్కొనెను. తిరుపతిదేవాలయములో నున్నకృష్ణదేవరాయల యిత్తడివిగ్రహమునకు నిరుపక్షముల నున్నయిత్తడివిగ్రహములమీఁదఁ జిన్నాదేవియొక్కయుఁ దిరుమలదేవియొక్కయుఁ బేరులు మాత్రమే లిఖింపఁబడియున్నవి. సింహాచలములో క్రీ. శ. 1516 లోఁ జెక్కించిన శిలాశాసనములోఁ గూడఁ జిన్నాదేవియుఁ దిరుమలదేవియు మాత్రమే యుదాహరింపఁబడిరి. ఇట్లే అమరావతి మొదలగు శాసనములలోఁ గూడ వీ రిద్దఱి పేళ్లె యున్నవి.

ఇట్లుండ నాముక్తమాల్యదలోఁ గృష్ణదేవరాయలు తనభార్యల గుఱించి వ్రాయుచు "తిరుమలదేవియు నన్నపూర్ణాదేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవేరులుగన్" అని చెప్పికొనియుండుటచేఁ జరిత్రకారు లీమాటల ననేకవిధములుగ నర్థముచేసికొనవలసివచ్చినది. కొంతమంది యీనాలుగుమాటలును నల్గురుపట్టపుదేవులపే ర్లని చెప్పిరి. అనఁగాఁ గృష్ణదేవరాయలభార్యలు తిరుమలదేవియు, నన్నపూర్ణాదేవియు, కమలాదేవియు, అబ్జముఖీదేవియు నని వారియభిప్రాయము. ఈసంఖ్య పాయజ్ న్యూనిజ్ లు చెప్పినసంఖ్యకు సరిపోవుచున్నదిక దా? అయినను మఱియొకబాధకము కాన్పించుచున్నది. కుమారధూర్జటి తనకృష్ణరాయవిజయములో గజపతిరాజుకొమారిత పేరు 'తుక్కా' యని చెప్పెను. మఱియొకరు గజపతిరాజుకూఁతురిపేరు 'భద్ర' యని నుడివిరి. రాయవాచకములో నీమెపేరు 'జగన్మోహిని' యని యున్నది. ఇట్లనేకు లనేకవిధములుగా నీతనిభార్యలపేర్లను గూర్చి వాక్రుచ్చిరి. వీని నన్నిటిని సమన్వయించిచూడఁ

గా నీక్రిందియంశములు విస్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నవి. (1) తిరుమలదేవి యన్నిగ్రంథములలోను సమానముగా నున్నది. కావున నీమెవిషయము నిర్వివాదాంశము. (2) చిన్నాదేవి ప్రశంస కొన్నింట మాత్రము కాన్పించి మఱికొన్నింట లేకపోవుట కొంత సంశయమునకుఁ గారణభూత మగుచున్నది. క్రీ. శ. 1517 వఱకు వెలువడిన కృష్ణదేవరాయల శాసనములలో నీమె పేరు గాన్పించి యటుతరువాత లిఖింపఁబడిన శాసనములలో లేకపోవుటకుఁ దగిన సమాధాన మూహింపవలసియున్నది. ఇంతియగాక మనుచరిత్ర పారిజాతాపహరణ గ్రంథములలో నీమె పేర్కొనఁబడి కృష్ణదేవరాయలచే నతని యాముక్తమాల్యదలో సూచింపఁబడకపోవుటయుఁ బైసందేహమును బలపఱుచుచున్నది. దీనినిగూడ సమర్థింపవలసియున్నది. (3) గజపతికుమారిక పేరు తుక్కా, భద్ర,జగన్మోహినియని వేఱువేఱుగ వచింపఁబడుటకుఁ దగిన హేతువు నిర్ణయింపవలసియున్నది. (4) వీనిలో నెచ్చోటను గానరాని 'యన్నపూర్ణాదేవి, కమలాక్షముఖులు'అనునామ ప్రశంస కృష్ణదేవరాయ లేల చేసెనో నిర్ణయింపవలసియున్నది.

ఈచిక్కువిషయములను విడఁదీయుటకుఁ గృష్ణదేవరాయల దండయాత్రలకు సంబంధించిన చరిత్రాంశములను దదితరజీవితాంశములను జరిత్రకారులిదమిత్థ మని నిర్ణయించినవఱకుఁ గ్రోడీకరించిచూచెదము. కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యారంభములోనే యుమ్మత్తూరు గంగరాజును జయించినట్లుగఁ జరిత్రకారులంద ఱేకగ్రీవముగా నొప్పుకొని యుండిరి. కావున పోర్చుగీసు రాయబారులు చెప్పినట్లు గంగరాజుకొమార్తెను రాజ్యారంభములోనే కృష్ణదేవరాయలు పరిణయమాడి యుండును. అంతకుఁ బూర్వమే యౌవనప్రాదుర్భావమునఁ బరిగ్రహించిన విలాసవతి యొకతె యాతనికి నుంపుడుకత్తెగ నుండనోపు. కావునఁ గళింగదేశముమీఁది దండయాత్రకుఁ బూర్వ మాతనికి నొక యుంపుడుకత్తె యు,గంగరాజుకొమారిత యు భార్యలుగ నుండవలసి యున్నది. కళింగరాజ్యదండయాత్ర క్రీ.శ. 1515 మొదలు 1517 లోపుగా మూఁడు సారులు జరిగినట్లులుగా శాసనాదికములవలన నిర్ణయింపఁబడుచున్నది. కడసారి దండయాత్రలోఁ బ్రతాపరుద్రగజపతిని జయించి, యాతనికొమార్తెను రాయలు వివాహము చేసికొనియెను. కాఁబట్టి క్రీ. శ. 1516-17 సంర॥నకుఁ బూర్వమే కృష్ణరాయలు కృతినొందిన గ్రంథములలో వీరి యిద్దఱిపేరులు

మాత్రమే గోచర మగుట న్యాయమేకదా! వీరియిద్దఱిలోఁ జిన్నాదేవిపేరు విస్పష్టముగఁ గృష్ణదేవరాయలు ప్రేమించిన భోగపుకత్తెదై యుండు నని న్యూనిజ్ చెప్పియే యున్నాఁడు కావున రెండవదనుకొంపి పేరెద్దియో నిర్ణయింపవలసియున్నది.

కృష్ణదేవరాయలు కృతినొందిన మనుచరిత్రయుఁ బారిజాతాపహరణమునుఁ, దాను రచించిన యాముక్తమాల్యదయు నీగ్రంథముల రచనాపౌర్వాపర్యము విషయమై యిటీవల మనసుప్రసిద్ధచరిత్రపరిశోధకు లగు డాక్టరు నె॥ వెంకటరమణయ్యగారును కుం॥ ఈశ్వరదత్తుగారును మున్నగువారు భారతిలోఁ గొంత చర్చ సలిపియున్నారు. వారివాదప్రతివాదములు జాగ్రత్తగఁ బరిశీలించితిని. కాని నాయభిప్రాయ మే మనఁగా మనుచరిత్ర పారిజాతాపహరణములలో నేది ముందున నేది వెనుకను వ్రాయఁబడినదో నిర్ణయింపఁగడంగుట వృథాప్రయాసము. అది యెప్పటికిని దెగునది కాదు. ఈరెండు నాముక్తమాల్యదకుఁ బూర్వమే రచియింపఁబడిన వని నిర్ణయించుట యథార్థమునకు నెక్కువ చేరువగ నుండును. రాయవాచకమిత్యాది గ్రంథాధారములలో నున్నట్లీగ్రంథములు కళింగదేశముపైఁ గృష్ణదేవరాయలు దండువెడలుటకుఁ బూర్వము రచింపఁబడినట్లు నిర్ణయించుట యెక్కువ సమంజసము. కాఁబట్టి యాముక్తమాల్యదకావ్యరచనను విజయవాడలోఁ గృష్ణరాయలు ప్రారంభింపక పూర్వమే యీ గ్రంథములు సమగ్రముగా నుండినవి. కావున నీగ్రంథములలోఁ గళింగదేశపురాజుకొమార్తెప్రశంస యుండుట కవకాశము లేదు. ఆకారణమున నీగ్రంథములలోఁ జేర్పఁబడిన యిద్దఱిదేవేరులను భోగస్త్రీ యగు చిన్నాదేవియు గంగరాజుకొమారిత యగు తిరుమలదేవియు నై యుండవలెను.

క్రీ. శ. 1516—17 తర్వాతను బ్రారంభింపఁబడిన యాముక్తమాల్యద కొన్నిసంవత్సరములకుఁ గాని పూర్తి గానేరదు. కావున క్రీ. శ. 1520 నాఁటికి నవతారికభాగముతో గ్రంథము సమాప్తమై యుండ నోపు. ఈమూఁడుసంవత్సరములలోను గాని తదుపరిఁ గాని యేశాసనములలో నయినను లేక గ్రంథములలో నయినను జిన్నాదేవిపేరు కాన్పించుట లేదు. ఈమె మఱి యొకనామాంతరముం బొందిన దని చెప్పుట కేవలము సాహసము, నిరాధారము. అనేకసంవత్సరములవఱకు భర్తయొక్క శాసనాదికములలోఁగూడ నాపేరుననే వ్యవహరింపఁబడిన యాదేవి మఱి యొకపేరున భర్తచేఁ బిలువఁబడుటకుఁ గార

ణము దురూహ్యము. కాఁబట్టి చిన్నాదేవి క్రీ. శ. 1516-17 సం॥రము తరువాత శాసనాదికములలో నేవిధముగానైనను వచింపఁబడ లేదనియే నిర్ణయించుట యుక్తమైనది. బహుశః, ఈకాలమునాఁటి కామె కేదోవిధముగ భర్తృసన్నిధి నుండి యెడఁబాపు గలిగి యుండవలెను. మరణించిన దని యూహించుటయే యుభయులయశస్సునకు లెస్సగనుండును.

ఆముక్తమాల్యద పూర్తియగునాఁటికిఁ జిన్నాదేవి యంతరించిన దని నిర్ణయించితిమి కదా. ఇఁక నాముక్తమాల్యదలోఁ బేర్కొనఁబడిన రాణు లెవరో నిర్ణయింపవలసియున్నది. గంగరాజుకూఁతురగు తిరుమలదేవి సజీవయై యుండుటచేతఁ బూర్వమువలెనే ప్రశంసింపఁబడినది ఇఁక రెండవపేరగునన్నపూర్ణాదేవి యెవరిది? కమలాబ్జముఖు లెవ్వరు? కళింగదేశదండయాత్రలు పూర్తియగు నాఁటికిఁ గళింగరాజకుమారికను కృష్ణదేవరాయలు వివాహ మాడినసంగతి నిర్వివాద మగుచరిత్రాంశము. ఆమెయొక్క కులగౌరవములచేఁ బేరొందిన పట్టమహిషియై యుండును గాని యనామకముగ నుండఁ జాలదు. కావున నన్నపూర్ణాకమలాబ్జముఖులలో నేపేరునో యామె పరఁగి యుండును. ఈసందర్భములో మఱియొకవైచిత్ర్యమును మనము గాంచవలసియున్నది. కమలాబ్జముఖులు ప్రత్యేకముగా స్త్రీనామములా? లేక స్త్రీనామకవిశేషణములా? చరిత్రాంశములను బట్టియుఁ గథాసందర్భమును బట్టియుఁ జూడఁ జూడ నీశబ్దములు స్త్రీనామకవిశేషణము లని నిర్ణయించుటయే యెక్కుడు సరసముగానుండు నని నే నభిప్రాయపడుచున్నాను. తిరుమలదేవి యు, నన్నపూర్ణాదేవి యు, వీరిద్దఱు ను గమలాబ్జముఖులుగాఁ గవిచే వర్ణింపఁబడిరి. కాని ప్రత్యేకస్త్రీ నామములుగ వీనినిఁ గవి యుపయోగింపలే దని నే నూహించుచున్నాను. కనుకఁ గమల యనియు నబ్జముఖి యనియు వేఱుగ నున్న యిద్దఱురాణులను రాయలు పేర్కొనలే దని నాయూహ. కాని తనభార్య లిద్దఱినిఁ గమలాబ్జముఖు లని వర్ణించుటయందలి స్వారస్య మేమి యనిన నీమాటలచే వారిద్దఱి సౌందర్యమహిమను వర్ణించుటయే గాక వారిసాపత్న్యధర్మమును గూడ నిగూఢముగఁ గవి సూచించె నని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. 'కమల' యనఁ దామరపువ్వు- 'అబ్జముఖి' యనఁ జంద్రముఖి. కావునఁ గమలమునకుఁ జంద్రునకును న్న యన్యోన్యధర్మమే వీరిద్దఱియందును గాన్పించుచున్న దని నర్మగర్భముగ సూచించినాఁడు.

'కమలాబ్జముఖులు' అనుపదము స్త్రీనామకవిశేషణ మని పైనఁ జెప్పి నరీతిగ నిర్ణయించినయెడలఁ గృష్ణరాయలు పెండ్లియాడిన గజపతికుమారిక యన్నపూర్ణాదేవి యనియే నిశ్చయింపవచ్చును. అయినను, ఆమెకు 'తుక్కా' యని యు 'భద్ర' యని యు 'జగన్మోహిని' యని యు, నిత్యాదినామంబు లెట్లు గలిగినవో యాలోచింపవలసియున్నది. 'భద్ర' 'జగన్మోహిని' యిత్యాదినామ ములు సార్థకబిరుదనామము లని సామాన్యముగ గ్రహింపవచ్చును. కావున వానిని గుఱించి మన మంత ప్రయాసము పొందనవసరము లేదు. కాని 'తుక్కా' యనునామ మట్లు కాదు. దీనినిర్వచనముం గూర్చి నా కిట్లు స్ఫురించినది. 'తుక్కా' యనుశబ్దము 'దుర్గా' 'దుగ్గ' యనుశబ్దములకు రూపాంతరము. శాక్తే యమతసంప్రదాయుఁ డగు ప్రతాపరుద్ర గజపతిపుత్రి 'దుర్గ' యని పిలువం బడుటయం దాశ్చర్య మేమి యుఁ నుండఁగూడదు. ఈ ప్రతాపరుద్రగజపతికి శ్రీదుర్గావీరపుత్రయను బిరుదనామము గలదు. కాఁబట్టి యామెకుఁ బుట్టి నింటిపేరు దుర్గ యై యుండవలెను. శాక్తేయమతమునందుఁ బుట్టినయాకన్యను వైష్ణవమతము స్వీకరించిన కృష్ణరాయలు వివాహమాడెను, గావున, నామె పేరు వైష్ణవసంప్రదాయమున కానుగుణ్యముగ మార్పవలసియున్నది. కేవ లము వైష్ణవనామ మిడుటకుఁ గృష్ణదేవరాయలకుఁ గాని తనశైవసంబంధిక నామము వీడుటకు నామెకుఁ గాని యిష్టముండక నిర్ద్విశిష్టనామ మగు 'నన్న పూర్ణ' యనుపేరున వ్యవహరింపఁబడిన దని తలంచుట యుక్తియుక్తముగ నున్నది.

కావున నీయావద్విషయములను యోజించినచో మనము చేయఁగలిగిన నిర్ధారణ మే మనఁగా శాసనాదికములలోను గ్రంథములలోను బ్రత్యేకముగఁ బేర్కొనఁబడిన కృష్ణదేవరాయలభార్యలు మువ్వురని తెలియుచున్నది.

(1) చిన్నాదేవి:-భోగస్త్రీ.

(2) తిరుమలదేవి:-ఉమ్మత్తూరి గంగరాజుకుమారి.

(3) అన్నపూర్ణాదేవి:-ప్రతాపరుద్రగజపతి కూఁతురు.

కృష్ణదేవరాయల కిద్దఱుకుమారిక లుండిన ట్లగపడుచున్నది. ఒకకు మారికను 'ఆర్వీటి రామరాజునకును, (అళియరామరాజునకును) రెండవకు మారికను మల్ల వరదరాజునకును నిచ్చి వివాహముచేసెను. కృష్ణరాయలకుఁ బుత్రులు గలిగినను వారు చిన్నతనమునందే మృతినొందియుండవలెను. కావు ననే యితని తరువాత నితని సవతిసోదరుఁడు ను నరసరాయనిమూఁడవభార్యా పుత్రుఁడు నైన యచ్యుతదేవరాయలు సింహాసనమునకు వచ్చెను.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల జీవితచరిత్రముం గూర్చియు నాతనిసామ్రాజ్య పరిపాలనా విధానముం గూర్చియు నెంత విస్తరించి వ్రాసిన నాంధ్రులకుం దనివితీఱని కౌతూహలము గలుగుచునే యుండు నని తెలిసియున్నను నావిషయ మంతయుం బ్రస్తుతాంశముగాదు కావున స్పృశింపమానితిని. ప్రకృతమున నేం జేయు ప్రసంగ మంతయు నాంధ్రవాఙ్మయవిషయకము. కావున నీసార్వభౌముం డాంధ్ర సరస్వతి కొసంగిన యమూల్యసేవం గూర్చిమాత్రము వక్కాణించెద.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు మహాయోధాగ్రేసరుండే గాక మహాపండితుండును గొప్పకవీశ్వరుండును నై యుండెను. ఈ మహారాజునకుం దనయాస్థాన పండితబృందము "సాహిత్యసమరాంగణసార్వభౌమ" యను నుత్తమ బిరుదము నొసంగినది. ఈవిధమయిన యుత్కృష్టస్తుతికి శ్రీకృష్ణదేవరాయ లెంతయుం దగినవాండె. తాను స్వయముగ నాంధ్రగీర్వాణములం గావ్యగ్రంథముల రచియించియు, గౌరవించియుం దనక్రింది సర్దారులచే నట్టిగ్రంథరచనను వెలయింపం జేసియు నిత్యాదివిధముల వాణీసేవ నొనరించెను.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానమం దాస్థానకవీశ్వరుండును మనుచరిత్ర రచయితయు నైన 'అల్లసాని పెద్దనార్యుండు ను, పారిజాతాపహరణ గ్రంథకర్త యగు ముక్కు తిమ్మన్నయు రాజశేఖరవిలాసకావ్యకర్త యగు మాదయ్యగారి మల్లన్నయుం గాళహస్తిమాహాత్మ్యము రచించిన ధూర్జటికవియు మున్నగు నాంధ్రమహాకవులును, వెంకటనాథ, స్వయంభూనాథ, ఏకామ్రనాథ, ఇత్యాది సంస్కృతమహాకవులు ను రాయల యాజ్ఞానుసారముగం గన్నడభారతమునుం బూర్తిం జేసి కర్ణాటకవికులసార్వభౌమ యనుబిరుదును సంపాదించిన మహాకవి తిమ్మణ్ణయుం గృష్ణదేవరాయల సింహాసనము నెక్కి కొలందికాలము సామ్రాజ్య వైభవ మనుభవించిన వ్యాసరాయరు ను మొదలగు కన్నడమహాకవులు ను, కుమారసరస్వతి జ్ఞానప్రకాశుండు హరిదాసు ప్రభృతు లగు నఱవమహాకవులు ను శ్రీకృష్ణదేవరాయల యభిమానసన్మానములకుం బాత్రులై యాతనియాస్థానము నలంకరించియుండిరి.

కృష్ణదేవరాయలు ప్రథమమున సంస్కృతభాషలోం గొన్ని ప్రబంధములు రచియించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. *విజయవాడ సమీపమున నున్న శ్రీకాకుళక్షేత్రమందలి యాంధ్రమధుమథనుని సేవింపంబోయినప్పు డాయాంధ్రజలజాక్షుండు శ్రీకృష్ణదేవరాయలం జూచి యిట్లానతిచ్చె నంట.

---

*ప్రస్తుతము కృష్ణాతీరమందలి బెజవాడ.

సీ. పలికి తు త్ప్రేక్షోపమల జాతి పెంపెక్క రసికు లౌనన మదాలసచరిత్ర
భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధిగాఁగఁ జెప్పితివి సత్యావధూప్రీణనంబు
శ్రుతిపురాణోపసంహిత లేర్చి కూర్చితి సకలకథాసారసంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘచ్ఛటలు విచ్చుగ రచించితి సూక్తినైపుణి జ్ఞానచింతామణికృతి
గీ. మఱియురసమంజరీముఖ్యమధురకావ్య, రచనమెప్పించుకొంటిగీర్వాణభావ
నంధ్రభాషయసాధ్యంబెయందున్నొక్క,కృతివినిర్మింపుమిఁకమాకుఁబ్రియముగాఁగ.

(ఆముక్తమాల్యద)

దీనినిబట్టి చూడఁ గృష్ణదేవరాయ లీక్రిందఁ జేర్కొనిన గ్రంథములను సంస్కృతమున వ్రాసె నని తెలియవచ్చుచున్నది. 1. మదాలసచరిత్రము, 2. సత్యావధూప్రీణనము లేక సత్యభామాపరిణయము, 3 సకలకథాసారసంగ్రహము, 4.జ్ఞానచింతామణి, 5. రసమంజరి, 6. ఇంకఁ గొన్ని యితరగ్రంథములు. ఈగ్రంథములలో నిప్పటి కెవ్వియు లభింపలేదు. చెన్నపట్టణమునఁ బ్రాచ్యలిఖితపుస్తకాగారమునఁ గృష్ణదేవరాయలు రచియించిన దని జాంబవతీపరిణయమను సంస్కృతగ్రంథ మున్నది. పైనఁ జేర్కొనిన గ్రంథములు వ్రాసినకాలమున నీరాజకవి యాంధ్రమున నేగ్రంథమును రచించినట్లు కాన్పింపదు. ఆవిషయము పై పద్యములో విస్పష్టముగ నున్నది. ఆంధ్రవిష్ణుఁడే కవిపుంగవుని హెచ్చరించుచు నిన్నిసంస్కృతగ్రంథములు రచించినకవీంద్రునకు నాంధ్రమున నొకగ్రంథము వ్రాయుట కష్టముకాదు. కాఁబట్టి తన కొకయాంధ్రగ్రంథమును వ్రాసి యి మ్మని యాజ్ఞాపించెను. కనుక నాంధ్రవిష్ణుని యాజ్ఞానుసారముగా వ్రాసినగ్రంథ మీకవియొక్క ప్రథమాంధ్రగ్రంథమే యనిస్పష్టము. ఆగ్రంథమే యీ 'ఆముక్తమాల్యద' లేక 'విష్ణుచిత్తీయము'.

సంతతసన్నద్ధసమరయానసంరంభములలోను, మాతంగతురంగస్యందన పదాతిసంకుల స్కంధావారసంఘట్టనములలోను, సర్వదా కాలముఁ గడపవలసివచ్చిన యీసమరాంగణసార్వభౌమునకు నేతద్గ్రంథరచన కెట్లునుల్లంఘునీయప్రతిజ్ఞ చేయవలసివచ్చినదో యీరాజకవియే తనగ్రంథమందలి యవతారికభాగమున నుడివెను. ఈవాక్యము లేయాంధ్రుని డెందమున నద్భుతామోదకౌతుకము లుద్భవింపఁజేయఁజాలవు ?

"ము న్నే కళింగదేశవిజిగీషామనీషఁ దండెత్తి పోయి విజయవాటిం గొన్నివాసరంబు లుండి శ్రీకాకుళనికేతనుం డగునాంధ్రమధుమథను సేవింపం

బోయి హరివాసరోపవాసం బచ్చటఁ గావింప నప్పుణ్యరాత్రిచతుర్థయామం బునఁ దదంధ్రజలజాక్షుఁడు దనకలలోఁ గాన్పించి యాంధ్రభాష నింకఁ గృతి విని ర్మింపు" మని యానతిచ్చెనఁట. అప్పు డీనరనాథకవి "ఎన్నిను గూర్తునన్న విను, మే ముసు దాల్చినమాల్య మిచ్చు నప్పిన్నది రంగమందయిన పెండిలి సెప్పు" మని యాంధ్రవల్లభుఁ డీభూవల్లభున కాజ్ఞ యొసంగెనఁట.

కావున నీగ్రంథముయొక్క యుత్పత్తి మహాద్భుత మయినది. ఆంధ్రవిజయలక్ష్మి తనతమ్మికేలధరించిన కావ్యాంబుజమే యీగ్రంథము. కృష్ణరాయలు శాంతచిత్తుఁడుగా విజయనగరమం దంతఃపుర కామినీజనపరివృతుఁడై శృంగార కేళీవిలాసంబుల వినోదించుచుఁ దదీయాస్థానపండితకవిరాణ్మండిత సభాసీనజే గీయమానసృత్యగీతంబుల కుప్పొంగుచు నీగ్రంథరచనమున కుపక్రమించుట లేదు. ఆహవభూమిసాన్నిధ్యమున ఫిరంగిమ్రోఁతల గుండెయలజడులలో నీగ్రంథము ప్రారంభితమైనది! అట్టిమృతిజీవితసందిగ్ధసమయములే కదా మహామతుల లోకోత్తరకావ్యకరణచణత్వంబునకు సాధనత్వం బాపాదించుచున్నవి.

కావున నీగ్రంథము విజయనగరములోఁగాక విజయవాడలోఁ బ్రారంభించినాఁడు. గ్రంథరచనాకాలనిర్ణయము కొన్నిశిలాశాసనాదికసహాయముచేఁ జరిత్రకారు లిట్లు చేసి యున్నారు. దీనినిఁ గుఱించి మ. రా. రా. శ్రీ. కుందుర్తి ఈశ్వరదత్తు B. A. గారీక్రిందవిషయము నాకుఁ దెలియఁజేసినారు. "ఆముక్తమాల్యద' పీఠికలో శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తాను శ్రీకాకుళనికేతనుఁ డగునాంధ్రవిష్ణువును సేవింపఁబోయి హరివాసరోపవాస మచ్చటఁ గావించితి నని చెప్పుకొనెను. ఆకాలమున శ్రీరాయలవారు శ్రీకాకుళములో నాంధ్రవిష్ణువునకు నొకదానముచేసి శిలాశాసనము చెక్కించిరి. కావున నాశిలాశాసనసహాయమున శ్రీరాయలవారి శ్రీకాకుళతీర్థయాత్రకాలము నిర్ణయింపఁ బడినది. రాయలవారు బహుధాన్యనామసంవత్సర కుంభసంక్రమణకాలము నందు నాంధ్రవిష్ణువు నారాధించినట్లు విస్పష్టముగ నున్నది, ఈకుంభసంక్రమణ కాలము రాయలు చెప్పినహరివాసరముతోఁ గూడ సరిపోవుచున్నది. అనఁగా క్రీ. శ. 1519 సం॥ జనవరి 26 తేదీని రాత్రి సుమారు 50 గడియలకుఁ గుంభసంక్రమణపుణ్యకాలము. మఱునాఁడు కుంభసంక్రమణపుణ్యదినము. అనఁగా-క్రీ. శ. 1519 సం॥ జనవరి 27 తేదీని రాయలవారు హరివాసరోపవాసము గావించిరి. ఆదినము మాఘబహుళైకాదశి యైనది. కాఁబట్టి 27-1-1519

తేదీతో సరియైన మాఘబహుళైకాదశినాఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు 'ఆముక్తమాల్యద' ప్రబంధరచనకుఁ గడంగిరి."

ఈప్రకారముగ నేతద్గ్రంథనిర్మాణకార్యము కృష్ణదేవరాయలచే నుద్యమింపఁబడిన స్థలము కాలము నితరసాంబంధికసందర్భములు మున్నగునవి సూక్ష్మాంశసహితముగ వర్ణింపఁబడినను నీకర్తృత్వవిషయము, వివాదాస్పదమై పండితావళిమానసంబులఁ గొంత కలఁత పుట్టించుచున్నది. ఈప్రబంధమును గృష్ణరాయలవారే రచించి రని కొందఱును, కాదు కా దల్లసాని పెద్దన్నగారు రచించి రని మఱికొందఱును వాదించుచున్నారు. ఈవాదప్రతివాదములకుఁ గారణము, ముఖ్యముగాఁ గ్రీడాభిరామకర్తృత్వవిషయమందువలెఁ గొందఱి లక్షణకవుల యుదాహృతిసూచనలు ను బండితసంప్రదాయప్రసంగములు ను మాత్రమ.

ఈచర్చను గూర్చి విపులముగ వ్రాయుటకు నా కిష్టము లేదు. కారణమేమనఁ, గృష్ణరాయలకర్తృత్వము నిరసింప నుద్దేశించిన పక్షమువారును నా చక్రవర్తి యాంధ్రదేశమునకు నాంధ్రభాషకు నొసంగిన చిరంతనస్మరణీయసపర్యను సాకల్యముగఁ జూచి యేతద్గ్రంథకర్తృత్వము నాతనినుండి తప్పించుటకు సాహసింపలేకున్నారు. కావున వారిపక్షము నవలంబించినవారి సంఖ్యయుఁ దక్కువే, వాదనసామగ్రియుఁ దక్కువే- తత్కారణమున నీవిషయమును గొలఁదిమాత్రముగ సూచించి విడిచెదను. ఈవివాదమును సంపూర్ణముగాఁ దెలిసికొనఁ దలఁచినవారు కీ. శే. శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులువారు తమ "సంజీవనీ" వ్యాఖ్యాసమేతముగ ముద్రింపించిన యాముక్తమాల్యదగ్రంథమునకు వారు రచించిన యపారపాండితీప్రకర్షితమైన పీఠికను జదివినఁ దెలిసికొనఁగలరు. ఈవిషయమును శాస్త్రులువారు బహుసమర్థతతోఁ జర్చించి వారియస్నిగ్ధనిబద్ధాద్భుతవైదగ్ధ్య మల్లసాని పెద్దన్నగారిపక్షమునకు ములుమైన నాకర్షించుచున్నను, లోకాభిప్రాయమును మానవప్రకృతి విలక్షణజ్ఞానము ననుసరించి శ్రీకృష్ణరాయలపక్షమునఁ దుదకు నిలిచిరి. పూర్వాచారవితండవాదము ననుసరింపక కళాప్రపూర్ణు లగు శ్రీశాస్త్రులవారు తమయమేయప్రాజ్ఞయవిజ్ఞానధారేయమును బూన్చికొని పండితచక్రవర్తిపక్షమునకుఁ బ్రబలసహాయము నొనరించినందులకు నాంధ్రు లందఱుఁ గృతజ్ఞతాసక్తులయి యుండవలసినది.

ఈవాదమందలి ముఖ్యవిషయములు, 1 రాజు లేఁడ? కావ్యరచన యేఁడ?

రాజులును జక్రవర్తులును గ్రంథరచనకు సహజముగ నసమర్థులనుమ తము కొంతమంది విద్వాంసుల మనస్సులలో దాఁగియున్నది. కావున నట్టివా రవనిపతులు కేవలము లక్ష్మీపూజకే గాని సరస్వతీపూజకుఁ జాలని వా రని నమ్ముచున్నారు. ప్రాయశః యుద్ధావనిలో నిరంతరముఁ బ్రయాసపడవలసిన పృథ్వీశులకు సారస్వతసేవావకాశ మాకాశకుసుమ మని వారి గట్టినమ్మకము.

ఈవిషయమునుగుఱించి ప్రపంచచరిత్రమును బరిశోధించి చూచి తరువాత భారతవర్షచరిత్రమును గూడఁ బరికించెదము. మహావీరులు మహామహీభృతులు నెచ్చటనైనఁ గావ్యరచనాధురంధరు లగుట కూడఁ గాన్పించుచున్నదా ! తెరిచిచూతము.

గ్రీసుదేశమందలి మహాసేనానులలోఁ బ్రథమగణ్యుఁ డగుమహాఅలగ్జాండరు తనసమరయాత్రలలో నిత్యము గవులను బండితులను శాస్త్రజ్ఞులను వెంటఁ దీసికొని వారితో సారస్వతగోష్ఠిఁ జేయుచుండె నని చరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారు. ఆరిస్టాటిల్ మహాశాస్త్రజ్ఞుని యెడల నామహామహుని కెట్టిగురుభక్తి యుండెనో యెల్లరకుఁ దెలిసినవిషయమే. అలగ్జాండరు చాలఁ జిన్నతనములో మరణించియుండుటచే నాతని దిగ్విజయఫలము దక్క సారస్వతగోష్ఠిఫలము లోకమున కిచ్చుటకవకాశము లేకపోయెను. తరువాత రోమనురాజ్యములో నలగ్జాండరుతో సమానుఁ డగుదిగ్విజేత యయిన సీజరుచక్రవర్తి యైరోపాఖండము నాసియాఖండములో సాఁబాలు జయించి పాలించుచుఁ "గామెంటరీలను (Commentaries) పేరువహించిన యుద్ధగ్రంథముల నెన్నింటినో రచించి తనదండయాత్రలను దాను జయించిన దేశప్రజల యాచారవ్యవహారభాషాదికములను విపులముగ నభివర్ణించి ప్రపంచమునకు మహోపకారము నొనరించెను. ఆగ్రంథరాజము లిప్పటికిని ల్యాటిన్ (Latin) భాషకు భూషణములుగా నున్నవి.

జర్మనీదేశపు చక్రవర్తి యయిన మహాఫ్రెడిరికు (Frederick the Great) తనరాజ్యము చుట్టు నున్న ప్రబలశత్రురాజులతో ననేకసంవత్సరములు విసువు విరామములు లేక పోరాడుచు నఖండవిజయలక్ష్మినిఁ జేకొని తనసామ్రాజ్యము నన్నివైపులకు విస్తరిల్లఁజేసి ప్రజాక్షేమము కొఱకు ననిశము పాటుపడుచున్నను వాగ్దేవీకైంకర్యము విడువఁడయ్యెను. చిన్నతనమునుండియు ఫ్రెంచిభాషయం

దమితాదరణము గలిగి ఫ్రెంచికవివతంసుల స్నేహము సంపాదించి ముఖ్యముగ నానాఁటికవిసార్వభౌముఁ డగువాల్టేరుతో నంతేవాసపాహచర్యమున మెలంగి యనేకపద్యకావ్యములను నంతకంటె హెచ్చుగ గద్యకావ్యములను వ్రాసి, సాహిత్యసమరాంగణసార్వభౌముఁ డయ్యెను. తాను వ్రాసిన గ్రంథములను వాల్టేరుమహాకవికిఁ జూపి యాయనచే సరిపఱిపించుకొని ముద్రించుచుండెను.

ఇఁకఁ జక్రవర్తి నెపోలియన్‌ను గుఱించి విచారించెదము. సామాన్యకుటుంబములోఁ బుట్టి తనయతిమానుష ప్రతిభచే మహాసామ్రాజ్యచక్రవర్తియై భువనైకవీరాతిశయమునఁ దన్ను మాఱ్కొనిన యరాతిబృందమ్ములనెల్లఁ దలక్రిందుఁజేసి మధ్యందినమార్తాండునివలెఁ విజృంభించిన యీమహాప్రతాపశాలి ఫ్రెంచిభాషాయోషామణికిఁ గొన్ని స్వరచితగ్రంథోపాయనములను సమర్పించెను. చిన్నతనములో ననేకగ్రంథములఁ జదివి తత్సారమును సముచితవ్యాసరూపమున రచించి వెల్లడిచేసి వార్ధక్యములోఁ దనయప్రతిమానానుభవమును గ్రంథరూపమునవ్రాసి తనమాతృదేశమున కొప్పగించెను. ఇంతియకాక యీ మహాధీరుఁడు కదనరంగమున వైరినికాయములతోఁ బోరాడుచుఁ జిత్రలేఖనముగూడఁ జేయుచుండెనఁట! అతను చిత్రించిన చిత్తరువులు కొన్ని పుస్తకరూపముగ నిటీవల దొరకినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

ఇంక భారతభూమి యందలి భూధవుల విద్యాకృషినరయుదము.

ఉత్తరహిందూస్థానమును దక్షిణహిందూస్థానములోఁ జాలభాగమును దనదిగ్విజయమున జయించి యశ్వమేధయాగము నొనరించిన సముద్రగుప్తుఁడు తాను బ్రచురించిన యలహాబాదుశాసనములో "తా ననేక కావ్యముల రచించినకతన కవిసార్వభౌముఁడయ్యె ననియుఁ దనకావ్యములు బీదలకు జీవనాధారము లయ్యె"ననియుఁ దెలియఁజేసెను.

కాన్యకుబ్జదేశాధీశ్వరుఁ డగుహర్షవర్ధనుఁడు 'రత్నావళీ నాగానంద నాటకములను రచించెను. ముంజభూపతి యగుభోజుఁడు శతాధికగ్రంథములను గీర్వాణభాషలో రచించి తనసాహిత్యమును బ్రదర్శించి సంగ్రామరంగమున నసువులఁ గోల్పోయెను.

హిందూదేశము జయించి ఢిల్లీసింహాసన మెక్కిన బాబర్‌పాదుషా పారశీకభాషలో ధారాళముగఁ గవిత్వముఁ జెప్పఁగలిగెను. తఱచుఁ దనగుఱ్ఱముమీఁద స్వారిచేయుచుఁ బద్యముల నాశువుగఁ బలుకుచుండెనఁట! తనజీవిత

చరిత్రముఁ దానే వ్రాసికొని యీవిషయముల నన్నిటినిఁ దానే వ్యక్తపఱిచెను. ఇంక మహాబుద్ధిశాలి యగునక్బరుషాహాను గూర్చి వేఱే చెప్పవలెనా? చేవ్రా లయినఁ జేయలేని యీచక్రవర్తి నిరంతరము పండితులగోష్ఠి నెలఁగుచు మతచర్చలను వినుచు ననేకశాస్త్రములయందును గళలయందును బ్రావీణ్యము నలవఱుచుకొని మహావిద్వాంసులను గూడఁ దనసూక్ష్మజ్ఞతచే డిందుపఱుచుచుండెను.

ఇట్లనేకులగు పాశ్చాత్యోత్తములు లక్ష్మీకటాక్షపాత్రులై సరస్వత్యుపాసనయందుఁ గూడఁ గాలము గడపుచుఁ దద్దేవీపూజార్హము లగుకావ్యకుసుమముల నేర్పుతో నేర్చి కూర్చుచువచ్చిరి. ఈవిషయముఁ గూర్చి యింతవట్టు చెప్పుట కొక్కటియే కారణము. మనదేశమందు బుద్ధిశాలు లగుగీర్వాణాంధ్ర పండితులలోఁ గొందఱు భూమీశులలోఁ గూడఁ గవు లుందు రన్నఁ గనుబొమ్మ లెత్తి పెదవి విఱిచి యీసడింతురు. వారికొఱ కీస్వల్పవిషయమును గూర్చి యింత విఱివిగా వ్రాసితిని. చదువరులు క్షమింతురుగాక!

మఱి కృష్ణదేవరాయలతట్టు మరలుదము. కృష్ణదేవరాయల గ్రంథరచనావిషయముల గుఱించి యిదివఱలో వ్రాసినవిమర్శకు లొకగొప్పపొరపాటుఁ జేసియున్నారు. వా రెంతమట్టుకైనను గృష్ణరాయలరాజ్యకాలజీవితమును గూర్చియే యాలోచించుచువచ్చిరి. తత్పూర్వపుజీవితము గుఱించి సూక్ష్మపరిశీలనఁ గావింపరైరి.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు సుమారు ముప్పదియేండ్ల వయసు వచ్చినపుడు సింహాసన మెక్కెను. సింహాసనమునకు వచ్చినతరువాత నతనికి నిరంతరము శత్రువులతోఁ బోరాటములు గలిగినను దత్పూర్వ మాయనకు వలసినంతతీరుబడియు నవకాశము నుండినవి. సుమా రిరువదిమూఁడేండ్ల వయస్సు వచ్చినవఱకుఁ దనతండ్రి యయిన నరసరాయలు జీవించియే యుండెను. తలిదండ్రులసంరక్షణలోను వారికంటె నెక్కువవాత్సల్యముఁ జూపుచుండిన మహామంత్రి తిమ్మరుసుయొక్క ప్రేమార్ద్రశిక్షణములో, నుండి కృష్ణదేవరాయలు చిన్ననాఁటనుండియు విద్యాబుద్ధు లామహామంత్రియొద్దనే విశ్వాసపూర్వకముగ నేర్చుకొనుచుండెను. ఆహేతువునఁ దిమ్మరుసును 'అప్పాజీ' యనఁగాఁ దండ్రి యని పిలుచుచుండెను. ఈకాలమున రాయ లసమాన మగుగీర్వాణాంధ్రసాహిత్యము సంపాదించుకొని యుండనోపు. కృష్ణదేవరాయల యౌవనదశను గుఱించి

న్యూనిజ్ మొదలగు చరిత్రకారులు తెల్పినవిషయములనుబట్టి చూడ రాయలవిద్యార్థిదశ యంతయు సంప్రీతికరముగ నుండెను. ఈవిషయమందును మఱి రాజ్యపరిపాలనావిషయమందును గృష్ణదేవరాయలు జర్మనుచక్రవర్తి యైనఫ్రెడరికును (Frederic the Great) నెంతయు సరిపోలియున్నాఁడు.

కృష్ణదేవరాయలకును, అల్లసాని పెద్దన్నకును, గలిగినప్రథమపరిచయమును, దదుపరి క్రమముగా వృద్ధినొందిన స్నేహమును రాయలు రాజ్యమునకు రాకపూర్వమే, యనఁగా, విద్యార్థిదశయందే జరిగియుండె నని యేఁ దలంచుచున్నాను. ఈప్రథమదశయందుఁ గృష్ణదేవరాయలు తనపేరు వహించియున్న మదాలసచరిత్రాది సంస్కృతగ్రంథములను వ్రాసియుండె నని నాయభిప్రాయము. ఈగ్రంథములను, పెద్దనయొద్దఁ గవితాభ్యాసము చేయుచున్నకాలములో రచించియుండుటచేఁ గొంతమంది పండితులు పెద్దన్నగారే రచించి రను ప్రతీతి లోకమునకు వెల్లడించి యుందురు. జర్మనుచక్రవర్తి ఫ్రెడరిక్ విషయములోను నిట్టిలోకప్రవాదము పుట్టినట్టు కొంత చరిత్రదృష్టాంత మున్నది. ఏలయన, నాతఁడు రచించిన గ్రంథములను దొలుదొల్తఁ దనమిత్రుఁడును గవిశిరోమణియు నగు వాల్టేరునకుఁ బరీక్షనిమిత్తము పంప నతఁడు సరిచూచి వానిని ముద్రించుచువచ్చెను. ఏతాదృశసారస్వతపరిశ్రమసంబంధమే కృష్ణరాయలకును బెద్దన్నకును గలిగియుండె నని నాయాశయము. ఈసంబంధము క్రమక్రమముగా వృద్ధినొంది పరస్పరగాఢానురాగమయ్యె నని సువిదితమే. కావునఁ గృష్ణదేవరాయలు రచియించిన వని చెప్పఁబడిన గీర్వాణగ్రంథములు నిక్కముగఁ గృష్ణరాయలే రచించియుండె ననియు వానిరచనయం దల్లసాని పెద్దన్నగారి సహాయము మిక్కుటముగఁ బొంది యుండె ననియు నానిశ్చితాభిప్రాయము.

మఱియొకవిశేషము-ఈప్రథమకవితాప్రయత్నము లగుమదాలసచరిత్రయు సత్యావధూప్రీణనము నను సంస్కృతకావ్యములను వ్రాసినపుడు కృష్ణదేవరాయలు కేవలము కవిత్వవిద్యార్థియై యుండవచ్చును; అనఁగాఁ గావ్యశక్తినిఁ గవితాసామగ్రిని మున్ముందు సేకరించు కొనుటయు, వివిధకావ్యధోరణుల నలవఱుచుకొనుటయు నభ్యాసకుని లక్షణములు గానఁ గృష్ణదేవరాయలు తన ప్రథమకావ్యప్రయత్నములలో నాయారీతుల నభ్యసించినట్లు గాన్పించుచున్నవి. లేనియెడల—

"సీ. పలికి తుత్ప్రేక్షోపమల జాతి పెంపెక్క రసికు లౌనన మదాలసచరిత్ర
భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధిగాఁగఁ జెప్పితివి సత్యావధూప్రీణనంబు"

అను సీసపద్యములో నున్న వివిధకావ్యరీతిలక్షణములఁ బ్రత్యేకముగఁ బేర్కొనుటకుఁ గారణము గాన్పింపదు. అల్లసాని పెద్దన్నవంటి యాఱితేఱినకవి యొకగ్రంథము నొకవిధమైన కావ్యశైలికి నిదర్శనముగాను మఱియొకగ్రంథమును మఱియొకకావ్యశైలికి దృష్టాంతముగాను రచించి యుండునా ? ఏగ్రంథమునైనను సర్వావయవపరిపుష్టియు సర్వాంగసౌందర్యమును గలుగునట్లు రచించును గాని యలంకారములకు నిధిగ నొకదానిని భావధ్వనివ్యంగ్యములకు సేవధిగ నొకదానిని రచించుట యస్వాభావికము, నసంగతము. కావున నీసంస్కృతగ్రంథములు కృష్ణదేవరాయలే కవితాభ్యాసకదశయం దున్నపు డల్లసాని పెద్దనాదులశిక్షణమున రచించి యుండె నని మన మూహింపవచ్చును.

కొందఱు లక్షణకవులును వ్యాఖ్యాతలును కృష్ణదేవరాయలపేరున నున్నసంస్కృతగ్రంథములనే గాక యాతని యాంధ్రగ్రంథ మగునాముక్తమాల్యదనుగూడ నల్లసాని పెద్దనయే రచించినట్లు నానుడి వెల్లడిచేసిరి.

1. కాకునూర్యప్పకవి తనయప్పకవీయములో "నాంధ్రకవితాపితామహుఁడు 'కొనియె' ననుటకు 'కొనె' నని చెప్పె......విష్ణుచిత్తీయమునందు.

2 చ. ఉరు వగువిష్ణుచిత్తతనయోద్వహనంబును సంస్కృతాంధ్రవా
గ్గరిమ నలంక్రియారసస ఖం బగునట్టుగఁ బెద్దనార్యుఁడు
ద్ధురఫణితిక్ రచించె............శ్రీనివాసవ్యాఖ్య.

3. గుడిపాటి వేంకటాద్రి:—

గీ. పేర్మి నల్లసాని పెద్దన్న యాముక్త, మాల్యదాఖ్యకృతి సమంచితముగఁ
జేసె నీవు టీక సేయుము చెఱకునఁ, బండుపండినట్లై యుండుఁగాక !

ఆముక్తమాల్యదయందు విస్పష్టముగ నాగ్రంథమును శ్రీకృష్ణరాయలు రచించినట్లున్నను బైనుదహరించిన వాక్యములఁబట్టి కొంతసందేహము కలుగుచున్నది. కావున నేతద్గ్రంథకర్తృత్వసమస్య నిస్సంశయముగఁ దీర్చుటకుఁ దగినబుజువును సంపాదింపవలసియున్నది. మనయదృష్టవశమున నవసర మగుసాధనసామగ్రి కావలసినంత యున్నది. అల్లసాని పెద్దన్న రచించిన యాంధ్రప్రబంధమగు మనుచరిత్ర కృష్ణదేవరాయలకే యంకితముచేయఁబడినది. కృష్ణదేవరాయలపేర నొక సంస్కృతగ్రంథము గూడ లభ్యమగుచున్నది. వీని నన్నింటినిసరిచూచి తారతమ్యము లను నిరూపించిన సందేహము తప్పక నివృత్తికాఁ గలదని నానమ్మకము.

(సశేషము)

కావ్యలక్షణము.

— అయలసోమయాజుల నరసింహశర్మగారు, పర్ణశాల. —

కావ్యమున కనేకు లనేకరీతుల లక్షణముల వ్రాసియున్నారు. అందు మొదటివాఁడు దండి. ఈతఁడు కాలముచేతనే మొదటివాఁడుగాక లక్షణరచనచేఁగూడ మొదటివాఁడే యననగును.

అందునకు ముందుగ నితరలాక్షణికుల లక్షణములఁ బరిశీలించి యీతని మతము విచారింతము.

"తదదోషౌ శబ్దార్థౌ సగుణా వనలంకృతీ క్వాపి" అని మమ్మటుఁడు.

ఇందు గుణాలంకారవర్జితములకుఁ గావ్యత్వవ్యపదేశము లేమింజేసియు దోషసహితములకుఁ గావ్యత్వవ్యపదేశము లోకమునఁ బ్రసిద్ధముగ నగపడుటం జేసియు నీలక్షణ మాలంకారికసమ్మతము కానేరదు. ఇట్లే:—

"అదోషౌ సగుణౌ సాలంకారౌ శబ్దార్థౌ కావ్యం" అను విద్యానాథ లక్షణముగూడ నాలంకారికసమయవిరుద్ధ మవుటఁజేసి గ్రాహ్యముగాదు.

ఇంకను నలంకారసర్వస్వకారాద్యాలంకారికుల మతములందలి దోషముల జగన్నాథపండితుఁడు నిరూపించియే యున్నాఁడు.

పండితాగ్రేసరుఁ డగుపండితుఁడుఁగూడఁ(జగన్నాథపండితుఁడు) దాను సరసముగ లక్షణము రచించితి నని గర్వించియు దోషయుక్తముగనే రచించి యున్నాఁడు. చూడుఁడు:—

"రమణీయార్థప్రతిపాదకశబ్దః కావ్యం" రమణీయార్థ మన లోకోత్తరానందదాయకార్థము.

1. ఈతని మతమున శబ్దముగదా కావ్యము. అట్లయిన శబ్దగతగుణదోషాదులనే నిరూపింపవలెను గాని యర్థగతగుణదోషములఁ గాని, యర్థశక్తిమూలధ్వన్యాదులఁ గాని నిరూపించుట యప్రసక్త మగును. పరంపరాసంబంధముచే నర్థము లోకోత్తరానందదాయి కాన నద్దాని వచియించె నన్నచోఁ దాదృశానందదాయకములగు దృశ్యకావ్యాంగము లగు లాస్యాంగములకుఁ గూడఁ గావ్యస్వరూపనిరూపణమున లక్షణము రచింపవలయును. అట్లు లేయాలంకారికులమతముననను గానరాదు. దృశ్యకావ్యమున శ్రవ్యకావ్యమున నర్థద్వారా వలె లాస్యాంగద్వారమున లోకోత్తరానందము గలుగుట యనుభవదూష్యము కాదు. అచ్చో నీతఁడు శబ్దము కావ్య మని యర్థనిరూపణముఁ జేసి లాస్యాంగముల నిరూపింపకుండుట పూర్వాపరసందర్భహీనతం జూపుచున్నది. అట్లు లాస్యాంగములఁ జూపిన నాలంకారికవిరుద్ధ మగును.

2. ఇంతియకాక కేవలశబ్దమే కావ్య మన్నఁ గానేరదు. శబ్దమునకు రమణీయార్థప్రతిపాదకత్వ మన్న లేదు. హరిః, కృష్ణః, రామః, శంభుః ఇట్టిపద ములవలన రమణీయార్థ మె ట్లుపాదేయ మగును. ఆశబ్దముల కెట్లు కావ్యత్వ ము సంభవించును. తాదృశార్థప్రతిపత్తి వాక్యమునకుఁ గాని శబ్దమునకు లేదు.

3. మఱియుఁ గవిసంరంభము కేవల మొక్కశబ్దమందే యనుట యను భవవిరుద్ధము. వ్యంగ్యార్థప్రతీతియందు కవిసంరంభ మచ్చో నున్న దనుట నిర్వి వాదాంశము. కవికర్మ కావ్యము గదా! అర్థమందుఁ గవిసంరంభ ముండ శబ్ద మే కావ్య మననగునా. కొన్నిపట్టుల వ్యంగ్యత్వమున శబ్దము సహకారి యగు నట్లె యర్థము సహకారియగును.

అట్టిపట్టుల నర్థమునకే ప్రాధాన్య మున్నయెడలఁ గవిసంరంభ మర్థమందే యున్న నద్దానికిఁ గావ్యత్వ మంగీకరింపకుండుట విచార్యము.

ఈరీతి నాలంకారికులు దండిప్రోక్తమగు లక్షణము విడిచి, కావ్యలక్షణ మును సరిగ నిరూపింపఁజాలరైరి.

దండి యెంతవిశదముగ నిరూపించియున్నాఁడో చూడుఁడు:—

"తైః శరీరఞ్చ కావ్యానాం అలంకారాశ్చ దర్శితాః।
శరీరం తావదిష్టార్థవ్యవచ్ఛిన్నా పదావలీ.

ఇచ్చో నిష్టార్థ మన=లోకోత్తరానందజనకార్థము వివక్షితము.

అనఁగా, లోకోత్తరానందజనకార్థవ్యవచ్ఛిన్నా ఆకాంక్షసహితా పదా వళీ కావ్యం, అని లక్షణము.

ఇష్టార్థవ్యవచ్ఛిన్నా యనుటచే నిం దర్థగతగుణాదులం జెప్పుట యప్ర సక్తకథనము కాఁజాలదు.

ఋక్కాద్యదులందు శబ్దార్థోభయవృత్తిచే భాష్యకర్త మొదలగువారలచే "ఋచః పఠంతి" అను మొదలగు స్థలములయందు లక్షణ నంగీకరించుటఁజేసి "కావ్యం పఠితం అర్థస్తు నజ్ఞాతః" అను స్థలమందు లక్షణ నంగీకరించి లోకోక్తు లఁ గుదుర్చుట శాస్త్రదూష్యము కాఁజాలదు.

ఈపక్షమున గుణాలంకారవర్జితములకు దోషసహితములకుఁ గూడఁగా వ్యత్వము సిద్ధించుచునే యున్నది. లోకోత్తరానందజనకత్వము లేమింజేసి "పు త్రోజాతః మృత శ్శత్రుః" అను మొదలగు నవి కావ్యములు కాఁజాలవు.

కాన నేరీతి నాలోచించినను దండికృత మగుకావ్యలక్షణమే నిర్దోష ముగ నున్న దనవలయును.

కొన్ని వృత్తములు : తన్మతభేదములు

— దువ్వూరి సూర్యనారాయణమూర్తిగారు, కొవ్వూరు. —

వాఙ్మయము వేదకాలమునుండియు గద్యాత్మకముగను పద్యాత్మకముగను విరాజిల్లుచుంట సర్వలోకవిదితము. దాన నొకశాఖగా నుండి చిరకాలమునుండియు వాడఁబడుచు గద్యపద్యాత్మకముగఁ బెంపొందుచున్నది యాంధ్రభాష. ఇయ్యది పద్యాత్మకముగా వాడుకలోనికి రాకమున్న కొన్నిరకములగు దరువులవలెను జిన్నచిన్న గేయములవలెను దాళానుగుణముగఁ బాడుకొనఁబడుచు నుండెడి దని విమర్శకులు తెలిపియే యుండిరి. రాను రాను గద్యమునకన్నఁ బద్యమున శ్రుతిసుఖము హెచ్చుగ నుండుటచేఁ గొన్నివిధము లగు నియమములచేఁ గొన్ని పద్యములు బయలుదేఱినవి. ఇయ్యవి గానార్హము లై హృదయరంజకముగ నుండుటచే జనుల కత్యంతప్రేమపాత్రము లై ప్రబంధరూపములుగను దృశ్యకావ్యరూపములుగను నభివృద్ధి నందినవి. అట్టికావ్యముల నుండువృత్తములు బహువిధము లై నడకలు గలిగి నామాంతరముల నందినవి. వానినామముల ననుసరించి యావృత్తమున కిన్నిపాదము లనియుఁ బాదమున కిన్నియక్షరము లనియుఁ గూడ నేర్పఱుపఁబడినవి. ఆయానియమప్రకారము కూర్చుటలో నడక చెడిపోకుండునట్లను, సుకరముగ నావృత్తముల వ్రాసికొనఁగోరువా రీనియమానుసారముగా నడువవలె ననియుఁ గొన్ని గణము లేర్పడినవి. గణ మనఁగాఁ గొన్ని గురులఘువుల సమూహము. ఈయవి యక్షరముల నాశ్రయించి యుండును. వీనినే "హ్రస్వం లఘు, సంయోగే గురు, దీర్ఘంచ" అని పాణిని మొదలగువారు చెప్పియున్నారు. ఇట్టిగురులఘువులతోఁ గూడినగణములయొక్క నడక నాశ్రయించిన కూర్పే వృత్త మనఁబడును. ఈవృత్తపాదమున కెన్నియక్షరము లుండునో యది యన్నవఛంద మని కూడ మనవారు పేరు పెట్టిరి. ఆఛందము లిరువదియాఱు అని లక్షణకర్తలు విభజించియున్నారు- ఈఛందములఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య కొన్నికోట్లతరబడి కలదు. ఈఛందములలోఁ జేరినవియే సమవృత్తము లనియు నీఛందముల దాఁటినవి విషమవృత్తము లనియు వీనవిభాగము. ఇట్టివృత్తములలో ననేకవిధము లగు వర్ణావృత్తులు రానురాను బయలుదేఱినవి. అట్టియావృత్తిలో ననిర్వాచ్యమైన సుఖము శ్రవణమునకు గలుగు నని మనపూర్వులు తలఁచి యుండుటచే

నిష్క్రియావృత్తి చేయవలయు ననునొకనియమము కొంతకాలమునకు బయలు దేఱినది. మఱి కొంత నాగరికకాలము రాను శ్రుతిసుఖార్థము నిలుపువర్ణసంతతి నియమబద్ధమై తప్పక యావృత్తములఁ బరిగణింపఁబడుచు శాసనమైనది. ఈశాసనము లనేకరీతు లగునామములతో లక్షణగ్రంథముల నుదయింపఁజేసినవి. అట్లగుచు మఱికొంతబలమును సంపాదించినవై యతినియమముల దాఁటరా దనియుఁ బద్యకవితల నట్లువ్రా రంద ఱీనియమములనే పాటింపవలె ననియు నట్లుచేయక పుస్తకముల వ్రాసిన నపకృతి నందినవారికి గొప్పగొప్ప కష్టములు వాటిల్లు ననియు నట్టిగ్రంథము కుగ్రంథమగు ననియుఁ గవి కుకవి యనిపించుకొను ననియుఁ జాటినవి. నాఁటినుండియు భాషాసాంప్రదాయము మాఱుటతప్ప పూర్వనియమములు నిలిచియే యున్నవి. కాని రానురాను కొన్నిబిగింపులు సడలినవి. భీమన పదియతులనే చెప్ప నప్పకవి నలువదిరెండ్యతిని, మఱికొంద ఱిరువదియొక్కయతులను చెప్పియున్నారు. వారిలో వారే యఖండాదియతులవిషయమునఁ బూర్వమతముల ఖండించుచు స్వమతధ్వజముల నాటియుండిరి. ఇట్లే వృత్తములలోఁ గూడ లక్షణకర్తలు కొన్నిభావభేదముల నంది యున్నారు. ప్రకృతమున నావృత్తములఁగూర్చి కొన్నియస్పష్టవిషయములను వారివారిమతభేదములను నీక్రిందఁ బొందుపఱుతును.

1. జలదరవవృత్తము:—"నననననలునలనొడఁబడినయువిసయువిధివినుమురే
చన మనుయతిని నిలుపఁగ మహిని జలదరవమగుగురువుతోన్."

పైవృత్తమున రెండుపాదము లని గ్రహింపవలెను. లక్షణము లక్ష్యము గూడ నదియే. దీనిలో యతిస్థానము "మను" అనఁగాఁ, బదునాలుగక్షరములు దాఁటినవెనుక నని చెప్పఁబడినది. ఇయ్యది యప్పకవీయమున "ధరణిధరగతి" అను నామాంతరము నంది యీలక్షణముగనే యున్నది. యతులు మాత్రము పాదమునకు రెండేసి గలవు. ఎనిమిదియక్షరముల తరువాత నొకయతియుఁ, బదునాలుగక్షరములు దాఁటినవెనుక నొకయతియు నున్నది. కవిజనాశ్రయమునఁ బాదమున నొక్కయతియే నిలుపఁబడినది. తక్కినలక్షణము లన్నియునసమములు ... ...

2. మానిని:—కారకముల్ క్రియ గన్గొన నేడుభకారము లొక్కగకారముతో
గౌరవమై చనఁగా యతివం ద్రెటఁగల్గినమానిని ... ..."

పైపద్యపాదమునకుఁ బూఁడుస్థానముల యతి కనుపించు చున్నది,

గాని, "పంక్రైట" అని స్పష్టముగాఁ బాదమున క్షోక్ష్యయతియే యని కవిచెప్పి నాఁడు. ఈవిషయ మప్పకవీయమున స్పష్ట మగును. అనఁగా నందు పాద మున విచ్ఛేదత్రయము గానుపింపలేదు. ఇఁక ఛందోదర్పణమున నేతద్భిన్న మార్గ మంగీకరింపఁబడినది చూడుఁడు.

"...............అద్రిభసేవ్యగురుద్విలసిల్లురసత్రయచిత్రయతుల్
    వన్నుగ నొందత్రిభాసురవిక్రమభంగిగమానిని........."

పై పద్యమున "రసత్రయ" అనుశబ్దముచే షడ్రసములు గాన నాఱక్ష రముల వ్యవధానముగా మూఁడుయతు లని కవి స్పష్టపఱిచినాఁడు. ఆశబ్దముచే పదునెనిమిది యనుటకు వీలులేదు, "చిత్రయతుల్" అని బహువచన ము న్నది గాన-ఉదాహరణను, చూడుఁడు.

"వన్నె యొనర్చిన, వాహినియాతని, వామపదంబున, వాలెననన్" ఇట్లే నాలుగుపాదములందును నాఱక్షరములు వ్యవధానముగా యతిత్రయము నిలు పఁబడినది. తక్కినవిషయములలో లక్షణకర్తల కైక్యము లేకపోలేదు. పదు నెనిమిదియక్షరములు దాఁటినవెనుక యతియన్నను నితరులకన్న భిన్నమే.

3. లయగ్రాహి:—

ఇంబడరఁగా భజసనంబులకడన్ భజసనంబులుభకారమునొడంబడలయగ్రా
హింబరఁగఁజెప్పకలశంబిడినయట్లుయగణంబుకృతిమీఁదనమరుంబరహితార్థీ.

పై పద్యమున గణములు తప్ప మఱేవిషయము చెప్పఁబడియుండలేదు. వృత్తమునకువలెఁబ్రాసకనఁబడుచున్నది. ప్రాసయతులే తత్తత్స్థానములనిలుపఁ బడినవి, కాని, యవెన్నిపట్టుల నిలుపవలెనో తెలియదు, పాదమునకు మూఁడు పట్టుల కనఁబడుచున్నవి. అనంతునిఛందమున "ఏకోనచత్వారింశన్మాత్రాగర్భి తంబు త్రింశదక్షరంబులైన లయగ్రాహి యగు" నని మాటలతోఁ జెప్పఁబడి నది. లక్షణమున యతులవిషయము కవిజనాశ్రయమునే యనుకరించుచున్నది. "ప్రాసముల్ గ్రందుకొని" యనుటవలన వృత్తప్రాసములు ప్రాసయతులుంగూడ గ్రహింపవచ్చును. అప్పకవీయమున నగమ్యము లన్నియు వాచ్యములైనవి, గాన, దానిప్రకారము చూచుకొనినఁ బైవన్నియు సరిగనుండును.........

4. లయవిభాతి:—పైవృత్తవిషయమున నందఱును నేకీభవించియే యుండిరి. అప్పకవీయము ననుసరించి చూడ నాల్గుయతులు పాదాంత మగు వఱకు నిలుపవలె నని తేలుచున్నది. కాని యప్పకవి లక్షణపద్యమును గొంత

దిద్దవలసియున్నది. "ససనద్వయము వెనుక ససగంబులను నిలిపి" అని యు న్నది. ఇది కేవలము లక్ష్యవిరుద్ధము. ద్వయ మనుచోట త్రయ మని యుండ వలెను. ఇయ్యది యచ్చుతప్పో పరిశీలనకర్తలలోటో యయియుండవలెను గాని అన్యథా కాదు.........

5. త్రిభంగి:—ఈవృత్తవిషయమై భిన్నాభిప్రాయము లున్నవి. కవిజనాశ్ర యకర్త నాలుగునగణములును రెండుసగణములపై భమసగలు పాదమునకుఁగలిగి యీవృత్త ముండు నని చెప్పెను. మఱియు "వడి దప్పక ప్రాసము లొప్పక" అని యతి లేదనికూడఁ జెప్పియున్నాఁడు. అనంతునిఛందమున నాలుగనగణము లును ససనమసగలనుగణములు పాదమునకు లక్షణ మని చెప్పఁబడినది. ఇత రవిషయము లేమియుఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. లక్ష్యదృష్టిని జూడ మొదటి రెండుపాదముల రెండుప్రాసయతు లున్నవి. మూఁడునాలుగుపాదముల మూఁడేసి ప్రాసయతు లగపడుచున్నవి. ప్రాసము కలదు. ఈలక్షణమును గవిజనాశ్రయ లక్షణమును జూడ నేమియు సంబంధ మున్నట్లగుపడదు. ఇఁక, అప్పకవీయ మును జూచిన, ఆఱునగణములును రెండుసగణములును భమసగములు పాద మునకు లక్షణ మన్నట్లు తెలియుచున్నది. కాని పద్యమునందు నగణము లా ఱును ససభసగములును బాదమునకు లక్షణ మని చెప్పఁబడినది. ఇది లక్ష్య విరుద్ధము. ససభమసగలని దిద్దిన విరోధ ముండదు. తక్కినవిషయముల నియ్యది యస్పష్టముగ నున్నది. రెండుపద్యము లుపయోగించి లక్షణము చెప్పినను నీతఁడు స్పష్టముగా నియమింపలేకపోయినాఁడు. "షడ్యతిసంగిన్" అని పద్య మునఁ జెప్పినపదమునకు సరియగు నర్థము గనఁబడదు. ప్రాస కలదు. పాద మునకు రెండుప్రాస యతులైన ట్లగపడుచున్నది. కవిజనాశ్రయమున "వడి దప్పక" అనెడినియమము దీనిచే బాధింపఁబడెను. ఎనిమిదింట యతిస్థానము- అక్షరముల లెక్కనుబట్టి యప్పకవిది నీతనిది నొకఛందముననే పుట్టిన వని మాత్ర ము చెప్పవచ్చును. కవిజనాశ్రయుని త్రిభంగి త్రిభంగిగానే యున్నది. ఇయ్యది విజాతీయమై నామమాత్రసాదృశ్యముగా నున్నది.........

6. విషమసీసము:—ఇయ్యది కవిజనాశ్రయమున నుత్సాహవృత్తము క్రింద గీతిగాని యాటవెలఁదిగాని రచించిన పైవృత్త మగు నని లక్షణము చె ప్పఁబడలేదు. ఈయర్థము స్పష్టముగా లక్షణమునుండి వచ్చుటలేదు. గీతి విష

యము పద్యమున లేనేలేదు. దీని నన్యలక్షణకర్తలమార్గ మారసి కొందఱు చిన్నమార్పు చేసిరి.

"ఉత్సాహ మయ్యె నిదియు నుం బ్రశస్తముగ నొనర్పఁగన్" అనెడిచోట, ఉత్సాహమయ్యె గీతియును బ్రశస్తముగ నొనర్పఁగన్" అనిదిద్దినారు. అప్పుడు గీతివిషయము స్పష్టపడును. అనంతుఁ డీక్రిందిగీతిలో వృత్తమునకువలెఁ బ్రాస గూడ నుండవలె నని చెప్పియున్నాఁడు. చూడుఁడు.

"ప్రాసములును వడులు భాసురంబుగ నిట్లు విలసితముగ నాటవెలఁదియందు నుత్సుకతనొనర్చి యుత్సాహమది నిల్ప విషమసీస మమరు........."

చెప్పుటయే గాని తాను జేసి యుండలేదు. మఱియుఁ గవిజనాశ్రయమున నుత్సాహతుదను గీతియే యుండవలయు నని తేలుచున్నది. అచ్చటచ్చట నీతఁ డాటవెలఁదికిని గీతికిని యభేదము కల్పించి యున్నాఁడు. అనంతుఁడు గూడ నన్నిసీసలక్షణములకుఁ గుప్తముగా నొకపద్యమునఁ జెప్పుచు, ఉత్సాహ తుదను గీతి పరఁగ విషమసీసం బగు భానుతేజ"అని చెప్పుట పైవిధిని బలపఱుచుచు నేయున్నది. కవిజనాశ్రయుని సర్వసీసలక్షణపద్యమున విషమసీసమునకు "తుదనుగీతి పరఁగవిషమసీసం బగు భానుతేజ" అని లక్షణము చెప్పెను. దేనితుదనో చెప్పకపోవుటచే,

"అది యె సమసీస ముత్సాహ తుదను గీతి, పరఁగవిషమసీసం బగు... ......" అని దిద్దిరి. అప్పకవి యీవిషయమును స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. గీతమందు ప్రాస యనవసర మని లక్ష్యమునుబట్టి తేలుచున్నది. ఈవిషయమున ననంతుఁడే మార్గాంతరస్థుఁ డైనాఁడు.

7. వడిసీసము:—కవిజనాశ్రయమున "మున్నెకొన్న యతి పాదమందెల్ల నడరిన వడిసీసమనఁగఁ బరఁగు" అని లక్షణము చెప్పఁబడినది. లక్ష్యముగూడ లక్షణవిరోధముగ లేదు. అనంతుఁడు గూడ నీమతముననే చేరినాఁడు. అప్పకవి మాత్రము "ఆది నేవడి నిల్పి రావడే పదమెల్లఁ జేయనయ్యది వడిసీస మయ్యె" అని లక్షణమును జెప్పి లక్ష్యము తద్భిన్నముగా నిచ్చినాఁడు. చూడుఁడు:—

"విజయసారథిఁగాని, వినుతింపఁగానొల్ల, గిరినాయకునిగాని, కీర్తిసేయ"

పైపాదాదిని ప్రాణియతి నిలిపి రెండవయర్ధమందు వర్గయతి నిలుపఁబడినది. మూఁడవపాదము మాత్రము స్పష్టముగా నున్నది.

"పద్మనాభునిగాని, పాటింపఁ గానొల్లఁ, బార్థివపతిఁగాని, ప్రస్తుతింప"

ఈపాదమున నభిన్న మగు వర్గయతి నిలుపఁబడినది. దీనినిబట్టి చూడ లక్షణమందలి పదశబ్దాభిప్రాయ మెంతవఱకు సార్థకమో తెలియకున్నది. సీస పాదార్ధమే పద మని తాను గ్రహించినట్లు తేలుచున్నది. అట్లుచెప్పుట యనవ సరము. అట్టి ఖండమందు నిలుపవలసిన యతి యొక్కటే గాన నిట్టివిషయము న నన్యోన్యము భేదము కనుపించుచున్నది.

8. ప్రాససీసము:—కవిజనాశ్రయంబున నిద్దానిలక్షణ మిట్లున్నది.

"వృత్తంబునకువలె వెలయ నాల్గుడుగుల వెసఁ బ్రాసములు నిల్పి
విరతు లునుప ... ... ప్రాససీసంబగు"

ఈపాదచతుష్టయద్వితీయతుల్యహల్త్వము గీతియందుఁ గూడఁ బొ డకట్టుచున్నది. ఇచ్చట, అనంతుసమతమున గీతమందు ప్రాసనియమ మగపడదు. ఈతనిలక్షణమునఁగూడ గీతివిషయమునే చెప్పియుండలేదు. ఈనియమము నను సరించియే కొందఱుప్రాససీసలక్షణమునందే కలిపి యక్కిలిప్రాససీసమునకు లక్ష ణము నుభయలక్ష్యభూతదృష్టితోఁ జెప్పిన కవిజనాశ్రయుని పద్యమును గొం చెము సవరించిరి. "దీనిపశ్చిమార్థంబున ప్రాసంబు వేఱొక్కప్రాస మైన" అను చోట దీని, అనుదానిని తీసివైచి గీతి అని నిలిపిరి. అప్పు డర్థము గీతిన్=గీతి యందునను, పశ్చిమార్థంబునన్=ప్రాససీసపాదద్వితీయభాగమునను, వేఱొక్క ప్రాసమైనన్=ప్రాససీసమం దేప్రాసనిలుపఁబడెనో తదభిన్నమై తదధికమైన మఱి యొకప్రాసమును నిలుపఁగా నని చెప్పుకొనవలెను. ఇట్లు చెప్పుకొన్నచో, ప్రాసాక్కిలిప్రాససీసములలో ననంతుఁడును సీతఁడును సఖ్యపడుదురు. అప్పుడు కవిజనాశ్రయమందలి పద్యలక్షణమున గీతియందలి ప్రాసనియమమును నాల్గవ సీసపాదఖండద్వయమందలి ప్రాసనియమమును నక్కిలిప్రాససీసమున కుదాహర ణములు గాని ప్రాససీసమున కుదాహరణములు గావని గ్రహింపవలెను.

కవిజనాశ్రయునికన్న విశేషముగ వృత్తప్రాస, సర్వతఃప్రాస లనుసీసద్వ యములను, అప్పకవి యనంతులు చెప్పినారు. అందప్పకవీయమున "ప్రాస మారంభ్రులఁ 'బదిలంబుగానిల్ప, నక్కిలిప్రాససీ సాఖ్యమగును' అని లక్షణము చెప్పఁబడినది. వృత్తప్రాససీసమునకే పూర్వముద్రణప్రతిలో నక్కిలిప్రాససీస మనుపే రుండెడి దని యాపేజీలోఁ గ్రిందిభాగమున వ్రాయఁబడియున్నది. అట్లైన నియ్యది పైలక్షణకర్తలతో భిన్న మగుచున్నది. గీతపాదచతుష్టయ మందును ప్రాసనిలుపవలె నని వారిరువురమతము. గీతప్రథమచతుర్థపాదము

లలోనే యీనియమ మున్నఁజాలు నని యప్పకవిమతము. ఎట్లైనను భేదము తప్పలేదు. అనంతుఁడు గూడ సీవృత్తప్రాససీసమును జెప్పెను గాన నప్పకవీయమందలి నామమును మార్పక మాత్రమన్న ననంతుఁడు గీతిలో నేపాదమందునను గూడఁ బ్రాస కావలె నని చెప్పియుండలేదు. లక్ష్యమునఁ గూడ లేదు. కాన సీవిషయముల భీమనరంగరాజులే కలసిరి గాని యప్పకవిమతము వేరైనది. సర్వతఃప్రాససీసమున నిద్దఱు నేకీభవించిరి. ఇయ్యది కవిజనాశ్రయమందలి ప్రాససీసమం దంతర్భవింపదు. దీన, పాదచతుష్టయమందునను వృత్తమునకువలెఁ బ్రాస నిలుపవలెను. సర్వతఃప్రాసమునఁ బ్రాసయు యతిస్థానమునఁ బ్రాసయతులును నయి యుండవలెను.........

9. త్రిపద :—ఇయ్యది మూఁడుపాదములతో నున్నది గాన నా నామము నందినది. దీనికిఁ బ్రాస మున్నది. యతి లేనట్లున్నది. ఈవిషయ మప్పకవి చెప్పినాఁడు. "వళిలేక నలరారుఁ ద్రిపద" యని, కాని ప్రథమపాదమధ్యమున యతిస్థానమందువలె గుర్తునిలుపఁబడినది. అయ్యది యచ్చుతప్పయి యుండనోపును. లక్షణకర్తలు సందేహముగాఁ బద్యముల వ్రాయుట యిట్టిప్రమాదములఁ గలిగించుట సహజమే. మఱియు నది పాదచతుష్టయభ్రమ గలుగఁ జేయుచున్నది. ఈప్రథమపాదయతివిషయమున నప్పకవీయముననే గాకతక్కిన వారిగ్రంథములఁగూడ నిట్టిభ్రాంతియే కనఁబడుచున్నది చూడుఁడు.

కవిజనాశ్రయము :—త్రిదశేంద్రులాఱగు । పదియగు నెడనకు౯.

ఛందోదర్పణము :—సరవిఁబ్రాసమునంది । సురపతుల్ నలువురు.

అప్పకవీయము :—తొలుతను నల్వు రిం । ద్రులు రెంటమూఁటను.

పై వారు యతివిషయమును గూర్చి చెప్పకున్నను గూడ దని చెప్పిన యప్పకవిగూడ నిట్టిసందేహమునకుఁ దావులేకుండ వ్రాయలేకపోయినాఁడా? కాదు. ఇది కేవలము మనస్సంకోచమే, కవిజనాశ్రయమున యతియున్నదా? లేదా? అనునిర్ధారణ లేక యతి కనుపించుచుండుటచే ననంతుఁడుఁగూడ గోడపైపిల్లివాటముగ నెట్లనుకొన్నను బాధకలుగ దని సందిగ్ధముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. మఱియొకసంగతి. కవిజనాశ్రయుని లక్షణలక్ష్యములకు విరోధమున్నది. దానికి సరియగునర్థము కుదురకున్నది. పై వారిలక్షణమైన నావృత్తమునకుఁ బట్టలేదు. అందువలనఁ దప్పనుటకువీలులేదు. ఏమందురా? అయ్యది.

"బిసరుహోద్భవగణం బనదళస్థానదొళ్

బిసరుహానేత్రే గణమెబర్ళుళ్లిదవు
బిసరుహానేత్రే త్రిపదిగే''

అనెడి కన్నడలక్షణమునకు సరిపడి యున్నదని క్రింద వ్రాయఁబడినది. పై పద్య ప్రథమపాదమందుఁ గూడ యతి కల దనియే సూచించుచున్నది, గాని, యీ భేదముల నేది నిశ్చయమో ప్రమాణగ్రంథలక్ష్యము దొరకువఱకును నిర్ణయింపఁజాలము. ఈపై వారిలక్షణమునకుఁ గవిజనాశ్రయునిలక్షణపద్యముల సరిపుచ్చవలెనన్న రెండవపాదమును-

"గదియ రెండిటను మూఁడిటను" అని సరిచేసిన భేదమువాటిల్లక గణములు మాత్రము సరిపడును.........

10. చౌపద:—దీనిలక్షణ మన్నిటియందునను సమముగానేయున్నది. అనంతుఁడు మాత్రము పాదాంతమందు లఘువునే నిలిపినాఁడు. తక్కినవారి లక్ష్యముల గురువున్నది.........

11. షట్పద :—ఇయ్యది రంగరాట్‌ఛందమున స్పష్టముగా నున్నది. ఆఱుపాదములచే నుండుట యిద్దానికి సార్థకనామము. ఆఱింద్రగణములు నొక చంద్రగణమును బాదత్రయ మగు నని దీనిలక్షణము. ప్రాస గలదు. వడి లేదు. చంద్రగణము మూఁడాఱుపాదములనే యుండును. కవిజనాశ్రయమున నీ యర్థమే చెప్పఁబడెను గాని పద్యము భ్రష్టమైనది. ముద్రణ పాదవిభాగము గా లేదు. ప్రాసము కొన్నిపట్టులఁబోయినది. గణములకూర్పు పోలేదు. దానిని

"త్రిదశేంద్ర గణములు
కుదురనిర్మూఁడిడి
కదియనంత్యంబునఁ జంద్రుఁగూర్చి
తుది యిట్లుగాకూర్ప
నది యతిలేక ష
ట్పద మగు మల్లియరేచనాఖ్య''

ఈరీతిగా సవరించిన లక్ష్యలక్షణసమన్వయముగా నుండును. ఇంక నప్పకవీయమున నీలక్షణ మంతయు సరియగురీతినే యున్నది గాని లక్ష్యపద్యమున "పాద మీఁనూటితో నాల్గుఁజేసిన" అని యున్నది. ఈనాల్గు అనుదాని కర్థమున్నట్టు లగపడదు. కొంచెము మార్చిన సరిపడును, గాన, దీనిపైమూఁడాఱు పాదముల

"భాసిల్లమూఁడగు, నీసూటి రెట్టించి"
అను చిన్నమార్పుఁ జేయవలెను............

ఇట్లు లక్షణకర్తలలో ననేకభేదము లనేకస్థలములఁ గనఁబడుచున్నవి. ఇంకను గొన్నివృత్తములలోఁగూడ నున్నవి. గ్రంథవిస్తరభీతిని ముగించితి. ఈ యిక్కట్లు సామాన్యముగాఁబూర్వలక్షణముల దిద్దుటవలన వచ్చుచున్నవి. రాను రాను మూఁడునాల్గుశతాబ్దములనాఁటికిఁ గవి తన గ్రంథమునఁ బ్రయోగించిన పదములు నశించి, అధికపాఠమయము లగుచున్నవి. ఇట్లే కొంతకాలమునకు నిరర్థకములు గూడ నగుచున్నవి. ఈదిద్దులు పూర్వమునుండియు వచ్చుచునే యున్నవి. నూతనముగ వ్యాకరణ మొకటి వ్రాయవలెనన్న పండితుఁడు కొన్ని ప్రయోగములఁ బ్రమాణగ్రంథముల మార్పుచేసి యిట్టివిశేషములు తత్పూర్వులు చెప్పియుండలే దని నేనే క్రొత్తగాఁ బరిశీలించితి ననియుఁ గూడఁ జెప్పుట మనము ప్రౌఢవ్యాకరణాదులలోఁ జూచుచునే యున్నాము. ముఖ్యముగా నతి కష్టతరములగు నిట్టిపెద్దవిషయముల నొకపద్యమున నిమిడింపవలె నన్న నస్పష్టత లెక్కువగానే యుండును; గాని యేకచ్ఛందోజాతములై నామసాదృశ్యమును గూడ నందుచు వానివానినియమములలోను గణములలోను భేదము లక్షణకర్తలలోఁ గననగుట వింత. ఇయ్యది వారివారి స్వతంత్రములను దెలుపుచున్నవి, గాని, నియమప్రకార మనుసరించుట లేదు. ఇట్లు వృత్తములలోనే గాక యతులలోఁ, బ్రాసములలో మఱియు ననేకవిషయములలో నిట్టిమతభేదము లుంటచేతనే శాస్త్రము కఠినమై బహుమార్గములఁ ద్రొక్కుచున్న దనుట సర్వవిదిత మని విరమించుచున్నాను.

సోమనాథస్తవము.

— బండారు తమ్మయ్యగారు, కాకినాడ. —

ఈ పేరుగల చిన్నద్విపదకృతి యొకటి పాలకురికి సోమనాథకృతమని చిరకాలమునుండి వాడుకలో నున్నది. ఈ నానుడి ననుసరించియే, ఆంధ్రపత్రిక దుందుభి సంవత్సరాదిసంచికలో, పాలకురికి సోమనాథునిఁ గూర్చి నేను వ్రాసినవ్యాసములో "సోమనాథస్తవ మని మఱియొకద్విపదస్తవము తెలుఁగుభాషలోనే యీకవివరుని దొకటి గలదు" అని వ్రాసితిని. ఆంధ్రగ్రంథమాలలోఁ బ్రకటితమయిన బసవపురాణము పీఠికలోఁ దద్గ్రంథపరిష్కర్త లగు బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు సోమనాథస్తవమును గూర్చి నేను వ్రాసినవ్రాఁత నిరాధార మని యీక్రిందివాక్యములు లిఖించిరి.

"అది యోరుఁగంటిలో ముదిగొండ శంకరారాధ్యులవారిచేఁ బరిష్కృతమై ముద్రితమైన మోక్షోపాయ" మనుపుస్తకమునఁ గల సోమనాథస్తవమే యగునేని దానికిఁ గర్త పాల్కురికి సోమనాథుఁ డనుట నిరాధారము. దాని ముగింపి ట్లున్నది. "భక్తుల సంగంబు, భక్తసద్గోష్ఠి-భక్తులపదసేవ, పదపడి చేయఁ। గరుణ నొసంగవే, కైలాసవాస, గురునాథ శ్రీపాలకురికి సోమేశ!" తద్రచనము సోమనాథునిరచనమువలె లేదు. తమ్మయ్యగారు పేర్కొనిన సోమనాథస్తవ మింకొకటి కల దేమో! సోమనాథుని గ్రంథములనెల్లఁ బఠనపాఠనాది ప్రచారమునకుఁ దెచ్చినవాఁడు తచ్ఛిష్యపరంపరలోనివాఁడు నగు పిడుపర్తి బసవన్న* యీగ్రంథమును బేర్కొనలేదు."

పూర్వోక్తమయిననావ్యాసమును వ్రాయునప్పటికి నేను శ్రీశంకరారాధ్యులవారు ప్రకటించిన మోక్షోపాయ మనుగ్రంథమును జూచి యుండలేదు.

* పద్యబసవపురాణమును పాలకురికి సోమనాథుని కంకితముగా రచించినవాఁడు పిడుపర్తి బసవకవిపుత్రుఁడు సోమనాథుఁ డని యీగ్రంథమువలనను నందలి గద్యమువలనను గాననగును. కాని శ్రీశాస్త్రిగారు తమవిపరీతపరిశోధనఫలితముగఁ దద్గ్రంథకర్త పిడుపర్తి బసవన గాని సోమనాథుఁడు కాఁడని వ్రాసినారు. అట్లే వీరశైవదీక్షాబోధకర్త పిడుపర్తి బసవన యని యీగ్రంథమువలనఁ దెలియుచుండఁగా సోమనాథుఁ డని వ్రాసిరి. తండ్రి కొడుకులఁ గూర్చి వీరొనర్చిన యీతబ్బిబ్బులు, తాఱుమాఱులు నప్రమాణము లని "పిడుపర్తికవులు" (సమదర్శిని ది 30-4-32) అను వ్యాసమున సప్రమాణముగ నిరూపించియుంటిని.

అప్పటికి నేఁ జూచిన సోమనాథస్తవము, ఏలూరు వాస్తవ్యులు శ్రీ కొండగుం
టూరు నాగభూషణముగారు ప్రకటించిన యొకమిశ్రగ్రంథములోనిది. దాని
లో నీసోమనాథస్తవమే గాక, కోటప్పరగడ, సహస్రగణమాలిక మున్నగునవి
ప్రకటింపఁబడినవి. అందులో సోమనాథస్తవము చివర "ఇది శ్రీ పాల్కురికి సోమే
శ్వరవిరచితము" అనికూడ ముద్రింపఁబడినది. దీనినిబట్టియు వీరశైవ ప్రపంచ
మునఁ బరంపరాగతముగ వచ్చుచున్న వినికిడినిబట్టియు నీకృతి పాలకురికి సోమ
నాథకృతమే యను విశ్వాసముతో నావ్యాసములో నే నట్లు వ్రాసి యుంటిని.
శాస్త్రిగారి వ్రాఁతలను జూచినతరువాత శ్రీ శంకరారాధ్యులవారు ప్రకటించిన
మోక్షోపాయ మను గ్రంథమును గూడఁ జూచి యందుఁ బ్రకటిత మయిన
సోమనాథస్తవమును శ్రీ నాగభూషణముగారి గ్రంథమందలిదియు నొకటియే
యని గ్రహించితిని.

శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారీద్విపదకృతి సోమనాథకృతము కా దనుటకుఁ
గల కారణములను విస్పష్టముగ వివరింపరయిరి. కృత్యంతమున నున్న "గురు
నాథ శ్రీపాలకురికి సోమేశ, వరసుప్రభుండైన పాల్కురికి నిలయ" అనుపంక్తు
లనుబట్టి యీకృతి యన్యవాదకోలాహలమును నీసశతకమువలెనే పాలకురికి
సోమనాథుని కంకితముగా నాతని శిష్యప్రశిష్యకోటిలోఁ జేరిన మఱియొకకవి
రచించియుండు ననుభ్రమకు లోనయి వీరిట్లు వ్రాసియుండరుగదా! అట్లైనైన
చో నీభ్రమ కేవలము నిరాధార మని యీస్తవమును సవిమర్శముగఁ బఠించు
వారికిఁ దోఁపకమానదు. పయిపంక్తులలో సంబోధింపఁబడిన పాల్కురికి సోమే
శుఁడు పాలకురికి సోమనాథకవి జన్మస్థానమగు పాలకురికి గ్రామమున సోమేశ్వ
రనామమున వెలసిన శివలింగమే గాని యీపేరుగల యొకమానవుఁడు గాఁడు.
పాలకురికి సోమనాథకవి నిజామురాష్ట్రమున నోరుఁగంటి ప్రాంతమున నున్న
పాలకురికి వాస్తవ్యుఁ డని యాతని గృహనామమును బట్టియు, అన్యవాదకోలా
హలమందలి సీ."భవదీయసంబంధభాసురంబయ్యె నేభాగ్యంబు చేసెనో పాల
కురికి" అను పద్యమునుబట్టియు గ్రహింపఁదగును.

పాలకురికియందు వెలసిన సోమనాథేశ్వరుని పేరే మనసోమనాథకవి
కాతని తలిదండ్రులు పెట్టియుందురు. ఈవిషయములు శ్రీ శాస్త్రిగారు కూడ
గుర్తింపకపోలేదు. "సోమనాథుని నెలవు" అను శీర్షిక క్రింద వారు వ్రాసిన వా
క్యములు చిత్తగింపునది. తనస్వగ్రామమున వెలసిన సోమేశ్వరుని పేర సోమనా

థుఁడు తన ప్రథమవయస్సులో నీకృతి రచించి యుండవచ్చును. ఈపాలకురికి సోమేశ్వరుఁడు బమ్మెర పోతనామాత్యునకుఁ గూడ మొదట నిష్టదైవముగా నుండినట్లు పాలకురికి ప్రాంతమున నిప్పటికిని పాడుకలోనున్న

"పాలకురికినిలయా- సోమయలింగా పాదములకు శరణు- వురమగ బమ్మెర పోతరాజుకు మీరారు కోరిన వరములు కృపచేసినారఁట- పాల్కురికినిలయా......"అను పాటవలన గ్రహింపఁదగును. కావునఁ గృత్యంతమందలి "గురునాథ శ్రీపాలకురికి సోమేశ" ఇత్యాదివాక్యము లీకృతి సోమనాథకృతమనుటకు బాధకము లెంతమాత్రము కానేరవని విస్పష్ట మగును. ఇఁక నిది సోమనాథకృతమే యని యనుమానించుటకు నాకుఁ దోఁచిన సాధకముల నివేదించుచున్నాఁడ.

సోమనాథుఁడు బసవపురాణ, పండితారాధ్యచరిత్రముల యవతారికలలో ద్విపదకావ్యరచనమును సమర్థించుకొనుచు వ్రాసిన వాక్యములును ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్లుననుటకు "అనియతగణైః" "యతిర్వా" "ప్రాసోవా" అనిచూపిన ప్రాచీనసూత్రములను జూడ నాతనికాలమునాఁటికే లోకమున ద్విపదకావ్యములయెడ నొకకరణి నిరసనమును ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి కూర్పరాదను నభిప్రాయమును వ్యాప్త మయినట్లు లూహించుటకుఁ జాలనవకాశము కలుగుచున్నది. సంగీతమునందును, ఇంద్రచంద్రగణములతో నేర్పడు సీసగీతాదికములందును జెల్లెడి ప్రాసయతి యక్షగణములచేతనే యేర్పడి పాటవలెఁ బాడుకొనుటకు మిక్కిలి యనువగు ద్విపదలలోఁ జెల్లనేర దనుట సమంజసముగాఁ దోఁపదు. ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి నంగీకరించుట ప్రాచీనకవి సమ్మతమనియే నాయభిప్రాయము. మన కుపలబ్ధము లయిన ద్విపదకావ్యములలో సోమనాథునికృతులే ప్రాచీనతమములు. అంతకుమున్ను వెలసిన ద్విపదకావ్యములు మనకు లభింపనందునఁ బ్రాచీను లీప్రాసయతి నెంతవఱకు ద్విపదలలోఁ బాటించిరో నిర్ణయింపరాకున్నది. కాని తనకాలమునాఁటికి వ్యాప్త మయిన యీప్రాసయతి నిరసనమును సోమనాథుఁడు గూడ మొదటఁ గొంతవఱకుఁ బాటించి వయస్సుమీఱినకొలఁదిఁ, బాండిత్యము హెచ్చినకొలఁదిఁ బ్రాచీనసంప్రదాయమును గుర్తించి ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్లుననుటకుఁ బ్రమాణములను గ్రహించినతరువాత దానిని బాహాటముగ నుపయోగించినట్లు తోఁచుచున్నది. ఇందుల కీసోమనాథస్తవమే తార్కాణము. బసవపురాణ పండితారా

ధ్యచరిత్రములలో సోమనాథుఁడు విపులముగను బాహాటముగను బాటించిన యీప్రాసయతి సోమనాథస్తవములోఁ గ్వాచిత్కముగఁ గానవచ్చుచున్నది. శంకరారాధ్యులవారి ముద్రిత ప్రతియందలి యీక్రిందిపంక్తులు చిత్తగింపుఁడు.

(1) వరుసగా నఖిలంబు సరసిరక్షించు ।
(2) గురుచరేశ్వరుఁడవై ధరణికివచ్చి ।
(3) ఒడయునంబెన్నకు బడిపనుల్ చేసి ।
(4) పిట్టవ్వకై వెట్టితట్టలుమోసి ।
(5) ఎన్నెన్నిచర్యలఁ బన్నితివీవు ।
(6) మృడునిసద్భక్తులు గుడిచినచోట ।
(7) పుడమిభక్తులయిండ్ల బడిపనుల్ చేయు ।
(8) లింగార్పితంబైన మంగళసాద ।
(9) నిరతంబునీభక్తవరులకు మిగుల ।

వీనిలో 1, 2, 5, 8 పంక్తులకు వరుసగాఁ బ్రాసయతి రహితములయిన "అరయఁగా నఖిలంబు హరియింపుచున్న" "గురుచరేశ్వరుఁడవై కుతలంబు సొచ్చి" "ఎన్నెన్నిజన్మంబు లెత్తితినిన్ను" "లింగార్పితంబైన లీలాప్రసాద" అను పాఠములు గూడఁ గొన్నివ్రాఁతప్రతులయందును గంథపాఠముగ నీస్తవమును జదువు కొందఱు భక్తులపాఠములందును గన వచ్చుచున్నవి. సోమనాథునకు సమ్మతమయి యాతనిచే సమర్థింపఁబడి బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములలో విపులముగాఁ బ్రయుక్తమయిన ప్రాసయతి విరళముగనయిన సోమనాథస్తవమునఁ గాన వచ్చుటగూడ నీకృతి సోమనాథకృతమే యనుట కవకాశ మొసంగుచున్నది. బసవేశ్వరునిఁ గూర్చియు నాతని సమకాలికులగు భక్తుల గుఱించియు సోమనాథునికిఁ దెలియవచ్చి బసవనియందు భక్తి యంకురించిన తొలుదొలుతటి కాలమున సోమనాథుఁ డీగ్రంథము రచించియుండు నని నాయభిప్రాయము. ఇందు బసవని ప్రసక్తి స్వల్పమాత్రముగనే యుదాహరింపఁబడినది. చూడుఁడు.

"పరమశివాచారభక్తిమర్మములు । బసవన్నమొదలైన భక్తులకెల్ల ।"

ఉపలబ్ధములయిన సోమనాథుని కృతులలో నెల్ల ననుభవసార మనుపద్యకావ్యమే మొట్టమొదటి దని నాయాశయము. ఆకృతి రచించునప్పటికి సోమనాథునికి బసవనిసంగతి యంతగాఁ దెలిసి యాతనియందు భక్తి కుదిరినట్లు

గానరాదు. అట్లుగాక యాతనియందు భక్తికుదిరిన ప్రౌఢవయస్సులోనే సోమ నాథుఁ డీగ్రంథమును వ్రాసె నన్నచో దానిలో మల్లికార్జునపండితుని మూఁడుపద్యములలోఁ బేర్కొనియు బసవని పేరైన నెత్తకుండుటకుఁ గారణము కానరాదు. ఈవిషయమును "పాలకురికి సోమనాథకవి ; కులగోత్రప్రశంస" అను వ్యాసమున (పరిషత్పత్త్రిక సం॥ 19 సం॥ 3-4-5 లో) విస్తరించి యుంటిని. కావున, అనుభవసారరచనమునకు ను, బసవపురాణ రచనమునకు ను మధ్యకాలములో బసవస్తోత్రపరము లగు పంచప్రకారగద్య, నమస్కారగద్య, మున్నగు గద్యకృతులను రచించుట కించుకపూర్వ మీసోమనాథస్తవము సులభశైలిలో భక్తుల యుపయోగమునకయి రచింపఁబడి యుండునని తోఁచుచున్నది.

ఇందలి రచనము సోమనాథుని రచనమువలె లేదని శాస్త్రిగారు వ్రాసిరి గాని యందులకు దృష్టాంతములను జూపరయిరి. నాకుఁ జూడఁగా బసవపురాణ రచనమునకును నిందలిరచనమునకును బాటింపఁదగిన భేదమేమియుఁ గానవచ్చుటలేదు. సోమనాథునకుఁ బ్రియకరమయి యాతని కృతులందుఁ గానవచ్చెడి యనుప్రాసముమాత్ర మీలఘుకృతియం దంతగాఁ గానరాదు. కాని యిది శాస్త్రిగారి వాదమున కొక ప్రబలాధారము కాఁజాలదు. ఇది సోమనాథుని ప్రాథమికకృతులలోఁ బరిగణింపఁదగిన దని మనవి చేసియే యుంటినిగదా! అయినను శైలివిషయమున గ్రంథమందలి క్రిందిపాదములను జిత్తగించి బసవపురాణరచనమునకును దీనికిని బాటింపఁ దగిన భేద మున్నది లేనిది విజ్ఞులు నిర్ణయింతురుగాక !

"పాయక కిన్నర బ్రహ్మయ్య పిలువ, హాయోయని పల్కిన యొడయ రక్షించు
చెన్నయ్యభుక్తావశేషంబుగొన్న, పన్నగకుండలాభరణరక్షించు
జంగమలింగప్రసాదసేవనము, నంగంబుగాఁగఁ దా నంగీకరించి
తనుమనోధనములు తనవనుబుద్ధి, మనమున నెడలించి మక్కువతోడ
నిరతంబునీభక్తవరులకుమిగులఁ, బరిచర్యలొనరించు భక్తి నాకొసఁగు"

ఇఁక గ్రంథస్థసాక్ష్యమును విచారింతము- ఈకృతియందలి ప్రథమపాదము "శ్రీగురులింగ సుస్థిరదయాపాంగ" అనునది యీాషద్భేదములతో బసవపురాణపండితారాధ్యచరిత్రములలోఁ గొన్ని యాశ్వాసారంభములఁ గానవచ్చుచున్నది.

శ్రీగురులింగ సుస్థిరదయాపాంగ, యోగాత్మ! భక్తిమహోత్తుంగసంగ ।
(బ॥ పు॥ ఆ 4)

శ్రీగురులింగ సుస్థిరదయాపాంగ, భోగమహోదార పాల్కురికిసూర।
(పం॥ చ॥ వాదప్ర॥)

సోమనాథుని కృతులలోఁ దఱచుగఁ గానవచ్చు నెట్టణయను ప్రాచీనశబ్ద మిందుఁ గూడఁ బ్రయుక్త మయినది. అస్మదర్థ న 'నేను' అనుటకు మాఱు "తాను" అను ప్రాచీనసంప్రదాయము కూడ నిందుఁ గాననగును.

"తిట్టినవారిని దీవించువారి, నెట్టణ యొకటి యన్నేర్పు నాకొసఁగు
…………………………తనుమనోధనములు తనవనుబుద్ధి"

అనంతుఁడు మున్నగు లాక్షణికులు చెప్పిన, "గీ. మొదలి తెలుఁగుపై సంస్కృత పదమొకండు । జరగ లోకరూఢిని సమాసంబు చేరదు, పూని ముజ్జగంబులు నసఁ బోలుఁగాని, యితఁడు ముజ్జగద్వంద్యితుఁడనఁగఁ జనదు॥" అనులక్షణమునకు సరిపడని 'ముల్లోకవంద్య' "ముల్లోకనాథుని" మున్నగు ప్రయోగములు సోమనాథుని బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములందును, ఆనాఁటిశాసనములందును గల వని శాస్త్రిగారు బసవపురాణపీఠికలో వ్రాసిరి. ఈసోమనాథస్తవము ముద్రితప్రతిలోఁ గానవచ్చు "ముజ్జగములనేలు పురుష రక్షించు" అనుపాఠమునకుఁ గొందఱు భక్తుల కంఠపాఠమునందును, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యాలయమందలి నె 1244 రు తాళపత్రప్రతియందును "ముజ్జగదాధారమూర్తిరక్షించు" అనుపాఠము గానవచ్చుచున్నది. అదియే కవిపాఠ మయినచో నదికూడ సోమనాథకర్తృత్వమునకు సాధకమే యగునుగదా! అప్పకవిచెప్పిన 'ముకారయతి' ప్రాచీనకవిసమ్మతము గాదని శాస్త్రిగారు బసవపురాణపీఠికలో వ్రాసినారు గాని యీయతిగూడఁ బ్రాచీనకృతులలోఁ గ్వాచిత్కముగఁ గానవచ్చుచునే యున్నది. బసవపురాణముననే యొండురెండు ప్రయోగములు గలవు.

భువినఱువాఁడ్రడి మువ్వురిలోనఁ (పుట 48)

పురహరార్చితునకు మున్నెత్తుకేలు (పుట 237)

కావునఁ బయిని జెప్పిన "ముజ్జగములనేలు పురుష రక్షించు" అను నదియే కవిపాఠ మన్నను నదికూడ సోమనాథకర్తృత్వవిషయమున బాధకము కానేరదు.

"అజ్ఞానమని యెడియంధకారమున, మగ్నుండనై మిమ్ము మఱచుచునుంటి."

ఈపాదములు సోమనాథకర్తృత్వవిషయమున బాధకములు కానోపును. ఇట్టిప్రాసము సోమనాథునకు సమ్మతముగాఁ దోఁపదు. పరిషత్కార్యాలయమందలి వ్రాఁతప్రతిలోఁగూడ నిట్లే యున్నది. కాని యిచ్చటఁ గవిపాఠము మఱుఁగువడి యపపాఠము నెలకొనెనేమో యని నాయనుమానము. మఱియు నీపాదములు ప్రక్షిప్తములు లయినను గావచ్చును. ఈసోమనాథస్తవము విశేషముగ భక్తులకంఠపాఠములమూలముననే ప్రచారమందున్న లఘుకృతి యగుటచేఁ గొన్నిప్రతులలో లేనిపాదములు మఱికొన్నిప్రతులలో నుండుటయు నట్లే కొన్నిటిలో నున్నవి మఱికొన్నిటిలో లేకుండుటయుఁ గూడఁ గావనగును. కొన్నితాటాకుప్రతులలోఁ గాన్పించు "ఆదికి నాదినై యఖిలలోకములు, మోదంబుతోఁబ్రోచు ముఖ్య రక్షించు" మున్నగుపాదములు శ్రీశంకరారాధ్యులవారి ముద్రితప్రతిలో లేనేలేవు. కృత్యంతమందలి యాక్రిందిఫలశ్రుతిలో

అనుదినంబీస్తవ మర్థిఁబఠింపఁ, బనిపూనిచదివిన భక్తితోవినిన
నరయంగవ్రాసిన యట్టిపుణ్యభక్తులకు, దొరకునుముక్తియు దురితముల్ తొలఁగుఁ
బరమలింగైక్యసంప్రాప్తిచేకూరుఁ, బరిహృతంబగు జన్మబాధలన్నియును
బరఁగంగ షట్స్థల భావంబుచెందు, గురుభక్తి చెన్నొందు గోప్యంబుగాను
పరమప్రభుండైన పాల్కుర్కినిలయ, కరుణతో నొసఁగవే కలకాలమెల్ల."

సంబోధనరూపమున నున్న చివరి రెండుపాదములును బ్రక్రమము ననుసరించి "పరమప్రభుండు పాల్కురికినిలయుఁడు । కరుణతోఁ బ్రోచును గలకాలమెల్ల" అని యుండఁదగు ననియు నదియే కవిపాఠమయి యుండుననియు నాతలంపు. పరిషత్కార్యాలయమందలి తాటాకుప్రతిలోఁ జివరపాదము నేను జెప్పినట్లే యున్నది.

ఇఁక నీకృతి సోమనాథకృతము కాదనుటకు శాస్త్రిగారు చెప్పెడి ప్రబలకారణము పద్యబసవపురాణకర్త సోమనాథునికృతుల నుదాహరించుచుఁ జెప్పిన "బసవపురాణంబు, పండితారాధ్యులచరితంబు, ననుభవసారమును......................" అనుపద్యములో సోమనాథస్తవము ను బేర్కొన కుండుట యొకటి. ఈపద్యమున సోమనాథునికృతు లన్నియు నొకటి యైన విడువక యేకరువు పెట్టఁబడిన వని యెన్నఁ దగునా? అట్లె యైనచో, ఎత్తుగీతి మూఁడవపాదమందలి "ఆది యగు కృతుల్"

అనుదానికి సర్వప్రయోజన మేమి? సోమనాథుని కృతులలో "మల్లమ దేవిపురాణ" మను నొక ద్విపదకావ్యము కూడఁ గల దనియు దాని ప్రతి యొకటి కర్నూలుజిల్లా నందికొట్కూరులో నొకలింగాయతునియింటఁ జూచితి ననియు శ్రీసెండ్యాల వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగా రొకపరి వ్రాసియుండిరి. పద్మ బసవపురాణకర్త పయిపద్యములో నీగ్రంథమును గూడఁ జేర్చిన లేదుకదా! అతివిస్తర మేల? ఆతఁ డాపద్యము సీసపాదములందును గీతము మొదటి రెండుపాదములందును సోమనాథుని కృతులను జెప్పఁ దగినన్ని చెప్పి తక్కినవాని నాదిశబ్దముచే సూచించుచు మూఁడునాల్గు పాదములను "ఆదియగుకృతుల్ భక్తహితార్థబుద్ధిఁ, జెప్పె నవి భక్తసభలలోఁ జెల్లుచుండు" అని వ్రాసినాఁడు. ఆదిశబ్దముచే గ్రాహ్యము కాఁదగు నితరకృతులలో నీలఘుకృతియుఁ జేరఁదగును. కావున నిదిగూడ శాస్త్రిగారివాదమున కుపకరింపఁజాలదు. కొన్ని సంవత్సరములయి "భారతి"లోఁ బ్రకటించిన "పాలకురికి సోమనాథుని గురుప్రశంస" అను వ్యాసములో విజయనగర వాస్తవ్యులు నామిత్రులు శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరమణగారు కూడ నీసోమనాథస్తవము సోమనాథకృత మనియే పేర్కొనిరి. బహుశః వీరు వీరిజనకులును బహుశైవగ్రంథ పరిశోధకులు నగు శ్రీనిడదవోలు సుందరము పంతులుగారివలన నట్లు తెలిసికొని వ్రాసియుందు రని తలంచుచున్నాను. పెద్దలు పలువు రిట్లీ లఘుకృతిని సోమనాథకృత మనియే తలంచియుండిరి. తలంచుచున్నారు. పరిషత్పుస్తకభాండాగారమందలి వ్రాఁతప్రతులను గూర్చి పరిషత్పత్రికలోఁ బ్రకటించు వివరణలోఁ గూడఁ దత్పత్రికాసంపాదకు లీలఘుకృతిని "శివస్తోత్ర"మని పేర్కొని పాలకురికి సోమనాథకృతము కానోపు నని వ్రాసిరి. దీని కర్తృత్వవిషయమున నా కాయాథ జ్ఞానము లేకున్నను నిట్లు చిరకాలానుగతముగ వచ్చుచున్న యభిప్రాయమును ద్రోసి వేయుటకుఁ దగిన కారణములు లేక దానినే నేనుగూడ ననుసరించితిని. సోమనాథకర్తృత్వవిషయమునఁ గల సాధకబాధకముల నిప్పుడు వివరించితిని గదా! బాధకములకన్న సాధకములే యెక్కువగఁ గాన్పించుచున్నవి. పాలకురికి సోమేశ్వరస్వామిపేర నిట్టిస్తవ మొనర్చుకవి సోమనాథుఁడు తక్క మఱియొకఁ డాకాలమునఁ గానరాఁడు. ఆతని శిష్యప్రశిష్యులు పిడుపర్తి బసవనాదులు దీనిని రచించియుందు రని తలంచుట కవకాశము లేదు. వారికిని పాలకురికికిని సంబంధ మంతగాఁ గానరాదు. వారి స్వగ్రామమగు పిడుపర్తియు, అగ్రహారముగాఁ బడసిన దోకి

పట్టును కృష్ణా గుంటూరుమండలములలోని వది నాయభిప్రాయము. మఱియుఁ బిడుపర్తి బసవన వీరశైవ దీక్షాబోధయు నాతని తనయుఁడు సోమనాథుఁడు వ్రాసిన ప్రభులింగలీలయుఁ జూడ నందుఁ బ్రాసయతి ప్రయోగములు గానరాకున్నవి. అందులకుఁ గారణము వారి కాలమునాఁటికి ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్లదను పూర్వాభిప్రాయము మరల వ్యాప్తమగుటయు దానిని ద్రోసివేయు సాహసము వారికి లేకుండుటయు నని నేఁ దలంతును. కావున సోమనాథస్తవమునఁ గ్వాచిత్కముగఁ గానవచ్చు ప్రాసయతి ప్రయోగములు గూడ నీకృతికర్తృత్వమును వారి కారోపించుటకు బాధకము లగును. శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు గాని తదితరులు గాని వట్టిమాటలచేఁ గాక ప్రబలప్రమాణములచే నీకృతి సోమనాథరచితము గాదని నిరూపించినచో నేను గూడ వారియభిప్రాయము ననుసరించుట కెట్టియభ్యంతరమును లేదు.

శ్రీ శంకరారాధ్యులవారి గ్రంథములో నీసోమనాథస్తవము తరువాత "భక్తస్తవము" అను మఱియొక లఘుద్విపదకృతి కూడ నున్నది. ఈరెంటికిని శైలీభేదము గానరాదు.

సోమనాథస్తవమునకంటె నందుఁ బ్రాసయతి కొంచె మెక్కువగాఁ బ్రయుక్తమయినది. అదికూడ సోమనాథకృతమేమో యని నాయనుమానము. ఆకృతియందలి యీక్రింది పంక్తులకును బండితారాధ్య చరిత్రమందలి ద్విపదపాదములకును గల సాదృశ్యమును జూచి విజ్ఞులు విషయనిర్ణయ మొనరింతురుగాక!

"భక్తపుత్త్రుండను భక్తపౌత్త్రుండ, భక్తుల శ్రీపాదపద్మసేవకుఁడ
భక్తులఁబొగడఁ బాల్పడు కవీంద్రుండ, భక్తులదూతను భక్తులబంట
భక్తులలెంకను భక్తసత్ప్రాణి, భక్తులచెలికాఁడ భక్తబంధుండ (భక్తస్తవము)
బసవనిపుత్త్రుండ బసవగోత్త్రుండ, బసవేశుశ్రీపాదపద్మశేఖరుఁడ
బసవనిఁబొగడఁ బాల్పడుకవీంద్రుండ, బసవన్నఁబొగడఁ బాల్పడుపాఠకుండ
బసవన్నదూతనే బసవన్నబంట, బసవన్నయిలుపుట్టుబానిసకొడుక
బసవన్నలెంకనే బసవన్నలెంగి- (పం॥ చ॥ దీక్షాప్రకరణము)

గ్రంథస్వీకారము.

(1) తంజాపురాంధ్రనాయకరాజచరిత్రము:—గ్రంథకర్త బ్ర॥ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు యం. ఏ. ఉపద్రష్ట, సరస్వతీమహల్ పుస్తకాలయము, తంజావూరు. వెల రు 2—0—0.

గ్రంథకర్తగా రాంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమునఁ దామిచ్చిన యుపన్యాసముల నీరూపమునఁ బ్రకటించినందుల కాంధ్రలోకము వీరికిఁ గృతజ్ఞతనుఁ జూపవలసియున్నది విశ్వవిద్యాలయమువా రీగ్రంథము నేలొకో ప్రకటించియుండలేదు. గ్రంథకర్త విశ్వవిద్యాలయమున వైసుచాన్సెలరుగా రగు, సర్. రాధాకృష్ణగారి కీగ్రంథము నంకిత మొనర్చెను. గ్రంథము దేశోద్ధారక కా. నాగేశ్వరరావుగారి సహాయమున నాంధ్రపత్రికా కార్యాలయమున ముద్రింపఁబడినది. ఏదేశమున విశ్వవిద్యాలయములు స్థాపింపఁబడినవో యాదేశచరిత్రమును సమగ్రముగ విశ్వవిద్యాలయ పక్షమునఁ జరిత్రవేత్తలచే నుపన్యాసము లిప్పించి వానిని గ్రంథరూపమున ముద్రింపవలసిన భారము విశ్వవిద్యాలయాధికారులపై యున్నది. అట్టియాశయము నిఁక నైన నుజ్జీవింపఁజేసి యాంధ్రచారిత్రమును బ్రాచీనకాలమునుండి నేఁటివఱకును దనుచారిత్రోపన్యాసకులచేఁ గాని యితరులచేఁగాని రచింపఁజేసి యాంధ్రులమెప్పును విశ్వవిద్యాలయాధికారులు పొందుదురుగాక యని కోరుచున్నాము.

పాండ్యులచరిత్రమును, గాంచీపురపల్లవుల చరిత్రములో మధురనాయకులచరిత్రమును మదరాసు విశ్వవిద్యాలయమువారు ప్రకటించియున్నారు. తంజావూరు మహారాష్ట్రరాజుల చరిత్రమును కె. యస్. సుబ్రహ్మణ్యఅయ్యరుగా రాంగ్లమున రచియించియున్నారు. తంజావూరు నాయకరాజుల చరిత్రము నెవ్వరును రచియించియుండలేదు. ఇందుల కాధారములను గ్రంథకర్తగా రనుబంధమునఁ జూపియున్నారు ప్రథమమున ముఖ్యసాధనములను గూర్చి చర్చించుచు నముద్రితగ్రంథములలోఁ బెక్కు ముద్రితగ్రంథములను జేర్చిరి. మన్నారుదాసవిలాసము, వాల్మీకిచరిత్రము, కంపరాయచరితము ముద్రితగ్రంథములే. మొదటిది సాహిత్యపరిషత్ప్రకాశితము, రెండవది సరస్వతీపత్రికయందు ముద్రింపబడినది. మొదటి రెండుపన్యాసముల గ్రంథకర్తగారు చోళమండల, విజయనగర సామ్రాజ్యవృత్తాంతముల వలయునంతకుఁ జర్చించి, తంజాపురముతో సంబం-

ధించిన దగుటచే మధుర నాయకవృత్తాంతమును సంగ్రహముగ నిచ్చిరి. మిగిలిన యుపన్యాసములు తంజావూరు నాయకరాజులను గూర్చినవే. రఘునాథాభ్యుదయము, అచ్యుతరాయాభ్యుదయము, వరదాంబికాపరిణయము, సంగీతసుధ, సాహిత్యరత్నాకరము, అలంకారరత్నాకరము మున్నగు గ్రంథములనుండి చారిత్రికవిషయములఁ గైకొని హీరాసు మున్నగువారి వ్రాఁతలను ఖండించిరి. అనుబంధమున శైలరు మున్నగువారి గ్రంథములనుండి పలుయు భాగములను జేర్చియున్నారు. తగువిమర్శనముతో నాయకరాజులరాజ్యకాలములను నిర్ణయ మొనర్చిరి.

విజయనగరరాజులవలె, తంజావూరు నాయకరాజులును సంగీతసాహిత్యాదులను బోషించుటయే గాక తాము గ్రంథములను రచించి యాంధ్రులకు మార్గదర్శకులయిరి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునఁ జాలభాగ మీ రెండుసంస్థానములు నుచ్ఛదశయం దున్నపుడు వెలువడినదే. నాయకరాజులకాలమున వాఙ్మయ మెట్టిమార్పులను పొందినదో, యేయేగ్రంథములు వెలువడినవో మున్నగువిషయము లీగ్రంథమునఁ జర్చింపఁబడియుండలేదు. నాయకరాజులు సంస్కృతాంధ్రములఁ బోషించి గ్రంథముల రచింపఁజేసిరని మాత్రము సూచింపఁబడినది. గ్రంథకర్తగారు కేవలము చారిత్రికదృష్టితో గ్రంథమును రచియించిరని తోఁచుచున్నది ద్వితీయముద్రణమున నైన నొకటి రెండధ్యాయముల నీ రెండుశతాబ్దములయందు సంస్కృతాంధ్రవాఙ్మయములు, మిగిలిన లలితకళలును నెట్లభివృద్ధిపొందినవో చర్చింతురుగాక! రచియించిన గ్రంథ మాంధ్రులకు మిక్కిలి యుపయోగకరము. రఘునాథాదులు వారి కెల్లపుడును స్మరణీయులు. ఇట్టిగ్రంథమును రచించిన సీతారామయ్యగారికిని ముద్రణ మొనరించిన యాంధ్రపత్రికాధిపతులకును మనకృతజ్ఞతావందనము లొసంగుచుఁ బ్రతిగ్రంథాలయమును విద్యాలయములును నీగ్రంథమును గొని గ్రంథకర్తగారి కుత్సాహ మొసంగుదురుగాక యని కోరుచున్నాము—

---

(2) అన్నపూర్ణ - 1-2 భాగములు- శ్రీ పులుగుర్త లక్ష్మీనరసమాంబ గారిచే శ్రీ దామోదరముఖోపాధ్యాయుని వంగభాషాగ్రంథమునుండి యాంధ్రీకరింపఁబడి, ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాల ౭౨, ౭౩ కుసుమములుగాఁ బ్రకటింపఁబడినవి. ప్రథమభాగము, నాల్గుప్రకరణములు 205 పుటలు, ద్వితీయభా

గము, ఆముస్రకరణములు 203 పుటలును. భాగము 1 కి రు 1-8-0 వెల. పిఠాపురములో ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథనిలయములోఁ దత్ప్రకాశకు లగు కవిరాజహంస వోలేటి పార్వతీశముగారియొద్ద దొరకును.

---

(3) ఆంధ్రకుందమాల- కవిశేఖర వడ్డాది సుబ్బారాయవిరచితము. దేశసేవాపత్రికనుండి పునర్ముద్రితము దిఙ్నాగకృతమాలమునందలి సంస్కృతపదలాలిత్యముం దెలుప నక్కఱలేదు. సుప్రసిద్ధనాటకాంధ్రీకర్త, లగుకవిశేఖరులును నాంధ్రదేశమున సువిశ్రుతులు. కావున మచ్చునకై వారియిరువురిపద్యములనుఁ గొన్నింటిని పాఠకులకుఁ జూపుచున్నారము.

శ్లో. తస్యాః స్వహ స్తరచితా మివ కున్దమాలాం
సాదృశ్యవన్తి సికతాసు పదాని తాని
ఛాయాం చ దేవగణికా విదధాతు యేన
రామం కథం స్పృశతి హ స్తపటాన్తవాతైః.　　　　5-3.

ఉ. ఆమెస్వపాణిచే రచిత మన్నటు దోఁపఁగఁ గుందమాల, త
ద్గోమతిసైకతంబునను దుల్యతఁ గానఁగ రాఁ బదాంకముల్
దామరసాకరంబునను దత్ప్రతిబింబము సల్పుఁగాక య
య్యామరవేశ్యఁ గామునిఁ బయంటచెఱంగున నేల వీచెడిన్.

శ్లో. మధ్యాహ్నార్కమయూఖతాప మధికం తోయావగాహో దయం
నీత్వా వారికణార్ద్రకర్ణపవనై రాహ్లాద్యమానాననః
మన్దం మన్ద ముపైతి కూల మధునా వక్షఃప్రణున్నై ర్జలై
రాక్రాన్తం కరఘాతఝంకృతిసరిత్కల్లోలచక్రః కరీ-　　　　3-17

ఉ దినమధ్యార్కమయూఖతాపశిఖి శాంతిం బొందఁ దోయావగా
హనముం జేసి జలార్ద్రకర్ణపవనం బాస్యం బలర్పంగ హె
ల్లన వక్షఃస్థలనున్నవారి దరిఁ బొర్లంగాఁ గరాఘాతజ
ధ్వనితోడం ధునిఁ దోఁపఁ బెందరగవృత్తం బేనుఁ గో డ్డెక్కెడున్.

దీనివెల రు0-12-0. కవిగారియొద్ద రాజమహేంద్రవరములో దొరకును.

---

(4) పరమయోగివిలాసము- ద్విపద. ఎనిమిదియాశ్వాసములు. తాళ్లపాక తిరువేంగళనాథరచితము. అష్టమహిషీకళ్యాణ మనుద్విపదకావ్య విశ్రుతనిదే.

(5) ధర్మఖండము- ఈదులపల్లి భవానీశంకరకవీంద్రవిరచితము. తొమ్మిది యాశ్వాసముల పద్యకావ్యము. దీనిని, పరమయోగివిలాసమును, శ్రీ పిఠాపుర ము సంస్థానాధీశు లగు శ్రీశ్రీశ్రీ మహారాజా రావు వేంకట కుమార మహీపతి సూర్యారావు బహద్దరు వారు పండితపరిష్కృతము చేయించి ప్రకటింపించిరి. పరమయోగివిలాసమునకు బరిష్కర్తలు, శతావధాని, ఓలేటి వేంకట రామశాస్త్రిగారు. బ్ర॥ శ్రీ॥ పెద్యాల వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు పీఠిక వ్రాసిరి. ధర్మఖండము విమర్శకాదర్శక నడకుదుటి వీరరాజుగారిచేఁ బరిష్కరింపఁబడినది. మఱియు వారిచేతనే వ్రాయఁబడిన 44 పుటల యుపోద్ఘాతముతో నలరారుచున్నది.

పరమయోగివిలాసము, వైష్ణవభక్తాగ్రేసరులగు పన్నిద్దఱాళ్వారులచరిత్రము. దీనినే తిమ్మభూపాలుఁడను నొకక్షత్రరాజు పద్యకావ్యముగ రచించెను. ధర్మఖండము, స్కాందాంతర్గతము. ఈగ్రంథములోని ప్రధానమైన యితివృత్తము- వాల్మీకిమహర్షిచరిత్రము- నీతి, భక్తి, ధర్మప్రతిపాదకము లగు నుపకథలతో నొప్పియున్నది.

పరమయోగివిలాసము-క్రౌను 8 పుటలయాకృతిని 643 పుటలు గలది. ధర్మఖండము- క్రౌనుసైజుననే రెండుసంపుటములును 877 పుటలు గలది.

భాషాపోషకులగు నీమహారాజావారిదివఱకు, పురాణపండ మల్లయ్య శాస్త్రిగారిచే నాంధ్రీకరింపఁబడిన బ్రహ్మసూత్రభాష్యమును, వ్యాఖ్యానముతోడి ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమును, (అల్లమరాజుసుబ్రహ్మణ్యకవికృత) భద్రాపరిణయమును బ్రకటించి యాంధ్రలోకమునకు మహోపకార మొనరించిరి.

ఈగ్రంథము లమూల్యము లగు టంగావలయును మూల్యము నాయా గ్రంథములపై నిర్ణయించి తెల్పియుండలేదు.

జవరాల వస్మబాచార్యురాలవు నన్నుఁ బరిచరుఁగా నేలవలె నటన్న
మాట మఱచితె జగములఁ బాటిగలదె, త్రిదశనుతనామ పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబ శ్యామలాంబ. ౮౧

క్షితిలోన నెట్టి విశిష్టకులంబునఁ బుట్టఁగా నేమి తా నెట్టిచదువు
చదువఁగా నేమి ప్రాగ్జన్మకర్మఫలంబు లనుభవింపకె తీర దొసర నరున
కిందైన నందైన నెందైన ననుచింత ముందుముందయ్యో నాయందు నీవు
సందు లేకున్కి నిస్సందేహ మందుఁ జరాచరాంతర్వర్తి వగుట వేఁడి
వెలుఁగు గలచోటఁ జీఁకటితొలఁగకున్నె, త్రిభువనంబులఁ బెడనపురీలలామ-

బహుభావశేల నీపాదపద్మముల తో డేసరి కడ దోసెఁ జేసిమూడ
లనువొంద రాశివోసిన దాని నేనొల్ల నందు కిందొక సాక్ష్య మనువదించె
దను జత్తగింపు నాతల్లి శాశ్వతపదార్థంబవు నీవు తిరంబుగాఁగ
(నవనిఁ) గలుంగ నిందృ్యం బస్థిరంబైన కించిదర్థమున కాసించ నేరఁ
(జేకుఱిన నవ్య)సుధపీడి చేఁదు వెదకు, బేల గలఁడమ్మ పెడనపురీలలామ-

తల్లి సౌభాగ్యమతల్లి కామితకల్పవల్లి చల్లనిచూపు లుల్లసిల్లి
వెదచల్లి సకలసంపదల నాయందెల్ల వేళల వర్ధిల్లి విమలభోగ
ములవెల్లి ముజ్జగంబులకెల్ల రాగిల్లి యల్లనల్లన గిరిపల్లె నల్ల
మల్లేశ్వరునిఁ దారసిల్లి కొమరుఁగన్న తల్లి నీదయవల్లఁ దొల్లిపున్ని
యములువన్నియకెక్కె దోసములుస్రుక్కె, దృఢముమదిఁజిక్కెఁ బెడనపురీలలామ-

అది మొద లిది తుద యనలేదు గాని నీ పెనిమిటికన్నఁ జక్కని విభుం డె
వండన్న యని వావి వరుసలు ప్రియవయస్యలు గాంచి సరసంబు లాడునప్పు
డొదవి నీపెదవులఁ గదిసిన ముసిముసినగవు వెన్నెల మూఁడుజగములకు వి
కాస మొనర్చిన న్రాచుఁగాత మదీయ దేహతాపంబులు దీఱ నీల
లోహితుఁడు చేరఁ బాఱఁ బురోహితుఁడగు, భృంగిరిటుజేరఁ బెడనపురీలలామ-

నీలమేఘచ్ఛాయ నెనయు మై పసుపునిగ్గుల తటిల్లతకాంతి తళుకులీన
రత్నసానుపయోధరముల కుంకుమరకి గిరికాదులభంగి గడలుకొనఁగ
ముకుర(కపో)లవిస్ఫురితచందనచర్చ ధాళధళ్యద్యుతి మేళగింపఁ
బూర్ణచంద్రనిభాతిఁ బొల్చు నెమ్మోమునఁ దిలకంబు లాంఛనస్థితినిఁ దనరఁ
బ్రియుని కౌఁగిట మెఱయు నీహొయలు భూత, సృష్టికిరవయ్యెఁ బెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబశ్యామలాంబ. ౮౨

దివిజాధిపతి పూర్వదిశ బృహద్భానుఁ డాగ్నేయభాగమున దక్షిణహరిత్ప్ర
దేశంబు(ననుగాలుఁ) డాశరవీరుఁ డవాచీనమున వేత్త వరుణదేవుఁ
డపరదిగ్భాగంబునందు సదాగతి వాయవ్యమున నరవాహనుం డు
దీచి నీశానుఁ డాదిక్కోణముననుండి కొలువు గొల్వఁగఁ బెద్దకొలువుకూట
మున వసించిన ప్రభురాణి వనజపాణి, నీలమణివేణి పెడనపురీలలామ- ౮౭
బాలార్కకోటిప్రభాభాసమానమై యుద్భవించిన పరంజ్యోతి వీవ
నియతి సృష్టిస్థితిలయకర్త లగుమూఁడుమూర్తుల కాధారమూర్తి వీవ
జ్ఞానవైరాగ్యనిష్ఠలఁ జెంది వర్తించు సనకాదులకుఁ దపశ్శక్తి వీవ
స్వర్గమానవబలిసద్మలోకనివాసవరుల కుపాస్యదైవంబ వీవ
నిఖిలభువనంబులకు నింక నీవు కంటి, చెప్పవలెఁ గాదె పెడనపురీలలామ-౮౮
విశ్వేశ్వరస్వామి వేడుకఁ జెల్లింపఁ బూని కాశిని నన్నపూర్ణవైతి
వరమల్లికార్జునస్వామికోరికిఁ దీర్ప గమకించి శ్రీగిరి భ్రమరి వైతి
వేకామ్రనాథుని కిష్టార్థమొసఁగ నపేక్షించి కాంచి కామాక్షివైతి
* * * * * * *
వైతిభువనైకమాత వేమైన నీవ, నై లభించితి పెడనపురీలలామ-రామ- ౮౯
భ్రమరీచికురజితభ్రమరీకృశానుశుభ్రమ్రరీచిగా)త్ర నేత్రత్రయీ త్ర
యీస్తోత్రపాత్ర మోహిత... ర్దిని మహిషాసురమర్దిని పాతనితాంత
దుర్దిని దా దుఃఖాటవీదావకీలి కీలితరత్నకింకిణీయు
తామల ...తరానందమగ్నదుష్కృతజన్మభగ్న గౌరీసమాఖ్య
నై మరాళమానససరోరుహ, రీకృతసమాఖ్య పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబశ్యామలాంబ. ౯౦
వేదవేత్తలు నిన్ను వేదాంతసూక్తులఁ గొనియాడుచుందు రేపునఁజెలంగి
తార్కికు లేవేళఁ దర్కవాదంబుల వాదింతు రొకనిన్ను వరుసఁజేసి
వైయాకరణులు సువర్ణరూప మెఱింగి చదువుచుందురు నిన్నుఁ బదిలపఱిచి
యోగమువిదులు బీజాక్షరంబులు గూర్చి జపమొనర్తురు నిన్నుఁ ద్రిపుటిఁజేర్చి
పొద్దుఁజేతులు తలదాల్చి మ్రొక్కుదురుధ,రిత్రిజనులెల్లఁ బెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబశ్యామలాంబ. ౯౧
ఎల్లలోకంబుల కేలికసానివై ధర సర్వజీవుల తప్పు లరసి
దండింప నొప్పులు దరిచి వాంఛితముల నిండింప నేర్చిన కొండరాచ
దానవు నాయెడఁ దప్పుఁ బట్టఁదలంచితే నీకు దొరకదే తెల్విఁగల్గు

రాజు దలంచితే యోజ దెబ్బలు లేకపోవు గావున దయాంభోధివగుచుఁ
గావి రక్షించు ట్రోక్కటే కార్య మిపుడు, రేపనక నన్నుఁ బెడనపురీలలామ-
నీమహామహిమ వర్ణింపఁగ నాల్కలు రెండువేలున్న శేషుండఁ గాను
నిన్ను దర్శింపగ మున్నొక్కవేకన్ను లున్నబిలింపముఖ్యుండఁ గాను
నిన్నుఁ బూజింప దండిసహస్రకరసరోరుహముల బాణాసురుండఁ గాను
నిను స్మరియింపంగ నేనాల్గుముఖములు గలయులకలహంసగామిఁ గాను
గాని పూనితి మన్ననఁ గాంచి చిత్త,వృత్తిఁ గరుణించు పెడనపురీలలామ-
ఊరకే నీనామ ముచ్చరించుటె కాని జిహ్వకుఁ బరితృప్తి చెందఁగలదె
నీరూప మారయఁ గోరి చూచుటె కాని కన్నుల కేఁకటఁ గాంచఁగలదె
చాల నీకథలు (ముచ్చటవిను)టే కాని వీనుల కాసక్తి విడువఁగలదె
మఱిమఱి నీకు నమస్కరించుటె కాని మనమున కేమైనఁ దనివి కలదె
నిన్ను విని కని భజియింప నేర్పు గలదె, పృథ్వీజనులకుఁ బెడనపురీలలామ-
కాళీ భయప్లవవ్యాళీ విశాలచూళీ వీరసమరకేళీ పరాకు
దుర్గా విధూతదుర్మార్గా శ్రితార్యవర్గా సదాముదితభర్గా పరాకు
రంభానిభోరు విస్రంభా నిరస్తదంభా పృథూరోజకుంభా పరాకు
మారీ కుమారి కౌమారీ కుధృత్కుమారీ యతీవసుకుమారీ పరాకు
గాక చీకాకు మదిసోఁకనీక నన్ను,తించి రక్షించు పెడనపురీలలామ- ౯౭
శరణు వేఁడెద నన్నుఁ గరుణఁ జూడవు పిన్నవాఁడఁ గాపాడవే వేఁడికన్ను
గలవేల్పుదొరసాని కడలికూఁతురిముద్దుఁగోడలిదయను జేకుఱినవిద్య
కొలఁదిని నిన్ను వేపలుకులు శతసీసపద్యంబులు రచించి ప్రస్తుతించి
తి నిది యొప్పో విధించిన గొప్పతప్పో తెలియ నామనవిని నాలించి తప్పు
లున్న సైరించి రక్షించు నన్నుఁగని వి,రించినుతనామ పెడనపురీలలామ-౯౮
ము న్ననేకవిధంబుల న్నిన్ను వేఁడుకోఁగా నేఁడె(వెంట)నే కనికరింపుఁ
జూడ్కి నాపై మించు సోఁకిన మా ·డ్కి నింతియె చాలు కాదేసమస్త
లోకంబు లేకాల మాకాంక్ష నానావిధైశ్వర్యభోగంబు లనుభవించి
తుది ముక్తి సతినిఁ జెందుట కాదికారణం బగుననేమిట నరయ మోక్ష
లాభలోభంబు గలదె చేటీ భవ , శ్యామ పెడనపురీలలామ-
నీయనుగ్రహమున నేఁటి కీవిధిఁ గృతకృత్యుఁడనైతి నిఁకేమి చెప్ప
వచ్చు నా భాగ్య ముర్వర నస్మదీయ మిత్రసమూహమున కభ్యుదయపరంభ

గాభివృద్ధి ఘటించె నహితుల కెల్లఁ బరాభవం బొనఁగూడెఁ బ్రాభవంబు
శోభించె నత్యంతశుద్ధమానసులకు భవదీయపాదసేవకుని వినుతి
హితమతి గ్రహించి లాలించుకతననతుల,తృప్తిఁ జెందవె పెదనపురీలలామ-

బ్రాహ్మణుల కభీష్టఫలదాయివై సదాచారసంపత్తి విశ్వంభరామర
ముఖులకు రాజ్యసామ్రాజ్యంబు వైశ్యుల కర్థగౌరవము చతుర్థవర్ణ
మునకు ధాన్యవిశేషములు నిరంతరభోగములు పౌరులకు నెల్లఁగలుగఁజేసి
వెలసి దేవాంగకులసంభవుల కిలువేల్పవై ప్రీతిఁ గావించి జయము
లరసి కాంచితి శాంతగుణాభిరామ, రిపుగణవిరామ పెదనపురీలలామ-౯౯

పెంపుదీపింప మల్లంపల్లిమల్లికార్జునపండితారాధ్యవినుతిపూర్వ
కంబైన యీకవిత్వం బాసుధాధామతారార్క మఖిలసద్గౌరవంబు
గా విశ్వసించి నన్నావశే కృతకృత్యుఁ జేయవే సౌభాగ్యసిద్ధిదాయి
నీ 'నిత్యమంగళాని భవంతు తే' యని మంగళారాత్రిక లంగనామ
ణీగణ మొసంగ ముదమదిం దేలి శూలి,పాలి మేలైతి పెదనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబ శ్యామలాంబ.

శ్రితకల్పభూజ దాసీభూతదేవతావనితాసమాజ పావనహిమాచ
లాధిరాజతనూజ హరిదశ్వకోటివిభ్రాజితతేజ సంక్రందనాది
బృందారక విరచిత రత్నమయూఖనీరాజితారు
ణాంఘ్రిసరోజ బ్రహ్మజ్ఞానశాసితాశేషపరివ్రాజ శేషఫణివి
భూషణాఢ్యాంగ రాజ్యవిశేషభోగ, శీలసమ్రాజ పెదనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబ శ్యామలాంబ.

(ఈశతకము, జగ్గయ్యపేట- మాలుగు వీరభద్రశాస్త్రిగా రిచ్చినది.)

శ్రీరస్తు.

౬- కంచి యేకామ్రలింగశతకము.

సీసపద్యములు.

శ్రీపార్వతీశ్వర శృంగారశేఖర యహిరాజకేయూర యఘవిదూర
గంగాజటాధార కమనీయగుణహార హార వైరివిదార యచలధీర
విబుధజనాధార విరహితసంసార త్రిజగలోకపరివార సితశరీర
మునిబృందమందార మూర్తిత్రయాకార శరనిధిగంభీర ధరనివార
భువనసంచార సంతతభోగసార, చంద్రకోటీర భీకరసమరశూర
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచి యేకామ్రలింగ.

అర్కాగ్నిశశినేత్ర యబ్జసన్నిభగాత్ర యఖిలలోకపవిత్ర హర పరాకు
ద్విరదాసురవిదార దివిజాద్రిసమధీర భరితాహికేయూర భవ పరాకు
గళనైల్యజితభృంగ కలుషహిమపతంగ కరుణాంతరంగ శంకర పరాకు
కఠినాసురత్రాస కైలాసగిరివాస శిష్టజనోల్లాస శివ పరాకు
ఆర్యసన్నుత నందివాహనపరాకు, భంజితవ్యాఘ్రదైతేయ బహుపరాకు
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచి యేకామ్రలింగ.

రజతాచలస్థాన గజచర్మపరిధాన శంభో మహాదేవ శరణు శరణు
సకలలోకాతీత సద్గుణసంఘాత చంద్రార్కశిఖినేత్ర శరణు శరణు
నిగమసన్నుతగాత్ర నిర్మలచారిత్ర శర్వాణివల్లభ శరణు శరణు
పన్నగభూషణ పాపసంశోషణ శారదాపతినుత శరణు శరణు
చండకోదండపాండిత్య శరణు శరణు, జలజజార్చితపాదాబ్జ శరణు శరణు
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచి యేకామ్రలింగ.

వ్యాసభారద్వాజ వాల్మీకివాసిష్ఠ గౌతమజాబాలికణ్వకుత్స
సుబలగాలవదాల్భ్యశుకశౌనకాత్రేయ మాండవ్యహరివల్ల్యమందపాల
కపిలవిశ్వామిత్రఘటవాయుభక్షకగార్గేయమైత్రేయకటకలాప
భార్గవజైమినిబకకౌత్సజతుకర్ణగోకర్ణకశ్యపగోపవేశ
అత్రితిత్తిరివసుమిత్రయాజ్ఞవల్క్య, శృంగిబృహదశ్వగౌతమసేవ్యమాన
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచి యేకామ్రలింగ. 4

నాటకాలంకారనైపుణి నహినహి శబ్దశాస్త్రజ్ఞానసరణి సున్న
సాహిత్యరసవృత్తిజాడలే తెలియవు ప్రాసవిశ్రమగణఫణితి నాస్తి.

గ్రామ్యదేశీయాది గ్రంథముల్ నేరను రచనాచమత్కృతి రాద యింకను
భవదనుగ్రహబలపాండిత్యమేగాని యితరపాండిత్యంబు లేమి లేవు
గాన జిహ్వాగ్రమున నిల్చి కరుణతోడ, శతకమీడేర్పు వేగమే సార్వభౌమ
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.5
నీవె నాతండ్రివి నీసతియైనట్టి కామాక్షి దేవియె కన్నతల్లి
గజముఖషణ్ముఖభైరవక్రౌంచారులగ్రజుల్ ప్రమథగణాములె బంధుసమితి
వాకిటికావలివారు సామంతులు భక్తసంఘంబులె ప్రాణసఖులు
నీదుసంకీర్తనల్ నిఖిలమంత్రంబులు నీపదద్వయభక్తి నిత్యముక్తి
యనుచు నెఱనమ్మిమదిలోన ననుదినంబు, భక్తియుక్తుఁడనై చాలఁ బ్రస్తుతింతు
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.
పరమేశ్వరా భవత్పాదాబ్జయుగ్మంబుఁ గనుఁగొన నెన్నఁడు కలుగునొక్కొ
సాంబ సదాశివ సంధ్యానటనలీలఁ బరికింప నెన్నఁడు ఫలితమొక్కొ
పుణ్యజనాంతక భూతిత్రిపుండ్రంబుఁ జూడ నెన్నఁటికిని సులభమొక్కొ
యిందుశేఖర నీకుమందిరంబై తగు కైలాసమెన్నండు గాంతునొక్కొ
యనుచు నీమూర్తి మదినుంచి యనుదినంబుఁ, బూజసేయుచు సద్భక్తిపుణ్యచరిత
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.7
అనఘగుణోదారుఁ డమరవైరివిదారుఁ డబ్జాద్రిసమధీరుఁ డఘవిదూరుఁ
డాశ్రితావనశీలుఁ డమితకీర్తివిశాలుఁ డంచద్విబుధపాలుఁ డతికృపాళుఁ
డార్యరక్షణధుర్యుఁ డంభోధిగాంభీర్యుఁడకలుషాద్భుతచర్యుఁడతులశౌర్యుఁ
డహిరాజభూషణుఁ డానమత్పోషణుఁ డార్ద్రసంభాషణుఁ డమితధిషణుఁ
డనుచుఁగొనియాడఁదగిననిన్నాశ్రయింతు, భక్తవత్సలననుఁబ్రోవుపరమపురుష
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.
హారీకృతభుజంగ వారాన్నిధినిషంగ భాసమానపరాంగభరితగంగ
లసితదృక్సారంగలాంఛనాబ్జపతంగ పిధ్వస్తమాతంగ వృషతురంగ
రక్షోభయదసంగరపరాక్రమోత్తుంగ తాండవోత్సవసంగ ధవళితాంగ
కంఠరుగ్జితభృంగ గౌరీపరిష్వంగ కరుణామృతతరంగ కనదపాంగ
యాశ్రితావనచంగ కాలాభిషంగ, హరిహరిరథాంగ వరనిర్మలాంతరంగ
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.
ఐశ్వర్యమొసఁగి నన్నాదరింపక యున్న నీశ్వరుం డనుమాట యెగ్గుగాదె
దారిద్ర్యభూతంబుఁదలఁగఁజేయకయున్న భూతేశుఁ డనుమాట పొల్లుగాదె

యొక్కనిరక్షింప నెక్కువై తోఁచిన ప్రమథాధిపతియన్నఁ బ్రజ్ఞగాదె
భక్తవాంఛితసుఖప్రదుఁడు గాకుండిన శంకరుఁడనుమాట బొంకుగాదె
వైనఁ గానిమ్ము నీకేమి యప్రతిష్ఠ, యాదిభిక్షుకుఁడనునామ మందినావు
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.

ఈశ్వరా నినునమ్మి యింతదీనతఁజెంద నూరకేయుండుట యుచితమగునె
ఎంతనిర్దయుఁడవో యిందుకళాధర మందమో నీబుద్ధి మానిరీతిఁ
బలుకకున్నా వదె పార్వతీసురధునీకలహంబుచే బుద్ధి కలఁకఁబడెనొ
కటకటా భిక్షునిఁ గాసిచేయుట మహాగాంభీర్యమా కాదు కరుణఁజూచి
సకలసంపత్కరునిఁజేయు సార్వభౌమ, లేకయుండిన సత్కీర్తి నీకుఁగలదె?
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.

మిం. టికి మంటికిఁ గంటకమగుగుంటి నంట గెంటించిన వింటిమేటి
బంటుచుంగన్న ముక్కంటి నీచర్యలు వింటిని గంటిని తుంటవింటి
దంటను నీకంటిమంటను నంటించి కంటికి నెడఁబాపి తంట దుఃఖ
మంటినకల్మివాల్గంటి దనంటిన గొంటికోపంబున నుంట తెలిసి
తంట లేకుండ మదను నుదారఫణితిఁ, దిరిగి బ్రదుకంగఁజేసిన ధీరుఁడీవె-మద,

అగముతో మన్మథాశుగముతో దుర్వర్ణనగముతో (నాదిపన్నగముతోడ)
రసముతో శుభ్రసారసముతో మహితగోరసముతో సురధునీరసముతోడఁ
గరముతో నాదిసూకరముతోఁ దార్క్ష్యకంధరముతో దేవసింధురముతోడ
నాజితో సురరాజవాజితోఁ దారకారాజితో సామజోద్వేజితోడ
ననుగమించి భవద్యశంబఖిలదిశల, మించె బ్రహ్మాండదీప్తిపై మిక్కుటముగ-మద-

అహివైరిరిపుమస్తమబ్జమధ్యంబున యవిభిచ్ఛరాహతి నడఁచువాని
కగ్రజుచేతఁ బరాభవంబును బొందు క్షితిదేవముఖ్యునిఁ శితశరాళి
నొంచి యోర్చినవీరు నురుశిలీముఖముల నవనిఁగూర్చినమేటి కలిదయార్ద్ర
భావసంకలితుఁడై పరమసాధన మగు కంకపత్రమొసంగుఘనుఁడ వనుచు
నిన్నుమదినెంతువర్ణింతునియతిఁగాంతుఁ, బన్నగారితురంగ ప్రసన్నుఁడౌర-

గంభీరమగు ఘనాఘనము మ్రోసినరీతి గర్జింప దివి భువి కంగు రనఁగ
నందీశహుంకారనాదంబుచేతను దిగ్గజకర్ణముల్ దిమ్ము రనఁగ
ఫాలనేత్రప్రభాపటలిచే బ్రహ్మాదిసురమునిదృక్తతుల్ చుఱ్ఱు మనఁగ
ముమ్మొనవాల్కేల మురువుగాధరియింప దనుజాలహృదయము ల్దగ్గురనఁగ
నరభసమ్మున నంధకాసురునిఁజుట్టి, పట్టికొట్టిన బల్జగజెట్టి వీవు, మదన-

కొక్కు తేజీగానిఁ బక్కిబాబాపైని నెక్కియాడెడువాని నొక్క మొగిని
మక్కువ దయను బెంపెక్కఁజేసిన యట్టి చక్కనిసామి నీయక్కటాక్ష
మిక్కడే నామీఁదఁ జొక్కముగా నుంచు తక్కువ గాకుండ నిక్కముగను
నెక్కువదార వని మిక్కిలి వేఁడితిఁ జక్కగ దయఁజూడు చిక్కులేక
యెక్కడెక్కడ నీసాటి యెంచఁదలఁచె,యొక్క దేవతనైన నీయుద్దిగాఁగ,మదన-
"బ్రహ్మోఽహ"మనుచును భాషింపగావచ్చుఁ బరతత్త్వమెఱిఁగెడి భావమరుదు
సకలంబు రోసితి సన్న్యాసి ననవచ్చుఁ బ్రకృతివిచారంబుఁ బాయు టరుదు
వేదశాస్త్రంబుల వాదింపగావచ్చు నాత్మార్థసుజ్ఞాన మబ్బు టరుదు
బాహ్యయోగంబులు పాటింపఁగావచ్చు సద్గురుపూజయుఁ జలుపుటరుదు
జ్ఞానయోగంబుగహనంబుగానముక్తిఁ,గాంతురనఘులుభక్తియోగంబువలన
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ- **17**

మొదట మూలాధారమునఁ జతుర్దళపద్మమందలిగణపతి నమరనిలిపి
కుండలి భేదించి గురుకటాక్షముచేత నాభిప్రదేశమ్మునందు విష్ణు
నొనరఁగ బూజించి ఘనుని సదాశివు హృత్పద్మకర్ణిక నునిచి ద్విదళ
పద్మమునను భానుఁ బ్రస్తుతిగావించి దగ వేయిరేకుల తమ్మియందు
నిన్నుఁబరహంసరూపుని నెమ్మిఁగాంచి, చిద్విలాసంబునను బూజ సేతు నేను
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ,కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.

బాణాసురుండు నీబావకుఁ దమ్ముఁడా? కరుణతో వానిని గాచినావు
పంక్తికంఠుండు నీపడఁతితోఁబుట్టువా? సకలసామ్రాజ్యముల్ సంఘటింపఁ
జండీశ్వరుం డేమి శాంభవీజనకుఁడా? సాలోక్యమొనరించి సంతరింప
హరిహయసుతుఁడునీయగ్రనందనుఁడే మొ?యవ్యాహతాశుగమతనికొసఁగ
నింతకరుణాసముద్రుఁడ వేలనేను,సంతతమునిన్నునుతియింపసరకుగొనవు-

సతిపతులకు నేమి సంతోషమొనఁగూర్చు సకలసస్యములకు శరణమేమి
భూమిజాజనకుని పుటభేదనం బేమి బిల్లులు కడియము లల్లుటేమి
రామపాదము సోఁకి రాయి యేమాయెను గోరక్షకెది హరిగొడుగుఁదాల్చె
బలరాముఁడుధరించు పటుసాధనం బేమి యాంజనేయున కేమి యుద్ధమయ్యె
నర్థము వచింపమాఁ డేసియక్షరములు,యంత్యవర్ణంబునావలనాదియగును-

వేదవేద్యా భవద్వీర ప్రతాపంబు దక్షాధ్వరధ్వంసతరుణమందుఁ
జూడవద్దా మఱచుటకుముమ్మొనవాలు కేలునఁగీలించి కినిసి భద్ర

చ. దినకరతేజుఁ డౌ జనపతిం గని దీవన లిచ్చి విప్రుఁ డి
ట్లనియె నృపాలశేఖర దయాపరిపూర్ణ మదీయభాగ్యజీ
వన యిది నాతనూభవ వివాహము చాగదు నేఁడు మేరగా
నెనిమిదియేఁడు లయ్యె ధనహీనుఁడఁ గావున వేఁడవచ్చితిన్. ౭౪

సీ. రాజ్యంబు వదలక రసికత్వ మెడలక జయశీల ముడుగక వయము చెడక
దీనులఁ జంపక దేశంబు నొంపక నిజ ముజ్జగింపక నేర్పు గలిగి
విప్రులఁ జుట్టాల వెన్నుసొచ్చినయట్టివారిని గొల్చినవారిఁ బ్రజల
హర్షంబుతోఁ గాచి యన్యాయముడుపుచు మున్ను చెప్పినరీతిఁ జెన్నుమీఱి
చేత లొండు లేక ప్రాఁతల విడువక, యశము కలిమి దమకు వశముగాఁగ
వసుధ యేలు రాజవర్గంబులోన న,య్యాదివిష్ణుమూర్తి వంద్రు నిన్ను. ౭౫

వ. ఈసీసపద్యంబులో గీతసహితంబుగా నాలుపాదంబుల మొదలియక్షరం బులు, నందర్భంబుల మొదలియక్షరంబులుఁ గ్రమంబునం గూడుకొనంగ నైన నా విన్నపం బవధరింపు మనిన నచ్చెరు వంది క్రమ్మఱం జదివించి మొదళ్ళ నర్థంబులఁ బంద్రెండక్షరంబుల నిడుకొని "రాజ దీని వివాహము చేయవయ్యా" యని యున్న బంధకవిత్వంబున కతి విస్మితుం డై తద్దైన్యం బుడుపం బూని. ౭౬

క. జననాయకుండు విప్రున, కెనిమిదికోట్లర్థ మిచ్చి యెల్లనరేంద్రుల్
తనుఁగొల్చినడువఁగా నొ,య్యనఁబురికరుదెంచె వైభవాఢ్యత నెఱయన్.

క. కావున నీవాతని సరి, గావు నృపా మగిడిచనుట కార్యం బనినన్
భావమునఁ దద్గుణము సం,భావించుచు భోజవిభుఁడు మగుడంజనియెన్. ౭౭

వ. మఱియుఁ గొన్నిదినంబు లరిగినఁ బదియేడవవాకిటం జనం జూచి. ౭౮

—॥ పదునేడవబొమ్మకథ. ॥—

క. నీలాంబరసోదరు రజ,నీలాంఛనదివసచిహ్న నేత్రవిలాసున్
నీలగ్రీవప్రియసఖు, నీలోత్పలనీలవర్ణు నిలారమణున్. ౮౦

శా. తాత్పర్యంబున సంస్తుతించుచుఁ బ్రశస్తం బైనలగ్నంబునన్
సత్పాత్రప్రతిపాదితార్థుఁడయి భోజక్షోణిపాలుండు సం
పత్పూర్ణంబగు వైభవంబు మెఱయ న్భద్రాసనం బెక్కఁగాఁ
దత్పాంచాలిక నిల్వు నిల్వు మని తత్రస్ఫూర్తిగా నిట్లనున్. ౮౧

క. నృపరత్న మైనయుజ్జయి,నిపతిక్రియ సాహసాదినిపుణత్వము స
త్యుపకారంబును గలుగక, చపలమతీ దీని నెక్కఁ జనునే నీకున్. ౮౨

క. ఉర్వీనాయకుఁ డయ్యును, నిర్వాణుల మీఱి యర్థనిస్పృహుఁ డగునా
సర్వజ్ఞుని సద్గుణములు, నిర్వచనముగాఁగ వినుము నే వినిపింతున్. ౮౩

క. మాటలయం దెఱిఁగెద వే,నాఁటను ముంజేతికంకణంబున కద్దం
బేటికి వితరణగుణమునఁ, బాటిల్లెడి గుణము లెల్లఁ బ్రభువుల కుర్వీ. ౮౪

క. మతిగలిగి చదువఁ జిలుకలు,*హాతమందంగాను బోటులాడుం బశువుల్
వితరణ మెవ్వాని గుణమగుఁ, జతురుఁడు శూరుండు నతఁడె జనులందెల్లన్.

గీ. విక్రమార్కుబాహువిక్రమం బుర్విలో, నరులచేతనెల్ల నరులుగానఁగఁ
గీర్తనీయ మైన కీర్తిఁ గీర్తించుచు, నర్థు లర్థములఁ గృతార్థు లైరి. ౮౬

సీ. ఆదివసములవస్థాత్యయోచితముగా దలమైన వానలు వెలుచునంతఁ
దెల్లవాఱినయట్టితెఱఁగున నావేళఁ దనమేళనం బెల్లజనులు వొగడ
హంసనాదములు కాహళలుగాఁదత్పక్షలఘుతాడనములు తాళములుగాఁగ
మదములఁ గ్రాలు తుమ్మెదలఝుంకారమ్ము లమరినవీణాస్వరములోయనఁగ
యోగనిద్రఁ జెందియున్నవిష్ణుని మేలు, కొలుపఁగడఁగు గాయకుం డనంగ
బంధుజీవహర్షపరమాచుఁ దద్రాగ,మయముగా శరత్సమయ మొనర్చె. ౮౭

క. శరదాగమమున నంభో,ధరపటలము విచ్చి చనినఁ దపనుండు మహా
కరి తెరవెల్వడుక్రియఁ బు,ష్కరపలసన మలరఁ జెలఁగెఁ గరసత్త్వమునన్.

క. పంకంబులాఱె నేఱుల,పొంకఁబులు డిగ్గె జెల్లు పూచెను భువి ని
శ్శంకముగ నంచపిండు కొ,లంకుల విహరించె నట జలమ్ములు దేఱెన్. ౮౯

ఉ. దీప్రముఖంబులౌచు నలుదిక్కులు నేర్పడ దుగ్ధసింధుపూ
రప్రభ నొప్పువెన్నెలలు రాత్రి దివాకృతిఁ దేజరిల్ల లో
కప్రియుఁ డైనచంద్రు సమకక్ష్యలఁ జుక్కలు నిక్కఁగాఁ దదీ
యప్రతిబింబలీలఁ గుముదావళి వొల్చె సరోవరంబులన్. ౯౦

ఉ. తెల్లనిరాజహంసలను దెల్లనికల్వలఁ దెల్లఁదమ్ములం
దెల్లని జల్లుఁబువ్వులను దెల్లనిశీతమరీచిరోచులం
దెల్లనిచుక్కలన్ జగము తెల్లనదై యమృతాబ్ధిమీఱినఁ
దెల్లనికన్నుదోయిగల దేవర వచ్చె శరత్తు చూడఁగన్. ౯౧

*వాతముగఁబోట్లాడు పసులు సజ్ఞానకృతులట ఎట్లో.

క. జడి గాక వెట్ట గాకయు, వడ గాకయుఁ జలియుఁ గాక వఱపిడి యని యే
ర్పడక యిలఁ బసిమివండఁగ, బహుగుణ ప్రియముండిరనఁగఁ బ్రభులకుఁదగదే.

చ. అవని నవంతిభూమివరుఁ డాదిగఁ బ్రాక్తన లెల్ల లక్ష్మి యు
త్సవములు మున్నుగాఁ గడుఁ బ్రశస్తములౌ సమయంబులందు స
త్కవులను బాఠకోత్తముల గాయకుల న్నటుల న్వితీర్ణివై
భవములఁ దన్పఁజొచ్చిరి ప్రభావసమృద్ధుల నింత పుట్టఁగన్. ౯3

ఉ. అట్టిదినంబుల న్నృపకులాగ్రణి దానసమృద్ధి యొక్కెడన్
బట్టు నుతింపఁగాఁ బరనృపాలకు లచ్చెరువంది మెచ్చ నా
యట్టిమహీశుఁ డర్థులఁ గృతార్థులఁ జేయుచుఁ గీర్తి చేకుఱం
బెట్టెడునట్టిసద్గుణము పెంపున నాతని మీఱనోపఁడా. ౯౪

క. అని యడిగిన నాబట్టొ, య్యన నవ్వుచు నోనృపాల హరుని ప్రసాదం
బున సిద్ధపురుషుఁ డగు నా, జననాథుఁడు గుణములందు సామాన్యుండే. ౯౫

క. దానతపోత్రంబులు నా, మానవపతియందె కాని మఱి యొందు దెసం
గానము విను మాతని సరి, పూనెద మనఁ దరమె తరణిపుత్రున కైనన్. ౯౬

మ. అనిశం జిత్తములోన లజ్జయు వృథాహంకారముం బుట్టఁగాఁ
దనలోఁ దాన యడంచికొంచు మృదువస్త్రస్వర్ణభూషాదు లా
తని కింపొందఁగ నిచ్చి పుచ్చి పిదపన్ దానంబున న్విక్రమా
ర్కునిసాదృశ్యము నొందఁగోరుమతి నాక్షోణీశ్వరుం డుండఁగన్. ౯౭

సీ. ఒకనాఁడు కొల్వులోనికి సిద్ధుఁ డొకరుండు చనుదెంచి సుఖగోష్ఠిఁ జరపునపుడు
తాపసోత్తమ నాకు దానగుణంబున విక్రమార్కుని మీఱ వెరవు గలదె
యనవుడు సాహసహవనంబు చేసిన సిద్ధించు నందుల చేత వినుము
యోగినీచక్రంబు నొందుకుండములోన నొకలక్షగోఘృతాహుతులఁ బోసి
పొదలఁ జేసి మేను పూర్ణాహుతిగ వేల్చి, వెనుకఁ దత్ప్రసాదమున నె బ్రదికి
దాన విభవమునకుఁ దగినంత వేఁడుము, మెఱసి సాహసాంకు మీఱవచ్చు. ౯౮

చ. అనవుఁడు నుత్సహించి నృపుఁ డాతని వీడ్కొని రాత్రి సర్వయో
గినులఁ దలంచుచుం జని సకీలకమంత్రజపంబుతోఁ దదీ
యనిలయవహ్నికుండమున నాహుతు లన్నియుఁ బోసి తెంపునం
దనువున్ వేల్చె నిత్యమగు దానము దేహముకంటెఁ దీపిగాన్. ౯౯

క. ఆయెడ యోగినులాజన,నాయకు బ్రదికించి నిలిపి నరనాథ మము
న్నీయత్నంబునకుం దగ, నేయిష్టంబైన నడుగు మిచ్చెద మనుచున్. ౧౦౦

క. దండాకృతిగా జనపా,లుండును ధరఁ జాఁగి నిచ్చలును ధనములు నా
భాండాగారము లేదును, నిండం గరుణింపుఁ డనిన నేర్పున వారున్. ౧౦౧

క. నిచ్చలు నీవిటు చేసిన, నిచ్చెద మీకొలఁది నింత లేదును నిండ
న్వెచ్చించుకొమ్ము నావుడు,నచ్చట నృపుఁ డియ్యకొని గృహంబునకరిగెన్.

ఉ. ప్రొద్దున లేచి యిండ్లు ధనపూర్ణము లౌట యెఱింగి యాత్మలోఁ
దద్దయు సంతసిల్లి వసుధావరుఁ డుజ్జయినీశు మీఱుచుం
బెద్దల నంధులన్ హితులఁ బేదల నందఱఁ గూర్చి యర్థముల్
దొడ్డలు చేసె దానవిరతుం డనఁ బైకము చిక్కకుండఁగన్. ౧౦౩

క. ఈగతి ననుదినమును భాం,డాగారము లెల్ల రిక్తలైనం దనువ
ర్యోగినులకు నాహుతిగని,యోగించుచు నిచ్చ ధనములొసఁగుచునుండున్

ఉ. ఈక్రియఁ బర్వుకీర్తి నుతియించుచు యాచకు లెల్లఁ జెప్పఁగా
నాక్రమ మేర్పడ న్విని ప్రియంబును జోద్యము నగ్గలింపఁగా
విక్రమభూషణుండు మునివేషముతో నటకేగి యోగినీ
చక్రగృహంబులో నతని సత్త్వముఁ జూడఁ దలంచి యుండఁగన్. ౧౦౫

ఉ. ఆనగరంబులోని నృపుఁ డల్లన రే యరుదెంచి మంత్రని
ష్ఠానిరతాత్ముఁడై జపము సల్పి ఘృతాహుతులిచ్చి యగ్నిలో
మేనును వేల్చి యోగినులమెచ్చునఁ దొల్లిటిరూపుదాల్చి యా
పూనిక నర్థము ల్వడసి పోయి భజించె వితీర్ణిఁ గర్ణుఁడై. ౧౦౬

క. మఱునాఁటిరాత్రి మునుకడఁ,దఱి యెఱిఁగి యవంతి విభుఁడు దయ్యైవాఱం
గొఱఁతపడకుండ వెరవుగ, నెఱిమంటలకుండ మున్నయెడ కరుదెంచెన్.

క. ఆహోమకుండమునఁ దన,దేహము వేల్వంగ నచటి దేవత లెలమి
న్సాహసము మానుపుచు నీ,యీహిత మేదేని వేఁడు మిచ్చెద మనినన్.

గీ. ఇచటి భూమిపాలుఁ డీక్రియ నిచ్చలు, మిడుకునగ్నిలోనఁ బడకమున్న
యతనియిండ్లు లెపుడు నర్థంబుచేనిండి, యుండునట్లుగ వర మిందు చాలు.

క. అనవుడుఁ గొనియాడుచు న,ట్లొనరించెద మనుచుఁ బలికి యోగినులంతం
జనిరి నిగూఢుండై నృపుఁ,డు నవంతికి మగిడె నొక్కఁడును బెంపెక్కన్.

సీ. తదనంతరంబ యాతఁడుతొంటిక్రియవచ్చియాగంబుసేయఁగా యోగమాత
లరుదెంచి నృపుని ప్రయాసంబునకు సక్తమై విక్రమార్కధాత్రీవిభుండు
తనమేనువేల్వఁ గైకొని చన్ను మెచ్చించి సీయింక్షు ధనమున నిండఁజేసి
నిచ్చలుఁ జావక విచ్చలవిడి ధన మొంపైన సక్తుల కిచ్చికొన్ను
నావుడు నతండు దురభిమానంబు విడిచి, విస్మయంబును లజ్జయు విస్తరిల్ల
మోఱఁజూచటు తనుమోఱిమెఱసినట్టి, యతనిఁ బొగడుచునగరికినరిగెఁగాన.

క. నీవును నాక్రియ నింటికిఁ, బోవుట మే లనుచుఁ గనకపుత్రిక వలుకం
గా విని యాతఁడు నుజ్జె,నీవల్లభుకృపయుఁ దెంపు నేర్పునఁ బొగడెన్.

క. లగ్నము దప్పినచొప్పుల, భగ్నంబగు యత్నమునకుఁ బౌరులు మది ను
ద్విగ్ను లయి చనఁగ లజ్జా,మగ్నుండై భోజరాజు మగుడం జనియెన్.

—పదునెనిమిదవబొమ్మకథ—

వ. తదనంతరంబ యొకదినంబున నష్టాదశద్వారంబునం బ్రవేశోన్ముఖుండై.

క. వెలిపట్టును బులితోలును,మలయజమును బూదిపూఁత మణులున్ ఫణులుం
దిలకము నెఱగన్నుం గల, వెలఁదియు మగవాఁడునైన వేల్పుఁ దలంతున్.

మ. అని భోజక్షితినాయకుం డమరపీఠారోహణవ్యగ్రుఁ డై
చనుదేరం గని బొమ్మ వల్కె ధరణీశా విక్రమాదిత్యు చా
డ్పున వ్యేర్తున్ ఘనధైర్యము న్వితరణంబు న్లేక నీకీమహా
సన వ్యోక్కం దర మానె యాతని మహోత్సాహంబు సామాన్యమే.౧౧౬

క. జనవర నిర్వచనముగా, విను ముజ్జయినీవిభుండు విష్ణునిక్రియఁ బా
లనశక్తి మెఱసి మనుజుల, మన మలరఁగ మనుపుచుండి మహి యేలంగన్.

ఉ. క్రూరుఁడు నీరసాత్ముఁడును గుచ్ఛిత బుద్ధియు దూషకుండు నా
చారవిహీనుఁడున్ ఖలుఁడు సత్యవిదూరుఁడు దుర్నయాఢ్యుఁడుం
జోరుఁడు నస్థిరుండు నలసుండును దుర్బలుఁడు న్మదాంధుఁడు
న్నారవికారకష్టుఁడును మందుఁడు మందునకైన లేఁ డిలన్. ౧౧౭

క. ఆదివసంబులలో నొక, వైదేశికుఁ డరుగుదెంచి వసుధాపతిచే
నాదృతుఁ డై యతనికి నా,నాదేశస్థితులు నేర్పునం జెప్పంగన్. ౧౧౮

గీ. మాటలందె యతని మహిమెల్లఁ దిరిగిన, ఘనుని సిద్ధపురుషుఁగా నెఱింగి
మిగుల నాదరించి జగతీవరుండు త,త్కథలు వినుచు మఱియుఁ గౌతుకమున.

క. నిశ్చయముగ భువిఁ దీర్థపు,రశ్చరణాసక్తి నుత్తరము దక్షిణముం
బశ్చిమముఁ దూర్పుఁ దిరిగితి, వాశ్చర్యం బేమిగంటి వానతి యిమ్మా. ౧౨౧

క. నావుడు నాతఁడు నేఁ బృ,థ్వీవలయం బెల్లఁ గలయఁ దిరిగితి నుదయ
గ్రావనసమీపంబున నా,నావిధమణిరమ్య మైన నగరము గంటిన్. ౧౨౨

క. కనకాహ్వయ మగునగరము, కనకాచలతట మనంగఁ గాంతిం బొలుచున్
ఘనమండల మందుచు న,స్తనిమాడల మనఁగఁ బసిఁడిగుడి గల దచటన్.

క. సూర్యప్రభయను నది త,త్పర్యంతమునందునుండి పాఱఁగ నతిగాం
భీర్యంబు గలిగి నడుకొని, మర్యాదనె నీరు నిలిచి మడుఁగై యుండున్.

గీ. అచటఁ జంద్రకాంతఖచితసోపానమై, నాల్గుదెసలఁ గాంచనంబులైన
హర్మ్యముల భజించు నఘనాశనం బనఁ, గలదు తీర్థము కడ గానరాదు.

మ. విను మావింధ్యమునందుఁ బ్రాగ్వన శిరోవిన్యస్తపీఠాంకమై
కనకస్తంభము పుట్టి పుట్టి యినుఁడాకాశంబు న్రాకంగఁ దా
నును నాచొప్పునఁ జక్కఁగాఁ బెరిఁగి భానుం జేరి మధ్యందినం
బునఁ దద్బింబము ముట్టి క్రమ్మఱు నదిం బ్రొద్దున్ దిగం జాఱఁగన్. ౧౨౬

గీ. ఇనుఁడు గ్రుంకువేళ నిక్కఁ దాఁ గ్రుంకుఁ,బొడుచువేళ నట్లు పొడిచి పెరుఁగుఁ
జిత్ర మిద్ది రాజశేఖర సృష్టిలో, నలువ నేర్పు చెప్ప నలవి యగునె. ౧౨౭

క. ఎన్నఁడు నిట్టి విచిత్రము, కన్నది విన్నదియు లేదు కడపట గుణసం
పన్నుని సజ్జనమిత్ర జ,గన్నుత నినుఁగంటి ననినఁ గడుమోదమునన్.

శా. తత్కాలోచితగోష్ఠి దీర్చి యతనిం దాంబూలపూర్వంబులౌ
సత్కారంబుల నాదరించి కొలువుం జాలించి యారాత్రి యు
ద్యత్కౌతూహలుఁ డౌచు ఖడ్గసహితుండై యొక్కఁడు న్భూవరుం
డుత్కోచంబున నేగె నాదెసకు నాయుగ్రాటవు ద్దాఁటుచున్. ౧౨౯

మ. ఘనుఁ డల్లంగుచుఁ గాంచెఁ గాంచనమయాగారప్రకీర్ణాఘనా
శనతీర్థాంతసమున్నమన్నిజవపుస్సంభూతిహేతుప్రచా
లనలీలాకృతడంబరాంబరతలాలంబోష్ణరుగ్బింబచుం
బనవిస్రంభవిజృంభితాద్భుతరసప్రారంభమున్ స్తంభమున్. ౧౩౦

సీ. కని విస్మితుం డౌచుఁ జని హేమగృహముల రత్నగోపురముల రమ్యమైన
పురము డగ్గఱి దాని పొంత సూర్యప్రభ నానొప్పు నేటిలో స్నానమాడి

గుడిలోని యాదిత్యుఁ గడుభక్తిఁ బూజించి యిష్టదైవముఁ బరమేశుఁ గొల్చి
యుపవాస ముండి సముత్సుకుఁడై దేవతాయతనమున నారేయిగడిపి
రేపకడన లేచి పాపవినాశన,తీర్థమునకు నేగి పార్థివుండు
జలకమాడి యచట సంధ్యనారాధించి, జలజమిత్త్రు నాత్మఁ దలఁచునపుడు.

గీ. తెలిపిపడఁగ మొదలి దిక్పతికెత్తిన, గొడుగుమీఁది పసిఁడిగుబ్బ యనఁగఁ
దూర్పుకొండమీఁదఁ దోఁచె మార్తాండుని, మండలంబు భువనమండనంబు.

గీ. తీర్థమధ్యమమున దివ్యపీఠాంకమై, జిగి దొలంక బుగ్గ లెగయుచుండ
నవ్యమైనకనకనాళంబు గలమహా,కమల మనఁగఁ బుట్టెఁ గంబ మపుడు.

క. కడుచోద్యమంది యీఁదినఁ, దడ వగు నని యాతఁ డద్భుతస్తంభముపైఁ
బడనుఱికి పీఁటమీఁదను, జడియక కూర్చుండె యోగిచందము దోఁపన్.

క. *ధరణీశుం డెక్కిన మొగ, తిరుగక కంబంబు తొంటితెఱఁగున నాభా
స్కరుగతికొలంది జంకక, పెరిఁగెఁ గపటవామనుండు పెరిఁగినకరణిన్. ౧౩౫

శా. †కంబం బీక్రియ నిక్కుచున్ బిఱుసుగల్గం బెద్దయు న్నిక్కఁగా
గంభీరుం డగురాజు కైకొనఁడ యాకాశంబు ముట్టంగన
య్యంభోజాప్తుఁడు చేరనిచ్చుటది హైన్యంబంచు మధ్యాహ్నసం
రంభం బేర్పడ నెండ చిచ్చు గొని పర్వం జేసె గర్వంబునన్. ౧౩౬

ఉ. చేసిన నెండపెల్లునకుఁ జిక్కక స్రుక్కక నిక్కి మిక్కిలిన్
డాసినఁ గ్రమ్మఱ న్రవి దృఢంబుగ రశ్మిసహస్రమెల్లఁ బై
నీసునఁ గప్పినంతఁ జలియింపక నిల్చినవానిఁ జూచి యు
ల్లాసముతోడ నిట్టనియె లావును దాల్మియుఁ దెంపు మెచ్చుచున్. ౧౩౭

గీ. లక్షయోజనంబులను నిల్చియైన నా,యెండ మానవులు సహింపలేరు
నన్నుఁ జేరనోపునా యన్యుఁ డట్లని, గాలి నేలపాలు గాకయున్నె. ౧౩౮

క. నరనాయక నీ వీపొడఁ, బరమేశ్వరుకరుణఁ జేసి బ్రతికితి నిజసు
స్థిరభావము సాహసమును, బరికించి మనంబు హర్షభరితం బయ్యెన్. ౧౩౯

క. నీవును నేనును నొక్కటి, గావున నాకుండలములు గైకొను మివి సం
భావనతో నిత్యమును మ,హీవర సౌవర్ణభార మిచ్చుచునుండున్. ౧౪౧

గీ. ఎన్న నాల్గుమాడ లెత్తొకకర్షంబు
నాల్గుకర్షలైన నగుఁ బలంబు

---

*ధరణిపుఁ డెక్కినమొగ్గక, తిరుమై-పా. †కంభంబీక్రియ-రెండుప్రతులలోను.

పలము లొక్కనూఱు తుల యగుఁ దుల లొక్క-
యిరువది యిది భార మిది మతంబు. ౧౪౧

క. అని యిచ్చినఁ గైకొని యా, తనిపదముల కెఱఁగి మగుడు తఱిఁ గంబంబా
య్యనఁ గ్రుంకఁగఁ దీర్థమునకు, మనుజేంద్రుఁడు చేరవచ్చె మాపటివేళన్.

గీ. కంబ మచట మునుఁగఁగా గంతుగొని తీర, భూమి నిలిచి తగిన నేమమెల్లఁ
దీర్చి భక్తితోడ దేవతాలయములో, నుండి రేయి గడపి యొక్కరుండు. ౧౪3

శా. ప్రాతఃకాలమునందు లేచి ధరణీపాలుండు తీర్థంబులో
స్నాతుండై నియమంబుతోడ శివపూజాకృత్యముం దీర్చి సం
ప్రీతిం గ్రమ్మఱి వచ్చుచోఁ దెరువునం బృథ్వీసురుం డొక్కరుం
డేతెంచెం గడుదీనుఁడై యతని సింపేపార దీవించుచున్. ౧౪౪

క. చేరఁ జనుదెంచి యతఁడో, వీరోత్తమ పేదవాఁడ విప్రుఁడ నేనా
హారంబు వేఁడి వచ్చితిఁ, గారుణ్యము మెఱసి యిచటఁ గావుము నన్నున్.

మ. అనినం జూచి కృపారసం బెనయ నాహారార్థి యీవిప్రుఁ డీ
తని కిచ్చో నశనంబు లే దితని చేతఃప్రీతి గావింప నే
ధనము న్లేదు ప్రదాతకుం దగిన పాత్రం బబ్బినం బ్రాణమై
నను వంచింపక యిచ్చు టొప్పు నని పుణ్యశ్లోకుఁ డుద్యుక్తుఁడై. ౧౪౬

క. మితిలేని మహిమ నీకిది, ప్రతిదివసము నొకసువర్ణభార మొసంగున్
మతిఁ జింతింపక పొమ్మని, యతిముదమునఁ గుండలమ్ము లాతని కిచ్చెన్.

శా. దానం బీక్రియఁ జేసి యొక్కయెడఁ దీర్థస్వార్థము ల్సేకుఱ
న్నానాచోద్యములెల్లఁ జూచితి జగన్నాథు న్రవిం గంటి స
న్మానం బచ్చట నొందితిన్ ద్విజుని దైన్యం బంతయుం బాపితిన్
దీనం బుణ్యుఁడ నైతి నంచుఁ బురికేతెంచెం బ్రమోదంబునన్. ౧౪౮

గీ. నీకు నీగుణములు లేక యీగద్దియ, యెక్కఁదగదు మగుడ నేగు మనిన
మనములోన నతనిఁ గొనియాడుచును భోజ, మనుజపభుఁడు భవనమునకు నరిగె.

శా. సంసారాంబుధిపూర్ణమగ్నజననిస్తారాంఘ్రిపంకేరుహున్
హింసావర్జితభావభవ్యమతి యోగీంద్రాత్మపద్మావళీ
హంసాకారు వికారదూరుని విమోహధ్వంసనోత్తంసునిం
గంసారాతిఁ బురారిమిత్త్రుఁ ద్రిజగత్కల్యాణసంధాయకున్. ౧౫౦

ఉ. కంజభవార్చనీయపదకంజు నిరంజనునిం బురత్రయీ
భంజను నంజనాచలనిభద్విపదైత్యఘనప్రభంజనున్
సంజనితప్రమోదగిరిజాతనుమంజులవామభాగు మృ
త్యుంజయు నాంజనేయవిహితోన్నతగీతకృతార్థరంజనున్. ౧౫౧

మాలిని. గిరివిరచితచాపా కృష్ణమేఘాభిరూపా
సురసరిదవతంసా క్షుణ్ణదైతేయహింసా
గరళగళనదక్షా కంజపత్రాయతాక్షా
పురహరహరిరూపా పుణ్యగణ్యస్వరూపా. ౧౫౨

గద్యము. ఇది రాయగజగంధవారణ వైరిమండలీకభేకఫణీంద్ర వీరఘోట్టవి
భాళ కళింగదేశనిర్ధూమధామ త్యాగనాగార్జున కర్ణాటద్రవిలాంధ్రమహా
రాష్ట్రభూపాలరూప నూపురసుందరచరణారవింద సనదప్రోలిపురవరాధీశ్వర
వెలనాటిపృథివీశ్వరరాజ్యసముద్ధరణ శ్రీకొఱవి వెన్నయామాత్యపౌత్ర
హారితసగోత్రపవిత్ర సకలసుకవిమిత్ర కసువరాజతనూజ గోపరాజప్రణీతం
బైన సింహాసనద్వాత్రింశిక యనుకావ్యంబునందు విక్రమార్కునిదానమ
హోపకారసాహసౌదార్యప్రశంసనం బన్నది సప్తమాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

సింహాసనద్వాత్రింశిక.

అష్టమాశ్వాసము.

క. శ్రీలలనాతనురుచిరత, పాలతికాచిరవిలాసపరికీర్ణవపు
ర్లీలాతిశయవిడంబిత, నీలాంబుదవర్ణుఁ ద్రిభువనీపరిపూర్ణున్. ౧

—పందొమ్మిదవబొమ్మకథ—

మ. మతిలో నిల్పి యతండు సజ్జనుల సంభావించి దైవజ్ఞస
మ్మతమౌ వేళఁ గడంగి నెక్కఁ జనుచో మాన్పించి యేకోనవిం
శతిమద్వారముపాంతబొమ్మ వలికెన్ క్ష్మాపాలకా మూర్ఖ భా
రతపర్వంబు పఠింపఁ బూనుట సుమీ రాగిల్లు నీయత్నముల్. ౨

క. ధారానాయక ధారుణి, నారూఢుం డైన విక్రమార్కునికరణిన్
శూరుండును ధీరుండు ను, దారుండును గాక యెక్కఁ దగ దెవ్వరికిన్. ౩

మ. అది యెట్లన్న నెఱుంగఁజెప్పెదఁ దదీయం బైనచారిత్రము
న్మదవైరిద్విపసింహ మర్థిజనతామందార మాభూవరుం
డుదయాస్తాచలమధ్యభూమి దనకై నొప్పారు నుజ్జేని సం
పదలం బొంపిరివోవ రాజ్యము నయప్రాజ్యంబుగా నేలఁగన్. ౪

ఉ. ఆజననాథుఁ గొల్చి కనకాభరణంబులఁ దేజరిల్లుకాం
తాజనుల న్విచిత్రవసనంబుల బంటుల నందలంబులం
దేజులఁ జామరంబులను *దెల్లని యెల్లుల నేపు సూపుచున్
రాజులు మంత్రులు న్సుకవిరాజులు నుండుదు రొక్కకైవడిన్. ౫

గీ. అట్టిదివసముల సమస్తభూపాలురు, భటులుఁ గవులు హితులు బలసి కొలువ
సురగణంబులోని సురరాజుభంగి న, య్యవనిపాలుఁ డున్నయవసరమున.

క. ముకుళితకరుఁడై దౌవా, రికుఁ డెదుర న్నిలువఁబడి ధరిత్రీశ్వర కా
నికగా సాళువముం గొని, యొకనల్లని చెంచు వచ్చియున్నాఁ డనుడున్.

క. తత్కారణంబు దెలియ న, మ్మత్తిలికుండై †నిజాభిముఖమానవసం
పత్తరదర్శనుఁ డగు భూ, భృత్తులతిలకుండు వానిఁ బిలువం బంచెన్. ౮

---

*దేటయి నీటయి నేటు జూపుచున్—†ముత్తింతుండై—

మత్తకోకిల. నెమ్మిఁ బచ్చని కుప్పసంబును నీలిచీరయుఁ బీలియుం
దమ్మిపూసలపేరు నెఱ్ఱనిధాతుబొట్టును జూడ నం
గమ్ముపైఁ దగు సొమ్ముగాఁ బికిపత్తి కాసె నమర్చి పా
ఱమ్ముల న్విలుఁ గేలఁ బూనిన యంతఁ జెంచరుదెంచుచున్. ౯

క. దూరంబున నుడుగణపరి,వారుండై వెలుఁగు రజనివల్లభు క్రియ ను
ర్వీరమణులలో నొప్పెడు, నారాజుం జూచి మ్రొక్కి యతివినయమునన్. ౧౦

గీ. నీవు దాడివెట్టి నెగడిన నఱుముక, యీఁకఁ జిరిగి గొంటు లీఁగునృపుల
పగిదిఁ బులుఁగులెల్లఁ బఱవ వేఁటాడునీ,పాళువంబు గొనుము మాళవేంద్ర.

క. అని చూపి కొలువులోపలఁ, దనచేతి విహంగమును ధరణీశుని కొ
ప్పన చేసి తాను వచ్చిన, పనిఁ జెప్పఁ గడంగి యతఁడు పతి కిట్లనియెన్.

గీ. నృపులు గానలేని నీమహావసరంబు, నేఁడు గంటి ధన్యవాఁడ నైతి
మాళవేంద్ర యేను మందరగిరినుండి, యరుగుదెంచినాఁడ నవధరింపు.

శా. ఓరాజన్యకులావతంసక తదీయోపాంతభాగమ్మునన్
భేరుండాదిమహామృగేంద్రనివహాభివ్యాప్తమై యున్నత
స్ఫారానేకమహీరుహప్రకరవిస్తారావరుద్ధార్కసం
చారం బైనయరణ్య మున్నది తమస్సందోహసందష్టమై. ౧౪

సీ. ఆదివరాహ మీయడవి యేకలములు మన్నించి విడిచిన గున్నయొక్కొ
దిక్కరు లక్కడ నక్కునేనుఁగులచేఁ దోలువడి చన్న దున్నలొక్కొ
చండికసింహ మచటఁ బేర్చుసింగంపుఁగదుపులోఁ దప్పిన కొదమయొక్కొ
కాలునిపోతు దండఁ గల కారుపోతులఁ గూడి రాలేకున్న దూడయొక్కొ
మారకమ్మపులి యచట మలయుచున్న, పెద్దమేకములు పెంచిన పిల్లయొక్కొ
యనఁగ వాలుమృగంబుల కదియ మెప్పుడు, నాటకట్టగుజాడలు తేటపడఁగ.

సీ. అందులపందుల దందంబు క్రుంమన లీలావరాహంబు నేలఁగలసె
నచ్చోటిమదలులాయములతో బెనగి మాయెనుపోతుయములోకమునకుఁ జనియె
నక్కడి కృష్ణమృగౌఘంబుచేఁ జాలఁ దూలి సారంగంబు గాలిఁబోయె
నటకొండగొఱియలయదటుననొచ్చి మహామేష మగ్నిపాలయ్యె ననఁగ
నొప్పు నితరజంతువులను జెప్ప నేల, *దుప్పలెలుఁగులుఁ దోడేళ్లు దుప్పులిర్లు
†కొరనువులు మెడినాగులుగుజ్జుఁబిళ్లుఁ, గణుఁజు పేములుఁ గుందేళ్లుఁ గలవు పెక్కు.

---

*దుప్పలెలుఁగులు = వ్యాఘ్రంబు లుప్పతిల్ల-†వరలు మరువాతులన్న*పతులుగల్గి- కొఱను
వులు మరినాగులు గుజ్జుపిండ్లు.

ఉ. అన్యోడ నొక్కనేకల మహాంకృతితో గుహనుండి నిచ్చలున్
దయ్యము క్రైవడి న్వెడలి దాడలు గొట్టుచు బెట్టు రొప్పుచుం
జయ్యనఁ జొచ్చి యేర్చిన గజంబులు ముచ్చుగ నమ్మృగంబులన్
వ్రయ్యలుగాఁ బడం బొడిచి వారకచంపుచు నుండు గండునన్. ౧౭

గీ. ఎదిరిపందులు దానిపైఁ గదిసిపొలియుఁ,బందెగాఁ గ్రొక్క వ్రేటుగఁ బంతమాడి
మోలి నిలిపి యడిదమునఁ గ్రోలి వ్రేయ, ఖండితములగు గుమ్మడికాయలట్లు.

క. ఆకొమ్ముకాఁడు తొల్లిటి, యేకలమో కాక యముఁడో యిట్టివిచిత్రం
బేకడఁ గానము విను మది, నీకెఱిఁగింపంగఁ బూని నేఁ బనివింటిన్. ౧౯

మ. వసుధానాయక వేఁటకుం గదలు సత్త్వం బెక్క మేనంతకున్
సుసరం బౌ లఘు వౌ జయం బగు రిపుక్షోభం బగు న్సద్గుణ
ప్రసరం బేర్పడుఁ జేతి సూటి మెఱయింపం జో టగు న్వేఁట దు
ర్వ్యసనం బంత్రు ధరిత్రి నిట్టిగతి సౌఖ్యం బొందుచోఁ గల్గునే. ౨౦

క. అంచుం జెప్పినఁ బ్రియపడి, చెంచుం గనకాంబరములఁ జెలువారఁగ మ
న్నించి వరాహముఁ ద్రుంపఁద,లంచి మృగవ్యప్రయాణలాలసమతి యై.

సీ. దీమంపువేఁటలు దామెనవేఁటలు తెరవేఁటలును నేర్పు తెరలికలును
బందెమాడినభంగిఁ బందులనొప్పింపఁ బూఁటకాం డ్రనఁదగు వేఁటకాండ్రు
సారమేయంబు లౌ సారమేయంబుల పట్టెడగొలుసులు పట్టినడువ
భేరుండగండగంభీరత్వ ముడిగించు భేరీరవంబులు బోరుకొనఁగ
వారువము నెక్కి మితపరివారుఁ డగుచుఁ,బోటుకాండ్రును వడిగల యేటుకాండ్రు
వాటపడ వెన్నరుదేర వేఁట గదలె, మందరంబున కవనిపురందరుండు. ౨౨

వ. అట్లు గదలి కతిపయదినంబులకు దుశ్చరంబగు నగ్గిరిపశ్చిమతటంబున గండ
భేరుండాదిప్రచండమృగాండజప్రకాండపరిగణ్యం బగునరణ్యంబు దరియం
జొచ్చి యచ్చటి శిలోచ్చయంబులం బ్రతిధ్వనులను సముదంచితంబుగం
బెంచు చెంచులయార్పులును శునకకోలాహలంబులుఁ గాహళాదివాద్యర
వంబులు దిక్కులు చెవుడుపడ సమీపించి. ౨౩

క. మెలఁకువ లగుచోటుల మను,కులకందువులను జలంబు గొను నెడలను మేఁ
తలపట్లను మృగములకును,వల లొడ్డుచు వేఁటకాండ్రు వలఁకులఁ జనఁగన్.

క. పులియొదిఁగి మొగసి యశ్వము,తలదొడుకఁగ నృపుఁడు సురియఁ దలద్రెంచినమే
నిలఁబడఁగఁ బడక యాతల,లలితాశ్వంబునకుఁ బులితలాటము చేసెన్.

చ. అటఁ జనునంతలోపల నవాంబుధరౌఘము భంగి ముందటం
గిటకిటఁ గోఱలన్ ధరణి గీఱుచు రొప్పుచుఁ గొప్పరించుచుం
గిటిగణ మేఁచుదేరఁ గని క్రేవలఁబట్టిన వేఁటకుక్క లో
క్కటి గొలుసు ల్వడి న్విడువఁగాఁ బఱచెం బవమానవేగులై. ౨౬

చ. పఱచుచుఁ గొంకులుం దొకలుఁ బట్టి విదుర్చుచు మూలెగట్టిన
న్గోలుసుచుఁ గ్రన్నుఱం దొడికి మోఱలఁ గ్రిప్పినఁ జోటు దప్పఁ గ్రే
ళ్లుఱుకుచు సింగము ల్గరుల నొక్కటఁ బక్షిను భంగి దాఁటుచుం
గఱచుచుఁ జాగనీక యరికట్టుచు బెట్టుగ నేచెఁ బందులన్. ౨౭

క. కినిసి వరాహము వొడిచిన, శునకముతల ద్రెళ్లి యొగసి చొప్పెర్పడ నొం
డు నెలవునఁ బడియెఁ గవ్వడి, తునుమాడిన యాజయద్రథునితలవోలెన్.

వ. అంతట వేఁటకాండ్రను నొండొరువులఁ గడవం బాఱి గంటిలేని కుఱుగం
ట్లుం గలిగి మెఱుఁగారెడి సూటిగల పందిపోట్లు దృఢంబుగా నత్తుకొని
యొత్తిలి పోయి మొగము దప్పనూటుచ బలుమాటునం గదిసి పెద్దగున్న
లను, జిఱుగున్నలను, బిడిపందులను, నెడమల్లరంబులను, కొమ్ముకాండ్రను,
నొక్కుమ్మడిం గ్రమ్మునప్పుడు. ౨౯

క. గంధగజలీలఁ బంది మ,దాంధంబై యొకని జీరినట్లుగఁ బొదువ
న్సంధింపం బడిన జరా,సంధునిక్రియ వ్రయ్యె లొక్కసరసం బడియెన్. ౩౦

గీ. అట్టివేళ నృపుఁడు కట్టెదురను*నారి బెట్టుపోఁడమ, నమ్ము వెట్టి తిగిచి
బొట్టు వెట్టినగతిఁ బట్టెలసం దేసెఁ, దిట్టినట్లు పంది మిట్టి పడఁగ.

వ. ఆసమయంబున బెబ్బులిం గని పఱచుపశువులకగిది నవ్వనమదగజంబులు
మొదలుగాఁగల మృగంబులును వేఁటకాండ్రను నొక్కదిక్కునకుం బఱతెంచిన
నంతం దత్పశ్చిమభాగంబున. ౩౨

సీ. పాతాళ మీఁగినపందిఁ బోఁదికిఁ బిల్చు నైవడి నందంద కాలు ద్రవ్వఁ
గనుసన్నఁ బ్రాణులఁగాల్పఁబూనినమాడ్కిఁగన్నులమిణుఁగుఱుఁగ్రిన్నుఁజూచు
దిగ్గజంబులు మది బెగ్గిలి మ్రగ్గఁగా జంకించుగతి వెక్కసముగ రొప్పు
నర్థునిహాయముల నరికట్టఁ జనురీతిఁ గొనవెంట్రుకలు నిక్క గొప్పరించుఁ
దిరుగుచోనష్టమగుకులగిరులఁదునుము, వాఁడియిసుభంగిఁగోఱలుతీఁడికొంచుఁ
గాలమృత్యువు రేఁగిన కరణిబోక, మూకులంబుగఁ గవిసె నయ్యేకలంబు.

వ. అట్లు దవ్వుల మలయుచున్నం జూచి యచ్చెరువంది యిచ్చ మెచ్చుచుఁ
జిత్తంబున నుత్తలపడక యత్తలం బందుఁకొని. ౩౪

---

*నారి, జిట్టబొడమికమ్ము వెట్టినగతి పందివొట్లనొచ్చి పట్టెత్తిదద్దసం—

ఉ. వాహముఁ దోలి రాజకులవర్యుఁడు చేరెఁ గృతోల్లసన్మృగ
ద్రోహము నిత్యవీరరసదోహము సంజనితాంజనాద్రిసం
దేహము సత్త్వదగ్రఘనదేహము నుద్ధతకాననాంబుధి
గ్రాహము సర్వభీతికరగర్వనిరాహము నవ్వరాహమున్. ౩౭

క. చేరిన నది మది బెదరక, యీరసమునఁ గడచి యతని నెదిరించెను భ
ద్రారమణుని జెనయఁగ భూ,దారాకృతివచ్చు మూకదానవుమాడ్కిన్.

క. అత్తఱిఁ దనచిత్తంబునఁ, దత్తఱపాటొందు లేక ధరణీరమణుఁ
డత్తలము వైవ నది గని, తుత్తుమురుగఁ బొడిచె లేఁతతుందిలము క్రియన్.

క. పొడిచినఁ దడయక పిడికిట, నడిదము బెడిదముగ నొగడ నతఁ డశ్వము న
య్యెడ కడరించినఁ గ్రోధము,వడి మగుడఁగ మగిడెఁ బుడమి వడవడ వడఁకన్.

గీ. అట్లుదిరిగి చనినన య్యేకలము వెంట,హయముఁ దోలుకొనుచు నరిగె నృపుఁడు
వందిరూప మైన పాతాళకేతువు, నంట నెయిముకువలయాశ్వు పగిది. ౩౯

గీ. తిన్న క్రొవ్వులోన నున్నది నీరుగాఁ, గన్ను లగ్గిమెఱుపుగములు గాఁగ
రొప్పుటుఱుము గాఁగఁ గప్పుచొప్పడఁ బంది,గాలిఁ బఱచు మొగులు కరణిఁ బాఱె.

వ. ఇట్లు పాఱిన ఘోరం బగు కాఱడవిలో దూరంబగు నీరంబులందూఱి.

క. పందివెనువెంటఁ నరుగుచు, ముందట నరలోకపాలముఖ్యుఁడు గనియెన్
మందరముఁ బురందరరిపు,మందిరకందరము నిందుమణిసుందరమున్.

క. కని డగ్గఱునెడ సూకర, మనువుగ గుహ సొచ్చె నంత నచటితిమిర మా
తనిదృష్టిఁ గప్పె భయపడి, తనుఁజొచ్చిన వానిఁ గావఁ దగు ననుకరణిన్.

గీ. ధరణిపాలుఁ డంతఁ దురగంబు నచ్చోటఁ, గట్టి వాలుఁ గేలఁ బట్టికొనుచు
లొంక సొచ్చె నాత్మఁ గొంకక కాలుండు, కదిసి దివియ వట్టి వెదకుపగిది.

ఉ. చొచ్చి మహామృగం బరుగుచొప్పటఁ గానక కందరాంతని
ర్యచ్ఛటులాంశుకూట మగు రత్నకవాటము గాంచి యిచ్చలో
నచ్చెరువంది యందుఁ జని యావల నిండిన చిమ్మచీఁకటిం
గ్రొచ్చుచు నేగె వాలు కడక్రొమ్మెఱుఁగు ల్నిగుడంగఁ గ్రిందికిన్. ౪౭

ఉ. ఆదెసఁ గొంతదవ్వుల మహారజతాంచితసాలమండల
శ్రీగనరార రత్నకలశీపరిచిహ్నితతుంగశృంగసౌ
ధాదినికేతనప్రసర మైన మహానగరంబు దోఁచెఁ జం
ద్రోదయలీలఁ గన్నులకు నుత్సవమై దిమిరం బడంచుచున్. ౪౮

ఉ. అందులపణ్యవీథుల నహర్నిశముం దిమిరంబు లేను సం
క్రందనరత్నగేహముల కాంతుల నేఁగఁగరా దటంచు న
మ్మందరసీమలందు గరిమంబున దాఁచిన పద్మరాగముల్
క్రందుకొనుం బ్రదీపములకైవడి దివ్వెలపండుగో యనన్. ౪౭

క. అందు బలిచక్రవర్తి ము, కుందుఁడు దన ద్వారపాలకుఁడుగా రక్షో
బృందములు గొలువఁగా నా,నందంబున నుండు నురగనాథులతోడన్.

క. అందులఫణికుల ముఃపవన, చందనసంవేష్టనిజభుజంగీవదనా
నందనసుందరతరమగు, మందానిల మానుచుండు మ్రాఁగన్నిడుచున్.

క. చెలువారెసు నాపురిలో,బలి రక్కసు లొంటుగడలభయ మెఱుఁగక తీ
పులవింటికి జడియుదు మరు, నిలు వేలుపుగా భజింతు రింతులుఁ దారున్.

ఉ. ఆపురిఁ గాంచి సమ్మదము నచ్చెరువు న్మదిఁ బిచ్చలింపఁగా
భూపవరుండు పంది యెటువో యెబలంబెటు వోయె దివ్యమా
నీపుర మెట్లు తోఁచె నది యెవ్వని రాజ్యమొ చూత మంచు ని
చ్ఛాపర తంత్రుఁడై గవనిచక్కటి డగ్గఱ వచ్చె నయ్యెడన్. ౫౧

ఉ. చేతఁ బసిండిబ్రద్ద విలసిల్లఁగ నొక్కఁడు వచ్చి మ్రొక్కి పృ
థ్వీతలనాథ నాథుఁ డగు విష్ణునిచే సెలవంది దానవ
త్రాత బలీంద్రుఁ డిప్పు డనురాగమున న్నినుఁ బిల్వఁ బంచె ర ౫౨
మ్మా తడయంగ నేల యనుమానము సేయక నీవు నావుడున్.

సీ. ఘనుని సందర్శింపఁ గలిగె నిక్కడ నని యానంద మందుచు వానిఁ జూచి
పురిచొచ్చి రత్నమందిరములసొం పెల్లఁ గోరి చూచుచుఁ బైఁడికోట దాఁటి
చని యవ్వటారుమోసలఁదూటిమణిమండపంబులో దైత్యులుబలసికొలువఁ
గంకణంబులమ్రోఁత గ ల్లనఁగాఁ బాఁపజోటులు వసిఁడి వీచోపు లిడఁగ
మెఱుఁగుముత్తియముల పేరులఱుత మెఱయ,నలరుచుక్కలలోని రేవెలుఁగువోలె
మానికంబులగద్దియ పైనిదీర్చి, యున్నబలిఁజూచి మ్రొక్కె నమ్మన్నెఱేఁడు.

క. అతనిఁ గనుంగొని దానవ,పతి ప్రియమునఁ గౌఁగిలించి భద్రాసనసు
స్థితుఁ జేసి మిత్రకృత్యో,చితసత్కారము లొనర్చి సేమం బడిగెన్. ౫౪

శా. ధర్మం బెల్లెడఁ జెల్లునా ద్విజులవిద్యాగోష్ఠి రాజిల్లునా
దుర్మార్గంబు లడంగునా ప్రజలు సంతోషింతురా సత్క్రియా
మర్మం బేర్పడ జన్నముల్ జరుగునా మర్యాద వర్తిల్లునా
నిర్మూలంబుగ శత్రులం గెడపుదా నీలక్ష్మి సొంపెక్కఁగాన్. ౫౫

శా. హర్షంబొంది పురందరుండు ధరపై నందందుఁ గాలంబుల
న్వర్షంబు ల్గురియించునా తగిలి విద్వాంసుల్ ప్రశంసింతురా
ఘర్షింపంగల రీతి నీతి దెలియంగా విందురా కీర్తియు
త్కర్షం బందునె దీనులంగడపుదే దానం బనూనంబుగన్. ౧౬

వ. అనినం గృతాంజలి యై మానవేంద్రుండు దానవేంద్ర నే నెంతవాఁడ నన్నింతకుశలం బడిగితివి నీవు మహానుభావుండవు. ౧౭

సీ. కశ్యపసుతుఁడు రక్కసులమేటి హిరణ్యకశిపుండు నీవంశకర్త యనఁగఁ
బరమవైష్ణవుఁడైన ప్రహ్లాదుఁ డద్భుతఖ్యాతచరిత్రుండు తాత యనఁగ
వీరమాహేశ్వరుం డై రూఢి కెక్కిన బాణాసురుఁడు కూర్మి పట్టి యనఁగ
దానవరక్షణజ్ఞానవిజ్ఞానాదిగురుఁ డైన శుక్రుండు గురు వనంగ
నమరలోక మేలుట పరాక్రమ మనంగ, భువనమాతయు వితరణాభోగ మనఁగ
దేవదేవుండు హరి యిష్టదైవ మనఁగ, నీమహత్త్వంబు నాకు వర్ణింపఁదరమె.

మ. ఘనుఁడా విష్ణుఁడు జన్నిదంబు శిఖయున్ గాయత్రిపల్కుల్ మృగా
జినము న్గోఁచియు దర్భలు న్గొడుగు మౌంజీబంధము న్గోపిచం
దనము న్వ్రేలిమిబొట్టుఁ గుండలములున్ దండంబు నందంబుగా
నిను వంచింపఁ గడంగి తాఁ గుఱుచయై నీచేత వర్ధిల్లఁడే. ౧౯

క. వెడమాయలవడు గడిగినఁ, దడయక మూఁడడుగు లిచ్చి ధర్మం బిలనా
ల్గడుగులుగా నిల్పిన నీ, కడిమి వొగడ నలవి యానె కమలజుకైనన్.

క. ఆలాగు కపటియైనను, వేలుపె యని యొసఁగు నీదు వితరణగుణమున్
దాలిమియు మెచ్చి త్రిభువన, పాలకుఁ డచ్యుతుఁడు ద్వారపాలకుఁ డయ్యెన్.

క. పాత్రత్యాగి యనంగ జ,గత్త్రయమునఁ బరఁగునట్టి ఘనుఁడవు నను నీ
మిత్రునిక్రియఁ గనుఁగొంటి ప,విత్రచరిత్రుండ నైతి విశ్వములోనన్. ౨౨

సీ. అనవుడు దనుజేంద్రుఁ డతి సమ్మదంబున నుర్వీశ యీకలియుగమునందు
వీరుండు శూరుం డుదారుండు మఱి లేఁడు నివె కాకని యని నిన్నుఁ జూడ
వేడుకపడి యేను విష్ణుని యాజ్ఞచే వెడలి రాలేక యీవెరవు పూని
నిన్నిటు రప్పించి కన్నులారఁగఁ గంటి నధికలాభం బయ్యె నంచుఁ బలికి
యిదిసువర్ణదాయి యిదిజరామృత్యుని,వ్వారణ మనుచు రసరసాయనములు
పేర్మి నిచ్చి యనిపె బిలమార్గ మెఱిఁగింప, నవ్వరాహమైనయసురఁ బనిచె.

వ. ఇట్టివిజ్ఞానప్రదీపిక యనుయోగకావ్యంబు సకలజనసమ్మతంబు సకలశాస్త్ర సమ్మతంబు సకలమతసమ్మతంబునునై యుండుం గావున నందు ప్రారంభంబెట్టి దనిన.

చ. చదివితి మంచుఁ గొందఱు ప్రసంగవశంబులఁ గించిదర్థముల్
మదిఁ దలపోసి తన్నియమమార్గమునందుఁ బరిభ్రమించుచున్
ముదమున సంచరించుజనములు గ్గననేర్తురె యాత్మయోగసం
పదలఁ దనర్చు శాశ్వతశుభప్రద మైన విముక్తిమార్గముల్.

ఉ. దానములం దపంబులను ధర్మవిశేషతఁ బుణ్యతీర్థస
స్నానములం జరించుటను జన్మవిముక్తియు గాన నేర్చునే
మానితరాజయోగనిజమార్గవశంబునఁ బొంది నిర్మల
జ్ఞానపయోధివీచికల సంగతిగానని జీవకోటికిన్—ఇత్యాది.

ప్రారంభమందైనఁ గవి తననామముం జెప్పుకొనలేదు. ద్వితీయాశ్వాసమునకు ముగింపు లేనందున గద్య మటలేదు. ఎట్టును గవిని దెలిసికొనఁజాలము.

ఈ 1772 లో గణపతిదేవుని శివయోగసారము కొంత యును గట్టుప్రభుని కుచేలోపాఖ్యానమును గలవు. రామస్తవరాజ మున్నది.

ఈసంపుటిలోనె "శ్రీరామా, అవిఘ్నమస్తు" అని ప్రారంభించి కొన్నిగీతములు ౪౦౪ మొదలు ౫౬౪ వఱకును గలవు. వేమనపద్యములవంటి నీతివేదాంతము బోధచేయునవి. ఎవ్వరు రచించిరో తెలియదు. మొదటి ౪౦౩ పద్యములు లేవు. ౫౬౫ మొదలు కొని పూర్తిగా లేదు. వ్రాఁతతప్పులు కవిప్రమాదములు పెక్కులుగలవు. విశ్వదాభిరామ వినురవేమ యనునట్లు నాల్గవచరణము "కాళి" అని వ్రాసియుండును. పూర్ణపాద మెచ్చటను లేదు. కొన్నిపద్యములు చూడుఁడు.

"యరిగియరగ లేఁడు పెరిగితిరిగి, పురుగుచందంబాయె పుణ్యమేమి
పురుగులద్దపురుగు పూజ్యులు గారయా, కాళి. ౪౦౪

రమ్మని పొమ్మనరాదయా దోషంబు, యెమ్మెలన్ని మాని వెతకవలెను
వెతకి బ్రతికినవాఁడు యోగీశుఁడేకదా, కాళి. ౪౫౦

వందనముతో గురుని వద్ద గూర్చుండుమ, మధ్యవర్తి వక్కడు ననుజూపె
మనసువెంబడిపోయి మహాత్మాయ గనుఁగొంట, కాళి. ౪౭౪

ఈరీతి పెద్దలు యిహామందు యెవరైన, మారిపోయినవారిమాట పోదు
శూరుని యెంతురుగాని సులభుని యెంతురా, కాళి. ౪౯౧

నీచుఁడు గలచోట నిలిచియుండుట రోఁత, చాడిచెప్పువానిచావు రోఁత
సూడు యరుని దొరను చూచికొల్చుట రోఁత, కాళి. గీ౨౨
తన్నుగాదని చాల యెన్నాళ్ళు వెదకినా, వెతలు వెతలె కాని యేమిలేదు
మతిలోన నున్నట్టి మర్మమే కనలేరు, కాళి. గీ౪౧
యోగులుకొందరు వేషధారులు కొందరు, మూగలవలెఁ గొందరు ము
నులవలెఁ గొందరు, దీక్షులు కొందురు తిండికొరకేనయా, కాళి. గీ౬౦

తెలిసినవారు సంపూర్ణ ప్రతిగలవారు దయతో బరిషత్పత్రికమూలమున లోక
మునకుఁ దెల్పుదురుగాక యని దీనింగూర్చి విశేషము వ్రాయుటలేదు.

మఱియు "ఖేచరీముద్రాధిదేవతాయైనమః" అని రెండుపత్రములు గలవు. దా
నిలోని ప్రారంభము కొన్నిబంతులు:—

"జయజయజయ శ్రీవత్సలక్షణలక్షితాక్షమపిపక్షపీయూషదుర్లభ కౌస్తుభోపధా
నభవదీక్షణదీక్షితకాంతావిలాస లక్ష్యతటత్సదృక్షవక్షోనిక్షిప్త కల్పవృక్ష
సూనదామాక్షయమాలికా జాలికా డోలికా కేళికాబంధుర గంధభ్రమభ్ర
మద్భ్రమరఝాంకరణభీతభీత శుభ్రాభ్రసుతాపరిరంభ సంభ్రమ సుఖాదభ్రప్ర
పులకఘనవవా యనఘనా ఘనసనా తనజనా వనధనా ఘనశోభాపరా
భూతఘుస్రఘుస్మక లావణ్యరేఖాధఃకృతస్మరస్మరణ శమిత దురితతిమిరజనవల
యిత నదుదకఖగఘనరుతభవతనయ జలజఖనితటతల సుమిత ఫలిత పియద
టనతరువర్తిత మలయవలయ వలదనిలచలచలదపిరశిరిహాలసదళిఘుమితరతివ
లలితసమదవిదయమదనకదనసదనకుడుంగరంగదభంగధరాధర విబుధమిథు
నమథితవీణావీణారావశుకపికశకునికరనినదకనదమితమహో గుహో విహో
రిహో శితశరకలుషవనకుతారకమతాదపీఠగతవాఠసదా హాతమదా తతవిదా
యతిమదావ్యాతిపికృతి యతిపరతి..."ఇత్యాది పూర్ణముగలేదు. నాల్గుపు
టలు మాత్రమేకలవు. కడవఱకు నిట్టియమకాదులతోనున్నది.

(8) శైవాచారశిఖామణి-గ్రం. సం. 4538.

అయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యము. కవి నెప్పల్లి అయ్యనార్యుఁడు.

గద్యము-ఇది శ్రీమ దివ్వటూరి రామనారాధ్య చరణాంబుజ సేవాధురీణ శైవ
శాస్త్రార్థపారీణ సరసకవితాచాతుర్య అనవరతగాంభీర్య వీరమాహేశ్వరా
చారనిరత సకలసద్గుణభరిత కౌండిన్యగోత్రపవిత్ర బ్రహ్మలింగార్యసుపుత్ర
నెప్పల్లి అయ్యన నామధేయప్రణీతం బైన శైవాగమశిఖామణి"

ప్రారంభము:—

శా. శ్రీశైలేశుని మల్లికార్జునుని దిక్చేలుఁ శివానాయకుఁ
నీశాను న్భవరోగభేషజుని లోకైకాధినాథు న్వియ
త్కేశు న్నవ్యయు భక్తలోకవరదు న్గీర్వాణసంసేవితుఁ
దాశాపూర్ణప్రదు న్నిరంతరము సద్భక్తి న్భజింతు న్మదిన్.

గీ. ఋషిగణార్చితునకు జగదేకవీరు, నకు రుద్రాక్ష రేశకుండలున కచల
జేశునకుశంకరునకువిశ్వైకపతికి, హరునకును మ్రొక్కెదను దాసోహమనుచు.

... ...

గీ. అనఘు నివటూరివంశ మహాబ్ధిశశిని, వీరనార్యాత్మజుని సారవినుతయశుని
సకలపరవాదమత్తేభశస్తహారిని, రామనారాధ్య మద్గురుస్వామిఁదలఁతు.

... ...

వ. అని యిష్టదేవతాప్రార్థనంబును గురునమస్తవంబును గుకవినిరాకరంబును సుకవిప్రార్థనంబునుం జేసి యొక్క ప్రబంధంబు శైవశాస్త్రంబును, సకలపురాణేతిహాససమ్మతంబును శివజ్ఞానసిద్ధాంజనంబునుగా రచియింపఁ దలంచి యున్న యెడ—

... ...

కవివంశవివరణము:—

సీ. అఖిలేశ్వరుండు సహస్రశీర్షుండన నగుపరమేశ్వరునాననమున
బ్రాహ్మణులొప్పలుత నుద్భవము నొందిరి ముందు నావిప్రకులవర్యుఁ డైనయట్టి
కౌండిన్యమౌని ప్రఖ్యాతవంశంబున క్షితిలోపలను నతిశ్రేష్ఠుఁ డైన
శస్తయజుర్వేదశాఖయౌ తైత్తిరీయమున నాపస్తంబవిమలసూత్ర
మునను నార్వేలవారనఁ దనరునట్టి, ప్రాకనాఁటింట ఘనుఁడైన బ్రహ్మవేత్త
పరఁగ బెజవాడసీమ నెప్పల్లెయందు, ననఘుఁడని యెన్నఁదగులింగనార్యుఁ డెపుడు
ఈలింగనార్యునిసతి యంబమ, ఈదంపతులతనయుఁడు మల్లనార్యుఁడు. ఈతని
యిల్లాలు చిట్టెమ్మ. ఈచిట్టెమ్మపుత్త్రుఁడు బ్రహ్మలింగార్యుఁడు, బ్రహ్మలింగార్యుఁడు అన్నపూర్ణమ్మను బెండ్లియాడెను. ఈ బ్రహ్మలింగార్యుఁడు మనకవితండ్రి.

క. సలలితచిత్తుఁడ భవపద, జలజసమర్చకుఁడ వీరశైవుఁడ వరని
ర్మలభావుఁడ నఘదూరుఁడ, వలనుగ నెప్పల్లి అయ్యవారనుసుకవిన్.

కథాభాగములోఁ గొంతపద్యశైలికిని విషయబోధకును జూపఁబడును.

గీ. మూఁడుకాలమ్ములందునిమ్ములవిభూతి, చేతఁబుండ్రంబు దాల్చినయాతఁడెపుడు
రుద్రరూపంబు దాల్చియుక్తుఁడగుచుఁ, బరమపదమందు వసియించుబంధురముగ
వాసిష్ఠలైంగ్యే—

క. వేదోక్తభూతిపుండ్రము, నాదట ధరియించి పాపమంతయు వేగన్
ఛేదించు గాన తమమున్, ఛేదింపఁగనొప్పు జలజమిత్రునిపగిదిన్.

బ్రహ్మోత్తరఖండే.

సీ. మఱియు క్షత్రియవిట్శూద్రమారణములు, గోవధస్త్రీవధాదులు గొసరకెపుడుఁ
జేయువాఁడైన భసితంబుచేఁ ద్రిపుండ్ర, ధారియైనను బాపముల్పాఱిపోవు.

ఇట్లు భగవద్గీతాదులనుండియు నితరపురాణములనుండియు శైవసాంప్రదాయ
ము లన్నియు నేర్చి కూర్పఁబడినవి. భక్తుల మాహాత్మ్యములు గలవు, శివ
రాత్రి సోమవారము మున్నగుదినములలో శివపూజచేయుటవలనిఫలములు
తెల్పఁబడినవి.

ఈపుస్తకమును బరిషత్తునకు శ్రీయుతులు బండారు తమ్మయ్యగారొసంగిరి.
ఇద్దాని కింకొక యసంపూర్ణప్రతిని గూడ నిచ్చిరి. 150 పత్రముల ప్రతి.
సర్వజిత్తునామసంవత్సర కార్తిక శు ౨ సోమవారమువఱకు మక్తాపేఁట మఠం
హత్తినీపట్టద సిద్ధలింగదేవర అయ్యవార్లగారు వ్రాసినది.

---

9. అచ్చతెనుఁగు కిరాతార్జునీయము. గ్రం. నం. 4507.

దీని శ్రీశ్రీ పిఠాపురమహారాజావారొసంగిరి. అయిదాశ్వాసములు గల
ది. సంస్కృతకిరాతార్జునీయమను భారవి కిది తెనుఁగు. కవిపేరు తెలిసికొ
నుటకు వీలులేకుండ గద్యముక్రింద నన్నియాశ్వాసముల తుదను, అచ్చ
తెనుఁగులో-

"ఇది సిరిగల్గు కల్వదొరసీనిన కన్గలపాఱుటయ్య పెం
పొదవుకొలంబు నేలచెలి నోము వెన్నునిపేరు గల్గు మే
ల్మదిగలయయ్య బిడ్డఁడన మ న్బడి తేరులతేనిపట్టిపే
రఁ దగిన నాదు చెంచుకఱి రాణపులైదవతున్క పెంపగున్.

అని పేరులుగూడ నాంధ్రీకరించి పెట్టినాఁడు. కవి రామయ్య లేక దశరథరా
మయ్య యని తోఁచుచున్నది. ఆత్రేయగోత్రము, తండ్రిపేరు "నేలచెలినో
ము వెన్నుని పేరుగల్గు మేల్మదిగల యయ్యయఁట-గూఢముగానున్నది.

కవి బొబ్బిలినివాసి కావలయును.

క. అబ్బురపుచెల్వములఁ దగు, నిబ్బలుకబ్బంబు ముత్తె మెనయుపసిఁడినా
బొబ్బిలిగొల్లలరాయని, నిబ్బరపు నన్నూతనంబు నెలకొనఁ గూర్తున్.

అని బొబ్బిలిలోని గోపాలస్వామి కంకిత మిచ్చినాఁడు.

సీ. ఆలగాపరిపూప లచ్చటఁ దిగఁద్రోచి నేలగాపరులఁ దా నేలఁగల్గెఁ
దరివెన్నముచ్చిమి దొరలకుండఁగ వెల్లదొరలిచ్చు నులుపాలు దొరకసాగె
రక్కసు ల్గెంటింపరాకుండ మన్నియరాజుకాపరికొల్వు బలిమి యబ్బెఁ
దక్షరీఁడను పల్లెరక్ష నందఱుకోర్క లిచ్చువాఁ డనుమేలిమెచ్చు వచ్చె
రావు రాయఁడప్పరంగరాయుని కొలం, బయ్యలెల్లఁ దనకు నెయ్యులగుచు
నిలువ బొబ్బిలనెడి నెఱప్రోలఁ గటివేల్పు, గొల్లపల్లె విడిచి కూర్మి నిలువ.

తనవంశమునుగూర్చి నివాసమునుగూర్చి యిందేమియుఁ జెప్పుకొనలేదు.

ప్రారంభము రెండుపద్యములు:—

చ. కలుములజేనితోఁ జెలిమి గాంచుట వచ్చినపేర్మి మంచుఁగొం
డలదొరపట్టి మేనఱచు డాయఁగ నెమ్మి నమర్చి సంభ్రము
గలయఁగఁ బాఱునేఱు జడగట్టడవిం దనకేలనంటి లో
నలరఁగ నంటి చూపి ముదమందు బొజుంగులమిన్న నెన్నెదన్.

చ. అలసిరి చిల్వసెజ్జఁ బొలయల్కను మూర్కొగ మిడ్డఁ బాఁపరా
తలల మెలంగు నేలచెలిఁ దాలిచి కౌఁగిట బుజ్జగించి శ్రీ
వలలకు నల్లచేడెఁ గలువం దఱి గాంచుచు దాఁగురింతలం
గలకల నవ్వుచుం జెలఁగు కల్లరివేలుపుసామిఁ గొల్చెదన్.

భారవిమొదటి శ్లోకమునకుఁ దెనుఁగు—

చ. సిరి తొలివంగడంబు నది జెందిన రాసొకిమీని యేల్బడిం
దెరకువ లెల్లఁ గాంచుటకుఁ దేఁకువ నెవ్వనిఁ బంపె బొమ్మ చా
రిరవణ మొప్ప నయ్యెఱుకుఱేఁ డటులం గని డాయవచ్చి న
ద్దరములదిట్ట మున్గొనము న్రోవగుపేరిపొలంబుచక్కటిన్.

భారవి యొకానొకసర్గములో నిమిడ్చిన చమత్కారశ్లోకముల ననుసరించి యితఁ
డును గొన్నింటి నిందుఁ జేర్చినాఁడు.

గోమూత్రికాబంధము—విద్యున్మాలావృత్తము.

వీఁడే వేల్పా వీఁడే వెజ్జా, వేఁడ న్రాఁడా వీడంబోఁడా
వీఁడే బోల్పా వీఁడే రజ్జా, వేఁడం గోడా వీడం గీడా.

క. మేమే మిమ్మో మేమూ, మీమీ మామాము మోము మిమ్మమ్మేమో
మేమే మీమీ మమ్మే, మూమూ మమ్మమ్ము మమ్మె మోమూ మమ్మా.

విద్యున్మాలావృత్తము:—

(1) రాలం గ్రాల న్రాదా లీలా, లాలీదారాలంగ్రాలన్ రా
లాలామేవాలాగాలావా, వాలాగాలా వామేలాలా.

(2) చాయాజాజా సాగాయోజా, జాయోగాసా జాజాయాచా
వోయీరాహోయోడే యీహో, హోయీడేయోహోరాయీవో.

ఇందలి చరణముల ననులోమవిలోమము లెఱుఁగునది.

(1) నీకానాకానేనేకారా, కాకేమేకా గారాకాగా
చీకాకాచే సీదాకాచే, మేకోరామీ మీనాకేమీ.

(2) మీకేనామీ మీరాకోమే, చేకాదాసీ చేకాకాచీ
గాకారాగా కామేకేకా, దాకానేనే కానాకానీ.

పూర్వపద్యమున కుత్తరపద్యము ప్రతిలోమము.

ఇట్టి వనేకము గలవు. కవియెవ్వరో తెలిసికొని యీగ్రంథమునకుఁ బ్రతి యెం దైనఁ గలదేమో తెలిసినవారు తెల్పెద రని కోరుచున్నారము.

(10) ఘటికాచలమాహాత్మ్యము. గ్రం. సం. 20.

ఇది యొకచిన్న ద్విపదకావ్యము. ౨౦ పత్రములు గలది. కాలువపల్లి అచ్చన మంత్రికవి.

"శ్రీనందవరకులాశ్రిత లక్ష్మీఁదనరు, వనరభారద్వాజ వరగోత్రశుభగు
డనఁగఁ గాలువపల్లి యతులవంశ్యాజుఁడు."

ఈతనితండ్రి రామసువ్రతుఁడు, తల్లి అక్కమాంబ, కథ ఘటికాచలమాహాత్మ్యములోని చిన్నిగాథ.

"అసమానబలుఁడైన యంజని తనయు, పొనఁగంగ వేడుకపాలుపేది దనర
ఘటికాచలం బనుఘనగిరిమీఁద, నిటలాక్షుఁ దగఁగూర్చి నెమ్మితో వేడ్క
పటుతరనేమంబు పరఁగ వహించి, గట్టిగా బ్రహ్మపట్టముగోరి వేడ్క"

ఇట్టి యీమాటలను బట్టి యీయల్పగ్రంథములోని విషయము బోధపడఁగ లదు. కవిత్వరీతి తెలియఁగలదు.

(2) ఈప్రతిలోనే శతకంఠ రామాయణము ద్విపద గలదు. 70 పత్రములున్నవి. పూర్తిగా లేదు. ప్రారంభములోఁ గవివిషయమేమియు లేదు.

"శ్రీమహితానంద శృంగారకరము, కామితార్థంబులు కడుమోద మమరి
అలమేరుకాంతుల నద్భులనడుమ, వెలయుశాకద్వీపవేదికాస్థలిని
సిరిదనరుపట్నంబు సరగుననొకటి—అని మొదలిడినాఁడు.

సీతావిజయ మనునామాంతరము గలశతకంఠరామాయణములు పద్యకావ్యములును గలవు.

ద్విపద యంత జటిలముగా లేదు. తప్పులు బహువిధములుగాఁ గలవు.

"కాశీపురం బిదేకదుఁ జేరివ్రేడ్ల, విశ్వేశు నెదురుగా వీరతపంబు
వదలక గావించువాఁడఁ దాననుచు, మదమునఁ బ్రౌఢి మర్కటోత్తములు
దండితనంబుగాఁ దనరు మోదమున, మెండొడ్డి కోపులై మెలఁకువఁ దనర
రఘురాము నానతి రభసంబుతోడ, గెరలి కోపంబున ఘోయని యార్చి
నురవడిగానంత నుగ్రతతోడఁ, బరువడి దనరంగఁ బడనీడ్చువాని
నీడ్చిన శతకంఠుఁ డిదె రాముచేత, వాఁడిద్రుంగెనటంచు వానరులెల్ల
సంతోషులై వ్రేడ్ల సాహసం బడర, గంతులు తగవేసి ఘనగర్జితములు."

పరిషత్పుస్తకభాండాగారములో 1320 సంఖ్యగల లింగాచారికృత ద్విపద యొకటి యున్నదిగాని దీనికిదానికిఁ బోలికలు లేవు.

(11) సీతాకళ్యాణము. యక్షగానము గ్రం. సం. 354.

"ధరదుండిపల్లి సంస్థానుఁడై చాలఁ, బరఁగఁ గంభముర్రామభద్రుని పేర
నంకితంబుగ జయత్పోపార్థనియతి, శంకరుపంకేజసేవకుం డగుచు
లలితసద్గుణలక్ష్మి లక్షణాన్వితుఁడు, పాలయాకరివంశపాథోధిచంద్రుఁ
డసమసాహస విక్రమాదిత్యకీర్తి, కుసుమసాయకమూర్తి గురిగింజగుంట
పురవరాధిపుఁడు ... భూపాలమణికిఁ,
దనయుండు సంతతదానశీలుండు, ఘనకళాన్వితుఁడు సంగ్రామభీముండు
వరకృపాధారుండు వైరిరాజన్య, గురుతరకోటీర ... ...
మంతుకెక్కినభోజ మల్లభూవిభుఁడు—
వందనాచార సద్వైష్ణవతిలకుఁడ ... ... ప్రిసేవాభిమానుండు
... ... బోడిమల్లయకుల బుధశేఖరుండు
వేడుక శ్రీరామవిభుని సత్కథను, కమనీయశబ్దార్థ గౌరవాత్యంత
రమణీయనవరసాలంకారసరణి, పరఁగిన జానకీపరిణయం బనెడి
కథమరుదుగ యక్షగానంబుసేసె.

ఈగ్రంథాంతవాక్యములు కవిం దెల్పుచున్నది. పురుగులు కొట్టివేయుటచేఁబూ
ర్ణముగ దొరకలేదు. ప్రారంభ మిట్లున్నది.

శా. శ్రీకాంతాకుచపద్మకోరకములం జెన్నొందుహారావళుల్
నాళీకఃపతినీలసద్రుచిమణుల్ నవ్యాంఘ్రికాంతిచ్ఛటల్
జోకల్మించిన తేఁటిగుంపులనఁగా శోభిల్లు లక్ష్మీశుఁడా
సాకేతాధిపుఁ డిచ్చు మాకు సకలైశ్వర్యప్రభావోన్నతుల్.

వ. అని కృతిరచి... పరుండగు నాశ్రితపోషణుండైన దశరథకులభూషణుం డగు
రఘుపతి నేమని వర్ణించుచున్నాఁడు.

జంపె. విమలపురశేఖరము విపులధర్మాకరము, సమదరిపుభీకరముసాకేతపురము
కీరభాషోత్తరము వీరనరసింధురము, చారుతరగోపురము సాకేతపురము
సురనగరసోదరము సుజనసంపత్తరము సరనృపరశేఖరము సాకేతపురము.

కవిత్వము మృదుమధురముగా నుండును.

పరాభవసంవత్సర ఆడినెల శుక్లపక్షమి నవమీ చంద్రవారమందు అ
డుసుమల్లి దళువాయి వెంకటపతినాయనివారిశీతాకళ్యాణము, అనిచివరనున్నది.

---

(12) శివరహస్యఖండము—గ్రం. సం. 1758.

వంకాయలపాటి వీరభద్రకవిప్రణీతము—1256 సంఖ్యగల సంభవకాండ మొ
క్కటియే యిదివఱకుఁ బరిషత్పత్రికాముఖమునఁ బాఠకులు వినియుందురు. ఈ
పుస్తకము పై వీరభద్రకవి సంపూర్ణగ్రంథము. సంభవ, ఆసుర, వీరమహేం
ద్ర, యుద్ధ, దేవ, దక్ష కాండము లిందుఁగలవు. సప్తమకాండమగు నుపదేశ
కాండ మసంపూర్ణముగ నున్నది. మొదట సంభవకాండము, ఆకులుచెదలు
కొట్టివేసినవి. కావున గొంతభాగము పద్యములు పూర్ణముగా దొరకవు.
ఈకవి మందపాటివారి యాశ్రితుఁడు, కావున, వారివంశమును వివరించియు
న్నాడు. కవి వంకాయలపాటి నాగనామాత్యుసుపుత్త్రుఁడు. మోచెర్లవారిదౌ
హిత్త్రుఁడు. గ్రంథమును బట్టి వివరములు వ్రాయుటకుఁ బద్యములు పూర్తిగాల
భ్యము కాలేదు. ఇతరకాండములలోని కొన్ని పద్యములు.

చ. మలసి యదృశ్యమైనసురమాన్యుఁడు కశ్యపుఁ డంతరంబునం
గలశిధరుం దొరంగి యధికం బగుమోహము గ్రమ్మ మోహపీ
లల విలపించుచుండఁగఁ గలంక యణంగ మనోహరాంగి చ
ల్వలరఁగ నిల్చెఁ గట్టెదుట నద్భుతమందుచుమానిచూడఁగన్. (ఆసురకాండము)

ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు, పిఠాపురము మహారాజా వారు. పరిషద్యావజ్జీవాధ్యక్షులు.
కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు- ఉయ్యూరు జమీందారువారు.
శ్రీరాణీ వత్సవాయ వేంకట సుభద్రయ్యమ్మజగపతిబహద్దరుగారు-తుని రాణీగారు.
కీ. శే. శ్రీబొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షులు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ., బి. ఎల్.
వింజమూరి వెంకన్నపంతులుగారు ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు.

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయుఁడుగారు.
రావుసాహేబ్ డాక్టర్ వేమూరి రామకృష్ణారావుగారు ఎం. ఏ., ఎల్. టి. (Ph. D.
(కోశాధ్యక్షులు.)
శ్రీత్రిపురాన వేంకటసూర్యప్రసాదరావు దొరగారు.
కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.
శ్రీమాన్ గొడవర్తి జగన్నాథస్వామిగారు, ఎం. ఏ., యల్. టి.
దర్భా వేంకటశివరామరాసుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.
అశెక్కి వేంకటాద్రిమయ్యగారు.
కేశవరపు కామరాజుగారు.
కోకా వేంకటసుబ్బారావు నాయుఁడుగారు.
ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు, శతావధాని.
పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.
పిళ్ళారిసెట్టి రంగబ్రహ్మారావునాయుఁడుగారు.

కాకినాడ-ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో

వెలకుదొరకు గ్రంథములు.

		రు	అ	పై
1	విప్రనారాయణచరిత్రము- చదలువాడ మల్లయకవి	0	8	0
2	కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి	0	10	0
3	చంపూరామాయణము-ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి ...	1	0	0
4	నీతిసీసపద్యశతకము-తాళ్ళపాక పెదతిరుమలార్యుడు	0	2	0
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము-శ్రీమాన్ కపిస్థళం కృష్ణమాచార్యులుగారు ...	0	8	0
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టు సర్వశాస్త్రికవి	0	2	0
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు	0	3	0
8	యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము- జ. రామయ్యపంతులుగారు.	0	8	0
9	కావ్యాలంకారచూడామణి-విన్నకోట పెద్దయకవి	0	8	0
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పుల మల్లనకవి	1	0	0
11	అకారాద్యముద్రిత గ్రంథసూచిక	0	8	0
12	ప్రాకృతభాషోత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు ...	0	12	0
13	శివతత్త్వసారము-మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు	0	12	0
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్యపంతులుగారు ...	0	8	0
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి	0	12	0
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు ...	0	8	0
17	Dravidian Lexicography జయంతి రామయ్యపంతులుగారు ...	0	4	0
18	ప్రాస్వరంగములు-కొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు	0	8	0
19	నారసింహపురాణము—ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు	1	0	0
20	మన్నారుదాస విలాసనాటకము—రంగాజమ్మ	0	8	0
21	జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడు ...	0	12	0
22	కాళిందీకన్యాపరిణయము (రెండుభాగములు) అహోబలపతి ...	1	4	0
23	రెడ్డినాటి రెండుశాసనములు	0	4	0
24	ఆంధ్రధాతుమాల	0	12	0
25	శాసనపద్యమంజరి	0	12	0
26	శతకసముచ్చయము (ప్రథమభాగము)	0	12	0
27	పరిషత్పుస్తకభాండాగారము (ద్వితీయభాగము)	0	8	0
28	సూత్రాంధ్రవ్యాకరణములు—చిన్నయ్యసూరి	0	8	0
29	రసాభరణము—అనంతకవి	0	8	0
30	చాటుధారాచమత్కారసారః- (సంస్కృతము)	0	8	0
31	ఉత్తరరామచరిత్రము-జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	1	0	0
32	షోడశకుమారచరిత్రము-వెన్నెలకంటి అన్నయ్య	0	8	0
32	ఆంధ్రశబ్దచింతామణి-బాలసరస్వతివ్యాఖ్యతో	0	8	0

Printed by N. Achutaramiah at the Cocanada Printing works, Cocanada

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము. ౨౧ { ఆంగీరసనామసంవత్సరము. ఆశ్వయుజకార్తికమాసములు. } సంచిక ౪.

కాకినాడ:

క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుచేఁ బరిషత్కార్యాలయమునఁ

బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు 3-౦-౦.

విడిసంచిక రు ౦-౮-౦.

1932.

విషయసూచిక.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౧. | ఆంగీరసనామసంవత్సరము ఆశ్వయుజకార్తిక మాసములు. | సంచిక ౪.

ఆంధ్రమున నలంకార వాఙ్మయస్థానము.

సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ

—బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు- రామతీర్థము—

ఆంధ్రవాఙ్మయమున విషయాంతరములతోపా టలంకార విషయము లును సంస్కృతవాఙ్మయము నుండియే గ్రహింపఁబడుచు వచ్చుచున్నయవి. ఇట్టి యాచారము మొదటినుండియును మనయాంధ్రులచే నవలంబింపఁబడుచున్న దనుటకు మన ప్రథమగ్రంథ మగుమహాభారతము సైతము భాషాంతరీకరణమగు టయే ప్రబలప్రమాణ మగుచున్నది.

మీఁదిరీతిని గీర్వాణవాఙ్మయము ననుసరించియే యాంధ్రమున గ్రంథ రచన మారంభమై యున్నను గావ్యములరీతిని శాస్త్రగ్రంథములు విశేషముగ నాంధ్రీకరింపఁబడి యుండలేదు. కావుననే సంస్కృతమున నలంకారశాస్త్రము చాలకాలము క్రిందటనే సుప్రసిద్ధమై వ్యాప్తిఁజెంది యున్నను దెలుఁగునమా త్ర మిది చాల నవీనమై యున్నది. అలంకారశాస్త్రవిషయ ప్రతిపాదకము లగు గ్రంథములు తెలుఁగువాఙ్మయమున లెక్కకు మిక్కిలి తక్కువగ నున్నయవి. కాని యిప్పుడిప్పుడే కొందఱు విద్వాంసులు చాలగ్రంథముల నాంధ్రీకరించుచుఁ గొందఱు కవితావిమర్శన మొనర్చుస్వతంత్రగ్రంథములను రచించుచును సాహి త్యశాస్త్రమును బెంపొందించుచున్నారు. అం దాంధ్రభాషాకోవిదుల భాషాం

తరీకరణములును, పాశ్చాత్యవాఙ్మయనిష్ణాతుల స్వేచ్ఛావిమర్శగ్రంథములును మిక్కిలి ప్రఖ్యాతము లైనవి.

సంస్కృతమున నలంకారవిషయచర్చ యెప్పు డారంభ మైనదో గ్రంథ రచన యెప్పుడు ప్రారంభింపఁబడినదో సరి యగు సమయమును నిశ్చయించి చెప్పుట కష్టము. కావునఁ దదనుసారి యగునాంధ్రవాఙ్మయమునం గూడ నేత చ్ఛాస్త్రవిషయ సమాలోచనారంభకాలము ను గ్రంథరచనాసమయము ను నిశ్చయించుటకుఁ దగినయాధారములు కన్పింపవు. కాని వేదవాఙ్మయమునఁ గూడ నలంకారవిషయములు కన్పించుటచే గీర్వాణవాఙ్మయమున నీశాస్త్ర చర్చ చాల ప్రాచీన మైన దనియు నాంధ్రమునఁ బ్రాచీనాలంకారగ్రంథములు లేనందున నాంధ్రాలంకారశాస్త్రము చాల నవీన మైన దని యు మాత్రము చెప్పవచ్చును.

గ్రంథరచనంగూర్చిన నిశ్చయము లె ట్లున్నను గావ్యవాఙ్మయ మెప్పుడు ప్రారంభ మైనదో యలంకారవిషయవిమర్శనము దానితోడనే యారంభ మైన దని చెప్పవలెను. మనలను హితమునందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుటయు, నహితము నుండి మఱల్చుటయు వాఙ్మయమువలని ముఖ్యప్రయోజనములు. అందు వేద పురాణాదులు ప్రభుమిత్రసమ్మితము లగుటచే నవి చేయు నుపదేశములు సరస ములు కాకపోవుటచే మనకుఁ బ్రవృత్తి కలుగకపోవచ్చును. కాని కావ్యము కాంతాసమ్మిత మగుటచే నయ్యది చేయు నుపదేశము సరస మై సర్వజనాకర్ష కమై యందఱకిని బ్రవృత్తిఁ గల్గించును. కావ్యము రసము చిప్పిలునట్లు చమ త్కారముఁ గలుగఁజేయనిచో నయ్యది కావ్యాభాస మగును గాని కావ్యము కాఁజాలదు. అట్టిచమత్కారము వక్రతవలననే గలుగుచున్నది. కావుననే నిండు వెన్నెల కాయుచున్న దని చెప్పుటకు మాఱుగఁ బిండి యారఁబోసినట్లు వెన్నెల కాయుచున్న దని చెప్పుటయు, నామె మిక్కిలి చక్కని దనుటకు బదు లామె రంభ యనుటయు మిగులఁ జమత్కారాధాయకము లగుచున్నవి. అట్లే కొన్నికొన్ని విషయములను బహిరంగముగ వెలిపుచ్చక వ్యంగ్యమర్యాద నను సరించి చెప్పిననే రమణీయముగ నుండును. ఇట్లు చెప్పుచుండుట మానవజాతి స్వభావము. కాన నీయలంకారవిషయోత్పత్తి వాఙ్మయముతోఁ గాని, కావ్య వాఙ్మయముతోఁ గాని ప్రారంభ మైన దని చెప్పవచ్చును.

సామాన్యముగ ఛందోవ్యాకరణాలంకారాదు లగుశాస్త్రగ్రంథములు

లక్షణగ్రంథము లని చెప్పఁబడుచున్నవి. ఆంధ్రవాఙ్మయమున లక్షణగ్రంథములలో నీమూఁడువిధము లగుగ్రంథములు చెప్పఁబడినవి. అప్పకవి తనలక్షణగ్రంథ మగునప్పకవీయమునందుఁ దనకంటెఁ బ్రాచీనులగు లక్షణవేత్తలగ్రంథముల పేళ్ల నుగ్గడించుచు మీఁదఁజెప్పఁబడిన రీతిని ముత్తెఱంగు లగులక్షణగ్రంథములను జెప్పియున్నాఁడు. అట్లయినను వానియందు ఛందోవ్యాకరణగ్రంథములకంటె నలంకారగ్రంథములు చాలఁ దక్కువ యనియు, ఛందోగ్రంథములే యెక్కువ యనియుఁ దెలియుచున్నది. (1)

అప్పకవీయమునఁ గవి తాఁ జింతామణికి శుద్ధ మగువ్యాఖ్య వ్రాయఁబూని యాగ్రంథమును రచింపఁ దొడఁగినట్లు పీఠికాపద్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి వ్యాకరణగ్రంథ మైనట్లు మన మెఱుఁగుదుము. కావున వ్యాకరణమును రచింపఁబూను కవి తనకంటెఁ బూర్వము లగువ్యాకరణగ్రంథములనే యుట్టంకింపవలసి యుండుట యుక్తము. కవి యట్లుగాక సర్వవిధము లగులక్షణగ్రంథముల నుట్టంకించుటం బట్టి యాతనిగ్రంథమునందు మువ్విధము లగులక్షణములును నిరూపింపఁబడిన వని మనము తెలిసికొనవచ్చును. అందుఁ గ్రమముగ నలంకారవ్యాకరణచ్ఛందోవిషయములు మనకు గోచరించును.

కాఁగా నప్పకవీయమున నలంకారచ్ఛందోవ్యాకరణ విషయములకు సాంకర్యము కల దనియు, లక్షణగ్రంథము లనఁగా ముత్తెఱంగులలక్షణములను నిరూపించుగ్రంథము లనియుఁ దేలిన సారాంశము. ఇట్టి విషయసాంకర్యమును మనము దోషముగా లెక్కింప వీలు లేదు. ఆంధ్రమున లక్షణగ్రంథములు చాల స్వల్పముగ నున్నవి. కావునఁ బ్రత్యేకముగ నొక్కొక్కశాస్త్రమునఁ గృషి చేసి యాంధ్రమునఁ బ్రతిష్ఠఁ బొందుట దుర్ఘటము. కావున లక్షణము లగుఛందోవ్యాకరణాలంకారముల నొకవిషయముగాఁ జేర్చి యాలక్షణసముదాయమునఁ బరిశ్రమలు సల్పి పేరుపొందుటయే మనవారి యాశయమై యుండవచ్చును.

---

(1)...కవిగజాంకుశంబును, గవిసర్పగారుడంబును, గవిజనాశ్రయంబును, గవిలోకసంజీవనియును, గవికంఠాభరణంబును, గావ్యాలంకారచూడామణియును, గావ్యచింతామణియు, నథర్వణచ్ఛందంబును, గోకర్ణచ్ఛందంబును, శ్రీధరచ్ఛందంబును, ననంతామాత్యచ్ఛందంబును, ఛందోదర్పణంబును, నలంకారసంగ్రహంబును, నలంకారరత్నాకరంబును......లక్ష్యోపలక్షులుఁ గలవు.

[అప్పకవీయము, వావిళ్ళవారిప్రతి. సం. 1922. ప్రథమాశ్వాసము. పుట. 14.]

మఱియు నాదివాఙ్మయ మగుగీర్వాణమునఁ బరిపూర్ణముగ శాస్త్రగ్రంథములు రచింపఁబడియుండుటచేతను, సంస్కృతమువలననే శాస్త్రపాండిత్యమును బొందుటకుఁ దగిన సదుపాయము లుండుటచేతను, నొకవేళ నాంధ్రమున శాస్త్రగ్రంథములు విశేషించి రచింపవలసినచో గీర్వాణవాఙ్మయమునుండియే విషయమును గ్రహింపవలసి యుండుటచేతను మన తెలుఁగువారు తక్కుంగల యితిహాసపురాణకావ్యాదుల నాంధ్రీకరించుటకే తొడఁగిరి, గాని, శాస్త్రగ్రంథములను విరివిగను బ్రత్యేకముగను రచింపఁబూనలే దని మనము నిశ్చయింపవచ్చును. అక్కతముననే మనవారు భాషాంతరీకరణముల నొనర్చుటకును, భాషాంతరీకరణముల నర్థము చేసికొని సాధ్వసాధుపరిజ్ఞానమును బొందుటకును నెంతటిపరిజ్ఞాన మవసర మగునో యంతమాత్రపులక్షణములనే నిరూపింప సంకల్పించి ఛందో వ్యాకరణాలంకారములను మేళవించి గ్రంథములను వ్రాయం దొరకొనిరి. కావుననే యాంధ్రలక్షణగ్రంథములందు గీర్వాణలక్షణగ్రంథములందువలె శాస్త్రాంతరములతో సంబంధించిన చర్చలు కనిపింపకున్నవి. ఇట్టి విషయసాంకర్య మించుమించుగ నాంధ్రలక్షణగ్రంథము లన్నింటియందు నుగలదు. ప్రథమాంధ్రలక్షణగ్రంథము నాఁబరగు చింతామణియందు మొదటి రెండుకారికలును గావ్యలక్షణవిషయకము లయి యుండుటచే(2) నలంకారశాస్త్రవిషయము మొదటనే నిబంధింపఁ బడినట్లును, ప్రథమపరిచ్ఛేదమునందలి "వళి రాద్య మనంతరాక్షరం ప్రాసః" అను సూత్రమునుబట్టి యిందు ఛందోవిషయము నిరూపింపఁబడినట్లును మనము నిశ్చయింపవలసియున్నది. ఇట్లే కవిజనాశ్రయమను ఛందోగ్రంథమును రచియించిన వేములవాడ భీమకవియుఁ దనగ్రంథమున ఛందోవిషయములనే గాక యలంకారవిషయము లగు "కావ్యభేదపరిగణనాదులను" "హృద్యానవద్యకావ్యము గద్యము పద్య మని చెప్పఁగా ద్వివిధ మగు" ననుమొదలగు రీతులఁ జెప్పియున్నాఁడు. అలంకారశాస్త్రాంగ మగు దోషవిచారమును విపులముగ నొకయధికారమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఆంధ్రమునఁ బ్రథమాలంకారగ్రంథ మని ప్రసిద్ధికెక్కిన కావ్యాలంకార

(2) విశ్వశ్రేయః కావ్యం వివదోషా పరిష్కృతా చ వాగర్థా,
సావాఙ్గా గసవృత్తిః సాధ్యోహి రసో యథాయథం కవిభిః.
స్వస్థానవేషభాషాభిమతాస్సంతో రసప్రలుబ్ధధియః,
లోకే బహుమన్యన్తే వైకృతకావ్యాని చాప్యవపహాయ. [చిం. 1-12.]

చూడామణిని రచించిన విన్నకోట పెద్దయకవి కూడ నలంకారవిషయములను బూర్తిగ నిరూపించి యంతటితోఁ దనివి నందక మూఁడుల్లాసములలో ఛందోవ్యాకరణవిషయములను గూడ విపులముగఁ జర్చించియున్నాఁడు. ఇట్లే తక్కిన గ్రంథములలోఁ గూడఁ గానవగును.

ఇట్టివిషయసాంకర్యము కేవల మాంధ్రముననే గల దని మనము చెప్ప వీలులేదు. సంస్కృతవాఙ్మయమునందలి యర్వాచీనాలంకారగ్రంథములలో నిట్టి విషయసాంకర్యము లేకున్నను మొదటిగ్రంథ మగు నాట్యశాస్త్రమున కన్పించుచున్నది. అందుఁ గావ్యవిశేష మగు నాట్యమే ప్రధానప్రతిపాద్యమగువిషయమై యుండ ఛందోవిషయములు కూడ నిరూపింపఁబడియున్నవి. నాట్యశాస్త్రమునందలి ముప్పదిరెండవయధ్యాయమున ధ్రువలక్షణాధ్యాయమున ఛందస్సు చెప్పఁబడినది. ధ్రువ యనఁగా వృత్త మగుట స్పష్టము. వామనుని కావ్యాలంకారసూత్రములందును, నతనికంటెఁ బ్రాచీనుఁ డగుభామహుని కావ్యాలంకారమునందును శబ్దశుద్ధి యను పేరిట వ్యాకరణవిషయములు ప్రతిపాదింపఁబడి యున్నవి. కాని, యిట్టిసాంకర్యము కల గ్రంథములు గీర్వాణమునఁ జాలఁ దక్కువ యనియు నాంధ్రమున నెక్కువ యనియుఁ జెప్పి తీరవలయును. కాఁగా నిట్టిసాంకర్యమున నాంధ్రులే స్వాతంత్ర్యము నవలంబింప లేదనియు, సంస్కృతవిద్వాంసులు త్రొక్కినమార్గముననే వీ రనుసరించి రనియుఁ దెలియుచున్నది. కాని యట్టిసాంకర్యము కొలఁదిగ్రంథములలోనే యున్నదనియు, నం దలంకారగ్రంథములలోఁ దగుమాత్రము కల దనియుఁ జెప్పవలెను. ప్రత్యేకమగు శాస్త్రపాండిత్యమును సంపాదింప నెంచువారు గీర్వాణమున నిట్టిగ్రంథములనే గాక గ్రంథాంతరములయొక్క సాహాయ్యమునే యపేక్షింతు రనుట నిర్వివాదాంశము.

మీఁదికారణములనుబట్టి యాంధ్రమున నలంకారవిషయము చాల నవీనమైన దనియును, నయ్యది యుపయోగానుసారముగఁ జాలవఱకుఁ గుప్తముచేయఁబడి తక్కినవిషయములతోపాటు చెప్పఁబడిన దనియుఁ, గావున గీర్వాణమునందువలె నాంధ్రమున నలంకారవాఙ్మయమునకుఁ బ్రత్యేకత లేకపోయిన దనియును జెప్పవలసియున్నది.

మనకు లభించిన యాంధ్రాలంకారగ్రంథములలోఁ గావ్యాలంకారచూడామణియే మొదటిదిగాఁ దోఁచుచున్నది. కవి యలంకారవిషయములలో

దండ్యాచార్యునిమతమును రీతులవిషయమున వామనునిమతమును దక్కినయలంకారసామగ్రీవిషయమునఁ దనకంటెఁ బూర్వము లగు కావ్యప్రకాశాదు లగుప్రసిద్ధాలంకారగ్రంథములమతము ననుసరించె నని చెప్పవలయును. ఇందలిరచనాప్రణాళి యించుమించుగ విద్యానాథుని ప్రతాపరుద్రీయమునకు సరిపడుచున్నది. కాన నిద్దియుఁ బ్రతాపరుద్రీయమును సమకాలికు లగు కవివరులచేత వ్రాయఁబడియుండవచ్చును. లేదా, ప్రతాపరుద్రీయ మింతకంటెఁ గొంచెము ప్రాచీన మైనఁ గావచ్చును. మూర్తికవిరచించిన నరసభూపాలీయము సామాన్యముగ విద్యానాథుని గ్రంథమున కాంధ్రీకరణ మనియుఁ జెప్పవచ్చును. కొన్ని విషయములను విడిచియుఁ, బైవిషయములఁ గొన్ని చేర్చియుఁ గొన్నిపట్లఁ గవి స్వతంత్రరీతుల ననుసరించెను. మొత్తముపై నాంధ్రులు గీర్వాణగ్రంథముల నర్వాచీనములనే యాధారముగఁ జేసికొని గ్రంథములను వ్రాయఁ బ్రారంభించి రనుట నిర్వివాదాంశము. అప్పకవి తనలక్షణగ్రంథమున నాంధ్రలక్షణగ్రంథములనే గాక సంస్కృతలక్షణగ్రంథములను గూడఁ జేర్కొనెను. అందుఁ బ్రతాపరుద్రీయముకంటెఁ బ్రాచీన మగునలంకారగ్రంథము నాతఁడు పేర్కొనియుండకపోయెను.(౩) చూడామణి యలంకారవిషయములలో దండికావ్యాదర్శమునే యనుసరించియున్నను నప్పకవి కావ్యాదర్శము నుదహరింపకపోవుటచే నతఁడు కావ్యాదర్శమును, నట్లే ప్రాచీనాలంకారగ్రంథము లగుభామహాలంకారము, వామనుని కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి, రుద్రటుని కావ్యాలంకారము, ధ్వనికారుని గ్రంథము మొద లగువాని నెఱుఁగఁ డేమో యని చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది. సామాన్యముగఁ గాశ్మీరాదిదూరదేశీయులచే వ్రాయఁబడిన ప్రాచీనాలంకారగ్రంథముల కన్నింటికిని దెనుఁగుదేశమున నక్కాలమునఁ దగినప్రచారము లేక యుండవచ్చును. కావుననే సామాన్యముగ మన యాంధ్రాలంకారికులు దాక్షిణాత్యుఁ డగు దండియొక్కయు, నాంధ్రుఁ డగు విద్యానాథుని యొక్కయు గ్రంథములనే యనుసరించుట యుక్తమై యున్నది. కావ్యప్రకాశము, రసమంజరి మొదలగు కొన్ని గ్రంథాంతరములు కూడ నాంధ్రదేశమునఁ బ్రచారమున నుండె ననుటలోఁ గూడ యుక్తి లేకపోలేదు. మీఁదిగ్రంథముల నొకటి

(౩) అవి యెయ్యవి యనినఁ బ్రతాపరుద్రీయంబును, కువలయానందంబును, జంద్రాలోకంబును, రసమంజరియును. [అప్పక. ప్రథమా. పుట 14]

రెండింటిని విడిచి మనవారు గీర్వాణాలంకారగ్రంథముల నెఱుఁగరని చెప్పుటయే నాయభిప్రాయము కాదు.

మీఁదరీతిని బట్టి చూడామణికారుఁడు ముర్తికవి మొదలగువారు తమ గ్రంథరచనమునకు గీర్వాణగ్రంథముల నాదర్శములుగఁ దీసికొని రనుటలో సందేహము లేదు, అట్లయ్యును, జూడామణి యేదో యొక్క గ్రంథమునే గాక చాలగ్రంథములను బరిశీలించి యనేకవిషయములను సంగ్రహించెను. మూర్తికవి నరసభూపాలీయ మించుమించుగఁ బ్రతాపరుద్రీయమునే యనుసరించి వ్రాయఁబడియున్నను, నందు నాయికాభేద (సామాన్యాది) నిరూపణమునందును, రీతివిషయమునను మఱికొన్ని పట్లను మూలములో లేని విషయము చెప్పఁబడినది. గుణములవిషయమై స్వాతంత్ర్య మవలంబింపంబడి ప్రతాపరుద్రీయమునందలి రీతి నిరుపది రెండు గుణములు కాక గ్రంథాంతరములయందలి మూఁదిరిని పదిగుణములే యంగీకరింపఁబడినవి. కావున నీగ్రంథము లొకమాదిరిగ స్వతంత్రగ్రంథములే కాని భాషాంతరీకరణములు కావని చెప్పవలెను. మనయాంధ్రాలంకారికు లిట్లు తమగ్రంథరచనమునకు సంస్కృతగ్రంథములనే యాధారముగఁ జేసికొనినను, సంస్కృతాలంకారికుల నామముల నుట్టంకించియుండ లేదు. మూర్తికవి గ్రంథము మూఁడువంతుల మువ్వీసములు ప్రతాపరుద్రీయాంధ్రీకరణమే యైనను, గవి విద్యానాథుని పేరైనఁ దలఁచియుండ లేదు. ప్రతాపరుద్రీయనామమైన నందు గోచరించుట లేదు. అట్లు వారు చెప్పకపోవుటకుఁ గలకారణము వారిగ్రంథములు కేవల యొక్క గ్రంథమునకు భాషాంతరీకరణములు కాకుండుటయే యని మన మూహింపవచ్చును. తమగ్రంథములయందు గీర్వాణాలంకారికుల నామము లున్నచో వారిగ్రంథములకుఁ దమగ్రంథములు భాషాంతరీకృతు లని పరులు పొరపడుట కవకాశ ముండవచ్చునను నభిప్రాయము మనవారికిఁ గలిగి, యట్టి యభిప్రాయము కలుగకుండుటకుఁగూడ వారు నామోట్టంకమును మాని యుండవచ్చును. కాని కేవలము భాషాంతరీకరణము లొనర్చినవారు మాత్రము తమగ్రంథములు మూలగ్రంథములకు భాషాంతరీకరణము లని చెప్పిరి. (4) అందు రసమంజరిని రచించిన

(4) సీ. ... ...
... ... భాసిల్లు కోదండపతిఘనుండు.

గీ. సరసకవితా చమత్కారసార్వభౌముఁ, డవని శ్రీరంగధామదయాప్రియుండు
నెలమి రసమంజరిని రచియించెనందు, సరవిగాఁగఁ ద్వితీయగుచ్ఛంబుతనరు. [రసమంజరి.]

కోదండపతియుఁ జంద్రాలోకమును వ్రాసిన సూరకవియుఁ గువలయానంద
మును వ్రాసిన రామయకవియు గణనీయులు.

మనయాంధ్రులు తమగ్రంథరచనమున నేదో యొక్కగ్రంథమునే యాధా
రముగఁ దీసికొనక యనేకగ్రంథముల సాయము నపేక్షించుటచేఁ బరస్పరవిరు
ద్ధము లగు నభిప్రాయములు కొన్ని మనవారిగ్రంథములందు గోచరింపవచ్చును.
వారియాదర్శగ్రంథము లొక్కొక్కసమయమునఁ బరస్పరము విరుద్ధాభిప్రాయ
ములను గాని విభిన్నాభిప్రాయములను గాని తెలుపుచుండుటచే, వాని
ననుసరించి వ్రాయఁబడిన విషయములు కొన్ని భాషాంతరీకర్తల యభిప్రాయ
మును గప్పిపుచ్చును. చూడామణికారుఁడు రీతులవిషయము వ్రాయుచు వామ
నుని మతము ననుసరించి "అఖిలకావ్యములకు రీతు లాత్మ యందురు" (5) యని
రీతియే కావ్యమున కాత్మ యని చెప్పెను. కావ్యమున నెట్టిప్రాధాన్యము లుండ
వలె ననువిషయమున "అరయ వస్తురసాలం, కారప్రాధాన్యవృత్తిఁ గబ్బంబుల"
(6) నని మమ్మటాచార్యులమతము ననుసరించి వ్యంగ్యములగు వస్తురసాలం
కారములకుఁ బ్రాధాన్యము కల దని వ్రాసెను. వామనుని కాలమునకు వ్యంగ్య
మను మాటయే లేదు. కావున, నతఁడు రీతులే ముఖ్యము లని చెప్పవలసి
వచ్చెను. క్రమక్రమముగ నానందవర్ధనాచార్యులు ప్రారంభించిన ధ్వనివాద
మునకే ప్రాధాన్యము కలిగినది. కావునఁ గావ్యప్రకాశమున మమ్మటుఁడు ధ్వని
యే ప్రధాన మైన దని వాక్రుచ్చెను. అతనిమతము ననుసరించి మనపెద్దయకవి
వస్త్వాదులకుఁ బ్రాధాన్యమునొసంగెను. ఇట్లు విభిన్నకాలికుల యభిప్రాయముల
ననుసరించినపుడు పరస్పరము విభిన్నములును విరుద్ధములు నగువిషయములు
కన్పించుట కవకాశము లేకపోలేదు గదా! ఇట్టివిషయమునఁ బరస్పరవిరుద్ధ
ములు కాని యాశయములనే దీసికొనుట శ్రేయము. ఇట్లే కొన్నికొన్ని విష
యము లప్పకవీయాదులయందును గోచరించుచున్నవి. కాని వీని నంతటి గొప్ప

గీ. బాలురకునైనఁ దెలియఁగాఁ గాళిదాసు, మునురచించెఁ జంద్రాలోకమును ద్రిలింగ
భాషఁ జేసితి నీకృప భవ్యముగను, దీని గరుణించి కైకొమ్ము దేవదేవ ? [చంద్రాలోకము.]

గీ. సరసుఁ డకలంకవంశాబ్ధిచంద్రుఁ డనఘుఁ, డైన రంగార్యవర్య సాహాయ్యమునను
గువలయానంద మిలను దెల్గున రచింపఁ, గడఁగితిని దుష్కరంబైనకార్యమునకు.
[కువలయానందము.]

(5) చూ. కావ్యాలంకారచూడామణి. చతుర్థోల్లాసము. ప. 77.

(6) చూ. ... ... ప 45.

దోషము లని చెప్పకుండుట మనకుఁ గర్తవ్యము. అలంకారశాస్త్రమునకుఁ బ్రత్యేకత నొసంగక కొన్ని యుపయుక్తవిషయములనే గ్రహింప నెంచిన మన వారు బాగుగ నీవిషయమునఁ జర్చలు సలుపలే దనియుఁ జెప్పవచ్చును.

మనవారు లక్షణగ్రంథములను రచించినపుడు కేవలభాషాంతరీకరణ బుద్ధినే గాక యుపయుక్తవిషయప్రతిపాదనాశయమున గ్రంథరచనఁ బ్రారంభించి యున్నను గొన్నిముఖ్యవిషయము లందుఁ జెప్పవలసినసంగతులను జెప్పక గతానుగతికముగ సంస్కృతమునే యనుసరించినట్లు తోఁచుచున్నది. లక్షణ గ్రంథ మేవాఙ్మయమును బరిశీలించి చక్కఁజేయుట కేర్పఱుపఁబడుచున్నదో యావాఙ్మయమున కుపయోగించు ముఖ్యములగు విషయములను నిరూపించుట లక్షణవేత్తల ముఖ్యకర్తవ్యమై యున్నది. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందలి దోషములను నిరూపించునపుడు కేవలము గీర్వాణము నాంధ్రీకరించుచోఁ బ్రయోజనము లేదు. ఆంధ్రవాఙ్మయమున వృత్తయతిభంగదోషములవలెనే ప్రాసభంగము కూడ ముఖ్య మగుదోషమై యున్నది. మఱియు వానికంటె నిదియే ప్రధాన మని చెప్పవచ్చును. ప్రాస ముఖ్య మైన దని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. కావునఁ బ్రాసభంగమును మనవారు ముఖ్య మగుదోషముగాఁ జెప్పవలసియుండఁగా నట్లు చాలమంది చెప్పకపోయిరి. కవిజనాశ్రయ, కావ్యాలంకారచూడామణి, నరసభూపాలీయములందు ఛందోయతిభంగములు దోషము లని చెప్పి ప్రాస భంగపు సంగతియే చెప్పఁబడలేదు. దీనింబట్టి కూడ మనవా రలంకారవాఙ్మయ విషయమున మిగుల శ్రద్ధ తీసికొనియుండలే దనియు, నాంధ్రవాఙ్మయమున దానికిఁ జాలినంత యవకాశము నొసంగలే దనియుఁ జెప్పవలయును.

క్రమక్రమముగ నలంకారమునకుఁ బ్రత్యేకత యీయఁబడుచు వచ్చినది. కావుననే తొలుతఁ దక్కినవిషయములతోపాటు చెప్పఁబడు నీవిషయము నరసభూపాలీయమున విషయాంతరసాంకర్యము లేకయే చెప్పంబడినది-రసమంజర్యాదులందు నట్లే కలదు. మొత్తముపై విషయాంతరములం దున్న గ్రంథములకంటె నలంకారమునఁ గలగ్రంథములు చాల స్వల్ప మనియుఁ జాల నవీన మనియుఁ జెప్పవచ్చును-కాని కాలక్రమమున నిందును జాలగ్రంథములు రచింప ననేకు లిక్కాలమున దొరకొనియున్నారు. విద్వాంసులు చాల మంది యనేకగ్రంథముల నాంధ్రీకరించుచున్నారు-ఆంగ్లవాఙ్మయమున నిష్ణాతులైన విద్వాంసులు తమదేశభాషావాఙ్మయపరిపోషణాభిలాష తమవిజ్ఞానము

నకుఁ జేయుటకొఱకు నేంతో సంగ్రహ నానేకవిమర్శగ్రంథములను రచియించి వాఙ్మయమున కవసరము లగు నియమములను బ్రతిపాదించుచున్నారు- ఇట్టి గ్రంథములు పూర్తిగాఁ గాకున్నను గొంతవఱ కైనను వాఙ్మయమున కుపయోగింపఁగల వని చెప్పవలెను.

కాఁగా నాంధ్రమునఁ బ్రాచీనకాలమున నలంకారమునకుఁ బ్రత్యేక శాస్త్రత్వము లేకపోయిన దనియు, నలంకారవిషయములు స్వల్పముగ నుప దేశింపఁబడిన వనియు నందుచే నలంకారమున కక్కాలమున నుచితమగు స్థానము లభింపలే దనియుఁ జెప్పవలెను. ఇక్కాలమున మాత్ర మీశాస్త్రము ప్రత్యేకింపఁబడి విషయాంతరములతోడి సాంకర్యము లేక యభివృద్ధిం బొందింపఁబడుచున్న దని చెప్పవలయును. కావున నిప్పటివారు మీఁదిసాహిత్యవిమర్శశాస్త్రమునకు వాఙ్మయమున నుచితమగు స్థానము నీయఁదలంచుచున్నారని చెప్పుటలో సందేహము లేదు.

అభిజ్ఞానశాకుంతలము.

అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు—కొవ్వూరు.

శకుంతల కొడుకుం గొని పతికడ కేగెను దుష్యంతునియందు మున్ను కణ్వాశ్రమంబునఁ గన్నయనురాగము కనఁబడలేదు. ఎఱిఁగియు నెఱుఁగనొల్లనివారిం దెలుపఁగలనా? అని నిరాశ యయ్యు వచ్చి మిన్నక పోవం గాదనుకొనినది.

రాజా! వేఁటనెపమునఁ గణ్వాశ్రమమునకు వచ్చి నాకు నీవిచ్చిన వరముఁ దలంపుము. వీఁడు నీకొడుకు. వీనికి యౌవరాజ్యపట్టాభిషేకము చేయుము. అనినది.

దుష్యంతుఁ డది విని యెఱిఁగియు నెఱుఁగనివాఁడ పోలె, "ఏ నెఱుఁగ నిన్ను నెక్కడి, దానవు? మిన్నకయ యనుచితంబులు పలుకం,గా నేల యరుగు మంబురు,హానన యొండుండివచ్చి తండులకు వడిఁ" అనినాఁడు.

అపుడు శకుంతల తనపాతివ్రత్యము నూఁతగాఁ గొని పెద్ద యుపన్యాసము గావించెను ఫలింపలేదు. తనయుం దోడ్కొని క్రమ్మఱి పోవుచుండె. అప్పు డాకాశవాణి, ''గొనకొని వీఁడు నీకును శకుంతలకుం బ్రియనందనుండు సేకొని భరియింపు మీతని, శకుంతల సత్యము పల్కె సాధ్వి సద్వినుతమహాపతివ్రత.'' అని ఘోషించినది. అంత దుష్యంతుఁడు సభాసదులతో,

''ఏను నీయింతియును గాసి యెఱుఁగ రన్య,లర్థిఁ గణ్వమహామునియాశ్రమంబు
నందు గాంధర్వవిధి వివాహమునఁ గరము, నెమ్మిఁ జేసినదీనిపాణిగ్రహణము."
"అన్యు లెఱుఁగమిఁ జేసి లోకాపవాద,భీతి నెఱిఁగియు నిత్తన్విఁ బ్రీతిఁ దప్పి
యెఱుఁగనంటినినిందఱకిప్పు డెఱుఁగఁ, జెప్పె నాకాశవాణియచ్చెరువుగాఁగ."

అని మహానురాగంబునఁ గొడుకు నెత్తికొని హర్షపులక లెసఁగ నాలింగనంబు చేసి, శకుంతలామహాదేవి నతిప్రణయగౌరవంబున సంభావించె. యౌవరాజ్యంబునకు భరతు నభిషిక్తుం జేసె.

ఇతఁడు భారతములోని దుష్యంతుఁడు. ఈతనికన్న నభిజ్ఞానశాకుంతలములో మాఱినదుష్యంతుఁడు బాగుగ నుండెనా? మఱచుట తప్పు. దానికి శాపము కావలసివచ్చినది. శాపము నిర్నిమిత్త మనఁదగియున్నది. కావుననే దుర్వాసుఁడు కావలసివచ్చినాఁడు. ఐనను శకుంతల యభ్యాగతపూజయం

దశ్రద్ధవహించుట ఋష్యాశ్రమములలోని యలవాటులకుఁ దగినపని కాదు. ఇచ్చట మహాకవికి రసపక్షపాతమున మునులశిక్ష లక్ష్యము కాలేదు. మొట్ట మొదటఁ బ్రియంవదానసూయలతో శకుంతల చెట్లకు నీళ్లుపోయునప్పుడును శృంగారమే ముదిరియున్నది ఋష్యాశ్రమములలోని పిల్లలుకదా! ఏచదువు సంధ్యలమాటలో, ఏతపస్సుమాటలో, ఏసత్ప్రవర్తనశ్లాఘలో, ఏగృహిణీధర్మములో వారిమాటలలో రాఁగూడదా? ఎంతశృంగారప్రధాననాటక మైనను ముందు వచ్చెడిది యనురాగమయ ప్రసంగమే యయినను గొంచెము ఋష్యాశ్రమములోఁ బెరిఁగిన వైలక్షణ్యము కనవ్రట్టవలదా? "నా వాం కామశాస్త్రస్య అభ్యంతరే స్వః' అను మాటచేత నయ్యాశ్రమమున బాలికలు చదువుల నాజిలీజినవా రని మహాకవిగారే సూచింతురు గదా. సాంఖ్యయోగాదిచర్యలు ప్రసంగములోనికి వచ్చినను రావచ్చును. అథవా వాత్స్యాయనాదులు నిర్ణయించిన దాంపత్యధర్మములు మున్నగునవియు వివాహాదివిధులును నాబాలికలవిమర్శములలోనికి మాటలసందర్భమున రావచ్చును. అవి యన్నియు వదలి "పయోధరవిస్తారయిత్రకం యౌవన ముపాలభస్వ" అని వైఖానసవ్రతములో నున్న శకుంతలచెలులచేఁ బలికించుటయే తప్పనిపనియా?

ఆ మునికన్యక లెప్పుడును శృంగారప్రసంగములనే చెట్లకు జలములు వోయుచుఁ గూడఁ జేయుచుందు రనకపోయినను మహారాజదర్శనమునఁ దారామైత్రిని సమకూర్చి నిష్కపటమైన ప్రణయమును బెంచుకొని శృంగారసామగ్రిని సమకూర్చుట యసాధ్యమా?

కాని యిది యెల్ల మహాకవిగారి శృంగారపక్షపాతఫలితమే. అట్లే కామపరవశ యై శకుంతల దుర్వాసు నాదరింపక శాపమును దిన్నది.

ఇన్నిసమర్థనల కవకాశ మిచ్చిన దుష్యంతుని మఱపుకల్పన భారత ఫ్కక్తి కకన్న మిన్న కాదేమో!

కాని కథ పంచమాంకముతో ముగిసిన దేవేంద్రసాహ్యము లేనిచో దుష్యంతుఁడు ధీరోదాత్తుఁడు కాఁడేమో! అట్లనుటకును వీలు లేదు. వేఁటలో హాస్తలాఘవము వైఖానసాజ్ఞచే నెక్కిడినశరము నుపసంహరించుట ఋష్యాశ్రమమున యజ్ఞరక్షణమునకై పిశితాశనులఁ బాఱఁదోలుట మున్నగునవి దుష్యంతుఁడు ధీరలలితుఁడు కాఁడని చాటుచున్నవి. కాని దేవేంద్రసాహా

య్యము వంటి విక్రమకార్యము లవి కా వనవచ్చును. ఇం కొక పెద్దప్రయోజ నము కానిపించును. నాటకాంతమున నిర్వహణసంధిలో, అద్భుతము. అది యుత్తరరామచరిత్రాదులలోకన్న నభిజ్ఞానశాకుంతలములో మిక్కుటము కాక పోలేదు. ఇఁకఁ గనఁబడ దని రూఢిచేసికొనిన శకుంతల పిల్లవానితో, యుద్ధకార్యములను విస్మయముతోఁ జెప్పుకొనుచు సారథిద్వితీయుఁ డై వీరర సాలంబనముగ వచ్చుచున్న దుష్యంతున కాకస్మికముగ మార్గమధ్యమునఁ గొం డమీఁదఁ గన్పట్టుటా ? ఇది యద్భుతపోషకము కా దనువా రుందురా ? మఱియు షష్ఠాంకములోని ప్రవాసవిప్రలంభశృంగారవర్ణనావకాశసంపాదన ముకూడ దుష్యంతుని మఱపుకల్పనకు ఫలమై యుండనోపు. ప్రవాసవిప్రలం భలోలత మేఘసందేశముతో ముగియలే దేమో ? లోకాంతరగత నాయిక యైన కరుణవిప్రలంభ మనిన నిదియు మఱొకక్రొత్తయే. కరుణమా కరుణవిప్ర లంభమా, అనుశంకలకుఁ జోటీయని కరుణవిప్రలంభశృంగారమున మహాకవి తనిసియుండెనేమో !

కృష్ణదేవరాయలు-ఆముక్తమాల్యద.

చేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారు, ఎం. ఏ., ఎల్. టి., రాజమహేంద్రవరము.

(గతసంచిక శేషము.)

అల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు మనుచరిత్రను వ్రాసి యాప్రబంధము సులభశైలిని నుండుటచే నంతకంటెఁ గఠినశైలిని నీయాముక్తమాల్యదను వ్రాసె నని యొకవాదము ఈవాదమునుఁబట్టి చూచిన నీరెండుగ్రంథములకుఁ గలభేదము శైలియందలి మార్దవకాఠిన్యములే యని సూచింపఁబడుచున్నది. ఈరెండుగ్రంథములకుఁ గలభేద మింతమాత్రమే యైనచో నీవాదము నంగీకరింపవచ్చును. కాని యీగ్రంథములను విమర్శదృష్టితో సమ్యక్పరిశీలనఁ జేసినయెడల నొక్క శైలియందే గాక యన్నివిషయములయందును నీరెండుగ్రంథములు భేదించుచున్న వని విశద మగును. ఈరెంటికిని యెట్టివిధమైన పోలికయు లేదు. శిల్పము, భావము, రసము, భావనాశక్తి, యలంకృతి, శబ్దసామగ్రి, శ్రావ్యత, యిత్యాది యేవిషయముఁ జూచినను నీరెండుగ్రంథములకు నిసుమంతయుఁ బోలిక గాన్పింపదు. కావున నొక్కకవియే యీరెండుగ్రంథములను రచించె నని చెప్పుట కేవలము దుర్గ్రాహ్యము-దురూహ్యము— మామిడిచెట్టున మామిడిపండును తాటిపండును బుట్టింపఁగల వృక్షశాస్త్రజ్ఞుఁడు, నావుకడుపున నావుదూడను గేదెదూడను బుట్టింపఁగల పశుశాస్త్రజ్ఞుఁడు, నీనానారూపిణి యగుప్రకృతి యుందుఁబొడసూపెనా యప్పు డొక్కకవియే మనుచరిత్రము, నాముక్తమాల్యదను రచించె నని నేను నమ్మెదను. కాఁబట్టి యీగ్రంథకర్తృత్వయశస్సు కృష్ణదేవరాయల కిచ్చుట కిష్టము లేనియెడల, మఱి యొక పేరు లేని పెద్దమనుష్యున కీపేరుప్రతిష్ఠల నొప్పఁజెప్పవచ్చును; గాని పెద్దనార్యునకు మాత్రము సమర్పించుట యెంతమాత్రము వలనుపడదు.

కావునఁ దక్కినవిషయము లెవ్వియు—ననఁగాఁ గాలనిర్ణయామలసందర్భము, గ్రంథమందలి వ్యాకరణాదిదోషములు, కొన్నికల్పనలయసంభావ్యత మున్నగు నంతర్నివిష్టవిషయములను దడవి చూడకయే, సామాన్యపరిశీలన మీఁదనే యీగ్రంథము పెద్దన్నరచించినది కా దనియుఁ గృష్ణదేవరాయలో, లేక మఱి యొకకవియో వ్రాసి యుండవచ్చు ననియు, స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. పెద్దన్ననుండి కర్తృత్వముఁ దప్పించి నపుడు కృష్ణరాయల కీయక మఱి

యొకనిమెడకుఁ జుట్టుట యేటిన్యాయము? కావున శిల్పమును, శైలియుఁ బరీక్షింపఁగఁ బెద్దన్నకృష్ణరాయలలోఁ గృష్ణరాయలదే యీగ్రంథ, మని వక్కాణింపవచ్చును.

కాని, పెద్దన్నగారి పద్యములు కొన్ని దీనియం దుండుటకుఁ గారణ మేమి? పెద్దన్నగారు మనుచరిత్రములోఁ గృష్ణరాయల వంశావళిఁ గూర్చి యాతనిశౌర్యప్రతాపవిజయాదికములఁ గూర్చియు వ్రాసినపద్యము లతిస్వల్పము లైనమార్పులతో నక్షే యాముక్తమాల్యదయందు స్వీకరింపఁబడినవి ఉభయ గ్రంథములలో నీపద్యములు సమముగా నుండుటచేతఁ గొంతమంది విమర్శకు లీగ్రంథముల నొక్కకవియే రచించె నని వాదముఁ బొసఁగించుచున్నారు. మఱి కొందఱు కృష్ణదేవరాయలకుఁ బెద్దన్నగారిమీఁద నున్న గౌరవాతిశయసూచకముగా నీపద్యములనారాజకవి యుపయోగించెనని యభిప్రాయపడుచున్నారు. మఱికొందఱు కృష్ణదేవరాయ లాత్మస్తుతిఁ జేసికొనుట కిష్టములేక తనయాస్థానకవీశ్వరుఁ డగునల్లసానివారి పద్యములను దనగ్రంథములోఁ జేర్చికొనియె నని తలఁచుచున్నారు.

పైఁ జెప్పిననహేతువులలో దేనివలనఁ గృష్ణరాయ లీపద్యములఁ దన గ్రంథమున నిమిడ్చికొనియుండవచ్చును? ఆత్మస్తుతి కిష్టము లేకపోయిన నాశ్వాసాంతపద్యముల నెట్లు వ్రాయఁగలిగెను? కావునఁ బెద్దన్నగారియందలి గౌరవాతిశయముచే నీపద్యములఁ దనగ్రంథమందుఁ జొప్పించి యుండవచ్చును. ఈ యూహకుఁ దోడుగ నేను మఱొకయూహ నిచట సహృదయులకు విన్నవించుచున్నాను.

కృష్ణదేవరాయలకు నల్లసాని పెద్దన్నగారియెడల నత్యంతభక్తివిశ్వాసము లుండిన ట్లనేకనిదర్శనము లున్నవిగదా?

"సీ. ఎదురైనచోఁ దనమదకరీంద్రమునిల్పి, కేలూఁత యిచ్చియెక్కించుకొనియె"

ఇత్యాదిపద్యముల మూలమునఁ బ్రభువాత్సల్యము విశదమే కదా! రాజ్యవిషయములో మంత్రి తిమ్మరసు రాయనికి నప్పాజీ యయ్యెను. కవిత్వవిషయములోఁ దనయాస్థానకవీశ్వరుఁ డైనయల్లసాని పెద్దన్న యీరాజకవికి నప్పాజీతుల్యుఁ డయ్యె నని చెప్పవచ్చును. ఇట్లుభయులును బితృసమానులే. వారి యెడల నత్యంతప్రేమాతిశయము రాయలు చూపుచువచ్చెను గదా! మఱియు నల్లసానివాని గ్రంథమందుఁ దనయేలిక యగుకృష్ణరాయలప్రశంస కృతిపతికా

రణమున నున్నది. కాఁబట్టి యీగ్రంథముఁ జదివినపు డెల్లఁ గృష్ణదేవరాయలు జ్ఞప్తికి వచ్చును. అట్లే కృష్ణరాయలగ్రంథముఁ జదివినపుడెల్ల నల్లసాని పెద్దన్న స్మరణకువచ్చు నెట్లు ? రాయలు తనగ్రంథముఁ దనయాస్థానకవీశ్వరునకు నంకితము చేయుట యయుక్తము గదా ! ఇంక నేవెరవునఁ దనకవితాగురుసంబంధ మభేదాధ్యవసాయముగఁ గల్పింపవచ్చును ? ఆకవీశ్వరుఁడు తన్నుఁగూర్చి వ్రాసినపద్యములఁ దా నుపయోగించుకొనినయెడలఁ దనకుఁ గలగౌరవము, భక్తి, కవిత్వాదరణము, గాఢానురాగము, నివి యన్నియు నొక్కసారిగఁ జేకూరును ! కావున శాశ్వతప్రేమైకబంధస్ఫోరకముగ నీపద్యములను దా నుపయోగించుకొనె నని నేఁ జెప్పసాహసించుచున్నాను.

వేఱొకవాదము:—అంతఃపురములలోను దర్బారులలోను గాలముఁ గడపుచుండు రారాజుల కెన్నఁడుఁ దెలియరాని జానపదవిషయములును దత్త్వజ్ఞానవిషయములు నీగ్రంథమందు ననేకములు కలవు. కావునఁ గృష్ణదేవరాయలు గాక పెద్దన్న యీగ్రంథము రచించె నని యొకవాదము. రారాజులకు జానపదులజీవితము తెలియనియెడల సామాన్యజనులకు రారాజులజీవిత మెట్లు తెలియుచున్నది ? సామాన్య కుటుంబములకుఁ జెందిన కవీశ్వరులు రాజుల యితివృత్తములఁ గూర్చి వ్రాయుచున్నారుగదా ? వారి కెట్లవి తెలియవచ్చుచున్నవి. ఇలాగునే రాజులకుఁ గూడ సామాన్యమానవుల జీవితరహస్యములు తెలియఁగలవు. "రవి గాననిచోఁ గవి గాంచునేకదా ?" అన్నట్లు కవితాదృష్టిఁ గలిగిన యేమానవుఁ డైన సామ్రాట్టైనను సామాన్యుఁడైననుఁ బ్రపంచమందలి నానావిధమర్మకర్మములను గుర్తెఱుఁగుటకుఁ బ్రేరేపించెడి ప్రజ్ఞాప్రభావ మెక్కువగఁ గలిగియుండును. అంతియేగాక కృష్ణదేవరాయలు ముప్పదివర్షములవయస్సువఱకు రాజ్యభారము వహించినవాఁడు కాఁడు. స్వతంత్రుఁడుగ సారస్వతదీక్షలోఁ గాలముఁ గడపినవాఁడు. లక్ష్మీనారాయణకవియనుసంగీతశాస్త్రజ్ఞుఁడు కృష్ణదేవరాయలబాల్యముఁ గుఱించి వర్ణించుచు "బాల్యేఽసౌ సకలకలాకలాపయుక్తః" అని చెప్పినాఁడు. అనఁగాఁ జిన్నతనముననే యనేకశాస్త్రములు కళలు సాంగోపాంగముగా నేర్చినవాడు, అని చెప్పఁబడినది. కావునఁ గృష్ణరాయఁడు తనచిన్నతనమునఁ దనయత్యున్నత నానావిధవిజ్ఞాన సౌధమునకుఁ బునాదులు వేసికొనియుండెను.

రాజ్యమునకు వచ్చినతరువాతనైన సంతతము పండితకవీశ్వరగోష్ఠిలో మెలఁగుచుండెడివాఁడు. యుద్ధయాత్రలలోఁ దనయాస్థానకవిపండితబృందములను దనతోఁ దీసికొనిపోవుచుండెడివాఁ డని యెల్లరకుఁ దెల్లమే కదా? కావునఁ దన గ్రంథమునకు సంబంధించిన విజ్ఞానవిశేషములను జేర్చి కూర్చుకొనుటకుఁ జాల నవకాశ ముండెను. విశిష్టాద్వైతవాదప్రతివాదములసారము నష్టాంగయోగవివరణము, నిత్యాది నిగూఢ తత్త్వసంప్రదాయము లన్నియుఁ దనగురువుల సమ్ముఖమున నేర్చికొని తాను బద్యరూపముగ నల్లి గాని లేక వారిచేవ్రాయించి గాని తన గ్రంథమం దిమిడ్చికొని యుండవచ్చును. కాఁబట్టి శాస్త్రముల యందధికారి గాఁ డనియు, మతవిషయములందలి మర్మము లెట్లు తెలియ వచ్చిన దనియు నిట్టిశుష్కాక్షేపణలు కొఱగానివాదములే.

కృష్ణరాయల కంకితము చేసిన గ్రంథములలో ననఁగా మనుచరిత్రమునందుఁ బారిజాతాపహరణమందుఁ, గృష్ణరాయలు కవిత్వప్రియుఁ డని చెప్పుటయేగాని యతఁడు రచించిన గ్రంథముల వేనినైనఁ బేర్కొని యుండలే దని యొక వాదము. కవిబ్రహ్మ యగుతిక్కన సోమయాజి కంకితముచేసిన దశకుమారచరిత్రమందుఁ దిక్కయజ్వ వ్రాసినగ్రంథములలో వేని నైనను కేతనకవి యుదహరించినాఁడా? 'మహాభారతము' గాకపోయినను నిర్వచనోత్తరరామాయణము నేనిఁ బేర్కొనియెనేమొ తిలకింపుఁడు. అందున లేనికారణమున మహాభారతముఁ గాని యుత్తరరామాయణముఁ గాని కవితిక్కన వ్రాయలే దని చెప్పఁగలమా? బహుశః యిట్టిమహాపురుషులవిషయములోఁ గవిత్వ మొకయానుషంగికవిలాసముగ మనపూర్వులు పరిగణించిరేమొ యని యే నూహించుచున్నాను. ఆమహాపురుషుల రాజకీయకృత్యముల తేజఃపుంజములో వారి గ్రంథరచన యొకకిరణకణముగ నుండెను. కావున వారికావ్యరచనము గణింపఁబడలే దని తోఁచుచున్నది. ఇప్పటికాలముననో వారి రాజకీయకీర్తికంటెఁ గావ్యములయశస్సే స్థిరమైనది. ఇట్టివియే కదా లక్ష్మీసరస్వతుల యన్యోన్యాతిశయతారతమ్యములు!

వీనియన్నింటికంటె నెక్కువైన కారణము గ్రంథమందే యున్నది. దానిని దివఱకే కొంత సూచించితిని. శ్రీకృష్ణరాయ లేకాదశినాఁ డుపవసించి శ్రీకాకుళములో నున్నయాంధ్రవిష్ణువును దర్శింపఁబోయి యచ్చట నాభగవత్సన్నిధి నారాత్రి గడపి యుండఁ దచ్చతుర్థయామమునఁ గలలో నాభగవం

తుఁడే కృష్ణదేవరాయల కొకసందేశము తెలిపెను. అది యేమన, 'ఆముక్తమా ల్యద' గ్రంథము తెనుఁగున రచింపు మనియే. అట్లానతిచ్చుటలో సంస్కృత గ్రంథములఁ గొన్నిటిని కృష్ణరాయలు రచించినట్లు తెలుపుడు చేసెను. కావున నట్టిపవిత్రస్థలమున, నట్టిపవిత్రసమయమున, సాక్షాద్భగవంతునిచే నబద్ధము లాడించుటకు నేరికైన మనస్సు కలుగునేమో యాలోచింపవలెను. సర్వదా, అనృతము లాడెడుచోరులు సహితము, దేవాలయములో నిలఁబెట్టించి దేవుని యెదుట మాటలాడించిన నిజమునే పలుకుదురు! అట్టిస్థితిలో నుపవాసదీక్షలో నుండిన తనకుఁ దనయిష్టదైవము సాక్షాత్కరించి ప్రసాదించునపు డాభగవం తునిచే నేమనుజుఁడైనఁ గల్లలాడించునేమో యాలోచింపఁదగినది. అట్టిసమ యమున మృషావచనముల కేమైన నవకాశ ముండునేమో యోచింపఁదగినది. కాఁబట్టి యీ గ్రంథములు కృష్ణదేవరాయలు దప్ప యితరులు రచియించి రని యూహించుట కేవల మసంగతము, నన్యాయము, నఘావహము.

కావున నీయాముక్తమాల్యదఁ బెద్దన్న ప్రత్యేకముగా రచియించియుం డలే దనియుఁ గృష్ణదేవరాయలు రచించినపిమ్మట పెద్దనాదు లచ్చటచ్చటఁ బరిష్కరించియుండవచ్చు ననియు నానిశ్చితాభిప్రాయము.

కథాసారము:—ఆముక్తమాల్యదకు 'విష్ణుచిత్తీయ' మను నామాంతరము కలదు. ఇందు విష్ణుచిత్తుఁ డను వైష్ణవభక్తాగ్రేసరుని జీవితము నాతనికొమార్త యగు 'ఆముక్తమాల్యద' లేక "గోదాదేవి" యొక్క పరిణయము నభివర్ణింపఁబ డినవి. కావున నీప్రబంధమున కీరెండుపేరులును బొసఁగినవి. ఆముక్తమాల్య దకు నరవమున "చూడికొడుత్తాళ్" అని యందురు. విష్ణుచిత్తునికథ ప్రాయిక ముగ "గురుపరంపరప్రభావ" మను ద్రావిడగ్రంథమునుండి యెత్తి తీయఁబడినది.

విష్ణుచిత్తుఁడు శ్రీవిల్లిపుత్తూరులో నున్న వటపత్రశాయిస్వామి దేవాల యమునం దర్చకుఁడు. ఈతఁడు గొప్పవైష్ణవభక్తుఁడు. అందుచే నీతనికి "పెరి యాళ్వార్" అనిపేరు వచ్చినది. ఈతఁడు దేవునికి నిత్యము కైంకర్యము చేయు చుండెడివాఁడు. దేవాలయపుతోటలోఁ బూలమొక్కలకు గొప్పుత్రవ్వుట, నీరు పోయుట, పూలను గోసి దేవునికిఁ దోమాలలను గ్రుచ్చుట, దేవునికి నిత్యము ధూపదీపనైవేద్యాదిక్రియలు చేయుట. ఇట్లు దేవునిసేవయందే కాలము గడ పుచుండెను. "ఆరామస్థాఖననక్రియాఖరఖనిత్రగ్రాహితోద్యత్కిణస్థేమాస్నిగ్ధ కరుం భవద్భవనదాసుఁ" అని చెప్పుకొనెను.

ఇట్లుండ నాపాండ్యదేశపురాజు గొప్పశివభక్తుఁడుగానుండి తనముఖ్య పట్టణ మగుమధురాపురమునఁ గొండొకరాత్రి భోగినీగృహమునకుఁ బోవుచు మార్గమధ్యమున నొక బ్రాహ్మణగేహమున

"......నెలల్ చతుర్వయిని వృష్టిదినాళికి రాత్రికై దివం
బున జరకై వయస్సునను, బూని పరంబున కిప్పు డుద్యమం
బనువుగఁ జేయఁగావలయు..............................."

అనుమాటలను వినెను. తత్క్షణమే చింతాపరుఁడై గిట్టునమరలి నగరి కేతెంచి మఱునాఁ డుదయమునఁ గొలువుదీర్చి సభకేతెంచిన పండితులను "మీమీశాస్త్రములలో నెవ్వరు మోక్షం బెలయించునో చూచి నిశ్చయింపుఁ డనికోరి యట్టిమోక్షమార్గమును జూపఁగలిగినవానికిఁ బారితోషికముగా నిచ్చుటకు వరాలసంచి నచటనే వ్రేలాడఁగట్టెను అటుపైని వారందఱు నొక రితో నొకరు వాదములు చేయ మొదలిడిరి. శివుఁడు మోక్షప్రదాత యని కొందఱును, ఇంద్రుఁ డని కొందఱును, అగ్ని యని కొందఱును-ఇట్లు వాదము లాడిరి. మధురలో నిట్లు సభ జరుగుచుండఁగా శ్రీవిల్లుపుత్తూరులో వటపత్ర శాయిస్వామి విష్ణుచిత్తునికి సాక్షాత్కరించి "వెంటనే మధురకుఁ బోయి రాజ సభలో జరుగుచున్న వాదములోఁ బాల్గొని వారి నందఱిని నోడించి విష్ణువు యొక్క యాధిక్యత స్థాపింపు" మని కోరెను. ఆమాటలకు విష్ణుచిత్తుఁడు వెఱ గంది తాను జదువులేని మూర్ఖుఁడ ననియు స్వామివారి కైంకర్యమునకుఁ దక్క మఱియెందునకుఁ బనికిరానవియు విన్నవించుకొనెను. కాని స్వామివా రభయహస్తముఁజూపి ధైర్యముఁ జెప్పి వెంటనే వెళ్లుమనిరి.

విష్ణుచిత్తుఁడు శీఘ్రముగా సభకుఁ బోయి వాదమందుఁ గలిసి భగవ త్సహాయమునఁ దక్కినవారి నెల్ల నోడించి విష్ణుమతమును స్థాపించెను. ఆసం దర్భమున ఖాండిక్యకేశిధ్వజసంవాదమును గూడఁ జెప్పి విష్ణుభక్తులకుఁ బర మార్థసాధనమును దెలిపెను. అంతటఁ బాండ్యరాజు సంతసించి రూకలమూట విష్ణుచిత్తుని కిచ్చి యితరబహుమానముల ననేకములఁజేసి తాను వైష్ణవమత మును స్వీకరించి విష్ణుచిత్తుని బ్రహ్మరథము నెక్కించి శ్రీవిల్లుపుత్తూరునకు సపరి వారముగ సాగనంపెను.

ఇట్లు శ్రీమహావిష్ణువు తనభక్తుఁ డగువిష్ణుచిత్తునిద్వారా తన కఖండవి జయము గలుగఁజేసికొని తనహృదయేశ్వరి యగులక్ష్మీదేవితో సరసముగ సల్లా

పించుచు దనభక్తులలో విష్ణుచిత్తుఁడును యామునాచార్యుఁడును నగ్రగణ్యులని నుడివెను. యామునాచార్యునిఁగూర్చి తెలిసికొనుట కామెకుఁ గుతూహలము గలుగ నాతనిచరిత్ర మంతయు వెన్నుఁ డామెకు నివేదించెను.

ఇట్లుండ విష్ణుచిత్తుఁ డొకనాఁడు తనపురమందలి యొకయుద్యానవనములోఁ దిరుగుచుండఁగా నాతని కొక యాఁడశిశువు కానిపించెను. ఆశిశువును దీసికొనివచ్చి యనపత్యురాలయిన తనభార్యకు భగవత్ప్రసాదముగ నొప్పగించెను. ఆసాధ్వీమణి చాల ముదమంది బాలికను దనకూఁతురుగాఁ బెంచుచు వచ్చెను. ఇట్లు దినదిన ప్రవర్ధమాన యగుబాలిక యావనవతియై విష్ణుమూర్తియందు బద్ధానురాగయై యాభగవంతునిచర్యలను గూర్చినపాటలను గీర్తనలను వినుచుఁ బాడుచు లక్ష్మీకళ్యాణములను జూచి సంతసించుచుఁ దానావిష్ణునిఁ బరిణయము చేసికొనెడి భాగ్య మెన్నఁడైనను గలుగునాయని యువ్విళ్లూరుచు విరాళిఁ గుందుచుండెను. తండ్రి విష్ణుచిత్తుఁడు ప్రతిదినము కూర్చుచుండిన పూలమాలికను దానొక్కసారి మెడలో ధరించి నూతినీటను దన ప్రతిబింబముఁ జూచి యానందించుచు వచ్చెను. విష్ణుచిత్తుఁ డీమాలికను ధరించుచున్న దని యెఱుఁగకయే దానితో స్వామి నలంకరించుచుండెను.

ఇట్లు విరహవేదనలఁ గుందుచున్న కుమారికస్థితినిఁ జూచి యేమియుఁ దోఁపక విష్ణుచిత్తుఁ డామెయవస్థ స్వామికి విన్నవించుకొనెను. అప్పుడు స్వామివారు "నీకొమార్త ధాత్రీదేవి. భగవంతుఁ డగుకేశవుని వివాహమాడుటకు విరహము నొందుచున్నది. కావున నామెను శ్రీరంగమందున్న రంగనాథస్వామిసముఖమునకుఁ గొనిపొమ్ము" అని సెలవిచ్చిరి. ఆసమయమున మాలదాసరి బ్రహ్మరాక్షసులకథ విష్ణుచిత్తునికి స్వామివారు దెల్పిరి.

స్వామియాజ్ఞానుసారముగఁ గూఁతుని వెంటఁబెట్టుకొని, విష్ణుచిత్తుఁడు శ్రీరంగమునకు వెడలి స్వామివారియాలయములోఁ దానును గొమార్తయగు గోదాదేవియు రంగనాథునికిఁ గైంకర్యములు సేయుచుండిరి. ఇట్లుండ స్వామివా రనుగ్రహించి గోదాదేవినిఁ బాణిగ్రహణము చేసికొనుట కంగీకరించిరి.

అప్పుడు విష్ణుచిత్తుఁడు కొమార్తతోఁ గూడ శ్రీవిల్లిపుత్తూరు వచ్చి వివాహమునకుఁ దరలివచ్చిన స్వామివారికిని బృందారకబృందములకుఁ దగునమ్మానములు గావించి విశేషవైభవముతో వైవాహికమహోత్సవము జరిపి తన కూఁతు శ్రీరంగనాథుని కర్పించెను.

గ్రంథనిర్మాణము:—సూక్ష్మదృష్టిని బరిశీలించినయెడల, నాంధ్రప్రబంధములలో నెల్ల నీప్రబంధమందలి నిర్మాణ మత్యద్భుతము- విజాతీయము. ఈ నిర్మాణ విలక్షణభావము, ముఖ్యముగా శిల్పమునందును శైలియందుఁ గాన్పించుచున్నది. శైలీ శిల్పవిషయములలో నీప్రబంధమునందుఁ గాన్పించెడు వింతలక్షణము లేతెనుఁగుగ్రంథమందు నుండు నని తోఁపదు. ఇటువంటి గొప్పకావ్య మొకమహాచక్రవర్తి రచించుట యెంత యద్భుతమో దీనియందలి శిల్పమును శైలియు నంతవిలక్షణముగానే యున్నవి. ఈశైలీశిల్పములు సరియైనదృష్టితో మనము గ్రహింపనియెడల నీగ్రంథమందలి నిజస్వభావమును మనము తెలిసికొనలేకపోవుటయే గాక కర్తృత్వవిషయములోఁ గూడఁ బొరపడుట తటస్థించును. కావున నీగ్రంథమందలి శైలీశిల్పవిచారణ యన్నిటికంటె నెక్కువముఖ్యమైనది.

ఈప్రబంధమందలిశైలీశిల్పము లేలాగున నున్నవి? వీనిస్వభావ మెట్టిది? వీనిలక్షణము లెట్టివి? ఈ ప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పుట యతికష్టసాధ్యమైన పని. ఇతరప్రబంధములతీరు వేఱు. ఈగ్రంథముతీరు వేఱు.

మనయాంధ్రదేశమందలి పశ్చిమభాగమున నున్నదత్తమండలములలోఁ గాని నైజామురాజ్యములోఁ గాని యెన్నఁడైనను దిరిగి యాదేశమందలి ప్రకృతిలక్ష్మి ధరించినయాకృతిలక్షణములఁ దిలకించితివా? ఆదేశమున నున్న కొండలకును మనప్రాంతమున నున్నకొండలకు నెట్టిభేదము, ఎట్టివ్యత్యాసము కానిపించుచున్నదో కనిపెట్టితివా? మనము లోఁతుగా నాలోచించినయెడల నట్టిభేదము, నట్టివ్యత్యాసమే యీప్రబంధమునకు నితరాంధ్రప్రబంధములకు నున్నట్లు భావింపవచ్చును.

ఆదేశపుకొండ లెట్లున్నవి? పెద్దబండరాళ్లు, గొప్పవృక్షములు, చిన్న పొదరిండ్లు, స్వల్పముగా స్రవించు నీటిబుగ్గలు, గఱిక మొనయైనను లేని చట్రాతిబయళ్లు, వానియందుఁ గానిపించుచున్నవి. ప్రకృతిలక్ష్మి యట్లెంతో నానావర్ణసంకీర్ణమై కొంతసుకుమారముగాను కొంతయుగ్రముగాను, దర్శనీయముగాను, భయావహముగాను బరిఢవిల్లియున్నది. గండశిల లున్నతావులఁ జెట్లులేవు. చెట్లున్నచోట శిలలులేవు. చెట్లెంతపొడవులో శిలలు నంతేపొడవులు. చల్లనినీటిచెమ్మ చిమ్ముచున్న తావులఁ బచ్చనిగడ్డిపళ్లికలు; నటుపైనఁ గనుచూపుమేర మలమలమాఁడుచున్న రాతిబయళ్ళు! ఈవిధముగా వేఱువేఱువిధ

ము లగునైసర్గికలక్షణములు ప్రత్యక్ష మగుచున్నవి. చల్లగ నేత్రానందముఁ జిమ్మెడు తరులతానికుంజపుంజములకును, గొప్పవడి మొఱసువాఱిన భీషణపాషాణనివహంబులకు సంబంధము లేదు. సమన్వయము లేదు. నయనశుభ మగు స్నిగ్ధత్వము, సుకుమారత, పటుత్వము, నానారూపసమ్మేళనమువలనఁ గలిగిన సౌందర్యము గానరాదు. ఆయారూపము లన్నియుఁ గలయిక లేక వేఱుపడి వైకల్యభావమును బుట్టించును గాని సంయోగముఁ బొంది యేకత్వదృష్టిఁ గలిగించుట లేదు. ఈస్థితియే యీప్రబంధమందలి శైలీశిల్పములలోఁ గానుపించుచున్నది.

ఈప్రబంధమందునిర్మాణచాతుర్య మంతగఁ గనఁబడదు. తిలతండుల న్యాయము. గుణములు దోషములు విస్ఫుటముగను వేఱువేఱుగను బొడిచికొని యున్నవి. తీర్థమునకుఁ దీర్థము! ప్రసాదమునకుఁ బ్రసాదము! అవయవనిర్మాణములో సౌష్ఠవసౌభాగ్యము మృగ్యము; సమన్వయసౌందర్య మదృశ్యము.

ఈపృథగ్భావ మన్నివిషయములయందుఁ గానుపించుచున్నది. రసము, భావము, అలంకారము, కథాసంవిధానము, భాషాప్రయోగము, ఇత్యాది యన్నివిషయములందును విరోధలక్షణములకు సమీకరణము కలుగ లేదు.

అలంకారమును గుఱించి ప్రథమమున విచారింతము. చక్కనిస్వభావోక్తు లెన్నియో హృదయాహ్లాదకరముగ నచ్చటచ్చట నలరారుచున్నవి. వాని మిసిమితనమును, బరువమును, గ్రొవ్విరి నెత్తావిసోలుపును, దలంపునకుఁ దెచ్చుచున్నవి. ఈస్వభావోక్తులను జూచి యొకవిమర్శకశ్రేష్ఠుఁ డిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు. "తిక్కన, శ్రీనాథుఁడు, సూరనార్యుఁడు మొదలగు కతిపయ కవిశిరోమణులు సకలజనమనోహ్లాదకరములైన స్వభావోక్త్యలంకృతసూక్తులనుమెండుగ వ్రాసియున్నారు. ఈకవికూడ నట్టివాఁడే."(మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులు.)

ఇది యంతయుఁ జాల బాగుగానే యున్నది. కాని, యీ రెండవదృశ్యముఁ జూడుఁడు! ఆలెక్కకు మిక్కుటమైన దిక్కుమాలిన యుత్ప్రేక్షాతండములఁ జూడుఁడు. ఆయుత్ప్రేక్షలలోఁ గొన్నింటియందుఁ దక్క సామాన్యముగా నొకహద్దు, ఒకసందర్భము, ఒకయందము, నేమైన నున్నవేమో చూడుఁడు! ఏవస్తువైనను మఱేవస్తువునకైనను బోల్చి యుత్ప్రేక్షించుటయే! బోడితలకు మోఁకాలికి ముడిపెట్టుట! కోడిగ్రుడ్డునకుఁ గొండచిలువకుఁ బోలిక! బదరీబాదరాయణసంబంధములు! వడగండ్లు, సుమారు పదిరకములుగ నుత్ప్రేక్షింపఁ

బడినవి. పులిసిన పెరుఁగుముక్కలు, బాల్యదంతములు, వడిసెలయుండలు, ముత్యములు, అమృతబిందువులు, తామరతూఁడులు, ఇత్యాదులు.

2. ఆరుద్రపురుగులనుగూర్చి సుమా రయిదాఱువిధములగు నుత్ప్రేక్షవర్ణన లల్లఁబడియున్నవి:—ఎఱ్ఱనిరుచ్చులు, అగ్నికణములు, ఇంద్రధనుస్సు కరఁగినముక్కలు, అంగారకగ్రహముయొక్కపిల్లలు, ఇత్యాదులు.

స్వభావోక్తులను జూచి సంతసించుటయా, యీ వెఱ్ఱితలలు వేసిన యుత్ప్రేక్షలనుజూచి విసువుఁజెందుటయా.

ఇఁక భాషావిషయముఁ జూడుఁడు. పూగుత్తులతో నిండారు నిద్దంపు పెలదీఁగలఁబోలు మృదువులై సరసములైన పద్యము లొకతావునఁ, గంటకములవలె మనస్సు చిప్పుక్కుమన గ్రుచ్చుకొను మాఱుమూలకఠినశబ్దములు కలిగిన కర్కశపద్యము లొకతావున—మృదుమధురఫణితిఁ జూచి సంతసమా! శ్రుతికటువులై క్లిష్టపదజటిలమైన రచనఁజూచి విచారమా!

కథాసంవిధానమునఁ గూడ నిట్టివిరోధస్థితియే యున్నది. ఇతివృత్తకథనమందలి కూర్పు, నేర్పు, చిక్కఁదనము, ఔచిత్యము, ప్రయోజనమును జూడుఁడు! వర్ణనములందలి నిరంకుశవిహారములు నిష్ప్రయోజనకల్పనములును జూడుఁడు! మూలకథను పెంచుచుఁ జేర్చిన యితరాఖ్యాయికల యప్రసక్తత, అనావశ్యకతఁ జూడుఁడు. ఋత్వాదిదీర్ఘవర్ణనలు, కథాసరణియం దధికాంతరాయములు గలిగించుట యనుదోషము గాక యీయాఖ్యాయికల యదృచ్ఛాసంబంధమువలనఁ గల్గిన యతుకులబొంతబ్రతు కనఁదగు రెండవదోషముఁ జూడుఁడు. మహావిష్ణువు తనమనోవల్లభ యగుకమలాలయకు సర్వగోష్ఠిని యామునాచార్యచరిత్రముఁ జెప్పఁ బ్రసాదించిరి. కావున భూతభవిష్యద్వర్తమానముల కతీతుఁ డగుభగవంతుఁడు భవిష్యత్పురుషుఁ డగుయామునాచార్యులవారి చరిత్రముఁ బూర్వపుగాథగా వర్ణించినారు. భగవంతునికి దేశకాలపరిచ్ఛిన్నభావము లేదు, గాన మనము, ఔచిత్యానౌచిత్యవిచారము చేయఁగూడదు కాఁబోలు. మఱియు నీసర్వస్వతంత్రుఁ డగుభగవంతుఁడు తన భక్తాగ్రేసరునకు మాలదాసరిభక్తిప్రభావమును జెప్ప నుద్యోగించెను. కావున స్వామివారి నుడువు లచ్చట నవశ్యకములా? యనావశ్యకములా? యను ప్రశ్నకెడము లేదు. మన మందఱము విని తీరవలెను. ఇట్లు సర్వేశ్వరునియంశకణసంభూతుఁడును, భూలోకప్రతినిధియు నైనకృష్ణదేవరాయలునుగూడ శ్రీమహా

విష్ణువువలె స్వచ్ఛందవర్తనుఁడై వాఙ్మయనియమముల కతీతుఁడై యథేచ్ఛావిహారముగా నీకథను గల్పించెను! కాని సామాన్యకావ్యశిల్పసూత్రముల నియమము లిందుఁ గానరావు.

కథాభాగములన్ననో చక్కని యుద్యానవనపంక్తులవలె నిండుసోయగమున నిర్మలానందము నొదవుచుండ, వర్ణనభాగము లంతములేని యరణ్యములవలెఁ బోవంబోవ నలఁటమాత్రమే కలిగించుచున్నవి.

ఈవిధముగఁ గథాసంవిధానమందు విరోధభావమే కాని సంయోగము సమన్వయము, సౌష్ఠవము కానఁబడవు.

ఇట్టివిధమైన విపరీతస్థితికిఁ గారణములు రెండు మూఁడు గానోపు నని నాకుఁ దోఁచెడిని. (1) శ్రీకృష్ణదేవరాయలు నైజప్రకృతిచేఁ గవియైనను గావ్యపరిశ్రమయే ప్రధానవృత్తిగాఁ జేకొనిన వాఁడుగాఁడు. గ్రంథరచన యతనికి రాజకార్యవ్యాకులతనుండి యలవోక నిచ్చిన విశ్రాంతిపని. కావునఁ గవిత్వమునకుఁ గావలసినపరికరములు పరిమాణములు సంప్రదాయములు మున్నగునవి దీర్ఘచింతనచేతను దదేకదీక్షచేతను సంతరించికొని, యుపయోగించుకొను నవకాశము నలవాటును లేక యుండెను. కావునఁ గావ్యనిర్మాణమందలి యవయవసమష్టి, సౌష్ఠవము, లాతనియంతర్బుద్ధికి గోచరించియుండకపోవచ్చును. సమన్వయశక్తి కేవలము ప్రజ్ఞాఫలమే గాక పరిశ్రమఫలము కూడను. (2) కృష్ణరాయ లేతత్కృతికావ్యమునందు మహాకవులు రచించిన ప్రబంధములను మేలుబంతిగా నిడికొని నిర్మింపఁబూనుకొనియుండెను. పెద్దన తనమనుచరిత్ర మాఱాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ బెంచెను. ముక్కుతిమ్మన్న తన పారిజాతాపహరణము నైదాశ్వాసములుగలదిగాఁ జేయఁగలిగెను. వీరిద్దఱును దనయాస్థానమం దున్నకవులలో ముఖ్యులు. వీరిచేఁతలకుఁ దాఁజేయుపని వెలితి పొందఁగూడదు. కావునఁ దన గ్రంథ మైదాశ్వాసములకుఁ దగ్గఁగూడ దని యోచించియుండును. కాని తనయాస్థానమందున్న మాదయ్యగారిమల్లన్న రాజశేఖరవిలాసమును మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథముగా రచించెను. ధూర్జటి కవి కాళహస్తిమాహాత్మ్యము నాలుగాశ్వాసములలో ముగించెను. వీరి సంకుచితమార్గమును ద్రొక్కక పైఁజెప్పిన పెద్దనాదికవులదారినిఁ బోవనుద్యోగించి తన గ్రంథమును మూఁడునాలుగాశ్వాసములు గాక అయిదాశ్వాసములకుఁ దక్కువగా నుండనుండవలె నని సంకల్పించుకొనెను. మనుచరిత్ర నాఱాశ్వాస

ములగ్రంథముగా వ్రాసినను గావలసినంతమూలకథ యున్నది. కాన సేగి లేక పోయెను. పారిజాతపుకవి వాగ్ధాటికి వరలనూజుఁడు గాలిఁ బ్రోవుఁజేసి మెప్పింపఁ గలమేధావి. వీరితో సమానముగునుద్దిగ రచింపఁబూనుకొన్నకవికిఁ బెద్దన్నవలెఁ గథయైనను వలసినంత యుండవలెను; లేక తిమ్మన్నవలెఁ బట్టిన దంతయు బంగారముఁ జేయఁగల కవితాపరుసవేది యైన నుండవలెను. ఈరెండును లేని కవితల్లజుఁడు తన యాశయమును నవకాశమును బట్టి సర్దుకొనఁగలిగియుండిన బాగుండెడిది. అట్లు సర్దుకొనలేక పోవుటయే కృష్ణరాయలు చేసినగొప్పపొరపాటు. న్యాయముగా "ఆముక్తమాల్యద" మూఁడాశ్వాసములగ్రంథముగరచించినచో నెంతరమణీయముగా నుండెడిదో చెప్పనలవి గాదు. రాజశేఖరవిలాసము, కాళహస్తిమాహాత్మ్యము, నాసికేతోపాఖ్యానము—ఇత్యాదిగ్రంథముల కెంతమాత్ర మీడుతీయకపోవును. అట్టిస్థితిలోఁ జక్రవర్తికవి యనవసర మగు నత్యాశకుఁ బోయి తీరుతెలియని శిల్పివలెఁ దనశ్రమ యంతయు వృథాచేసి కొనెను. తన ప్రబంధము నైదాఱాశ్వాసములవఱకుఁ బొడిగించుట కొఱకే గాని మఱియొక యవశ్యప్రయోజనము లేకయే ఖాండిక్యకేశిధ్వజసంవాదము, యామునాచార్యచరిత్రము, ఇత్యాదులు చొప్పింపఁబడినవి యని నాయాశయము. (3) ఇంకొకకారణముఁగూడ నేనూహించుచున్నాను. ఆనాఁటికావ్యములన్నియుఁ బండితసభలలోఁ బ్రామాణికముగఁ బరిష్కృతములైన పిదపఁ బ్రకటితము లగుచుండెడివి. నందిమల్లన ఘంటసింగన తమప్రబోధచంద్రోదయములోఁ జెప్పినట్లు—

క. "పొరిఁబొరి నొప్పసలాకల, నొరసిన కుందనపుఁబూదియును బోలె సభన్
సరసుల సంఘర్షణమున, వరకవికావ్యంబు మిగుల వన్నెకు నెక్కున్."

అనిన ప్రకార మాంధ్రగ్రంథములను బండితులును గవులును విమర్శించి చర్చించి యంగీకరించినపిదపఁ గాని కృతిభర్త లాకృతుల నంగీకరింపరైరి. మఱియు ముక్కుతిమ్మన్న తనపారిజాతహరణములో

క. "ప్రతివర్షవసంతోత్సవ, కుతుకాగతసుకవినికరగుంభితకావ్య
స్మృతిరోమాంచవిశంకిత, చతురాంతఃపురవధూప్రసాదనరసికా"

అని శ్రీకృష్ణదేవరాయలను గొండాడెను. కావునఁ గృష్ణదేవరాయలు తనపూర్వులవలెనే వసంతోత్సవకాలమున గ్రంథములను బండితసభలో విని చర్చించి బహూకరించుచు వచ్చెను. కాని యట్టివిమర్శనావకాశమీ యాముక్త

మాల్యదకుఁ గలుగ లేదని నాయభిప్రాయము. చక్రవర్తి రచించిన ప్రబంధమును విమర్శించుట కెవ్వరికి సాధ్యమగును? సార్వభౌముఁడు చెప్పిన దంతయు లెస్స యే! అందఱును దలయూఁపవలసినదే! కావున నీగ్రంథమందలి దోషములను సూచింప సాహస మెవ్వరికినిఁ గలుగ లేదు. అట్టిదురవస్థ యేతద్గ్రంథమునకుఁ దటస్థించిన దని నాయూహ. ఏలయన నాకాలమందలి ప్రబంధములలో దేని యందైన నింతవిపరీతముగా విరోధభావములు సమన్వయ మొందకుండ నుండ లేదు. ఇంత యెక్కువగా నిర్మాణదోషములు దీనియందుమాత్రమే కానఁబడు చున్నవి. కాఁబట్టి వే॥ వేంకటరాయశాస్త్రులువారు చెప్పినమాటలు "వాఙ్మయమున కెల్ల ముఖ్యముగా నాంధ్రవాఙ్మయమున కెల్ల నెల్లయై యుండున ట్లీగ్రంథము రచించినార"నుమాటలను నేనంతగా విశ్వసింపను. దీనికంటె నెక్కువ సమన్వయ పుష్టి గలిగినప్రబంధము లాకాలముననె కాన్పించుచున్నవి. మనుచరిత్రము, పారిజాతాపహరణము, వసుచరిత్రము, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, మున్నగు ప్రబంధరాజము లీయాముక్తమాల్యద కన్న శైలీశిల్పవిషయములలో మిన్న లని నాయభిప్రాయము.

(సశేషము)

శ్రీరస్తు.

శ్రీపరమాత్మనేనమః.

వ. సు. రాయ నివిజ్ఞప్తి

శ్రీమద్రాజమహేంద్రసజ్జనమనఃక్షేత్రంబులందుం గవి
గ్రామణ్యాదరబీజరోపముఁ గృపం గావించి, సౌవర్ణభూ
షాముఖ్యంబులు తద్బహూకృతివిశేషంబుల్ ఫలింపించు నా
నామర్త్యాదికభూతజాతబహిరంతర్యామికే మ్రొక్కెదన్. 1

మ. కవివీశా! వ. సు. నాటకంబును, జగత్కర్తా! శుభాంతంబు న
ల్పవె యంచే మును* చాటుపద్యమున నిన్ బ్రార్థింప, నా వాకు నీ
చెవి సోఁకెన్, దొరఁకొం టిటుల్ బహుమతుల్ చేయింప, రెండేండ్లు త
క్షువగా నెన్బది యౌవయస్సునను నాకున్; భక్తచింతామణీ. 2

క. శ్రీకాంతుఁడు వ.సు. రాయబహూకరణసమాజమును, దమద్యమలతకున్
బ్రాఁకగు సుశ్రీకుల, సభ, నాకల్పప్రాయకవిముఖాంగముఁ బ్రోచున్. 3

ఉ. రాజమహేంద్రపౌరగణరత్నము న్యాయపతి సుబ్బరావుజీ
మాజలదుర్గయాఖ్యుఁడును, మద్గురుమూర్తి నృసింహముఖ్యులున్
యోజన చేసి యీఁ, గొనితి "సూక్తిసుధానిధి" యంకనంబు, వి
భ్రాజితహేమకంకణము, రాంకవయుగ్మము నేఁ గృతజ్ఞతన్. 4

చ. నలువదియైదువర్షములు నావయ సాజ్జనమందుఁ జెల్లుటన్,
నలుఁగడ వేనవేల్ గలరు నాలుగువర్ణములన్ మదీయశి
ష్యులు గురుభక్తియుక్తులు; మహోన్నతమంత్రిపదస్థుఁ డత్తెగం,
దలఁచె నొకప్డు కంకణము నా; కది చేకుఱె నిప్డు డీక్రియన్. 5

ఉ. పౌరు లుదారులీకటకభారము వార్ధకమందు నాకయిం
బేరిమిఁ బెట్టినారు; తమప్రేమమె కాని మదీయశక్తి దా

---

*చ. కడచిననాళ్ళఁ బైఁ బడిన కష్టములం దలపోయ నిప్డు నా
యొడల గగుర్పడంగఁ జెమ రుప్పతిలుం; బెడగొండలట్టిపె
ద్దిడుమలకుం దొలంచి యెటు లీస్థితి నిల్పితొ; యంచు నబ్బురం
పడుదు; శుభాంతముం జలుపుమా వ.సు. నాటకమున్ జగత్పతీ.

మూరయ; రందుమీఁద నుఱు వౌబియ, దాపయి నున్నిపట్టముల్;
దీనమి నిన్ని యీసభను దెంపునఁ బూనుదు లేనిసత్తువన్. 6

క. ఎడమకరముబొట్టవ్రేల్, కడుబాధాభరము నాకుఁ గలిగించు సదా;
కడియపుబరు వక్కడ ని, ప్పడు; మఁలుములుఁగోలె నిద్దిపుచ్చునొ దానిన్.

క. కుడికరమ! పయిఁడికడియము, నెడమకయికిఁ దొడిగిరనుచు నీరసపడకే;
కడిమియు గరిమయుఁ బుట్టునఁ, బడయుభవాదృశులకేల బంగరుబిరుదుల్?

మ. పరమేశుండు దయాళుఁ డేకగణి నన్ బల్కించె, సూర్యాదు లా
సరణిం బల్కిన, మెచ్చి, యందుకయి, భాషాసేవకుం డంచు నా
కురుసత్కారము రాజమహేంద్రపురముఖ్యుల్ సల్పి; రీకార్య మా
గురువర్యున్ గుణధుర్యుఁ జెందు ధ్రువ; మన్యోం చేను హర్షించెదన్. 9

తే. కంకణగ్రహణంబుఁ దొ్యాగఁ బుహజ, ముగుముప. ము. ర్యాష్ట్రమ్మున; కందొకండె
యుందిపుడుగాంచు బుధులెంతు రేమొ నేతి, బీఱకాయయటంచు నా పేరు నేఁడు.

మ. గురుమూర్త్యాదిమదిష్టశిష్యులకుఁ, దెల్గుంభీష్మముఖ్యాంధ్రసో
దరసంఘంబునకున్, జిరంబుగ మనస్సౌజైనవామీఁదియా
దరమున్ మొన్నటిమజ్జ్వరామయజసంతాపంబు నుబ్బించె; నం
బరకీర్ణం బగునీటియూపిరి ధరన్ వర్షించు ఘర్మంబునన్. 11

ఆ. శ్రావణమున నాదు జనకపాదులతిథి, నాఁడు నాకు వేఁకి; గీడొకప్పు
మేలు గూర్చు; బిరుదు, సాలులు, సౌవర్ణ, కంకణము ఘటించె లంకణములు 12

చ. మునుపె బుధాదరైకగుణభూషణవేమురివిశ్వనాథశ
ర్మ నుడివెఁ గంకణాదిబహుమానములన్ నను గారవింపఁ దా
మనుకొనుచుంట; కొంతవఱ కయ్యె మనోరథసిద్ధి యిప్పు; డ
చ్చున నిఁక సంపుటత్రయిగఁ జూడఁబడన్ వలె నన్ని మత్కృతుల్. 13

చ. పటుమతి సభ్యుఁ డీచెఱకువాడకులుండు పరోపకారి వేం
కటపదపూర్వరామయ, ప్రగల్భుఁడు మత్ప్రియశిష్యుఁడుం గదా!
కటకకలాపకల్పనముఖక్రియలన్ గురుకార్యదర్శి కి
ప్పటిగురుకార్యసిద్ధిఁ గుడిబాహు వటం ్రడది తత్స్వధర్మమే. 14

చ. కృతి నయదర్పణంబు రచియించితిఁ గృష్ణున కంకితంబుగన్,
మతి నిడి పంచతంత్రమున నాల్గవతంత్రము లబ్ధనాశ మన్

కత, గతభావనామసమ గద్య; మముద్రిత; షష్టిపూర్తి గా
బ్రతుకున కౌమహోత్సవముభంగి బయల్పడెఁ జేసె నేఁటికిన్. **15**

ఉ. భారతవిశ్రుతాఖ్యమును బంచమవేదము నాంధ్రభాష కా
ధారముగా రచించినస్వతంత్రులు, నన్నయ తిక్క నెఱ్ఱనల్
భూరియశశ్శరీరులు, త్రిమూర్తిసముల్, మును సుప్రమాణవా
గ్ధారఁ గవిత్రయం బని బుధస్తుతిపాత్రము లైరి మువ్వురున్. **16**

ఉ. భావను రాణ్మహేంద్రమునఁ బాదము వెట్టితి; నాఁ డిటం గవుల్
వావిల వాసుదేవగురువర్యుఁ డొకండు, వివేకవర్ధనీ
ధీవరపత్రికాధిపతి దేశికవీరేశలింగ మొక్కఁడుం,
గావుటచేఁ గవిత్రయముగా గణియించిరి మ మ్మిటీవలన్. **17**

క వ.సు.రాయబహూకృతిసం, ఘనదధ్యక్షుఁడు, పరార్థఘటకుండు, శతా
యుసుఁ బడసి యాంధ్రభీష్ముఁడు, వసుమతి వాగీశుకరుణ వర్ధిలుఁగాతన్.

తే. ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాధ్యుపాధ్యక్షుఁ డఖిల
ఖండపాండిత్యవిశ్రుతాఖ్యుండు నాంధ్ర
మాళి, సర్. స. రాధాకృష్ణమహితుఁ, డస్మ
దీయభాగ్య మేతత్సభాధీశుఁ డగుట. **19**

చ. మును పిట నో. జె కూల్డ్రియువిభుండు కళాలయనేత్రుఁ డౌచు నుం
డినతఱి నీమహోమహుఁడు నేచును నొజ్జల మందు; వీరిద
ర్శనము తృతీయ మిప్డు; మును రైలున నొక్కపు: డీసభాధినా
థున కిమతన్ విధాత పరదుండు నిరామయతన్ జిరాయువున్. **20**

తే. మూలసంఘాన కాంధ్రభీష్ముం డధీశుఁ;
డాంధ్రవిశ్వవిద్యాధ్యుపాధ్యక్షుఁడు సభ;
కాంధ్రకవికి సమ్మానంపుటదనిది; బళె !
యెట్లు గురుమూర్తి గూర్చెరా యీత్రయంబు ? **21**

చ. అడిగినయట్లు సల్పును శుభాంతముగా వ.సు. నాటకంబు ము
న్నిడుమల పుంచియున్నఁ బరమేశ్వరుఁడంచును దోఁచునట్లు పెం
జడి యుదయాదిగాఁ గురిసి సంజకడన్ దెఱపిచ్చె నన్నుమె
ర్వడిఁగొని తెచ్చి సత్కృతులు పౌరులిడన్ బురమందిరంబునన్. **22**

మ. సమ నాంగీరస నాశ్వినప్రథమపక్షప్రాప్త మాసామ్యవా
రముతోఁ గూడుత్రయోదశిన్, బుధకవివ్రాతస్ఫురత్ప్రసా
ధమునన్ రాజమహేంద్రమందు సభ రాధాకృష్ణసత్సన్నిధిన్
సమకూడెన్ వ.సు.రాట్కవీశునకు సన్మానం బనూనంబుగన్. 23

మ. తెలుఁగుంబాసకుఁ బోషకుం డిటనె యాదిన్ రాజరాజేంద్రుఁ; డ
వ్వల మన్మేశుఁడు; వీరభద్రధరణీపాలుండు దర్వాత; వి
ద్యలభోజుం డగురాయ లౌల; నిపుడో, యాధారు లేతత్సభా
స్థలరత్నాకరణాయమానులు జమీన్దారుల్ మహోదారులున్. 24

ఉ. రాజమహేంద్రపట్టణవరంబు పురాతన మాంధ్రభూమి; వా
ణీజగదంబ లేకమతి నృత్యము సల్పెడురంగధామ; మిం
దే జయభూతి; కోడలికి నెక్కుడుగౌరవ మత్తకంటె ని
చ్చోఁ; జిరసంప్రదాయ మిది సుస్థిర మయ్యెడు మెప్పు డిప్పుడున్. 25

వడ్డాది సుబ్బారాయఁడు.

అభివందనము.

—వడ్డాది సీతారామాంజనేయులుగారు, ఖాసింకోట—

శ్రీదేవి, లలితహాసా,పాదితవిజ్ఞానయోగవైభవసుప్రా
సాదవిహారిణి మనవ,డ్డాదికులము నోముతన్ గటాక్షశ్రీలన్. 1

మ. శ్రుతితత్త్వేచ్ఛఁ బురాణపూరుషునిఁ, దీర్ఘున్, సూర్యనారాయణున్
దతభక్తిన్ భజియించువాయుజుఁడు సీతారామపాదాబ్జసం
గతశీర్షుం డగునట్లు, నేనిపుడు త్వత్కల్యాణపాదాంబుజా
ర్పితచిత్తభ్రమరుండ నైకొలుతుఁ దండ్రీ! భద్రసంసిద్ధికై. 2

ఉ. రామయతాత ప్రోదియమరన్ విభవాతిశయమ్మునొంది బల్
నీమముతో సరస్వతిని నిత్యముఁ గొల్చుచు మీరుఁగొన్నయు
ద్దామసుధాభిరామకవితారమ తా మనవంశవర్ధన
శ్రీమెఱయించి మిత్రుల కశేషశుభప్రతిపాది గావుతన్ ! 3

చ. అమృతరసప్రసారవచనాదృతిమై సుమనోమనోవినో
దము రచియించి యాంధ్రకవితాహృదయేశ్వరులైన విజ్ఞులన్
మిము నతిభక్తి నాంధ్రజగమే భజియింపుచునుండె నన్న మీ
కొమరుఁడ నైన నేనెపుడుఁ గొల్చుటవాకొననేల వేఱుగన్ ? 4

గీ. మామనఃపీఠములయందు మీమనోజ్ఞ, పుస్తకసరస్వతిని నిల్పి పూజఁజేసి
తత్ప్రసాదమునొంది, సార్థకతఁగాంచి,యలరుదుముసుబ్బరాయబాబయ్యగారు!

క. నామావశిష్ట మయ్యెను, రామయబుధపుత్రతిమ్మరాజకవికృతుల్ ;
స్వామీ ! నింపిరి పృథుకీ,ర్త్యామోదము దెసల మీర లన్వయ మలరన్.

సీ. నన్నయార్యునకుఁ బ్రసన్నులైన త్రిమూర్తు లేతెంచి మీలో వసించిరేమొ
తిక్కనమఖి కేలనెక్కొని మించుబంగరుగంటమే మీకు దొరకెనేమొ
పోతనామాత్యు విశ్వాతీతకవితామృతరసంబునే మీరు ద్రావిరేమొ
పింగళి సూరకవిప్రవరుండె మీయాకారసంపత్తి నలరునేమొ
కాక గోదావరీదేవి కమలవిలసి,తార్ఘ్యపాద్యమ్ము లిచ్చి మిమ్మనవరతముఁ
బూజల నలర్చునే? రాజరాజనగర,మింత యభ్యుదయమ్మున నెసఁగునొక్కొ!

క. పొందఁగఁ దరమే? కవితా, బృందారకభూజనికట మేరికిఁ; దచ్ఛా
యం దరిసితి; ధన్యుఁడ; నివె, వందనములు సుబ్బరాయ బాబయగారూ !

క. ఆతతవడ్డాదికులా,బ్జాతవనీరవికి భీమశంకరకవికిన్
మీతమ్మునకున్ దనయుఁడ, సీతారామాంజనేయచిహ్నాంచితుఁడన్.

వసురాయసన్మాననవరత్నములు.

చంద్రాభట్ల రామమూర్తిగారు- రాజమహేంద్రవరము.

క. వడ్డాది సుబ్బరాయని, దొడ్డకవనమునకుఁ బారితోషికమిడఁ జే
ర్వడ్డజను లీపురంబున, సడ్డను సభజరుపు టెంతొ సంతసముగదా !

క. వసురాయజీవకవితకుఁ, బసదన మిచ్చుట ప్రజాస్వభావము, గంగా
రసమాని దానిఁ బొగడని, రసనగలాఁ డెవ్వఁ డీధరాతలమందున్.

క. తెలిచానకలిమిచెలువలు, కలసిమెలసి నీగృహంబుకడ నర్తనముల్
సలుపుదురు; భవద్భాగ్యము, సులభముగా దన్యులకు; వ. సు. ఖ్యాతకవీ!

ఉ. శత్రువులేరు లే, రరయ సంతతముం గడు ప్రేమగూరు స
న్మిత్రులె గాని; విద్దియల నిర్మలగోష్ఠియె గాని, యన్యమే
మాత్రము లేదు నీకడను, మాదృశు, లో వసురాయ ! వృద్ధులే
ఛాత్రులుగా మెలంగుదురు; చాఁగురె ! త్వత్కృతపుణ్యమెట్టిదో ?

ఉ. చిన్నయసూరివ్యాకృతివిశేషములన్ వసురాయ ! నే భవ
త్సన్నిధి నేర్చినాఁడఁ గద; శాంతివినీతిసుబోధనక్రియల్
నిన్ను వరించియుండుటను, నిచ్చలు వత్తురు పెద్దవారలుం
జిన్నలుఁ బుస్తకంబులను జేకొని నేర్వఁగ నీదుపజ్జకున్.

గీ. ఆంధ్రసారస్వతపరిషదార్యు లిడిరి, వెనుకఁ గవిశేఖరుండను బిరుదు, విజయ
నగరి; వసురాయ! రాణ్మహేంద్రబుధు లిడిరి, మఱల సూక్తిసుధానిధిబిరుదు నేఁడు.

గీ. సంతసమున రాజమహేంద్రసభ్యజనులు, స్వర్ణకంకణమున రాంకవద్వయమునఁ
జెక్కిసూక్తిసుధానిధిబిరుదున నిను, సత్కరించుట వసురాయ ! శ్లాఘ్యతమము.

సీ. ఇంటింటి కూరూరి కేగి పెద్దలయొద్ద రేపుమాపును దేవు రింపకుండ,
నాత్మలాభార్థమై యన్యమాన్యులకుఁ జేకూరునర్థముఁ జెడఁ గొట్టకుండ,
నింతటివాఁడ నే నంతవాఁడ నటంచు స్వీయప్రశంసఁ జేసికొనకుండఁ,
దగుఁదగం డనువివాదములు సత్కృతిసభాస్థలమందుఁ బండితుల్ సలుపకుండ,
నాంధ్రభాషామతల్లిక యాదివేద, రూపమునఁ బాదుకొన్న నిరూఢిగన్న
రాణ్మహేంద్రానఁ గనె వసురాయసుకవి, నిరుపమానసమ్మానము నేఁడు; బళిర!

గీ. ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయోపాధినాథ, పదవినున్న రాధాకృష్ణపండితుండు,
సాధువసురాయసన్మాన సభకునగ్రి, యాసనాధిపుఁడగుట భాగ్యంబు, నేఁడు.

గీ. సుప్రసిద్ధుని వడ్డాది సుబ్బరాయ, సుకవి సత్కరించుట కగు సూరిజనుల
ప్రకటనముఁ జూచి నవపద్యరత్నములు వి, రాళమొసఁగెఁ జంద్రాభట్లరామమూర్తి.

రసాభరణము.

కొమ్మనమంచి జోగయ్యశర్మగారు—విజయనగరము.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషన్మహాశయు లతులితాదరణాభిమానాతిశయములతోఁ బ్రాచ్యలిఖితగ్రంథముల నచ్చొత్తించి యాంధ్రపాఠకలోకమున కర్పించుచున్న యాంధ్రగ్రంథములలో రసాభరణ మనునది యొకయాంధ్రసాహిత్యగ్రంథమై యున్నది. ఏతద్గ్రంథకర్తను గూర్చియును, గ్రంథప్రాశస్త్యాదులను గూర్చియును, పీఠికారచయిత లగు బ్రహ్మశ్రీ కోపల్లి శివకామేశ్వరరావు, విద్వాన్, గారు పీఠికలోనే తెలిపియుండుటచే నావిషయ మిచ్చట ముచ్చటించుట యసంగత మైనను, గ్రంథప్రసంగవశమునఁ దత్కర్తృప్రశంస కొలఁదిగాఁ జేసి విడుచుట న్యాయము. రసాభరణకర్త, నియోగియు, కృష్ణామండలతీరనివాసియు, భోజరాజీయ, ఛందోదర్పణాది గ్రంథప్రణేతయు, నగు ననంతామాత్యుఁడు, తన గ్రంథాంతమునఁ జెప్పికొనిన—

"జానొందన్ శకవర్షముల్ ఋతుశరజ్వాలేందులై యొప్ప నయ్యానందాబ్దమునందు"అను పద్యభాగమునుబట్టి శా. వా. శక 1356 వ, సంవత్సరమున (క్రీ. శ. 1434) నీరసాభరణమును దేవాంకితము చేసినట్లు తెలియుచున్నది. కనుక నీయనంతామాత్యుఁడు క్రీ. శ. 1434 వ సంవత్సరము ప్రాంతమువాఁడై యుండనోపు.

పూర్వము, అనఁగా, రాజరాజనరేంద్ర, కృష్ణదేవరాయ, రెడ్డినాయకులకాలములో, భక్తిపూరితము లగు పురాణములు నవరసభరితము లై మృదుమధురశైలితో నొప్పారి, బహువిధరచనాభూయిష్ఠము లగు, నాశు, చిత్ర, బంధ, గర్భ, కవిత్వములతో నిండియున్న వివిధప్రబంధములును బయలువెడలినవి. కాని, యాంధ్రమునఁ బరివర్తనముగఁ గాని, స్వతంత్రముగఁ గాని, రూపకము లెవ్వియు బయలువెడలి యుండలేదు. రమారమి నూఱు, నూటయేఁబది సంవత్సరముల కీవలనుండియే నాటకరచన యాంధ్రభాషయందు ప్రారంభ మైనది. ఆకారణముచే రూపకలక్షణగ్రంథము లెవ్వియును నాకాలమున నాంధ్రభాషలో రచియింపఁబడి యుండలేదు. దృశ్యశ్రవ్యకావ్యోభయసామాన్యోపయోగము లగు, రసము, నాయికానాయకులు, విభావానుభావసాత్త్వికవ్యభిచారభావములు, మొదలగు వాని

లక్షణములఁ జెప్పెడు, నరసభూపాలీయము, రసాభరణాది స్వల్పగ్రంథములే సాహిత్యగ్రంథములుగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. వీనియందు నాటకలక్షణము లెచ్చో టను జెప్పఁబడి యుండకపోవుటకుఁ దత్పూర్వము రూపకము లెవ్వియు లేకుం డుటయే కారణము. వానిలోఁ గూడ నరసభూపాలీయమున గుణదోషాలంకా రాదిప్రకరణములైన నున్నవి గాని, రసాభరణమున, నట్టివియుఁ గానరావు. రసము, దానిభేదములును, తత్పరిపోషణోపయోగము లగువిభావాదులును, నాయకనాయికలు వారిభేదములు, మొదలగునవి స్వల్పముగా శ్రవ్యకావ్యోప యుక్తములుగా నిరూపితము లైనట్లు గన్పట్టుచున్నది ఆంధ్రమున సాహిత్య గ్రంథములు విశేషముగా లేవని తెల్పుచుంటిని. ఉన్న వానిలోఁగూడ, నరస భూపాలీయము స్వతంత్రగ్రంథము గాక, సంస్కృతములో విద్యానాథవిరచిత మగుప్రతాపరుద్రీయమునకుఁ బరివర్తిత మనియు, నందు లక్షణము లన్నియు సరిగాఁ బ్రతాపరుద్రీయమునుండి స్వీకరింపఁబడి, లక్ష్యములు మాత్రము స్వయంకృతము లనియు, నొకవ్యాసరూపమున నొకప్పుడు, బ్రహ్మశ్రీ విద్వాన్ దూసి రామమూర్తిశాస్త్రిగారు 'భారతి'లోఁ బ్రకటించినట్లు జ్ఞాపకము. ప్రస్తు తము, ఈరసాభరణము, స్వతంత్రమా? లేక నరసభూపాలీయమువలె నెద్దాని లక్షణముల నైన స్వీకరించి యాంధ్రీకృతమా? యనెడువిషయము చర్చింప వలసియున్నది. రసాభరణపీఠికలో బ్రహ్మశ్రీ విద్వాన్ కోపల్లి శివకామేశ్వర రావుగారు-"ఈగ్రంథము స్వతంత్ర మైనదో లేక యేసంస్కృతగ్రంథమున కైనఁ బరివర్తనమో తెలియదు. మాతృక కన్పించువఱకు స్వతంత్రగ్రంథమే యిది యని యనుకొనవలసియున్నది" అని తెలిపియున్నారు. కాని యియ్యది యుఁ బ్రతాపరుద్రీయమునకుఁ బరివర్తన మని తెలియఁజేయుటకే యీవ్యాసరచన కై కడంగితిని. ఆవిషయము మున్ముందుఁ జూపుప్రమాణములఁ బట్టియు, నుభయగ్రంథస్థోదాహరణలను బట్టియుఁ దేటపడఁగలదు.

అనంతామాత్యుఁడు, తారచింప నుద్దేశించుకొనిన రసాభరణమునకుఁ గావలసిన లక్షణములలోఁ, బ్రతాపరుద్రీయమున నున్నంతవఱకు స్వీకరించి, లాఁతిలక్షణముల నేకొలఁదినో యితరగ్రంథములనుండి స్వీకరించియున్నాఁడు. తనకవితను దేవాంకితముగాఁ జేయునుద్దేశముతో, కృష్ణుని నాయకునిగను, రుక్మిణ్యాదుల నాయికలఁగను గ్రహించి, లక్ష్యములను మాత్రము స్వతంత్ర ముగా రచించియున్నాఁడు. నాయకుని, (లేక నాయికను) మాత్రము మార్చి

ప్రతాపరుద్రీయస్థలక్ష్యములఁ గూడ నచ్చటచ్చట నాంగీకరించియున్నాఁడు. ముందుఁ జూపఁబోవు ప్రమాణములవలనఁ బ్రతాపరుద్రీయమును ముందిడుకొని యనంతామాత్యుఁ డీరసాభరణమును రచించె నని పాఠకమహాశయులే తెలిసికొందురు.

వాగనులేపనాభరణాదిపంచవిధశృంగారము కేవల నాట్యవేదమునందే చెప్పఁబడి యున్నది. కాని సామాన్యముగా నేకొంతమఁదియో తప్పఁ దక్కిన యాలంకారికు లేరును దానిని జెప్పియుండలేదు. ఇతఁ డాపంచవిధశృంగారమును స్వీకరించి లక్ష్యలక్షణములను జూపినాఁడు. ఇంతియకాక శృంగారభక్తి వాత్సల్యములకు నేకకంఠ్యమును గూడఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఇయ్యదీతని కల్పన కాదు.

"రతి ర్దేవాదివిషయా వ్యభిచారీ తథాంచితో భావః ప్రోక్తః, ఆదిశబ్దా న్మునిగురునృపపుత్త్రాదివిషయా, కాన్తావిషయాతు వ్యక్తా శృంగారః" (కావ్యప్రకాశిక, చతుర్థోల్లాసము 35 వ శ్లో.)అనువాక్యముల ననంతుఁడు:—

"రతి చా నాయకనాయికాదిపరతన్ రంజిల్లు శృంగారమై
క్షితిలో దేవగురుద్విజాదిపరతన్ చెన్నొందు సద్భక్తియై
సుతమిత్త్రాశ్రితసోదరాదిపరతన్ సొంపారు వాత్సల్యమై"

......అని రతియే యాలంబనవిభావభేదమునుబట్టి భక్తివాత్సల్యాది భావరూపముగా మాఱుచున్న దని తేటపఱిచినాఁడు. తావన్మాత్త్రముచే, భక్తివాత్సల్యములను రసములుగా ననంతుఁడు నిరూపించె నని యనుకొన వీలులేదు. అయ్యవి భావము లనియే చెప్పవలయును. కావ్యప్రకాశికకారాదులమతముగూడ నియ్యదియే. అనంతుఁడు ప్రతాపరుద్రీయమున లేని, నాయికకు స్వకీయ, పరకీయ, పణ్యాత్మ్యాదిభేదములును ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమ, భేదములును, పిరివచన, కోప, ప్రసన్నతలును, చాతుర్వర్ణ్యగృహిణుల స్వరూపనిరూపణమును, మొదలుగాఁ గలకొన్నిటినిమాత్త్రము, ప్రతాపరుద్రీయమునకుఁ బూర్వరచితము లగు దశరూపకాద్యాలంకారికగ్రంథములనుండి స్వీకరించి, యిందుఁ జేర్చెనని యుండనోపు.

రసాభరణమున నచ్చటచ్చటఁ బద్దెములయం దనన్వయత్వమును, నిరర్థకా సంపూర్ణార్థక, వ్యతిరేకార్థక, పదములును గనఁబడుచున్నవి. మొదట

నీరసాభరణస్థలక్షణములు, ప్రతాపరుద్రీయలక్షణముల కాంధ్రీకరణము లని నిరూపించి, యనంతర మీవిషయచర్చకుఁ గడఁగుట సమీచీనము.

ప్రతాపరుద్రీయమందలి నాయక-రసప్రకరణముల రెండింటిని మాత్రమే స్వీకరించి, యనామాత్యుఁడు రసాభరణమును నాల్గాశ్వాసముల గ్రంథముగా నల్లి నాఁడు. తనగ్రంథము స్వతంత్ర మైన దని పాఠకు లూహింతు రనునాశయముచేతనో, లేక తనగ్రంథరచన కనుకూలముగా మార్చి చూపవలయు ననునుద్దేశముచేతనో గాని, యనంతుఁడు ప్రతాపరుద్రీయలక్షణక్రమము నచ్చటచ్చట మార్చి, రసాభరణమున ముందువెనుకలఁగాఁ జూపియున్నాఁడు. కాని భావములోను అర్థములోను, పదములకూర్పులోను, తుట్టతుదకు నన్వయక్రమములో నని గూడఁ జెప్పుట సాహసము కాదని తలంతును. ప్రతాపరుద్రీయలక్షణములకును, రసాభరణలక్షణములకును మిక్కిలి సాదృశ్యము గన్పట్టుచున్నది.

ప్రతాపరుద్రీయమునఁ దొలుదొల్త నున్ననాయకప్రకరణమును దన గ్రంథమునం దనంతుఁ డంత్యమునఁ జూపినాఁడు. అందు మధ్యనున్న రసప్రకరణస్థవిషయముల స్వీకరించి, ప్రథమాదితృతీయాంతాశ్వాసములుగాఁ జేసినాఁడు. వానిలోఁ బ్రథమాశ్వాసమున నవరసస్థాయిభావలక్ష్యలక్షణములును, సజాతీయవిజాతీయభావ-విభావానుభావములలక్షణములను జేర్కొని, యయ్యాశ్వాసమునకు సంజ్ఞాప్రకరణ మని పేరిడిన ట్లాశ్వాసాంతగద్యములోఁ దెల్పియున్నాఁడు. ద్వితీయాశ్వాసమున, శృంగారభక్తివాత్సల్యములు, భిన్నభిన్నాలంబనవిభావాశ్రిత మగురతియొక్క విపరిణామములని తెల్పి, యాలంబనోద్దీపనవిభావముల యొక్కయు, నిర్వేదాది సంచారిభావముల యొక్కయు లక్ష్యలక్షణములఁ జూపియున్నాఁడు. తృతీయాశ్వాసమున శృంగారరసవిశేషములును, అవస్థాంతరవిధములును, చక్షుఃప్రీత్యాది ద్వాదశానంగదశలును, సామాన్యముగా నాలంకారికులచేఁ బరిగ్రహింపఁబడనివియు, నాట్యవేదమునమాత్రమే చెప్పఁబడినవియు, నగుపంచవిధశృంగారములును భావోదయాది చతుష్టయ-రససంకరములును లక్ష్యలక్షణములతోఁ జూపి యున్నాఁడు. చతుర్థాశ్వాసమున, నాయక-నాయికా-తత్సఖ-సఖీ-భేదములను జూపియున్నాఁడు.

ఇఁక నీరసాభరణమందలి లక్షణములు ప్రతాపరుద్రీయలక్షణముల నాధారముగాఁ జేసికొని యనంతామాత్యునిచేఁ గూర్పఁబడిన వనుటలో నుదాహరణములఁ జూపుచున్నాను. విశేషప్రమాణము లుదాహరించినచో

గ్రంథము చాల నధికమగునను భీతిచే నొక్కొకయాశ్వాసమునకు స్థాలీపులాక న్యాయముగా నచ్చటచ్చటిలక్షణములఁ దీసి యుభయగ్రంథస్థవిషయములకును సామ్యమును గనఁబఱుచుచున్నాను

అనంతుఁడు ప్రతాపరుద్రీయలక్షణములను యథాక్రమముగ ననుసరింపక తనరచన కనుకూలముగా ననుసరించియున్నాఁడు. ప్రతాపరుద్రీయములో రసమున నేమియో ప్రకటించి యనంతరము చూపఁబడిన స్థాయిభావములను, రసాభరణమున ననంతుఁడు ప్రథమాశ్వాసారంభముననే పేర్కొనియున్నాఁడు. సరిగా నాసంస్కృతశ్లోకమునే,

"శృంగారహాస్యకరుణా రౌద్రవీరభయానకాః
బీభత్సాద్భుతశాంతాఖ్యాః రసాః పూర్వైరుదాహృతాః"

అని యుదహరించియున్నాఁడు. తరువాత తరుణీతరుణుల యన్యోన్యాలింగనభావణాదులు సంభోగ మనియు తదేకాయత్తచిత్తత్వమే రతి యనియు, రతిస్వరూపము నిరూపింపఁబడియున్నది. (ప్ర. రుద్రీయములో) "తత్ర సంభోగవిషయికేచ్ఛావిశేషో రతిః" అని యున్నది. దీనికి సరిగా నిందు,

"తరుణులుఁ బురుషులు నితరేతరసంభోగేచ్ఛ లెలమిఁ దలకొనఁగాఁ ద
త్పరమతిఁ దిరుగుట శృంగారరసజ్ఞులమతమునందు రతి యనఁబరఁగున్"

అని చెప్పఁబడియున్నది.

'సంభోగవిషయికేచ్ఛావిశేషమే రతి' యని కదా! ప్రతాపరుద్రీయములోఁ జేర్కొనఁబడియున్నది. ఆవాక్యమునే యిట గ్రహించి, తదభిప్రాయఘటితముగా "తరుణులుఁ బురుషులు——..." ననుపద్యమును రచించి యనంతుఁడు మఱికొన్ని పదములఁ గలిపినాఁడే కాని, యామూలమున నున్న "సంభోగేచ్ఛావిషయకో రతిః" యనువాక్యమునకు సరియగు నభిప్రాయమును దన పద్దెమునఁ జూపుట మానలేదు. తరువాత,

ఉత్సాహలక్షణము.

"లోకోత్తరకృత్యంబులఁ, గైకొని యవి యొనరకుండఁ గావించు దృఢా,
స్తోకప్రయత్నమది సుగుణాకర యుత్సాహ మనఁగ
నభినుతికెక్కున్" (రసా)

అని చెప్పఁబడియున్నది. నాయకుఁడు లోకోత్తరము లగుకార్యముల స్వీకరించి, వానిని సాధించుదాఁకఁ బట్టినపట్టు విడువక తత్ఫలసిద్ధికై యమో

ఘము లగు ప్రయత్నములఁ జేయుట యుత్సాహము. అని దీనియభిప్రాయము సుగమము. దీనికి సరిగా-

“లోకోత్తరకృత్యేషు స్థేయాన్ప్రయత్నః ఉత్సాహః”

అనుప్రతాపరుద్రీయోత్సాహలక్షణము సరిపోవుచున్నది. ఛందముకొఱకును, పద్యపూర్తికొఱకును “అని యెడపకుండ, సుగుణాకర” యనెడునితర పదములున్నవిగాని తక్కిన పదములు సరిగానందలివే యనియుఁ జెప్పవచ్చును.

“ఆలంబనగుణాశ్చైవ తచ్చేష్టా తదలంకృతిః,
తటస్థశ్చేతి విజ్ఞేయ శ్చతుర్ధోద్దీపనక్రమః” (ప్ర. రు.)

“ఇల నుద్దీపన మనఁగా,నలి నాలంబన మన గుణాం బనంగాఁ దచ్చే
ష్టలునాఁదదలంకృతియన,నలరుఁదటస్థములు నాఁగనగునలుఁదెఱఁగుల్”(రసా)

ఉద్దీపనవిభావము రసమునకు నిమిత్తకారణమై యున్నది. ఆలంబనగుణ తచ్చేష్టా—తదలంకృతి—తటస్థ, భేదములచే నాయుద్దీపనవిభావము నాల్గు తెఱఁగులు. ఈయభిప్రాయము రెండుగ్రంథములయందును సామ్యమును బొందుచున్నది.

ఇట్లు, ఆలంబనోద్దీపన విభావముల యొక్కయు, నిర్వేదాద్యుద్దీపనవిభావముల యొక్కయు, స్వరూపము ను దేటపఱిచి సముద్రమునఁ దరంగములు పుట్టుచు నడఁగుచు నందే తిరిగి యెట్లు లయమును బొందునో, యట్లే రత్యాదిస్థాయిభావములయందు నిర్వేదాదిభావములు జనించి మగుడ నందే విలయము నొందు నని-

“ఆదట వర్ధమానవిభవాతిశయంబున వీచులట్లు ర
త్యాదులు, వార్థుల ట్లుదయమూ నడఁగుం బెఱభావపంక్తి ని
ర్వేదముఖోపభోగరుచివృద్ధిరసం బది నాట్యసంగతిన్
మోదమెలర్ప సభ్యులమనోగతులందును భావమై చనున్” (రసా)

అనుపద్యమున, ననంతుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. ఇట్టి యభిప్రాయము నిచ్చెడు శ్లోకము ప్ర. రుద్రీయరసప్రకరణాంతమున నున్నది. చూడుఁడు-

“భావే స్థాయిని వర్ధమానవిభవే రత్యాదికే సింధువ
త్కల్లోలా ఇవ సంభవంతి విలయం చాయాన్తి భావా ముహుః
నిర్వేదాద్యుపభోగభావితరసాస్వాదాతిరేకో రసో......(రసా)

అని, అనంతుఁడు ప్రతాపరుద్రీయలక్షణములను దనగ్రంథమున ముందు వెనుకలఁగాఁ జేర్చియున్నాఁ డని మొదటనే చెప్పియుంటిని. రత్యాదిస్థాయి భావములందు నిర్వేదాదిభావములుపుట్టుచు, మరల నందే విలయము నొందును, అనఁగా, కల్లోలము లెట్లు సముద్రాభిన్నములై, తత్స్వరూపములై యున్నవో యట్లే నిర్వేదాదులు గూడ, రత్యాద్యభిన్నములై యున్న వన్నమాట. ఈవిషయము ప్ర. రు లో, ప్రకరణాంతమునఁ జెప్పఁబడియున్నను, స్థాయిభావ, వ్యభిచారభావప్రసంగవశముచే ననంతుఁడు, ననుపదముననే యీవిషయమును జెప్పె ననుటలో క్షతి యేమియు నుండదు. శృంగారాదిరసస్వరూపనిరూపణముతో విరమింపక, ప్రతాపరుద్రీయమున లేకున్నను దదితరగ్రంథములనుండి స్వీకరించి రసాధిదేవతలను గూడ నమాత్యుఁడు పేర్కొనియెను.

కొందఱాలంకారికులు శాంతమును రసముగా గ్రహింపలేదు, కొందఱు శాంత మనునది లోకములో లేనేలే దని "నాస్త్యేవ శాన్తో రసః అనాదికాలాగతరాగద్వేషయో రుచ్ఛేత్తు మశక్యత్వాత్" అని యద్దాని నిరసింప నెంచిరి. ఒకకొందఱు రౌద్రాదిరసములలో నంతర్భావము చేసిరి. మఱికొందఱు శృంగారాద్యష్టరసములనే స్వీకరించి, యయ్యవి దృశ్యశ్రవ్యకావ్యోభయసామాన్యోపయోగము లనియు, శాన్తరసము గూడ నున్నది గాని యయ్యది కేవలము నభినయాదిశూన్య మగుటచే నాట్యమునం దుపయోగింప వీలులే దనియు నుడివియున్నారు. కావ్యప్రకాశకకారాదులు, అష్టరసములనే తొలుతఁ జెప్పి యనంతరము-

"నిర్వేదస్థాయిభావో శాన్తోపి నవమో రసః"

అని నుడివియున్నారు. ఈవిషయమున నేరిమతముల స్వీకరింపక విద్యానాథుఁడు "..........శాన్తాశ్చ రసాః పూర్వై రుదాహృతాః" అని యన్నిరసములతోఁ గలిపి శాన్తమును గూడ నొకరసముగానే చెప్పియున్నాఁడు. ఈశాన్తరసవిషయములో మనయనంతుఁడు గూడఁ బ్రతాపరుద్రీయమునే యనుసరించి యీకారికనే రసాభరణమందుఁ "......శాన్తాఖ్యాః రసాః పూర్వై రుదాహృతాః" అని యుదహరించినాఁడు.

శృంగారాదిరసము, అనుకార్యరామాద్యాశ్రిత మని కొందఱును, అనుకరణనటాశ్రయ మని కొందఱును, ప్రేక్షకసామాజికాశ్రయ మని కొందఱును, భిన్నభిన్నమతములఁ జూపి యున్నారు. విద్యానాథుఁ డట్లుగాక

రసము, అనుకార్యనాయకాశ్రయ మనియు, నద్దానిని నిపుణనటాభినయాదు లచే, లౌకికనాయికాపరిరంభణాదివాసనావాసితాంతఃకరణు లగుసామాజికు లనుభవింతు రనియు, నటుఁడు రామాదుల ననుకరించి కృత్త్రిమాభినయముల జేయువాఁ డగుటచే రసాశ్రయుఁడు గాఁ డనియు, నొకవేళ రసాశ్రయత్వ మున్నచో వాఁడును సామాజికులవంటివాఁడే యనియుఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈ విషయము—

''అత్ర రసో నాయకాశ్రయ ఏవ, యది పరం నిపుణనటచేష్టయా తథావిధకావ్యశ్రవణబలేన చ సామాజికై స్సహృదయైర్భావ్యతే తదా పరగత స్యాపి రసస్య సమ్యగ్భావనయా పరత్ర నిరతిశయానందజనన మవిరుద్ధమ్, అథవా మాలత్యాదిశబ్దేభ్యో యోషిన్మాత్రప్రతీతౌ..... స్మృత్యా రాగేణ తత్తద్యోషిద్విశేషేణ అనుకార్యేణ సామాజికాశ్రయత్వమపి నవిరుద్ధమ్, నట స్యానుకరణమాత్ర పరతయా నైవ రసాశ్రయయోగ్యత్వమ్, తస్య భావుకత్వా భ్యుపగమేతు సామాజికత్వ మేవ'' అను, వాక్యతతివలనఁ దేటపడఁగలదు. రసాభరణములో ననంతుఁడు గూడ నీమతమునే—సర్వవిధముల నీవాక్యసరణినే యనుసరించినాఁడు గాన—

సీ. రసము నాయకసమాశ్రయమునఁ బ్రాపిణ్యుఁడగు నటుచేష్టల నైనఁ దత్త్ర
ధాకర్ణనంబుననైన, సామాజికప్రకరానుభావమై పరఁగుచుండు
బరగతంబయ్యు, సద్భావనచే రసోదయవిశేషము విరుద్ధంబుగాదు
మఱియు మాలత్యాదిమహిళాప్రసంగంబువినుచు సభ్యులు నిజవనితలందుఁ
దలఁపునిలుపరసాశ్రయత్వంబుగలుగు, ననుకరణమాత్రమైయుండునాశ్రయంబు
గాదు, భావకత్వాదులుగలిగెనేని, వాఁడెసామాజికులయట్టివాఁడె యపుడు.

అని ప్రతాపరుద్రీయవాక్యములయభిప్రాయము నొక్కయెడనైనఁ దప్పక యట్లే తెనుఁగుసేఁత చేసినాఁడు.

—: ద్వితీయాశ్వాసము :—

రతి యనుస్థాయిభావమే నాయకనాయికాగత మగుచో శృంగారము గను, దేవద్విజగుర్వాదిగతమగుచో భక్తిగను, సుతమిత్త్రసోదరాద్యాశ్రిత మగుచోవాత్సల్యముగను బరిణమించు నని యనంతుఁడు చెప్పియున్నాఁ డని యిది వఱకే చూపియుంటిని. ఇయ్యది ప్రతాపరుద్రీయమున లేకుంటచేఁ గావ్యప్రకాశికకారాదులమతము ననుసరించె ననియుఁ గూడఁ బ్రసంగించితిని. హావ-భావాదిశృంగారచేష్టల నుదహరించుచు,

"మానితమైన రసాభిజ్ఞానమునకు యోగ్యముగుట ననుభావంబై"

అని, రస మన నేమియో తెలిసికొనుటకు యోగ్యమగు జ్ఞానము గలిగి యుండుట భావ మని యనంతునిలక్షణము. ఇది,

"రసాభిజ్ఞానయోగ్యత్వం భావ ఇ త్యభిధీయతే''

అను ప్ర.రు.క్రియలక్షణమునకు ఛాయ. కాని యీలక్షణమున "యోగ్య మగుట ననుభావంబై" యని యున్నది. "జ్ఞానమున కయోగ్య మనుట" అని పాఠాంతరము గానవచ్చుచున్నది. ఇట మూలమునఁ గ్రిందగీటుపెట్టఁబడిన 'నను' అనుపద మంత యభిప్రాయదాయకమై యుండలేదు. ఇట "జ్ఞానమునకు యోగ్య మగుట యగు భావంబై" యనియుండి యుండవచ్చును. అట్లైన నర్థము సరిపోయి సరియగుభావము నొసఁగును.

"ఈషద్దృష్టవికారస్స్యా ద్భావో హావః ప్రకీర్త్యతే'' (ప్ర.రు.)

"దాన నొకించుకఁ గానఁగనైన వికాసంబుపేరు హావం బయ్యెన్" (రసా)

ఇట దిగువ నుదహరింపఁబడిన లక్షణపద్యపాదము, మీఁద నుదహరింపఁబడిన ప్రతాప రుద్రీయలక్షణపద్యవిభాగమున కాంధ్రీకరణము. ప్ర. రు. లో, "ఈ షద్దృష్టవికారః...'' అని యున్నది. భావమే యొకించుక వికారము గల్గియున్నచో హావ మగు నని యిద్దానియర్థము. దాని కాంధ్రీకరణ మగు (రసా.లో) "దాననొకించుకఁ గానఁగనైన వికాసంబు పేరు హావంబయ్యెన్" అని వికారస్థలము వికాసపదఘటితముగా నున్నది. కాని, వికార-వికాసములకు నలంతిభేదము మాత్రము లేకపోలేదు. కనుక నీస్థలమున "వికారము" అని యుండనోపును. మూలగ్రంథమునఁ గూడ నట్లే యుండవచ్చును.

"భావంబున సువ్యక్తం బై విక్రియదోఁప హేలయగు'' (రసా)

"సువ్యక్తవిక్రియో భావో హేల ఇ త్యభిధీయతే" (ప్ర.రు)

"ఆభరణాభావంబునందు నంచితభావము మాధుర్య మనఁగఁ బ్రస్తుతి
　　　　　　　　　　　　　　　　కెక్కున్" (రసా)

"అభూషణేపి రమ్యత్వం మాధుర్య మితి కథ్యతే" (ప్ర.రు)

"శీలము వదలమి ధైర్యము" (రసా)

"శీలాద్యలంఘనం నామ ధైర్యమి త్యభిధీయతే" (ప్ర.రు.)

"ప్రియునియట్లుం బ్రియయుం, బోలఁగ నాగతిచేష్టలు చాలఁగ నొన
　　　　　　　　　　　　　　　　రించెనేని చను లీలయనన్ (రసా)

"ప్రియానుకరణం లీలా వాగ్భి ర్గత్యాథచేష్టితైః" (ప్ర.రు.)
విచ్ఛిత్తి యనంగాఁ బొల్పగు నా,రయసర్వాభరణములకు రమ్యం
బైనన్" (రసా)

"విచ్ఛిత్తి రతిరమ్యత్వం స్వల్పైరపి విభూషణైః (ప్ర.రు)

ఇటఁ బూర్వోదాహృతరసాభరణస్థశృంగారచేష్టల లక్షణములు, వాని వెనువెంటనే యుదహరింపఁబడిన ప్రతాపరుద్రీయలక్షణములకు సరియైన యాంధ్రీకరణము లనుటలో సందేహ మేమైన నున్నదా? ఇచ్చట, విచ్ఛిత్తి లక్షణమును జేర్కొనుటలో 'విచ్ఛిత్తియనంగాఁ బొల్పగు నారయ సర్వాభరణములకు రమ్యంబైనన్.'' అని, షష్ఠ్యంతముగా చేయుటలో నర్థ మేమియు బాగుండుట లేదు. దీనికి మూలమగు (ప్ర.రు.) లోని "స్వల్పైరపివిభూషణైః" అనువాక్యములో స్వల్పపదమును తృతీయాంతత్వమును గన్పట్టుచున్నవి. ఆ లక్షణమునే పరిగ్రహించినయమాత్యుని యాంధ్రీకరణముగూడ, 'స్వల్ప' పద ఘటితముగను, తృతీయాంతముగను నుండవచ్చు నని చెప్పుటలో దోషము లేదు. సాత్త్వికభావలక్షణములఁ దెల్పుటకుఁబూర్వము సాత్త్విక మన నేమియో నిర్వచింప నుద్దిష్టుఁడై -

"పరగతసుఖదుఃఖాదిభావనయా భావితాంతఃకరణత్వం సత్వం, తతోభూ
సాత్త్వికాః"

అనుప్ర.రుద్రీయవాక్యముల నాధారముగాఁ జేసికొని

"అపగతంబగుసుఖదుఃఖాదిభావనంజేసి భావింపంబడు నంతఃకరణత్వంబు సత్వంబు, తత్సంభవంబులై సాత్త్వికంబులు......"

అని తెలిపియున్నాఁడు. కాని యిఁట నొక్కవిశేష మున్నట్లు తోఁచును. ప్రతాపరుద్రీయములో "పరగతసుఖదుఃఖాది............"అని యుండఁగా, నిందు "అపగతంబగుసుఖదుఃఖాది..." అని 'పరగత' అనుశబ్దస్థానమందు, 'అపగత' అని ప్రయోగింపఁబడియున్నది. "పరగతసుఖదుఃఖాదిభావనయా" అనఁగా నితరులఁబొందిన సుఖదుఃఖాదులను భావించుటచే ననిగదా యర్థము! సర్వవిధముల ప్ర.రుద్రీయమును, అనుసరించుచున్న యనంతుఁ డీస్వల్పవిషయములో భిన్నముగాఁ జెప్పక 'పరగత' యనియే చెప్పియుండును. శైథిల్యము నొందినమాతృకయం దీవిషయ మస్పష్టముగానుండవచ్చును.

తృతీయాశ్వాసము.

మొదటియాశ్వాసమున నుగ్గడింపంబడిన శృంగారాదిరసములలో శృంగారమును మాత్రము గ్రహియించి,యీయాశ్వాసారంభమున దానిభేదములఁ జెప్పియున్నాఁడు. శృంగారము సంభోగ, విప్రలంభభేదములచే రెండుతెఱఁగు లనియు, నందు విప్రలంభము అభిలాష-ఈర్ష్యా-విరహ-ప్రవాసభేదములచే నాల్గువిధము లనియు, సంభోగము, ఆలింగన-భాషణ-చుంబన-ఆలోకనాదులచే ననేకవిధము లనియు,

"భువి శృంగారము రెండుచందములు, సంభోగంబు, నవ్విప్రలం
భవిధంబు, స్మతివిప్రలంభము, చతుర్భావంబులై యుండు, నె
య్యవియంటే, యభిలాష, యీర్ష్య, విరహాఖ్యానానువాసంబు లి
ట్లు వివేకింపఁ దగు న్విచక్షణులు త్రైలోక్యైకచూడామణీ."

"ఆలోకనభాషణములు, నాలింగనచుంబనములు నాదిగనెన్నం
జాలినబహురతితంత్ర, శ్రీలవిసంభోగనామశృంగారంబుల్"

అని, రెండుపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈపద్యములు-

..."అథ శృంగారః, స ద్వివిధః, సంభోగో విప్రలంభశ్చేతి..."

"సంభోగస్య పరస్పరావలోకన- సంభాషణా- లింగన- చుంబనాది......

విప్రలంభః పునరభిలాషే-ర్ష్యావిరహ- ప్రవాసహేతుకత్వేన చతుర్విధః"

అను ప్రతాపరుద్రీయవాక్యములకు భాషాంతరీకరణము లని తేటతెల్లముగఁ దెలియుచున్నది.

"అభిలాషోనామ సంభోగాత్ప్రాగనురాగః" (ప్ర. రు)

"కలయకమున్న రాగ మధికం బగునే నభిలాష" (రసా)

"విరహోనామ లబ్ధసంయోగయో ర్నాయకయోః కేనచి త్కారణేన పున
స్సమాగమకాలాతిక్షేపః" (ప్ర. రు)

"ఇద్దఱుం, గలిసినమీఁదఁ బాయుట తగ న్విరహంబు" (రసా)

"ఈర్ష్యానామ నాయక స్యాన్యాసక్తభావా చ్చిత్తవిక్రియా" (ప్ర. రు)

"నిజేశుఁ డొండుతో,య్యాలిఁగవయఁగ నవ్వనిత యల్గుట యీర్ష్య"(రసా)

"యూనో ర్దేశాంతరవృత్తిత్వం ప్రవాసః" (ప్ర. రు)

"విదేశవాసులై నిలుచుటఁ దాఁ బ్రవాసము" (రసా)

ఇటఁ బూర్వపూర్వోదాహృతప్రతాపరుద్రీయలక్షణములయొక్క భావ

మును, వాని వెనువెంటఁ జూపఁబడిన రసాభరణస్థలక్షణములు గ్రహించియున్న వని చెప్పవచ్చును. సామాన్యముగా, నేతాదృశ లక్షణాభిప్రాయము లందఱివి సమానముగానే యుండు నని, పాఠకు లూహింతురేమో? ఛందశ్శృంఖల బంధితుఁడై సరిగ నాపదములనే యిం దిముడ్చుటకు వీలులేక మానినాఁడే గాని, సమమైన యాంధ్రీకరణ మని చెప్పుటలో నసత్యము గాని సాహసము గాని చూపట్టదు.

—: చతుర్థాశ్వాసము :—

ప్రతాపరుద్రీయములో విద్యానాథునిచేఁ జెప్పఁబడిన నాయకగుణము లగుమహాకులీనతాదుల విడనాడి, యనంతుఁడు తన గ్రంథమునఁ గేవల నాయకులు, వారిసాధారణ—శృంగారభేదములనే చూపియున్నాఁడు.

"ఉదాత్త ఉద్ధతశ్చైవ లలిత శ్శాంత ఇత్యపి
ధీరపూర్వాఇమేపూర్వై శ్చత్వారో నాయకా స్స్మృతాః" (ప్ర.నాయకప్రక)
"ఎలమి నుదాత్తోద్ధతులన, లలితుఁడు శాంతుండు నాఁగలరు నాయకులిమ్ముల ధీరపూర్వులనువా,రలు నలువురు వీరు సర్వరససామాన్యుల్" (రసా)

ఇఁట మూలగ్రంథమునఁ గల "ధీరపూర్వా" అనుపదమునకు "ధీరపూర్వులనువారు" అని సరిగా శబ్దప్రయోగమును గూడఁ దెనిఁగించియున్నాఁడు. శృంగారనాయికలఁ జూపుసందర్భమున-

"ప్రియోపలాలితా నిత్యం స్వాధీనపతికా స్మృతా" (ప్ర. రు)
"పతిచే నెప్పుడు నుపలాలిత యగు స్వాధీనపతిక" (రసా)
"చిరయ త్యధికం కాంతే విరహోత్కంఠితోన్మనాః" (ప్ర. రు)
"విరహోత్కంఠిత యనుసతి, వరునితడవు సైఁపలేక వగనొందు" (రసా)
"కోపా త్ప్రియం పరాణుద్య పశ్చాత్తాపసమన్వితా కలహాంతరితా"(ప్రరు)
"కలహాంతరిత పతినవమానించి పిదపఁ చిరతప్త యగున్" (రసా)
"దేశాంతరగతే కాంతే ఖిన్నాప్రోషితభర్తృకా" (ప్రరు)
"ఒకదేశమునకుఁ దనపతి యేగినఁ జిన్నవోవునది ప్రోషితభర్తృక" (రసా)

ఈ చూపఁబడినవానిలోఁ, బూర్వోదాహృతలక్షములకుఁ దరువాత నుగ్గడించిన లక్షణములు భాషాంతరీకరణము లని తెలిసికొనుటలోఁ గష్టమేమియు నవసరములేదని యూహింతును. కాని, యంత్యమగు ప్రోషితభర్తృకోదాహరణసందర్భమున, ప్ర. రు. లో. "......ఖిన్నాప్రోషితభర్తృకా" అని

యుండ, ఖిన్నయనుపదముగాని తద్భావఘటిత మగు నొండొకపదము గాని లేక, దానికి మాఱుగా రసాభరణములో '..జిన్నవోవునది ప్రోషితభర్తృక" అని యున్నది. ఖిన్నపోవుట యనఁగా జింతనుపొందుట, చిన్నపోవుట యను నది పరాభవాదులవలన సంభవించును. ప్రస్తుతము, నాయికకు, నాయక విషయకవియోగము సంభవించెను గాని, పరాభవము సంభవింపలేదు. కనుక "తననాథుఁడు దూరదేశము పోయెను, ఇంక నెంతకాలమునకు వచ్చునో!" యనెడు ఖేదము నాయిక కవసరము గాన, "చిన్నవోవునది" అనికాక "ఖిన్న వోవునది" అనియే యుండవలయును.

ఇట్లే ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకములలో నక్షరము లస్పష్టముగా నుండుటచే, వాని నేదోవిధమున సంస్కరించి ముద్రాపకు లచ్చొత్తించి, ప్రకటించినతరువాత నాగ్రంథముల నున్న కొన్నికొన్నిపదముల కర్థములు, నిఘంటువులలోఁ గూడఁ గనఁబడక, సందర్భమును బట్టి పాఠకు లనేకార్థములఁ గల్పించుకొని, యథార్థములగు నర్థములను విడనాడి యెంతయో చికాకులు పడుచుండుట యెందఱికో యనుభవమై యున్నది. అట్టిచికాకు లీరసాభరణమున నెన్నియో గలవు. ఉదాహరణముగాఁ గొన్నిఁటిని జూపుచున్నాను.

ప్రథమాశ్వాసములో బీభత్సరసోదాహరణసందర్భమున-

దురమున నందికేశ్వరుఁడు దుర్దముఁడై నుఱుపంగ రాక్షసో
త్తరవరగాత్రముల్ మెదిగి కాళ్లును జేతులు నుత్తమాంగముల్
బరులును వీఁపులుం బిఱుకుఁబ్రిక్కలు రూపర స్రగ్గి రొంపెమైఁ
బురపుర మ్రింగుచుం గదురు భుగ్గున నామటనున్నవారికిన్." (రసా)

ఈపద్య మనన్వితముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఇందు, కర్త యేది? రాక్షసోత్తరవరగాత్రములా? అయినచో, పిక్కలు మొద లగునవి రూపర స్రగ్గినవియు రొంపెమైఁ బురపుర మ్రింగినవియు, రాక్షసోత్తరవరగాత్రములేనా? గాత్రము లనఁగా శరీరములనిగదా యర్థము! శరీరములు రొంపెమైఁ బురపుర మ్రింగుటయేమి? పోనిండు, కామేశ్వరరావుగారు పీఠికలో "బీభత్సరసోదాహరణపద్యమునఁ బ్రకాశకు లాదరించిన పాఠమున కెట్లర్థము చెప్పవలయునో నాకు బోధపడుటలేదు." అని వ్రాసి యున్నారు. ఈసందర్భమున నాయనకుఁ గూడ విసుఁగు గలిగినట్లు తోఁచుచున్నది. కాని, యీమాటవ్రాసి, తరువాత 'క్రింద నుదహరింపఁబడిన పాఠభేదము నంగీకరించిన నేరైనఁ బద్య మర్థము

గా లేదనఁగలరా? యని నాకుసందేహము" అనినుడివియున్నారు. 'రొంటెమై' ననుపద్యస్థపదమునకు 'రొంటిమై' ననియు "ప్రింగుచుఁ" అనుపదమునకు "పొంగుచుఁ" అనియుఁ బాఠాంతరములు గానవచ్చుచున్నవి. అప్పుడుమాత్ర మొకవిధముగా, రాక్షసవరగాత్రములు, ప్రక్కలు మొదలగునవి రూపరస్రగ్ధ రొంటెమైఁ బొంగుచు నామగంధమును విడుచుచున్న వని యర్థమును జేయవచ్చును. ద్వితీయాశ్వాసములో ఋతువుల నుదహరించుచు-

"విప్పలి ఘనమంచు వెన్నునితోఁదీఁగె చప్పరంబునఁ బ్రొద్దు జరుపఁగలరు" అనుచో నిచ్చటి విప్పలి శబ్దమున కర్థమేమి? మఱియు స్తంభోదాహరణసందర్భమున 'ఒడ్డారపుఁబట్టి కడు న్వోడ్డరియగుశౌరిఁజూచి' యనునపుడిచ్చటి 'ఒడ్డారపుఁబట్టి' యనఁగా నే మని యర్థము, చెప్పవలయును? ఇట్లే పరిశీలించినచో లేఖనప్రమాదములు, నాలేఖనములుసరిగా నుండకపోవుటచే ముద్రాపకులు చూపిన ముద్రణప్రమాదములు, నిటీవల నచ్చగుచున్న ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథములయం దెన్నియో గలవు. ఇయ్యది పాఠకుల కనుభవములోనున్న విషయమే యని యూహింతును—

ఇప్పటికే యీవ్యాసము చాల గ్రంథము పెరిఁగినది. ఇందలి లక్షణము లన్నియుఁ బ్రతాపరుద్రీయస్థలక్షణములయొక్క ఛాయానుసరణము లనియు, దనకుఁ గావలసినవియుఁ బ్రతాపరుద్రీయమున లేనివియు నగు కొన్నింటిమాత్ర మితరగ్రంథములనుండి యనంతుఁడు స్వీకరించినాఁ డనియు, నంతియ కాని యియ్యది స్వతంత్రగ్రంథము గా దనియుఁ, దెలియఁజేయుచుఁ, దద్విషయనిర్ధారణకై, ప్రతాపరుద్రీయ లక్ష్యానుకరణములు రసాభరణమున నచ్చటచ్చటఁ గానవగుచున్న వనువిషయమునకుఁ బ్రమాణములఁ జూపి యింతతో విరమించుచున్నాను.

చింత కుదాహరణము:—

"సన్నిహితమపి గురుజనం నచ ప్రేక్షతే పృష్టాపి నాలపతి
ఏషాపి మార్గతి గతిం హృదయస్య ప్రియానుబద్ధస్య" (ప్ర. రు)
"గురుజనములు చేరినఁ జెచ్చెరఁజూడదు, పలుక దెంతచీరిన నభ్యం
తరయుతుఁ డగుపురుషోత్తము, కరుణవడయుపనికినతివగతియూహించుఁ"

ఘోహాదాహరణము:—

"కథమపి గమయిత్వా వాసరం దీర్ఘదీర్ఘం విరచితనవవేషా ప్రేషయిత్వా

థదూతీః, చిరయతి హృదయేశే ప్రాంశుభి శ్చంద్రపాదై రభిహతసకలాం
గీ మూర్ఛితా కోమలాంగీ" (ప్ర. రు.)
"ప్రకటమనోభవాతపనిరంతరదీర్ఘదినంబు లెట్టకే
లకుఁ గడ తేర్చి, దూతిఁ దగులాగునఁ బిల్వఁగఁబంచి యొక్కగో
పిక యభిరామవేషమునఁ బ్రీతినలంకృతిచేసి కృష్ణుఁడిం
చుకవడి రాకయున్నయెడ సోమకరావళిఁ దాఁకి మూర్ఛిలున్." (రసా)

ధృత్యుదాహరణము:—

"వీరరుద్రనృపతౌ హృదయ! త్వద్వల్లభే త్రిభువనైకధురీణే
సాధు! సాధు! కృతకృత్యమసి త్వం మన్యసే జగదశేషమసారం" (ప్ర. రు)
"నీవల్లభుఁడరయఁగల, శ్రీవల్లభుఁ డమ్మఁ మేలు మేలు లతాంగీ!
నీవు కృతకృత్యురాలవు, పోపేక్షించెద వసారముగ జగమెల్లన్" (రసా)

హర్షోదాహరణము:—

"యత్పూర్వం సరసీషు పద్మముకుళవ్యాజాత్తపస్సంచితం
వక్షోజౌ యువయో స్తదద్యఫలితం జాతౌ కృతార్థౌ యువాం
దత్తా కాకతివల్లభేన భవతో రేషా స్వవక్షఃస్థలీ
కస్తూరీద్విగుణీభవత్పరిమళా కల్హారమాలాయతః" (ప్ర. రు.)
"సరసులఁ బద్మకుట్మలమిషంబునఁ జేసినతొంటిమీతప
శ్చరణఫలంబ యిప్పుడు కుచద్వయమా? యిదె పూనె మన్మనో
హరుఁ డగు కృష్ణుఁ డిచ్చిన నిరంతరకల్పలతాప్రసూనసుం
దరవనమాలికామృగమదద్విగుణీకృతగంధబంధుతన్." (రసా)

సాధారణముగాఁ గవులు తమకుఁ బ్రత్యక్షముగా మనోహరము లగు భావములు గన్పడుచున్నయపుడు, ఆభావముల విడనాడి, యితరము లగుభావములఁ గల్పించుకొన లేరు. అట్లే యనంతుఁడు గూడ లక్షణములను మాత్రమే ప్రతాపరుద్రీయమునుండి గ్రహింపవలయు నని యెంచి, చాలవఱకు నట్లేయొనర్చి, లక్ష్యములను స్వతంత్రముగాఁజూపినను, గొన్నికొన్నిమధురము లగు—భావమును మరలింపనీయని—భావములు కన్నుల కెదురుగాఁ గనుపించుటచే నచ్చటచ్చట లక్ష్యములనుగూడ స్వీకరించి, యాంధ్రీకరించినాఁ డనుటలో మీఁద నుదహరింపఁబడిన పద్యములే ప్రబలప్రమాణములై పరఁగుచున్నవని భావింతును.

పాఠకులకొక విజ్ఞాపన:—అచ్చటచ్చటఁజూపఁబడిన యుభయగ్రన్థస్థలక్షణభాగసామ్యోదాహరణ సందర్భమున రసాభరణలక్షణములలోఁ గొన్ని కొన్నిపదములు సరియగు నభిప్రాయము నీయలేదనియు, దీనికి మూలగ్రంథమగు ప్రతాపరుద్రీయమునందలి లక్షణములఁబట్టి యాయాభాగములు సవరించుకొనవలసియుండు ననియు, నట్టిపదములే రసాభరణమాతృకయందుఁగూడ నుండవచ్చుననియు, ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథమగుటచే నక్షరములపోల్కి సరిగానుండకపోవుటచే ముద్రాపకులు సవరించి యిట్లచ్చొత్తించియుందు రనియు వ్రాసి నిర్బాధకము లగు కొన్నిసవరణలఁగూడ మూలగ్రంథము ననుసరించి చూపియుంటిని. ఇట్టి సర్దుబాట్లు చేయనిదే, రసాభరణమందలి లక్షణములు ప్రతాపరుద్రీయలక్షణములకు సరిపోక యిట్లు "అవకతవకగా" వ్రాఁతలు వ్రాసినాఁడని మాత్రము పాఠకులు శంకింప నవకాశము లేదని మనవి. ఒకవేళ నట్టిసవరణలఁ జేయనిపక్షమునఁ గూడ, నీలక్షణములు ప్ర. రుద్రీయలక్షణములఁ బోలియుండుటలో సందేహము లేదని పాఠకులుమాత్ర మూహింపకుందురా! అట్లు సరియగుసవరణలు చేయవలసినభాగములు, ఏకొన్నిలక్షణములయందో గన్పట్టుచున్నవి గాని, గ్రంథమంతయు సవరణ చేయవలసిన యవసరము లేదు గదా! సర్వవిధములను, రసాభరణము ప్రతాపరుద్రీయము ననుసరించియున్నట్లు మనకుఁ గోచరించుచున్నపుడు, కొన్నిటియందుమాత్రము, యథాయోగ్యాభిప్రాయానభివ్యంజకము లగుపదము లున్నవిగాన వానిని మూలగ్రంథము ననుసరించి సవరణచేసినను, క్షతి యేమియు లేదని యేతద్గ్రంథపరిచితులకుఁ దెలియకుండునా? వారుమాత్రము యోగ్యమగు నాకార్యమున కొడంబడకుందురా?

చారుతరవ్యాసరచనాభ్యాసపాటవము లేని నాయీవ్రాఁతయం దెచ్చటనైన, వాక్యసరణి, యర్థమందుఁగాని యన్వయమందుఁ గాని, సరియగునభిప్రాయ మీయఁజాలకున్నను, అనంతుఁడు తనగ్రంథరచనకుఁ గావలసిన లక్షణముల నన్నింటిని ప్రతాపరుద్రీయమునుండి స్వీకరించి యచ్చటచ్చట మనోహరము లగు లక్ష్యములను గూడ ననుకరించి, యితరములకు నేకొన్నిలక్షణములనో మఱికొన్నిసంస్కృతసాహిత్యగ్రంథములనుండి సంగ్రహించి రసాభరణమును జేసినాఁడే గాని, యీగ్రంథ మీతనిస్వంతకల్పన గాదని, యీనావ్యాసమునకు ముఖ్యాభిప్రాయముగా గ్రహించి, యద్విధమగు దోషము లున్నను మన్నింతురుగాక!

ఉ. పంచిన, వాఁడు చేరి జనపాలక యీ మొగసాలఁ గాచి న
క్తంచరవైరి యన్యులకుఁ గానఁగరాక వసించు, నట్టిరా
త్రించరనాయకుండు నినుఁ దెమ్మని పుచ్చిన నేకలంబనై
వంచనఁ దెచ్చి యిన్ని దురవస్థలఁ బెట్టితిఁ దప్పు సైఁపుమీ. ౬౪

ఉ. దానవనాథుఁ జూచితి సదాతనమౌ రససిద్ధిఁ గంటి వో
మానవనాథ నాపని క్రమంబున నిహిత మయ్యె నంచు స
న్మానముతోడఁ గొల్చి బిలమార్గము చూపఁగ వచ్చి వెల్వడ
న్వాని నతండు వీడ్కొలిపి వారువము న్నెక్కె నుదాత్తచిత్తుఁ డై. ౬౫

చ. మగిడి మహామృగౌఘము నమానుషభూములు నిర్ఝరంబులు
న్నగములుఁ గంటకద్రుమవనంబులు దాఁటుచు వచ్చి యాత్మభృ
త్యగణము రోయుచున్ జనపదంబును గానక కానలోన నా
మృగయునిఁ గాంచి యొయ్యన సమీపముఁ జేరఁగ వాఁడు మెచ్చుచున్.

క. మనుజేంద్ర నీవు క్రోడము, వెనువెంటం జనిన నిన్ను వెదక బలంబుల్
గనుకని చనియె న్నేనొక, యనువునఁ దురగంబు జాడయరసెద నిచటన్.

క. కంటిఁ బని చెల్లె ననుచుం, గంటకములుఁ గండ్లు దప్పఁగాఁ దోడ్కొని రా
జొంటిపడకుండమృగయుఁడు, బంటుతనము మెఱసియొక్క బయలికిఁ దెచ్చెన్.

గీ. అచటనృపుఁడునిల్చియసహాయశూరుండఁ, దోడువలదుహయముఁ దోలువాఁ
డ। నీవు గూడ లేవు నిలువు నీవని చెల్లె, ననుచు వేఁటకాని నాదరించి. ౬౯

క. రసఘుటికలుఁగట్టిన మృదు,వసనంబులు వారువంబు వాలుం దక్షం
బసదనము రత్నపథకాది సమస్తవిభూషణములు దిగ్గన నిచ్చెన్. ౭౦

వ. ఇట్లిచ్చి యనిపి తదనంతరంబున జోడనయు, జంగనడకయుఁ, దురికినడ
యు రవగాలునడయుం గల వారువము నదలించి వాగె వదలి రాగసంజ్ఞం
గదలించి త్రోలిన. ౭౧

క. వలకుం జల్లెడ లాడిం, గలత్రొక్కులకరణి నెగయఁగా నశ్వము ని
శ్చలగతి నాదిత్యునిహయ,ములనుం దనకాలిధూళి బోవం బాఱెన్. ౭౨

వ. తదనంతరంబ ఫేనిలరక్తరక్తాననం బై ఖలీనచర్వణంబగు గంధర్వంబు నాఁగి
నాగంబుల నమలు నాగాంతకుపై నున్న ముకుందునిచందంబునఁ గండ
మప్పళించుచుఁ గలంకదీర్చునప్పుడు. ౭౩

మ. ధరణీనిర్జరుఁ డొక్కఁ డాత్మసుతుఁడుం దానుం బుభుక్షాజరా
పరితాపంబున మేను దూలి పడఁగాఁ బ్రాణంబు లుద్వేగముం
బొరయంగాఁ జనుదెంచి మూఁడుదినము ల్పోవయె న్నిరాహారతా
పరిఖిన్నాత్ములమేము నేఁడు దయతోఁ బాలింపవే నావుడున్. ౨౪

గీ. అన్న మిచటఁ బట్టెఁడైనను దొరకదు, తనియ నిత్తు నన్న ధనము లేదు
మేనితొడవులెల్ల మృగయుని కిచ్చితి, నిప్పు డిద్దఱికిని నేమి యిత్తు. ౨౫

క. ఆతురుఁడు దానపాత్రము, చేతం గలయదియె దానసిద్ధి యగుట ధా
త్రీతలపతి దలఁచి కృపా, స్ఫీతుండై యొక్క ఘుటిక నిచ్చెద ననుచున్. ౨౬

వ. రెండు ఘుటికలు రెండుచేతుల నిడుకొని రసమిది సర్వలోహకాంచనీకర
ణంబు రసాయనం బిది జరామృత్యుహరణంబు వీనిలో నొకటి మీ రిద్ద
ఱుం బుచ్చుకొనుం డనినం దండ్రి జరాజీర్ణుం డగుటం జేసి (రసాయనం బి
మ్మనిన.) ౨౨

గీ. ఇతనిమాట పోసఁగ దెల్లలోహఁబుల, నూనినంతఁ బసిఁడిగా నొనర్చు
రసమెయిమ్ము నాకు రాజనవ్యేదనన్నఁ, దండ్రి వచ్చి కొడుకుఁదలఁగఁద్రోచె.

వ. ఇట్లు పరస్పరభిన్నమనోరథం బగు దుర్వాదంబున శిఖ లూడ దోవతులు
వదలఁ దమఛాందసోక్తుల నేనము న్నాశ్రయించినవాఁడ నింక నీ వడుగకు
మనుచుం దోపుత్రోపులాడంగ నెడసొచ్చి. ౨౮

క. ఇటు మీలోపల నూరక, చిటిపొటి వల దైన మీకుఁ జిత్తప్రియసం
ఘటనము సేసెద నని రస, ఘుటికలు నృపుఁ డిద్దఱకును గొంకక యిచ్చెన్.

శా. ఇష్టార్థప్రతిపాదనన్ ద్విజులఁ దా నీరీతి సత్యంతసం
తుష్టస్వాంతులఁ జేసి వీడుకొని ప్రత్యుద్యోతమానేనసం
దష్టంబై నలుదిక్కులం గొలువఁగాఁ దానేకసిద్ధక్రియా
హృష్టాత్ముం డగుచు న్మహీవరపరుం డేతెంచె నుజ్జేనికిన్. ౩౧

ఉ. వింటివె భోజరాజ పలువెంటలఁ బూనియు వానిఁ బోలఁతే
వంటిఁ బ్రయత్నము ల్వలవదంటి విచారము లుజ్జగించి నీ
కింటికిఁ బోవు టొప్పు నన నిట్టి గుణశ్రవణోత్సవంబునం
గంటకితాంగుఁడై యతఁడు క్రమ్మఱ నేగె గృహాంతసీమకున్. ౩౨

వ. తదనంతరంబ కొన్ని దివసంబులరిగిన నిరువదియగువాకిట నెక్కఁబూనకొని.

— ఇరువదియవబొమ్మకథ —

క. నాగారిగమనమిత్రుని, నాగాననజనకు ననఘు నాగాభరణుꣳ
నాగాసురహరుని సువ,ర్ణాగధనుర్ధరుని నందనాగవిహారిꣳ. ౮౪

ఉ. నిష్ఠఁ దలంచి సర్వధరణీసురసమ్మత మైన వేళ భూ
యిష్ఠము లైన వాద్యము లనేకవిధంబుల మ్రోయ నాసన
శ్రేష్ఠము పొంతఁ జేరఁగఁ బసిండి నొనర్చిన బొమ్మ న్యాయవా
జిష్ఠురవృత్తి దోఁపఁ బలికెం బృథివీపతి నడ్డపెట్టుచుꣳ. ౮౫

ఉ. పొందొకయింత తెలియఁగక ప్రభుత్వము సూపెద వష్టభోగసం
క్రందనుఁ డౌ నవంతిపతికైవడి నీగియుఁ దెంపు లేక యె
క్కందర మౌనె నీవు నినుఁ గానవు గాక తలంచి చూడఁగా
నందని మ్రానిపండులకు నఱ్ఱులు సాఁచుట గాదె భూవరా. ౮౬

ఉ. ఆతనివర్తనంబు దెలియన్విను కోరికి వచ్చినాఁడ వౌ
నీతలఁ పిప్పుగంటి ధరణీశ్వర చెప్పెద నాఁటదాన నా
చాతురి లెక్కకెక్కదు ప్రసాదముపెంపున నాదరింపు సం
ప్రీతి యొనర్చుదాన నిఁక మిన్నక మాటలు వేయునేటికిꣳ. ౮౭

గీ. అయ్యవంతినాథుఁ డష్టదిక్కులఁ గీర్తి, నిక్క నచటనచట నేర్పుమెఱసి
యాఱునెలలు రాజ్య మర్ధవర్షము ప్రవా,సంబు నియతిగాఁగ జరపుచుండు.

మ. దిననాథప్రతిమానరూపుఁ డెలమిꣳ దేశాంతరాసక్తిమైఁ
జని యాశ్చర్యకరంబుగాఁ బురములుꣳ శైలంబులు న్వాఁగులు
న్వనమధ్యంబులుఁ జూచుచుం దిరిగి దివ్యస్ఫూర్తిఁ బద్మాలయం
బన సార్థం బగుపట్టణంబు గనియెꣳ హర్షంబు రెట్టింపఁగꣳ. ౮౯

చ. అట చని పణ్యవీథిఁ గలయం బరికించుచు న్నొకచోట ను
త్కటశశిదీధితిప్రకరధౌతములైన గతి న్విశంకట
స్ఫటికమయంబు లైనగృహపంక్తులలోపల హేమరత్నసం
ఘటనమునం దనర్చు గుడిఁ గన్గొని డగ్గఱ నేఁగునయ్యెడꣳ. ౯౦

ఉ. అక్కఁడు గ్రుంకెఁ జీఁకటి దిగంతముల న్నిగిడెం బ్రియాంగసం
పర్కము లేని మానినులమానముదూల మరుండు మిక్కిలిం
గర్కశుఁడై చెలంగె నిలఁ గల్వలచెల్వము చూచి వానితోఁ
దర్కము పెట్టఁబూనినవిధంబున నెక్కున నిక్కెఁ జుక్కలుꣳ. ౯౧

క. ఆపదయుదయంబునఁబతి సం, ధ్యాపనముచితవిధులు దీర్చి యాగుడిలోఁ దై
లాపనివాసునిఁ గోరి సు, ఖాసీనుండైన నలువు రటఁ దమలోనన్. ౯౩

సీ. మనము నేర్చిన విన్నిదినములు భూలోక మంతయుఁ దిరుగుట వ్యర్థమయ్యె
సిద్ధయోగీంద్రప్రసిద్ధచారిత్రునిఁ గాలవంచకునిఁ ద్రికాలనాథుఁ
జూడలే మెతిమి చూడంగఁ గన్నులు గలిగియు నిచట నిష్ఫలములయ్యెఁ
బ్రాలేయగిరిప్రాంతఁ బన్నగాటవి నాతఁ డున్నతతపమున నున్నవాఁడు
తెరువులహిమశిలాశీవను స్థలములుమఁ, బోవ శేమైతిమని తలపోసికొనఁగ
విని మనంబున నతనిదర్శనముగోరి, రాజశేఖరుఁ డచట నారాత్రి గడపి.

క. అరుణుం డుదయింపఁగ సత్వరగతి నుత్తరము గదలి తఱచైనమహా
తరులును గిరులును దాఁటుచుఁ, దెరు వెడలక నడచికొన్ని దివసంబులకున్.

క. దుర్వారశరభగండక, దర్వీకరసింహదంతిదంష్ట్రులనెల వై
శర్వాణిజనకుఁ డగు నా, పర్వతపతిప్రాంతఁ జేరె భయరహితుం డై. ౯౬

మ. హిమవత్ప్రాంతము చేరి శీతళము లాసీరంబులు న్నిర్ఘసం
యమినస్త్రంబులు దేవదారుమయ దివ్యశ్రీకుటీరంబులున్
భ్రమరానందమరందబిందువిలసత్పద్మాకరశ్రేణులుం
గుముదప్రోజ్జ్వలకుంజకుంజరమహాకుంజంబులం జూచుచున్. ౯౭

క. చల్లనికొండ నయంబున, నల్లిన కింపయినయద్రి యాభరణగణం
బెల్ల నమకూర్చి దాఁచిన, యిల్లనఁ దగు సర్పవనము నెదురం గనియెన్.

సీ. కన్నులమిణుఁగురుల్ గ్రమ్మంగ గ్రుక్కుచు బుస్సనుచో వేఁడిపొగలు నిగుడఁ
బల్లెఁదంబున మస్సు నల్లనాగులు నాగపెంజెరలును బెంటిపెంజెరలును
శంఖపాలకులును జాతినాగులు మన్నెఁబెంజెరలును నెత్తుఁబెంజెరలును
గూఁకవేటులుఁ జిన్నగులియలుఁ ద్రాఁచులుఁ బెరజులు గుత్తుఁబెరజుల చటఁ
గలవు తక్కిన జెత్తిపోతులునుదుంప, నాగులును గొంటిగాఁడులు నరియకొక్కు
లేనవాలమ్ము జెడుగులు? నిరుమొగముల, పాములును బెక్కు తద్వనభూమినుండు.

క. ఇవ్విధమున ఘోరంబగు, నవ్విపినాంతంబు సొచ్చి యరుగఁగఁ బాముల్
క్రొవ్వున నెగ్రాగుచు నాతని, నెవ్వేంటలఁ దామెయగుచు* నెగురుచుఁ బట్టెన్.

గీ. పట్టి వరుణనాగపాశంబులట్లు మైఁ, జుట్టుకొనిన నతఁడు పట్టువడక
యట్టివేళ జలగ లంటినకరి పోలె, దిట్టతనము మెఱసి తిరుగఁ డయ్యె.

---

* నెగడుచుఁ,

వ. అట్లు దిగంబరయోగిరాజునకుఁ గీర్తి చ్యుతునకున నిశ్చయుండై
ముందఱఁ జని.　　౧౦౧

సీ. పులితోలు కచ్చడంబుగ మొలఁ గాసించి సర్వాంగములను భస్మంబుపూసి
శిరమునఁ గెంజెడ వెరవార బిగియించి విమలాక్షమాల హస్తమునఁ దాల్చి
యాసనశక్తికి నాధార మగుయోగదండంబుపైఁ బాణికలముసేర్చి
పట్టుగట్టిన యోగపట్టె పూనిన మేను స్వస్తికాసనమునఁ జక్క నిలిపి
కంధరము వంచి నాసికాగ్రమునదృష్టి, గదియఁ గదలకముక్కున్నగానరాని
శూలిపోలిక నున్న త్రికాలనాథుఁ, జూచి సాష్టాంగ మెఱఁగె నాక్షోణివరుఁడు.

వ. ఇట్లు సాష్టాంగదండంబు గావించిన.　　౧౦౩

క. అప్పరమయోగి యోగం, బప్పుడు చాలించి లేచి యాతనిఁ గరుణం
దప్పక చూచిన మేనం, గప్పినసర్పములు విడిచి కనుకనిఁబఱచెన్.　　౧౦౪

శా. దృష్టిం బాములఁ ద్రోలి యాతఁడు ధరిత్రీనాథు మన్నించి సం
తుష్టుండై పలికెన్ జనోత్తమ జగద్దుర్వారదర్వీకరా
శ్లిష్టప్రాంతరమా మహాటవి మది న్వీక్షింప కీడుంచులో
నిష్టోద్యోగముపూని వచ్చితివి నీయీ యెవ్వరిం జెప్పుమన్.　　౧౦౫

గీ. ధరణిలోనఁ బాముతలగాము లుండునం, ద్రిట్టిపాములు మెయిఁజుట్టికొనఁగ
నీవు శంక లేక నేనున్నచోటికి, వచ్చినాఁడ వెద్ది వాంఛితంబు.　　౧౦౬

క. వినిపింపుము సురలకునై, నను బడయఁగరాని ప్రార్థనలు నీకిత్తున్
ఘనుఁ డని చేరినచోఁ గై, కొని యతనికి నొక్కమేలు గూర్పం దగదే.

మ. అనిన న్సంతసమంది సాంజలిపుటుం డై విక్రమాదిత్యుఁ డి
ట్లనియె న్నిర్ధయతీంద్ర విష్ణుక్రియ నిత్యానందవారాశిఁ జొ
క్కినచిత్తంబున నాత్మయోగవశముక్తిక్రియ సమేతుండ వై
యనువేలంబుగఁ దేలియాడు నిను డాయంగంటి నేఁ జాలదే.　　౧౦౮

క. నినుఁ జూచినయవి కన్నులు, నినుఁ బొగడినయదియ జిహ్వ నీగుణగణము
ల్వినినయవి చెవులు నీకుం, బనిచేసినయవియ పాణిపద్మము లనఘా.　　౧౦౯

శా. నిత్యానందపదప్రతీతచరితా నీదర్శనం బైనచోఁ
బ్రత్యక్షంబుగ మేననున్న ఫణభృద్బృందంబు లిట్లూడె న
ప్రత్యక్షంబుగఁ గర్మబంధములు నీభంగి న్వేసం బాసె నా
దిత్యోగ్రద్యుతి సర్వనం దిమిరముల్ దిగ్భాగముల న్నిల్చునే.　　౧౧౦

చ. కమలవనైకమిత్త్రుని ప్రకాశ మొకించుక పర్వి సూర్యకాం
తమునకు దీప్తు లిచ్చినవిధంబున నీకరుణార్ద్రదృష్టి సం
యమివర నాపయిం బొలసినంతనె పాపమువాసి యెల్ల పు
ణ్యములును గల్గె వేఱె నినుఁ బ్రార్థన చేయఁగ నేల నాకిఁకన్. ౧౧౧

క. అనినఁ దనయిచ్చ నిష్టం, బొనరింపఁ గడంగి యోగి యొక నిజబలపం
బును లాతము బొంతయు గ్ర, క్కున నాతనికిచ్చి వాని గుణములు చెప్పెన్.

వ. ఈబలపపుఁగోడుపున వలసినయన్ని లెక్కలొడ్డి వ్రాసి యీలాతపుఁగోల సవ్య
హస్తంబునఁబట్టిముట్టించిన నన్నియు నీవుదలంచిన ప్రాణులై నిల్చి నీవుసెప్పిన
పని సేయు; నవి యుడుగవలసిన నెడమచేత నావ్రాఁతలు క్రమంబునం దుడి
చిన నడంగు; నెచట నైన నీబొంత దులిపినఁ గోరిన యంతధనంబు నీకిచ్చు
నరుగు మని వీడుకొల్పిన. ౧౧౩

ఉ. మ్రొక్కి వినీతుఁడై మగిడి ముందట ఘోరము లైన పాములం
ద్రొక్కుచుఁ గ్రంప లీరములఁ దూఱుచుఁ గాఱడవి న్మనంబులో
స్రుక్కక మార్గము ల్గడచుచుం గడు దూరము వచ్చి భూవరుం
డొక్కెడఁ గాష్ఠము ల్వెఱుచుచున్న మనుష్యుని గాంచె ఖిన్నునిన్. ౧౧౪

గీ. వానిఁ జూచి యేల వగచెదు కట్టెల, కింతదవ్వురాఁగ నేమికతము
నావుఁ డేను హూణనరపతిబంటఁ ద, త్పుత్త్రుతోడఁ జావఁ బూనినాఁడ.

గీ. ఆకుమారుఁ డగ్ని నదె పడుచున్నాఁడు, చూడు మనినఁ గెలన సొదయొనర్చి
చిచ్చు వెట్టి కూల నిచ్చగించెడువానిఁ, జేర నేగి రాజశేఖరుండు. ౧౧౬

క. నరవరసుత నీ కీము, ర్మణమునకుఁ బూననేల మదిలోపల నే
పరిఖేదము గల దది యె, వ్వరిమూలము చెప్పు మనిన వాఁ డనుమతుఁడై.

సీ. ఏ మని చెప్పుదు నిటక్రింద హూణదేశాధీశుఁడైన మాయయ్య తీఱ
నాయెడవున వచ్చి దాయాదు లందఱు రాజ్యంబు చేకొని ప్రాభవమున
వెడలఁ ద్రోపించినఁ గడు దుఃఖితుండనై యొకహితుండైన సేవకుని గూడి
యేతెంచి యిచట నాజ్ఞాతులచేనైన యభిషంగ మోర్వంగ నలవి గాక
యొంటి నడవి నిట్టిమంటఁ జాఁ గడఁగితిఁ, బరిభవంబునొంది బ్రదుకుకంటె
నిదియ మేలుగాఁగ మది నిశ్చయించితి, ననిన నాతఁ డతిదయాళుఁ డగుచు.

క. పగవా రొత్తినయప్పుడు, జగ మెఱుఁగం దెగుట యొండె శరణమొండెం
దగుఁ గాక మిగుల నొగులుచు, మగవాఁడై మగువపగిది మడియుట తగునే.

చ. ఇటు విను చేటులేని బ్రతు కేనొనరించెద నీకు వైరిసం
కట మడఁగుం బదాతి తురగద్విరదంబులు గల్గు నర్థము
త్కట్ట మగు వీని గొ ప్పని విధానము లేర్పడఁ జెప్పి చేతియా
ఖటికయు యోగదండమును గంథయు వానికి నిచ్చెఁ జెచ్చెరన్. ౧౨౦

శా. తత్సామర్థ్యమునం బదాతితురగ స్తంబేరమౌఘంబు న
త్యుత్సేకంబగు సర్వముం గలిగినన్ హర్షాణ్క్షితీశాత్మజుం
డుత్సేకంబు మనంబునం బొదలఁగా నుత్సాహసంపన్నుఁ డై
మాత్సర్యంబున భూమిఁ గొన్నరిపుల న్మర్దింప నేగె న్వెసన్. ౧౨౧

వ. అట్లక్కుమారుం డరిగిన యనంతరంబున నిజాయుధధైర్యసహాయుండును నస
హాయశూరుండును నగు విక్రమార్కుండు. ౧౨౨

ఉ. సజ్జన దర్శనంబును బ్రసాదముఁ గల్గెఁ బరాభవవ్యథా
లజ్జల నగ్నిలోఁ బడఁ దలంచిన చక్రనిరాజపుత్త్రునిన్
బుజ్జవ మేర్పడం గరుణఁ బ్రోవఁగఁ జేకుఱె నంచుఁ బ్రీతుఁడై
యుజ్జయినీజనాధిపతి యొయ్యన వచ్చె నవంతిభూమికిన్. ౧౨౩

వ. ఇట్టి గుణాఢ్యుండు గావున. ౧౨౪

క. అవ్విక్రమార్కుసరిగా, నెవ్విధముల నింటికేగు డిది తగ వనిన
న్నవ్వుచు నందుల కొర్గులు, దవ్వులుగా మగిడె భోజధరణీపతియున్. ౧౨౫

వ. మఱియుఁ గతిపయదినంబు లరిగిన. ౧౨౬

—: ఇరువదియొకటవబొమ్మకథ :—

క. సింధుపతివైరిహితు సుర, సింధుప్రభవాదిచరణు సింధువిహారిన్
సింధురరూపాసురహరు, సింధుతనూజాత్మబంధు సింధురవరదున్. ౧౨౭

మ. హృదయాంభోజములోపలం దలఁచి భోజేంద్రుండు ధర్మార్థకో
విదులున్ జ్యోతిషు లాగమజ్ఞులును సేవింపంగ సొంపారు సం
పద పెంపొంద శుభగ్రహోద్ధరణలబ్ధం బైన లగ్నంబునం
ద్రిదివేంద్రాసన మెక్కవచ్చినఁ బ్రియోక్తిన్ బొమ్మ వల్కెం దగన్. ౧౨౮

చ. విను మిటు భోజరాజ యొకవిన్నప మే నొనరింతు విక్రమా
ర్కుని క్రియఁ బెంపు నీగియును రాఘికి న్నెక్కక యెక్కఁ జెల్ల జే
మనఁ దగు నిన్ను నిచ్చలుఁ బ్రియంబున వచ్చెదు వచ్చి క్రమ్మఱం
జనియెద వాళ మానవు యశంబును నేర్పును దీనఁ గల్గనే. ౧౨౯

క. అతనిచరిత్రము వినఁగో,రితి వేని నృపాల యవధరింపుము నాకే
చతురతయు లేదు తెంపున, నతివకు నృపుసభల మాటలాడం దరమే.

శా. నామాట ల్విన నిచ్చగింపు మతఁడా నాకేశుఁ డిష్టుండుగా
సామంతార్చితపాదపీఠుఁ డగుచున్ సామ్రాజ్యలక్ష్మీకళా
సీమం బౌ భుజసార మొప్పఁగ నయశ్రీమంతుఁ డా భట్టి ము
ఖ్యామాత్యుండుగ నేలె నుజ్జయిని నిత్యం బైనసత్కీర్తితోన్. ౧౩౧

ఉ. ఆదివసంబులందుఁ బ్రజలందఱు సంతతుల న్సమృద్ధుల
న్మోదము నంది సత్రములు మున్నుగ ధర్మము లాచరించుచు
న్వేదన లేమియుం గనక వేడ్క మనంబుల నిండి యుండఁగాఁ
బేదలు మూర్ఖు లల్పులను పేరును లేదు పురంబులోపలన్. ౧౩౨

క. నిలుపు గలనితి భట్టికిఁ, జెలికాఁ డనఁ బొలిచి బుద్ధిసింధు వనంగా
వెలసినయమాత్యుఁ డొక్కఁడు, గలఁడతనికిసుతుఁ డొకండు గ్రహిలుఁ డనంగన్.

ఉ. ఆగ్రహిలుండు బుద్ధియు నయంబును శీలముఁ దప్పఁగాఁ బిశా
చగ్రహదష్టుఁ డైన క్రియ సభ్యవిచారము పొందు మాని వి
థ్యాగ్రహవృత్తిఁ ద్రిమ్మరుచు నాడఁగఁ జూడఁగ లేక యాత్మలో
నిగ్రహ మంది తండ్రి సుతునిం దెగి తిట్టుచుఁ జాల దూఱుచున్. ౧౩౪

గీ. ఓరిపాపకర్మ యున్న*మంత్రికుమారు, లవనిపాలుఁ గొల్చి యచట నచటఁ
బనులు సేయఁగఁ జడుఁ డనుచు నాకును దే,వంపు సేసితి సరివారిలోన.

క. అను వగుతనయుఁడు పుట్టిన, జనకుని కిహపరసుఖములు సమకూరు నన
న్మను వింటి నేను నినుఁగని, †మని మని నేఁడిట్టు నరకమగ్నుఁడ నైతిన్.

క. ఒడ్డును బొడవును రూపును, దొడ్డతనము గలిగి ప్రజతోఁ బొదలనియా
బిడ్డని గనుకంటెను సతి, గొడ్డయినను మే లనంగఁ గుందుటగలిగెన్. ౧౩౭

గీ. ఎట్టి కేనియుఁ దగు పుట్టువు గల్గియు, గట్టిమైన యెఱుకపట్టు లేక
యుట్టిభంగి వ్యథలఁ బెట్టుటకంటెను, బుట్టినపుడె యేల గిట్ట నైతి. ౧౩౮

చ. గృహమున నుండి నన్నుఁ గలఁగింపక యొండెడ కేగు మన్న నా
గ్రహిలుఁడు సిగ్గుదాల్చి యధికం బగు మానము పూని లేచి యా
గ్రహమున శాస్త్రము ల్చదివి కాని యిఁక నింటికి రా నటంచు నా
త్మహితము గోరుచు న్వెడలి దక్షిణభూమికి నేగె నొక్కఁడున్. ౧౩౯

* మంత్రికుమార: పలుకకు గోరు సరియగువా-చెడఁగుఁబనులు సేయఁగఁదగి నాకిట దల.
† మనుకదలేనట్టినరక.

వ. ఇట్లేగుచు నొక్కనాఁడు *భవనగిరియొద్ద నొక్కయగ్రహారంబు డగ్గఱి యందుఁ
గొందఱు సభ్యులు పురాణశ్రవణంబు సేయుచున్న నట తానును జేరి వి
నునెడ నప్పౌరాణికుండు తీర్థఫలంబు లెఱింగించుచు. ౧౪౦

గీ. ఏకభుక్తములు ననేకదానములు న,యాచితములు జపము లనశనములు
†జరపి వెచ్చుకంటె సరగునఁ గాశిలో,బొంది విడిచి ముక్తిఁ బొందవచ్చు.

క. మెట్టక పెట్టక పట్టక, గిట్టక తీర్థముల ముక్తికిం జనరా దే
తొట్టును బొరయక మెయిమెయి, కట్టెదురన్ శ్రీనగంబు గనినంజాలున్.

క. తనువు దొఱంగక యిది యొ,క్కనలవి గాదంచు శివుఁడు కైలాసము గ్ర
క్కనవిడిచి బొంది తోఁజనఁ,దనభక్తులకొఱకు నందుఁ దరలక యుండున్.

క. శిలలెల్లను లింగంబులు, సలిలంబులు దివ్యసింధుసారంబులు తీఁ
గలు సంజీవను లా ద్రుమ,ములు మందారములు చఱులు ముక్తిపదంబుల్.

మ. అని చెప్ప న్విని చిత్తకల్మషము వాయంజేయ శ్రీపర్వతం
బునకే పోవుట మే లటంచు నతఁడా పుణ్యాత్ములం బాసి చ
య్యన నాదిక్కున కేగుచున్ హృదయభృంగాఖ్యన్జగత్పూతమై‡
ననగం బల్లన దాఁటి తీర్థసలిలస్నానార్థియై ముందఱన్. ౧౪౫

మహాస్రగ్ధర. కనియెం గ్రీడద్విహంగన్ ఘనజలరవజాగ్రద్భుజంగ న్మహాపూ
రనిరూఢవ్యూఢదుర్వారభృతరుచితటీరంగభంగత్తరంగన్§
జనితశ్రేయానుషంగన్ జలధిహితపరిష్వంగ నార్ద్రాంతరంగన్
జననిర్ధూతాభిషంగన్ క్షతగిరికటకోత్సంగఁ బాతాళగంగన్. ౧౪౬

వ. కని యందుఁ గల దక్షిణావర్తంబునఁ గృతస్నానుండై మల్లికాకుండంబు
ను, ఘటికేశ్వరంబును, భ్రమరికాశ్రయంబును, గాలహ్రదంబును, దేవహ్ర
దంబును, సంధ్యామానంబును, జారుకేశ్వరంబును, నందిమండలంబును ము
న్నుగాఁ ద్రింశద్యోజనాయతంబును ద్రింశద్యోజనవిస్తీర్ణంబును నగుటం
జేసి బహుకోటితీర్థమయంబు నగు నారమాక్షమాధరంబుమీఁదికిం జని
కనకమయప్రాసాదంబు సొత్తెంచి- ౧౪౭

క. ఆర్జవమున నచ్చటఁ బూ,ర్వార్జిత మగు పుణ్యసముదయమునం గనియె
న్నిర్జరగణసంసేవితు,నర్జునకిరణాంకు మల్లికార్జునదేవున్. ౧౪౮

---

*శ్రీమహాజననంబున నొక్క-యగ్రహారంబు-మహాఘనగిరియొద్దఁ గొందఱుసభ్యులు. †జరపి చచ్చు
కంటె. ‡హృదయభంగాఖ్యన్ జగత్ఖ్యాతమై- §రంగదుత్తుంగలరంగన్-రంగన్నృత్యత్తరంగన్.

వ. కని సాష్టాంగం బెరంగి. ౧౪౯

క. గోపతివాహనునకు నల, కాపతిమిత్రునకుఁ ద్రిపురఖండనసమయా
రోపితగిరిచాపునకును, శ్రీపర్వతవిభున కార్తచింతామణికిన్. ౧౫౦

వ. అర్చన లిచ్చి తనఫాలంబునఁ గేలుదోయి గీలించి. ౧౫౧

సీ. పెద్దమేకముతోలు నిద్దంబుగాఁ గట్టి గాలిఁగ్రోలెడుసొమ్ము లీలఁ దాల్చి
చలికొండకూఁతుకై సామేన నిమ్మిడి చదలేఱు నెలయును జడలఁ జెరివి
యేనికమోముతో నెలుక నెక్కిన చిన్నిబొజ్జపాపఁడు నీదుపజ్జ నడువ
ముజ్జోడుమొగముల ముద్దులకొమరుండు పురిగలపులుఁగుపై నరుగుదేర
వెన్నుఁడునునలువయునుబత్త్వేలుపులును, గొలువ *గుబ్బలికొమ్ములగుజ్జునెక్కి
కలిమికొండకునే తెంచినిలిచితనుచు, వింటి ముక్కంటి నినుఁగనుఁగొంటిమంటి.

క. అనుచు ననేకవిధంబులఁ, దననేర్చినకొలఁది నతఁడు తప్పనిభక్తిన్
వినుతించి పాపముల పీడ్వాని మగిడెం జిత్తశుద్ధి గొనసాఁగంగన్. ౧౫౩

ఉ. ఆదెసనుండి సర్వజగదాశ్రయు వేదపురాణవేద్యుఁ బ్ర
హ్లాదమనోవిధేయు నసురాంతకు శ్రీనరసింహమూర్తిఁ గా
కోదరరాజతల్పుని నహోబలనాథునిఁ జూడ నేగి త
త్పాదసరోరుహంబులకు భక్తిఁ దగం బ్రణమిల్లి ధన్యుఁడై. ౧౫౪

చ. హరిహరసేవనాసుమతులైన జను ల్వెలసింప సంపదా
కరమగుసొంపుపెంపు గల కన్నడభూమికి నేగి దొక్క భూ
సురవరు నాశ్రయించి తగు సుస్థితి నక్కడనుండి యాస్థతో
సురగురునీతిశాస్త్రమును శుక్రునయక్రమముం బఠించుచున్. ౧౫౫

ఉ. అకడ నీతిశాస్త్రవిదుఁడై గురు పీడ్వాని యేగె వేడ్కతోఁ
గాకితమూలశక్తి గనిగా నొసరించిన పైఁడిచట్టునా†
నేకశిలాభిధానమున నెన్నిక కెక్కి ధరిత్రిలోన నే
పోకలఁ బోనియట్టి సిరిపుట్టినయింటికి నోరుగంటికిన్. ౧౫౬

క. పసిఁడియు రత్నము మున్నుగ, నిసుముక్రియం బెక్కుధనము లీనఁగ నిలకు
న్వసుమతియు రత్నగర్భయు, వసుధయు నను పేళ్లు నిక్కువము లానచటన్.

ఉ. చందనగంధులు న్విటులు జాణలు దానవినోదులుం బ్రభా
సుందరమూర్తులుం గవులు శూరులుఁ బెద్దలు నుల్లసిల్ల సం

*గద్దరికొమ్ముల- †పైఁడిపట్టునన్-

క్రందనవైభవాఢ్యుఁ డగు కాకతిభూపతి రాజ్యలక్ష్మిఁ బెం
పొందెడు నప్పురంబున మహోత్సవ లీలల నుండె నేర్పునన్. ౧౫౮

వ. అట్లు కొన్ని దినంబు లుండి తత్పురజనపరిచయంబున సకలకళాప్రవీణుండై
మగుడం గడంగి మహాతీర్థవిలోకనార్థియై యట చని దూరంబున. ౧౫౯

క. ఆతఁడు త్ర్యంబకశిఖరో,ద్ఘాతను విఖ్యాతఁ బరమపూతఁ ద్రిలోకీ
మాత మహాపాతకసం,ఘాతవిఘాతానుయాతఁ గనియెన్ గంగన్. ౧౬౦

క. ఆనదికి మ్రొక్కి ముఖ్య,స్నానం బొనరింప డిగ్గి చని యుదకం బా
లోనం దెకతెక నుడుకం,గా నద్భుతమైన మడుఁగుఁ గని వెరఁగందెన్.

క. పిట్టలు దివిఁ బాఱఁగ నా,కట్టావుల నెఱకె లెల్లఁ గమరిన నచటన్
మట్టుపడి కూలుఁ దొడిమల,పట్టూడినయట్టి మేడిపండులభంగిన్. ౧౬౨

గీ అట్లు ఘోరమైన యయ్యుష్ణతీర్థంబు, చేర వెఱచి శిశిరవారిలోనఁ
గలన జలక మాడి వెలి కేగి యట గుడి,లోన నున్నశివునిఁ గానఁబోయి.

వ. అద్దేవు నుచితోపచారంబుల నారాధించి యచట నొక రాత్రి గడపం గ
డంగి యుండె. ౧౬౪

క. ఆయెడ నాకాశంబున, నాయుష్ణాంబుప్రుల యావు లంటినఁ దప్తం
బై యపరాంబుధి మునుఁగం,బోయెనొకో యాతఁ డన నభోమణి గ్రుంకెన్.

మ చదలం జుక్కలు పిక్కటిల్లఁగఁ దమస్సందోహము ల్బ్బాబిభా
గదిగంతంబుల నిండ రేయి నిగుడంగా నుష్ణతీర్థంబులో
నుదకం బుబ్బఁగ గొబ్బున న్వెడలి సాంగోపాంగసంగీతులం*
జదురాం ద్రా నెనమంత్రు నచ్చి రట కానర్వేశ్వరుం గొల్వఁగన్. ౧౬౬

ఉ. మోహనదివ్యమూర్తు లగుముద్దియ లాశశివాళికి న్మహో
త్సాహముతోడ హేమజలజంబులఁ బూజ లొనర్చి నాట్యస
న్నాహము సేయుచో నొకతె నాదవిశోధన† చేయుచుండె నాఁ
గాహళ వట్టి గానగమకశ్రుతితానవిధాన మానఁగన్. ౧౬౭

గీ. గానభిక్షు వేఁడ హీనస్వరంబున, వదరుకాయ లంది వచ్చినట్టి
వీణియలకు లయలు విప్పిచెప్పెడు భంగి, నందు ముగురు వాడి రందముగను.

క.‡సాళాదిగీతములును సు,తాళము ధ్రువ గురువు లఘుయుతంబులుఁ దమలో
మేళనమునఁ జెడకుండఁగఁ, దాళము వాయించె నొకతె తద్గతికొలఁదిన్.

*సంగీతజ్ఞులై— †నాదవినోదము— ‡సాళాదిగీత—

గీ. కలరవంబు లమర గమకంబుతోఁ బేర్చు, రాగమున మనంబు రంజిలంగఁ
బ్రియుఁడు వోలె నధరబింబంబు చుంబించు, వాసెగ్రోలువట్టె వనితయోర్తు.

గీ. మూర్ఛనైన బట్టి ముఖరునిఁ జేయుచు, ననినభంగి సతి మృదంగ మంది
కంకణములు తాళగతి మ్రోయ వాయించెఁ, *దొయ్యలులకు నెద్దిదుష్కరంబు.

చ. తతఘనమర్దళాదినినదంబులు నర్వదినాల్గు హస్తని
ర్గతులును దృగ్విలాసములుఁ గన్నులపండుగ గాఁగఁ దాళసం
గతులు చెలంగఁ బాదకటకంబులు మ్రోయఁగ నాట్యమాడె నొ
క్కతె తొలుకారుక్రొమ్మెఱుఁగు కైవడిఁ దద్రసభావపుష్టిగన్.† ౧౭౩

క. ఎలనాఁగలు మఱి తమలోఁ, బల నృత్తాంగములు వీడుపడ నాడుచుఁ గ్రొ
న్నెలతాల్పు వేల్పు నీక్రియఁ, గొలిచి మగిడి యేగునపుడు గుడిలో మూలన్.

శా. విస్మేరాకృతినున్న మంత్రితనయు న్వీక్షించి ప్రోయాంత్రు మం
దస్మేరానన లౌచు నీకు సుఖమందం గోరుకు ల్గల్గెనే
నస్మద్భూమికి రమ్మటంచుఁ జనఁగా నయ్యుష్ణతీక్ష్ణోష్మల
న్భస్మం బయ్యెద నంచు భీతి నతఁ డాప్రాంతంబున న్నిల్చినన్. ౧౭౪

క. పాతాళంబున కేగిన, యాతరుణుల దీప్తి భూతలాంతంబున ను
ద్యోతించు నొయనఁ దూర్పున, నాతతమగు కెంపుదోఁప నరుణుఁడు వొడిచెన్.

మ. దిననాథుం డుదయింపఁగా వెడలి భక్తిన్ గౌతమీతీరకా
ననము ల్దాఁటుచు నొక్కనాఁడు కడుఁ బుణ్యంబైన కాళేశ్వరం
బున కేతెంచి మహోపచారపరుఁడై ముక్తీశ్వరుం గొల్చి నె
మ్మన ముప్పొంగఁగ ధన్యుఁడై మగుడఁ దన్మార్గంబున న్వచ్చుచున్. ౧౭౬

క. హరిహరు లేకం బనియెడు, పురాణవచనంబు దృష్టముగ నొకచోటన్
నరసింహుండును రామేశ్వరుఁడును గలధర్మపురికి వచ్చెఁగడంకన్. ౧౭౭

చ. అట చని గంగలో జలకమాడుచుఁ గొందఱచే నెఱింగి మి
క్కుటముగ నింపుతో యముని కుండము దాఁటి కడంక బ్రహ్మకూఁ‡
కటియును ముట్టి వెల్వడి జగత్పతి యా నరసింహమూర్తి ముం
దటి కరుదెంచి మ్రొక్కి యుచితంబుగఁ బూజ యొనర్చి భక్తితోన్. ౧౭౮

*దొయ్యలులకు వేడ్కతొంగలింప. † ఈచంపకమాలకు, ప్రత్యంతరములో- గీ. కంకణములు తాళగతి చెలంగఁగఁ బాద, కటకములును మ్రోయ నటనచూపెఁ, దరుణి యొకతె క్రొత్తమెఱుపుకైవడి నిండి, రసము భావపుష్టిఁబొసఁగుచుండ. ‡ హాకటి యను వేల్పుగొల్చు-

ఉ. నర్మద తుంగభద్ర యమునానది జాహ్నవి కృష్ణ గౌతమిం
గర్మము వాయ నెన్ని జలకంబులు దీర్చితినో దయామతీ
ధర్మము లెన్ని చేసితినొ దానము లెన్ని యొనర్చినాఁడనో
ధర్మపురీనృసింహ నిజదైవమవౌ విభు నిన్నుఁ జూచితిన్. ౧౭౯

వ. అనుచుఁ బునఃపునఃప్రణతుండై వెడలి తదాసన్నం బగు దేవాలయంబున
కుం జనుచు నద్దేవు నుద్దేశించి. ౧౮౦

ఉ. శాశ్వత మాకృపారసముచాఁపన ముందఱ గంగ వాఱఁగా
విశ్వజనీనవృత్తిఁ బృథివిం దగురూపున నిల్చి సంతతా
నశ్వరభుక్తిముక్తిసదనం బగు ధర్మపురీశుఁ డైన రా
మేశ్వరుఁ డెల్లకాలమును నీవుత మాకు నభీష్టసంపదల్. ౧౮౧

చ. అని గుడి సొచ్చి యీశ్వరున కర్చన లెల్ల నొనర్చి మ్రొక్కి యిం
పున మగుడం గడంగి భువిఁ బుణ్యపదంబులు చూచుచుం గ్రమం
బున నొకయేఁడు పుచ్చి తలఁపు లనుకూడిన నిర్వికారుఁడై
జనకునిఁ జూడవచ్చె నయశాస్త్రవిశారదుఁ డయ్యవంతికిన్. ౧౮౨

సీ. వచ్చితండ్రికిగౌరవముదోఁపమ్రొక్కుచుఁ బ్రియవాక్యములఁగడునయముసూప
బుద్ధిసింధువుఁ దనపుత్త్రుఁ గౌఁగిటఁ జేర్చి న న్నుద్ధరించితే యన్నయనుచు
సంతస మందుచు జననాథు దర్శింపఁ జని వాఁడు పోయి వచ్చిన తెఱంగు
చెప్పి మ్రొక్కించిన క్షితిపాలకుండును మోదంబుతో వాని నాదరించి
రాజనీతులుమంత్రికార్యక్రమంబు, లడుగుచును గొంతతడవున కట విదేశ
మేగిచోద్యంబులచ్చటనేమిగంటి, చెప్పుమనవుడు గ్రహిలుండు చెప్పెనదియు.

గీ. కడిమి నంధ్రభూమి గౌతమిలో జల, ముడుకు మండ నుండు నొక్కమడువు
లోననుండిరాత్రిలోలాక్షు *లెనమండ్రు, వెడలివత్తురచటిమృడునిగొలువ.

క. వచ్చి తమయాటపాటల, నచ్చంద్రాభరణుఁ గొలిచి యరుగుచు నను వా
రచ్చటికిఁ బిలువ నుదకపుఁ, జిచ్చు సొర న్వెఱచి పోక చిక్కితి గుడిలోన్.

చ. అనవుడు వేడ్క వానిఁ గనకాభరణాదుల నాదరించి పి
డ్డొని నృపుఁ డొక్కఁడు న్వెడలి కొన్నిదినంబుల కంధ్రభూమి కా
ననములు దాఁటి పాపహిమనాశనసార్థము నుష్ణతీర్థముం
గని వెఱఁగంది పొంత నుదకంబులఁ గ్రుంకి శివార్చనామతిన్. ౧౮౫

* మీనాక్షు.

క. ఆగుడికిం జని హరు నను,రాగంబునఁ గొలుచు నంత రవిగ్రుంకె ననూ
ద్వేగంబునఁ జీఁకటి ది,గ్భాగంబుల నిండె మేఘపటలము భంగిన్. ౧౮౭

క. గుడగుడ నుడికెడి యుదకము, మిడిపడ గర్జితములట్లు మ్రోయఁగ దెసల
న్వెడఁ గడర మెఱుపుఁదీవల, వడువున నప్పుడువు వెడలి వచ్చిరి పడఁతుల్.

గీ. అట్లు వచ్చి పంచమాదిస్వరంబుల, శ్రుతుల లయలఁ దాళగతుల యతుల
గానగేయగీతగాంధర్వభేదంబు, లలవరించి పాడి యాడునపుడు. ౧౮౯

క. నరలోకము నహిలోకము, సురలోకముఁ జూచినాఁడఁ జూచినసతు లె
వ్వరుఁ గారు వీర లని భూ,వరుఁ డచ్చెరువంది యుత్సవముతో నుండెన్.

క. ఆలోన నాటపాటలు, సాలించి యొకింత మగిడి జనపతిఁ గని నీ
వాలోకమునకు రమ్మని, లోలాక్షులు పిలిచి మఱుఁగులోనికిఁ జనినన్.

క. కడుఁదెంపరియై భూవరుఁ,డుడికెడు వెడమడుఁగునడుమనుఱికెడు మును గ్రాఁ
గెడునూనియకొప్పెరలోఁ, బడి వెడలినవాఁడు నీళ్ళఁ*బడు టచ్చెరువే.

క. ఉఱికి తదభ్యంతరమున, నెఱమంటలు దాఁటి వెనుక నేతేరఁగ న
త్తెఱఁగెఱిఁగినిలిచిప్రియమునఁ, దెఱవలు చెయివట్టిభూపతిందోడ్కొనుచున్.

గీ. రజతసౌధములును రత్నగేహంబులుఁ, గనకమండపములుఁ గలుగుపురము
సొచ్చి వైభవములు సూపుచు మౌక్తికా,సనముమీఁద నతని నునిచి రంత.

క. కనకకలశోదకంబుల, జనపతిచరణములు తొడసి సత్కారము లిం
పునఁ జేసి సఖులు లోచన,వనజంబుల దీపముల నివాళింపంగన్. ౧౯౫

వ. అందు నొకసఖీశిరోమణి నృపశిఖామణికి నయ్యైనమంత్రను జూపుచు.

సీ. అవనీంద్ర యష్టమహాసిద్ధు లీరామ లాఖ్యానగుణము లిం దమరి యుండు
నతిసూక్ష్మరూపమీయణిమచేఁ జేకుఱు మహిఁ బెద్దగాత్రమీమహిమనొదవు
†జలమున మీఁటను జులక నయ్యెడునట్టి లాఘవం బొనరు నీలఘిమచేత
బరువైనభావ మీగరిమచే నగపడు నీప్రాప్తిచే నగు నిష్టగతులు
నెనయుదలఁపులీప్రాకామ్యమునఫలించు, మనుపఁ జెఱుపనీయీశత్వమునసకల్గు
‡నమరవరులైన నీవశిత్వమునఁజిక్కి, మాఱుపల్కరుకైకొన్మమ్ముఁగూడ.

వ. ఈయష్టసిద్ధులకు మేము పరకాయప్రవేశాద్యుపసిద్ధులము. తత్పరిచారికా
సహస్రసహితంబుగా నీరాజ్యంబు గైకొని యందఱ నేలుకొమ్మనిన నతి
విస్మితుండై యతండు నయవినయంబుల నిట్లనియె. ౧౯౮

---

*దీనఁబడు టచ్చెరువే- †జలముల మునుఁగఁగఁ జులకగానయ్యెడు. ‡అమరవరు లాదు
రీవశిత్వమునఁ గాన, మాఱుపల్కక కైకొమ్మ మమ్ముఁగూడ.

క. మీరలు దేవత లన్యులఁ, గోరం దగ దేను దీర్ఘగుణమెఱుఁగఁగ నా
నీరఁబుల మునిఁగితి మీ, కారుణ్యవిలోకనంబు గలిగినఁ*జాలున్. ౧౯౯

క. అని మ్రొక్కి లేచి చనఁజూ, చిన నాతలఁ బెఱిఁగి యష్టసిద్ధులు నగుఁ గై
కొను మని యొనిమిదిరత్నము, లనిమిషసతు లిచ్చి వెడల ననిపిరి నృపతిన్.

మ. అకలంకుం డగు నమ్మహీవరవరుం డానందసంస్ఫూర్తిచే
వికసన్మానసుఁ డై ప్రసిద్ధవనము ల్వీక్షించుచు న్వింధ్యభూ
మికి గోదావరి దాఁటి కాఱడవిఁ బేర్మిం బోవుచో నొక్కవి
ప్రకుమారుం గనియె న్నిరంతరగళద్బాష్పాకులప్రేక్షణున్. ౨౦౧

చ. కని యిది యేల యేడ్చెదవు కానలఁ గ్రుమ్మర నేటికన్న నో
మనుజవరేణ్య నాజనని మజ్జనకుం గడు దూఱె దూఱిన
న్మనమునఁ గంది యాతఁ డభిమానముతో వనభూమి కేఁగె నా
తని నరయంగఁ ద్రిమ్మరుచు దవ్వుగ వచ్చితిఁ గాన నావుడున్. ౨౦౨

క. మాతకడనుండు పొమ్మిదె, నీతండ్రిం బాపువాఁడ నిజమని యతిదుః†
ఖాతురుని మగుడననిపి మ, హీతలపతి రత్నగుణము లెఱుఁగం దలఁచెన్.

గీ. ఇతనితండ్రి యున్నయెడకు నిప్పుడ యేగ, వలయు నతనిఁ బ్రోవవలయు ననుచు
రత్నసిద్ధి నంబరంబునఁ జ్వలనై, యర్ధమార్గి విక్రమార్కుఁ డేఁగె. ౨౦౪

క. అవ్విప్రుఁజేరి తెలియఁగ, నెవ్వఁడ వీవనుఁడు నాతఁ డిట్లనియె ధనం
బెవ్వింట లేక బ్రతుకుట, నెవ్వ యనుచు నింటితగులు నీఁగినవాఁడన్.

ఉ. కాశ్యపిలోఁ బ్రసిద్ధమగు కంచిని నుండుదు విష్ణుశర్ముఁడం
గశ్యపగోత్రజాతుఁడ వికారవిదూరమనస్కుఁడన్ జగ
ద్వశ్యకళావిశారదుఁడ దైవము చెయ్డి దరిద్రభావనా
కార్యము నొంది భార్య గడుఁ గష్టపుఁబల్కులు వల్క నోర్చితిన్. ౨౦౬

క. పడఁ గుక్కి లేదు నేలం, బడి పొరలఁగ ‡రొండులూఁడఁ బడితిని దల్ల డా
జడగట్టెఁ గట్టఁ గోకయుఁ, గుడువం గూడును నెఱుంగఁ గుందుట దక్కన్.

సీ. కుండలముందఱఁ§గూర్చుండి పడుచులు గంజికి నేడ్చుచు॥గదలలేరు
మోఁకాళ్ళఁ దల లిడి ముడిఁగి నిద్రింతు రేకాలంబునను మేనఁ గప్పులేక

---

*గలిగెం జాలున్. †యాయ్యుఁదోఁతరునిమగుడననిపి. ‡లొండులూడ,—కన్నులూడఁ బడవెంద్రుకలు—§గుంటలముందఱ- ॥గంజికేడ్చుచునదిగానలేరు.

యతిదరిద్రునకు నిల్లాలౌటకంటెను జచ్చుట గడుమేలు సతుల కెల్లఁ
బాపకర్మునిఁ జెట్టవట్టుట మొదలుగా నిడుమలేకాని యొం డెఱుఁగననుచు
మగువ తెగివల్క నవ్వగ మాన్పలేక
జీర్ణదేహుండ ధనము లార్జింపలేక
యూఁతకోలయుఁ దోడుగా నొయ్య వెడలి
దూర మరుదెంచి *యడవిలోఁ జేరినాఁడ. ౨౦౮

చ. అనవుడుఁ జింత నొంద కది యట్టిద యెమ్ములు బూదిపూఁత దు
న్నని పసరంబుఁ దోలు మసనంబుల యున్కియుఁ జూచి నిర్ధనుం
డని శివుఁ బాసి రత్ననిధి యైన సముద్రునిఁ గూడె గంగ భా
మినులు ధనంబులేనిపతి మెచ్చరు లేమియె కీడు గావునన్. ౨౦౯

క. ధన మొకటి యేల తలఁచిన, పను లన్నియు వీనిచేత ఫలియించుం గై
కొను మని మహిమలు చెప్పుచు, నెనిమిదిరత్నములు నతని కిచ్చెంగరుణన్.

శా. ఆవిప్రుండు మణిప్రభావమున దివ్యంబైనదేహంబు స
ద్భావంబున్ ధనలబ్ధియుం బడసి యుత్సాహంబుతోఁ గంచికిం
బోవం గోరి నభోగతిం జనియె, నాభూపాలుఁడున్ దానవి
ద్యావైచిత్రి నటించి వచ్చె నతిమోదం బైన యుజ్జేనికిన్. ౨౧౧

శా. తత్సామాన్యగుణంబు లిట్లొదవినన్ ధారాపురాధీశ నీ
యుత్సాహంబు ఫలించు నిట్టిగతి నీ వూహింపుమా నావుడు
న్మాత్సర్యంబున నెక్కఁజెల్ల దని యాత్మం జూచి భోజుండు వి
ద్వత్సంఘంబులు గొల్వఁగా మగిడె నాధాత్రీశు నగ్గించుచున్. ౨౧౨

శా. దుగ్ధాంభోనిధికన్యకారమణు నస్తోకప్రభామండల
స్నిగ్ధశ్యామలదివ్యదేహు నుచితశ్రీగోపవేషక్రియా
ముగ్ధస్త్రీహృదయాపహారిఁ గరుణాంభోరాశిఁ దేజఃకళా
దగ్ధానేకమహాసురున్ సురహితుం ద్రైలోక్యరక్షామణిన్. ౨౧౩

శా. గీర్వాణాచలరూపచాపశిఖరాంగీకారదీర్ఘోరుస
న్మౌర్వీభూతఫణీంద్రసంయుతమహానారాయణాస్త్రున్ జగ
ద్దుర్వారాకృతికాలకూటగిళనాస్తోకాసితగ్రీవు గం
ధర్వేంద్రార్చితపాదపీఠు నిజభక్తవ్రాతచింతామణిన్. ౨౧౪

* చావంగఁ గోరినాఁడ.

కాళీసమేతుఁడై కరినికరంబులఁ గంఠీరవము దాఁకు కరణి మెఱయ
సురనికరంబుపై నుఱికి ధే, యని యార్చి బ్రహ్మాదులెల్లను బరువులిడఁగఁ
దఱిమి నుగ్గాడి పోఁద్రోలి దర్పమణఁచి, జయము చేకొన్న సద్గురుస్వామివీవె
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచియేకామ్రలింగ.
క్షోణి శతాంగంబు సూర్యచంద్రులు కండ్లు నజుఁడు సారథి శ్రుతు లశ్వపంక్తి
మేరుశైలము మహామేటికోదండంబు యహిపతి నారి శ్రీహరి శరమ్ము
ప్రణవంబు మునికోల పాలసంద్రము పొది రౌప్యాద్రి పీఠంబు రాహుకేతు
వమరఁగా భజియించి యతిరౌద్రమూర్తి వైయరదంబుపై నెక్కి యసురవైరి
శరముచేతను క్షణములో శత్రులగలఁ, ద్రిపురదహనంబుఁ జేసిన దేవుఁడీవె—
అఱపదియమ్ములగుఱి కానిగర్వంబు మాయఁ జేసిన జగన్నాథుఁడీవె
జంటత్రాగుడునొంటిదంటరాకాసిని మంటఁగల్పిన శితికంఠుఁడీవె
సుడివాలుఁ గేలునఁ బిడిగొన్న జేజేకుఁ బరమమిత్రుండైన భర్గుఁడీవె
చట్టుగూఁతురును జేపట్టి లోకములెల్లఁ బట్టుగా నేలిన భవుఁడ వీవె
భక్తజనులను రక్షింప బ్రహ్మమీవె, యనుచు మదిలోన నిన్నెంతు ననుదినంబు-
మూఁడుపట్నముల నిర్మూలంబుగాఁ జేయు దామోదరాస్త్ర మేదారి జరిగె
నంధకాసురుశిర మవలీలఁ ద్రుంచిన ఘోరరౌద్రాస్త్ర మేగొందిజణఁగెఁ
దారకాసురుఁ బట్టి దర్పమణంచిన పాశుపతాస్త్ర మేబారిసురిగె
సింధురాసురుఁ గిట్టి చించి చెండాడిన ముమ్మొనవాలు నేమూల నణఁగె
శ్రీమహాదేవ యిప్పుడు చెండరాదొ, యశివతతులను భవదుగ్రవిశిఖములను
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచియేకామ్రలింగ.
వేషధారుఁడటంచు వెఱచుక యుందురా యెండలో నిల్పి సొమ్మియ్య మనక
గరళకంఠుం డని గడనగాఁ జూతురా హక్కుదా ర్వెంబడి నంటుకొనక
ఫాలనేత్రుఁ డటంచు భయపడి యుందురా పైకంబుఁ దెమ్మని బాధలిడక
నురగభూషణుఁ డని యూరకె యుందురా జీతంబు దెమ్మని జిద్దుపడక
సర్వకాలంబు గొల్చిన సంబళములు, కడచిపెట్టరు భక్తులు [illegible]
నీనామకీర్తన నిగమాంతసారంబు నీనామకీర్తన నిత్యసుఖము
నీనామకీర్తన నిర్గుణబ్రహ్మంబు నీనామకీర్తన నిత్యపదవి
నీనామకీర్తన నిత్యకల్పసమాధి నీనామకీర్తన నిత్యముక్తి
నీనామకీర్తన నిఖిలమంత్రంబులు నీనామకీర్తన నిత్యయోగ

మనుచునీనామమాత్మలోననుదినంబు, మననసేయుచున్నాఁడమఱపులేక
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.

శివశివా యని నిన్నుఁ జింతన సేయక ప్రారబ్ధ మేరీతిఁ బాసిపోవు
హరహరా యని నిన్ను నభినుతిసేయక కర్మంబు లేరీతిఁ గడఁదొలంగుఁ
బరమేశ్వరా యని భజన సేయక యున్న జననమరణము లేసరణివీడుఁ
బరమశివా యని పలుమాఱు దలఁపక సాయుజ్య మేరీతి సంఘటించు
ననుచు నెఱనమ్మి నిరతంబు నాత్మలోన, భక్తియుక్తుఁడనై చాలఁబ్రస్తుతింతు—

వేదశాస్త్రపురాణవిద్యలు నేరను జపతపోవ్రతనిష్ఠజాడ లెఱుఁగఁ
దీర్థయాత్రలు సల్పఁ దిరుగులాడఁగలేను నతిథిపూజ లొనర్ప నలవిలేదు
అష్టాంగయోగంబు లభ్యసింపఁగలేను నాత్మవిదుఁడ గాను నల్పమతిని
దీనజనావనదీక్షవహించిన దేవదేవోత్తమ తెలియవినుము
నాదువిజ్ఞాపనంబు నానందముగను, బరమపదమిమ్ము మఱియేమి భాగ్యమడుగ-

అదెరా కయీసరి యాలోచనలఁ జేసి కయితకట్టిప్పుడు గట్టినావు
కట్టితే నేమాయెఁ గానైననీయను నూరిలో నీవింక నుండవద్దు
వెఱ్ఱికూఁతలు కూసి వెఱపిఁచవచ్చేవు పద్యాలుమామీఁదఁ బాడవద్దు
కాటమరాజుల కగ్గమైనా సరి సిద్ధురాజులుగారి సుద్దులైనఁ
దానగించుక చెప్పితేతక్కువయినఁ, గాని యిరుసొళ్లు కొల్లనుగష్టలోభి, మద-

సురగరుడోరగనరకిన్నరులఁ ద్రోలి సాధుజనులమానసములు చెఱచి
యగ్రజు నదలించి యతనిపట్నము గొని యనుజన్ముఁ బడఁదన్ని యవలనడిచి
కడుఁ గ్రూరుఁడై మించి కైలాస మగిలించి ప్రమథగణంబులఁ బాఱఁద్రోలి
యింత చేసినఁ గాని యేమనఁజాలక యత్యంతకరుణచే నరసి ప్రోచి
భక్తియే ముఖ్యముగ నెంచి పంక్తిముఖునిఁ, బావనముగాను నేలినవరదుఁడీవె
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.

అఖిలదర్పోజ్జ్వలుం డగువాయుసూనుండు చిక్కుపడఁడె యింద్రజిత్తుచేత
విమధినీరం బెల్ల విప్రవరేణ్యుని పుడిసిటిలో నాఁగెఁ బొంక మణఁగి
యాచక్రవాళపర్యంత మేలెడిరాజు వీరబాహునిఁ గొల్చి వెతలఁ జెందె
సకలసురాసురసమితి నోర్చినవీరుఁ డాటఁ జెప్పుటకుఁ దా నాథ్యుఁడయ్యె
నీదుదయలేకయుండిననేర్పు లేల, నన్నిటికి నీకటాక్షంబెయతిశయంబు, మ-

భక్తరక్షకుఁ డని భజన చేసితిఁ గాని యింతనిర్దయుఁ డని యెఱుఁగ నైతి
శంకరుం డనుమను జాల నమ్మితిఁ గాని కఠినచిత్తుఁ డటంచుఁ గాననైతి
దీనావనుం డని తెలిసి మ్రొక్కితిఁ గాని విషగళుం డనుచును వెదకనైతి
నిందుశేఖరుఁ డని యిందుఁ జేరితిఁ గాని మదనారియనుమాటమఱచిపోతి
మంచిదా మొచునీవెన్నిమాయలైనఁ, జేసి తేమా యెవినుఁ బాయసిద్ధముగను-
దండంబు దండంబు దైవశిఖామణి దండంబు దండంబు ధవళగాత్ర
దండంబు దండంబు దండధరాంతక దండంబు దండంబు దహననేత్ర
దండంబు దండంబు దాసజనావన దండంబు దండంబు దానవారి
దండంబు దండంబు ధైర్యజితనగేంద్ర దండంబు దండంబు దర్పకారి
దండములునీకుఁగోటిమార్తాండతేజ, దండములఁ బాయు నేఁ జేయుతప్పులెల్ల-
శ్రీకంఠుఁ బూజించు చేతులు చేతులు దితిజారిఁ దలఁచిన దినము దినము
గంగాధరుని జూచు కన్నులు కన్నులు శివునకు మ్రొక్కెడి శిరము శిరము
విశ్వేశుకథ విను వీనులు వీనులు సితమూర్తి నుతియించు జిహ్వ జిహ్వ
పరమాత్ము వలగొను పదములు పదములు భూతేశ్వరుని మీఁది బుద్ధిబుద్ధి
యనుచు విబుధుల చేవినియనుదినంబు, సన్నుతించుచునున్నాఁడ సత్యమనుచు-
రాజశేఖర విను రజతాచలంబునఁ బార్వతీదేవియుఁ బ్రమథగణము
నమరేంద్రయమ వరుణాదిదేవతలును మునివర్గమును జాల ముదముతోడ
సేవింపఁగా రత్నసింహాసనమ్మున పేంచేసి యున్నట్టి వేడ్కఁజూడఁ
గోరియున్నాఁడను గొబ్బున దయచేయు మింకమీఁద జన్మ మే నెత్తఁజాల
రమ్మనుచుఁబిల్వనిటనీప్రరాకయున్న, నీకునీపాదములతోడు నిజముగాను,మ-
హారిహరాదులపూజ లభ్యంతరము లాయె గ్రామశక్తులు మహాఘనములాయె
సత్యశౌచంబుల జాడలు చెడిపోయె నన్యాయ మశుచియు సర్వమాయె
బ్రాహ్మణుచదువులు పసపసలైపోయె నన్యజాతులవిద్య లధికమాయె
వేదశాస్త్రపురాణవిధులెల్ల నుడివోయెఁ దామసోక్తులు మహోధట్టమాయె
మోసకులుచాలఁగలియుంను ముఖ్యులైరి, సజ్జనుల నెట్లు ప్రోచెదో సాంబమూర్తి-
కలకొద్ది నతిథికిఁ గరుణతో రమ్మని యుపచరించెడివాఁడ యుత్తముండు
మాపురా రేపురా మళ్లిపొమ్మని త్రిప్పి మఱియొసంగెడివాఁడు మధ్యముండు
కఠినోక్తులాడుచుఁ గళవళ మొందుచు నటుమీఁదనొసఁగువాఁడధముఁడండ్రు
లేనియాసలు చెప్పి లేదు పొమ్మనువాఁడు నధమాధముండందు రవనిలోన
ధర్మములయందునంతరాంతరము దెలిసి, దాన మొసఁగినపురుషుండు ధన్యుఁడౌను-

సురగరుడోరగనరకిన్నరులకైన నీమాయ మించఁగ నేర్పు లేదు
హరిసోమహిమగిరిసురభూజములకైన నీకీర్తి మించంగ నేర్పు లేదు
తపనకాలాంతకదహనులకైనను నీప్రతాపము మించ నేర్పు లేదు
శేషబృహస్పతిభాషాపతులకైన నీవిద్యలను మించ నేర్పు లేదు
గాన సర్వజ్ఞుఁ డనువభిధాన మనుదె? .... మదనమదభంగ - 38

కరటిచర్మమె నీకు ఘనముగాఁ దోఁచెనా పీతాంబరంబుపైఁ బ్రియము లేదా?
ఫణులకంకణములే భాగ్యమై తోఁచెనా బంగారుసొమ్ములు బాగు లేవా ?
యెముకలదండలే యెక్కువై తోఁచెనా రత్నహారంబుల రాజి లేదా ?
భూతిపూతయె నీకు భోగమై తోఁచెనా మంచిగంధముమీఁదమనసు లేదా?
యేమిచోద్యము నీచర్య లెంచఁదరమె, ఫణిపతికినైన భారతీపతికినైన, మ-

శ్రీమహాలక్ష్మి నీచెల్లెలై యుండఁగాఁ బులితోలు గప్పిన పుణ్యమేమి
యన్నపూర్ణయు నీకు నర్ధాంగియై యుండ విషము భక్షించిన వింత యేమి
సఖుఁడై కుబేరుండు సరసనె యుండఁగా భుజగభూషణుఁడైన పోఁడిమేమి
యింద్రుఁ డెప్పుడు నీకు హితవరై యుండఁగా భస్మధారుండైన భాగ్యమేమి
నీదులీలలు వర్ణింప నేర్పు గలదె, పద్మసంభవునకునైనఁ బరమపురుష, మ-

విప్రుండు విష్ణుండు వేదంబు నొకరాశి సకలశాస్త్రపురాణసమ్మతముగ
రాజును ఖడ్గంబు వాజియు నొకరాశి సకలశాస్త్రపురాణసమ్మతముగ
వీణయు రతియుఁ బూవిల్తుండు నొకరాశి సకలశాస్త్రపురాణసమ్మతముగ
గడు మూఢుఁడును మూర్ఖగార్ధభంబొకరాశి సకలశాస్త్రపురాణసమ్మతముగ
సుజనులాటనునొకరాశిసుకవులెల్లఁ, గుజనులాటనునొకరాశికుకవులెల్ల, మ-

అశనవసనముల నడుగునో యనుచును బలుకకున్నావేమొ పరమపురుష
గరళభక్షకుఁడవు గజచర్మధరుఁడవు భూతి దేహమునిండఁ బూసినావు
పెద్దకుమారుని పెండ్లిసేయఁగ లేవు భైరవునకుఁ గట్టుబట్ట లేదు
యీశ్వరుండై యుండి యింత లేమిడి యేమి నీమాయలన్నియు నీకుఁ దెలియు
నైనఁగానిమ్ముమఱి యేమియనుగ లేదు, నీదుపదభక్తి యేచాలునిశ్చయముగ
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.

శ్రీకాళహస్తి నాశ్రితులను రక్షింపఁ బవనలింగమనంగఁ బ్రబలితీవు
అమరఁ దేజోలింగ మన నరుణాద్రిని విబుధులు గొనియాడ వెలసితీవు
ఆత్మవిదులఁ బెంప నలచిదంబరమున నాకాశలింగమై యలరితీవు

జంబుకేశ్వరమున జగములఁ బోషింప నప్పులింగ మనంగ నమరితీవు
అధిప! దక్షిణకాశిని నతులితముగఁ, బృథివిలింగాభిధానుఁడై పుట్టితీవు,మ-
జలదంబు నిబిడమై చదలఁ బర్వఁగఁ జేసి పూర్వవాయువులు నింపొందఁ జేసి
గంభీరముగ మహాఘననినాదముతోడ మెఱపు లుత్తరమున మెఱయఁజేసి
యేఱులఁ జెఱువులు నేకార్ణవంబుగా భూమి నిండార సంపూర్ణముగను
గురియించు వర్షంబు గొబ్బున లేకున్న సకలసస్యాదుల సార మణఁగు
నీదుజడలందుజాహ్నవినిండియుండ, నెంతమాత్రమొ యీపనియిందుమౌళి,మ-
అర్ధనారీశ్వర హరిసుతయుతుఁడవై భారతరణమునఁ ధీరుఁ డగుచు
గురుభీష్మకృపకర్ణకురుయోధముఖ్యుల రథవాజిగజభటరాజిమీఁద
నర్జునాశుగములకన్న మున్నుగ మహాతీవ్రమై దిక్కులు తేజరిలఁగఁ
ప్రళయకాలానిలబాడబాగ్నులరీతి మండెడు నీదృష్టిమార్గణముల
విగతజీవులుగాఁ జేసి వేగముగను,విజయునకువిజయమొసంగినవీరుఁడీవె,మ-
పంచాక్షరీమంత్రపఠన భక్తిధ్యానధారణాదులకు సంధానకరణి
పంచాక్షరీమంత్రపఠన బ్రహ్మజ్ఞానవరులకునెల్ల సౌవర్ణకరణి
పంచాక్షరీమంత్రపఠన యోగానందసంపన్నులకును విశల్యకరణి
పంచాక్షరీమంత్రపఠన జీవన్ముక్తి సిద్ధాత్ములకును సంజీవకరణి
మంత్రరాజంబునిదియెముముక్ష్వాటికనుట, నక్షరాభ్యాసమేసాక్షియవనిలోన-
తన్నుఁదా నెఱిఁగెడి తత్త్వంబు తెలియక వేసగాండ్రయి విఱ్ఱవీఁగువారు
అద్వైతుల మటంచు నాశలు వీడక దేశాలవెంబడిఁ దిరుగువారు
తనగురువాక్యంబు తానమ్మఁ జాలక వేఱె దేశికులను వెదకువారు
మంత్రతంత్రంబుల మహిమలఁజూపుచు యోగులమంచును నుండువారు
ఆదిమధ్యాంతరహితుఁడవైననిన్నుఁ, దెలియనేరక భ్రాంతిచేఁ దిరుగువారు-
బ్రహ్మాండభాండంబు పటపటఁ బగులంగ నార్చుచుఁ గరటిదానవుఁడు కడఁగి
వాలవిక్షేపణోద్వేలవాతాహతిఁ జటులధరాధరసమితి పగుల
సంఘటించుచు మహాసంరంభుఁడై దేవసంఘంబు నదలింప సరభసముగ
నంబర మదరంగ నట్టహాసము చేసి యఖిలలోకంబులు హర్షమంద
నద్భుతపరాక్రమక్రీడ నసురవరుని,దునిమితివి నీప్రతాపమెంతనినుతింతు,మ-
సద్గురుపదభక్తిసంపన్నుఁ డగువాఁడు (నిర్వికల్పసమాధి) నిన్నుఁ గాంచు
నింద్రియముల రోసి యేషణత్రయిఁబాసినిస్సంగుఁడగువాఁడు నిన్నుఁగాంచు

*　　*　　*　　*　　*

వేదాంతసిద్ధాంతవిజ్ఞానపరిపూర్ణ నిత్యతపోనిధి నిన్నుఁగాంచు
నుపమ తెలియకయూరకే యుపవసించి,గాసిఁజెందినని న్నెట్లు గనఁగవచ్చు-
కారణాచార్యుల కరుణఁజెందినవాఁడు శ్రవణమనోధ్యాన సహితుఁడగును
శ్రవణసుఖధ్యాన సహితుఁడై తగువాఁడు నిర్వికల్పసమాధి నిల్వనేర్చు
నిర్వికల్పసమాధి నిలువనేర్చినవాఁడు నమనస్కభావంబునందుఁ బొందు
నమనస్కభావంబునందుఁబొందినవాఁడు నానందభరితుఁడై యమరియుండు
నట్టియానంద మేబ్రహ్మ మనుచుఁ దెలిసి,నిత్య(మోక్షంబె)యిదియనినిన్నుఁజెందు-
అబ్జసన్నిభగాత్ర యమరబృందస్తోత్ర పావకచారిత్ర ఫాలనేత్ర
కాళికాహృదయేశ కాశీపురనివేశ కలుషజాలవినాశ గగనకేశ
హాలాహలాహార యహిరాజకేయూర సద్భక్తమందార సమరధీర
సజ్జనపరిపాల సద్గుణగణలోల కరిచర్మవరచేల గానలోల
యనుచునుతియింతునిన్ను నేననుదినంబు, నన్నుదయఁజూడుమమ్మిత్రిఁగన్నతండ్రి-
పటుఘటితానేకబంధురఘంటికానినద మజాండంబు నిండి మ్రోయఁ
గనకరత్నప్రభాకలిత మై విలసిల్లు కంఠహారంబులు ఘనత మెఱయ
ఫాలతలంబునఁ భర్మనిర్మిత మైన సింహతలాటంబు చెలువుమీఱఁ
బదనూపురస్థిత పద్మరాగోజ్జ్వలప్రభలు దిక్తటములఁ బ్రజ్వరిల్ల
రజతగిరిఁగేరుతనుకాంతి రంజిలంగఁ, బరఁగు నీ వాహనము నేనుభజన సేతు-
పంచవింశతితత్త్వపద మెఱింగినవాఁడు చేతనాదులమాయఁ జిక్కువడునె?
యోగశాస్త్రానందయుతుఁడైనవిద్వాంసుఁడన్యశాస్త్రాపేక్ష నాసపడునె?
యాత్మతీర్థస్నాన మభిరుచి గల్గిన బాహ్యతీర్థంబుల బాధపడునె?
తన్నుఁ దా నెఱిఁగెడి తత్త్వజ్ఞుఁ డగుయోగి దేవాలయంబులఁదిరుగువడునె?
యెఱుక లేకున్న దీనియందేమిగలదు, యెఱుకగలిగినధన్యుఁడే యెక్కువంత్ర-
కైలాసనగము నీకాణాచి కాఁబోలు దీనులరక్షింప దిగువరావు
నీమశృంగారంబు నీయాటపాటలు నీపుత్రసంపద నీదుభటులు
ఎవరికి లేవని యెంచియున్నాఁడవు సమముగాఁ జూడవు సకలజనుల
నీయోగ మంతయు నీసతియైనట్టి కామాక్షిదేవిచే ఘనతమెఱసె
నసమనేత్రుఁడవనుమాటయర్థమయ్యె, భక్తుఁడనుగాననినుదూఱఁబల్కినాఁడ-
రాజయోగానందరసపరిపూర్ణుఁ డౌ పురుషుఁడే ధన్యుఁడు పుడమిలోన
నధిపునిరణమునం దచలుఁడై హతుఁడైనపురుషుఁడే ధన్యుఁడుపుడమిలోన

భాగ్యసంపూర్ణుఁడై (పరఁగ) దానమొసంగుపురుషుఁడేధన్యుఁడు పుడమిలోన
సత్యశౌచంబులు సద్గుణములు గల్గు పురుషుఁడే ధన్యుఁడు పుడమిలోన
నితరనరులనుధరలోన నెన్న నేల, నరులె వారలు ధాత్రి వానరులుగాని, మ-
సరసమంజుళపారిజాతాదిసుమముల సద్భక్తి నీపూజ సలుపవలయు
గోపాల శ్రీకృష్ణ గోవింద యనుచును బలుమాఱు హరిభక్తిఁ బలుకవలయు
సద్ధర్మ(జపతపస్సత్య)శౌచంబుల జాడలు వీడక సలుపవలయు
సాధుసజ్జనులకు సత్కారము లొనర్చి పలుసంగరహితుఁడై పరఁగవలయు
నిట్టిసద్గుణములు లేనిహీనమతులఁ, బురుషులందురెబుధులు కాపురుషులనక-
పటునటజ్వాలికాభయదపావకశిఖాచటులోగ్రతరతనుచ్ఛటలు వెలుఁగ
దళితకరోద్ధూతధరణీపరాగంబు కమలభవాండంబుఁ గ్రమ్ముకొనఁగ
వాలవిక్షేపణాభీలవాతాహతిఁ బుధవిమానముల్ వ్రీలితూలఁ
ప్రళయావసరమేఘపటలి మ్రోసినరీతిఁ బళపళధ్వనుల నంబరము పగులఁ
దనర నేతెంచుశార్దూలదనుజుఁగిట్టి, పట్టి యదరింప గెంటిన భవుఁడ వీవె.
అమరేంద్రయమవరుణాదిదేవత లెల్లఁ దపమున నేకదా ధన్యులైరి
గంధర్వకిన్నరగరుడోరగాదులు తపమున నేకదా ధన్యులైరి
కశ్యపగార్గేయకణ్వాదిమును లెల్లఁ దపముననే కదా ధన్యులైరి
బంధవిముక్తులై పరమయోగీంద్రులు తపముననే కదా ధన్యులైరి
పాపములు వాయుఁ దపమున భ్రాంతివీడుఁ
దపము లేకున్న మోక్షంబు తగులువడదు, మదనమద... ... 58
పులితోలు పావాలు పూసలపేరులు భూతిపూఁతయు కావిబొట్టు నుదుట
జపమాల పూసల జటజట జరపుచుఁ గన్నులుమూయుచుఁ దిన్నగాను
గొణగొణగొణుఁగుచు గుఱిఁ గనఁజాలక భేషజంబులచేతఁ బెద్ద లనుచు
మంత్రతంత్రంబుల మాయలు చేయుచు నశనార్థులగుచును నాశవిడక
తిరుగువారల కదియేల తెలియఁబడును, నీకటాక్షంబు లేకున్న నిత్యపదవి-
పరమశివా నీదుభక్తితపనకాంతి దురితాంధకారంబుఁ దొలఁగఁద్రోయుఁ
బురహర నీపాదపూజయన్ బడబాగ్ని సంసారజలనిధి శౌర్యమణఁచు
నాగభూషణ నీదునామస్మరణపవి యజ్ఞానకుధరంబు నణఁగఁజేయుఁ
గందర్పహర నీదుకరుణయే యనిలుఁడై పామరజలదంబుఁ బాయఁజేయు
ననుచు శ్రుత్యాదిగ్రంథము లాడుచుండు, నెంతవారలకైనను నిదియె నిజము-

అబ్జాక్షుఁ డనియెడు నభిధాన మతనికి నబ్జశేఖరుఁ డను నాఖ్య నీకు
ఫణిశయనుం డనుప్రఖ్యాతి యతనికి ఫణిభూషణుం డను ప్రతిభ నీకు
నగధరుం డనియెడు నామ మాతనికిని నగనివాసుం డనునడక నీకు
శ్రీధరుఁ డనియెడుసిద్ధాంత మతనికి శ్రీకంఠుఁ డనియెడు చెలిమి నీకు
హరియనెడిపేరు నతనికి హరుఁడనీవు, అంతరం బేమి యిరువురకరసిచూడ
మదనమదభంగ మహితశుభాకారతాంగ, కరధృతకురంగ కంచియేకామ్రలింగ.

ఎన్నిజన్మంబుల నెత్తితినో గదా యింకవిరాఁద జనన మేనెత్తఁజాల
నీసౌఖ్యములె చాలు నిందుకళాధర సన్నిధియున్నాఁడను నన్నుఁబ్రోవు
మెంత వేఁడినఁ గాని యేమని పలుకవు పంచిబాణయెను నాదు మనవివినుము
నీదయరావలె నిన్ను నేఁ గనవలె నీపాదముఁ దలంతు నిజముగాను
దనయుఁడగువాఁడదేమైనఁదప్పుచేయఁ, గాఁచిరక్షింపవలయునుగన్నతండ్రి-

శ్రీరామచంద్రుఁడు సీతామహాదేవి యనుజవిభీషణు లాంజనేయ
హరితనయాదిమహావీరవరులతో వనధితీరంబున విశ్రమించి
నినుఁ బ్రతిష్ఠ యొనర్చి నీపూజఁ గావించి రామలింగం బనునామ మొసఁగి
తనపురి కేతెంచి తల్లులఁ గనిమ్రొక్కి తమ్ము లండఱుఁ గొల్వఁ దనదురాజ్య
భారముపహించిబుధలోకభవ్యమైన, క్రతువులొనరించిత్రిభువనఖ్యాతిఁగాంచె-

అరయఁగా మున్నూటయఱువదివ్రతములు సత్యవ్రతముతోడ సమము గావు
దానంబు లెన్నైనఁ దలపోసి చూచిన నన్నదానముకన్న మిన్నగావు
మంత్రంబు లెన్నైన మదినెంచి చూచిన గాయత్రితోడుత గణనగావు
విద్య లెన్నైనను వివరించి చూచిన నధ్యాత్మ*

(రామాయణంబు)న రాజరాజును గొట్టి విక్రమార్కుఁడు మహావీరుఁ డయ్యె
భాగవతంబునఁ బాంచాలరాజుతోఁ గుంభకర్ణుఁడు పిడిగ్రుద్దులాడె
ననుచుఁ దెలియనిప్రౌఢోక్తులాడుచుండు, నెగ్గులేనట్టిమూర్ఖుఁడుసిగ్గులేక-

అఖిలవిద్యల కెల్ల నాధార మాటను సర్వజ్ఞుఁ డనుపేరు సంభవించె
రణరంగమున మహారౌద్రమూర్తివి గాన రుద్రాభిధానంబు రూఢియయ్యె
భక్తవాంఛితసుఖప్రదుఁ డౌటచేతను శంకరనామంబు సంభవించె
నైశ్వర్యముల కెల్ల నాకరం బగుటను నీశ్వరుం డనుచును నెన్నఁ గలిగె
సకలభూతమయుఁడవు శాశ్వతుఁడవు, నాదిమధ్యాంతరహితుఁడవభవుఁడీవె-

---

* ఒక పత్రము లేనందునఁ గొన్ని పద్యములు లోపించినవి.

ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీ రాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు, పిఠాపురము మహారాజావారు. పరిషద్యావజ్జీవాధ్యక్షులు.

కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు- ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

శ్రీ రాణీ వత్సవాయ వేంకట సుభద్రయ్యమ్మ జగపతిబహద్దరుగారు-తుని రాణిగారు.

కీ. శే. శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షులు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

వింజమూరి వెంకన్నపంతులుగారు ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు.

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయుఁడుగారు.

రావుసాహేబ్ డాక్టర్ వేమూరి రామకృష్ణారావుగారు ఎం. ఏ., ఎల్. టి. (Ph. D.
(కోశాధ్యక్షులు.)

శ్రీ త్రిపురాన వేంకటసూర్యప్రసాదరావు దొరగారు.

కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్రీమాన్ గొడవర్తి జగన్నాథస్వామిగారు, ఎం. ఏ., యల్. టి.

దర్భా వేంకటశివరామరాజుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్

అళక్కి వేంకట్రామయ్యగారు.

కేశవరపు కామరాజుగారు.

కోకా వేంకటసుబ్బారావు నాయుఁడుగారు.

ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు, శతావధాని.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.

పిళ్ళారిసెట్టి రంగబ్రహ్మారావునాయుఁడుగారు.

కాకినాడ-ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో

వెలకు దొరకు గ్రంథములు.

	గ్రంథము	రు		
1	విప్రనారాయణచరిత్రము- చదలువాడ మల్లయకవి	0	8	0
2	కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి ...	0	10	0
3	చంపూరామాయణము-ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి ...	1	0	0
4	నీతిసీసపద్యశతకము-తాళ్ళపాక పెదతిరుమలార్యుఁడు ...	0	2	0
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము-శ్రీమాన్ కపిస్థళం కృష్ణమాచార్యులుగారు ...	0	8	0
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టు సర్వశాస్త్రికవి ...	0	2	0
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు ...	0	3	0
8	యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము- జ. రామయ్యపంతులుగారు.	0	8	0
9	కావ్యాలంకారచూడామణి-విన్నకోట పెద్దయకవి ...	0	8	0
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పుల మల్లనకవి ...	1	0	0
11	అకారాద్యముద్రిత గ్రంథసూచిక ...	0	8	0
12	ప్రాకృతభాషోత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు ...	0	12	0
13	శివతత్త్వసారము-మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు ...	0	12	0
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్యపంతులుగారు ...	0	8	0
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి ...	0	12	0
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు ...	0	8	0
17	Dravidian Lexicography జయంతి రామయ్యపంతులుగారు ...	0	4	0
18	హ్రస్వరంగములు-కొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు ...	0	8	0
19	నారసింహపురాణము—ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు ...	1	0	0
20	మన్నారుదాస విలాసనాటకము—రంగాజమ్మ ...	0	8	0
21	జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్పనాయకుఁడు ...	0	12	0
22	కాళిందీకన్యాపరిణయము (రెండుభాగములు) అహోబలపతి ...	1	4	0
23	రెడ్డినాఁటి రెండుశాసనములు ...	0	4	0
24	ఆంధ్రధాతుమాల ...	0	12	0
25	శాసనపద్యమంజరి ...	0	12	0
26	శతకసముచ్చయము (ప్రథమభాగము) ...	0	12	0
27	పరిషత్పుస్తకభాండాగారము (ద్వితీయభాగము) ...	0	8	0
28	సూత్రాంధ్రవ్యాకరణములు—చిన్నయ్యసూరి ...	0	8	0
29	రసాభరణము—అనంతకవి ...	0	8	0
30	చాటుధారాచమత్కారసారః- (సంస్కృతము) ...	0	8	0
31	ఉత్తరరామచరిత్రము-జయంతి రామయ్యపంతులుగారు ...	1	0	0
32	షోడశకుమారచరిత్రము- వెన్నెలకంటి అన్నయ్య ...	0	8	0
32	ఆంధ్రశబ్దచింతామణి-బాలసరస్వతివ్యాఖ్యతో ...	0	8	0

Printed by N. Achutaramiah at the Cocanada Printing works, Cocanada

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము. ౨౧ { ఆంగీరసనామసంవత్సరము. మార్గశిరపుష్యమాసములు. } సంచిక ౪.

కాకినాడ:

కొత్తపల్లి సూర్యారావుచేఁ బరిషత్కార్యాలయమునఁ

బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు 3-౦-౦.

విడిసంచిక రు ౦-౮-౦.

1933.

విషయసూచిక.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౧.	ఆంగీరసనామసంవత్సరము. మార్గశిరపుష్యమాసములు.	సంచిక ౫.

కృష్ణదేవరాయలు—ఆముక్తమాల్యద.

ఊకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారు ఎం. ఏ, యల్. టి. రాజమహేంద్రము.

(వెనుకటిసంచిక తరువాయి)

గ్రంథనిర్మాణము గుఱించి వ్రాయునపుడు శిల్పమునుఁ గూర్చియు శైలినిఁ గూర్చియుఁ గొంచెముగాఁ జెప్పుటయైనది. ఇప్పు డీరెండువిషయములను సూక్ష్మముగఁ బరిశీలనఁజేసి వానియందలి గుణదోషములను సోదాహరణముగ నిరూపించెదను.

శిల్పము:—కథాశిల్పము రెండువిధములుగ భాగింపవచ్చును. (i) ఇతివృత్తకథనము (ii) వర్ణనము. ఇతివృత్తకథన మీగ్రంథమునఁ బూర్వోత్తరసందర్భశుద్ధిగను దీర్ఘవిలంబనములు లేకుండగను గొనసాగింపఁబడినది. వర్ణనము లట్లుగాక యతిదీర్ఘములుగను కథాపోషణమునకు సంబధింపకుండఁగను బ్రత్యేకముగ వర్ణనానైపుణ్యముకొఱకే చేయఁబడినవి. కావుననే యీరెంటికిని సమన్వయము కుదురలే దని వెనుక సూచించితిని. కథకు వర్ణనములు పరిపోషకములుగ నుండవలెను. వర్ణనలకు నితివృత్తకథన ముపయోగకరముగా నుండవలెను. ఈరెంటికిని నన్యోన్యమైత్రి లేనికారణమున నీకావ్యమందలి శిల్పముం గూర్చి వ్రాయునపు డీరెంటిని వేఱువేఱుగ నిరూపింపవలసినదే !

— ఇతివృత్తకథనము —

ఈకావ్యమందలి కథాకథనము మంచి ప్రౌఢముగను గడుసుఁదనము తోను, జక్కనినేర్పుతోను జేయఁబడినది. శ్రమ యావంతయైనను వ్యర్థ మగుట లేదు. కథాప్రణాళిక కడు జిగిబిగిగ, గాఢముగ, నవుహ్యూత మై కమ్మచ్చునుండి తీఁగసాగునట్లు నిబ్బరముగను సూటిగను నడచును. కథాకల్పనము దిట్టముగ దట్టించి నేసిన బట్టవలె నిబిడమై నీరంధ్రమై మనోజ్ఞముగ నున్నది. ఇతరకవులు సామాన్యముగ రసవృద్ధికొఱకుఁ జేర్చు ప్రాసంగికకల్పనలు, దృష్టాంతములు, సందర్భావశ్యవర్ణనలు మున్నగునవి యీకవి చాలవఱకుఁ గ్ర త్తిరించి కథాకథనమున కెక్కడ నంతరాయము గలుగకుండఁ జెప్ప నుద్యోగించెను. కథాసరణిలో రసపుష్టికొఱకుఁ బనికివచ్చెడు నితివృత్తములను మంచినేర్పుతో నేర్చి కూర్చికొని యచ్చటచ్చట పొందిక యైన యతుకులను బెట్టి బిగువైనయల్లికగాఁ గథాబంధనము నెఱవేర్చెను. ఇంతటిగాఢబంధనము శ్రీనాథునియందుఁ గానఁబోము. పెద్దన్న తిమ్మన్నలయందును సామాన్యముగా లేదు. దీనికి సరిచూడవలె నన్న పింగళి సూరన్న గ్రంథములకుఁ బోవలెను. ఇటువంటి జటిలమగు నితివృత్తబంధ మానిరుపమాన కవితాశిల్పియే కనఁబఱిచినాఁడు. కావున పింగళి సూరన్నకుఁ గృష్ణరాయలే కొంత మార్గదర్శి యయ్యె నని చెప్పవచ్చును. అయిన నీచక్రవర్తికవి కథాశిల్పమునకు నాకవిచక్రవర్తి కథాశిల్పమునకు నొకించుక తారతమ్య మున్నది. పింగళి సూరన్నకథాసంఘటనమునఁ గృష్ణరాయలదానికంటె నెక్కుడు రసము, గాంభీర్యము, వచోవిలాసము, జాణతనము, నిర్భరకౌతూహలనివృత్తి వెల్లివిరియుచున్నవి. ఉదాహరణములు.

(1) ప్రథమమున విష్ణుచిత్తునికథ నరయుఁడు:— వేసవికాలవర్ణన మైనతరువాత-

క. అప్పెను వేసవి విభవము, విప్పుగఁ దన్నగరనికటవృషగిరిహరికి౯
దెప్పతిరునాళ్లురా ముద, మొప్ప౯ బరదేశవిప్రుఁ డొక్కఁడు భక్తి౯.

అని ప్రారంభించి యూపిరిసలపని వేగమునఁ గథానివేదమునఁ బరుగులెత్తెను. ప్రతిపద్యమందును గంథాశములను నిర్వక్రక్రమమునఁ గ్ర త్తతముగ నొడువుచుఁ గథయం దంతరాయ మెంతయైనను గలుగనీయక యొకమెట్టు తరువాత రెండవమెట్టునకు వేవేగమె చేరుచువచ్చెను. ఇట్టియతిత్వరితగతిని విష్ణుచిత్తుని పాండ్యరాజ్యసభకుఁ గొంపోయి యచ్చటిపండితులను స్వల్పకాలములో స్వల్ప

శ్రమతో నోడింపించెను. ఇది యెంతయు నెంత రమణీయముగ నున్నదో చెప్ప నలవి కాదు! వాగతీతము! వర్ణనాతీతము! ఇట్టిరభసగతియే విష్ణుచిత్తుఁడు ప్రాసంగికముగఁ జెప్పిన ఖాండిక్యకేశిధ్వజసంవాదమునఁ గూడఁ గానంబడుచున్నది. దీనియందలి గమన వేగ మన్నిటికంటె నెక్కువ. విస్మయజనకము లగుదీర్ఘవర్ణనలతో విపులముగ వ్రాయ ననువగు నీచక్కనికథను కొద్దిపాటి స్థలములో నిమిడ్చి రసము తగ్గకుండ వలసినయంశముల నన్నిటిని యథావసరముగఁ బెంచి యతిమనోహరముగ రచించెను. ఈకవీశ్వరుని క్రోడీకరణశక్తియు, రసభావనిరూపణసామర్థ్యమును శ్రోతృహృల్లసనచాతుర్యమును సంపూర్ణముగఁ దెలుపుట కీకథానక మొక్కటియే చాలును. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందలి మనోజ్ఞమగు కథారచనమును నిరూపించెడు ముఖ్యోదాహరణములలో నిది యొకటి యని తప్పక చెప్పఁదగ్గది.

స్థాలీపులాకన్యాయముగ నీతునుకను దిలకింపుఁడు.

క. హరిణాజినోత్తరీయుఁడు, నిరాయుధుఁడు నగుచు నతని నెలవగునడవిన్
జొర గొట్టికాండ్రు డెక్కెముఁ, బరికించి యెఱింగి కలయఁబడి కూఁతలిడన్.

గీ. వలస బెదర నృపతి కలఁగక ప్రజవగ, లార్పఁ బనిచి కనుమలందు నిలువ
వేఱువేఱ యేర్చివిలుమందిఁ బనిచి తాఁ, దఱుకుపెండె మలుకవాఁడమ వెడలె.

క. నచ్చురిపుఁ జూపులనె చుఱు, వుచ్చుచుసిరిఁ గొనుటమగుడఁ బొడముటరుషము
చ్చిచ్చునను వెచ్చమరి వి,ద్యుచ్చలచాపజ్యఁ దూపు దొడుగుచుఁ బలికెన్.

మ. ధనధాన్యద్విరదాశ్వగోధనసమేతం బెల్ల సామ్రాజ్యమున్
గొనియుం జాలక తాటకేయఫలభుక్పాటాకృతిన్ జింకతో
లున నాచ్ఛన్నుఁడవై ప్రశాంతుగతి మాలోఁ జొచ్చి ప్రాణంబులన్
గొననే తెంచితె? దుర్మతీ! కెడపెద న్గ్రూరంపుభల్లంబునన్.

మహా. అనినం జేయెత్తి యోహో యలుగక విను కా నాతతాయిన్ బ్రమాదం
బున వైకల్యంబు యాగంబునకుఁ బొడమునే భూసురశ్రేణి వేఁడన్
నినునావేదించి పంపె న్నృప యతఁ డెఱుఁగు న్నిష్కృతి న్వేఁడు పోపో
మ్మనికోపమ్మైన రోషమ్మయిన విడువు మెన్నైనమే లింకనన్నన్.

ఈతీరునఁ బ్రతికథను సంక్షేపముగ నుడువుటయం దీకవికి నద్భుతశక్తి యున్నను మొత్తముమీఁద సర్వావయవసమన్వయమునమాత్ర మీశక్తి వెనుకఁబడి గ్రంథమును విరళబంధముగను నియమరహితముగను బెంపుచేసినది.

కథాశిల్పమున శిథిలబంధము గలుగుటకు హేతువులు-

(i) మూలకథ కిసుమంత యు సంబంధము లేని యుపాఖ్యానములను జేర్చి యనవసరముగ గ్రంథముం బెంచుట. (2) ఋత్వాదివర్ణనములలో మూల కథ మునింగిపోవునట్లు వానిని విపరీతముగం బెంచుట. (3) ఆవర్ణనలకు మూల కథకును దగినసంబంధములు కలుగంజేయకపోవుట. ఈమూండువిధముల క థాశిల్పము శిథిలబంధముగా నేర్పడినది.

(ii) వర్ణనలు:—వర్ణనలవిషయములోం గవి తనయావచ్ఛక్తిని విని యోగించి యనేకవిధములైన కల్పనలు చేయ నుద్దేశించుకొనెను. ప్రతిమహా ప్రబంధములోను నిర్ణీతములైన యష్టాదశవర్ణనములలోం గొన్నియైన నుండవ లెను గదా! పురశైలఋత్వాదివర్ణనలు ముఖ్యములు. ఈకవి ఋతువర్ణనలకు గ్రంథమందుం జాలభాగము వినియోగించెను. గ్రీష్మవర్షశరద్ధేమంతవసంతము లన్నియుం గ్రమమున వర్ణించి వర్షఋతువు ననుసరించి వేసరక రాజనీతి యను మఱియొకగొప్పవర్ణనము సుమా రెనుబదిపద్యములదానినిం జేర్చెను. జలక్రీ డావిరహాదివర్ణనలు విడుచుటకు వీలు లేదు గదా! ఈవర్ణన లన్నియు మొత్త మున కావ్యమందలి సగముభాగము నావరించినవి. కావ్యమం దున్నసుమారు 870 గద్యపద్యములలో నీవర్ణనములు 400 లకుం బైగా నున్నవి. ఈఋతువర్ణ నలు బహుశః, అప్పుడప్పుడు ప్రాస్తావికముగను యాదృచ్ఛికముగను గవి వ్రాసి నపద్యములగుత్తు లని నాయూహ. ఏలయన వానియం దొక సరియైనక్రమము లేదు. ముందు నుండి వెనుకకు, వెనుకనుండి ముందుకు నూంగులాడుచుండును. మహాచక్రవర్తిముఖమునరాజనీతి వినెడుభాగ్యము మన కిచ్చుటం గలిగిన దని సంతసింపవచ్చును, గాని, కథాశిల్పక్రమముం బట్టిచూచిన నీసుదీర్ఘమగు రా జనీతివర్ణన మెంతయుం గథాప్రణాళికకు నిరోధ మని చెప్పవలసియున్నది.

ఇంతియగాక యొండు రెం డనౌచిత్యంబులు గూడ దీనియందుం గా న్పించుచున్నవి. (i) విష్ణుచిత్తునికిం గాంచిన బ్రహ్మరథోత్సవపువర్ణనమున శ్రుతి పవిత్ర మగువేదగానము గాని, భగవద్భక్తిపూరితము లగుకీర్తనల రసావేశము గాని సూచించెడు వర్ణన లెక్కువ గా నుండిన సమయోచితముగ నుండును గ దా! అట్టివి లేక కేవలము శృంగారరసాతిశయస్ఫోరకము లగువేశ్యావర్ణనము లు నర్తకీనృత్యాభినయములు విటీవిటాభిసారికాపరస్పరసమ్మేళనములు, నిత్యా ది జఘన్యశృంగారరసప్రేరకము లగువిషయములనే ముఖ్యముగ వర్ణించుట యనౌచిత్య మని నాకుం దోంచుచున్నది.

(2) విష్ణుచిత్తునకు బాలిక యగు గోదాదేవి మొట్టమొదట దొరకిన యుద్యానవనమును వర్ణించుచు నందు స్త్రీపురుషు లుపరతియందలి గెల్పోటముల యానందము ననుభవించుచుందు రని విశేషముగ వర్ణించెను. ఆయుద్యానవనమందు నిత్యము జరుగు నుపరతిక్రియలకును గోదాదేవి జన్మకును నెట్టిసంబంధ మున్నదియో మనకుఁ దెలియరాదు. అట్టిగుప్తశృంగారక్రీడలవలన నాగోదాదేవి జనించినది? లేనియెడల నచ్చటి వీరాయితవర్ణనముయొక్క స్వారస్యమేమి? అయోనిజయుఁ బవిత్రమైనదియు నగుబాలిక- గోదాదేవిని నింద్రియనిగ్రహమూర్తి యగు విష్ణుచిత్తుఁ డాలోకనముచేయుసమయమున స్వచ్ఛమైనదియు, నిర్లోలమైనదియు,నిర్వికారమైనదియు నగుప్రకృత్యాదివర్ణనమును గల్పించిన నెంతయోగ్యముగ నుండునో యాలోచింపుఁడు?

ఇట్టి యనౌచిత్యము లచ్చటచ్చట లేశమాత్రములుగఁ గాన్పించుచున్నవి. భక్తాగ్రేసరుఁ డగువిష్ణుచిత్తుఁడు తనదుహిత నన్యాయముగ శ్రీరంగనాథస్వామి లోనగైచుకొనె నని యబ్రహ్మణ్య మార్చుచుఁ బరుగులిడుట విరస మగువిషయము. ఈదృశంబు లగునెరసులు, మధురసప్రవాహములో మక్షికములపగిది నిక్కావ్యమహాసుధలో నెచ్చటెచ్చటనో సూక్ష్మదృష్టికి గోచరించినను, రసమాధుర్యముఁ గ్రోలువారి కెంతమాత్రము బాధకములు గావు.

శైలి:—ఈకావ్యమందలి శిల్పమందు వలెనె శైలియందును ద్విధావృత్తి కాన్పించుచున్నది. కథాసరళియందు శైలివేఱు. వర్ణనభాగములందు శైలి వేఱు. మహాకవి తిక్కన చెప్పినట్లు "అలఁతియలఁతితునియలు సంధించిన కాహళి వలె" కథాసరళియందలిశైలి చిన్నచిన్నమాటలతోఁ జక్కగను జిక్కగను గ్రుచ్చబడి జిగిబిగిగ సోగస తీఁగవలె సాగుచున్నది. పదములయందలి పటుత్వము రచనయందు రాగముఁ జూడఁదగును. రాగముకంటెఁ బటుత్వమే హెచ్చు. మచ్చునకైనను వ్యర్థపదములును పాదపూరణపదములును గానరావు. ధారాళ మగుప్రాసంగికశైలిని వ్రాయుట యీచక్రవర్తికవితోఁ బ్రారంభింపఁబడినట్లు నే నూహించుచున్నాను. ఈతని ననుకరించి యతిశయించినవాఁడు పింగళి సూరన్న యని నామదికిఁ దోఁచుచున్నది. కథాకథనభాగము లెంతయు మనోహరముగా నున్నను వానియందు బాహుళ్యముగా మృదుత్వము మాధుర్యమును గాన్పింపవు. ఈచక్రవర్తికి నేలకో సంగీతజ్ఞానము సున్న. ఎచ్చటెచ్చటనో క్వాచితముగఁ దప్పఁ దఱచుగ నీతనిపద్యములు శ్రుతికటువులుగాను

గఱగఱలాడుచున్నట్లు నున్నవి. కందిరి నూనె యెఱుఁగని బండ్లు గులకరాళ్ల మీఁద నడచినట్టు లీపద్యములు సాఫుగాను స్నిగ్ధముగాను జదువఁబడవు. సమకాలికు లగుపెద్దన్న, తిమ్మన్న, మల్లన్న, ధూర్జటి మొదలగు కవివరులకృతులు స్వీకరించెడుభాగ్య మీయనకుఁ గలిగినను వారివలె శ్రావ్యముగఁ గబ్బము చెప్పెడుయోగ్యత కలుగలేదు. ఈకవిని రాబర్టుబ్రౌనింగుతోఁ బోల్పవచ్చును. ఆయాంగ్లేయకవీశ్వరునివలె నీకవియు నర్థగాంభీర్యమునకుఁ గాను శబ్దప్రౌఢిమకుఁ బేరొందియుఁ గవిత్వరీతియందు లాలిత్యము లేక శ్రుతికటువగుపదగుంఫనము చేయుచువచ్చెను. ద్రుతస్వరములు, స్నిగ్ధద్విత్వాక్షరములు, సరళసంధులు, నిత్యాదులగుపదసంధానసామ్యరీతులను లక్ష్యముచేయక విడిచిపెట్టెను. ఉదాహరణము:—

ఉ. అంబరవాసు లగ్నిఁ గ్రియమై ద్యుమణిస్ఫటికోపలంబునం
దుం బడయన్ శరజ్జలదతూలపరంపరఁ గొంతపై ఘటిం
పం బెలుచన్ జనించి మఱి మట్టున నిల్వక యాక్రమించెఁ గాఁ
కం బరితాపమూన ననఁ గాసె మొగుల్విరియెండ లత్తఱిన్.

మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారీప్రబంధమందలి శైలినిఁ గూర్చి వ్రాయుచు "దీనియందలి శైలి యోజోగుణభూయిష్ఠము. ఓజస్సనఁగా దీర్ఘసమాసములను గలిగియుండుట" అని చెప్పిరి. ఈప్రకారము శ్రీవారీగ్రంథమందలి శైలినిగుఱించి చేసిననిర్ణయము గొప్పపొరపా టని నాయభిప్రాయము. దీర్ఘసమాసములు కొన్ని వర్ణనభాగములలోఁ దక్కఁ దదితరస్థలములలోఁ గానరావు. ప్రాయికముగా నిచ్చటి శైలియందుఁ జిన్నచిన్నపదములను గూర్చుటయే కాన్పించుచున్నది. దిక్సూచికముగాఁ గొన్ని యుదాహరణములఁ జూడుఁడు.

ఉ. ఎన్నినుఁ గూర్తు నన్న వీను మేము దాల్చిన మాల్యమిచ్చిన
ప్పిన్నది రంగమందయిన పెండిలి సెప్పము మున్ను గొంటి మే
వన్ననదండ యొక్కమగవాఁ డిడ నేను దెలుంగురాయఁడన్
గన్నడరాయ యక్కొదవఁ గల్పు ప్రియాపరిభుక్తభాక్కథన్.

క. ఉన్నట్లు యుండఁ గా దరి, కిన్నరులను నావఁ జేర్చుక్రియ వెసఁ దాఁబో
కున్నట్లు యుండి కాలం, బున్నరులకు వయసుఁబుచ్చు మోసము పెచ్చున్.

ఇట్టిచక్కనిపద్యము లనేకములను జూడఁగలము. వర్ణనలలో సహితము తఱచు చిన్నచిన్నపదములను జక్కగాఁ గూర్చుటయే యున్నది. కాఁబట్టి దీర్ఘస

మాసములచే శైలి కాఠిన్యము వహించిన దని చెప్పుట పొరపాటనియే నా యభిప్రాయము. మఱి యింక నేకారణమున నీకావ్యమందలి శైలి క్లిష్ట మని యుఁ బాకము నారికేళపాక మనియుఁ బండితులచేఁ బరిష్కరింపఁబడినది? సమాసదైర్ఘ్యముచేఁ గాక పదకాఠిన్యముచే దీని క్లిష్టత యేర్పడిన దని చెప్పుట యెక్కుడయొప్పిద మని తెలుప సాహసించుచున్నాను. ఈమహాకవికిఁ గఠినము లగుమాఱుమూలపదములను నిఘంటువులనోటనుండి బైటకు లాగి తన గ్రంథమందు వాడుకొనుటయం దభిలాష యెక్కువ సామాన్యముగా నితరకవులు వాడుకచేయు శబ్దములకు బదులుగా నీకవి కఠినమైన నిగూఢపర్యాయపదములను వాడుకచేసెను. ఉదాహరణముగాఁ గొన్నిపదముల నీవ్యాసమునందే 'కృష్ణరాయని ప్రతిభావిజ్ఞానము'లను శీర్షికక్రిందఁ జూపఁబడెను. ఈవైచిత్ర్యము చాలచోట్ల కాన్పించుచున్నది. కావుననే యీకవి దీనినిఁ బ్రత్యేకముగా బుద్ధిపూర్వకముగా వాడినాఁ డని చెప్పవలసియున్నది. ఈవిషయము గుఱించి అక్కిరాజు ఉమాకాంతముగా రిచ్చిన యభిప్రాయముతో నే నేకీభవించుచున్నాను. "శ్రుతికటు పదములు, అస్థానస్థసమాసములు, ప్రసన్నపదము లున్నప్పటికి వాటిని వదలి ఆయర్థమునందే వాడిన యప్రయుక్తపదములు (నిఘంటువులలో మాత్ర ముండినవి, కవులు తఱచుగా వాడనివి, ప్రసన్నపదములు తెలిపే అర్థమునే తెలిపెడివి, అయిన మూలగొట్టుపదములు) ఇట్టి వన్నికావ్యములందు దోషము లని కావ్యప్రకాశ, సాహిత్యదర్పణ, విద్యానాథీయాదులను జదివి తెలిసికొనియుంటిని, అనేకకావ్యములు చదివితిని, పైనుదాహరించిన వన్ని దోషము లన్నమాట నాకు నిశ్చయబుద్ధి కలిగినది. కాని యీదోషములన్ని యుండుటవల్ల ఆముక్తమాల్యదకు దుర్జ్ఞానత్వ మనే యొక గొప్పతనము వచ్చినట్లును మూలగొట్టు నిఘంటుపదము లుండుట కావ్యమునకు గొప్పలక్షణమైనట్లున్ను శాస్త్రిగా రుపన్యసించిరి. (శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి గారు) కాని యామాటలయందు నాకుఁ బ్రమాణబుద్ధి కలుగలేదు." అక్కిరాజు ఉమాకాంతము:-(తెలుగుదేశవాఙ్మయపత్రిక 1921 నవంబరు సంచిక)

ఈవిమర్శన మంతయు నుత్తమకావ్యాదర్శముల నాధారముగఁ జేసికొనినదై యుండుట వలన స్వచ్ఛ మగుకవితారసమును గ్రోలువా రందఱు నంగీకరింపకతప్పదు. కావున నీగ్రంథమందు ముఖ్యముగా నాక్షేపింపఁదగినది భాషాకాఠిన్యము. ఈశబ్దకాఠిన్య మొకయుత్కృష్టలక్షణముగా, కేవలపండితులు

(శ్రీ. వే. వేంకటరాయశాస్త్రులువారి వంటివారు) తలంపవచ్చును. నిజముగా శ్రీశాస్త్రులువారీవిషయమునుగుఱించియే వారిపీఠికలోను పీఠికానుబంధము లోను జాలవఱకు శ్రమపడిరి. వారు చేసినకృషి యంతయు నాంధ్రలోకము నకు మహోపకారమే. అయిన నిటువంటి కావ్యములు శ్రీవారివంటి మహా పండితులు నమలి రసము గ్రహింపఁగలిగినవి గాని సామాన్యవిద్యావంతు లగు నస్మదాదులు గ్రహించి యాస్వాదింపఁగలిగినవి కావు. శ్రీశాస్త్రులువారు దీని ది పక్వపనసఫలపాక మని చెప్పిరి. అగుఁగాక పనసపండ్లలో బురదపనస య నికూడ నొకరకపు పనస యున్నది. దానియం దంతయుఁ బీఁచు. అచ్చటచ్చటఁ జిన్నచిన్నతొనలున్నను, ఆతొనలు నమలిన జిగురుముద్ద గొంతునఁ బట్టుకొని మనుష్యుని నుక్కిరి బిక్కిరిచేయును. అట్టిపనసపాకమే దీని దని చెప్పవచ్చును.

భాషాకాఠిన్య మిట్లుండ రసభావములవిషయ మెట్టిది? ఈకావ్యమం దలి భావములకు రెండురూపములున్నవి. రోమనదేవుఁ డగుజేనసునకు రెండు ముఖను లున్నవఁట. అటులే యీకవి భావప్రపంచము రెండుముఖములు ధ రించియున్నది. చక్కనిప్రకృతిస్వరూపము ముద్దులొలుకుచు, నిద్దంపుతళుకులు గులుకుచు, సహజసౌందర్యరసముఁ జిలుకుచు వఱలుచున్నది.

రెండవప్రపంచము:—మానవసృష్టి నతిక్రమించి యతటప్రవాహ ములఁ బోలు నూహాతరంగిణుల నోలలాడి యెక్కొక్కచో లోకోత్తరమనోజ్ఞ రూపములు దాలిచియుఁ బలుతావుల వికృతాకారము లగపఱచియు భావనా శక్తి యతిశయావేశమునఁ జిందులు త్రొక్కుచున్నది. ఈరెండు ప్రపంచములను సర్వస్వతంత్రుఁడగు నధికారివలెఁ దనకరతలాధీనముచేసికొనెను. ప్రకృతిలక్ష్మినిఁ జిత్రించెడునేర్పసమానము! దాని నతిక్రమించెడు నాతురతయు నప్రతిమాన మే! యథావద్వస్తువర్ణనములు చూచిన నీచక్రవర్తిదృష్టిపథమునఁ బడనివిష యము లేవియైన నీచరాచరప్రపంచమున నున్నవా? యని సంశయింపవల సివచ్చును! లోకానుభవ మతిక్రమించి యుత్ప్రేక్షించునప్పు డీచక్రవర్తి కల్ప నాశక్తి యున్మత్తావస్థనుబొందిన దేమో యని సంశయింపవచ్చును.

ఈయుభయమార్గములను విశదీకరించుపద్యములను బుంఖానుపుంఖము లుగఁ జూపవచ్చును. దిఙ్మాత్రముగ నీక్రిందిపద్యముల వీక్షింపుఁడు.

i చక్కనిస్వభావోక్తి:—

చ. తడి తలడిగ్గి ముంప జడతం దుదతెప్పలఁ గన్నువీడి, పు
లొప్పెడుచుచు నీరు ముంగఱుల పోలిక ముక్కునఁ గూడ నోటిఁ గొం

తొడియుచు గూటికట్ల సగ మొత్తుచు ఱెక్కలుదుర్పు మున్నుగా
వడకుటెగాక చేష్టుడిగి పక్షము పక్షులు జానువుల్ చొరన్.

ii మనోహరమగు నుత్ప్రేక్ష:—

మ. తలఁ బక్షచ్ఛటఁ గ్రుక్కి బాతువులు కేదారంపుఁగుల్యాంతర
స్థలి నిద్రింపఁగఁ జూచి యారెకు లుషస్స్నాతప్రయాతద్విజా
వళిపిండీకృతశాటు లన్నభిఁ దదాహాసంబుఁ జేర్పంగ రే
వుల డిగ్గ న్వెసఁ బాఱ వానిఁ గని నవ్వ న్శాలిగోప్యౌఘముల్.

iii తలచించుకొన్న యుత్ప్రేక్ష:—

చ. జలధర ముప్పుతోఁ బులు సొసంగు రసం బని యప్పయోధి నిం
పొలయఁగఁ గ్రోలి పై దధిపయోధియుఁ గ్రోలఁగఁ బ్రాఁచిడాట చే
న్బులుసుఁ గఱ్ఱిఁ గ్రాయ నవెపో వడగండ్లన రాలెఁ గానినాఁ
డిలఁ బడు వానిఁ దిన్నయపుడే చలిఁ బండ్లు వడంగనేఁటికిన్.

శైలి యందలి మఱియొకవిశేషము:—ఆంధ్రకవులలో శ్రీనాథుఁడే మొట్టమొదటఁ దనకావ్యములో దేశకాలవర్ణనలయందుఁ గొంతప్రత్యేకతయు యథార్థస్థితియు, నైజప్రకృతిరూపమును Lccal colour and individuality యిచ్చినాఁడు. తన కాశీఖండములో వారణాసీపురవర్ణనమున యథార్థ మగు స్థలజ్ఞానము కాన్పించుచున్నది భీమేశ్వరపురాణమున దక్షారామపురీవర్ణనము గూడ నట్లే యున్నది ఆపురమును బరిసరగ్రామములను బ్రత్యక్షముగాఁ జూచి యచ్చటి చెట్లు చేనులు పంటలు మున్నగునవి యున్నవి యున్నట్లు వర్ణించి వానిప్రతిబింబము తీసినాఁడు. హరవిలాసమున నున్నకాంచీపురవర్ణన మూపట్టనమునకుఁ గేవలము ఛాయాపటము తీసినయట్లున్నది. కాలపరిస్థితులవిషయమునఁ గూడ నిట్టిస్వాభావికవర్ణనలే యలరారుచున్నవి. ఈప్రకారముగానే "ఆముక్తమాల్యద" లోఁ గూడ దేశకాలపరిస్థితివర్ణనలలోఁ గవి తాను స్వయముగాఁ గని వినిన యంతయును వర్ణించినాఁడు. శ్రీవిల్లిపుత్తూరువర్ణనమునఁ బ్రత్యేకముగా నాస్థలానుభవము మిక్కిలి చక్కగాఁ జిత్రింపఁబడినట్లు కాన్పించుచున్నది. అట్లె పాండ్యదేశపు రాజసభవర్ణనమును, ఇంకసమకాలికదేశకాలపరిమాణవ్యవస్థలను యథాస్థితముగా ననేకస్థలములఁ బొందుపఱిచినాఁడు. మచ్చునకై యీపద్యమును జూడుఁడు.

చ. రయమున వృష్టికై యొదిఁగి రచ్చలపై విడియింతు రుగ్రతన్
హయపతిమీఁద దంతిపతి నాతనిపై నృపతిం గజాదిని

ర్ణయముల మొత్తులాడుదురు మబ్బొకయించుక విప్ప విచ్చుమొ
గ్గయి మఱి పాఱిపోదురు సమస్తదిశాగతులైన యధ్వగుల్.

దీనియందుఁ దనకాలమున జరుగుచున్న ఘోరసమరములవిషయ మెంత హాస్యగుంభితముగ వర్ణించెనో చూడుఁడు ! నృపతి యగుతానును హయపతి యగుబహమనీసుల్తానును గజపతియగు కటకరాజును హోరాహోరిగఁ బోరుచుండిరి గదా ! ఈవిషయమును వర్షాకాలవర్ణనలో నిమిడ్చెను!

ఇట్లు సమకాలికవిషయములను దమకావ్యములలోఁ జొప్పించుపద్ధతి కృష్ణదేవరాయలతోఁ బ్రారంభించినను పెద్దన్న, తిమ్మన్న, మున్నగువారియం దంత కాన్పింపదు. ఈవిషయమునఁ బింగళి సూరన్న రాయల నెక్కువగ ననుకరించెను. భావప్రపంచమున నింత సర్వస్వతంత్రుఁడుగా విహరించిన మహాకవి రసనిరూపణమున నొకింత కుంటుపడి యుండుట యాశ్చర్యజనకము గదా. తనయాస్థానకవు లగుపెద్దనాదులతో దీటుకొనఁదగు ప్రతిభాగౌరవములు గలిగియు, సర్వజ్ఞబిరుదమునకు నాచనసోమునితో సమానముగాఁ బోటీవహింపఁగల బుద్ధిశాలియు నై యీకవివతంసుఁడు రసవికసనవిషయమున, ముఖ్యముగా శృంగారరసవర్ణనవిషయమున నామేటికవులతోఁ దులఁదూఁగలేకపోయె నని చెప్పవలసినందుకుఁ జింతిల్లుచున్నాను. ఇతనిశాంతరసవర్ణనము మనోహరముగ నుండి మనహృదయములయందు భక్తి నావిర్భవింపఁజేయఁగలదు. విష్ణుచిత్తుని జీవితవర్ణన మంతయు శాంతరసయుతమే కదా ! "గృహసమ్మార్జనమో, జలాహరణమో, శృంగారపల్యంకికా వహనంబో" ఇత్యాదిపద్యముల నాభక్తిమూర్తి శాంతచిత్తత, యతిమృదులముగ నభివర్ణింపఁబడినది. మఱి వీర, రౌద్ర, భయానక, బీభత్సరసములు తత్తదనుగుణ స్థలముల నధికనైపుణ్యముతోఁ జిత్రించెను. మాలదాసరి యెదురుకొన్న బ్రహ్మరాక్షసుని వర్ణించిన భాగములు చదివిన శరీరము కంపించును. బుద్ధిచలించును.

"ఎలనీటిబోండలఁ బులఁబోలె మెదడెల్ల జుఱ్ఱివైచిన డొల్లుపుఱ్ఱెగములు.

ఇత్యాదిపద్యము లుదాహరణములు.

అయినను శృంగారరసవిషయములో మాత్ర మింత ధ్రువముగాఁ జెప్పలేము. ఆముక్తమాల్యదయు నామెచెలికత్తెలును శృంగారరసప్రసంగములు చేయునప్పుడు హృదయము రసానుకంపన మొందుటలేదు. ఆముక్తమాల్యద విరహోత్కంఠితయై కలవరించుచున్నను జెలికత్తెలు నిర్వికారముగ నూఱ

డింపుమాటలు పలుకుచున్నను, బాలకుని యుల్లంబున ననుకంపా లేశము కలుగుట లేదు. చిత్తరువున లిఖించిన దృశ్యముఁ జూచిన నెంతమాత్రము హృదయ స్పందనము కలుగునో యంతియ కాని తాదాత్మ్యరూప మగురసపారవశ్యము కలుగ లేదు. విరహిణి యైనవరూథినీపరిదేవనము విని, భవభూతి చెప్పినట్లు "అపిగ్రావారోదం త్యపి దళతి వజ్రస్య హృదయం" అన్నమాటలు యథార్థము లగుచున్నవి. రాతిగుండియు చెదరిపోవును. మఱి మానవునిహృదయము కరఁగిన దనిన నెంత ?

అసూయాపరవశ యైన సత్యభామాక్రందనము విని నెవ్వరిమనసు జాలిఁగొనదు ? అట్టివికారము లెవ్వియు నాముక్తమాల్యదయవస్థలు పుట్టింపఁ జాలకున్నవి. ఆముక్తమాల్యదవిరహావస్థను వర్ణించుచుఁ జెలికత్తెలు చెప్పినమాటలు వినుఁడు.

చ. ఎఱుఁగరుగా యొకద్భుతము నీచెలి దీర్ఘికఁ దీర్థమాడ నా
యఱుతఁ దగిల్చి పోవు దనహారము వోయిన నేనుబోవుదుఁ
మఱవక వెంటఁబోవ జలమగ్నత నౌనది సున్నమైనఁ దాఁ
గఱకఱిఁ బెట్టి సొమ్మసుగుఁ గాని నిజార్తి యెఱుంగ దేమియుఁ.

మ. అనినన్ స్రగ్విణి వక్త్రఁ దన్నుఁ జెలులారా నేలతాడోలఁ జి
క్కన నూపం దెగి వ్రాల దీనిచను ద్రేకం బేక్రియం దాల్తునా
యని పట్టం దినమధ్యమార్కరుచిశిద్యన్మంజులుల్ వోని వా
డినపాలిండ్లను బెండుబొమ్మగతి నుండె న్సూటిం జల్లనై !

ఈ రెండుపద్యములలోను రసజ్ఞానముకంటె రసాయనజ్ఞాన మెక్కువగాఁ గవి కనఁబఱిచినాఁడని చెప్పవలసియున్నది. విరహతాపముచే ముత్యము లుడికిపోయి జలక్రీడాసమయమున నీరు తగులగానే సున్నపుగుల్ల విడిపోయినట్లు విడి సున్నమైన దని చెప్పినాఁడు. ముత్యమును సున్నము నొకపదార్థమే యను రసాయనవిషయమును ఋజువు చేసినది గాని, యామె విరహాతిరేకమును మన మనస్సునకు స్ఫురింపఁజేయఁజాలదు. అట్లే యా రెండవపద్యమందలి విషయమును, ఆమెశరీరము విరహానలముచే మిక్కుటమైన వేఁడిమిఁ బొంది క్రీడాడోలికగా నున్న లేఁదీఁగను శోషించి త్రెంపి వేసినదఁట- (కాల్చివేసిన దని చెప్పిన మఱింత బాగుగా నుండునుగదా !!) ఇట్టి విపరీతభావములప్రోవులే యీ కవి యొక్క శృంగారరసవర్ణనలు ! ఉద్రేకమునుఁ దదుచితరసభరితశబ్దజాలముచే

సహజముగ వర్ణించుట యీకవి మెఱుంగఁడని నామదికిఁ దోఁచుచున్నది. పెద్దన్నకావ్యమందలి "ప్రాంచద్భూషణబాహుమూలరుచితో" అనియు, తిమ్మనకావ్యమందలి, "ఇందునిభాస్య మైత్రోడవు తేల ధరింపవు" అనియు నిట్టి రసార్ద్రపద్యములు చాలఁ దక్కువగ నీ గ్రంథమునఁ గాన్పించుచున్నవి. ఉద్రేకావస్థను స్వాభావికముగ వర్ణింపలేనిలోప మీకవియందు ముఖ్యముగఁ గాననగును. కాన నీతని కవిత్వమునందు భావోద్రేకముకంటె భావగాంభీర్యమును, రసవిజృంభణముకంటె బుద్ధిప్రకాశము నెక్కువగాఁ గాన్పించుచున్నవి.

అలంకారములయందుఁ బ్రాయికముగా నర్థాలంకారములే యీకవి వాడియుండెను. ఉపమ, రూపకము, ఉత్ప్రేక్ష, స్వభావోక్తి, అతిశయోక్తి, యిత్యాద్యర్థాలంకారములలో నేదో యొకటి ప్రతిపద్యమునందును జూడనగును. ఉత్ప్రేక్ష లన్నిటికంటె నెక్కువగా నున్నవని యిదివఱలోనే చెప్పితిని. శబ్దాలంకారములు మిక్కిలి యరుదుగాఁ బ్రయోగింపఁబడినవి. అచ్చటచ్చట శ్లేష చక్కగఁ జమత్కారముగ వాడఁబడినది.

శా. అప్పాల్వారిధిచేతఁ బుచ్చికొని కార్శ్యంబైన మున్నొన్న య
య్యప్పుల్గాచనియు న్సవృద్ధికముగా నవార్ధికే తీర్పఁగా
నప్పుణ్యాతివిశుద్ధజీవుఁడు నిజాచ్ఛాంగంబులం దోఁచున
ట్లొప్పారె న్శశిబింబగర్భితములై ద్యోచారిశుభ్రాభ్రముల్.

అనుప్రాసములును యమకములును నెచ్చటను గాన్పింపవు. శబ్దార్భటి శబ్దాలంకారవికారముఁ బొందలేదు. కావున నీకవియు శైలివిషయములోఁ బెద్దనాదిమహాకవులదారినే పోయె నని నిర్ణయింపవచ్చును.

ఈకావ్యమందుఁ బద్యశైలికంటె గద్యశైలి నిరుపమానముగఁ దేజరిల్లుచున్నది యని నాయభిప్రాయము. వచనభాగములలోఁ బదలాలిత్యము, అర్థవైశద్యము, అన్వయసౌలభ్యము, మెండుగఁ జూపట్టుచున్నవి. కృష్ణరాయనిగద్యశైలియందు సామాన్యము లగు వాడుకపదములనే ముఖ్యముగాఁ గానవచ్చును. వాక్యములు నాతిదీర్ఘములు గాక కవియొక్క యభిప్రాయములను దేటతెల్లముగాఁ దెలుపుచున్నవి. నాచనసోమనాథుఁడు, శ్రీనాథుఁడు మున్నగువారి వక్ర ప్రౌఢదీర్ఘసమాసములను జేర్చి కాని యనుప్రాస యమకాది శబ్దాలంకారముల కొఱకుఁ బెనఁగులాడి గాని వచనశైలి యతికఠినము చేయఁబడ లేదు. పద్యశైలియందుకంటె నీవచనములయందు స్వరమాధుర్య

మెంతయో వీనులకు విం దొనరించుచున్నది. గద్యలందో లలితమృదులోక్తులు గూర్పఁగలిగిన గ్రంథకర్త పద్యములలోఁ గర్కశకాఠిన్యమునకుఁ బాల్పడుట యెంతయో విస్మయజనకముగ నున్నది. ఇందలి పద్యములు ధారాళముగాఁ బ్రవహింపలే దని యిదివఱలోఁ జెప్పఁబడినది. కాని వచనము లట్లుగాక శ్రుతిసంతుష్టిదాయకము లగురసస్నిగ్ధపదముల మధురగుంఫనమూలముగాఁ జదువం జదువ నానందము హెచ్చించుచుండును. ఈ యుదాహరణముఁ జూడుఁడు:—

“అని యిట్లు త్రపాభరంబును నుపాలంభదంభంబుగఁ జేయు పునఃపునస్స్మరణంబున నంతఃకరణరాగంబు తేటపడం జెలిమిబోటు లీబోటి కైటభారి యెడ నాటుకొన్న కన్నెకస్తూరి లజ్జావశంవద యై......నర్మగర్భంబుగా నిట్లనిరి”

ఇంత మనోహరముగానే యితరవచనములుగూడ రచింపఁబడినవి.

పాత్రపోషణము:— ఈకావ్యమందలి పాత్రపోషణము మనుచరిత్రాది సామాన్యకావ్యములవలె నుండదు. సామాన్యముగాఁ గావ్యములయందుఁ గథాపాత్ర లగుస్త్రీపురుషులు తమతమవ్యక్తులను బట్టియు, శక్తులను బట్టియు, యోగ్యతాయోగ్యతలను బట్టియుఁ దమ జీవితచర్యల నిర్ణయించుకొనెదరు, భగవంతుఁడు ప్రత్యేకముగను బ్రత్యక్షముగను, నిగ్రహానుగ్రహసంవిధానము సలుపుచుండుట గానిపింపదు. ప్రవరుఁడు తనసౌశీల్యముచేతను, ఇంద్రియనిగ్రహముచేతను వరూథినీసంపర్కమునుండి తప్పించుకొనియెను. వరూథిని తన యైంద్రియభోగేచ్ఛకు బానిసయై కుహనాప్రవరుని మాయలలోఁబడి తనశీలముఁ గోల్పోయెను. పారిజాతాపహరణమున భగవంతుఁ డగు శ్రీకృష్ణుఁడును సత్యభామయు నున్నగువారు సామాన్యస్త్రీపురుషులవలెనే సుఖదుఃఖములను యోగక్షేమములను గనఁబఱుచుటయు మానుషత్వనియమముల నతిక్రమింపక ప్రాపంచికభోగేచ్ఛాద్యనుభవములను వెలయించిరి. ఇట్లే తక్కినయనేకప్రబంధములందు స్త్రీపురుషపాత్రలు స్వయంవ్యక్తియు స్వయంశక్తియు స్వాతంత్ర్యమును గనఁబఱుపఁగలిగిరి.

ఆముక్తమాల్యదయం దట్లుగాక కథాపురుషుల ప్రవర్తనములు వేఱుగఁ జిత్రింపఁబడినవి. ఈకథయందు భగవంతుఁ డగు మహావిష్ణువే సర్వాధికారి; భగవంతుఁడు సర్వజ్ఞుఁడు, సర్వశక్తుఁడు, సర్వవ్యాపి యను నిర్వచన మీగ్రంథమందుఁ బూర్తిగ నెలకొల్పఁబడినయది. మహావిష్ణువు కార్యాకార్యప్రేరకశక్తిరూపమాత్రముగ నుండక ప్రత్యక్షముగ సాకారరూపము వహించి కథాపురు

షుల పరస్పర జీవితచర్యల నిర్ణయించుచు వచ్చెను ఇతర కావ్యములయందుఁ గథాపాత్త్రలస్థితిగతులు నాటకరంగము నందలి స్త్రీపురుషుల యన్యోన్య సంయోగవియోగములవలెఁ గాన్పించును. ఈకావ్యమందలి కథాపురుషులనడవడు లన్ననో తోలుబొమ్మలాటలోఁ బ్రదర్శింపఁబడు క్రియాకలాపము వలె గోచరించును. తోలుబొమ్మలాటలోఁ దెరపైన నాడుచున్న బొమ్మలన్నింటిని నాడించి పాడించెడుసర్వస్వతంత్త్రాధికారి వేఱుగ నుండును గదా? అట్లే యీ కావ్యమందును సర్వజ్ఞుఁడు ను సర్వశక్తుఁడు నగుమహావిష్ణువు ప్రత్యక్షముగాఁ గథాపురుషుల నందఱిని జ్యసాలభంజికలవలె సల్లాపప్రమోదముల నాడించుచున్నాఁడు. విష్ణుచిత్తుని మధురలో జరుగుచున్న పండితసభకు వెళ్లుమని మహావిష్ణు వానతీయఁగ నతను చదువెఱుఁగని యజ్ఞాని నని యనేకవిధములఁ జెప్పికొనినను మహావిష్ణువు తనరాణియగు నాదిలక్ష్మికిఁ దనయద్భుతఘటనాఘటన ప్రభావముఁ గనఁబఱుచుటకుఁగ నావిష్ణుచిత్తుని వెంటనే సభకుఁ బంపించి పరకాయప్రవేశముచేసినట్లు చదువెఱుఁగని తనకింకరునిచే మహావాదము చేయించి యాఱితేఱిన పరమతమహాపండితుల నవలీలగా గెల్పించి తనవిజయముఁ బ్రకటించుకొనెను.

"క్రియాసిద్ధిః సత్త్వే భవతి మహతాం నోపకరణే" అను వాక్యము సార్థకమైనది. కథానాయిక యగుగోదాదేవి కాజన్మతః మహావిష్ణుసంసేవనమే పరమావధిగా నుండెను. విష్ణుప్రాప్తి దక్క యామెకు వేఱు జీవనమే లేదు. అట్లే ఖాండిక్యకేశిధ్వజరాజన్యులు:- ఖాండిక్యునకుఁ గేశిధ్వజుఁడు రాజ్యము దిరిగి యిచ్చివేయుటకు నిచ్ఛగించి బతిమాలుకొనినను మోక్షప్రదాత యగు విష్ణునిసేవదక్క మఱి దేనిని నభిలషింప నని మొండిపట్టు పట్టి తనయమాత్యపరివారముల హితబోధనను సరకుచేయలేదు. కేశిధ్వజుఁడు తా గెలిచినరాజ్యము దనస్పర్థి యగు ఖాండిక్యునికొడుకున కొప్పగించి యపవర్గప్రదాత యగు శ్రీ మహావిష్ణుని పాదసేవఁ జేయ నాల్గొనెను!

యామునాచార్యుఁడు రాజ్యసుఖములలోఁ దగుల్కొని తనపూర్వులగు వైష్ణవభక్తాగ్రేసరుల సంప్రదాయములను విష్ణుసేవాప్రపత్తులను మొదలంట మఱచి శ్రీరంగనాథునిపాదములఁ జూచినమాత్త్రమునఁ గలలోనుండి మేల్కాంచినరీతినిఁ దనపూర్వవృత్తాంత మంతయుఁ దెలిసికొనెను. మాలదాసరి తాను ప్రభాతసమయంబునఁ బాడిన విష్ణుస్తోత్త్రమందలి చరమ గీతమాత్త్రమున బ్రహ్మ

రాక్షసుఁడు తనవికృతాకారమును విడి "ధూమపటలినుండి వెడలుశిఖివోలెఁ జూడఁజూడ వైష్ణవుఁడై నిలిచె సోమశర్మ" అని చెప్పినట్లు స్వచ్ఛ మగు వైష్ణవబ్రాహ్మణుం డయ్యె. ఇట్లెక్కడఁజూచినను వైష్ణవమహిమయె. స్త్రీపురుషులవ్యక్తిజీవితములు వేఱుగ నగపడవు. విష్ణుప్రభావము లేనిది యొకరిని మఱి యొకరు మార్చలేరు తీర్చలేరు. "సర్వం విష్ణుమయం జగత్" అన్నవిధివాక్య మీగ్రంథమం దామూలాగ్రముగ నిరూపింపఁబడినది. కావున నీగ్రంథమునకు 'విష్ణుచిత్తీయ' మనుటకు బదులుగా 'విష్ణుశక్తీయ' మని కాని 'విష్ణుభక్తీయ' మని కాని యనిన సార్థక మగు నని తోఁచుచున్నది.

కాఁబట్టి పాత్రపోషణమునం దీకవికిఁ దనప్రావీణ్యముఁ బ్రత్యేకముగ నీగ్రంథమునఁ జూపింపఁగల యవకాశములు తక్కువ యైనవి. అయిన నొక్కవిశేషము మాత్రము గమనింపఁదగ్గది. మహావిష్ణుమాహాత్మ్యమునకు లోఁబడి జీవితములయందలి తదితరచర్యలయందుఁ గథాపురుషులు తమతమప్రత్యేకమానవకర్తధర్మమర్మములను గడుంగడు శ్లాఘనీయముగా నిర్వర్తించుకొనిరి. వారితజ్జీవితప్రవృత్తుల నీమహాకవి యతిమనోహరముగా వర్ణించినాఁడు. విష్ణుచిత్తుఁడు తనయింట నతిథుల నహోరాత్రములు సంతర్పించుట, దేవాలయములలో వటపత్రశాయికి నిత్యకైంకర్యములు చేయుట-అనఁగాఁ బువ్వులమొక్కలకు గొప్పుద్రవ్వుట, నీరువోయుట, దేవునిపాలకి మోయుట, దివిటీపట్టుట- యిత్యాదియూడిగములు చేయుట-తనధర్మపత్నికి వంటింటిపొగచేఁ గన్నులకు జబ్బు రాకుండ నెండుకొబ్బరిడొక్కలను జాగ్రత్తపెట్టి యిచ్చుట, తనపెంపుడుకొమార్తెయగు గోదాదేవియం దపరిమితానురాగముఁ గనఁబఱుచుట, యీ మొదలైన సుగుణసంపత్తియంతయు నత్యంతహృదయంగమముగా నభివర్ణింపఁబడినది.

గోదాదేవికిఁ దనపెంపుడు తల్లితండ్రులయందుఁ గలయనురాగపుఁబెంపు తెలిసికొనుట కవకాశము గలుగలేదు. బాల్యము నుండియు నామె జీవితము జనార్దనునిసేవాతాత్పర్యములలో లీనమయ్యెను. ఈయమమానవత్వము నామమాత్రము. కథానాయకుఁడగు శ్రీరంగ నాథుఁడువలెనే కథానాయికయు నతిమానుషవ్యక్తియయ్యెను. ఖాండిక్యకేశిధ్వజులసుచరిత్ర మీయార్యభూమిని జన్మించినరాజన్యవరేణ్యులజీవితచరిత్రముల కెంతయు వాసి తగ్గదు. క్షుద్రజీవనము చేయుచు ధనాశాపిశాచావేశముఁ బొందిన నామమాత్రబ్రాహ్మణుఁడు కట్టకడకు బ్రహ్మరాక్షసుఁ డెట్లగునో సోమశర్మజీవితము వలన ద్యోతక మగును

బ్రహ్మరాక్షసుఁ డన రాక్షసకృత్యములకు నలవడిన బ్రాహ్మణుఁడే యని యీకథయందు విశేషముగ విశదీకరింపఁబడినది.

ఈపైనఁ బేర్కొనినఁ కథాపురుషుల జీవితచరిత్ర వర్ణన లన్నియు నొక యెత్తు శివమతస్థుఁ డగు పాండ్యరాజును వైష్ణవభక్తురా లగు నతనిభార్యయు వారిజీవితచరిత్రముల యభివర్ణన మంతయు నొక యెత్తు. ఈచక్కనియుపాఖ్యానము స్వభావసమృద్ధిగాఁ గవిచే నిరూపింపఁబడినది ఈకథయందు మహావిష్ణువెట్లెట్లో యాత్మగోపనము చేసికొని మనుష్యమాత్రు లెట్లు స్వస్వబుద్ధులతో ముముక్షుమార్గముకొఱ కెట్లన్వేషింతురో యాదృశ్యము మనకుఁ బ్రసాదించెను. "ద్రవిడమండలంబున మద్భక్తులు తఱచగుటను దద్దేశంబున కొడయుం డతండగుటను, రక్షణశిక్షణంబులు రాజముఖంబునంగాక నేన సాక్షాత్కరించి చేయుమియు" యిట్లాలోచించి మహావిష్ణువు స్వప్రకాశముగ నాపాండ్యరాజునకుఁ గాని యాతనిభార్యకుఁ గాని, యామునాచార్యునకుఁ గాని సాక్షాత్కరించి యాదేశం బీయకయె తనమనోరథంబు నెఱవేర్చికొనఁగలిగెను. ఈ మార్గమును కావ్యమందలి తదితరవిషయములలోఁ గూడ నవలంబించినచో నెంతయో సమంజసముగా నుండెడిదిగదా!

పాండ్యరాజు శైవుఁడగుటచే జంగమదేవరలకు విధేయుఁడై వైష్ణవులను బ్రాహ్మణులను బీడించుచుండెడువాఁడు. ఆతనిపట్టపుదేవి వైష్ణవభక్తురాలు. ప్రాతఃకాలముననే లేచి తులసీపూజచేసియు వైష్ణవకథలు వినియు నేకాదశీదినముల నుపవాసంబులుచేయుచుఁ దనయక్కజమగు విష్ణుభక్తి నిలుపుకొనుచువచ్చెను. అట్లైన నాసుశీలకుఁ దనభర్తయం దనురాగము భక్తియు లేశమంతయుఁ దగ్గలేదు. పతిసేవయుఁ బతిపూజయుఁ బొరిపొచ్చెములేకయే చేయుచుండెను. ఇట్లుండ యామునాచార్యుఁడను వైష్ణవవటు వాపాండ్యరాజును శైవమతమునుండి వైష్ణవమతములోనికి మార్చుటకుఁ బూనుకొని యందుకుగా నొకగొప్పమహాసభ నేర్పాటుచేయించి యాసభలో శైవపండితులతోఁ దాను వాదముచేసి వారి నోడించి వైష్ణవమతము స్థాపించి తద్విధముగ నారాజునకు విష్ణునియందు భక్తికుదురునట్లు చేయ నుద్దేశించెను. ఈప్రకారము సభచేయించుట కొఱకు రాజునకు విన్నపము చేయుటకైనను నితరులు వెఱతురు కాని పతివ్రత యగురాణిమాట కెంతయు రాజు విధేయుఁ డగుటచే నామె మాత్రమె యట్టి యనధ్యపుఁబనికిఁ జొరకొనఁ దగియుండెను. కాన

యామునాచార్యుఁడు మహారాణికి దౌవారికులద్వారా తనసంకల్పము విన్న వించుకొని సభ కావించుకొనెను. అందు యామునుఁ డభ్యస్తవిద్యాసంపన్నుఁ డగుటచే శైవమతాచార్యుల నవలీలగా గెలిచి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగఁ బాండ్య రాజును విష్ణుభక్తిపరాయణుని జేసెను. ఈకథ యంతయు సలలితముగఁ జిత్రిం పఁబడినది. ఇందలిపాత్రపోషణ మపూర్వపరిశీలనాశక్తిని వెల్లడిచేయుచున్నది. చక్రవర్తుల యంతఃపురస్త్రీల జీవితములును, వారి యాచారవ్యవహారములును, ప్రజలకు నాయసూర్యంపశ్యలకు నెట్టెట్లు సందర్శనాకాంక్షౌఘలములు కలు గుచుండునో యావిషయములన్నియు బహుసూక్ష్మముఁగ వర్ణింపఁబడినవి. అంతః పురములో నుండు రాణివాసపుస్త్రీలు కేవల మైంద్రియసుఖ పరాయణులుగా నుండక సామాన్యజనుల కష్టసుఖముల ననురాగదృష్టితో నారయుచు వారి క నేకవిధములఁ దగుద్రవ్యసహాయము చేయుచుందు రని యీచక్రవర్తికవిమూ లముగాఁ దెల్ల మగుచున్నది.

శ్రీకృష్ణరాయని ప్రతిభావిజ్ఞానములు:-ఇంతవఱకు నీకావ్యమందలి గుణ దోషములను నాశక్తికొలందియు వ్యాసావకాశమునుబట్టియు వివరించితిని. ఇంక మహాకవి శ్రీకృష్ణదేవరాయని ప్రతిభాసామర్థ్యములను జీవితాశయములను సాం ఘికరాజకీయాధ్యాత్మికధర్మముల నీప్రబంధమునుండి తెలియవచ్చినంతమట్టుకుఁ గ్రోడీకరించెదను. ఈగ్రంథమును జదువునప్పుడు మున్ముందుగఁ బ్రతిపాఠకునికిఁ దోఁచునభిప్రాయ మేది యనిన నాగ్రంథమందలి శబ్దబాహుళ్యమును శబ్దకాఠిన్య మును సామాన్యముగ నాంధ్రదేశమందుఁ బేరెన్నిక పొందిన యాంధ్రప్రబంధ ములలో దేనియందు నీకవి వాడుకచేసినన్ని కఠినపదములు సంస్కృతమునఁ గాని యాంధ్రమునఁ గాని బహుశః శ్రీనాథుఁడు తప్ప మఱి యెవ్వరును వాడు చేసియుండ రని నాయభిప్రాయము. నిఘంటువులు నశించినయెడల నపరూపక (Rare) పదములప్రదు కే మగునో యని యీకవి తప్పక వానినే వాడెనో యనున ట్లనితరకవిప్రయుక్తము లగుపదములను దఱచు వాడుచువచ్చెను. సామాన్యముగ నితరకవులు 'దవానలము' 'దవాగ్ని' యనునప్పు డితను "దవ ధుభరము" అనెను. 'కపిల' లేక 'పింగళ' యనుశబ్దమున కితఁడు 'కడార' అని వాడెను. 'అల్పకాల' యనుదానికి 'అల్పానేహః' అనియు 'కరిణి' యను టకు 'వశా' యనియు, 'సరణి' 'పద్ధతి' అనుటకు 'పద్యా' అనియు ని ట్లనేక ము లగు నపరూపశబ్దములనే వాడెను.

ఈ కవియొక్క సర్వంకషశబ్దపరిచితినిఁగూర్చి శ్రీవేంకటరాయశాస్త్రిగారీక్రిందివిధమున నభిప్రాయపడియున్నారు. "ఈయనకు నాంధ్రగైర్వాణకావ్యాదివాఙ్మయ మెల్ల జిహ్వాగ్రగతము. ఇందలి యనుబంధములోని మహాకవిప్రియశబ్దజాలములను "తృణతా, తెండి, మత్తల్లి, కర్కరీ" యిత్యాదులం గనునది. సంస్కృతశబ్దశాస్త్రపాండిత్య మసాధారణము-శబ్దోపదేశమున నిది మనుచరిత్రకుఁబైది."

మఱి రెండవయభిప్రాయ మేమనిన:-ఈకవియొక్క సర్వస్వతంత్రప్రపంచజ్ఞానము-కృష్ణదేవరాయలు చక్రవర్తివంశమునఁ బుట్టి, పెరిఁగి చక్రవర్తియై లోకమందలి నానాతరగతుల సంఘజీవితముల నెట్లు కనిపెట్టఁ గలిగెనో యద్భుతజనకమైనవిషయము. ఈమహాకవికిఁ జరాచరప్రపంచమునం దేదియుఁ దెలియరాకుండ లేదు. మృగజీవితములు, పక్షిజీవితములు, జలచరజీవితములు, మున్నగువాని నతిసూక్ష్మముగ గ్రహించినట్లు తెలిపెడుపద్యములు గలవు. ఇంక మానవకోటిలో రాజు మొదలు రెడ్డివఱకును, బ్రాహ్మణుఁడు మొద లంత్యజునివఱకు నన్నిజాతులు నన్నివర్ణములు వారివారి జీవితములలో యోగక్షేమములు, కష్టసుఖములు, నాచారములు, నలవాటులు, నిష్టానిష్టములు, వృత్తులు, వేయేల సమస్తవిషయములు నీతనికిఁ గరతలామలకములైనట్లు విస్పష్ట మగు ఋజువులు కాన్పించుచున్నవి. "విద్యలకు నెల్ల నుత్తమవిద్య కవిత దానిఁ దెలియుట విశ్వమంతయు నగుట" యని యప్పకవి చెప్పినమాటలు నిజమయ్యెను.

సూక్ష్మదృష్టిని వాఙ్మయమును బరిశీలించినరీతినిఁ బ్రపంచము నంతనుఁ బరిశోధించినట్లు తెల్ల మగుచున్నది. ఈసర్వస్వతంత్రవిజ్ఞాన మంతయు ననేకసందర్భములలోఁ జూపించినాఁడు. పాండ్యరాజుభార్య యనుదినము చేయుగుప్తదానధర్మములను జూచిన నీమన్నెతేఁడు తనరాణివాసమున జరుగుచున్నదినచర్యక్రమమును గనిపెట్టె నని చెప్పవచ్చును. ఆవిషయము నిచ్చట నుద్ధరించెదఁ జూడుఁడు.

"నానాదేశాగతదీనానాథవృద్ధభూసురకుటుంబములకు, ధాన్యాజినపటాదులును, వటువులకుం బెండ్లిండ్లకనుపనీతుల కుపనయనంబులకుఁ బంగ్వాంధబధిరాదులకు సౌరభేయాదియానంబులు, మఱియుఁ జెఱువు గడమపడియె ననియుఁ, బేదగుడులకుఁ బూజ నడువ దనియు, నెడవునం జలిపందిరిడియెద మనియుఁ దిథి చిక్కె ననియుఁ, దీర్ఘయాత్ర చనియెద మనియు, వ్రతోద్యాపన

కనియు, నారాశివాసంబు గుప్తాగుప్త ప్రకారంబులం బంపు ద్రవ్యంబుఁ దెచ్చి యిచ్చుముదుసళ్లగు వర్షధరులచేతులకుం గ్రందుకొని చేసాచిన.........”

విష్ణుచిత్తుని బ్రహ్మరథ మెక్కించి మధురాపురమునుండి శ్రీవిల్లిపుత్తూరు తీసికొనిపోవునప్పుడు చేసిన మహోత్సవము ముఖ్యముగాఁ జదివితీరవలెను. ఆవర్ణనము బ్రహ్మరథోత్సవమునకుఁ దగినది కాకపోయినను జక్రవర్తి దిగ్విజయ యాత్ర జరిగించి రాజధానియందుఁ బ్రవేశించునపుడు రాజబంధువులు సామంతరాజులు పురజనులు కలసి జరిగించిన యూరేగింపు టుత్సవము కన్నులకుఁ గట్టినట్లు కాన్పించును. ఇట్టి యుత్సవము లెన్నియో కృష్ణదేవరాయలకు జరుపఁబడియుండును. ఆయుత్సవములలో జరుగు ప్రతివిశేషమును సూక్ష్మపరిశీలనక్రమమున మనకన్నుల యెదుట జరుగుచున్నట్లు చిత్రించినాఁడు. ఈవర్ణనము పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు జైమినిభారతమున వ్రాసిన దండయాత్రవర్ణనతో సరిచూడవచ్చును. ఇట్టివర్ణనలను గ్రోడీకరించి మనము ప్రత్యేకముగాముద్రించిన, ప్రాచీనకాలమందలి హైందవరాజకీయజీవితదృశ్యములు సినిమాపటములవలె మనయనుభవములోనికి రాఁగలవు.

పల్లెటిగ్రామములలో నున్న కర్షకులవృత్తి జీవితములను వివరించు విశేషము లనేకసందర్భములలోఁ జెదరి యున్నవి. వారి యిండ్లతీరు, వారి భోజనపదార్థములు, వేఱువేఱు ఋతువులలో వారెట్లు కాలము గడుపుచుందురో వారి విహారములు, వినోదములు, నాటపాటలు, నివన్నియుఁ, బూసగ్రుచ్చినట్లు సూక్ష్మాంశములతో నచ్చటచ్చట నభివర్ణింపఁబడినవి.

మ. గురుగుం జెంచలిఁ దుమ్మి లేదగిరిసాకుం దింత్రిణీపల్లవో
　త్కరముం గూడఁబొరంటె నూనియలతోఁ గట్టావికుట్టారికో
　గిరముల్ మెక్కి తమిం గొమల్ పొలమువోఁ గ్రేపుల్ మెయాల్నాక మే
　కెరువుంగుంపటిమంచ మెక్కిరి ప్రభుత్వైకాప్తి రెడ్లజ్జడిన్.

వీనియన్నిటికంటె మహత్తరచిత్రమైన విషయ మొకటి కలదు. దానినిఁ జదివినఁ గడుంగడు నచ్చెరువు కలుగుచుండును. మాలదాసరి బ్రహ్మరాక్షసుని యుపాఖ్యానములో బీదబ్రాహ్మణుఁ డెట్లు డబ్బు సంపాదించి కూడఁబెట్టుకొనెనో యావర్ణన మతిచిత్రముగా నున్నది. గ్రంథవిస్తరభీతిచేఁ గొంచెముమాత్ర మిట నుదహరించెదను.

"సీ. బహువర్ణవిజ్జులకల్పవుఃబాదితం బిడి
పసిఁడికై తా వాని బంతిఁ గుడిచి" (ఆ 6 పద్య 69)

ఇట్లనేకనిదర్శనములు చూపవచ్చును. వీనిని బట్టి యీకవియొక్క నానా రూపవిజ్ఞానము తెలియవచ్చుచున్నది. ఈమహాకవి సూక్ష్మపరిశీలనలోఁ జేరనివి షయము లెవ్వియైన నీపృథివియం దున్నవా యని సంశయింపఁ దగినంతసర్వం కష ప్రజ్ఞ యీతనియందుఁ గానంబడుచున్నది.

ప్రజలయెడ్ల సానుభూతియు, నానావర్ణజాతులయం దనురాగమిశ్రితాదరణయు, ముఖ్యముగా దేవబ్రాహ్మణభక్తియు నీభూజానియంతఃకరణమందు స్థిరముగా మొలచి యున్నవి. ప్రజాపీడన మనిన నీపుణ్యమితఁ డెంతభయపడెనో యీతఁడు రచించిన రాజనీతిక్రమమును జదివిన బోధపడఁగలదు.

క. ఏపట్టున విసువక రక్షాపరుఁడవు గమ్ము ప్రజల చక్కి విపన్నుల్
గూపెట్టిన విని తీర్పుము, కాపురుషులమీఁద నిడకు కార్యభరంబున్.

గీ. దేశవైశాల్య మర్థసిద్ధికినిమూల,మిలయొకింతైన గుంటకాల్వలు రచించి
నయము పేదకు నరిగోరుననువొసంగి, ప్రబలఁజేసిన నర్థధర్మములు పెరుఁగు.

క. త్రివిధోత్పాతము లొదవిన, నవనివిభుఁడు విడువవలయు నధికద్రవ్యం
బవనీసురముఖసురముఖ,పవనసఖముఖములభుక్తి బలిహోమవిధిన్.

ఈయవనీశుని రాజనీతిక్రమ మీగ్రంథమందు విధించినదానికిని బ్రసిద్ధముగాఁ దనరాజ్యమందుఁ దాను నిర్వహించినదానికి నించుకైనను భేదము లేదు. ప్రబంధనిర్మాత యగుకృష్ణదేవరాయఁడు నాంధ్రసార్వభౌముఁ డగుకృష్ణదేవరాయఁడు నొక్కఁడే యని ఘంటాపథముగాఁ జెప్పవచ్చును.

కాని మతవిషయమం దట్లు చెప్పుటకు వీలు లేదు. మతాభినివేశమున నాముక్తమాల్యదకర్తయుఁ జరిత్రపురుషుఁ డగుశ్రీకృష్ణదేవరాయలును వేఱు మనుష్యులుగాఁ జెప్పవలసియున్నది. తనరాజ్యపరిపాలనమందుఁ జూపిన పరమత సహనమును దనగ్రంథమందుఁ జూపిన పరమత దుస్సహనమును—ఈరెంటిని సరిపెట్టుట కవకాశము లేకున్నది. శ్రీశైలమందు మల్లికార్జునస్వాములవారికి, నమరావతియందు నమరేశ్వరునకు, ద్రాక్షారామమున భీమేశ్వరునకు భూరిదానములు చేసిన యీహిందూమహాచక్రవర్తి తనగ్రంథమం దెట్లు శైవమతగురువుల నిష్కారణముగా నిరసించి దూషించెనో చెప్ప వీలు లేకున్నది. శైవాచార్యుల నందఱిని 'శ్రీలెడుదుర్మదాంధు ల'ని నికృష్టముగాఁ దిట్టినాఁడు. గ్రంథమం

దుఁ జూచిన కృష్ణదేవరాయలు వీరవైష్ణవుఁడు. చరిత్రయందుఁ జూచిన కృష్ణదేవరాయలు సర్వసమహిందూమతస్థుఁడు. ఈభిన్నప్రకృతి తీక్ష్ణముగా మతవిషయములయందుఁ గాన్పించుచున్నది.

శ్రీనాథుఁడు ప్రత్యేకముగా శైవగ్రంథముల వ్రాసెను. కాని వైష్ణవులను దూషించుట లేదు. శ్రీకృష్ణదేవరాయ లట్లుచేయక శైవమతదూషణముఁ గావించెను. వీరవైష్ణవముఁ బ్రకటించిన యాంధ్రగ్రంథములలో నిదియే మొదటిది.

ఉపసంహారము:—ప్రపంచమం దెక్కడఁ జూచినను మహాచక్రవర్తులు గ్రంథములు వ్రాయుటయే యరుదు. అందు ముఖ్యముగాఁ బద్యకావ్యములను వ్రాయుట మెక్కుడరుదు. అట్టివిషయములో నాంధ్రవాఙ్మయమున కొక యమూల్యాలంకార మననొప్పు పద్యకావ్యరాజమును రచించిన యుత్కృష్టభాగ్యమొకయాంధ్రమహాచక్రవర్తికిఁ గలుగుట యాంధ్రుల యలభ్యయోగ మనిసర్వదా కొనియాడఁదగియున్నది.

ఈమహాకావ్యము రసవంత మయినపద్యకావ్య మగుటయే గాక గీర్వాణాంధ్రభాషావైదుష్యములకు నికషోపల మనియుఁ జెప్పఁదగియున్నది. భాషావిషయమునఁ బారంగతత్వముఁ బొందిన దని చెప్పినను గూడ దీనిప్రాశస్త్యవర్ణనము పూర్తి యగుట లేదు. ప్రాపంచికవిజ్ఞాన ప్రదర్శనమునఁ గూడ నగ్రస్థానమలంకరింపఁదగి యున్నది. కావున నీకావ్యమతల్లి మూఁడువిధములగు యశోభూషణంబులను ధరించి యాంధ్రమహాజనులహృదయసీముల నద్భుతామోదములు పెంపొందించుచున్నది.

తీఱిక లేని చక్రవర్తి తీరుబడి చేసికొని యీకావ్యకన్య నలంకరించిన కతనఁ గొంతవఱకు రూపరేఖావిలాసములలోఁ గొఱవడుట తప్పినది కాదు. ఆమొచ్చెము లన్నియు జనకుప్రమాదాలసతజనితంబులు. "ప్రమాదో ధీమతామపి" యని యార్యన్యాయము. ఏది యెట్లున్నను రాజకుటుంబములో జనించిన కన్యకాలలామలు సహజలక్ష్మీసంపన్నలు కదా. వారి లోపముల నెంచుట యేరికిఁ జెల్లు? కాన కించిద్దోషలేశము లున్నను జాతిరత్నములవలె నిట్టికావ్యపుత్రికలు సర్వజనసమాదరణీయములే. అట్లే యీకృష్ణరాయకవీంద్రుని కావ్యేందిర నిత్యసంస్తవనీయమై శాశ్వతకీర్తిని నెగడొందుఁగాక!

శివయోగసారము.

మారేమండ రామారావుగారు బి. ఏ. ఆనర్సు. బి. ఇడి. రాజమహేంద్రము.

చరిత్రమునకును మతమునకును గూడ మిక్కిలి ముఖ్యమగు నీగ్రంథము చరిత్రకారులదృష్టి నాకర్షింపలేదు. ఇయ్యది పూర్వోత్తరభాగములు గలది. ఒక్కొకభాగమున నాల్గాశ్వాసములు గలవు. ఇందలి యుత్తరభాగము వారంగల్ శైవప్రచారిణీమండలివారిచే ముద్రింపఁబడినది. హైదరాబాదు లక్ష్మణరాయ పరిశోధకమండలివారియొద్దఁ బూర్వార్ధ చతుర్థాశ్వాసమును రాజమహేంద్రవర గౌతమీగ్రంథాలయమున మొదటి మూఁడాశ్వాసములును గలవు. పైగ్రంథాలయప్రతి యరుదైనది. శిథిలావస్థలో నున్నది. సుమారైదుమాసములకుఁ బూర్వము నేను జూచినపుడందలి నాలుగైదుపుటలలో నెడమవైపున నొక యంగుళముభాగము మాత్రము పోయినది. కొలఁదిదినములక్రిత మీవ్యాసమును రచించునపుడు తిరిగి యాగ్రంథమును బరిశీలింపఁగా నాఱవపుటలో సగముభాగ మదృశ్యమై యితరస్థలములలో గొన్ని క్రొత్తశిథిలము లేర్పడినవి. గ్రంథమునఁ గొన్ని తప్పులు కూడ గలవు. ఆంధ్రలోక మీగ్రంథమునుగూర్చి జాగ్రత్తదీసికొనవలసియున్నది.

కృతికర్త:—ఈగ్రంథమును రచించినవాఁడు గణపతిదేవుఁడు. అవతారికలో నీతఁడు తనవంశమును వర్ణించి యందుఁ దనకుముందుండిన వంశీయులను బేర్కొనియున్నాఁడు. మహావిష్ణువునకు బ్రహ్మపుట్టెను. ఆతనికి గౌండిన్యముని జన్మించెను. కౌండిన్యగోత్రమున నానగార్యుఁ డుద్భవించెను. ఆతనికిఁ బెదమల్లన పినమల్లనయను నిద్వురుసుతులు గల్గిరి. అందు, పెదమల్లన సోమపెదగన్నయలను పుత్రులను బడసెను. వీరితల్లి పోచమాంబిక. సోమయకు అప్పాంబికయందు మనుమగన్నయ గల్గెను. పెదగన్నయకు గౌరమవలన అన్నయదేవుఁడు పుట్టెను. మనుమగన్నయకు మల్లమాంబికవలన రుద్రుఁడు, ఇమ్మడిరుద్రుఁడు, ముమ్మడిరుద్రుఁడు నను ముగ్వురుసుతులును,సోమాంబికయను కూఁతును గల్గిరి. ఇందు రుద్రుఁడు గౌరాంబికను బెండ్లాడి గణపతి, పోబలుఁడు నను తనయులఁ గాంచెను. ఈగణపతి అన్నమాంబ నుద్వాహమై మల్లమ, గౌరమయను దుహితలను, అన్నయ, రుద్రుఁడు, ఆదిమూలుఁడు ననుపుత్రులను గాంచెను. ఆదిమూలునికి లక్కమాంబవలన జనించినవాఁడు గణపతిదేవుఁడు. ఈతఁడే శివయోగసారరచయిత.

కవివంశమునకు కొలనివారనియు, నిందులూరివారనియు నామములు గలవు. దీనికి మూలపురుషుఁడగు నానగార్యుఁడు "ఇందులూరివిభుఁడు" అన్న కొండపురిలో నివసించుచు మిగుల విఖ్యాతుఁడైయుండెను. దీనినుండి యీనానగార్యుఁ డిందులూరు నగ్రహారముగనో లేక నాయంకరముగనో యనుభవించుచుండెననియు, నందుచే నాతనివంశమున కిందులూరివారను నామము వచ్చెననియుఁ దోఁచుచున్నది. ఈవంశీయులలో మూఁడవపురుషాంతరమువాఁడగు సోమయ కాకతీయగణపతిదేవచక్రవర్తి వెలనాఁడు దండయాత్రలలోఁ బాల్గొని కొలనిపురమును జయించి యంతటినుండియుఁ గొలని సోముఁ డని పేరొందెను. ఈతనికిఁ దరువాతవార లీ'కొలని'శబ్దమునే గృహనామముగ స్వీకరించిరి. దానఁజేసి శివయోగసారగ్రంథకర్త కొలని గణపతిదేవుఁ డగుచున్నాఁడు. ఈతఁడు కౌండిన్యగోత్రుఁడు. ఆపస్తంబసూత్రుఁడు రాయచౌహత్తమల్ల, అభినవకామధేను, అన్యాంగనాసహోదర- బిరుదవిభ్రాజితుఁడు, నూతన కవితానిపుణుఁడు. శివయోగసారముగాక నీకవి పశుపాశపతిజ్ఞానము, అశరీరభవజయము, మనోబోధయను కృతులను 'దేశితెనుఁగున' రచించెను. కటకంఠుని కరుణచే నీతఁడు జనులానాని పొగడఁ 'గృతుల నాటకముల నేర్పున' రచనగావించెను. ఇంతకుమున్నే 'శివయోగసారసముచ్చయము' వ్యాప్తిలో నుండెనఁట. దానినాధారముగఁ జేసికొని, కవి తనగురుఁడును, శివయోగసార కృతిభర్తయు నగు నూకనార్యునికృతి మాతృకగా శివయోగసార మనుగ్రంథమును రచియించెనని తెలియుచున్నది.

కొలని గణపతిదేవకవి కాలమును నిర్ణయించుటకుఁ గొన్నియాధారములు గలవు. గ్రంథారంభమునం దీకవి సంస్కృతకవులను నుతించి, నన్నయ తిక్కన సోమనాథ చక్రపాణి రంగనాది యాంధ్రకవులను నుతించియున్నాఁడు. దీనినిబట్టి యీతఁడు క్రీ. శ. 13 వ శతాబ్దికిఁ దరువాత నుండె నని తెలియుచున్నది. కొలనివంశీయులలో నీగణపతిదేవుఁ డెనిమిదవతరమువాఁడు. ఈతని ముత్తాతకు జ్యేష్ఠుఁడు నైదవతరమువాఁడునగు కొలనిరుద్రదేవుఁడు కాకతీయ ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తికడ సేనానిగనుండి క్రీ. శ. 1326 లో నొకధర్మమును జేసినటు లొకశాసనమునుండి తెలియుచున్నది. అప్పటినుండియుఁ దరమునకు ముప్పదేండ్లవంతున లెక్కించినచో, కొలని గణపతిదేవుఁడు క్రీ.శ. 15 వ శతాబ్దిప్రథమపాదమునం దుండె నని స్పష్ట మగుచున్నది. సుప్రసిద్ధాంధ్రకవియగు

శ్రీనాథు నీగణపతిదేవుఁడు స్మరింపకుండుటగూడ నీతఁడు శ్రీనాథునికిఁబూర్వుఁ డనియే తెల్పుచున్నది.

కృతిభర్త:—ఇందులూరి నూకనారాధ్యుఁడు శివయోగసారమును గృతి నందెను. గ్రంథావతారికలో నీతనివంశప్రశంసగూడఁ గలదు. వేంగినాఁటిలో హారీతగోత్రజుఁడు నాపస్తంబసూత్రుఁడునగు నూకనార్యుఁడు ప్రసిద్ధివహించెను. ఈతని తనయుఁ డగు బల్లప్రెగడ సిరవద్యాపురరాజులకడ నమాత్యుఁడుగ నుండెను. తత్సుతుఁడు నాగమంత్రియు నిడుదవోలిచక్రవర్తుల కమాత్యుఁడు గనే యుండెను. అతనికి కొమ్మాంబయందు నూకరాజుజనించి కొమ్మాంబను బరిణయమయ్యెను. ఈదంపతులకు నాగయవల్లభేంద్రులను సిర్వురుతనయులు గల్గిరి. ఇందు నాగయ 'రాయచౌహత్తమల్ల'బిరుదాన్వితుఁడై కొలని రుద్రదేవునిపౌత్రియు గణపతిపుత్రియునగు గౌరియనునామెను బెండ్లాడెను. ఈతఁడు ధర్మార్థకామములను సాధించి తుదకు సన్న్యసించి, కాశీక్షేత్రమునఁ బాశుపతవ్రతదీక్షనుండి మోక్షమునందెను. ఈనాగయమంత్రికి నూకయ పుట్టెను. ఈతఁడు పూడికొమ్మరాజుపుత్రికయగు గౌరిని బిదప లక్ష్మీదేవిని బెండ్లాడెను. మహాపండితుఁడగు తండ్రికి శుశ్రూష యొనర్చి యీతఁడు "సకలవేదపురాణశాస్త్రార్థసారవిజ్ఞాత యు, నాధ్యాత్మసంవేత్తయు నై," 'చన్నగురుసదాశివయోగినాఁ' బరగుచు 'కాశికాదేశముఖ్యప్రదేశములఁ జరించి కులకోటుల నుద్ధరించె'ను. దీనినుండి గణపతిదేవకవి నూకనమంత్రికి సన్నిహితబంధువును, "ఇది శ్రీగురుచన్నసదాశివయోగీంద్రపాదారవిందసుధాకరాయమాన"యనుగద్యమునుండి శిష్యుఁడును గూడ నైయుండెనని స్పష్టమగుచున్నది.

చారిత్రకాంశములు:—శివయోగసారమునుండి యనేకచారిత్రకాంశములు వెలువడుచున్నవి. ఇందుఁ గొన్ని యితరప్రమాణములను బలపఱుచునవిగను మఱికొన్ని నూతనములుగను గన్పడుచున్నవి. (1) కాకతిరుద్రునకిందులూరి పెదమల్లన పినమల్లనయను సచివులుండిరి. వా రాతనిచే నాయకత్వములను బడసి యోరుగల్లునం దుండిరి. (2) రుద్రుఁ డోరుగల్లును గట్టించెను. హానుమకొండ రుద్రేశ్వరాలయశాసనములో నీరాజు తానుజయించిన శత్రునగరముల పేరిట నోరుగల్లులో విభాగములను నిర్మించెనని చెప్పఁబడి యున్నది. ప్రాచీనవంశచరిత్రములలో నానగరము రెండవప్రోలరాజుచే నిర్మింపఁబడె నని యున్నది. శివయోగసార మీవిషయ మవిశ్వసనీయ మని చూపుచున్నది.

(3) గణపతిదేవచక్రవర్తికడ దండనాథుఁడుగనుండి కొలని సోముఁ డారాజు వెలనాఁడుకళింగదండయాత్రలలోఁ బాల్గొనెను. ఇది నూత్నాంశము. (4) పెదగన్న, మనుమగన్నమంత్రులు రుద్రాంబికకాశ్రితులై యనేకసమరములలో విజయ మందిరి (5) "బాహత్తరిదుర్గంబులు, సాహసులై రుద్రమాంబశౌర్యము కతనన్" అను పద్యభాగమును బట్టి రుద్రమదేవి దా స్వయముగ యుద్ధరంగముల కేగుచుండెనను క్రొత్తవిషయము దెలియుచున్నది. (6) ఇందులూరి అన్నయదేవుఁ డొకశైవయోగి కపరావతారము (7) అన్నయరుద్రులు ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తికడ నాయకులుగ నుండిరి. (8) అన్నయ రుద్రాంబకూఁతురగు రుయ్యంబను బెండ్లాడెను. ప్రాచీనచరిత్రములందలిగాథ నీవిషయము బలపఱుచుచున్నది. (9) అన్నయదేవుని బిరుదములు, విజయములు అపూర్వవిషయములు. (10)రుద్రదేవుని పాండిత్యము, విజయములు, బిరుదములు నూతనవిషయములు. (11) ఈరుద్రుని సోదరి యగు సోమాంబిక కాకతిరుద్రునిమంత్రి యగు విద్ధిరాజునకు భార్య. (12) విడుదవోలులో నొకరాజవంశ ముండెడిది. ఈరాజులకడ శివయోగసారకృతిభర్త యగు నూకనమంత్రిపూర్వులు మంత్రులుగ నుండిరి. (13) రుద్రాంబ గణపతిదేవుని పుత్రిక.

వ్యక్తికచరిత్రము—ఇంతవఱకును శివయోగసారకృతికర్తృభర్తలను గూర్చియు, నాగ్రంథమునుండి తెలియ నగు నూతనచారిత్రకాంశములను గూర్చియు వ్రాసియుంటిమి. ఇందులూరివంశీయులచరిత్రమునకును గాకతీయులచరిత్రమునకును సన్నిహితమగు సంబంధము గలదని యింతవఱకును స్పష్టమైనది. ఈవంశమునందలి పురుషుల చరిత్రమునుగూడ సంగ్రహముగఁ బరిశీలింపవలసియున్నది—

(1) సోమమంత్రి—'సకలవేదశాస్త్రసంపన్నుఁడు'. ఈతఁడు బహుసైన్యసమేతుఁడై "యేకశిలాపురితూర్పుదిక్కునంగలరిపుభూము లెల్లఁ'గొనెను. (సారికాడి) మండలీకులఁ నవలీలఁదోలెను. గోగులనాడు, కొలనివీడునను దుర్గములను జయించెను. గోదావరినిదాఁటి 'పన్నెండుమన్నియములనోడిచి', కళింగరాజుల రాజ్యమునఁ గొంతభాగమును జయించెను.

(2) ఇందులూరిఅన్నయ—మహాపరాక్రమశాలియగు నీతఁడు పన్నెండువేలరౌతులకు నైదులక్షలకాలుబలమునకు నధిపతిగనుండి యోరుగల్లుప్రాగ్ద్వారము మొదలు సింహాచలమువఱకునుగల ప్రదేశమును బాలించుచుండెను. యో

పూరిరాజుల నోడించెను. వేఁగినాఁటిలో నూరపురమును, యోలచెర్లాది డెబ్బదిరెండుదుర్గములను జయించెను. ఆక్ష్వేలశూరులతో, కళింగరాజగు గజపతితోఁ బోరి యాతనిని బాఱఁదోలెను. దక్షిణదేశమునకేగి పంచపాండ్యులను జయించెను. తురకలను బలాయితులఁ జేసి ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తిచే బహూకరింపఁబడెను. ఈయన్నయదేవునికి 'మూరురాయరజగదాదిగండ, జగమర్త్యగండ, సప్మోటనారాయణ, కలియుగభీమ, మండలికఘుంటానినాద, రాయచౌహాత్తమల్ల, స్థలగిరివనదుర్గజలకోటమల్ల' మున్నగుబిరుదము లనేకము లుండెడివి. మహదైశ్వర్యసంపన్నుఁడయ్యు నీతఁడు బంధులయెడ నెక్కు డాదరమును జూపి వారిని దనయధీనమునం దనేకోద్యోగములలో నుంచెను. పైతృకములగు కొలనిపురమువున్నగువానిపైఁ దనయన్నకుమారుఁడగు రుద్రదేవుని, రాజమహేంద్రవరదుర్గమునఁ దనమేనమఱఁది యగు పర్వతమల్లును, దనయన్నయల్లుఁడగు శేవన నోలచెర్లదుర్గమునను, నూజెళ్ళలో బంధువులగు మంగిరాజసింగరాజులను, నిల్పెను. అన్నయదేవునకు లకుమాంబ, అద్రిజ, యను వారలు కులసతులు. వీరలు గాక నీతఁడు కాకతీయరాజ్ఞి యగు రుద్రాంబికతనయ యగు రుయ్యాంబను గూడఁ బెండ్లాడెను. ఇటులు బలపరాక్రమములతో శోభించుచుఁ గాకతీయరాజన్యులకు సన్నిహితబంధువై యీమహామంత్రి రాజగౌరవము భోగములననుభవించుచుండెను. ఈతనికి "అయిదువన్నెలగొడుగు, వింజామరలు, గజసింహకేతువులు, గంధవారణము, ఐదుఘంటలు, పులితలాటము, ప్రధానఘోటకము" మున్నగు రాజలాంఛనము లుండెడివి. ఇట్టులుండియు నీమంత్రి యాముష్మికమును మఱవక కళింగమునందలిమహేంద్రగిరిమొదలు కృష్ణానదీతీరమువఱకునుగల భూభాగమునఁ గూపారామతటాకాది ప్రతిష్ఠల ననేకముల నొనర్చెను.

(3) ఇందులూరి రుద్రుఁడు—ఈతఁ డన్నయదేవుని కన్నివిషయముల నెనయుద్యెను. ఈతనికి, కొలనిపురము కేంద్రస్థానము. చేఁబ్రోలు, పదినపురము, దేవపురపుకోట, కంచెర్ల, ఓలచెర్ల, నూజళ్ళ, శూరవరము, రాజమహేంద్రవరము, కురుమతురుకోట, చామర్లకోట, పిఠాపురము, బోడసకుర్రు, బెండ్లపూడి మున్నగు స్థలము లీతనిస్వాధీనమునం దుండినవి. ఈతఁడు 'కాళింగరాయవిభాళుఁడు' 'వీర(మా)కారవసుంధరవిక్రమేశబల్లహులు నోఁదగిన పంచపాండ్యరాయ మానమర్దనుఁడు' కలుకోటను జయించి యీతఁడు

కాకతిభూపాలుని మెప్పువడసెను. ఈరుద్రదేవునకు 'బాహత్తరిదుర్గనాయక, రాయచౌహత్తమల్ల, ఇరువత్తుగండ' మున్నగుబిరుదము లుండెడివి. శౌర్యమునకుఁ దోడుగ నీమహనీయునకు నిరుపమమగు వైదుష్యముగూడఁ గలదు. సకలాగమప్రాజ్ఞుఁడని యీతనిని సద్విప్రులెల్ల నుతించుచుండిరి. "శైవవైష్ణవసిద్ధాంతశాస్త్రవేది" యు, "సదమలోపేత దర్శనజ్ఞానమూర్తి" యు నగు నీతనిని "నరులెల్ల వ్యాకరణబ్రహ్మ''యని కీర్తించుచుండిరి. బంగారునకుఁ దావివలె నీతనిశౌర్యవైదుష్యములకు, వితరణాసక్తి వన్నెఁదెచ్చెను. "అనుపమచరితుఁడగు రుద్రనరేంద్రుని కరాళవారిధారలచేఁ దునియని భూపతిసుతులును, దనియని ధరణీసురులును ధరణిఁ గలరే" యనుటనుబట్టి యీతని మహత్త్వము వెల్లడియగుచున్నది. ఈరుద్రదేవుఁడు "బ్రహ్మణ్యరాజు''గఁ బేర్కొనఁబడియున్నాఁడు.

సమస్యలు—శివయోగసారావతారికయందలి విషయములనుండి కొన్నిసమస్యలు బయలువెడలుచున్నవి. వానిలో ముఖ్యమైనవాని నిటఁ బేర్కొని మఱియొకవ్యాసమున సవిమర్శముగఁ జర్చింతుము- (1) ఇందులూరన్నయదేవునకును ప్రతాపచరిత్రాదులందలి శివయోగయ్యకును సంబంధ మేమైనఁ గలదా ? (2) ముమ్మడంబ రుద్రాంబికకుఁ బుత్రికయేనా ? (3) ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తి తండ్రియగు మహాదేవరా జెవ్వఁడు ? (4) శివయోగసారకృతిపతిపూర్వికుల కాశ్రయమొసంగిన నిడుదవోలిపాలకు లెవరు ? (5) ప్రతాపరుద్రునికిఁ గాకతీయరాజ్యాధిపత్య మెట్లు వచ్చెను ? (6) కాకతీయులవైవాహిక సంబంధములు ? (7) కొలనిరుద్రదేవుని వైదుష్యము.

(సశేషము.)

గ్రంథస్వీకారము.

---

1. యమున—ఇది యనువాదగ్రంథమండలివారు ప్రకటించెడు గ్రంథములలో మొదటిది. ఈగ్రంథమండలి సంపాదకులు శ్రీ మంగిపూడి శ్రీరామచంద్రశాస్త్రిగారును, శ్రీదార్శనికపండిత నేలేళ్ళ నారాయణమూర్తిగారును. ప్రచురణస్థానము విశాఖపట్టనమండలములోని పాలకొండ మండలీసంస్థాపకులు శ్రీ యెఱ్ఱాప్రగడ కృష్ణరావునాయుఁడుగారు. వంగభాషలోనుండి సంపాదకులలో నొకరగు శ్రీ రామచంద్రశాస్త్రిగారిచే నాంధ్రీకరింపఁబడినది. ఈయనువాద సమితివారు యథామూలముగనే కాక యేది యెట్లనువదించిన రసవంతముగ నుండునో యట్లనువదించుచున్నారు. కథావిధానమునను, పాత్రతత్త్వమునను మూలగ్రంథకారుని ముఖ్యాభిప్రాయమునను గూడ మార్పు లవసరము ననుసరించి మార్పు చేయుచున్నారు. భాష యీకాలపు గ్రాంథికము. ఇట్టి యనువాదగ్రంథములు రెండేసిమాసముల కొక్కటిగాఁ బ్రకటింతురు. ఇంచుమించు 250-300 పుటలుగల నవల యారణాలవెలకుఁ జందాదారులకుఁ బంపుచుందురు. భాషాసేవయే ముఖ్యోద్దేశముగాఁ గలవారు గావుననే చవుకగా నిచ్చుచున్నారు. యమున నాలుగుఖండములును 218 పుటలును గలది. అచ్చు చక్కనిది.

---

2. ప్రేమ—అనువాదగ్రంథమండలి రెండవగ్రంథము. హిందీభాష నుండి దార్శనికపండిత నేలేళ్ళ నారాయణమూర్తిగారిచే నాంధ్రీకరింపఁబడినది. పాలకొండతాలూకా తలవరము నివాసులు శ్రీ గేదెల శ్రీరాములునాయుఁడుగారు ప్రధానపోషకులుగానుండి యీప్రేమ ముద్రణవ్యయము నొసంగి యౌదార్యమును భాషాభిమానమును బ్రకటించుచున్నారు. ఇదియు సుమారు 200 పుటలుగలది. వీనివెంట ననుబంధగ్రంథములు కూడఁ బ్రకటించుచుందురు. రసవంతముగా నుండుటకై మూలగ్రంథకారుని ముఖ్యాభిప్రాయములలోఁ గూడ మార్పుచేయసాహసించిన యీసంపాదకులు, ఖగేనుఁడు మొదలగు కొన్నిపేరులనుగూడ మార్చుటకుఁ దలఁతు రని నమ్ముచున్నాము. సవరణలలో, మరిదిగారూ! అనుదానిని మరదిగారూ అనిసవరించిరి. అందు సవరణయవసరమైనచో మఱఁదిగారూ అనిన లోప మేమికల్గునో! మరదిగారను

నది నిర్దుష్టమా ! అయిష్ట మనిష్టమని నవరించిరి. తప్పుపట్టుటకుఁ గాదుగాని భాషాభిమాను లగు వీరు, కొందరైన- కథాసంవిధానమేకాక, భాషాసౌష్ఠవమునుగూడఁజూడఁదలఁచువారు కూడ నుందురు గావున నర్ధానుస్వారశకటరేఫములనుగూడఁ బాటించి సర్వాంగసుందరముగా గ్రంథములను బ్రకటించుచుందు రని కోరుచున్నాము. అవి పాటింపకున్న నిబ్బందియేమందురా తామలపాకులు, యాలకులు, విద్యుద్దీవన-(రూపాయినోటు) ఇట్టివియు నవరణలోఁ జేర్పనక్కఱలేదు. మామాటలు నచ్చెనేని యట్లుచేయవచ్చును. లేదేని మానవచ్చును. యోజింపఁగోరెదము.

చందాదారులకు గ్రంథము వెల రు 0-6-0. ఇతరులకు రు 0-10-0. ఇంతచవుకగా నేగ్రంథప్రకాశకులును బంపుటలేదు. ఇది నిక్కముగ వీరిభాషాభిమానమే.

---

3. విచారసంగ్రహము—సాధుధ్యానానందులవారిచే శ్రీనటనానంద స్వామి ద్రావిడభాషయందు రచించిన దానింబట్టి తెనిఁగింపఁబడినది. ఇది కర్మభక్తి యోగజ్ఞానములను నాల్గుమార్గములసారమును దేటగఁ జెప్పుచున్నది. అరుణాచలక్షేత్రమందు భగవాన్ శ్రీరమణమహర్షులు 1901-2 సం॥లో గంభీరం శేషయ్యగారను బ్రాహ్మణోత్తమున కుపదేశించిన వాక్యములసంపుటి. 48 ప్రశ్నల కుత్తరములుగలవు. మచ్చునకై 17 ప్రశ్నయు నుత్తరమునుదిలకింపుఁడు.

ప్రశ్న—ఆత్మయే హృదయమునందు బ్రహ్మముగ ప్రకాశించుచున్నదనుట యెటులు ?

ఉత్త—దీపజ్వాలయందుగల ఖాలీస్థలమందుండు భూతాకాశము ఆ జ్వాలకు లోను వెలిని అభేదముగ నిండి హద్దులేక ప్రకాశించుటవలె హృదయమునందు ఆత్మజ్యోతిలోననుండు జ్ఞానాకాశమున్ను ఆయాత్మజ్యోతికి లోనను వెలిని అభేదముగ నిండి హద్దుమీరి వెలుగుచున్నది. ఇదియే బ్రహ్మమనబడును.

బ్ర॥ శ్రీ॥ పండిత పురాణం సూర్యనారాయణతీర్థులవారిచేఁ బరిశోధింపఁబడి కృష్ణాజిల్లా ఘంటసాలపాలెయములో నుండు శ్రీశాంతి శిక్షాశ్రమము తరుపున ముద్రింపఁబడినది. వెల రు 0—4—0 కావలసినవారు సాధుధ్యానానందంగారు శ్రీ శాంతిశిక్షాశ్రమము, ఘంటసాలపాలెయము, చల్లపల్లి పోస్టు కృష్ణాజిల్లా అని వ్రాసి తెప్పించుకొనవచ్చును.

4. ఆనందదాసుచరిత్ర—(శ్రీకోదండరామ విలాసము) గ్రంథకర్త గుంటూరుమండలస్థ చాగంటిపుర వాస్తవ్యుఁ డగు మారూరి మహానందిరెడ్డి గారు. శ్రీవాసుదాసస్వామి (వావిలికొలను సుబ్బారావుగారును) వీరిశిష్యులు ఆనందదాసు (మారూరి మహానంది రెడ్డి)గారు. వీరిఛాయాపటము మొదటఁ గలదు. యక్షగానము- భజనవిధానము, వైరాగ్యప్రకరణము, దుఃఖశాంతి, తీర్థసేవనము, శ్రీరామకైంకర్యము, విఘ్ననిరోధము, సీతావిన్నపము, శ్రీరామానుగ్రహము, కోదండరామసేవక సమాజవిజ్ఞప్తి, ఫలశ్రుతి యను భాగముల నొప్పుచున్నది. కొన్నిపద్యములు:—

ఉ. ఎంతని వేడువాఁడ, జగదీశ్వర నీపదపంకజాతముల్
స్వాంతము నందు నిల్పి యనిశంబు భజించుట నీ వెఱుంగవే
పంతముఁ బూనె దేల ననువంటి యభాగ్యునిఁ బ్రోవఁ గూడదే
చింతల ముంతువే సకలసేవిత కృష్ణ రమేశ మాధవా!

ఉ. ఏల మతిభ్రమంపడెద వీవు కృపానిధి జానకీధవుం
డేలినవాఁడు గల్గ గుణహీనులఁ జేరి చరింపనేల గో
పాల జనార్తిహారుఁ డగు ప్రాజ్ఞుఁ డతండు భజించువారలన్
మేలు కొనంగఁ జేయును సుమీ తనయా యనుమాన మేటికిన్.

ఒంటిమిట్ట—భక్తిసంజీవనీ పత్రికకనుబంధముగా మాకుఁజేరిన యీగ్రంథము మహారాజశ్రీ కలగొట్ల రామకృష్ణారెడ్డిగారి ద్రవ్యసహాయమునను ముద్రింపఁబడినది. వెల రు 0-4-0 లు.

---

5. యోగసంకలనము:—ప్రథమభాగము. (కర్మయోగము) కాకినాడ నాట్యకళావిజ్ఞానగ్రంథమండలి తృతీయకుసుమము. శ్రీ అరవిందఘోసుగారి యాంగ్లగ్రంథమునకుఁ దెనుఁగు-మధ్వశ్రీ డాల్తాబాదు గోపాలకృష్ణారావు బి.ఏ. గారిచే నాంధ్రీకరింపఁబడి ప్రకటింపఁబడినది. వెల రు 1-4-0. 166 పుటలలో శ్రీ అరవిందఘోసుగారి "The synthesis of yoga" అను గొప్పయోగశాస్త్రములోని యొక్కభాగ మిది. 46 పుటల యుపోద్ఘాతము గలదు. సాధనచతుష్టయము, ఆత్మసమర్పణము, కర్మసన్యాసము, గీత, త్యాగము-త్రివిధమార్గము, ధర్మశాస్త్రము, ఉత్తమేచ్ఛ, పరిపూర్ణసన్యాసము, కర్మాధిపతి, కర్మ-ఇట్లని పండ్రెండధ్యాయము లీపుస్తకములో నున్నవి. ఇదియొక కథగాదు. విషయమును గ్రహించుట సులభసాధ్యముగాదు. యోగాభ్యాసపరులకుఁ గాని తత్త్వముబో

ధపడదు. తదభిమానులుఁ దదాసక్తులు దీనిం జదివి కృష్ణారావు పంతులుగారి శ్రమకుఁ దగినఫల మొసంగుదురుగాక. ఆంధ్రీకరణమును శైలియుఁ జిత్తగింపుఁడు. విషయ మెంతవఱకు మనకుఁ దెలియునో—

"యోగమనఁగా స్వభావవృద్ధిచే నావరణబలాత్కారముచే వ్యక్తితో నుపయోగింపఁబడు నవకాశములచే నెమ్మదిగా వృద్ధిపొందుచున్న మందగమన విధానమును విడిచి, గమ్యస్థానమును సరాసరి పొందించు వ్యక్తిగల స్వతంత్రమగు తీవ్రవృద్ధి విధానమును స్వీకరించుట. అనంతమగు క్రమవృద్ధిని చెప్పుచు గమ్యస్థాన మనుట తప్పు కావచ్చును కాని సమీపగమ్యస్థానము కల దని, తత్ప్రాప్తికై మనుజుఁడు వృద్ధిపొందు చున్నాఁ డని, నూతనజన్మ యదే యని, విపులప్రకాశజ్ఞానమదే యని, దివ్యమానుషత్వ మదే యని మనము గ్రహించవలెను. మనము కోరునది పూర్ణమైనమార్పు. జీవునకు మాత్రమే కాదు. మన స్వభావము యొక్క యన్ని భాగములకు"—79 పుట.

---

6. సర్వేగణితచంద్రిక—గ్రంథకర్త చదలువాడ కోటినరసింహముగారు. క్షేత్రగణితము దీనియందలి విషయము. పాశ్చాత్యులూరిమల్లనవలె నింగ్లీషుపద్ధతిని భూములు కొలుచు నిప్పటి విధానము పద్యములలోఁ జెప్పి దానిక్రింద వివరణము వ్రాసి గ్రామోద్యోగులు మొదలగువారి కుపయోగపడునట్లు కోటి నరసింహముగారు లోకోపకార మొనర్చినారు.

" అవధరింపుము బాలురకైనఁ దెలియు, రీతిఁ బద్యంబులందు ధాత్రీగణితము విపులవిషయాన్వితంబయి వెలయుచుండు, నట్లొనర్చెదఁ గొను భవదంకితముగ. పద్యములయందుఁ జేరిగుప్తముగనుండు, విషయములు గద్యశైలిలో విశదపఱతు నన్న పూర్ణేశ్వరా త్వత్ప్రసాతిశయము, నంది సర్వేగణితచంద్రి కాఖ్యకృతిని.

అని ప్రతిజ్ఞగావించియున్నారు. 'సర్వే' కొలతలలోఁ గొంతప్రవేశమున్న వారీపుస్తకమును జదివి పూర్ణజ్ఞానమును సంపాదింపవచ్చును. ప్రతివిషయమునకుఁ దగినట్లు ప్రతిమలు గలవు. లెక్కలు చేసి చూపింపఁబడినది. చిట్టచివరఁ బ్రత్యుత్తరములు గలవు. 60 సాధకములలోఁ గావలసిన సర్వేవిషయము సర్వమును గలదు. కొన్నిపద్యములు :—

సీ. తలవెండ్రుకలను వెడలుపుగా నెన్మిది నిలుపఁగా విషువగుఁ గొలతకొఱకు
నట్టి విష్వష్టకంబైనఁ గాష్ఠంబగుఁ గాష్ఠాష్టకము యవగర్భమగును

యవగర్భములు దచ్చిదైన నంగుళ మగు నంగుళాల్ ద్వాదశం బైననడుగు
అడుగులు మూఁడైన నగుగజం బట్టి యిర్వది రెండుగజములఁబరఁగుగొలుసు
గొలుసు లీరైదు ఫర్లాంగగుం దలంప, నట్టిఫర్లాంగు లెనిమిదైన మైలు
గా నెఱుంగఁగఁదగును దైర్ఘ్యంపుఁగొలత, వినుతఖగరాజతురగ పృథ్వీశతాంగ.

గీ. ఎనిమిదంగుళముల కిసుమంత తగ్గలిం, కగును నూఱులింకులైన గొలుసు
గొలుసు లెనుబదింటఁ గలుప మైలగు భవా, నీహృదబ్జమిత్ర నిటలనేత్ర.

గీ. పొలముగొలుచుచున్నపుడె కాగితంబున, స్కేలు బిట్టులేక చేతితోడ
గణితుఁడింపుమించుగా గీయ స్కెచ్చియగా, మదనభంగ యఘతమఃపతంగ.

గీ. స్కేలు కంపాసు బిట్టుల చేత నెన్ని, కుదులు పొలమును నైనఁద్రికోణములుగఁ
జేసి వరసగఁగూర్చి సంక్షిప్తముగను, వ్రాయుపటమును బ్లానండ్రు వామదేవ

ఈకోటి నరసింహముగారే కవిత్వచింతామణియను పుస్తకమును వ్రాసి యున్నారు. దానిసహాయమున స్వయంకృషిచేఁ బాలురు వ్యాసలేఖనమును గవిత్వమును జెప్పననువగును.

పై రెండుగ్రంథములును- కవిగారియొద్ద గుంటూరుజిల్లా సత్తెనపల్లితాలూకా అచ్చమ్మపేట పోస్టు, ఊటుకూరులో దొరకును. సర్వగణితచంద్రిక వెల రు 1. కవిత్వచింతామణి రు 0-12-0.

---

(7) విదుల- కీర్తిశేషులగు ఆకుండి వ్యాసమూర్తిశాస్త్రిగారి భారతనవనీతములోనిది. విదులాపుత్రసంవాదము 'దౌత్యభంగానంతరముఁ దన్నుఁ జూడ వచ్చిన కృష్ణునితోఁ గుంతి నాకొడుకుల కియ్యది వినిపించి పౌరుషము గలిగి జీవింపుఁడని తెలుపుమా' యని చెప్పినకథ. వీరవనిత యగు విదుల శత్రుపరాభూతుఁడయి డాగియున్న తనసుతుని సంజయుఁడనువానిని బ్రేరేపించి శత్రువులపైకి యుద్ధమునకంపుట యిందువిషయము. తిక్కన సోమయాజి సూచించెను గాని విపులముచేయలేదు. దానిని శాస్త్రిగారు పూర్తిగఁ దెనిఁగించిరి. భారతనవనీతములోని ద్రౌపదీచరిత్రమును బాఠకులు పరిషత్పత్త్రికాముఖమునఁ దెలిసికొనియున్నారు. ఈవిదులయు నట్టిదే. హిందూసుందరినుండి పునర్ముద్రితము.

దీనికి విద్వాన్ వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు టిప్పణికూడ వ్రాసినారు. అది కడపటఁ గలదు. వ్యాసభారత నవనీతము యుద్ధపంచకము తప్పతక్కినపర్వములు సిద్ధముగానున్నవి. ధనికులు దీనిముద్రణమునకై శాస్త్రిగారి పుత్రులకుఁ దోడ్పడఁదగును—

శ్రీరస్తు.

హంససందేశము.

—మహామహోపాధ్యాయ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి—

—ప్రథమాశ్వాసము—

శా. శ్రీమంతుం డగుదేవుఁ డాతఁడు పవిత్రీభూతమార్తాండవం
శాంభోదం బలరన్ జనించి భువి మాయామానుషుం డౌచు సీ
తామార్గాదృతిఁ బావనిం బనిచి జ్ఞాతస్వార్థుఁ డై కోమలాం
గీమోహంబున రేయి కల్పముగ వేగించె న్మహాధీరతన్.

మ. అతఁ డంతం గపినాథు సేన నడపన్ యత్నించుచో వేగ భూ
సుతకున్ దూరనివాసి యాటకు మనస్తుందీభవద్వేదనా
గతుఁడై యప్పు డుషస్సునందును దటాకక్రీడితంబుం బరా
జితరాకాదివసామృతాంశుకరరాజిన్ రాజహంసం గనెన్.

చ. అవనిసుతాసమానగతి యామెదుకూలపటంబు వోలుచు
న్నవపువు నామెనూపురపునాదము గల్గినహంస నెంతొ క
న్గవఁ దిలకించి వీరుఁ డణుకాలము మూర్ఛిలెఁ దన్మయాత్ముఁ డై
యవసరమందుఁ బూవిలుతు నాజ్ఞ దురంత మటంచు నెంచెదన్.

మ. అతియత్నంబున లక్ష్మణాగ్రజుఁడు లబ్ధాశ్వాసుఁ డై యప్పు డా
సతిప్రాణంబులు నిల్పఁ గోరి తమితో సందేశ మంపింప నా
దృతిఁ బూజించె సరోజరాజిని బతత్రిన్ దూతలాభంబు దా
నతివం గౌఁగిటఁ గూర్చుకంటె బహుమోదాపాది యౌఁ గామికిన్.

మ. హనుమాను న్బహుమానిఁ జేయు టణువం తైతోఁచ నెంతేసప
ర్య నుపాసించుచుఁ గోరె భ్రాంతమతి దౌత్యానర్హచక్రాంగమున్
ఘనశైలద్రులతాదుల న్విరహదుఃఖాయ న్మనోయుక్తు ల
ర్థనసేయున్ సుఖదుఃఖవేది నొకటిం బ్రార్థించు కామభ్రమే.

శా. వేదాంభోధివిభాగకృద్ది యగునావిశ్వాత్మ సద్వంశ్యమున్
వేధోవాహన మంచు సిద్ధు లనఁగా విందు న్మను న్నిన్ను వా
ణీదేశస్థితిచే గతిప్రగుణమౌ నీకు న్లభించెన్ శ్రుతి
స్వాదార్హామృతమాధురీగుణముఁ దత్సావర్ణ్యముం బొందుటన్.

ఉ. ఈయుహామం దొకానొకర మేము మనుష్యులలోనఁ గేవలం
బోయి సఖా ! మహాజగ మహా యనఁగా ఖగరాజ వీవు గా
దే? యయినన్ శ్రితోద్ధరణహేతువునం దగు దీవు దూత్యముం
జేయఁగ ధాతయు న్సకలసృష్టిసమర్థుఁడు సూతుఁ డయ్యెఁగా.

మ. జగ మన్యంబుగ స్వీయమహా మహిమ నిచ్ఛామాత్ర నిర్మింపఁగాఁ
దగు నిక్ష్వాకులయిట్టిదుర్దశను సందర్శించి యంభోధిను
ద్యగరిష్ఠోర్ములచేఁ ద్రికూటగిరి దృశ్యాదృశ్య మాచోఁ దదం
కగతన్ రాక్షసరాజధాని యగులంకం జూడఁబోవం దగున్.

చ. చెలువుఁడ ! దివ్యతీర్థముల సీమయుఁ జందనకాననాప్తమున్
మలయసమీరమాతయును మౌక్తికసూతికి మందిరంబు నై
నలువగు దక్షిణాదిశకు నాప్రమదంబును సీతజీవముం
దలఁచుచు రాక్షసోర్వి యను తల్లవదోషము నోర్చి యేగుమీ

మ. ఘనవాగ్ధీకవి దూరమం దమరఁ బ్రజ్ఞాహీనులుం బోలె నీ
వును గైలాసమునందు నుండుతఱిఁ గ్రొవ్వుం గొంచుఁ గేకి లెల్లం
గ నటింపం గని వన్యకేకులు శరత్కాలంబునం గన్నెవో
యినవైె మూకత నొంద మార్గమున నీకెంతేని సమ్మోదమా ౧౦

ఉ. క్రోలి సరాగపద్మినుల క్రొత్తమధు న్నెలమెల్ల లీలతోఁ
గాలమునందు మేలుకొను కల్వలపజ్క్తిఁ బరిభ్రమించి స
చ్ఛీల ! వనేభదానముల స్విన్నుఁడు గంధవహుండు సేవచే
లాలనఁజేయు నిన్ బరిమళంబుల స్వాతిశయంబు దెల్పుచున్. ౧౧

మ. సమకాలోదయ బంధుజీవములు యుష్మద్బంధు లౌటం బరా
గము లచ్చోఁ బవమానుచేఁ బనిచి నీగాత్రంబుపై నంగరా
గము నెంతో యలఁద న్నివాచరణలాభాసంగతున్ గాంగఫే
నమహాబింబు గిరీశశేఖరనిశానాథున్ స్మరింపింపవే. ౧౨

ఉ. సౌరకరంబు లంతరపుసన్నశలాకల నెన్నఁగా సునా
సీరునికార్ముకార్థమనుచిత్రపటంబున నంచు మించఁగా
మారుత మానుకూల్యగతి మైె వెనువెంట వహింప మింటిపై
శారదవారివాహములు ఛత్రము లయ్యెడు రాజహంసమా. ౧౩

చ. జనకుని యజ్ఞవాటికను సాగినసీత జనించినట్టి సీ
తను సఖిఁ జూచె దీగతి ముదంబున నచ్చట కేగి మిత్రమా

తనతను వామె నాకొలఱుకుఁ దా నెటులో ధరియించుచుండి ధా
త్రిని బరిపూర్తిఁ గాంచిన పతివ్రతయన్నయశంబు నొందెడిన్. ౧౪

తనలోఖేదము మోద మూనుఁ గద నీద వ్వంతికం బొందు ప
ద్మిని స్వాదూక్తుల నేఁడె వత్తు నని యా మె న్నెల్ల లాలింపు మ
ద్వనితామైత్రిని వీణమించు మధుకృద్వ్యాఖ్యాధురి న్నీకు నీ
నసిలో మంచిది యన్న సమ్మతిని దెల్పం జూచునం చెంచెదన్. ౧౫

శా. క్షినురక్తి న్నబరాంగన ల్పతులతో న్నద్రి న్నికుంజంబు లం
శ్యారు గూర్చుండి క్షణంబు నిన్న నషఃయేందుంగా వితర్కింప నా
వనజశ్రేణినినుండి నీవెగురుచో ప్రాపింప యామ్యాశ ద
వ్వున నే పక్షబలాతిశాయులు ఖగంబు ల్గన్పడం దొల్గుచున్. ౧౬

చ. అనుపమలీల నీ వెగిరినప్పుడు కమ్రసుధారసంబుతో
నెనయగు నీదుఛాయమెయి నీమణిమాల్యవదద్రి మించుచో
మనసుననుండి చందురుని మండలమున్ సృజియించు నాదిదే
వుని సుమమాతిరేకమును బూనెడునో రజనీకరాకృతిన్. ౧౭

చ. పడమర తూర్పుమార్గములు పావని నాకు వచించె వానిలోఁ
బడమర త్రోవ చేరుపు నపాయము నయ్యెడు నిత్యవృష్టి నో
చెలువుఁడ యెల్లవీడుల విచిత్రములం గనుచుండి లీనమా
నెడ నెటులే మఱల్పుసుమి దృష్టి మదర్థము ప్రాక్పథంబునన్. ౧౮

మ. నికటంబొందిన నీసుధార్ద్రిరవము న్విన్నన్ఘ భ్రూవృత్యశో
న్యకటాక్షంబుల కృత్రిమాదరణ రమ్యంబై ప్రకాశింప స్వీ
యకుటీనిర్గతముగ్ధభామినులు నీవంచు న్మది న్నిశ్చయిం
చికనన్ దాఁటుమి శైలకాననదీసీమంబు లీదేశమున్. ౧౯

మ. సుమధన్వాకులముగ్ధభావమున నిక్షుచ్ఛాయలందుం బ్రవా
శమయి న్నయ్యను శాలిగోపికలు సల్లాపంబు లేవేవొ నం
భ్రమతోఁ జల్పుచు గీతిభేదములఁ గర్ణాటాంధ్రదేశీయమి
శ్రములం బాడుచు మోహమొందు తఱి నాస్వాదింపు తన్మాధుర్యమున్. ౨౦

మ. దనుజద్వేషినివాసము న్నమణిమూర్ధంబున్ ధరాధారి యా
టను సాక్షాత్కృతశేషుఁడే యి దని చూడ న్మానవు ల్లాఘవం

బున నభ్రంబులు సంచరింపఁ గుబుసంబున్వీడుఁ దాఁ దక్షిణం
బనఁగా ముందట వేంకటాద్రి బహునేత్రానందమౌఁ బిమ్మటన్.

చ. అలగిరి మర్త్యులెక్కి, త్రిదివౌకసులుం దిగి శుద్ధసాత్త్వికా
త్మలఁ దమ రొండొరు ల్భరతసత్త్వము వీడుచు సర్వసామ్యస
త్ఫలపరిపాకభూతిమహితం బగు నచ్చట గుంపుఁగూడి పూ
జలు సలుపన్ యథేచ్ఛముగ శక్తిని మాధవు సత్కరింపుమా.

మ. స్తిమితం బొందుమి యన్నటు ల్పులినవేదిం దీర్చి నీకు న్నవ
ర్ణముఖర్యాపగ గోచరించు నట గోత్రప్రాంతయామ్యాశ వ
న్యమహీజంబులు చెంత భాసిలఁ బ్రసూనంబు ల్సపర్యానిమి
త్త మనన్ ధూర్జటి కూర్మి హస్తములచేతం దెచ్చి యర్పించుచో. ౨౩

శా. నీమంజుధ్వని మాని గూఢముగ దీనిం గూడి వానీరవ్ర
జామోదాతిమృదూభవత్పులినవాతాభూతిచేత న్మహా
వ్యామోహుండవు గాక పౌష్మి యపు డన్యాగమ్యవీథిం దటీ
సీమావాసకిరాతు లెల్లఁ దమచేఁ జిక్కింపకుండ న్ననున్. ౨౪

మ. చని తుండీరసుమండలంబునకుఁ బశ్చాత్తాల మీక్షించి యీసం
దున సత్యవ్రత మన్న క్షేత్రమునకుం బ్రాహ్మీకృతాఘక్షయం
బున కచ్చోఁ బతి యజ్ఞహానికి నదీభూతాంగియౌ వాణి నో
ర్చెను విశ్వైకనియామసేతు వగు నా శ్రీనాథుఁడే సేతువై. ౨౫

మ. అచట న్సంతతగీతనాదబహుళరత్నాంచద్గుణ న్యూభిదే
వ్యచితాలంకృతిఁ గాంచిఁ గాంచె నట నేత్రోత్సాహియౌఁ జుమ్మి హ
స్త్యచలావాసియు సత్యకాముఁ డలద్వంద్వాతీతుఁ డౌ పూరుషుం
డచలం బాతనదృష్టిఁ గన్గొనినవాఁడై కాంచి నెల్లప్పుడున్. ౨౬

శా. ఆపీటిం బ్రణమిల్లుమీ కృతయుగాద్యన్ బ్రహ్మసంకల్పమా
త్రావిర్భూతను జేరి భక్తి వినతంబౌ మూర్ధ మేపారఁ గాం
చీపీఠీరజము ల్గజాచలపతి శ్రీవాహవేగోత్థముల్
దేవాగ్రేసరులు న్శిరంబులను బొందింతు ర్మహాధన్యులై. ౨౭

మ. ఒకచోనప్పురిఁ గంపితామ్రవణ లీలోద్గామియై ముందుఁ ద్ర్యం
బకమాళీందు హిమాంబు పూనికొని కంపానీరనీరేజమా
లికకుం గామకుఁ డైనగంధవహుఁ డాలింగించు లోకోపకా
రకుఁడై పిమ్మట నిన్ను నాప్తుఁ డగు దూరాదాప్తమిత్రుం బలెన్. ౨౮

మియుఁ బోలెం గవుల న్భరించు నల బ్రాహ్మీదేవి యాపీటి మ
ధ్యమునం బార్శ్వయుగంబునం గొలువ విష్ణ్వాదు ల్చుచిస్వాదునీ
రము వాఱం బాగడొందుచుండుఁ దనవర్ణస్తోమము ల్పద్తభే
దమహాస్రోతములై జనించి యమరం దా వేగవత్యాఖ్యతోఁ. ౨౯

— కోడూరి దక్షిణామూర్తిశాస్త్రి —

శా. శ్రీరుషులపాపము ల్ద్రోలఁచు పుణ్యాసరస్వతి నీట నన్మునీ
శ్రీరులను గూడి క్రుంకు లిడ స్వచ్ఛతరాంగుఁడవై రజోగుణా
శ్లేణము లేని చిత్తమున భాసిలఁ జేయుచు సర్వలోకముం
బరఁగెడి దుర్నివారసితభావము నొందెదు లోన బైటయుఁ. ౩౦

ఉ. ఆనది నట్టున న్సరసిజాసనును త్తరవేదిరూప మై
జానగు హస్తిశైలము ప్రశస్త మొనర్చుచు ద్రామిడంబునుఁ
పేనదిసజ్జనుండుఘను లీతను పూడ్చిన నిస్తమస్తముం
బూనినవాసుదేవు పదముం గని యుందురొ సౌమ్య! నిచ్చలుఁ. ౩౧

మ తులసీదామములఁ స్వకీయతనుకాంతుల్ వృద్ధిగావించి శీ
తలవైశ్వానరుఁ బోలి వేదికపయిం దానుండి సద్భుక్తిము
క్తుల నీఁగల్గు రమాకటాక్షముల నెంతో శ్యామమైనట్టి యా
జలజాతాభిధలోకకారణము నీసద్దృష్టిపాత్రంబగుఁ. ౩౨

శా. శ్రీవిద్యున్యుతదేహము న్మరకతశ్రీమేచకంబుం గృపా
భావాంబూదరమేఘ మందుఁ గని కంపం బింత గైకోకుమా
యేవార్ధంబు భవాదృశోత్తమసుపర్వోద్ధంససంపూజ్యమీ
మీవంశంబున మున్ను పుట్టినది యామేఘంబు మేల్ హంసమై. ౩౩

ఉ. నీవిభుయజ్ఞభాగముల నిర్మలసారముఁ గ్రోలువాఁడు వే
దావళిశుద్ధనేత్రము మహాశ్రితలోచనభాగధేయమా
దేవుఁడు మ్రొక్కునిన్నుఁ గను దివ్యరసాంచితమోదయుక్తన
ద్భావహితప్రదప్రవణధవ్యకటాక్షనిరీక్షణంబులఁ. ౩౪

చ. మధుయుతపద్మముం బలె రమాసతి స్విన్నకరంబుఁ బట్టి న
ద్విధిహితహస్తమందు నొకదివ్యసరోజముఁ బూనుచు న్మనో
వ్యధ చన దేవుఁ డవ్వనవిహారము సల్పినయేని యాహరిఁ
బుధనుత పీచుమా వ్యజనముం బలెఁ బక్షముతోడఁ గన్పడఁ. ౩౫

చ. ఎదురుగఁ బ్రాఁకుమత్స్యముల నెంతయు స్తంభితమైన సహ్యజా
మృదులఝురంబు నద్దెసల నేగఁ దదంతరభూమి చోల మ
య్యది క్రముకావనీజనివహంబుల నల్లనయై కనందగున్
ముదితుఁడవై చనంగదవె ముందుగ దాటుఁచు మధ్యరాష్ట్రముల్.

చ. సురభిహరిద్రతో నెనయుఁ జూర్ణపుఁబూఁతల సాంధ్యరాగముం
బరువపుఁబోఁకపుష్పముల బర్వినకొప్పున ధ్వాంతకౌముదీ
వరకలహంబుఁ బూను నవవారిజనేత్రలు చాటుసూక్తులం
బరఁగుచు దోలపై నయనపర్వ మొనర్తురు నీకు హంసమా.

శా. భూదేవీతిలకంబు చోలమున నప్పూర్వాన్యభాగంబు న
మ్మోదం బైచను వర్షదేశము నదీపోష్యం బటం జేరి యెం
తో దూరంబున శ్వేతపర్వతముఁ గన్గో హంస! మగ్నత్రినే
త్రోదారాద్రిసమంబు భూమిబిలమార్గోద్యత్సర్పరాజంబునాన్.

శా. ఆశైలస్థితమానవావళితమం బల్లార్చుచున్ స్వప్రభా
వేశత్వంబున జ్ఞానరూపుఁడు బుధేంద్రేష్టుండు సద్భాగ్యుఁడున్
శ్రీశేషాద్రిరతుండు సాగరసుతాస్నేహానుమక్తుండు స
త్కౌశల్యం బొడఁగూర్చు నీకొగి నమస్కారం బొనర్పంగనే.

మ. అలదేవోత్తముకాంతిభంగి నసితం బై మార్దవచ్ఛాయమై
లలి నీలీసుమమంజరీలలితమై లావొప్పు నక్కాననం
బలఘూత్తంసమ! చూడుమా యది గనన్ హా నీమనం బప్పరో
జలజాస్యాసుఖయోగ్యనందనమహైశ్వర్యంబుఁ బోఁద్రోసెడిన్. ౪౦

మ. పవనుం డేక్రమకౌటబిన్ సకలపుష్పవ్రాతసద్ధూళిచే
నవవైతానముఁ జేసి చామరములం గావించి పుష్పంబులం
బుప్పుసెజ్జ ల్పచరించి పాదములిడన్ భూమిప్రదేశంబులన్
ధవుఁడౌ మన్మథభూమిపాలునకుఁ దా దాస్యంబులం జల్పెడిన్. ౪౧

శా. కావేరీనది రాష్ట్రమున్ ఝురముచేఁ గావించుచున్ రెండుగా
దేవద్వీపవతి స్వహామహిమచే ధిక్కారముం జేయుచుం
బ్రోవై పండినయిక్షుపర్వహతి సంభూతస్వముక్తావళుల్
ప్రోవం బ్రాలఁగ నిమ్న మున్నతమునై తోషంబునం బాఱెడిన్. ౪౨

మా.
అలసహ్యాంకమునుండి స్వర్ణుఁడు పారావారముం గూర్పఁగాఁ
గలభద్రోక్తులఁ ద్వాదృశద్విజవరుల్ గావింపఁగా దీవనల్
జలజాప్తోదయవేళఁ బూగసుమహాసంబుల్ దరుశ్రేర్పఁగా
విలసత్పుష్పరసానులిప్త యనఁ గావేరినదిస్త్రీ చనున్. ౪౩

చ. ఘనశుచికై నదుల్గలియవచ్చి చరింపఁగ నెల్లెడన్ దృఢా
దరణము మానసంబు పయిఁ దగ్గఁగఁ జేయుచు నీమదిన్ సదా
సురవనితాశిరఃస్థలసుశోభితమాల్యసుగంధయుక్తయై
చరఁగెడి చంద్రపుష్కరిణి భర్జితచంద్రగతాఘుఁ గాంతువో. ౪౪

శా. ఎత్తీరంబున మత్స్యలావ్యథనమై యింపొందు శ్రీరంగధా
మోత్తంసుండు వసించు ముం దనుచు సద్యోగుల్ ప్రశంసించిరో
యత్తీరంబున సాధుసేవ్య మగు శేషాహీశపీఠంబు నీ
చిత్తంబందు విశేషశ్రద్ధగొనుచు న్సేవింపుమా సన్మతిన్. ౪౫

మ. విలసద్దివ్యవిమానమధ్యమున నావిర్భావముం జెంది డం
బుల నొప్పారఁగఁ బేటికామరకతంబుంబోలి శేషాహిభో
గలసత్తల్పమునందుఁ బండి కరముం గావించి మేల్దిండు దీ
ర్ఘలసద్దృష్టులఁ జూచు శ్రీపతిఁ గసంగా నామనం బేగెడిన్. ౪౬

మ. చెలికాఁడా! వెస దాఁటు చోరయుతమై ఝిల్లీరవాభీలమా
నలఘూద్యద్విపినంబుఁ జోలయుతపాండ్యాఖ్యప్రదేశస్థమున్;
అలదేశంబునతిక్రమింపఁగనె చేయంజూడు సద్భావమున్
ఖలసాన్నిధ్యమునం గవీశ్వరులు వల్లంబోరు సచ్ఛబ్దముల్. ౪౭

చ. అలకలు కంపమంద శిరమందలి గుచ్ఛము జాఱఁ గమ్మలం
గలరతనంబు రాజిల ముఖంబున ముత్తెపుబొట్టునొప్పఁ బాం
డ్యలలన లెంతయుం గుతుక మందుచు నాస్యము లెత్తి ముద్దులం
గులుకఁగఁ గూయు నిన్నుఁగనుఁగొందురు దీర్ఘకటాక్షపంక్తులన్. ౪౮

ఉ. ఏవృషభాచలంబున బలీంద్రు నడంచినవిష్ణుదేవు స
త్పావనపాదతీర్థము విభాసిలు ముట్టక రుద్రునాఁదలన్
ఆవృషభాచలంబునకు నంచితసుందరనామవిష్ణుసం
భావితవాసభూమికి నమస్కృతిచేయుము భాగ్యరాశికిన్. ౪౯

మ. హరుమెప్పించి మహాస్త్రముల్గొనినవా రాక్షత్త్రియు, ల్బ్రంధనో
దరమం దుంతు రటంచు భీతిని బరోదంబు ల్నకాలంబునం
గురియ న్నస్యము లొప్ప; యక్షనగరిం గ్రోధించు సత్పత్తనా
మరగేహంబుల నొప్పపాండ్యములఁ బొమ్మా వే విలోకింపుచున్.

శా. తారల్గల్గినయాకసంబుగతి ముక్తాసైకతోపేత మై
పేరుం గాంచిన తామ్రపర్ణినది సేవింపంగఁ బొమ్మా; యకూ
పారంబుం దిగఁద్రావినట్టిముని యవ్వాటి న్వసింప న్సదా
తారం బై నజలంబు నీకిడును ముక్తవ్యాధిసాద్గుణ్యమున్.

ఉ. వ్యోమముఁ దారకాయుతముఁ బోలినదానిని శుభ్రమౌక్తిక
స్తోమను దామ్రపర్ణినదిఁ జూచి భజింపుము పీతసాగర
శ్రీమదగస్త్యసంయమియుఁ జెంత వసించుట స్వచ్ఛమౌచు వ్యు
క్తామయతన్ జలంబు లొసఁగంగల వచ్చుట నీకు హంసమా. ౧౨

ఉ. ఆనదివారిజం బనెడి యాననముం గడుఁ గ్రోలి తోషివై
యానదియూర్మిబాహువుల యగ్గపుఁగౌఁగిట శీతలుండ వై
యానదిసైకతంబున విహారముఁ జల్పి సుచందనానిలం
బాని శ్రమంబుఁ బోనడుపు మంబుధిఁదాఁటఁ దలంచి యచ్చటన్. ౧౩

ఉ. ఆనదివామదేశమున కల్లన పోయిన శ్యామతాళికా
నూనతమాలమైనదియు నూత్నభవాద్భృశ పక్షిజాతికి
న్మానసమోదమిచ్చునది నవ్యతరంగగలత్సుమౌక్తిక
శ్రీని నెసంగు వేలఁ గను చెంతను గేతకిచూర్ణసైకతన్. ౧౪

శా. శైలాగ్రంబున రెండుచాయలను విస్తారధ్వనిన్ జాలుగం
గాలోలోరుఝరంబు నారిఁగ నభగ్నశ్రీప్రభావోచ్చల
ద్వేలం జాపముగాఁగ బాణముగఁ బత్త్రిశ్రేష్ఠమా నీవుపో
మ్మాలంకాపురిఁ జేసి లక్ష్యమును సౌమ్యా వేగ ముప్పొంగఁగాన్. ౧౫

మ. దవముం గూడినకాననంబు గతి సంధ్యం జేరు వ్యోమంబునా
నవసిందూరము గల్గు నేనుఁగువిధానం బట్టుపుట్టంబుఁ బూ
ను విధున్ భాతిఁ దటిత్తుగూడు జలదుంబోలం బ్రవాళాటవుల్
గవియ న్వార్ధినిజూతు వొక్కతనువుం గానున్నద్వంద్వంబునన్. ౧౬

మాలిని. దివిజసరిదుపేతా దేవదేవానుజాతా
　　ప్రవిమలనిజగోత్రా పాండుపుత్త్రైకమిత్రా
　　వివిధకుధరచారీ విశ్వరక్షావిహారీ
　　శివమధురిపురూపా సిద్ధబుద్ధస్వరూపా.　　౨౧౫

గద్యము. ఇది రాయగజగంధవారణ వైరిమండలీకభేకఫణీంద్ర వీరఘోట్టవిభాళ కళింగదేశనిర్ధూమధామ త్యాగనాగార్జున కర్ణాటద్రవిళాంధ్రమహారాష్ట్రభూపాలరూప నూపురసుందరచరణారవింద సనదప్రోలి పురవరాధీశ్వర వెలనాంటి పృథివీశ్వరరాజ్యసముద్ధరణ శ్రీకొఱవి వెన్నయామాత్యపాత్ర హారితసగోత్రపవిత్ర సకలసుకవిమిత్ర కసువరాజ తనూజ గోపరాజప్రణీతంబైన సింహాసనద్వాత్రింశిక యనుకావ్యంబునందు సాహసాంకువీరసాహసమహోదారత్వప్రశంసనం బన్నది యష్టమాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

సింహాసనద్వాత్రింశిక

నవమాశ్వాసము.

—ఇరువదిరెండవబొమ్మకథ.— ౯౦

క. శ్రీరామావిహరణగృహి, నారాయణు నలినవికసనగ్రహరాజా
కారాయమానదివ్యశ,రీరాధ్యు న్నతిసనాథుఁ* ద్రిజగన్నాథున్.

శా. భక్తిం గోరి తలంచి భోజనృపుఁ డాభద్రాసనం బెక్క ను
ద్యుక్తుం డై యిరుదిక్కుల న్మెఱపుల ట్లొప్పారుపుణ్యాంగనల్
ముక్తాశేషలు మౌళిపై నిడఁగ సమ్మోదంబుతోఁ జేరఁగా
వ్యక్తాలాపము బొమ్మ పేర్చి† పలికె న్వారించుచుం బెంపునన్. ౯౧

క. ఓరాజ యాన విడువఁగ, నేరవు మావిక్రమార్కనృపుమాడ్కి ను
దారత్వముఁ దెగువయు నుప,కారంబును లేక యెక్కఁగాఁ దగ ౯౨

వ. అది యె ట్లన్నఁ దద్గుణంబు లాకర్ణింపుము.

సీ. అష్టభోగంబుల నైశ్వర్యమునఁ గళ బలవైరిఁ బురవైరిఁ బద్మహి
నతిశక్తి నిలుకడ వితరణగుణమున నహిరాజు నగరాజు§ నంగరా
నాహవోత్సవమున నభిమానమునఁ గీర్తిఁ గపికేతు ఫణికేతు గరుడ
దృఢముష్టిఁ జేసూటి దివ్యాస్త్రసామగ్రి బలరాము రఘురాముఁ బరశురామ ౯౩
¹బావనత్వమున ఘనసంపత్తి దీప్తి, ననిలమిత్త్రుని హారమిత్త్రు నబ్జమిత్త్రుఁ
బోలు నితఁ డనిజను లెల్లఁ బొగడుచుండ, నవనితల మేలె నావిక్రమార్కవిభుఁడు.

ఉ. వాసవుమీఱి నిత్యవిభవంబునఁ బేదలఁ బ్రోచి వైరిసం
త్రాసవిహీనుఁ డై యతఁడు రాజ్యము మంత్రుల కప్పగించి వ
త్సాసముల న్విదేశగమనంబు చరించుచు నుండ నొక్కెడన్
వేసవి వచ్చెఁ బాంథులకు వేసట పుట్టఁగ వెట్ట గొట్టఁగన్.[2] ౪

ఉ. ఎండకు లావు గల్గఁగ మహీరుహశాఖల నాకు లెల్లఁ బె
ల్లెండల వేఁగ నెందు జల మింకఁగ స్రుక్కఁగఁ బద్మషండము
ద్దండముగాఁగ లోకులు యథావిధి నీడలు గోరుచుండఁగా
రెండవసూర్యునట్లు ప్రసరించె నిదాఘము తద్గుణంబులన్. ౫

---

*దివ్యశరీరార్ధసతీసనాథు-శరీరార్ధసనాథుశర్వు-†లిచ్చి-గాఁగ-‡యొక్క-దర మేనికున్
§ గిరిరాజు- ¹చాపనైపుణి సంపద సారశక్తి నచ్యుతునిమిత్త్రు- ²వెట్టలంటగన్.

క. విరహులమనముల దినమును, బరితాపం బినుమడింపఁ బరిమళములచే
దిరిసెంబులఁ గలిగొట్లం, బరువం బేర్పడఁగ నుష్ణపవనము వీచెన్.

క. మండెడుమార్తాండద్యుతి, నెండను నొండొండ నెఱియలేర్పడఁగా భూ
మండలము పూర్వమున నవ,ఖండము లయ్యును ననేకఖండము లయ్యెన్.

క. ఉదకముఁ గనవును నీడలు, మొదలాఱఁగఁదలఁకుమృగసమూహంబులయా
పద లెఱిఁగి యిట్టి యమృతా,స్పదమై కడుఁ జల్లనైన చంద్రునిఁ జేరెన్.

గీ. కార్య మయ్యెడు నెడ గర్వంబు పూనక, కాలమహిమఁ దన్నుఁగాచికొనుట
యుచిత మనుచు వెట్ట కోర్వక చలువకై, యత్తవారిఁ జేరె నచ్యుతుండు.

క. తొడిగినపాముల విసమును, మెడవిసమును నొసలిచిచ్చు మెట్టులవడయున్
ముడివడఁగా వడకాలను, గడపుట కడుఁ గడిఁది యయ్యె గరకంఠునకున్.

క. చల్లనిగంగాజలమును, జల్లనిచందురుని గూడ జడలం దిడి తాఁ
జల్లనికొండకు నాశివుఁ, డల్లుండై కొంత బ్రదికె నావేసవిలోన్. ౧౩

గీ. అమృతశీతలాంశు వగువార్ధిలోనున్న, పద్మనాభునాభిపద్మగృహము
లోనఁ బుప్పొడియును దేనెయుఁ జల్లఁగా, నెండకన్నుఁగుఱుంగకుండెనజుఁడు.

సీ. విసనకఱ్ఱలు వట్టివేళ్లచప్పరములుఁ జందనంబులు ఘనసారములును
జల్లనినీళ్లు నిచ్ఛాభోజనంబులు గలవారి కిష్టసౌఖ్యంబు జరుగఁ
బనిచేసి గంజి యైనను నంబ లైనను నెద చల్లఁగాఁ ద్రాగి యెచట నైనఁ
బడియుండి వెన్నెలగుడిపాట* వాడఁగా బేదల కాత్మసంప్రీతి గలుగు
మంచురొంపిముసురు లేకమార్గికులకుఁ,జల్లపాటునఁ† బయనంబు సాగుచుండు
నచ్చవెన్నెల సుఖనిద్ర యంబుకేలి, యమరు వేసవి కితరకాలములు సరియె.

క. అమృతము రసమ్ముక్రియ వేఁ,డిమి నెగసి జలంబు కడకు డిగజాఱిన చం
దముగా నవ్వేసవి జల, మమృతంబై జీవములకు సది చవికెక్కెన్. ౧౬

వ. అట్టి దివసంబుల. ౧౭

శా. గాఢంబౌ నిజవర్తనం బమర నాత్మక్షోణీవరుం డంత నా
రూఢుం డై పరభూములందుఁ గడపెం గ్రూరప్రవృద్ధాతపో
ద్గాఢాంభోరుహమిత్రదీప్తివిదళత్సర్వంసహామండల
వ్యూఢారణ్యవిదాహిదావసముదగ్రోష్మంబునన్ గ్రీష్మమున్. ౧౮

* గడుబొట్లువాడగా. † చలబూటల.

ఉ. అంత విదర్భభూమిఁ బ్రియమంది చరించి యవంతిరాజు వి
శ్రాంతి యొనర్పఁ గుండినపురంబున కేగి యనంతరంబ య
త్యంత మనోహరం బగు నుపాంతవనాంతము సొచ్చి రుక్మిణీ
కాంతకుఁ దొల్లి తాపి యనఁగాఁ దగు దుర్గగృహంబుఁ జూచుచున్. ౧౯

క. రుక్మి యనుమతము లేకయు, రుక్మాంగదవరదుఁ* డగు వసుం డాగుడిలో
రుక్మాభరణాంచిత యగు, రుక్మిణిఁ గొని చనియెఁ దొల్లి రూఢికినెక్కన్.

గీ. అట్టిదేవతాలయము పొంతఁ గొలనిలో, జలకమాడి వెడలి జలజములను
భూవరుండు దుర్గఁ బూజించి ముందట, విశ్రమించియున్నవేళ నొకఁడు.

శా. మార్గశ్రాంతి నొకింత డస్సి విలసన్మాకందసౌరభ్య మా
దుర్గారామము చొచ్చి వచ్చి నరనాథుం జేరి విప్రుండు దా
స్వర్గాచార్యుఁడు వోలె నావిభునిభావం బెల్ల నీక్షించి సం
†సర్గప్రస్తుతి వాక్యవృత్తి నెఱపన్ సంప్రీతితో ని ట్లనున్. ౨౨

క. ఆజానుబాహుఁడవు రవి, తేజుఁడ వబ్జాదిచిహ్నధృతచరణుఁడ వం
భోజేక్షణుఁడవు భిక్షు,వ్యాజంబున నున్న చక్రవర్తివి చుమ్మీ. ౨౩

చ. కరులుఁ దురంగమంబులును గాలుబలంబులు నెవ్వి ఛత్రచా
మరములవారు లెంకలును మంత్రులు నయ్యడపంబువాండ్రు నెం
దరిగిరి రాజ్య మొల్లక మృషాకృతిఁ ద్రిమ్మరుటేమి నామతి
స్ఫురణము దప్పకుండ నిఁక బొంకక చెప్పుము నీవు నావుడున్. ౨౪

ఉ. సత్యము నీమతిస్ఫురణ క్షత్త్రియవంశకరుండ విక్రమా
దిత్యుఁడ నే నవంతినృపతిం బరదేశవిశేషదర్శనం
బత్యనురక్తిఁ జేయఁగ నయంబునఁ ద్రిమ్మరుచుండుదు న్నఖా
చిత్యగుణంబు నా కిదియ చెప్పెడి దే మిఁక భూసురోత్తమా. ౨౫

సీ. అనవుడు నాశ్చర్యహర్షంబు లొందుచు భూసురోత్తముఁ డాత్మబుద్ధి మెఱసి
మృదులాంబరంబులు మేనఁ బూనక జోగికైవడి నీకంథ ‡గప్పనేల
హంసతూలికశయ్యయందు నిద్రింపక బూడిదలోఁ బడి పొరలనేల
ఘనమైనరాజ్య మేకచ్ఛత్రముగఁ గల్గఁ దిరిపెమై యూరూరఁ దిరుగనేల
అష్టభోగములకు నాలయుం బయ్యు నీ, వష్టకష్టములను నలయనేల
కుడువఁ గల్గి నీకుఁ గుడువ లేకుండుట, యల్పతరముగాదె యవనినాథ.

---

*రుక్మాంబరధారి. †సద్భర్గం బ్రస్తుతవాక్యవృత్తి విలసింపన్ స్మేరదృష్టితో నిట్లనున్. సర్గప్రస్తుత......విలసించన్. ‡నీగంత-నీభ్రాంత.

క. *ననుఁబోటి పేదయైనను, ధనమించుక కలిగె నేనిఁ దనమది ప్రక్కం
దనవనితాదిసుఖంబుల, మనఁ గోరుం బసర మైన మరగదె సుఖముల్. ౨౭

క. వికటం బగుదారిద్ర్యము, నకుఁ గడపల లేక జీవనము బహుళకుటుం
బకుఁడం గావున జరగక, యొకచో రససిద్ధి వడయ నూహించి మదిన్. ౨౮

మ. అలసత్వంబునఁ బ్రొద్దుపుచ్చక నిరాహారుండనై కంచిలో
పలఁ గామాక్షి గుఱించి యుగ్రతప మేఁ బండ్రెండుసంవత్సరం
బులు సేయంగఁ బ్రసన్న గామి పిదపన్ భూపాల నాయాత్మలోఁ
గలఁగంబాఱుచు దేవి దూఱుచుచు భిక్షావృత్తిమై† వచ్చితిన్. ౨౯

ఉ. నాకు మహాదరిద్రున కనాథునకు న్భువిఁ ద్రిమ్మరం దగుం
గాక ధనంబు రాజ్యమును గల్గఁగ జోగిక్రియం జరింపఁగా
లోకులు నవ్వరే నృపులలో నినుఁ బోలెడు నట్టివాని నే
వేకడఁ గానఁ జాలు నిఁక నేగుము నీపురికి న్సుఖింపఁగన్. ౩౦

ఉ. నావుడు లేచి యొండువచనమ్ములు ‡బోవఁగనిమ్ము కంచిలో
దేవత నీతపంబునకుఁ దేరకొనం గరుణింప దంటి భూ
దేవకులాగ్రగణ్య యరుదెంచి భవత్ప్రియ మాచరింపఁ ద
త్సేవ యొనర్చి యేను రససిద్ధి ప్రసిద్ధికి నెక్కఁ గాంచెదన్. ౩౧

మ. పొద మాదేవత యున్నభూమి కని యాభూదేవునిం గూడి స
మ్మదలీలం జని రత్నహర్మ్యముల రమ్యంబౌచు సొంపారు నం
కదలం బొంపిరివోవు కంచి నయమొప్పం జూచి యచ్చోటఁ జ
క్రదమాభావనఁ జేరనేగె నృపుఁ డాకామాక్షి నీక్షింపఁగన్. ౩౨

మ. అచటం దీర్ఘములాడి శంభునకు దైత్యారాతికిన్ మ్రొక్కి పు
ణ్యాచరిత్రుం డొకరేయిఁ బుచ్చి మఱునాఁ డారాధనాసక్తి మై
నచలంబౌ మతి మూఁడురాత్రులు నిరాహారవ్రతుం డైనచో
నుచితస్వప్నమునందు దేవి పలికెన్ యోగప్రసన్నాత్మయై. ౩౩

చ. కల యిది నిక్కువం బనుచుఁ గైకొని ముప్పదిరెండులక్షణం
బులఁ జెలువారునట్టి నరపుంగవుకుత్తుకనెత్తు రిచ్చి ది
గ్బలి యొనరించినన్ ద్రవిణకారణమౌ రససిద్ధి చేకుఱు
న్వలవదు నీకు నీయనశనవ్రతఖేదము మేదినీశ్వరా. ౩౪

*ననుబోటియంత యైనను. †భిక్షావృత్తినై. ‡లటుండఁగనిమ్ము కంచిలో.

చ. అనవుడు మేలుకాంచి కడు నద్భుత మందుచు విక్రమార్కుఁ డా
గొనములవాని నింక సమకూర్పఁగ నొండెడ కేగనేల నా
కని మతిఁ దానె సర్వసుగుణాఢ్యుఁడు గావునఁ దెంపుతోడఁ గ్ర
క్కున నడిదంబు డుస్సి తనకుత్తుక నొత్తె* నుదాత్తచిత్తుఁ డై. ౩౫

క. ఒత్తఁగఁ బ్రసన్నమతి యై, యత్తఱి నడిదంబు వట్టి యాదేవత లో
కోత్తమ నీతెంపున నా, చిత్తం బిగురొత్తె నిష్టసిద్ధి యొనర్తున్. ౩౬

క. అడుగుము యనవుడు మది నా, యెడఁ గడుఁ గరుణించితేని నీవిప్రుఁడు దా
నిడుమలఁ బడి పొరలెడిఁ గృప, యెడపక రససిద్ధి యితని కిమ్మని మ్రొక్కెన్.

ఉ. మ్రొక్కిన నద్భుతంబును బ్రమోదము నొందుచు యోగమాత దా
నక్కఱ దీర్చునట్టి రస మాతని కిచ్చి యవంతినాయకున్
మిక్కిలి యింపునం బరిణమించి యదృశ్యత నొందె విప్రుఁ డిం
పెక్కి తదీయవర్తన మనేకవిధంబులఁ బ్రస్తుతింపఁగన్. ౩౮

ఉ. ఆనరనాథుఁ డంత వసుధామరు వీడ్కొని వేడ్కతోడ ను
జ్జైనికి వచ్చెఁ గావునఁ బ్రసిద్ధగుణాఢ్యుని వానిఁ బోలఁతే
వీనగుఁబాటుచేఁత లిఁక నేటికిఁ గ్రమ్మఱు మన్న నాత్మ†ధా
రానరనాయకుం డతనిఁ బ్రస్తుతిసేయుచు నేగె నింటికిన్. ౩౯

—॥ ఇరువదిమూఁడవబొమ్మకథ ॥—

వ. మఱియుం ద్రయోవింశద్వారప్రవేశోన్ముఖుం డై. ౪౦

క. ఏ వేళ నైనఁ బ్రొక్కిటి, ‡యావెల్లని తమ్మిమొగ్గ యరవిరి గాఁగన్
రే వెలుఁగుఁ బ్రొద్దుఁ గన్నులు, గా వెలిఁగెడి వేల్పుకరుణఁ గావుత మమ్మున్.

మ. అనుచు న్భోజవసుంధరాధిపుఁడు పుణ్యాహంబునం జందనా
ద్యనులేపాంబరమాలికాకనకభూషాలంకృతుం డై మహా
సన మెక్కం జనుచోట బొమ్మ వలికెన్ క్ష్మానాథ యావిక్రమా
ర్కునిచందంబున దానవైభవము నీకుం జాలదస్లించుమా. ౪౧

ఉ ఆతనిదానవైభవమహత్త్వముఁ జెప్పెద భాస్కరాంశసం
§జాతుఁడువాఁడు విక్రమవిశాలభుజాయుగదుర్మదాహిత

---

* నొత్తెను నంతలోపలన్ † నాత్మలో, నానరనాయకుండతని సర్థినుతింపుచు.

‡ యావెలినె త్తమ్మిమొగ్గ § జాతుఁడువిక్రమార్కుఁడు విశాల.

వ్రాతవిఘాతదక్షిణుఁ డవంతిమహీశుఁడు తొల్లి చన్న యా
దాతలలోనఁ గర్ణునికిఁ దండ్రిసుమీ తలపోసి చూచినన్. ౪౩

శా. ఆరాజన్యునిపట్టణంబు విబుధేంద్రాకల్పితం బై సుధ
స్సారూఢంబును భాస్వదీశ్వరవసువ్యాప్తంబునై పుణ్యవి
స్తారంబై యమరావతీపురవిలాసం బంది నిత్యోత్సవా
ధారంబై పరఁగున్ దురంతదురితోదారవ్యథాదూర మై. ౪౪

సీ. అట్టిపట్టణ మేలు నమ్మహీకాంతుఁడు దేశాంతరాసక్తిఁ దిరుగుచుండు
నెలమితో మత్స్యాసనములు పుచ్చి మగిడిన నప్పుడు మంత్రులు నాప్తజనులుఁ
బౌరు లుదారులుం బరివారమును గూడి పీలికూటంబులు మేలికట్లు
తలిరుఁదోరణములు నలరుపందిరులును మొకరతోరణములుమున్నుగాఁగఁ
బురి యలంకరించి కరిరాజు మున్నిడి, కదలి పంచవాద్యఘనరవముల
నెసఁగు దర్శనంబు లిచ్చి యెదుర్కొని, తెచ్చి రుత్సవంబు పిచ్చలింప. ౪౫

ఉ. ఆజననాయకుండు జవనాశ్వము లెక్కి చెలంగి ముందటన్
రాజులు భృత్యులై కొలువ రత్నవిభూషితమూర్తులైన యం
భోజదళాక్షు లారతులు మున్నుగఁ దన్నుఁ బురస్కరింపఁగా
రాజగృహంబు సొచ్చెఁ గవిరాజనవామరరాజభూజ మై. ౪౬

ఉ. ఈవగిదిన్ గృహంబునకు నేగిన యాతఁడు తొల్లి యోగని
ద్రాపరిశీలియయ్యు నుచితంబుగ రాజ్యము చేసె నేర్పునం
దాపసవేషియై జనపదంబులు గ్రుమ్మరి క్రమ్మఱన్ ధరి
త్రీపరిపాలనాభిరతిఁ దేఁకువ కెక్కిన రాముకైవడిన్. ౪౭

ఉ. పెక్కుదినంబు లక్కడ నభీష్టవధూజనమందిరంబులం
దొక్కొకనాఁడు రేయి మదనోత్సవలీలలఁ దేలుచు న్విభుం
డక్కట దీటఁ దొంటి విరహవ్యథ నెక్కుడు స్రుక్కి మిక్కిలి
న్మక్కువ కెక్కువైన [1]మగనాలి గృహంబున రాత్రిపుచ్చుచున్. ౪౮

శా. అంతర్గేహములందుఁ గ్రొవ్విరులపర్యంకంబుపై వేడ్కతోఁ
గాంతారత్నముతోడఁ గూడి పిదపం గందర్పకేళీపరి
శ్రాంతుండై శయనంబు రెండుదెసలన్ రత్నంపుదీపంబు ల
త్యంతంబు న్వెలుఁగొందఁ గామసుఖనిద్రాసక్తుఁడై యుండుచున్. ౪౯

[1] మృగనాభిగృహంబున- అని యన్నిప్రతులలోను.

చ. బలబలఁ దెల్లవాఱునెడఁ బార్థివశేఖరుఁ డత్యరిష్టమా
కలఁగని మేలుకాంచి యధికం బగువిస్మయ మంది లేచి తా
జలకము దీర్చి సంధ్యపరిచర్య యొనర్చి యనేకభూషణో
జ్జ్వలనిజమూర్తి యై కొలువుసాలకు వచ్చి కవు ల్నుతింపఁగన్. ౫౦

గీ. వచ్చి దొరలు గొలువ వజ్రసింహాసనా, రూఢుఁడై ముఖాబ్జరుచి యెలర్పఁ
దన్నుఁ గొలుచువారిఁ దగురీతి మన్నించి, తేరకొనఁగ హితులదిక్కుచూచి.

క. వినుఁ డేను రక్తచందన, మున నంగము దోఁగ మేఘమున కెనయగు కా
రెనుబోతు నెక్కి యామ్యము, *చనుచుంటినొకండ నంచు స్వప్నముగంటిన్.

క. ఈకల శుభమో యశుభమొ, నా కనవుడు నందఱు స్వనంబుల భీతి
వ్యాకులులై వదనము లా, లోకింపఁగ దృష్టకౌశలుం డొకఁ డనియెన్.

క. ధాతుగుణంబులఁ గల లుప, జాతము లొ†వినికిఁజూడ్కి సంస్మరణమునన్
రీతి యెఱిఁగి కల విఱుచుట, నీతి చుమీ విఱుపుకొలఁది నిజమౌనదియున్.

గీ. వినుము ధరణినాథ విన్నప మియ్యెడఁ, దొల్లి యొక్క మనుజవల్లభుండు
దేవుఁ డుదయమైనయావేళఁ గలగని, లేచి యొద్ది వనితఁ జూచిపలికె. ౫౫

క. సన్నపుగట్టుననుండి స, మున్నత మగుకొండమీఁది కుఱికితి నని నేఁ
జిన్నకలఁగంటి నీఫల, మెన్నఁగ నీమదికిఁ జూడ నెట్లగుఁ జెపుమా. ౫౬

వ. ‡నావుడు నది ప్రేమపాత్రం బగుభోగస్త్రీ గావునఁ బరిహాసరూపంబుగా నగుచు దిబ్బనుండి కొండ కుఱుకంబోయిన నడుముం గాలు విఱుగంబడి యెద వనిన. ౫౭

క. నగుచుం గేహము వెలువడి, జగతీపతి జలకమాడి సంధ్యార్చన యొ
ప్పుగఁ దీర్చి యేగి కొలువునఁ, దగువారలవంకఁజూచి తనకలఁ జెప్పెన్.

క. చెప్పిన నీనతనికిఁ గలలో, నప్పర్వత మెక్కుడిది మహాశుభ మగు నే
చొప్పున ఫల మొనగూడునొ, తప్పక వినిపింతుమనుచుఁదలపోసి యటన్.

క. నీరాజ్య మల్ప మిది యిఁక, నేరీతులఁ జూడ నీకునింకన్నధిక
శ్రీరమ్య మైనరాజ్యము, చేరం గల దనుచు వారు చెప్పిరి పతికిన్. ౬౦

*చనియొద నేనొకఁడ. †జాతంబులు. ‡క. నావుడునది భోగస్త్రీ, గావునఁబరియాచకంబుగా గుబ్బలినుం, డావలికొండకు నఱుకం, బోవుట యటఁ గాలు విఱుఁగబొరిఁబడె దనినన్. (ఒక్కప్రతి) గీనందఱు.

ఉ. అత్తఱి వచ్చి యొక్కఁడు రయంబున మ్రొక్కి నృపాలశేఖరా
యుత్తరదేశ మేలెడు నృపోత్తముఁ డీల్గిన మంత్రు లన్యులం
జిత్తములందు మెచ్చక విశిష్టగుణాఢ్యుఁడ వంచు రాజ్యము
న్విత్తముఁ గూడ నీ కొసఁగ వేడుకఁ *బుచ్చినఁ గానవచ్చితిన్. ౬౧

చ. అనవుడుఁ జోద్యమంది యతఁ డాప్తులమాటలు నిక్కమైన స
మ్మనమునఁ బొంగి వారికిఁ గ్రమంబునఁ గోరిన వాని నెల్ల మె
చ్చున కొనఁగూడ నిచ్చి తగుశూరులు వీరులుఁ గొల్వ నుత్తరం
బున కధికప్రతాపమునఁ బోయె నరాతికులంబు బెగ్గిలన్. ౬౨

వ. అంత నద్దేశంబుఁ బ్రవేశించుచు మనోల్లాసంబున. ౬౩

క. తఱచైన మంది ముందఱఁ, †బరువడిఁ జని తలఁగ ధరణిపతి తురగంబుం
బఱపుచు‡ముందలఁదనకల, విఱిదినక్రియ గ్రుంతఁ గాలువిఱుగంబడియెన్.

వ. అప్పు డందఱును హాహాకారంబుల గుంపులుగూడుకొని పలువరింపంగ వా
రిలో §సద్యస్సంధాననిపుణుం డగుజెట్టి పట్టి దట్టి గట్టిగాఁ గట్టి మంత్రించి
॥సుఖితుం జేసిన సుఖాసనంబుపై నాసీనుండై చనంగ. ౬౪

శా. ఆదేశంబున మూలదుర్గ మగుప్రోలానాసమై యున్న ధా
త్రీదేవప్రకరంబుఁ దత్ప్రజలు మంత్రిస్తోమముం బూజితం
బాదంతావళముం బురస్సరముగా నంకించి యేతెంచి యా
హ్లాదం బొప్పఁగ రాజుఁ గూడుకొని వాద్యంబు ల్వడిన్ మ్రోయఁగన్.

ఉ. వచ్చినవారికెల్లఁ బతి వైభవ మేర్పడ నల్లపట్టులుం
బచ్చనిపట్టు కెంపు గల పట్టులు సొమ్ములు నాదరంబుతో
నిచ్చి గజంబునెక్కి తరళేక్షణ లాడుచుఁ బాడ వీటిలోఁ
జొచ్చి యమాత్యు లొనఁగ సుస్థిరుఁడై ధర యేలెఁ గావునన్. ౬౭

క. తెలియక పలుకుట యుచితమె, జలజభవుం బోలునట్టి సచివుని భట్టిం
బిలిపింపు మాతఁ డెఱుఁగని, కల లెవ్వియు లేవు పొందుగా నది చెప్పున్.

చ. అనునెడ భట్టి వచ్చినఁ గృతాదరుఁడై తన పొంత నాసనం
బునఁ దగ నుంచి విక్రమవిభూషణుఁ డాకలఁ జెప్పి యేవిధం
బున నిది యున్న దీవు తలపోసి నిజంబుగ నాకుఁ జెప్పుమా
యనవుడు నయ్యమాత్యవరుఁ డాత్మఁ గలంగి కలంగ కిట్లనున్. ౬౯

---

*బంచిరి- †బరిపిరి- ‡మొదల. §శల్యసంధాననిపుణు. ॥సుచిత్తుంజేసి.

మ. ధరణీనాయక పీ రెఱుంగరె నిషేధం బంచుఁ జెప్ప న్భయా
తురచిత్తంబుల నున్నవార లిచటన్ దోషంబు నిర్దోషము
న్వారవారం దలపోసి చెప్పఁదగు నుర్వీభర్తకు న్మేలుగాఁ
బరిశీలించు నిజాప్తవర్గమున కీభంగి న్భయం బేటికిన్. 20

గీ. కలకు మొదలిజాము ఫలమొకయేఁటిలో,నందుకొనుద్వితీయయామఫలము
అష్టమాసములకు నబ్బుమూఁడవజాము,ఫలముఁ జూడమూఁడు నెలలఁగలుగు.

క. తొలివేకువగాఁ దూర్పునఁ, దెలుపెక్కఁగఁ గన్నకలలు దినదశకమునన్
ఫలియించుఁ*బసులవిడువం, దలఁకొనుకల సిద్ధిఁ బొందుఁదద్దివసమునన్ 21

క. ఏనుఁగు గుఱ్ఱముఁ బచ్చని, మ్రానును మేడయును మెట్టు మగపసరంబుం
బూని కలలోన నెక్కిన, మానవునకు సుఖము రాజ్యమహిమయుఁగలుగున్.

క. కలలోఁ బాములుఁ దేళ్ళును, జెలగలఁగఱచుటయుఁ†జావుఁ జెప్పెడుఁ బొరిమై
మలమంటుట పొందందగు, లలనలఁ బొందుట సుతార్థలాభము చుమ్మీ.

క. ‡తలఁ బేను దినుటయును ద్రే
వులఁ జుట్టఁగఁబడుట మానవుల నెత్తురుఁ గం
డలుఁ బెరుఁగుఁ బాలు మద్యం
బులు [1]నెయ్యిని ద్రావుటయును ముదముగఁ గలలన్. 22

గీ. నీరు నెత్తురుఁ గనిన [2]నిడుదగు నాయువు, మంట గంట పసిఁడిపంట గంట
తెలుపు లెల్ల మేలు కలలోన వెలిమిడి, యెముక ప్రత్తి లవణముముక దక్క.

క. వినుమిఁక [3]మొద్దును గాడిద, నెనుపోతును లొట్టిపిట్ట నెక్కిన నన్నం
బును బిండియు నుర్వలు గలఁ, [4]దినఁగన నగుఁ గీడు వసుమతీవరతిలకా.

క. నూనెయుఁ గలియును గ్రొవ్వును, దేనెయుఁ గలఁ ద్రావెనేనతివ్యాధియగున్
వానరముఁ బొగయుఁ గాకియుఁ, గానంబడెనేని కీడు గానఁగవచ్చున్. 23

క. మదగజము దేవరయు మృగ, మదమును గోపురము నీలమణులు న్నవనీ
రదములు ధరణీయుయమునయు, నుదకుంభము దక్క నలుపులొప్పుఁ గలలన్.

చ. జనవర నల్పులందు మహిమం బతినింద్యము దాని నెక్కినన్
ఘనమగుకీడు గాన నధికం బగుశాంతి యొనర్చి యాకృతాం

---

* బసులఁ బిడుకఁదలఁకొను– † జావుచేటొదవునుమై, ‡ తలఁబేనతీట, [1] నెఱయ్యద్రావుట– [2] నిడివగు, నిగుడనా. [3] రొద్దును, మ్రోడునం, [4] దినగోరంగాదు–

తునకు మహోపచారములఁ దుష్టి జనింపఁగఁ జేయ మేలగు
న్నినుఁ బనివంప నిట్లొరులు నేర్తురె రాజవు నీవు నావుడున్. ౧౦

మ. ధరణీశుం డిది యెంతకార్య మని యుత్సాహంబుతో శాంతి చే
చ్చెరఁ గావించి కృతాంతుఁ బూజల నతిక్షేమంకరుం జేసి స
ద్గురులం బేదల విప్రుల న్వరుసతో గోభూతిలార్థంబులం
బరమప్రీతులఁగా నొనర్చి పిదప న్బండారితో ని ట్లనున్. ౧౧

క. భాండాగారములందుఁ బ,సిండియు రత్నములుఁ బట్టుఁజీరలు ధనము
న్నిండ నిడి తలుపు లెవ్వియు, నుండఁగ నీయకుము నీవు నుండకు మచటన్.

వ. నీ విప్పుడు పెద్దతలవరికి రాజు బండారంబు చూఱవిడిచె నేఁడు మొదలుగా
నేడుదినంబులుదాఁక జను లెల్ల నిచ్చకు వచ్చువానిం గొనిపొం డని చా
టించి దేశంబువారి నెల్లఁ జూఱకు రండని యీప్రొద్దె బంట్లనూరూరికి బంచు
మని చెప్పు మనవుడు భాండాగారికుం డతివిస్మితుండయి ధనకనకాదివస్తువు
లం గోశగృహంబులు నించి విఘటితకవాటంబులుగఁ జేసి తలవరికిం దత్క్రి
మం బెఱింగించిన. ౧౩

క. జనపతి యేడుదినంబులు, తనబండారంబు వస్తుతతి చూఱలుగా
నొనరించు వలయునది కొని, చనరో యని యతఁడు వీటఁజాటఁగఁబంచెన్.

క. ఊరూరికిఁ జెప్పఁగఁ దన, వారిని బనుచుటయు నెల్లవారును గుంత
న్వారింపఁబడక చేరెను, వారిక్రియ న్వచ్చి రయ్యవంతీపురికిన్. ౧౫

గీ. వచ్చి వీరువారుఁ జొచ్చి విచ్చలవిడి, బుడమతోఁట వీటిఁబుచ్చునట్లు
నేడుదినము లం దనేకవస్తువులను, గొనుచు నేగి రింపు గొనలుపాఁగ.౧౬

క. తనిసి ప్రజ చనిన నష్టమ,దినమున బండారి వసుమతీరమణునకున్
వినిపించెఁ బూని చూచిన, ధనసంఖ్య త్రయోదశార్బుదము లయ్యెఁజుమీ.

ఉ. ఈగతిఁ జన్న యీగి ధరణీశ్వర నీకడ లేదు గావునన్
వేగమె క్రమ్మఱం జనుము వీఱిఁడిచేఁతలు మాను మన్న నా
త్యాగనిరూఢికి న్నిగుల నచ్చెరు వందుచు భోజుఁ డాత్మ ని
త్యాగమనంబు రోసి తనయంతిపురంబున కేగె సిగ్గునన్. ౧౮

—ఇరువదినాలుగవబొమ్మకథ—

వ. మఱియు న్నొక్కదినంబునఁ జతుర్వింశద్వారంబునం గడంగి. ౧౯

క. శీతగిరిబంధు*నూతన,శీతకరాభరణు సింధుశీతలమాళిం
జేతోజాతవిభూతి, న్భూతివిభూషణుని సర్వభూతాధ్యక్షున్. ౨౦

---

* దినమణి, శీతకరాంబరుని గగనసింధుశశిధరున్.

చ. తలఁపుచు విక్రమార్కుని కథాశ్రవణంబున కిచ్చగించి యు
జ్జ్వలమణికీలితం బగు దివస్పతియాసన మెక్కవచ్చుచోఁ
బలికెఁ బసిండిబొమ్మ జనపాలక నీమతలం పెఱింగితి
న్వల దననేల మేలు వినవచ్చినవారల మాన్పవచ్చునే. ౯౧

శా. ఓభోజక్షితిపాల నిల్చి వినుమా యుర్వీశుఁ డీశార్చనా
లాభాసక్తుఁడు శక్తుఁ డింద్రసమలీలాచారి యాచారి యా
శాభాగప్రవికీర్ణమాయశమున న్సర్వార్థిదారిద్ర్యము
ద్రాభంగక్షమదృష్టదృష్టి కరుణోదారుండు ధీరుం డిలన్. ౯౨

శా. ఆరాజన్యుఁడు నేల యేలునెడ నత్యైశ్వర్యమా నేఱు లై
క్షీరంబు ల్ప్రవహించు మ్రాఁకుల మధుశ్రేణు ల్మహావృష్టి సం
ధారాపాతములై స్రవించు ధరణిన్ ధాన్యంబులుం బర్వతా
కారత్వంబునఁ బండుచుండు నరలోకం బొప్పుఁ దత్సంపదన్. ౯3

గీ. అట్టి దివసముల జనాధీశ్వరుండు దే,శాంతరములు చూడ నరుగువేళఁ
*బ్రజలవలనఁ దమవిభాగముల్ దీఱక, వైశ్యసుతులు కోరి వచ్చి రటకు.

గీ. వచ్చి సాగి మ్రొక్కి వసుమతీనాయక, నలువురమును సోదరులము మేము
విన్నవింతు మొకట వినుము పురందర,పుర మనంగ నొక్కపురము గలదు.

క. సుందరులు మేనకాదులఁ, గ్రిందుపఱుపఁ బురుషు లమరకిన్నరులను లీ
లం దెగడఁగ నాపురికిఁ బు,రందరపుర మనఁగఁ బేరు రమణీయ మగున్.

ఉ. ఆపురమధ్యమంబున మహారజతాంచితకుంభదీప్తి సం
దీపిత మైన మేడ హిమదీధితి బింబము మీఱు నందు సు†
స్థాపితవైభవుండు ధనదత్తుఁడు మజ్జనకుండు వైశ్యము
ద్రాపరిపాలకుండు ధనదప్రతిరూపకుఁ డుండుఁ బెంపునన్. ౯౪

చ. సదమలచిత్తుఁ డానతని సద్మమునన్ ఘటసన్నిభంబు లౌ
పొదుగులపాలు క్రిక్కిఱిసి భూమి తదీయయశస్స్వరూపమై
చెదరఁగ మందయానములఁ జెన్ను వహించుచు వేల సంఖ్యల
న్మొదవులు కామధేనునిజమూర్తు లన న్విలసిల్లె నయ్యెడన్. ౯౫

*ప్రబలమైన ధనవిభాగముల్ — ప్రజలవలనధర్మభాగముల్.
†సంప్రాపితవైభవుండు ధనవంతుఁడు

క. కలలో నైనను గఱవును, దలమెత్తఁగనీక బహువిధంబులధాన్యం
బులరాసులుతద్గృహములఁ,గోలఁదిమెఱుఁగ రాకయుండుఁగొండలభంగిన్.

క. అనిలునితోడివివాదం,బున డొల్లిన మేరుశిఖరముల కెన యనఁగా
దినకరున కెదురు *వెలుఁగుచుఁ, గనకంబులప్రోవు లతనిగాదెలనొప్పున్.

క. ఓమనుజాధిప యతనికిఁ, దూమెండ్లినను బుట్లు తొంబది పండం
గామెఱయు పొలముగల స,ద్గ్రామంబులు నూఱుగలవు కంచికి నెనయై.

ఉ. ఈగతిఁ బెక్కుసంపదల నెన్నికకెక్కిన మద్గురుండు నీ
రోగశరీరుఁడై బ్రదికి రుద్రసఖుం డనఁ గీర్తి దాల్చుచుం
ద్యాగము భోగముం జరపి దైవగతిం గడకాలమైన ఖ
ట్వాగతుఁడై తనూభవుల వద్దికి నల్వురఁ బిల్చి యిట్లనెన్. ౧౦౨

సీ. ధరణిపై నిడుఁడు ముందటిక్రియ సాగించుఁ డర్థంబునకుఁ గాటులాడవలదు
క్రమమున నాల్గుమంచముకోళ్ళక్రిందనేఁ బాతినయవి మీరుఁ బాళ్లుగాఁగఁ
గైకొనుం డాప్తవర్గంబును బెద్దల వైశ్యధర్మంబుల వదలవలదు
సంతసంబును బుద్ధిమంతులై †పెద్దలఁ బోలి బ్రతుకుఁ డంచు బుద్ధిసెప్పి
మిగుల నడలి నేము దిగువకు డించిన,యంత గురుఁడు శివునియందుఁగలిసె
నాత్మజాతికుచితమైన సంస్కారంబు, నడపి తద్దినములు గడపి పిదప. ౧౦౩

క. సుముహూర్తంబున నామం,చముకోళులక్రిందఁ ద్రవ్వి చరువులలోఁ జి
ట్టుముకయుమన్నుబొగ్గులు, నెముకలు వేర్వేఱఁజూచిహృదయములులికెన్.

మ. భువిలో డాఁగఁగఁ జేసి రాగిచరువు ల్పూరించి యీతుచ్ఛవ
స్తువు లేలా మనయయ్య డాఁచె ధన మిచ్చోఁ బెట్టఁడో కాక బు
ద్ధివినాశం బతఁ డొందె నొక్కొ మనలో దృష్టించి యెవ్వాఁడొ దాం
గవిధం బచ్చుగఁ ద్రవ్వి చేకొనియెనో కా కంచుఁ దర్కించుచున్. ౧౦౪

* * * *

క. అయ్యాపనిగాదు దాసులు, నియ్యెడ దృష్టింపనేర రెవరుం జొరలే
దయ్యముగా నాకెంపులు,దయ్యముగొఱయించెననుచుఁ దలపోఁతలతోన్.

క. మాలోనమ్మకయును నొక,పాలుం దేలకయు బహుసభాస్థలముల నీ
మూలములు చెప్పి విసిగితి, మేలాగున నైన నిర్ణయించు నృపాలా. ౧౦౫

వ. అని విన్నవించిన సుముహూర్తమాత్రప్రయాణోన్ముఖుండు గావున ధర్మా

---

*మెలఁగుచు †పెద్దల బ్రోచి- ****ఇచ్చోటి రెండు పద్యములర్థము కాకున్నవి.

ధికారులను మంత్రులను బిలిపించి దీని నిర్ణయింపుఁ డని యప్పగించి విక్ర
మార్కుండు కొన్నిపయనంబులు భట్టిసహాయుండుగాఁ జనిన. ౧౦౮

శా. ధర్మాధ్యక్షులు మంత్రులుం బిదపఁ దద్వాదంబు దీర్ప న్వణి
జర్గం బేమియుఁ గాన లేక నగుచు న్నాకేల కల్లాడ నం
తర్మాయాపరుఁ డైన మీజనకుఁ డర్థం బుండఁగాఁ బాళ్లుగా
నిర్మించె న్మను బొగ్గు లాది యగువానిం బాచికొం డిమ్ములన్. ౧౦౯

మ. అని హాస్యంబుగఁ జేసి పుచ్చినను నర్థాసక్తులై *వైశ్యనం
దను లూరూరికి నేగి చెప్పికొనుచున్ ధాత్రిం బ్రతిష్ఠాననా
మనిరూఢం బగు వీడు చొచ్చి చని తన్మధ్యంబునన్ శాలివా
హనునిం గాంచిరి దివ్యతేజుఁ డయి బాల్యక్రీడఁ గ్రీడింపఁగన్. ౧౧౦

చ. కనుఁగొని దివ్యమూర్తి యని గౌరవ మొంతయుఁ దోఁప మ్రొక్కి యో
దినకరతేజ మాతగవు దీర్పుము ధారుణి నెల్లచోటులం
గనికని చెప్పి నిర్ణయము గానక వచ్చితి మంచుఁ దండ్రి చే
సిన నియమంబు మున్నుగ నశేషముఁ జెప్పిన నక్కుమారుఁడున్. ౧౧౧

క. మీతండ్రియ పాళ్ళలు నిర్ణీతములుగఁ జేసి చనియె నేరక మీరీ
భూతలమునఁ దిరుగఁగ నొక, చాతుర్యము గలుగునట్టి జనుఁడును లేఁడే.†

వ. అయిన నేమి యయ్యేఁ దెలియ వినుండు. ౧౧౩

గీ. ఉముక ధాన్యరాసు లెముకలు పశువులు, మన్ను పొలము గలిగియున్న యూళ్ళు
బొగ్గులును బసిండి ప్రోవులు పాళ్లుగా, నిచ్చినాఁడు వానిఁ బుచ్చికొనుఁడు.

గీ. పాదధనము పసులు పసిఁడి యర్ధధనంబు, పావుగొఱఁత ధనము పండుభూమి
ధరణి నధికధనము ధాన్యంబుగావున, వానిఁగొనుఁడు పెద్దవానివరుస.‡

చ. అనవుడుఁ జోద్యమంది కొనియాడుచుఁ గ్రమ్మఱ మ్రొక్కి వైశ్యనం
దనులు కృతార్థులై మగిడి తండ్రిగృహంబున నున్నసొమ్ము లా
తనివచనస్థితిం గొని ముదంబున నుండఁగ విక్రమార్కుఁ డా
య్యనఁ బరదేశము ల్దిరిగి యాత్మపురంబున కేగి యిమ్ములన్. ౧౧౬

చ. వలనుగ నొక్కబాలకుఁడు వైశ్యులపాళులఁ దీర్చెనంచు మం
త్రులు వినిపించిన న్విని విరుద్ధము బాలున కివ్వి శేష కా

---

*నవర్థాయాసులై, † నినఁడే. ‡గీ. పాదధనము పసులు పసిఁడిపాదధనంబు, పాదధనము పొలముపంటయూళ్లు: ధరణిపాదధనము ధాన్యంబుగావున, వాని గొనుడు పెద్దవానివరుస.

శల మని చోద్యమంది నిజశత్రునిగా మది నిశ్చయించి భృ
త్యులదెసఁ జూచి వాని నిట దోడ్తానిరం డని పంచెఁ బంచినన్. ౧౧౮

ఉ. ఆనరనాథుభృత్యులు మహాబలు లేగి రయంబునం బ్రతి
ష్ఠానపురంబు సొచ్చి శిశుసంగతి నాడెడు శాలివాహను
జ్జైనికి విక్రమార్కుని భజింపఁగ రమ్మని పల్కునంత వై
శ్వానరుమీఁద నెయ్యొలుకుచందము గానఁగ నయ్యె నయ్యెడన్. ౧౧౯

గీ. వెఱ్ఱిజోగిఁ జూపి విక్రమార్కుం డని, వెఱపువెట్టి విఱ్ఱవీఁగవలదు
మీనృపాలకుండు తానె రాజౌనేని, నిటకువచ్చి బ్రతికి యేగు మనుఁడు.

క. మీరుం బొలియక పొం డని, వీరుం డై పలికె నంత వీరుం దమయు
ర్వీరమణునకుం జెప్పఁగ, వైరం బిఁకఁ బుట్టు ననుచు వచ్చిరి మగుడన్.

వ. అంతకుము న్నొకదినాధికవర్ష యగు కన్యకకుం బుట్టినవాని నరయం బో
యిన బేతాళుండు నతనియునికి వినిపింపంగ నతని భృత్యులుం జని యో
మహారాజ నీయాజ్ఞతోడంగూడ మమ్ముఁ బాఱఁ ద్రోపించె నబ్బాలుండు బా
లార్కలీలం గ్రాలుచుండు నని చెప్పి *తద్ధిరోక్తు లెఱింగించిన. ౧౨౧

క. కలఁగియుఁ గలఁగక యాతఁడు, బలములు గొలువంగ నేగి పై ఠాణము ద
వ్వులవిడిసినఁ గొందఱు భృత్యులు ముందఱఁ బాఱి గవని దూఱిరి వెలుచన్.

సీ. తూఱి తోరణములు ద్రుంపఁగాఁ బ్రజ లెల్ల నడలిన వారిభయంబు లుడిపి
తండ్రియానాగేంద్రుఁ దలఁచి తచ్ఛక్తిఁ గృత్రిమరూపములకుఁ బ్రాణములు వడసి
కదలుచో నిండ్లు వృక్షంబులుఁ గోటలు జంగమత్వము నొంది సరస నడచె
నొక శాల నెక్కి బాలకుఁ డది యాదిగా శాలివాహనుఁ డను సంజ్ఞఁ దాల్చె
సేన లట్లు వెడలి భూనాథుభృత్యులఁ, బఱపి మొదలిదండుపైఁ గడంగి
పోరునప్పు డురగములు శేషుపంపున, వచ్చి విక్రమార్కువారి నఱఁచె. ౧౨౩

మ. తనసైన్యంబులు ఘోరసర్పవిషనిర్దగ్ధంబు లైన న్మనం
బునఁ జింతించి యతండు వాసుకి మహాభోగేంద్రు సేవించి యా
తనిచేత న్సుధఁ దెచ్చి సేనలకుఁ జైతన్యంబు రప్పింతు నే
నని యేగె న్నిజభృత్యరక్షణగుణాయత్తుండు మంథాద్రికిన్. ౧౨౪

క. ఆమందరగిరితటమున, భూమీశుఁడు భక్తినిష్ఠ భుజగేంద్రకుల
స్వామికిఁ దప మొనరింపఁగ, నామహనీయుఁడు ప్రసన్నుఁ డై వేఁడు మనన్.

---

*తద్విరోధోక్తులు.

క. నీరూపం బమృతోద్భవ,కారణ మటు గాన నీవె కర్తవు నాసే
నారక్షణమునకు సుధా, పూరిత మగుకలశ మిచ్చి పుచ్చు మహేంద్రా.

చ. అని ప్రణమిల్లిన న్ఖగకులాధిపుఁ డయ్యమృతంబు కుండలో
నినిచి ప్రియంబుతో నొసఁగి నీవిఁక నేగుము నావుడు న్రయం
బునఁ దమతల్లి దాస్యము విముక్తము సేయ సుధారసంబు నే
ర్పునఁ గొని వచ్చుపక్షిపతిపోలికతో నృపుఁ డేగుదేరఁగాన్. ౧౨౮

ఉ. దీప్రముఖప్రసన్నుతు లతిప్రమదప్రకృతిప్రశస్తులో
కప్రియవాదు లప్రకటకార్యులు సుప్రభలందు సూర్యచం
ద్రప్రతిమాను లప్రతిహతప్రతిభాగతి నప్రమేయులౌ
విప్రకుమారు లంతఁ బృథివీపతిఁ జేరి నుతిప్రవీణులై. ౧౨౯

సీ. శివుఁ డిచ్చ మెచ్చి యిచ్చిన దివ్యఫలముఁ గారుణ్యంబుతోఁ గుష్ఠరోగి కిచ్చి
యవధూతుఁ డిచ్చిన యాసిద్ధలింగంబు నాహార మడిగిన యతని కిచ్చి
కంబ మెక్కిననాఁడు కమలాప్తుఁ డిచ్చిన కుండలంబులు యాచకునకు నిచ్చి
యసురేంద్రుఁ డిచ్చిన రసరసాయనములు కలహించునిద్ద ఱర్థులకు నిచ్చి
నయముతోఁ ద్రికాలనాథుఁ డిచ్చినబొంత, యాదిగాఁగ రాచపేద కిచ్చి
వీరవిక్రమార్క ధారుణిఁ జరియించు, పారిజాత మనఁగఁ బరఁగి తీవు.

క. ఖేచరపతిశిబికర్ణద,ధీచుల నినుఁ బోల్పరాదు దీనుల కర్థం
బేచోట నిచ్చి రుర్విని, నీచాగము సర్వవస్తునివహము గాదే. ౧౩౦

క. అర్థం బన్యుల నడిగిన, యర్థులు వ్యర్థులును గడు నిరర్థులు నట యో
పార్థివ నినుఁ బ్రార్థించిన, యర్థులు సార్థులుఁ గృతార్థు లధికసమర్థుల్.

మ. అనుచుం బెక్కువిధంబులం బొగడఁగా నాబాలవిప్రద్వయం
బును వారించుచు నింత యేల హృదయాంభోజంబులో నున్న ప్రా
ర్థన మీకే మది వేఁడుఁ డిత్తు ననినన్ ధాత్రీశ్వరా నీవు ద
ప్పనిరాజేంద్రుఁడ వేని యాయమృతకుంభంబిమ్ము మాకింపగున్. ౧౩౧

క. అనుచు న్వాలాయంబుగఁ, దను వేఁడిన మనములోనఁ దత్తఱపడ* కే
మనవచ్చు మీరు నావ, ర్తనమెఱుఁగుదు రెవ్వరొక్కొ దైవతమూర్తుల్.

క. తెలిసెద నని నృపుఁ డావి, ప్రుల సంబోధించి యిచటఁ బొంకకుఁ డధికో
జ్జ్వలము లగునర్థిరూపం,బులమీ రెవ్వరు సమస్తముం జెప్పుఁ డనన్.

---

* దక్కలపడి-దక్కలవిడియే.

పటుతర బ్రహ్మాండ భాండోదరుండవు కలుషాంధకార భాస్కరుఁడ వనుచు
నిన్నెంతు సేవింతు నీమహత్త్వం బెన్న నే నెంతవాఁడను నిగమవేద్య
యాదిమబ్రహ్మవు నీదయ నామీఁద నేదయా భక్తవినోద మీఁదఁ
గాదులే పార్వతీగంగాసతులవాదు లాలించుచును మది జాలిఁ జెంది
మఱచితివో లేకయుఁక నైనమనసునుంచి,కాచిరక్షించుకృపయుంచికన్నతండ్రి-
మత్స్యకచ్ఛపకిటిమనుజసింహాకృతి వామనజమదగ్నిరామరామ
హలిబౌద్ధకల్కిరీతులతోడ భూమిని సాధుల రక్షింప జనన మొంది
సోమక(మందర హేమా)క్షతదనుజబలిరాజరావణబలుల దనుజ
కాంతులఁ దులువలఁ గడతేర్చి నట్టి శ్రీకాంతునంచితముగ ఘటనసేయు
నెవ్వరికిఁదీరునీధైర్యమెంచఁదఱమె, శేషభాషాపతులకైనసిద్ధముగను,మ-
చంద్రశేఖర నీదుచరణకంజములను సేవింపఁగాలేనిచేతు లేల
కందర్పహర నీదుకమనీయమగుమూర్తిఁ గనుఁగొనఁగాలేనికన్ను లేల
విబుధసన్నుత నీదువిశ్రుతస్తోత్రము వినలేని యట్టియావీను లేల
త్రిపురాంతకా నీదుదివ్యాలయములకుఁ జనఁగలేనట్టి యాజన్మమేల
భక్తిలేకసమర్పించు పత్రియేల, నిత్యమగు......మదన మదభంగ- ౬౭
ఘోరసంసారాంధకారంబులోఁ బడి దాఁటఁ గానక నీవె దరి యటంచు
నమ్మియున్నాఁడను నను విడనాడకు దీనులపాలిటి దేవుఁ డనుచు
నింత వేఁడినఁగాని యేమనిపలుకవో యింత నిర్దయనీకు నేలపుట్టెఁ
జుట్ట మెవ్వరు లేక గట్టుపై నెలకొని చట్టుపట్టిని నేలి నట్టివిధము
గాకయుండిన నీకిట్టికఠినచిత్త, మేమికతమునఁ గలుగునో యిందుమౌళి,మ-
తరణివంశంబున దశరథగర్భాబ్ధి పూర్ణచంద్రుం డని పుడమి వెలసి
కౌశికుయాగంబుఁ గరుణతో రక్షించి పదరజమున రాతిఁ బడఁతిఁజేసి
దండధరారికోదండంబు ఖండించి ధరణితనూజ నుద్వాహమయ్యుఁ
బరశురాముని శౌర్యపటిమ లీనముచేసి తనపురికేతెంచి తండ్రివనుప
ననుజజనకజలతోరాముఁడడవికరిగెఁ,గారణంబెంతవారికిఁగడపవశమె,మ-
శ్రీవిష్ణుపాదరాజీవసేవాసక్తి బంధుసంరక్షణప్రబలయుక్తి
తారతమ్యజ్ఞానధౌరేయతారూఢి నిరతాన్నదానమానితనిరూఢి
సంగీతసాహిత్య సరసజ్ఞతారీతి విదురోపమానసవీననీతి
నలజయంతాదుల నదలింపఁగలమూర్తి కర్ణశిబీంద్రులకరణి కీర్తి

కలుగవలసినవారలుఘనులువారిఁ, దలఁచుచుందురుబుధులెందుధన్యులనుచు
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ,కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.

దానకర్ణుండని ధరఁ బ్రసిద్ధికి నెక్కి కులము సూతుఁ డటంచుఁ గొదవగాంచెఁ
గదనార్జునుం డని కడుఁ బ్రకాశముఁనొంది పేడి యై కొన్నాళ్లు పీడఁబడియె
దబ్బులాడని ధర్మనందనునకు గజము నెపంబునఁ గలిగె నింద
విలువిద్యనేర్చిన వీరుఁడై వెలసిన పరశురాముఁడు భీష్ముబారి నొదిఁగె
సకలలక్షణములయందు సమతఁజెంద, నెంతవారికిఁ దీరును నీకుఁదక్క ,మ-

పలుమాఱు వేఁడినఁ బలుకకున్నా వదె కోపమా నామీఁదఁ గొదవలేమి
తల్లి దండ్రియు దాత దైవంబు నీవని మదినెంచియున్నాఁడ మఱపులేక
నేఁజేయుతపమును నిత్యకృత్యంబులు నీకుసమర్పింతు నిశ్చయముగ
గోరినవారికిఁ గొంగుపసిండివై దయచేయుదాతని తలఁచినాఁడ
నింకనామీఁదనేరము లెంచి తేని,దోషమనిచూడనిన్ను నేదూఱుకొందు, మ-

గరళంబు ఘోరమై కార్చిచ్చుపిధమునఁ బటునటజ్వాలికాప్రభలతోడఁ
బ్రళయకాలానలబాడబాగ్నులరీతి మాఁడుచునున్నది మాన్పరాదు
ఘనవిషజ్వాలలఁ గ్రక్కుచు జగములఁ గాల్పఁగఁదొడఁగెను గ్రమముదప్పి
రక్షించు రక్షించు రాజశేఖర యను నమరగణములకు నభయమొసఁగి
బాలకృష్ణుఁడు వెన్నచేపట్టినటులఁ, బట్టి విషమునుమ్రింగినభవుఁడవీవె, మ-

పరమేశ్వరా యని భక్తితోఁ దలఁచిన భాగీరథీస్నానఫలము గలుగు
సాంబశివా యని సన్నుతిఁ జేసినఁ బరఁగఁ గృష్ణాస్నానఫలము గలుగు
ఫాలనేత్ర యటంచు భజన చేసినఁ దుంగభద్రానదీస్నానఫలము గలుగు
శివశివా యనుచును జింతనచేసిన మణికర్ణికాస్నానమహిమ గలుగు
సకలతీర్థంబులునునీవెసాంబమూర్తి,యెఱుకగలిగినవారలకిదియెనిజము, మ-

అతిలోభికి నొసంగు నత్యంతభాగ్యంబు దాతకు లేమిడిఁ దగనొసంగు
ధనవంతునకును సంతాన మొసంగక యతిరిక్తునకుఁ బెక్కుసుతుల నొసఁగు
నరయధర్మాత్మున కల్పాయువు నొసంగుఁ గష్టజీవునకుఁ దీర్ఘాయు వొసఁగుఁ
బందకుఁ జక్కని పణఁతి నొసంగును రూపవంతునకుఁ గురూపి నొసఁగుఁ
గర్మమే యన్నివిధములుకలుగఁజేయు,ననుభవింపక తీఱునేయజునికైన, మ-

ఇంద్రకీలాద్రిని నింద్రతనూజుఁడు నాహారనిద్రలయాశ లుడిగి
యేకాగ్రచిత్తుఁడై యేకపాదంబున నిలిచి సమ్యగ్జ్ఞాననిష్ఠ మెఱయఁ

దపమాచరించిన ధైర్యంబునకు మెచ్చి దయకుఁ బాత్రుం డని తలఁచి నీదు
భక్తులలోఁ బ్రియభక్తుఁ డటంచునుఁ బరమసత్కరుణతోఁ బార్థునకును
నఖిలశత్రుభయంకర మయినయట్టి, దివ్యబాణంబు నొసఁగిన దేవుఁడీవె, మ-
ధర్మంబుఁ దప్పక ద్రవ్యమార్జించుచు నాశ్రితులను బ్రోచునతఁడు రాజు
ఏలినవానిని నేవేళనైనను వంచనసేయనివాఁడు మంత్రి
యాయోధనంబున నత్యంత ధీరుఁడై యరులతోఁ బోరాడునతఁడు భటుఁడు
కలిగినంతటిలోనఁ గపురి పోఁద్రోలక యాతిథ్య మొసఁగినయతఁడు దాత
ధర్మమునుసత్యమునుశౌర్యదానములును,గలుగువారలుధన్యులుకలియుగమున-
ఆత్మజ్ఞుఁ డౌటకు నాచారమే సాక్షి కులవంతుఁ డగుటకు గుణము సాక్షి
ధర్మాత్ముఁ డౌటకు దాన మిచ్చుటె సాక్షి మంత్రగాఁడౌటకు మహిమ సాక్షి
యఖిలంబు తానౌట కానందమే సాక్షి భక్తికలంమునకు భజన సాక్షి
శ్రీమంతుఁ డౌటకు శృంగారమే సాక్షి కరుణాత్మునకు సాత్త్వికంబు సాక్షి
గురుకటాక్షఁబుకలుగుటగుఱియె సాక్షి,సకలభూతంబులకునీవెసర్వసాక్షి,మ-
భండనోద్దండకోదండపాండితి మును పరశురాముండు నీసాటివాఁడు
దుష్టరాక్షసకోటి దురములో ఖండింప భరతాగ్రజుండు నీపగిదివాఁడు
భక్తసంఘమునకు భాగ్యమొసంగను శ్రీకృష్ణుఁ డౌకఁడు నీచెలువువాఁడు
మోక్షపదం బిచ్చి ముదముతో రక్షింప నారాయణుఁడు నీమనడకవాఁడు
ఎన్నివిధములఁజూడమీకిరువురకును,సమముగానిమవెవ్వరుసాటిరారు,మ-
అజ్ఞానజాడ్యంబు నణఁగింపఁగాఁ బూర్ణచంద్రోదయుంబు నీచరణభక్తి
కామాదికోగ్రసంఘములను బోఁద్రోల జీవభూపతి నీకుసేవ భువిని
ప్రకృతిపైత్యవికారబాధల నిరసింపఁ జింతామణియె నీకుచేఁత లవనిఁ
బామరభ్రాంతిచేఁ బరఁగు దుర్గత మాన్ప లోహంబు నీఖ్యాతి లోకులకును
నటులుగాకున్నభవరోగహరుఁడవనుచు,నవనిలో న్మోలభిధానమును రెనీకు
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ,కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.౩౦
పది నెలల్ రాతిరిపగలును రాక్షసవనితలతో సీత వసటఁ గుందె
విరటుమందిరమున వెలఁదులసన్నిధి ద్రౌపది యొకయేఁడు దాసియయ్యె
సతదీవులును నేలు సార్వభౌముని భార్య కలహకంటకియింట గాసిఁజెందె
దమయంతి కానలో ధవునిఁగానఁగలేక యలసట చెందెను నవనిలోనఁ
గాలగతి యెంతవారికిఁ గడపవశమె,కమలజునకైనఁ దీఱదు కష్టపడక,మద-

శాస్త్రంబు లెన్నైనఁ జదువఁగావచ్చును సకలవ్రతంబులు సలుపవచ్చు
మంత్రతంత్రంబుల మహిమ చూపఁగవచ్చు నద్వైతుల మటంచు ననఁగవచ్చు
సంసారమును బాసి సన్న్యసింపఁగ వచ్చుఁ దీర్థయాత్రలకును దిరుగవచ్చు
సంగీతసాహిత్యజాతు లెఱుఁగవచ్చు దేవాలయంబులఁ దిరుగవచ్చు
జననమరణములును లేనిచదువు చదివి,నిన్నుఁ జెందెడితత్త్వంబు నేర్చువారరుదు-

నీచేతిఖడ్గంబు నిఖిలఁ దోషసమాజభూధరంబులకు దంభోళిధార
నీచేతిశూలంబు నిలిచి నిన్నెదిరించు నరిగజసమితికి నంకుశంబు
నీచేతిబాణముల్ నిష్ఠురప్రతిపక్షమేఘపంక్తికిని సమీరణంబు
నీచేతిపాశంబు నిబిడశాత్రవరాజతామిస్రపంక్తికిఁ దపనకాంతి
యనుచు జగముల వెలయు నీయాయుధములు, వినుతి సేయుదు నిరతంబు వేడుకలర-

పటహభేరీధక్కపణవశంఖారావగజబృంహితములకుఁ గలఁకపడక
శింజినీటంకారసింహనాదములకు హరులహేషలకును నదరిపడక
ప్రళయకాలానిలప్రభలతోఁ బుత్తెంచు శరపరంపరలకు శంకపడక
చటులహేతివ్రాతసంఘట్టనోద్భవశిఖికీలలకు మదిఁ జిక్కుపడక
పరుల నెదిరించి ధీరులై పగరననుచు, వారి రణశూరులందురు వసుధలోన-

గిరిజామనోహర గీర్వాణవందిత వేదవేద్య మహేశ విశ్వరూప
విన్నప మొక్కటి వినుము మహాదేవ నే నత్యంతదీనుండ నల్పమతిని
నార్తుఁడ నపరాధి నధికపామరుఁడను శాంతిహీనుఁడ మహాచపలమతిని
నీపాదములె చాల నెఱనమ్మి నిరతంబుఁ బగలును రాతిరి భజనసేతు
నిన్నె గాని మఱెవ్వరి నెఱుఁగ నింకఁ, గావవలెంచిన నీపెద్దకొడుకుతోడ-

చతురుపాయంబుల జరుగువాఁడె నియోగి పరసతీవిముఖుఁడే పరమయోగి
కలిగి భుజింపనికష్టాత్ముఁడే రోగి కలకొద్దియొసఁగినఘనుఁడె త్యాగి
సంగవిరహితుఁడౌ సాత్త్వికుఁడె విరాగి యత్యంతసుఖుఁడగునతఁడె భోగి
పుణ్యంబు తెలియనిపురుషాధముఁడెమూఁగి మాయవేషధరుండె మహిని జోగి
యనుచు భువి నీతిశాస్త్రంబులాడుచుండు, నిజకరిపుయూథకాశికావిశ్వనాథ-

పెద్దకుమారుని పెండ్లిసేయఁగఁగోరి కన్యకార్థము నెందుఁ గదలినావొ
భైరవునకుఁ గట్టుబట్ట లేనందునఁ గడువడి ధనదునికడకుఁ జనితొ
తనువందు నొకరిని దలమీఁద నొకరిని మోయుతే కెచ్చట మునిఁగినావొ

భస్మాసురునిబారిఁ బడలేక పరుగెత్తి యలసియేమూలను నణఁగినావొ
లేకయుండినఁ బిలిచిన రాకయున్న,కారణం బేమి భక్తులకడకునీవు, మద-
సతతంబు నీపాదసరసీరుహములకు సద్భక్తితోఁ బూజఁ జల్పుటకును
నిరతంబు నీధ్యాననిష్ఠతాసుజనుల సాంగత్యమునఁ బ్రోదిసల్పుటకును
సకలభూతంబుల సమతవహించెడి తత్త్వంబుమదిలోనఁ (దగులుటకును)
......చయమునిదబ్బఱలాడక మోక్షంబు గనియెడి ముచ్చటకును
నాదుమదిలోననెప్పుడు నాటియుండు,నటులఁగోరుచునిన్ను నేనాశ్రయింతు-
బాణాసురుండు నీభక్తుఁ డటందురు మూర్ఖుఁడై మిము జన్యమునకుఁ బిల్చె
దశకంధరుఁడు నీదుదాసుఁ డటందురు కైలాస మగలించె గర్వమునను
భస్మాసురుఁడు బహుభక్తుఁ డటందురు వానిద్రోహం బెన్న వశముగాదు
అరయఘంటాకర్ణుఁ డతిశిష్యుఁడందురు నీధ్యానమే లేదు నిశ్చయముగ
వారివలె నన్నుఁజూడఁగ వలదు దేవ,యనపరాధిని దీనుఁడ నతివిమతిని-
పౌన్నాశ మన్నాశ పెణ్ణాశ వీడిన యోగీంద్రుఁడందు రీయుర్విలోన
నియతి యాచారంబు నిశ్చలచిత్తంబు గల్గివెలయువాఁడు ఘనుఁడు భువిని
సత్యము దానంబు సాత్త్వికములు గల్గు పురుషుఁడు ధన్యుఁడు భూమిలోనఁ
బరమభక్తిజ్ఞానవైరాగ్యసంపన్ను సుజ్ఞాని యందురు సూరిజనులు
అశనవసనార్థులై తత్త్వమరయలేక, భేషజంబులఁ జెందినఁ బెద్ద లనరు-
సకలచరాచరసంఘంబు నిర్మింపఁ గమలసంభవుఁ డధికారి యండ్రు
సకలలోకంబుల సంరక్షణము సేయ నాదినారాయణుఁ డాఢ్యుఁ డండ్రు
ప్రళయకాలంబున బ్రహ్మాండములనెల్ల రూపడంచుటకును రుద్రుఁడండ్రు
పుట్టింప రక్షింపఁ బొడవడంచుటకును ముగ్గురుమూర్తులమూల మగుచు
నబ్జజుఁడు నబ్జనేత్రుండు నబ్జధరుఁడు, నరయ నీవని పలుకుదు రార్యులెల్ల-
సద్వంశమునఁ బుట్టి జాలరి యన్బడి దాతయై తగు వానితాతపేరు
ధరమీఁదియాశను దల్లితోడునుజంపి ధర్మాత్ముఁ డగువాని తాతపేరు
దనుజకామిని నేల ననుజరక్తము గ్రోలి తగధీరుఁ డగువానితాతపేరు
వినువాఁకకొమరుని సునిశితాశుగముల ధరణిఁ గూల్చినవానితాతపేరు
నక్షరద్వయమభిధానమగయనొకతె,తనయులేకోదరులుభువిఁదథ్యముగను-
కదనంబు భోగినీసదనంబు మదిలోన సమముగాఁ జూచును శౌర్యశాలి
సింగాణివ్రేటులు చెలిగోటిమీటులు సమముగాఁ జూచును శౌర్యశాలి

సాదులపోటులు (సకియపూవ్రే)టులు సమముగాఁ జూఁచును శౌర్యశాలి

*   *   *   *   *

వీరశృంగారరసములు వీరవరుఁడు, సమముగాఁజూఁచుమనసులో సంతతమును
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ,కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.

భక్తజనంబులు భయపడవలె నని దందశూకంబులఁ దాల్చినావో
దీనులు కనుఁగొని దిగులొందవలె నని పునుకలదండలు పూనినావో
యశనము భృత్యులు నడుగుదురో యని క్ష్వేళంబు ప్రీతి భుజించినావో
వసన మాశ్రితులు కావలె నందురో యని కరటిచర్మము మేనఁ గప్పినావో
యెన్ని మాయలు వన్నిన నిన్ను విడువ
నీదుపదకంజములె సాక్షి నిశ్చయముగ
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ
కరధృతకురంగ కంచియేకామ్రలింగ. 94

ప్రమోదూతనామసంవత్సర జ్యేష్ఠ శు ౧౩ రోజున
నందికొండ వెంకటరామన్న వ్రాసిన ప్రతి.
(దత్తమండలములలో సంపాదింపఁబడినది.)

౭-తిరుమల శ్రీ వేంకటేశ శతకము.

భుజిమెల్ల భగవచ్ఛాస్త్రి.

—॥ రేఫప్రాసకందపద్యములు ॥—

సిరి యురమున మెఱయఁగ నరి, దరములు కరముల ధరించి దయచే జగముం
బరిపాలించుచు నుంటివి, తిరుమల శ్రీవేంకటేశ ! త్రిదశాధీశా ! ౧

దరదరవిందవిలోచన ! స్ఫురదిందుసమానవదన ! సురవందిత ! సుం
దర ! కుందరదన ! మామం,దిర తిరుమలవేంకటేశ ! త్రిదశాధీశా ! ౨

తరుణారుణచరణా ! భవ,తరణా ! భయహరణ ! గోత్రధర ! కరుణాబ్ధీ !
శరణాగతు నను బ్రోవుము, తిరుమల- ౩

సరసకవిత్వచమత్కృతి, నురులక్షణసరణి నెఱుఁగ నూఱక కృతినీ
కరుణ నొనరింతుఁ గొను మో, తిరుమల- ౪

కరణంబులు ముక్తికలం,కరణంబులు ఫణికి భద్రకరణము లగు నీ
చరణంబులు మదిఁ దలఁచెదఁ, దిరుమల- ౫

శరణాగతజనపోషా ! సురుచిరమృదుసత్యభాష ! సుందరవేషా !
సురవరహృత్సంతోషా ! తిరుమల- ౬

నిరుపమగరుడతురంగా ! పరమమునీంద్రౌఘసంగ ! భవభయభంగా !
నిరవధికరుణాపాంగా ! తిరుమల- ౭

ఉరగాధిపమృదుతల్పా ! కరుణాకర భక్తకల్ప! కమలాకల్పా !
భరితాబ్జజాండకల్పా ! తిరుమల- ౮

కరివరు మొఱవిని బిరబిర, నరిగి దయం బ్రోచినాఁడ వని వేఁడితి నా
మొఱ వినరాదా నరహరి! తిరుమల- ౯

కరి యేమి కట్న మిచ్చెను? బరికింపఁగ శబరి యేమి భాగ్య మొసంగెన్ ?
ధర వారిఁ బ్రోవలేదా ? తిరుమల- ౧౦

నిఱుపేదల రక్షింపఁగ, మఱిపైన నిఁ కెవ్వ రిలను. మఱి దిక్కయయో ?
శరణాగతవత్సల ! హరి ! తిరుమల- ౧౧

నిరుపమసంపద లిప్పుడు, కురిపింపు మటంచు నిన్నుఁ గోరఁగ లేదేఁ
తిరమగుముక్తిని వేఁడితిఁ, దిరుమల- ౧౨

శరణాగతు నను బ్రోవఁగఁ, నొరు లెవ్వరు సములు నీకు నుపమింపఁగ ? నో
కరుణాబ్ధి ! భక్తవత్సల ! తిరుమల- ౧౩

పురుషోత్తమ ! నా కిన్నప, మురమరసేయక గ్రహింపు మతికృపవెలయన్
త్వరఁ నపవర్గ మొసంగుము, తిరుమల- ౧౪

అరయంగ నైహిక మతిదు, స్తరదుఃఖప్రదము గాన దయచే భవమున్
మఱినొందింపక ప్రోవుము, తిరుమల- ౧౫

నరతిర్యగాదియోనుల, మఱిమఱి ధరఁబుట్టి గిట్టి మఱవనిభ్రమచే
దరిఁగానని నను గావవె, తిరుమల- ౧౬

సరసీరుహలోచన ! నిను, మఱవక భజియించువారు మహి ముక్తిని గొం
దురు గాన భక్తి నొసఁగుము, తిరుమల- ౧౭

పరమేశ్వర ! తొలిమేనుల, మఱచి నినుం దలఁపకున్న మహిఁబుట్టఁ దగెన్
వెఱపేల యిపుడు దలఁపఁగ, దిరుమల- ౧౮

కొఱమాలినవిషయంబుల, మరగి నిను భజింపకున్న మతి హీనుఁడనై
పొరలితి బహుజన్మంబులఁ, దిరుమల- ౧౯

దురితము లొనరించుతఱిన్, వరపుణ్యక్రియలు మాని వర్తించునెడన్
వెఱవని మహాపరాధిని, తిరుమల- ౨౦

వరద ! భవాంభోనిధి సం, తరణము యుష్మత్కటాక్షతరణిని గాకన్
తరమె యుపాయాంతరములఁ, దిరుమల- ౨౧

ధరలోన వేరు నీసము, లరయంగాఁగలరె యధికు ? లంబుజనాభా !
పరులెవ్వరు రక్షకులిఁకఁ, దిరుమల- ౨౨

పరులయెడ దయయు నుపకృతి, పరహితము న్యాయము సత్యభాషణము లొగిన్
నెరపని దురితాత్ముఁడనేఁ, దిరుమల- ౨౩

ధరలోన నెల్ల యోనులఁ, బొరిఁ బుట్టుట చచ్చుటయును బుద్ధిఁ దలఁపఁగన్
మురిసివిలజ్జుఁడనైతిని, దిరుమల- ౨౪

అరయక గతజన్మపరం, పరలందుఁ గళత్రపుత్రబంధుగృహాళిన్
దిరమెపుడని భ్రమసితి మదిఁ, దిరుమల- ౨౫

అరుదెంచి తెచటనుండియొ, యరిగెద నెవ్వంక కొక్కొ యది దెలియక సం
సరణభ్రాంతిని జిక్కితిఁ, దిరుమల- ౨౬

కొఱగాని బ్రదుకునకు మది, మురియుచు ఘనగర్వమదవిమోహంబున స
త్పురుషుల నవమానించితిఁ, దిరుమల- ౨౭

ధరమదిరాపేతునిగతి, నురుభవదుఃఖానుభవము నొందుచుమరలన్
నెఱి భవయత్నముఁ జేసెదఁ, దిరుమల- ౨౮

ఆంధ్రసాహిత్య
పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౧.	ఆంగీరసనామసంవత్సరము. మాఘఫాల్గునమాసములు.	సంచిక ౬.

ఎదురుకోలు.

శ్రీ. తి. వ. నారాయణస్వామిగారు, రుసింగిఅగ్రహారము.

శా. వంప న్యాసి తలఁపువిస్రతన పున్యాపన్నన న్గ్రొల్లుదాఁ
టింపం జాలుపు తేర్ల మన్నియని బొట్టై ల్వచ్చుట గ్గాంచి యా
సొంపున్గుత్తుక కొమ్మ టెంకిమగఁ డచ్చో వచ్చునవ్వారి గు
ర్తింప న్దెమ్మెరకూన మేటియని యర్తిం బిల్చి తానిట్లనున్. ౧

క. అనుమఁడ వినుమనుమఁడ ని, న్నెనయఁగలదంట పుడమి నెసఁగు నె కడిమిన్
గొనమునఁదెలివిడిచే వి,న్ననువున నెనరునను మెలపునను మాలిమిచేన్. ౨

చ. మనమలపొంతల న్దిరుగు మానిసుల న్గనుఁ గొంటి వారలే
కునిఁగొని వాల్మెకంబులకుఁ బట్టుగుకానకు రాఁగతంబొ మా
యునికి యొఱింగి వేగనులయుక్కరిబొట్టియుఁ డంపఁ దెంపునన్
మనలను ప్రేల్మిడింగలన మార్గొనరారుగదా తలంపుమా. ౩

ఉ. నిక్కపుజోగు లన్నకరణి న్దలపోయుద మన్నఁ దూపులు
న్జక్కనిసింగిణు ల్దరకసంబులు నూనఁగ నేల నేల తేం
డ్లక్కట పీరలంచనఁ గటా వలిపమ్ముల నేది యొండకుం
డక్లుచు నేల నారలు జడ ల్లడుదాల్చుచుఁ గొననుండఁగన్. ౪

క. ఏకతమున నేకతమున, నీకానకు రాఁగతంబా? యేడ్తెఱ నెవనిం
జీకాకునొందఁజేయుదు, రో కాకెవ్వానిమనుతురో కనుఁగొనదే? ౫

ఉ. మారుతు రైనచోఁ బిలుకుమార్పును నెయ్యురకాఁ దలంచుచోఁ
గూరిమిమీఱ మన్ననలకు న్గుఱిగా నొనరించి వారలన్
గారవమొప్ప బంధుగులుగా మనసీమును జేర్పు దాయమం
దారపుగాడ్పవౌదువు కదా! యసదా నిను గెల్వ నేరికిన్. ౬

క. వారలపూన్కియుఁ గర్జము, నేరుపును న్లావునెఱిఁగి నేటుగ మమ్ముం
జేరుదురో సూడుగమిం, జేరుదురో తెలియ నుపమచేయుదె? యనఁగన్. ౭

సీ. మంటకంట నెనంగు దంటకన్నేరింటి సరు లెదఁ దఱచుగా నిరవుకొల్పి
నలువబాబాల వెన్నెలనెన్నఁదగు వన్నె నలరు మేనను బూది కలపమలఁది
కెంపువన్నియ నింపు నింపుపెన్నెరుల సొజడఁ జొళ్ళెము గ న్నెత్తి నడుమఁ జుట్టి
బలుకాన నలరు జోగులబాగు గనుపట్ట మొలనిండ జేగురు వలువఁ జుట్టి

గీ. వలుదసౌరబుఱ్ఱ నొకకేల నలువు మెఱయ
లాఁత మొకకేలఁ జేకొని లాఁతి నెఱుఁగ
నట్టి నిక్కపుబాసవాల్దిట్ట యనఁగ
దనరు వేసమ్ముఁగొనె నీటితాతకూన. ౮

మ. తనడా వాలక మిట్టులేర్పఱిచి వాఁత న్నాఁతపల్కు ల్పెరల్
వినఁగాఁ బల్కుచు గట్టుడిగ్గి యఱవన్ వేవచ్చి చెంగల్వరా
యనిసంగాతికొలంపుదివ్వియలచాయ న్జేరి కేల్మోడ్చి వి
న్ననువుస్దీమగు నీదచూలి కడు నెయ్యంబొప్పఁ దా నిట్లనున్. ౯

శా. సామీ! మూఁడుజగమ్ము లేడ్తెఱ గడించంజాలి యేపాదు మీ
రేమన్నీ నికడిందిపున్నముల నెంతే వేడ్కఁ బండింపఁగా
నీమాడ్కి న్నిడిమాసులై పుడమిపై నింపొందుచున్నారొకో?
మీమీతల్లియుఁ దండ్రి యెవ్వరకొ? నెమ్మిన్నాకు విన్పింతురే? ౧౦

ఉ. చెందొవసూడు ఱేదొలర చెల్వున నల్వున మీఱు మీరతే
కందువనుందు రేదొసఁగు గల్గుటనో వినుకెంకిఁబాసి మీ
చందపుబొందుల న్నలలచక్కి మెలంగెదు వేల్పులొక్కొ? మీ
చందము పేఁదోయి కరుసంబుగ నింబుగ నానతిత్తురే. ౧౧

ఉ. ఆగడ మెద్దియేని గని యాఁటనియారసమొప్ప సిగ్గులన్
దోఁగఁగ నిట్లు కానలకుఁ ద్రోచెనొ మీ యొకమీఁడు; లేక నే
యీగడ్కై మెకంబులకు నిల్లయి పెల్లుగ బీతుగొల్పుచున్
జేగయడంచు కానలకుఁ జేరఁగఁ రాఁగతమయ్యెఁ దెల్పుఁడా. ౧౨

క. ఒడిమెలకునోడిమెలగుమీ,యొడళులురవణములఁబాసి యుండియుఁదేజున్
విడువ వదేకతమున మీ,యొడళులఁ గ్రైసేయఁ దలఁపరొ దొరలారా. ౧౩

క. వినువెజ్జు లనఁగఁ దగు మి,మ్మనవచ్చునె యన్నదమ్ము లని; మీ యొడలం
గనవచ్చు పోఁడుముల తెం,డ్లనవచ్చునొ బానవాలు లని యనఁ దగునో.

క. నడబెడఁగు నొడలియొప్పును,నుడికారపుసొరు తొడల నూల్కొనుతీరున్
వడిఁ దోఁపఁజేయు మీ రీ,పుడమి మనుషఁగల్గు రాచప్రోడ లనంగన్. ౧౫

ఉ. ముత్తిగఱానెరాపనుల మోసలల న్బలితంపుఁ దమ్మిఱా
మొత్తపుఁ గూర్పు మాడువుల ముద్దగు నిద్దపు మూలఱాలచే
నెత్తగు మేడల న్దిరుగ నిమ్మగు మీనును మెట్టుఁదమ్ము లీ
కత్తులవంటి ఱాలు కడుఁ గాఁడఁగ వాడఁగఁ జేయఁ బాడియే. ౧౬

మ. జడలు న్నారలుఁ దాల్చి కానలనె నిచ్చల్ గ్రుమ్మరంగొరు మీ
యొడల జ్ఞానగువిండ్లుఁ బత్తలిక లెన్నో తూపులు న్గాంచి నా
యెడఁద న్నందియమాట మీకత లొకింతే సుబ్బదాఁక న్మిమున్
నుడివాలుంబడవాలు లంచ నెద నన్నుం గూర్మిచున్నింప రే. ౧౭

ఉ. దాయలలోనఁ జేరఁడు గదా తొవదాయయనుంగుపట్టి యీ
చాయల రక్కసల్దిరుగు జాడలఁ గన్గొని వారినొంప నీ
తోయమున న్దొనల్లఱకుఁ దూపులు సింగిణు లొప్పఁగానలన్
డాయఁ దలంచి రొక్కొ చెపుడా కలరూపున నున్న మీకతల్. ౧౮

క. ఈ నెలవున మీ బందుగు, లేని కడుంగూర్చువార లేని యుఁ గల రే
పూనినకర్జమునకునై, జానగు బానటను వెనుకఁ జమువారలొకో. ౧౯

క. నిక్కమిది యేని మీకుం, జక్కనిసంగాతినిందె సమకూర్చెద మా
చక్కికి విచ్చేయుదురే, జక్కులకవఁ దెగడు జోగిచందురులారా, ౨౦

మ. కలఁడీగట్టునఁ జెట్టునట్టుగమి లెంకల్గాఁ జొకా యర్తిచే
నలువౌ వాఁడను కోతిరాయఁడు దురానన్మబ్బురాకూన యిల్
వెలలింప న్నెల విందుఁ జేసికొని యోలిన్వాలిపై యొంటమిం
దొలఁగ న్ద్రోయఁగ బానలై నిలుచుజోదున్నోరి యేకారుచున్. ౨౧

చ. గౌనములతావు కయ్యముల కున్దగులావరి తాల్మియిక్క నే
టునకుఁ గలంకు దాయలకు డొంకెన నెయ్యురపాలివేల్పుమ్రా
నన నలరారు జక్కవలయంటుకొమారునితోడిచెల్మి మీ
కెనసిన మేల్మిబంగరున కింపగుతావి యొసంగినట్లుగన్. ౨౨

మ. జగముంగంటినిసుంగుతోఁ జెలిమి కిచ్చంజేయువారేని య
జ్జగజెట్టీఁ డొకలెంకయై తనరి నిచ్చల్దోడునీడౌచు మీ
వగల న్దీర్పఁగలాఁడు నిక్కమని తేల్పంబూన నేలన్నఁ గ్రో
లగనా పానకమెట్టిదంచు నననేలా ? యారగింపా నెడన్. ౨౩

క. తెమ్మెరకం దీవఘువున, నమ్మికతోఁ బల్కి నెనరు నను నిల్చిన డెం
దమ్ముల నలరారిరి చెం,దమ్ములరాకొలపుజంకతాల్పులుమిగులన్. ౨౪

మ. అనుచుం బయ్యెరబొట్టెఁ డాడఁగ బెడంగైనట్టి యామాటలన్
వినుచుం దమ్మిబొజంగువంగసపురేవెల్గైన యాలక్ష్మణుం
డనెఁ దానిట్లని జోగివెన్నెలలరాయా ! నీదుపల్కుల్లడు
న్వినవిందై మదికించె జక్కవలకు న్వేవెల్గురాకన్బలెన్. ౨౫

అభిజ్ఞానశాకుంతలము.

సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు-రామతీర్థము.

క్రిందటిపరిషత్సంచికలో బ్ర. శ్రీ. అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులు గారు కాళిదాసుశాకుంతలమునందలి దుర్వాసశ్శాపవృత్తాంతము తక్కినయంకముల స్థితికొఱకును, నిర్వహణమునందు నిరూపింపవలసిన యద్భుతప్రతిపాదనము కొఱకును, షష్ఠాంకమునందలి ప్రవాసవిప్రలంభవర్ణనము కొఱకును మాత్ర మగుచున్న దనియు, స్వభావవిషయమున భారతమునందలి శకుంతలాదుష్యంతులే బాగుగఁ జిత్రింపఁబడి రనియు నొకవిషయమును బ్రతిపాదించియున్నారు. దుర్వాసశ్శాపవృత్తాంతాదికము తక్కినయంకములస్థితికి, నద్భుతమునకు, విప్రలంభవర్ణనమునకు నుపకరించుటలో సందేహము లేదు; కాని దానికి ముఖ్యములగు ప్రయోజనము లయ్యవియే కావనియు రసమును నాయకస్వభావమును బరిపోషించుటయే కవ్యుద్దిష్టము లై యుండవచ్చునేమో యనియు నాయాశయము.

మహాభారతమునందలి శకుంతల కొడుకుం గొని పతికడ కేగి తొల్లింటివృత్తాంతము నెఱుకపఱిచినను దుష్యంతుఁ డది యెఱిఁగియు నెఱుఁగనివాఁడు పోలె "ఏ నెఱుఁగ నిన్ను నెక్కడిదానవు? మిన్నక యి యనుచితంబులు పలుకంగా నేల? యరుగు మంబురుహానన యెందుండి వచ్చి తందులకు వడిన్" అని యనుట యుచితము కాఁగలదా? "అన్యు లెఱుఁగమిఁ జేసి లోకాపవాదభీతి నెఱిఁగియు విత్తన్విఁ బ్రీతి దప్పి యెఱుఁగనంటిని" అనువచనమును బట్టి రాజు కోరియే యసత్యమాడినట్లు వ్యక్తము కాకుండునా? దృశ్యకావ్యమున నట్లు నిబంధించినచో సహృదయు లగుసామాజికులకు రసాస్వాద మేరీతిని గలుగఁ గలదో చదువరు లూహింపకపోరు. శ్రవ్యవిషయమునఁ గూడ నిట్టియెడ రాజు సభ్యులకెల్లఁ గల తెఱం గెఱింగించి వారు చెప్పినట్లు నడుచుటను వివరింపవలసి యున్నది. రాజు స్వభావము నెఱింగిన సభ్యులు తద్వాక్యములను విశ్వసింపకుందురా? సులభము లగుమార్గాంతరము లుండఁగా వానిని విడిచి లోకమున నపవాదము కలుగునేమో యని యనుమానించి దానిని సిద్ధాంతీకరించి తన్మూలముగ ననృతము లాడి (పిదప) మఱలఁ దనదే తప్పని యొప్పుకొనుట కూడ రాజుస్వభావమును బరిపోషింపఁజాలదేమో! అప్పటికి గౌరవించినను, సత్య

దూరుఁడును, భీరువు నగు రాజు తనయెడఁ బరిపూర్ణ మగు ననురాగము చూపు నని శకుంతలమాత్రము నమ్ము టెట్లు?

తపోవనమున వైఖానస వ్రతమున నున్న మునికన్యకలు తక్కినప్రసంగము లను మాని శృంగార ప్రసంగములనే దొరకొనుట యనుచిత మని శ్రీశాస్త్రులు గారి యభిప్రాయమైనట్లు తేలుచున్నది. కాని శాకుంతలమును శృంగారరస ప్రధాననాట్యముగఁ జేయఁదలఁచిన కవి శృంగారమును వర్ణింపక తక్కినవాసిని వర్ణించి యంతటితో నంకమును లేవనెత్తినచో రసాస్వాదము కాని ప్రథమాంక ప్రయోజనము గాని, బీజముగాని వ్యంగ్యములగునేమో యని నాసందేహము. వనితలకు శృంగారచేష్ట లాకరు మప్పనక్కఱలేదు. యౌవనమే యాపని జేయఁగలదు. మఱియు నుచితజ్ఞుఁ డగుకవి యౌవనమదోద్రిక్తములగు భావములను జాలవఱకును గప్పిపుచ్చి యొంతటికిని సాధ్యము కాకుండునపుడు "కింపున రిమం ప్రేక్ష్య తపోవన విరోధినో వికారస్యగమనీయాఽస్మిసంవృత్తా" అని శకుంతలచేఁ బల్కించియున్నాఁడు. అదియు స్వగతముగనే, కావుననే యచట భావము లేమియు నుద్రిక్తములు కాలేదు.

మహాభారతమునందలి శకుంతలను గనుఁడు. ఆమె దుష్యంతుఁడు చక్రవర్తి యని యెఱింగియు, నించుకంతయు లజ్జను గాని సంకోచము గాని ప్రకటింపక దుష్యంత! అని సంబోధించి యడిగినదే తడవుగఁ దనజన్మవృత్తాంతమును తూ, చా, లు తప్పకుండ నేకరువుపెట్టినది. తొలుత రాజు "కణ్వదర్శనార్థినై వచ్చితి; నాతఁ డెక్కడ?" అని యడుగ నామె "ఫలములఁ దేఁబోయె, నొకింత తాళుఁ" డని నిల్పి యకారణముగనే మందహాసము సేసెను.౧. అయ్యది మునికన్యకకే కాదు; సామాన్యముగఁ గన్యకకుఁగాని సతియగు నామెకుఁ గాని యుచితమై యున్నదేమో కనుఁడు. మఱియొక సంగతి. శకుంతల తన జన్మవృత్తాంతమును రాజున కెఱింగించుచుఁ దండ్రియగు విశ్వామిత్రుని తపస్సు చెఱుచుటకుఁ దనతల్లి యగు మేనక యింద్రలోకమునుండి వెడలునపుడు దేవేం

౧ అపశ్యమాన స్తమృషిం తథాచోక్త స్తయా చ సః।
తాం దృష్ట్వాచ వరారోహాం శ్రీమతీం చారుహాసినీమ్॥ ౧౦
దర్శనాదేవహి శుభే త్వయా మేఽపహృతం మనః॥ ౧౩
ఏవ ముక్తాతుసా కన్యా తేన రాజ్ఞా తదాశ్రమే।
ఉవాచ హసతీ వాక్య మిదం సుమధురాక్షరమ్॥ ౧౪
[మహాభారతే ఏకసప్తతితమోఽధ్యాయః॥]

త్రుని గోరినకోరికలను సిగ్గుమాలి వివరించినది. [మేనక విశ్వామిత్రుని జేరనరుగునపుడు వాయుదేవుఁడు వస్త్రము నెగురఁగొట్టవలె ననియు, మన్మథుఁ డాసమయమున సాయపడవలె ననియు మేనక కోరినకోరికలు] ౨. అట్లు వివరించుట వనితాలోకమున కెంతటిలజ్జాకరమో పాఠకు లూహింపకపోరు.

శకుంతల యంతటితో విరమించెనా ? లేదు. తనజనయిత్రి యగు మేనక తపోవనమును జేరి విశ్వామిత్రునికిఁ బ్రణమిల్లి యెట్లు నాట్యముఁ నొనర్చిన గాలిచేఁ దనకట్టు వలువ యెగిరిపోవునో యారీతిని నృత్య మొనర్చె ననియు, నంత నావస్త్ర మెగిరిపోయిన దనియు నెగిరినదానిని నెమకునెపమున వివస్త్రయై మునిసమీపస్థానమున కరుదెంచె ననియు, నపుడు ముని యామె రూపసౌందర్యసంపదకు ముగ్ధుఁడై మోహించి యామెం గూడెననియు, నంతట వారికిఁ దాఁబుట్టితి ననియుఁ జెప్పెను. ౩. ఇట్లు నిర్లజ్జయగు మహాభారతశకుంతలకంటె, కాళిదాసుని శకుంతలయే యుచితరీతిని జిత్రింపఁబడిన దని తేలకమానదు. ఇట్టియెడ మహాభారతఫక్కికంటె నాటకఫక్కియే స్వభావపరిపోషకముగను సహృదయావర్జకముగను గలదేమో యని నాసందేహము.

---

౨ కామంతు మే మారుత స్తత్రవాసః । ప్రక్రీడితాయా వివృణోతు దేవః॥
భవేచ్చ మే మన్మథ స్తత్రకార్యే । సహాయభూతస్తు తవప్రసాదాత్॥ ౪
[మహాభారతే వనపర్వణి ఏకసప్తతితమోఽధ్యాయః.]

౩ అభివాద్య తతస్సాతం ప్రాక్రీడదృషిసన్నిధౌ ।
యథోవాహచ వాసోఽస్యా మారుతశ్శశిసన్నిభమ్ ॥
సాఽగచ్ఛత్ త్వరితాభూమిం వాసస్తదభిలిప్సతీ ।
స్మయమానేవ సవ్రీడం మారుతం వరవర్ణినీ ॥
పశ్యతస్తత్ర తస్యర్షే రప్యగ్నిసమచేతసః ।
విశ్వామిత్రస్తత స్తాంతు విషమస్థా మనిందితామ్ ॥
...వాసనిసంభ్రాన్తాం మేనకాం మునిసత్తమః ।
అనిర్దేశ్యవయోరూపా మపశ్యత్ వివృతాంతదా ।
తస్యారూపగుణాన్ దృష్ట్వా సతువిప్రర్షభ స్తదా ।
చకారభావం సంసర్గే తయాకామవశం గతః ।
న్యమన్త్రయత చాప్యేనాం సాచాప్యైచ్ఛ దనిందితా ।
తౌతత్ర సుచిరం కాలం వనేవ్యహరతా ముభౌ ।
రమమాణౌ యథాకామం యథైకదివసం తథా ॥
జనయామాస సముని ర్మేనకాయాం శకున్తలామ్ ॥
[మహాభారతే వనపర్వణి ద్విసప్తతితమోఽధ్యాయః॥]

కొన్ని గ్రంథాంతపద్యములు.

క. గుడికొమ్ము పత్వ మైత్వము, వడి నొత్వోత్వములు సున్న లొనరఁగ రేఫల్
దిడిదప్పి వ్రాయకున్నను, గడుసరులపి యెర్గి వ్రాసి కరుణింపవలెన్.

క. వ్రాలాశ్వభ్రలు తప్పులు, చాలంగల వేను శబ్దసంగతు లెఱుఁగన్
గేలింబెట్టక నవ్వక, పోలంగా దిద్దరయ్య బుధజనులారా.

ఉ. తప్పనిచోటఁ దప్పనుచుఁ దప్పని యారస మూనఁ బోకుఁడీ
తప్పినఁ దప్పు గల్గెనని తప్పని సత్కృప మీరుదిద్దుఁడీ
యొప్పు టొకింత గల్గ మది నుబ్బుఁడు పండితులార మీకు నేఁ
దప్పని శిష్యుఁడన్ గురులఁ దప్పునె శిష్యునికీర్త్యకీర్తియున్.

గీ. వ్రాఁతతప్పువలన వాచకులగువారు, తప్పుగలిగెనేని తగినయెడల
వలయునక్షరములు వెలయంగ దిద్దుఁడీ, సుకవులైనవారు సుస్థిరముగ.

క. లక్షణమెఱుఁగను బ్రతిఁదగ, వీక్షించి లిఖించినాఁడ నిందులతప్పుల్
అక్షరలోపము లొదవిన, లక్షణవిదులార సైచి లలి దిద్దుఁడొగిన్.

క. ప్రతిఁ జూచి వ్రాసినాఁడను, అతిశ్వభ్రలు వ్రాలుఁ జూడ నన్నియుఁ దప్పుల్
యతిగణప్రాసము లెఱుఁగను, మతిమంతులు తప్పుదిద్ది మన్నింపరయా.

క. సందియమువలదు నిదె మీ, కందఱకును శ్రద్ధతోడ నంజలిచేతున్
ఇందునఁ దప్పులు గలిగినఁ, బొందుగ దిద్దుటకు నేను భూసురులారా.

క, ప్రతినున్నరీతివ్రాసితి, నతిశయకవితాప్రచార మది యెఱుఁగను శ్రీ
సతిపతికరుణను దప్పులు, మతిమంతులు చూచి దిద్ది మన్నింపవలెన్.

శ్లో. సరభసకరవేగా ద్భ్రష్టవరాదిదోషో
యదిహాభవతువా చాపుస్తకే హాస్తదోషః
అవిదితపరదోషజ్ఞా సపీయూషపూర్ణాః
కరకృతమపరాధం క్షన్తుమర్హన్తి సన్తః.

శ్లో. తైలాద్రక్షే జ్జలాద్రక్షే చ్చోరా దగ్నిభయా త్తథా
మూర్ఖహస్తేన నోపేయా దేవం వదతి పుస్తకమ్.

శ్లో. బద్ధహస్తకటిగ్రీవ స్తబ్ధచక్షు రధోముఖమ్
కష్టేనలిఖితం గ్రంథం పుత్రవత్పరిపాలయేత్.

శ్లో. భీమస్యాపి రణేభంగో మునేరపి మతిభ్రమః
యదిశుద్ధం తదన్యత్ స్యాత్ మమదోషో నవిద్యతే.

శ్లో. యాదృశం పుస్తకందృష్టం తాదృశం లిఖితంమయా
అబద్ధోవా సుబద్ధోవా మమదోషో నవిద్యతే.

శాంత యెవరికూఁతురు ?

— తులసి లక్ష్మీనారాయణమూర్తిగారు-ఇంజరం. —

జగన్నాటకసూత్రధారుఁడు ను శేషశాయి యు శ్రీవల్లభుఁడు నైన శ్రీమన్నారాయణుఁడు మునులచేతను, నింద్రాది బృందారకులచేతను బ్రార్థితుఁడై రాక్షసనాశము చేయుటకొఱకు భువిని రామావతారము నెత్తెను. చాలకాలమునుండి సంతానశూన్యుఁడై పరితపించుచున్న దశరథున కితఁడు పుత్రుఁడై జన్మించెను. రాముఁడు పుట్టుటకుముందు దశరథుఁడు మునుల యాజ్ఞ నశ్వమేధయాగముఁ జేసెను. అయ్యశ్వమేధయాగమునకు శాంత భర్త యైనఋష్యశృంగుని రావించినఁ గాని యాగఫలము సంప్రాప్తము కాదని తెలిసి యాతని రావించి సఫలమనోరథుఁడై దశరథుఁడు సుఖముండె నని పురాణములు చెప్పుచున్నవి. అట్టి దశరథుని మనోరథప్రాప్తికి హేతు వైన ఋష్యశృంగునిజాయ యగుశాంతవృత్తాంతమును దెలిసికొనుట యావశ్యకమై యున్నది. ఈమె యెవరికొమారితయో విచారించుటయే యీవ్యాసముయొక్క ముఖ్యోద్దేశ్యము.

చాలమంది యభిప్రాయము శాంత దశరథునికొమార్త యనియే; ఆమె నాతఁడు రోమపాదుఁ డనురాజునకు దత్తతగా నిచ్చెననియు రోమపాదుఁ డీమెను స్వీకరించి కన్నపుత్రికకంటె నెక్కువ మక్కువతోఁ బెంచెననియు లోకమున నొక ప్రతీతి కలదు. ఆవిషయమునే భవభూతికూడఁ దనయుత్తరరామచరితనాటకములో నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

శ్లో. కన్యాం దశరథో రాజా శాన్తాం నామ వ్యజీజనత్
అపత్యకృతికాం రాజ్ఞే రోమపాదాయ తాం దదౌ.

దేని నాధారముగఁ జేసికొని యిట్లు చెప్పెనో తెలియదు. వాల్మీకిరామాయణమునం దెక్కడను గూడ నీవిషయమై యిట్లు వ్రాసియుండలేదు.

ఈమె దశరథునికొమార్తయే యైనపక్షమున రామాదుల జననమువలెనే యీమెజననప్రకారముకూడ రామాయణమునఁ జెప్పఁబడియుండును. రామాయణమున నెచ్చటను శాన్తాజననక్రమము చెప్పఁబడియుండలేదు.

మఱియు దశరథునకుఁ గౌసల్యాదులు మువ్వురుమాత్రమే భార్యలున్నట్లు రామాయణమునఁ బ్రసిద్ధముగ నున్నది. ఈముగ్గురికంటె నితరభార్యలు దశరథునకు లేరు. వీరిలో నెవరికిని శాంత యనుకొమార్త లేదు.

మఱియు నాఁడుబిడ్డ నత్తవారింటికిఁ బంపి యప్పు డప్పుడు మఱలఁ బుట్టినింటికిఁ దీసికొనివచ్చుట లోకప్రసిద్ధవ్యవహారమైయున్నది. కడుబీదవారైన ను నాఁడుబిడ్డ నత్తవారింటికిఁ బంపి మఱలఁ దీసికొని రాకుండ నుండరు. అట్టివిషయములో శ్రీరామునివివాహము మొదలగుశుభముహూర్తములకుఁ గూడ దేనికిని శాంత వచ్చి యున్నట్లు కనుపట్టదు. తీసికొని రాకపోవుటకుఁ గారణము దశరథునకుఁ గూఁతునందుఁ బ్రేమాభావమా? లేకధనాభావమా? కూఁతురున్న నట్లెన్నటికిని జేయఁజాలఁడు.

మఱియు శాంతను దశరథుఁడు రోమపాదునకు దత్తతగా నిచ్చె ననుట యసంభవము. ఏలయన- లేక లేక వార్ధక్యమున జన్మించిన యొక్కకూఁతు నన్యుని కెట్లుదత్తతగా నివ్వఁగలఁడు. చాలమంది సంతానముఁ గలవాఁడైనను నీయఁజాలఁడు. లోకమున నెట్టిబీదవాఁడైనను దుదకు బిచ్చ మెత్తుకొనువాఁడు కూడ న్యొక్కకూఁతు నన్యులకుఁ బెంచుకొనుట కీఁజాలఁడు. అట్టి తఱి సకలభూమండలము నేకచ్ఛత్త్రముగఁ బరిపాలించుచు, రఘుకులాన్వయ చంద్రుఁడై పాకశాసనాది బృందారకులచే నెన్నఁబడిన ప్రతాపముఁ గల దశరథుఁడేడ! లేక లేకఁ గలిగినయనుంగుఁగూఁతు నితరులకు దత్తతగా నిచ్చుటేడ! ఎన్నటికి నట్లు సంభవింపదు.

"దశపూర్వేషాం దశాపరేషాం మధ్యంశ్యానాం సర్వేషాం పితౄణాం నరకాదుత్తీర్యత్తైస్సాకం విష్ణులోకే నివాససిద్ధ్యర్థం శ్రీలక్ష్మీనారాయణ ప్రీతయే సాలంకృతకన్యాదాన మహం కరిష్యే" అని మహాసంకల్పముతోఁ గన్యాదానము స్వయముగఁ జేసికొనక యిరువదితరములవారిని దరింపఁ జేసి స్వర్గలోకనివాసము నిచ్చు కన్యాదానమును విడనాడి దశరథుఁ డేకపుత్త్రికయైనశాంతను దత్తతగా నిచ్చునా? ఎన్నటికి నీయఁడు.

కావున శాంత దశరథుని కొమరిత యెన్నటికిని గానేరదు. రోమపాదుని కుమారి యని యే చెప్పవలయును.

వాల్మీకిరామాయణమునందుఁ గూడ నిట్లు చెప్పఁబడియున్నది. దశరథుఁడు పెద్దకాలము సంతానశూన్యుఁడై పరితపించుచు నొకనాఁడు వసిష్ఠాది మునీశ్వరులను, మంత్రిసామంతాదులను రావించి సభఁజేసి "మహాత్ములారా! నరుని బుత్త్రుఁడే నరకమునుండి ముక్తి నొందించును. కావుననే యార్యులు, "పున్నామ్నో నరకాత్త్రాయత ఇతి పుత్త్రః" అని చెప్పియున్నారు, అట్టిపుత్త్ర

శూన్యుఁడనై "అపుత్రస్య గతిర్నాస్తి" యనునట్లు గతిలేక నరకకూపమునఁ బడవలయునా? లేక పుత్రప్రాప్తికేమేని సాధనమున్నదా యని వారలనడిగెను.

అప్పుడు వసిష్ఠాదులు "మహారాజా పుత్రకామేష్టిని జేసిన నీకుఁ దప్పక పుత్రప్రాప్తి కలుగు నని చెప్పిరి. దానికి సంతసించి దశరథుఁడు వారల నడిగి యాగమునకుఁ గావలసిన సంభారముల నన్నిటిని సిద్ధముచేయ నారంభించెను. ఇంతలో నొకనాఁడు సూతుఁడు రహస్యముగ దశరథునితో "మహారాజా! నీవు పుత్రులు లేక దుఃఖించుచుండఁగా నాకాలముననే రోమపాదుఁ డనురాజుండుననియు, నొకప్పు డాతనిదేశ మనావృష్టిచేఁ బీడింపఁబడు ననియు, నట్టి తఱి నాతనికి శాంతయను కుమారిక యుండు ననియు, నామెను విభాండక సుతుఁడైనఋష్యశృంగున కిచ్చి వివాహము చేయఁగా ననావృష్టి నివారణమగు ననియు నప్పు డారోమపాదుని యల్లుండైన ఋష్యశృంగునిఁ దోడ్తెచ్చి పుత్రకామేష్టిఁ జేసిన దశరథునకు సంతానము కలుగు ననియు సనత్కుమారులవారు చెప్పియున్నారు. కావున ఋష్యశృంగుని యాగమునకు రావింపుఁడు. అప్పుడు మీకు సంతానము కలుగు"నని సూతుఁడు చెప్పఁగా విని దశరథుఁడు సంతసించి వెంటనే రోమపాదుని రావించి యంతయుఁ జెప్పి యాతనిచే శాంతను ఋష్యశృంగున కిప్పించి వివాహముచేయించి యాతనియల్లుఁడైన ఋష్యశృంగుని రావించి యాగముఁ బూర్తిచేసెను. ఇట్లుండఁగా శాంత దశరథుని కుమారిక యనుట యెట్లు?

మఱియు నీవిషయమే భాస్కరరామాయణములోఁ గూడ నిట్లున్నది. ఈయర్థము కలపద్యమును గ్రింద నుదాహరించుచున్నాను.

సీ. ఏకాంతమున సూతుఁ డిట్లను దశరథుఁ గనుఁగొని భూమీశ కశ్యపునకుఁ
　దగ విభండకమునితనయుఁడై పుట్టెడి నామునీశ్వరునకు ననఘమూర్తి
　చిరపుణ్యుఁడగు ఋష్యశృంగుఁడు పుట్టెడు రోమపాదుండను భూమివిభుఁడు
　జనియించికూఁతు నామునికిచ్చి నెమ్మదిఁ దనయింటనిడుకొని తనరఁగలఁడు
　నీవతనితోడఁ బొత్తును నెఱయఁ జేసి, యతనిఁ బ్రార్థించి యారాజునల్లుఁడైన
ఋష్యశృంగునిఁ దోడ్తెచ్చి ఋషులు మెచ్చ, బుత్రకామేష్టిఁ జేయించి పుణ్యమహిమ.

ఇట్లుండుటచేతను శాంత జన్మవృత్తాంతము రామాయణమునం దెచ్చటను గానఁబడకుండుటచేతను, రోమపాదునిఁ బ్రార్థించి యతనియల్లుఁడైన ఋష్యశృంగునిఁ దోడ్తెమ్మని చెప్పుటచేతను దశరథునికి శాంతయను పుత్రిక లేదని చెప్పుటయే యుక్తము. ఎటులైనను శాంత జన్మవృత్తాంతము ప్రమాణ గ్రంథములం దెచ్చటను విపులముగ వ్రాయఁబడియుండలేదు. నేనీవ్యాసమును జిజ్ఞాసచే వ్రాయుచున్నాఁడను.

———

గ్రంథస్వీకారము.

నీతిచంద్రిక:—శ్రీపరవస్తు చిన్నయసూరిగారు రచియించినది- చిన్నయ్యసూరిగారు 1853 సంవత్సరమున మొదటికూర్పుగాను 1856 వ సంవత్సరమున రెండవకూర్పుగాను ముద్రించి ప్రకటించిన మూలగ్రంథము ననుబట్టి యీ రెండుకూర్పులలో నున్నట్లుగా నిపుడు బ్రll రావుసాహేబు గిడుగు వేంకట రామమూర్తి పంతులుగారిచేఁ బ్రకటింపబడినది 16 పుటల ప్రస్తావనలో నీపుస్తకమును గుఱించి విశేషములు వ్రాయఁబడియున్నవి. వెల రు 0-8-0 పర్లాకిమిడిలో శ్రీ రామమూర్తి పంతులుగారియొద్ద దొరకును.

(౨) తేమొగ్గ—కందుకూరి రామభద్రరావుగారు రచించినది. అర్చన, హిమవంతము, భాస్కరోదయము-ఈరీతిగా 18 ఖండకావ్యములు గలవు. అన్నియు గీతపద్యములు- ఇందుఁ గొన్నిగృహలక్ష్మిపత్రికలోఁ బ్రకటింపఁబడినవి. అందం దచ్చుపొరపాటులును చేతిపొరపాటులునుగలవు. వెల తెల్పఁబడియుండలేదు. రాజవరములోఁ గవిగారియొద్ద దొరకును.

(3) సుమవల్లి—కవిమిత్రులు రచించినది- 35 పుటలలోఁ దెనుఁగున నింగ్లీషున ఖండకావ్యములు గలవు. ఈకావ్యకర్త లగుకవిమిత్రు లందఱును కాకినాడ కళాశాలలోనివిద్యార్థులే. మంచిదళసరికాగితములు, చక్కని యచ్చు, అపూర్వకల్పనలు, నిర్దుష్టరచన-యీపుస్తకమునఁగలదు. కళాశాలలోని యాంధ్రోపాధ్యాయులును నాంగ్లోపాధ్యాయులును దమశిష్యులను బ్రోత్సహించుటచేతనే యీచిన్నిపొత్తము వెలువడినది. కవితాప్రసూనము, వెన్నెలరేయి, రాధపిలుపు, నెలపొడుపు-ఇత్యాది, యనేకఖండకావ్యము లిందున్నవి. వెల0-6-0.

(4) శ్రీమదాంధకార్తికమాహాత్మ్యము- (పురాణము) పడమటిగోదావరిజిల్లా కొవ్వూరుబోర్డుహైస్కూలునం దాంధ్రపండితు లగు బ్రll అనిపెద్ది జగన్నాథశాస్త్రిగారియాంధ్రీకరణము. 169 పుటలు, నాలుగాశ్వాసములు. ఆంగ్రగీర్వాణముల రెంటను జాల నిర్దుష్ట మగుశక్తిని శాస్త్రిగారు రచియించిరి. ఈపురాణము కార్తికమాసములో మోక్షపరులు చదువఁదగినది. రెండుపద్యములు మచ్చుచూడుఁడు—

మ. హతకామాద్యరివర్గుఁడై విపులభక్త్యన్వితుఁడై సర్వవ
స్తుతతిన్ శ్రీహరిగాఁ దలంచుచు సముద్భూతప్రమోదాశ్రు పూ

రితనేత్రుండయి నృత్యము నలుపుచుఁ శ్రీవల్లభుం బాడు న
య్యతిథికి భోజనము వెట్టె నయ్యమ నమస్కృతులు గావించుచుఁ - 72పుట
చ. అతఁ డొక బ్రాహ్మణోత్తమున కప్పిడెఁ జాలధనంబు వత్సర
త్రితయ మతిక్రమించెను తదీయ ధనమిప్పుడ తెమ్మటంచు భూ
క్రతుభుజు నన్యదేశమునఁ గాంచి నిరోధమొనర్ప శిష్యుఁ డు
న్నతిఁ దలపోసి యిట్లనియె మంజులవాక్చతురత్వ మేర్పడన్. 80 పుట.

పుటలమీఁద నాశ్వాసచిహ్నములును బద్యములకు సంఖ్యయును లేకుండుటచేఁ గొంచెము చదువు వారికి సౌకర్యము తక్కువగా నుండవచ్చును. వెల రు 1-0-0.

(5) నిర్వచనభారతగర్భరామాయణము — గ్రంథకర్త- గుంటూరుజిల్లా గురజాలనివాసులు మ॥ రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణకవిగారు. ప్రతిపద్యమునందును భారతకథయు రామాయణకథయు వచ్చునట్లు చెప్పుటలోఁ బింగళి సూరనార్యుని రాఘవపాండవీయాదులు మన మెఱిఁగినవియే- ఇది యట్టిది కాదు. ఇందు రామాయణార్థమిచ్చు న్యోక్తపద్యగర్భమందు భారతార్థమిచ్చు గీతమో కందమో బైలువెడలుచుండును. "ఇట్టి కష్టతరమగురచనకుఁ బూనుకొన్న యీకవి రచనలో నావిన్నయంతలో వ్యాకరణాదిదోషములు లేశమును గానవచ్చుట లే" దని శతావధాని చెళ్ళపిళ్ళ వేంకటశాస్త్రిగారును—"ఈ ప్రయత్నము మున్నెవ్వరును జేసియున్నట్లు నా యెఱింగినంతదనుక గనఁబడదు. ఇది విశ్వామిత్రసృష్టివలెఁ గాక శతానందసృష్టివలె 'సకలజనానందకరము'' అని జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారును సదభిప్రాయముల నిచ్చియున్నారు. ఒక్క మచ్చుపద్యము.

సీ. మందరబోధ రామవనవాసము పదునాలుగేండ్లు భరతపాలనమును
ధవు వేఁడి తాటకా(ధర్మరాజుసిరిఁబదపడిహరించెఁజూ)తసుమగాత్ర
తరుణికై కవిభుద త్తద్వివరముల మో(దమున; రహిసుయోధనమహితకృతి)
ప్రభుమంత్రిసిద్ధంబు (పాయనిధృతితోడఁ జేయించెఁగృష్ణాంశు) శిష్టురాము
శ్రీకిఁ; రప్పించి వానిచే సీతమగని, సర్వముం జెప్పెఁ గైక; కౌసల్యగోడు
గనెనినిస్వసుతరాజ్యాధి(కహరణముఁనుమాన్ప ఘనుఁడగుహరి)వంశమఁడనుండు

ఇందలి గర్భగీతములో భారతార్థ ()మిట్టి గుర్తులనడుమ నిమిడినది.

గీ. ధర్మరాజుసిరిఁ బదపడిహరించె జూ, దమున రహి సుయోధనమహితకృతి
పాయనిధృతితోడఁ జేయించెఁగృష్ణాంశు, కహరణము;మాన్ప ఘనుఁడగుహరి.

అందందు లఘుటీకయుం జేర్పఁబడినది. ఇక్కవిగారి శ్రమకు భాషాభి మానులుసాయపడి తగినఫలితము నొసంగఁదగును. వెల రు 0-8-0.

(6) ముద్రారాక్షసము—నాటకము. మహాకవి విశాఖదత్తుని సంస్కృతనాటకమునకు బ్ర॥ పాలెపు వేంకటసూర్యగోపాలప్రధానుల యాంధ్రానువాదము- సులభముగా ననువాదమునందలి మార్గముఁ గనిపెట్టుటకై మొట్టమొదటఁ బ్రత్యంకమున మూలమునం గల శ్లోకముల నిచ్చియున్నారు. అనువాదము చాలస్వతంత్రముగ నున్నది. ప్రథమశ్లోకముఁజూడుఁడు:-

శ్లో. ధన్యా కేయం స్థితా తే శిరసి శశికలా కిం ను నామైతదస్యా
నామైవాస్యా స్తదేత త్పరిచిత మపి తే విస్మృతం కస్య హేతోః
నారీం పృచ్ఛామి నేన్దుం కథయతు విజయా న ప్రమాణం యదీన్దు
ర్దేవ్యా నిహ్నోతు మిచ్ఛో రితి సురసరితం శాఠ్య మవ్యాద్విభోర్వః ॥

సీ. భవదుత్తమాంగంబుపయి నెక్కి ధన్యత నొలయు వీ రెవరు జాబిల్లిగారు
వీరిపే రిదియొకో వీరిపే రిదియె కా యెఱిఁగినదానవు మఱచితేల
చందురుఁ గాదు నేసుందరి నడిగెద మఱిచందురుం డప్రమాణ మేని
యాబాల్యముగ భక్తి ననుసరించెడుచేటి విజయయే దేవికి విన్నవించు
నిట్టి వక్రోత్తరంబుల నిచ్చుచుండి, పర్వతతనూజనుండి దివ్యస్రవంతి
మఱుఁగువడఁ జేయుటకును నెమ్మదిఁదలంచు, శివుని శాఠ్యంబుమిమ్మురక్షించుఁగాక
దీనివెల అణాలు ౧౨. కవిగారియొద్ద అమలాపురములో దొరకును.

(7) వేమభూపాలవిజయము:—గ్రంథకర్త బ్ర॥ రావాడ వేంకటరామశాస్త్రిగారు. బళ్ళారి శ్రీకృష్ణదేవరాయ గ్రంథమాల, 5 వ పుష్పము.

అద్దంకిని రాజధానిగఁ జేసికొని కొండవీడుదుర్గమును బాలించిన ప్రోలయవేమభూపాలునియన్న యగు మాచమహీపాలునికిఁ బౌత్త్రుఁడును, పెదకోమటి భూపతికిఁ బుత్త్రుఁడును నగు పెదకోమటి వేమభూపాలుఁ డీకావ్యమునకు నాయకుఁడు, అభినవభట్టబాణుఁడు రచించిన వేమభూపాలచరిత మను గీర్వాణగద్యకావ్యమును బట్టి శ్రీమాన్ ఆర్. వి. కృష్ణమాచార్యులుగా రాంధ్రమున వచనముగ సంగ్రహించివ్రాసిన దాని కిది పద్యరూపగ్రంథము. మూఁడుల్లాసములు, సుమారు రెండువందలపద్యములు, కవనముమృదుమధురముగనున్నది.

గీ. లలితకళలక్కిక్క లావణ్యశేవధి, శాంతిసీమ తాను సత్యమానకు
దయకుఁ బుట్టినిల్లు తగినమారటపుట్టు, వలయరుంధతిసతికనఁగఁజాలి. 2-3

క. నృపతిదయాంచితమతియై, వ్యపగతభీతులను జేసి వారలనెల్లన్
స్వపదముల నుండఁబనిచెను,విపులకృపయతోడవుగాదెవీరవరులకున్.2-47

మూల్యము 0-6.0. బళ్ళారిలో దొరకును.

చ. సురపతి గొన్నయశ్వమునుఁ జూడఁదలంచి మదీయబంధువుల్
ధరణిని త్రవ్వి సాగరముఁ దారు ప్రతిష్ఠ యొనర్చి రిప్డు సా
గర మిట గుప్తపక్షముల గ్రావముల న్నినుఁగూడఁ బంచినన్
సరసుఁడ త్రోసివేయకు ప్రశస్తసపర్యను శ్రాంతిలేమినిన్. ౫౭

శా. మైనాకంబున నున్నపద్మసరసిన్ మార్గశ్రమం బేగ నా
సీనుండై మకరందధారలను బ్రాశింపన్ బలంబొంది నీ
వానీరాకరశేషముం జన సువేలాద్రిం గనుంగొందువా
పానీయాహతిమార్దవాన్వితశిలాప్రాచుర్యసత్త్వాలమున్. ౫౮

ఉ. ఏగిరిపజ్జ నీటఁ బడు నీప్రతిబింబమె చంద్రునట్లుగా
బాగగు ముత్తెముల్ వెలుఁగుభంబులుగా సురుచిప్రవాళముల్
త్రేగగు తెక్కలం దునుమ వెల్వడు రక్తపుఁబ్రోవులుంగ భూ
భాగమునందుఁ బశ్చిమపుభాగపుసంధ్య దనర్చుచుండెడిన్. ౫౯

శా. ఏయద్రిం గలకాననం బుదధిబంహిష్ఠోర్మిసంక్రామితా
మేయప్రాథవరత్నవిద్రుమములన్ మేల్వల్లవాఢ్యంబు దై
తేయార్తిన్ సుర లొప్పఁదెచ్చి యటఁ బాఁతింపంగ మందారముల్
బూయుం బుష్పమరందవాసనల నెప్డుం గ్రాలు నాగోత్రమే. ౬౦

మ. మహితం బౌపులినంబునం జెలఁగు శ్రీమద్రాజహంసింబలెన్
మహి లంకాపురి శ్వేతసాధసితసమ్మానంబునం గాంచె దా
బహువాతోచ్చలదుత్పతాకకర యేవాల్గంటి నిన్నుంగనన్
బహుమానించెడునట్లు నిల్చు నెదుటన్ భవ్యప్రణాదంబులన్. ౬౧

శ్రీరస్తు.

హంససందేశము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

ఉ. ఆకృతిసుందరుల్ శుభవిహారులు చారురవుల్ సశింజలుల్
స్వీకృతశుద్ధగాత్రు సితవేషలు సన్నయనుల్ సుదృష్టులుం
బ్రాకృతవాక్కు సన్మధురవాక్యలు మానసగు న్మనోజ్ఞలుల్
ఏకడ దేవభామలు రహిం జెలఁగింతురు నిన్ను సామ్యతన్. ౧

శా. శాపం బిచ్చినఁ జత్తునన్న వెఱచే శాలానిబద్ధాత్మలం
గోపానన్ దనుజుం డొనర్పఁగ లతాంగుల్ నిప్పుఁగాల్పంగ దా
మోపంగాఁ దగువారలయ్యు సితవర్ణోత్కృష్టలై భూసుతా
కోపంబే తమరక్షఁగాఁగ నెటనక్కొందో దివౌకస్సతుల్. ౨

చ. మణిమయతుంగశృంగముల మాంసలమైన సువేల మొంది స
ద్గుణ, సురవర్యులందెగడు కోణపనాథుఁడు ప్రోవ నేపురీ
మణి కనకాద్రిపైఁ గలయ మర్త్యపురిం బిలువంగఁ గేతన
ప్రణుతకరాగ్రభావముల ప్రాల్చెననం దగు మండనస్థితిన్. 3

ఉ. వానలువో భవద్విహృతి వైభవయుక్త శరత్తునందు నె
చ్చో నిశ గర్వభావమునఁ జూపిననవ్వు లనంగఁ జంద్రికల్
మానసముల్ హరింప సురమానిను లోడ్చినయశ్రు లెచ్చఁగా
నూని శశాంకకాంతములనుండి జలంబులు పాఱుచుండెడిన్. ౪

శా. సీతాశోకహుతాశనప్రభలచే శ్రీవాతపుత్రాగ్నితో
ద్భూతం బైనమహాగ్నిచే భసితమై పోల్పేదు నాలంక నా
వైతేయాధిపభీతి నిశ్చితమతిన్ దైత్యేంద్రతక్షోత్తముల్
స్ఫీతంబై యలరన్ సృజింతురు పురాసృష్టిన్ హసింపం గడున్. ౫

శా. ఆలంకాపురిమధ్యభాగమున దేవారాతిసద్మంబు నా
నాలంకారయుతంబుఁ గాంచి ముదము న్నాకామరద్వంద్వముం
గూలంగ్రుక్కిన వ్యోమయానముల త్రొక్కుళ్లందు కారాలయం
బాలోకించి దురంతదుఃఖమును నాహా కాంతు వాక్రుమ్మెడిన్. ౬

చ. కనుబొమమోడ్పుచేఁ గదలు, గాలిని దేజన సీతభానుఁ డో
యనఁదగు భానునిం గలిగి యన్నిబుతు ల్వెలయంగ న్స్వాకటన్

జనకజశోకవహ్ని కనుజత్వమునొందు నశోకము ల్వేలుం
గ ననిలజప్రచారమునఁ గందిననిష్కుటముల్ భజింపుమా.　　౭

ఉ. ఆతరువాటి నాకసమునందు ముదంబున నున్నయండజ
వ్రాతముతోడ మండలము వాఱుచు నట్టిటుఁ గాంచిన న్మహీ
జాతకు దుర్దశ న్సుఖ మొసంగెడి బంధువు స్తంబస క్తభూ
పాతతి శింశుపాతరువుఁ జయ్యనఁ గాంచెదు సౌమ్య యచ్చటన్.　　౮

మ. చెలికాఁడా, తరుమూలమందు నవన క్షేత్రంబునంబుట్టి యే
స్థలమం దున్నను ద్రాసహీన మగుచున్ సామర్థ్యసంపత్తిచే
నలకాలంబున వీర్యశుల్కమున స్వాయత్తంబు నైయొప్పు దో
తలరత్నంబు దినేశవంశగతరత్నం బప్పు దృశ్యంబగున్.　　౯

శా. ఆమీనాక్షియు నానతభ్రువయు నాయత్యంతసత్త్వైశి యా
హేమస్వచ్ఛవరాంగి యాసుకుచభా రేమన్నమత్తన్వి యా
భామారత్నము వేదిమధ్యయు భవత్ప్రాగల్భ్యసంచార నా
ప్రేమస్థానపుఁగన్నుఁ జక్కఁదనపు న్నీడేలు పేల్పుం బలెన్.　　౧౦

మ. అతిమోహంబున బాధనొందుచునొ క్షేమాయత్తవార్తం బత
త్తతికిం జెప్పుచునో మదర్థముగ భద్రప్రాప్తి దవ్వంచు నం
తతముం దెల్పునిమిత్తము ల్గలుగ నేత్రవ్యాప్తబాష్పంబుతో
సతి యాదిక్కును జూచుచుండఁ గనొ హంసా నీదుకంటం బడున్.　　౧౧

శా. భావింపంబడునో రఘూద్వహుని శుంభద్గాత్రసంస్పృష్టి శే
దో వాక్రువ్వఁగ భూషణవ్రజము నెంతోపల్కుచుం గాని యా
భావోద్భూతసుఖంబు మానసమున న్భావించుచుం గాని యం
దావర్తించును సీత కీదృశగతిన్ దైవంబె కల్గించెఁగా.　　౧౨

ఉ. మాలనియింటఁ గాయుసుకుమారమనోహరకౌముదిం బలె
న్నీలవిషావనీజవన నీతసురద్రుమశాఖయుం బలెన్
బాలిశుసన్నిధి న్నడువుపండితసత్కవిసూక్తియుంబలెన్
బాలను మైథిలిం దలఁతు బాధితఁగా నసురాలయంబునన్.　　౧౩

శా. వానం గుందినపద్మినీలతవలెన్ వ్యర్థంపుఁబల్కుంబలెన్
హీనానేకపమైనధేనుకవలెన్ హీనార్థమాక్కోర్తినా
గానం బంకిలమామృణాల మన మేఘచ్ఛన్నచాంద్రింబలెన్
దానిర్లజ్జ ద్వితీయమాడ్కి హరినద్దన్యంతువ ట్లొప్పెడిన్.　　౧౪

చ. స్మరశరభీతివోవ మును మామకదేహముఁ గౌఁగిలించుచే
వెరవని యెంచి భూషణముఁ బెట్టిన డస్సియు నంగరాగముం
జెరచెరఁ బూయ ఖేదమును జెందుచుఁ గష్టము సంస్మరింపను
ర్భర మగునంగకంబుల ధరాజనయిత్రిని గౌఁగిలించెడిన్. ౧౫

చ. కరమున మాటిమాటికి నిగారపుటుంగర మస్మదీయమున్
ధరణముసేయఁగాఁ బులకితం బగునంగముఁదాల్చి మానికం
బరయఁగ లేనియాఁదలను నంగజుకాఁకలవేఁగు సత్తుచో
పరితలమందు నద్దికొని పల్లుఁ గన్నులు మోడ్చుచుండెడిన్. ౧౬

మ. అనసూయాసతి మాతృతుల్య మునుపే యత్యంతపుణ్యార్జితం
బనఁగా నొప్పిన దివ్యగంధమును దేహంబందుఁ బూసెన్ స్థిరం
బనుకూలంబుగ సీత కాయువతి ధారాకారనేత్రాంబువుల్
స్తనయుగ్మంబుపయిం బడం బిదప నాసౌగంధ్యముం బాసెడిన్. ౧౭

శా. చేతిన్నించుట మున్ను జిక్కుఁగను నాచేబద్ధమా సత్త్వచ
వ్రాతంబు న్సతిదేహగంధరతి నూర్ధ్వం బెత్త భూమిన్ రమా
నూతిం బూజయొనర్ప బంభరముల న్సొంపారుచున్ దేవతా
వ్రాతప్రేషిత యైనమంజరివలెన్ భాసిల్లు వీక్షింపఁగాన్. ౧౮

ఉ. వానరు లద్రినుండి సజవంబునఁ దెచ్చిన యుత్తరీయపున్
జానున నొప్పుదాని నినుసంగతిఁ జేసిన హంసిరూపులం
బూనినదాని బాలరవిపోల్పున నొప్పినవస్త్రరాజముం
బూనిన సీత సంజయెఱుపుం గనుచంద్రునిలేఖఁ బోలెడిన్. ౧౯

మ. చనుమార్గంబును దెల్పనో యనఁ బదాబ్జాతంబునందుండి భూ
మిని స్రస్తంబయి హంసరావ మగునామేల్దక్షిణోన్నూపురం
బునకుం దుల్యము నూరులం బదముఁ బెంపుంగూర్చి నాహస్తమం
దెనయం గూడెడి వామనూపురము నెంతేఁజూచుఁ గొమ్మన్ వ్యథన్. ౨౦

ఉ. వాడినవృక్షపల్లవనిభంబులు నుజ్ఝితభూషణప్రసూ
నేడితముల్ ప్రతీకముల నెంతయు నొప్పి శరీరకాంతిలో
నీడలుగా లతల్బెరయ నెట్టనఁ గాఁకలఁ గించిదూనయై
పాడఱు సీత దానవనిబద్ధసునందనలక్ష్మికైవడిన్. ౨౧

ఉ. మానసబాహ్యవృత్తులను మాన్పఁగ నింద్రియసన్నిరోధముం
బూని మనీష నాపయిని బొందఁగఁజేసి యనన్యలభ్యమా
ధ్యాననిరూఢి సంచలతనందని యోగము మన్మథాగమా
ధీనత నభ్యసించు నతితీవ్రత జానకి యుంచు నెంచెదన్. ౨౨

ఉ. కాటుక లేనికన్నులు వికాసము లేని ముఖాంబుజంబు నా
రాటము సేయు శ్వాసము భరంబగు బాష్పము భర్తృసంగతిన్
గాటపుఁబల్వరింత గలుగ న్విధిచే నియమింపఁగాఁబడెన్
బోటి కృశాంగి నాచెలిమిఁబొందుటచే మదిఁ దత్తటించెడిన్. ౨౩

మ. అలసీతాసతి దుర్భరంబయిన దీనావస్థనుం గాంచి లో
న లలింబుట్టిన శోకవేగమును బూనన్శక్యమే నీకు నా
పలభుగ్జాతిని రావణుంబలెను దుర్భావంబుఁ గైకోక ని
ర్మలధర్మంబునఁ గూడువారు దయతో రాణింపకుంద్రే భువిన్. ౨౪

మ. నికటస్థం బగుదీర్ఘిక న్మిగులఁ బానీయంబులం ద్రావి నీ
సకలాయాసము పాయ నచ్చట నివాసంబుం దగంజేసి మా
మకవాక్యంబులఁ దెల్లవాఱ వినిపింపంజేయుచున్ రాత్రి నీ
వకలంకస్థితిఁ బుచ్చు రాక్షసులు నిద్రాసక్తులై యుండఁగాన్. ౨౫

శా. మార్గాయాసముఁ బాపుగంధవహముల్ మన్నించి వీవ న్నభో
మార్గంబందలి వెన్నెల ల్పులినసీమం గ్రాల నిద్రించుచున్
దార్గత్వస్థితపద్మకోరకమిళిందధ్వానముల్ రేఁగ నై
రర్గళ్యంబుగ మేలుకాంచి యటఁ గార్యంబు న్విచారింపుమా. ౨౬

చ. కదలెడిపల్లవంబులను గ్రాలెడిశింశుప నెక్కి సీతకు
న్ముదమలరంగఁ గంటఁబడి పుష్పధనుర్ధ్వని తీవ్రమైన నీ
రొద యుడుగంగఁ బ్రేయసి నిరూఢతమోవృతచిత్త లేపుమా
మొదల రఘూద్వహున్ జనకభూపతివర్ణన నొప్పఁజేయుచున్. ౨౭

శా. వీరశ్రీవరులైన శూరులకు నుత్స్వఖ్యార్చు తచ్చారదన్
స్వారావంబునఁ దెల్పుయుద్ధసమయం బంచేమహాహంసమో
యారాద్ధంసను నీపతిప్రియుఁడ దీర్ఘాయుస్సమేతుండు నీ
గారాబుంబతి క్షేమవార్త యనుపంగాఁ గాంత నేవచ్చితిన్. ౨౮

ఉ. నాకథఁ జెప్పు నిన్ను నిమినాథతనూజ ముఖాంబుజాతమున్
శోకయుతంబు నెత్తి గడుసుందనమేది మనోముదామృత

స్తోకము సాహచర్యమున శోభిలి రక్తములైన తమ్మిపూ
రేకుల మైత్రిచే వెలయుదృష్టులతోఁ గడుగారవించెడిన్. ౨౯

చ. దశరథుముద్దుఁగోడ లవదాతగుణంబున నొప్పు నిన్నుఁ గాం
చి శమితచిత్తయౌచు సురుచిం గని శుక్లపుఁజంద్రరేఖనా
విశదముఖంబున న్వినఁగ వేడుకఁజెందెడి నాదువార్తల
న్వశగత కాంతవార్తయును భామలకు న్ముదమొప్పఁ గూర్పదే. ౩౦

ఉ. చెప్పుమ యిట్టు లాపయి సజీవుఁడు నీదగుభాగ్యరేఖచే
నిప్పుడు కోసలేంద్రుఁడు వచించెను క్షేమము నిన్ను మంగళం
జెప్పుడు రార్య లేపగిది చిహ్నముల న్నియతంబు శ్రేయమూ
యొప్పెడిలక్షణంబుల మహోన్నతలక్ష్మివిగాను నీవిగాన్. ౩౧

శా. ఏరామామణిమండనక్రియయు మున్నెవ్వాని కాలస్యమై
భారంబయ్యెను దైవ మాయబల ద్వీపస్థాలయం జేయ నే
త్రారోపం బొనరించి దగ్గఱనె యున్నట్లు ల్విచారించునో
యారాముం డిటువల్లుచుండె సుఖియై యంబా మహాస్యంబునన్. ౩౨

మ. ఘనమైత్రీవివశత్వభావమును జక్కంబూని భోగింపఁగా
మనకాలింగనచుంబనాదికముల న్మాటెన్ క్షణంబుం బలెన్
మును పాశర్వరి యిప్పుడో మనసంభూతాధికక్రీడలన్
ఘనదీర్ఘంబయి క్షీణతం గనక యో కాంతామణీ క్రాలెడిన్. ౩౩

చ. స్తనకలశోత్థితోష్ణములఁ దద్దయు నిర్జితమై వియోగమం
దున నవకాశమొంది కడుదుండగ మప్పుడ పూనునట్టిదై
యనయము కుందవాసనల నన్నిదెసల్ సురళించునట్టిదై
యనిలము త్వన్ముఖాప్తమగు నబ్జముతో నను దీనుఁజేసెడిన్. ౩౪

ఉ. తేనెలఁగూడి ప్రోషితలతిండిఁ జెలంగి యమోఘవర్తనం
బూను మనోజుబాణముల నొప్పఁగ దిక్కుల నావరింపఁగాఁ
బూను వసంతు సీతకడఁ బోకుమటంచు వచించె రాముఁ డం
తో నతిఁగన్న మూర్ధమున నొత్తుభయంబునఁ దృక్తచాపుఁడై. ౩౫

మ. కెలనం బర్విడుకోకిలారవములం గీపెట్టు శబ్దంబుతో
నలకవ్వంపుమలం బొకాలి మెయిపై హత్తించి మల్లీసుమం
బులధూళిన్ భ్రమరంపుసంకెలలతోఁ బొల్పారునాతెమ్మెరల్
మలయన్ లక్ష్మణుఁ డార్తుఁడై తిరుగ నన్నాన్చె న్నభస్స్వత్స్మృతీ. ౩౬

మ. అతివా? నీకడ మంజులప్రసవ ముద్యద్దీప్తి నొప్పం గరం
జతరుల్ లాజమనోహర ప్రసవముల్ సల్లంగ నీపెండ్లి చా
వితముం దోఁచిన మందబుద్ధినగు నేఁ బృథ్వీశు నేమందు నా
క్షితిపుం డేమను నంచు ఖేదము మనస్సీనుం జనింపింప వే.　　　౩౭

శా. గాలిన్ రాలినయద్రి మల్లికల సద్గంధావృతం బైన యా
శైలాగ్రంబున దైత్యభీతితొలఁగన్ జాయానమాశ్లిష్టమై
మేలుంగన్న మయూర మాచపలయ న్మేల్గోణము న్రాయ గ
ర్జాలోలుండగు మేఘుచే నటనమారంభించు హృద్యంబదే.　　　౩౮

చ. అచలగుహాంతరధ్వనులె యా ర్తరవంబుగఁ దావసంగతిం
బ్రచలితమైన నీజనని బాష్పసమేత నొనర్చి నీటుచేఁ
బ్రచురసుమేషుతాపమున బాధితు నన్గని మేఘపంక్తులాఁ
గిచదలఁ జేయురోదన మొగిం గడునబ్బురమై ప్రవర్తిలున్.　　　౩౯

మ. తనుసంస్పర్శము వాయువందు శశిపై త్వద్దృష్టి సంస్పృష్టి భూ
మిని నేకాలయ వాస మీాజగతిపై మేలొక్క శయ్యాస్థితిన్
మినుకుం జుక్కలనొప్పు నాకసమునన్ మేల్బట్టు ధర్మంబు నేఁ
గనుచున్ దుర్విధిచేత దవ్వయిన ని న్గాంతా సమీాపించితిన్.　　　౪౦

శా. నీనేత్రంబులచెల్మిఁ గాంచి జలజానీకంబు సంఫుల్లమై
జానుం గూర్పఁగఁ గాలయోగ్య మగుసత్సన్నాహముం గూర్చుచు
న్నేనలోఁ్వదగుత్రోవఁ జూపుచు శరచ్ఛ్రీ నన్ను శుభ్రాశయై
యోనాతీ పురికొల్పుచున్నది భవద్వ్యక్తస్థలిం జేరఁగన్.　　　౪౧

శా. తాతాదేశముచే స్వసోదరునిపైఁ దద్రాజ్యమర్పించి నేఁ
బూతారణ్యముఁ జేరనే సతి పురంబుంబాసి నన్జేరె నా
స్ఫీతోరస్థలిఁ బవ్వళించి స్వభుజాశ్లేషంబునంగ్రాలు నా
సీతన్నిన్నుఁ ద్యజించి దూరమున నాజీవంబు దుఃఖించెడిన్.　　　౪౨

మ. జలధిన్ బర్వతపంక్తితోనా విశిఖాసారంబుతో నేన్ ఘటిం
చిలలిన్ సేతువుదాఁటి వానరులు విచ్ఛేదింప లఁక న్సుమం
బులయ ట్లల్పదినంబులన్ దనుజులం బోకార్చుచున్ లక్ష్మణుం
డెలనాఁగా కడునించు నీచెవులలో నింపొందనుర్ఘోషమున్.　　　౪౩

ఉ. రావణుమాలిమంజరుల రాల్పఁగఁ దద్గతవైరబంధముం
బోవఁగ నాకసంబునను బోయెడిపుష్పక మెక్కి భూమికి

నీ్నవును నేను బోయి యట నిర్మలమానికృతాభిషేకమున్
దేవి వహించి మున్ను మదినించినకోర్కులఁ దీర్చికొందమో. ౪౪

మ. ఖరునిం దొట్టి సమస్తరాక్షసుల లంకానాథసంకాశులం
దరలం జేసి జయంబు గైకొని జనస్థానంబు నేవీడి రా
వరశస్త్రక్షతముల్ భవత్కుచయుగవ్యాప్తోష్మ మునోఁక సా
దరసంశ్లేష మొనర్చి కప్పితివి కాంతా ? దాని లోనెంచుమా. ౪౫

చ. మును శచి పడ్డపాటుల నపూర్వములం దలపోసి శూలపా
ణిని నెడఁబాసి దుఃఖముల నివ్విఅపడ్డ గిరీంద్రపుత్రికన్
మనమున నెంచి దేహము శమంబునఁ బ్రోవు మదీయజీవితం
బునకును భర్తకై వ్యసనముం గను టాండ్రకు శ్లాఘ్యమే కదా? ౪౬

మ. సహజస్నేహము గల్గు బంధుఁడవు నీసాహాయ్యంబు మత్కార్యముం
బ్రహరింపం దగు నట్లొనర్పక ఫలవ్యాసక్తమై యొప్పెడిన్
సుహృదుం డైన నలేంద్రు వార్తఁ గనిము న్నూరుల్ ఫలోపేతఁగా
బహుశుద్ధాత్ముల కార్తరక్షణమె భవ్యంబౌ వ్రతం బండ్రిలన్. ౪౭

చ. జనకతనూజ నిప్పగిదిఁ జల్లనిపల్కుల జీవయుక్తఁగా
నొనరిచి భానువంశజుల యొప్పగు స్నేహము వృద్ధిసేయుచున్
వనజనివాసినిం గలిసి వర్తిలు విష్ణునిమాడ్కి లోకముల్
పనివడి సంచరింపు మనవద్యమరాళినిఁ గూడి సౌమ్యుఁడా. ౪౮

ఉ. వాచిక మిట్టులంపి రఘువంశజుఁ డబ్ధినిఁ గట్టి తత్స్మృతిన్
గోచరమైన లంకఁ గని కోఁతులతో దశకంఠుఁ గూల్చి సీ
తాచపలాక్షిఁ గూడి స్వగతంబుగఁ జేయుచుఁ బాదుకాప్రభు
త్వోచితరాజ్యలక్ష్మిని నయోధ్య సనాథను జేసె వేడ్కతో. ౪౯

ఉ. విద్దెలశిల్పి నాఁబరఁగు వేంకటసత్తవిచేతఁ గ్ష్ప్తమై
పెద్దయు శ్రేయమిచ్చునది వింతవిచారపుసానరాపిడిన్
గ్రద్దన వెల్గురామునుడిరత్నము హంస మహీజమిత్రముం
బెద్దలు జ్ఞాననేత్రమును విచ్చి చెవిం బరికింత్రుగావుతన్. ౫౦

సంపూర్ణము.

ప్రార్థన.

శా. శ్రీరాముండు మనోజ్ఞవేషుఁడు బుధాశీర్వాదపాత్రుండు దు
ర్వారామేయపరాక్రముండు వినుతవ్యాపారుఁ డంభోధిగం
భీరుం డార్త జనావనవ్రతుఁడు పృథ్వీనాథరత్నంబు సం
సారాంభోనిధిపోత మెల్లపుడు మోక్షంబిచ్చి మమ్మేలుతన్. ౧

మ. ఉరుకౌండిన్యసగోత్రసంభవునిఁ గల్లూర్యన్వయాబ్ధిక్షపా
కరునిన్ వాదవినిర్జితాఖిలబుధున్ గంగాధరాభ్యర్చనా
భరణున్ శిష్యవితీర్ణసత్ఫలుని దుర్వారాంధ్రగీర్వాణవా
గ్గురునిన్ వేంకటరామశాస్త్రిగురు హృత్స్థానంబునందుంచెదన్. ౨

సీ. కరము గుప్తార్థప్రకాశిక యొనరించి సూరిసూరిత్వంబుఁ జూపె జగతిఁ
బత్రికావాద మొప్పఁగ జేసి పండిత దిగ్వారణంబులఁ దెరలఁజేసె
నన్యభాషాస్థపదాళి కర్థము సెప్పి వైయాకరణతను బాదుకొల్పె
బహుపూర్వవిశ్రుతభవపత్రములఁ దెల్పి తనకున్న మేధావితనముఁ జూపె,
ఆంధ్రసారస్వతపుసభయందు వెలయు, మహదుపాధ్యాయబిరుదసమ్మానమందె
నతులగౌరవభాజనమై జగమునఁ, గ్రాలెఁ గల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి. ౩

సీ. ఆయన కడనేను నమరభాషాభ్యాస మొనరించుటకుఁ బోకమునుపె యతఁడు
తెలిఁగించె మేఘసందేశంబు గవులన దానికీడగునట్టిదాని రుచుల
హంససందేశంబు నాంధ్రీకరించుచుఁ బద్యంబులను నన్ను వ్రాయుమనియె
నిరువదితొమ్మిది విరచించి పద్యముల్ మానెను గారణం బేనెఱుంగ
నంత గురుఁడస్తమింపఁ దదాత్మజుండు, రామచంద్రుండు గైకొని గ్రంథసమితి
వచ్చినాకిచ్చియిట్లువాక్రుచ్చెనీదు, గురుకృతగ్రంథశేషంబుగూర్చుమనుచు. ౪

చ. అనినఁ దదాజ్ఞ మద్గురునియాజ్ఞగ నెంచుచుఁ దత్కృతంబుగాఁ
బొనరిచి పొత్తమంతయును బూర్తి యొనర్చితి గాని తద్రసం
బును బదసౌష్ఠవంబుఁ బలువుండవ మిందు లభింపఁగల్గునే
ప్రణుతసరోజమూహమును వ్రాసిన సౌరభ మెట్టు లబ్బెడిన్. ౫

సీ. పశ్చిమగౌతమీభాగంబునందున్న నిడదవోల్గ్రామంబునికటమునను
భాసిల్లుచుండిన బాఁపనగూడెంబు గాఁపురంబుగనున్న భూసురుండ

శుక్లయజుర్వేదశోభితచిత్తుండఁ గౌండిన్యమునిగోత్రమండితుండఁ
గోడూరి యచ్చన్నకును వేంకమాంబకుఁ బుత్రద్వితీయుండ భూరియశుఁడు
వల్లయార్యుండు గణపతి భ్రాతలుగను, బుట్టినాఁడను దక్షిణామూర్తిశాస్త్రి
యనెడివాఁడను బాండిత్యమల్పమైనఁ, దెలుఁగుఁ జేసితి హంససందేశ మభవ. ౬

క. గురుకృతపరిశిష్టంబును, గురుతనుజనియోగమునను గూర్చితి దీనిం
గరుణించి విలోకింపఁగ, గురుకవిబుధపుంగవులను గోరెద నతితోన్. ౭

క. కానబుధోత్తములారా?, దీనం గలదోషములను దిగవిడిచి గుణా
ధానముఁ గావింపుం డని, నే నతులొనరించువాఁడ నిరతము మీకున్. ౮

బుధవిధేయుఁడు,

కోడూరి దక్షిణామూర్తిశాస్త్రి.

శ్రీవేదాంతదేశికులు.

ఈ హంససందేశకావ్యమును రచియించినకవి శ్రీ వేదాంతదేశికులు. ఈయనకే వేంకటనాథుఁ డనియుఁ బేరు. శ్రీమద్రామానుజాచార్యుల యనంతరము సంస్కృతమునందును, తమిళమునందును బెక్కు గ్రంథముల రచియించి విశిష్టాద్వైతమతమును బోషించెను. కేవలము మతగ్రంథములే గాక కావ్యాదుల రచియించుటచే నీతఁడు సర్వతంత్రస్వతంత్ర, కవితార్కికసింహేత్యాది పెక్కు బిరుదనామముల వహించెను. చరిత్రకారు లీతనికాలము, క్రీస్తుశకము, 1268-1369 యని నిర్ణయించియున్నారు. అందుచే విద్యానాథాదులకు సమకాలికుఁ డని మనమూహింపవలసియున్నది. మఱియు రసార్ణవసుధాకరకర్తయు వేంకటగిరిసంస్థానాధీశుఁడు నగుసర్వజ్ఞసింగమనాయకుని తాతయగు సింగభూపునికొఱకు సుభాషితనీవి యను నీతిగ్రంథమును, తత్త్వసందేశము మున్నగు వేదాంతగ్రంథములను రచియించె నని యైతిహ్యము కలదు. ఈతనిగ్రంథములు సుమారు నూటయిరువది గలవు. అందు ముఖ్యము లయినవి యాదవాభ్యుదయ, హంససందేశకావ్యములు, సంకల్పసూర్యోదయ మను నాటకము, సుభాషితనీవియను నీతిగ్రంథము, దశావతారస్తోత్రము, పాదుకాసహస్రము, హయగ్రీవస్తోత్రము, దయాశతకము మున్నగుస్తోత్రములు, శిల్పార్థసారము, భూగోళనిర్ణయము, మున్నగు శాస్త్రగ్రంథములు, సేశ్వరమీమాంసా మీమాంసాపాదుకమొదలగు మీమాంసాగ్రంథములు, గీతాతాత్పర్యచంద్రిక, రహస్యరక్ష, శతదూషణి మున్నగువేదాంతగ్రంథములు. వీనిలో మహాకవి కాళిదాసు రచియించినమేఘసందేశము ననుసరించి హంససందేశకావ్యమును, కృష్ణమిశ్రుని ప్రబోధచంద్రోదయము ననుసరించి సంకల్పసూర్యోదయమును వ్రాయఁబడినవి. జగద్విఖ్యాతయశస్కుఁ డగు అప్పయదీక్షితులు యాదవాభ్యుదయమును బ్రశంసించి వ్యాఖ్యాన మొనర్చియున్నారు.

పాఠకమహాశయులారా !

ఈసంచికతో ఆంగీరసనామ సంవత్సరము ముగిసినది. ఇరువది రెండవ సంపుటము శ్రీముఖతోఁ బ్రారంభించుచున్నది. దయతోఁ దమరు తమ రీయవలసిన చందాలను వెంటనే పంపఁగోరుచున్నారము. ఇదివఱకుఁ జందాలిచ్చివేసినవారు శ్రీముఖసంవత్సరమునకై పంపఁగోరెదము. అందఱు గ్రాహకులును శ్రీముఖ ప్రారంభమున కొక్కొక్క సంవత్సరము చందా పంపి శ్రీముఖను సార్థకపఱుపఁ గోరుచున్నారము.

శ్రీరస్తు.

ఆర్తరక్షామణి.

వడ్డాది సుబ్బారాయఁడుగారు-రాజమహేంద్రవము.

శా. శ్రీసీతాజలజేక్షణాహృదయరాజీవస్ఫురద్ద్యోమణీ!
కౌసల్యోదరశుక్తిమౌక్తికమణీ! కల్యాణచింతామణీ!
వ్యాసాదిస్తుతిపాత్రపాలకమణీ! వాల్మీకిసత్కృత్యుప
న్యాసాకల్పమణీ! తమస్తరణి! రామా! యార్తరక్షామణీ. ౧

మ. అవివంశంబున భారతక్షితి నయోధ్యన్ మర్త్యతన్ ద్రేత ను
ద్భవమై, పంక్తిరథుండు తండిరిగఁ దత్కౌసల్య తల్లింగ గా
రవమారంగఁ బెరింగి, సీత సతిగా రాజై, చిరం బేలి తీ
వవనిన్, భక్తి భజింపనేఁడుఁ బ్రజ; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౨

మ. జనసందోహ మహూపుఁ గన్గొన నదక్షుంబాచు విశ్వంభరుం
డనువొందం దను భక్తిఁగొల్చి ప్రజ నైకాపత్త్రరంబుం దరిం
పను సంసారము ధారిణిన్ వెలసె భాస్వద్వంశరాణ్మౌళియై
యనుచుం ద్రార్యులు; నీవ తత్ప్రభువు; రామా! యార్తరక్షామణీ. 3

శా. శ్రీనాథుం డని, చిన్మయుం డని, ఋషిశ్రేష్ఠుల్ ప్రశంసించి రే
లా నిన్నొక్కని? సూర్యచంద్రకులజుల్ లాఁతుల్ నృపుల్ లేరె? యం
దేనింగాని తలంచిరే యటు? మహోత్కృష్టక్రియల్ సల్పరే
యానాఁ డాప్రభు? లీవు శ్రీహరివె; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౪

మ. బిరుదుంబొందెను దారకం బనుచు నీపే; రద్రిరాట్కన్యకే
శ్వరుఁ డద్దాని మహాప్రభావ ముపదేశం బిచ్చెఁ గాశీపురిన్
మరణంబప్పుడు ద్రిప్పు దేహి కుడికర్ణం బందుఁ దద్వర్ణముల్
హరుఁ డూఁదుం; బరమాత్మ నీవరయ; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౫

మ. తనయుల్ సల్పినతప్పు లెప్పగిది విన్ దండ్రుల్ దయన్ దిద్దుకొం
డ్రనిశంబున్ క్షమియించి; నీవ గుఱి యిం; దారావణబ్రహ్మకున్
వనజాతాసనుఁ డిడ్డ చెడ్డవరముల్ పాటించి, లోకంబు లో
మ నరుండైతి, వికుంఠధాముఁడవు; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౬

మ. నరు లాహారమె కాన వారివలనన్ నాశంబు రాదన్నతిన్
వరవారంబున వారి రావణుఁడు చేర్పండయ్యె; వాదించినన్
నరులే కావున, నట్లె వానరుల; దానన్, దత్సురుల్ వానరుల్,
హరిపీవౌట ఘటిల్లెఁ దద్వధకు; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౭

మ. భువనక్షోభము రావణాదిదనుజుల్ పూర్వంబు గావించి; ర
ట్లవుటన్ వారల దూషణంబుఁ బొనరిం; త్రోఁగాని, నీయట్టి సా
ధ్వవనుం డౌనవతారమూర్తి భువియం దావిర్భవింపంగతం
బవుటన్, వారలకొప్పు భూషణము; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౮

మ. అవతారంబులఁ దర్జనీప్రభృతులౌ హస్తాంగుళంబుల్ బలెన్
హవణిల్లున్ వరుసన్ మనోహరపురామాభిఖ్య మూఁడున్నతిన్;
మిపులన్ మూఁడిట మధ్యమంబు వలెనే మించున్ ద్వదీయంబు హా
ర్యవతారంబు, మహోత్తమం బగుచు; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౯

మ. కాంతారాంతరవాసులౌ ఋషులు స్వర్గస్థాదు లస్వప్న ల
శ్రాంతంబున్ బహుభంగులం దమకు దుష్టక్రవ్యాదసంతాన మ
త్యంతంబున్ బొనరించుబాధ లుడుపం బ్రార్థింప, మర్త్యుండవై;
తం తేగాని, నిజానకున్ హరివి; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౧౦

మ. సీతన్ సృష్టికి మూలమౌ ప్రకృతిగాఁ, జిత్సత్సుఖాత్మన్ బరం
జ్యోతింగా నినునెంచి, జ్ఞాననిధులౌ యోగుల్, దశాస్యాదిదు
ర్దైతేయోద్ధతులం బొకార్చి, బుధబాధం బాపఁ, బృథ్విన్ నరుం
డైతం, బ్రార్థనెఱింగి నీమహిమ; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౧౧

శా. నీవాపుట్టినచైత్రశుద్ధనవమిన్, సీతాంబకల్యాణమున్
గావిం త్రెల్లరు భారతక్షితిఁ, బురగ్రామంబులం బల్లెలన్;
భావింపన్ నిను, నుంత్రు బిడ్డలకు నీనామంబుఁ బ్రేమించి; భ
క్త్యావేశావహదైవరత్నమవు; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౧౨

మ. స్త్రీలోకంబున కొజ్జబంతియగదా సీతాచరిత్రం; బటే
బాలప్రాయమునుండి పూరుషులకుం దత్పూతచారిత్ర్యమున్;
భూలోకంబు తరింపఁ, బుట్టితిరి నీవున్ నీకళత్రంబు; మీ
రా లక్ష్మీకమలేక్షణుల్ నిజము; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౧౩

మ. తమకే నన్యులకేని, కష్టములు ప్రాప్తంబౌతఱిన్, గ్రూరకృ
త్యమునేఁ, బాపపుఁగర్మమేని కనిన స్థాలించినప్డున్, మహా
యమబాధం బడుప్రాణిఁగన్నపుడు, నైకాపత్తులన్, నీదునా
మమె కా మానవు లుచ్చరించెదరు; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౧౪

మ. హృదయస్థం బగు సర్వకల్మషము పైకే గంగ నాద్యక్షరం
బుదెలన్ మున్ దలవాకిటన్, సరగునన్ మాయున్ ద్వితీయంబు లో
నది వెండిం జొరకుండఁ; దారకమునా నాఖ్యం ద్వదీయంబునే
నదియే కారణ మంచు నెంచెదను; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౧౫

మ. కలుషప్రాయపుజీవనంబును ద్రుటిం గావించెదున్ స్వచ్ఛమున్
దలఁపం గాఁ గతకంబువోలెను భవన్నామంబు భవ్యంబు; మ
ర్త్యులకున్ మన్గడ నక్కటా సకలమున్ దొడ్డొల్లఁ గల్పించితీ;
వలసుల్ కానరు దాని వాడుకొన; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౧౬

శా. మీవంశంబున కాద్యుఁడౌ రవి, పవల్ మింటం గనన్ వచ్చుచున్
గావించుం దనవేయిచేతులను సంతానంబు లోకాళి; కిం
కీవో, గానఁగ రాకయుం, బగలు రేయిన్ ధాత్రిఁ జంద్రాంకితం
బై వెల్గొందెడు పేరఁ, గూర్తెలమి; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౧౭

శా. మాలల్, మాదిగ బోయవాండ్రు మొదలౌ మర్త్యాధమవ్రాతముల్
మైలంబాసి తరింప వేఱుగలదే మార్గంబు? నీనామమే
మేలౌమంత్రము వాండ్ర; కిందు గుఱి వాల్మీకుండె; హేమంబుగా
దాలోహంబును స్పర్శవేధి? రఘురామా! యార్తరక్షామణీ. ౧౮

మ. తలక్రిందైనను మంచివిత్తు, ఫలవంతంబైననేలన్ మహా
ఫలమీఁజాలు; "మరామరా" యనుచు నవ్వాల్మీకికి, నీనామమున్
దలపైఁ బుట్టలువెట్టునట్టు జపముం దాఁజల్పి, కల్పించెఁ గా
వ్యలలామంబు భవచ్చరిత్రమును; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౧౯

మ. అమరించెం గవి వేయికొక్కటిగ గాయత్రీమహామంత్రరా
జము వర్ణంబులు; నాలుగిర్వదిసహస్రంబుల్ ఋషిప్రోక్తముల్
విమలత్వచ్చరితంపు శ్లోకములు; తద్విఖ్యాత సత్కావ్యమా
ద్యము చాటున్ జగతిన్ భవన్మహిమ; రామా! యార్తరక్షామణీ. ౨౦

మ. చెదపుర్వుల్ మెయిఁ బుట్టవెట్టఁ దపముల్ సిద్ధింపఁగావించి, శా
రద నాల్కన్ నిల, నూఁద నారదుఁడు కర్ణంబందు, వాల్మీకి, బ్ర
హ్మాదయుల్ సర్వమెఱింగి, నీచరితఁ గావ్యంబల్లి తా మోక్షసం
పదఁ జూఱాడె; మనుష్యమాత్రుఁడవె; రామా ! యార్తరక్షామణీ. ౨౧

శా. *నీవత్తొల్లవి కర్థమే నవనియేనిం దానముంజేసి యుం
దో, విష్ణుం డనిపించుకో ననినఁ, దద్యోగీంద్రుఁ డాద్యం గృతిన్
గావింపందు భవద్భవంబునకు వెన్కన్; జ్ఞాననేత్రంబునం
భావిం గాంచి రచించె నంచు రది; రామా ! యార్తరక్షామణీ. ౨౨

శా. కౌపీనంబును నారగట్టఁ, గసురుల్ గాయల్ దినన్ బండుకోఁ
జాఁపల్ పూరివి, యుండ నాకు గుడిసెల్; సన్యాసి కొండేల ? మో
క్షాపేక్షన్ రచియించెఁ ద్వచ్చరితఁ గావ్యం బాది వాల్మీకి, ని
న్నాపద్మాపతిఁగా నెఱింగి మది; రామా ! యార్తరక్షామణీ. ౨౩

మ. కవులందుం గనుపట్టుఁ గొందఱయెడం గక్కుర్తి; వారల్ ప్రశం
సవిశేషంబుగ మర్త్యనర్హతకు మించన్ జేయుచుం; డ్రందునన్
రవరుల్ రాతికి భేదమేమిఁ దెలియన్ రామిన్, మహర్షిద్వ్యకా
వ్యవిభున్ నిన్ నరుఁడందు రొక్కొకరు; రామా ! యార్తరక్షామణీ. ౨౪

మ. మునినిన్ శ్రీశుఁగఁ గాంచి, నీదుచరితంబుం బల్కె వాల్మీకి ముల్;
గనె సీతం గపి కంథిదాఁటి చులుకం గైఁదాల్చి నీముద్రికన్
మనుజుం డుల్లమునందు నిన్నిడి తరింపంగాంచి సంసార, మొ
య్యన ముక్తింగను నిశ్చయంబుగను; రామా ! యార్తరక్షామణీ. ౨౫

---

* నీవత్తొల్లవి కర్థమే నవనియేనిన్ దానముం జేసియుం
దో విష్ణుండనిపించుకో ననినఁ, గన్గొకే నినున్, దత్కృతిన్
గావించెం గథ దెల్పనారదుఁడు, ప్రజ్ఞన్ బ్రహ్మయీఁగా, నతం
డావాగ్దేవి వసింప నాల్కకొన; రామా! యార్తరక్షామణీ.

గీ. *శాలివాహు నట్లు చంపఁ గడంగు నీ, బలము ఫణులచేతఁ బొలిసినంత
వాసుకికిఁ దపంబు సేసి నీ వమృతము, వడయు టెఱిఁగి మమ్ముఁ బనిచె నతఁడు.

క. వడుగు లయి విక్రమార్కుని, కడకుం జని వేఁడి యమృతకలశము మీఁచే
పడఁ జేసికొనుఁడు యాచకు, లడిగిన వంచింప కిచ్చు నతఁ డని చెప్పెన్.

క. తప్పక చెప్పితి మేమును, దప్పక నీవును యథోచితము సేయుము నీ
చొప్పు వొగడ వేజిహ్వల, యప్పన్నగవిభున కైన నలవియె భూపా. ౧౩౮

వ. అని నిజరూపంబులు చూపినం గొంత చింతించి విక్రమార్కుం డర్థు లడిగి
నం దనకు మోచినపని గాన నీక తలంగె నను నపకీర్తి వచ్చు దీని మీఁద
నఖిలజగదాధార స్తంభం బగుకుంభీనసేంద్రుండును దన్నింత వానిఁగా దలం
చి వీరలం బంచినచోట వృథ పుచ్చుట నాదొడ్డతనంబునకు మిగులం గొఱం
త గావున వైరిమనోరథంబులతోడం గూడ నాయశంబు వర్ధిల్లుంగాక యను
చు నిశ్చయించి. ౧౩౯

క. కుండలిబాలకులకు నధి,కుం డగు భుజగేంద్రనాయకుం డటు మెచ్చం
గుండ యమృతంబు నేఁ డీ,కుండఁగఁ దగ దనుచుఁ దప్పకుండఁగ నిచ్చెన్.

ఉ. ఈవెరవొప్ప నర్థులకు నిచ్చి యతం డరుదెంచెఁ గ్రమ్మఱం
గావున నీకు నీగుణము గల్గిన గ్రక్కున దీని నెక్కుమా
నావుడుఁ దద్గుణశ్రవణ నందితచిత్తసరోజుఁడైన భో
జావనివల్లభుండును గృహంబున కేగి మఱి న్నుతింపుచున్. ౧౪౦

శా. సారాచారవిచారచారుచరితత్స్మానిర్జరవ్రాతచే
తోరాజీవనిరంతరోల్లసిత విద్యోతప్రభాధామునిం
భారావారపయోవిహారభువనప్రారంభనిద్రాఖ్యమా
యారామాహతకైటభాది ఘనదైత్యస్తోము దామోదరున్. ౧౪౧

శా. శర్వాణీహృదయాంబుజాహిమరుచి న్సర్వంసహాభృద్ధను
ర్జ్వీభూతమహాభుజంగమపతిన్ మందాకినీజూటునిన్
సర్వజ్ఞు న్సకలేశ్వరు న్భువనరక్షాదక్షిణప్రాభవున్
గీర్వాణవ్రజసంతతాభిలషితక్షేమంకరు న్శంకరున్. ౧౪౨

మాలిని. విధురజనశరణ్యా వేదశాస్త్రాద్యగణ్యా
బుధహిత నరవేషా భూమణీభూతశేషా

---

* శాలివాహుమీఁదుసాలంబుసేయునీ-బలము.

మధుకరనిభ తేజా మార్తికాళీసమాజా
మధురిపుహరిరూపా మర్త్యకర్తస్వరూపా. ౧౮౩

గద్యము. ఇది రాయగజగంధవారణవైరిమండలిక భేకఫణీంద్ర వీరఘోట్టవిభాళ కళింగదేశనిర్ధూమధామ త్యాగనాగార్జున కర్ణాటద్రవిళాంధ్రమహారాష్ట్ర భూపాలరూప నూపురసుందరచరణారవింద ననదప్రోలి పురవరాధీశ్వర వెలనాటిపృథ్వీశ్వరరాజ్యసముద్ధరణ కొఱవి వెన్నయామాత్యపౌత్ర హరితస గోత్రపవిత్ర సకలసుకవిమిత్ర కసువరాజతనూజ గోపరాజప్రణీతంబైన సింహాసనద్వాత్రింశిక యనుకావ్యంబునందు విక్రమార్క సాహస పరోపకార స్వప్నశాంతివైభవ దానశూరత్వ ప్రశంసనం బన్నది నవమాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

సింహాసనద్వాత్రింశిక.

దశమాశ్వాసము.

—(ఇరువదియైదవబొమ్మకథ.)—

క. శ్రీదయితావదనచ్ఛా, యాదర్శీభూతకౌస్తుభారుణతేజో
మేదురవక్షఃస్థలుఁ డా, మోదరుఁ గాకోదరేంద్రయోజితతల్పున్. ౧

క. నెమ్మనమునఁ దలఁచుచు మో, హమ్మున సింహాసనమున కరుదెంచినఁ జో
ద్యమ్ముగ నిరువదియేనవ, బొమ్మ పలికె *నడ్డపెట్టి భోజనృపాలున్. ౨

క. ఏమని చెప్పుదు నుజ్జయి, నీమనుజాధిపునిభంగి నియతంబుగ నో
భూమీశ్వర దివ్యంబగు, సామర్థ్యము లేక యొక్కఁ జన దెవ్వరికిన్. ౩

మ. అది యెట్లన్న నెఱుంగఁ జెప్పెద నరివ్యాపాదనాపాదనో
న్మదబాహాయుగళుం డనంతధనదానప్రీణితక్ష్మాతల
త్రిదశస్తోమ నిరంతరస్తుతిలసత్కీర్తిప్రియుం డంగనా
మదనాకారుఁ డవంతినాయకుఁడు సామ్రాజ్యంబుతో నొప్పుచున్. ౪

శా. ప్రాతఃకాలమునందుఁ గొల్వున నయప్రఖ్యాతులౌ రాజులు
న్నీతిన్యస్తమనస్కులౌ సచివులు న్విద్వాంసులుం గొల్వఁగా
జ్యోతిర్మధ్యమున న్వెలింగెడు హిమాంశుంబోలి సొంపొందుచో
జ్యోతిశ్శాస్త్రవిదుం డొకండు ధరణీశుం గాంచి దీవించుచున్. ౫

క. సర్వశుభంబులు నీకడ, నిర్వాహము గలిగి యుండు నీకేమని యా
శీర్వాదం బొసఁగుదు †నా, యుర్వృద్ధి దలంప నవియ యునికికిఁ గోరున్.

గీ. ధరణిమీఁద నధికదానధర్మక్రియా, పరున కాయువది యపార మగుట
తెల్లమనుచుఁ బలికె తిథివారనక్షత్ర, యోగకరణములను నొప్పఁ జెప్పె.‡

సీ. ఐదింటఁ దానొప్పఁ డట నెన్మిదింటఁ దొమ్మిదియింటఁ బంద్రెంట మేలు శుక్రుఁ
డిందుఁ డాఱింటను నేడింట మూఁటను బదిటఁ జేకొన్న శుభప్రదుండు
శనిరాహుకేతుభూతనయసూర్యులు మూఁటనాఱింట మేలర్కుఁ డట్ల పదిట
రెంట నైదింట నేడింటఁ దొమ్మిదిటను గురుం డున్న నెల్లకోర్కులు ఫలించు

---

* నడ్డపెట్టి—జెప్పెదన్నునువ్యాపారశ్శౌర్యోదయోన్మద, † నాయుర్వర్ధన మదియె తనకు మనికిం గోరున్- నాయుర్వృద్ధి దలంప నలని యున్నది మాతృకన్. ‡ సయుక్తిఁ జెప్పె.

బుధుఁడు చేసిగానిపొందుల నిష్టుఁడౌ, వీనికెల్ల దుష్టవేధ లేమి
ఫలములొప్పుజననభవనంబు మొదలుగాఁ, బదునొకంటనున్నఁ బరమసుఖము.

గీ. అందు*రవితనుజాది మహాగ్రహంబు, లిప్పు డాఱింటనునికి నీయిష్ట మొనరు
గురుఁడుబుధుఁడును బైపయికొనుట మేలు, శుక్రచంద్రులుమూఁటనిల్చుటశుభంబు

వ. అనుచు శుభస్థానంబులు నతని గ్రహంబులును జెప్పి. ౧౦

క. "ధర్మే తిష్ఠతు తే బు,ద్ధి ర్మనుజాధీశ" యనుచు దీవించినఁ ద
న్మర్మం బెఱింగి నృపుఁడా, ధర్మముచొప్పెట్టి దనిన దైవజ్ఞుండున్. ౧౧

క. నీవది యెఱుఁగవె ధర్మము, శ్రోవం జనునాఁడు భక్తితోఁ దనశక్తిన్
దేవబ్రాహ్మణపూజలు, గావింపఁగవలయు విగతకల్మషుఁ డగుచున్. ౧౨

క. గురువును దేవరగా న, త్పురుషుని గురువుగ నిజాశ్రితునిఁ బ్రాణముగాఁ
బరవసితఁ గన్నతల్లిగఁ, బరధనము విషంబుగాఁగ భావింపఁదగున్. ౧౩

గీ. అన్నదానము దుర్భిక్ష మైనయప్పు, డంబుదానంబు నిర్జలం బైనచోట
నభయదానంబుశరణార్థి యైనవేళఁ, జేయుటుచితంబుఘనదయాశీలమలర.

క. కృత్యాకృత్యవిచారము, నిత్యోచితదాన మాత్మనియమము బుధసాం
గత్యము పరోపకారము, సత్యము వినయంబు నయము జరపఁగవలయున్.

ఉ. ఈకాలఁదిం దదంగము లనేకవిధంబుల నుండు నన్నియు
న్నీకడ నొప్పుచున్న వనినీవర నావుడు విద్యలందుఁ బ్ర
త్యేకసమర్థుఁడైన నృపుఁ డిప్పటియేఁటి ఫలంబుఁ జెప్పుమా
నాకని యానతిచ్చిన మనంబున నాద్విజుఁ డుత్సహించుచున్. ౧౬

మ. మహిమాఖండలుఁ డంచు భూజనులు సంభావింప నీ వింపుతో
మహిఁ బాలించుచుఁ బుణ్యకృత్యముల ధర్మద్రవ్యమార్జింపఁగా
గ్రహదోషంబులు పుట్ట పట్లయిన నోరాజేంద్ర యీయేఁట దు
స్సహపాపగ్రహసంభవం బగునతిక్షామంబు వర్తిల్లెడిన్. ౧౭

ఉ. అక్రమ మాచరించి విను మర్కతనూజుఁడు తొల్లి యున్న యా
†శుక్రసిరాశిఁ దా విడుచుచు న్శకటాకృతి నున్నరోహిణీ
చక్రము దాఁటి మంగళుని సద్మము చేరఁ గడంగి యేఁటిలో
వక్రగతిం జరింపఁగ నవగ్రహమై చనుఁ గొన్నివర్షముల్. ౧౮

క. పటిపటి నిల పటియలుగా, ‡నెఱసిన వనపంక్తు లెండ నిరుపమమగునా
వటపునఁ బండ్రెండేడులు, కఱవిఁక నతిదుస్తరంబు గాఁగల దధిపా. ౧౯

---

* అందురవిదనుజమంత్రిముఖ్యగ్రహమ్ము- † శుక్రునిడాసి- ‡ నెరిసిన వనపంక్తు లెండ సెడ
క్రొత్వని- (చెడతప్పని)

చ. అనవుడు దీనికడ్డపడునట్టి యుపాయము గల్గెనేని నా
యను వెఱఁగింపు మన్న వసుధామరతృప్తియె కారణంబుగా
నొనరిన దేవతార్చనల హోమములన్ గ్రహపూజ*మున్నుగా
జనవర †శక్తికిం దగిన శాంతియొనర్పుము వర్షణంబగున్. ౨౦

క. ఇనుమున సాశనిరూపం, బొనరించి వినీలవస్త్రయుక్తంబుగ న
ర్చనము రచియించి ఖదిరేం,ధనమున హోమంబు సేయఁ దత్ప్రీతియగున్.

చ. అనినఁ ద్రివిక్రముండు మొదలైన పురోహితులన్ గ్రహాదిపూ
జనములు సేయఁ బంచి మృదుశాలిమయాన్నముఁ బాయసంబులున్
మునుముగఁ బిండివంటలు సమూహముగా నొనగూర్చి యిష్టభో
జనముల ‡భూసురు ల్దనియ శాంతి దలంబుగఁ జేసి శక్తితోన్. ౨౨

క. దేశాధీశ్వరుఁ డర్థుల, కాశాపరిపూర్తి సేయ నారాధిత యా
నాశాపురమున దేవిని,వేశాంగణసీమ హోమవిధి గావించెన్. ౨౩

ఉ. ఈగతిఁ బెక్కుహోమములు §నీగులుఁ బూజలుఁ జేసిచేసి వ
ర్షాగమ మేమియుం గనక య్యక్కట యాగము మీఱు నాశుభో
ద్యోగము వ్యర్థమయ్యె శివయోగినియుం గరుణింపఁ దంచుఁ జిం
తాగతుఁడైనవేళ ¶గగనస్థలి నయ్యశరీరి యిట్లనున్. ౨౪

ఉ. భూపకులేంద్ర యింత దలపోయఁగ నేటికి యోగమాత యా
[1]శాపురి నంతసిల్లి యతిసత్త్వము నీకొసఁగెం బ్రభావసం
దీపితదివ్యశస్త్రనిహతిన్ దినానాథతనూజవక్రమా
ర్గావఘనోపరోధ మభయంబునఁ జేయుము వృష్టి గల్గెడున్. ౨౫

ఉ. వంటలు పెక్కుగల్గు నని పల్కిన నానృపుఁ డాత్మలోన ము
క్కంటి రఘూద్వహు న్విజయుఁ గైకొని మ్రొక్కుచు దివ్యబాణము
ల్వింట నమర్చి పంక్తిరథులీలఁ గడంగి ప్రతాపశక్తి మి
న్నంటి గ్రహంబు లెల్ల విరియంగ శనైశ్చరు నడ్డగట్టినన్. ౨౬

ఉ. ఆశని నిల్చి నీబలమహత్త్వము మెచ్చితిఁ దొల్లి నీవు గా
రీశునిచేఁ దపంబున నభీష్టము లందితి, నేఁడు శక్తి నా

*మున్నొనర్చను- †శక్తికిం దగిన శాంతి యొనర్పను వర్షణంబగున్. యొనర్పుమతర్షణంబులన్.
‡ భూజనుల్దనియ- § నింపుగఁబూజలు- నీగులుశాంతిఁజేసి- ¶గగనాంతమునందశరీరి-
1 శాపురిశక్తిసంతసిలి సత్వము-

*కాశము గట్టి నాదగు ప్రకాశము ద్రుంచితి నేఁటినుండి నీ
దేశములోపలం గలవు దీటఁ బ్రజ లున్నఖయింపఁ జేసెదన్. ౨౭

శా. హర్షం బయ్యె భవత్కృతంబున నృపాలాగ్రేసరా కోరిన
న్వర్షంబు ల్గురియింతు నెప్పుడయిన న్వర్ధిల్లు పొమ్మన్న ను
త్కర్షంబంటిన శౌర్య మొప్పఁగ సుభిక్షం బుర్విఁ దోఁపంగ దు
ర్ధర్షుండై చను† దెంచి భక్తిఁ గొలిచెన్ ధాత్రీశుఁ డాశాపురిన్. ౨౮

వ. అది గావున. ౨౯

క. ఈసామర్థ్యము ‡నీకడ, నీసంబును లేదు మగిడి వెసఁ జను మనినన్
వేసరినభంగి భోజుం, డాసింహాసనము డిగి గృహంబున కరిగెన్. ౩౦

వ. తదనంతరంబ కతిపయదినంబు లరిగిన షడ్వింశతితమద్వారంబునఁ బోవుచు.

—॥ ఇరువదియాఱవబొమ్మకథ ॥—

క. తెల్లనికొండయు గుజ్జను, దెల్లనిపూఁతయును మేను దెల్లనిపామున్
దెల్లని చుక్కలఱేఁడును, దెల్లనిచదలేఱు గలుగు తెల్లనివేల్పున్. ౩౨

శా. చేతఃపద్మమునం దలంచి ॥విహితాశీర్వాద భూమీసుర
వ్రాతంబుల్ హితవర్గముం =గొలువ సౌవర్ణోజ్జ్వలద్భూషణా
న్వీతుండై సుదినంబునం గడఁగి దేవేంద్రాసనాసక్తితో
నేతేరం గని బొమ్మ వల్కె వసుధాధీశు న్నివారించుచున్. ౩౩

క. కార్యంబుగానిచేఁతలు, మర్యాదలుగా నవంతిమనుజేంద్రు క్రియన్
ధైర్యమును సత్యమును నౌ, దార్యంబును లేక యెక్కఁదగ దన్యులకున్. ౩౪

ఉ. ఆతనిధర్మవర్తనకథామృతపానముఁ గోరుదేని పృ
థ్వీతలనాథ నిల్చి విను ధీరుఁ డుదారుఁడు శూరుఁ డాతఁ డ
త్యాతతకీర్తికాముఁడు §సదామితదానవినోది సాహస
ఖ్యాతచరిత్రుఁ డార్తహితకారణశీలుఁడు నేల యేలఁగన్. ౩౫

మ. గజవాజిప్రముఖంబులౌ బలములన్ గర్వంబు రెట్టింప న
క్కజమౌ రాజ్యము సేయురాజులు మదిం గంపించి సేవింపఁగాఁ

---

*కాశముమట్టి నాకడఁ బ్రకాశభజించితి. †చనుదెంచె వేగ నెలమిన్ ధాత్రీశుఁ డుజ్జైనికిన్.
‡నీకరవీసంబును లేదు. ॥విహితాశీర్వాదమా భూసుర. =గొలువ నాస్వర్ణోజ్జ్వలద్భూషణా
§సుధాకరదానవినోది: సుదారసదానవినోది.

ప్రజ లెల్లన్ ధనధాన్యపుత్రవనితాభాగ్యంబులం బొందియు
న్నిజధర్మంబులు దప్పకుండిరి [1]మహానిర్వాహులై యుం దఱున్. ౩౬

శా. ఆకాలంబున విక్రమార్కుఁడు విధేయంబైన దేశాంతరా
లోకాసక్తి మహిం జరింపఁ జని వాలుం జోగివేషంబు ని
త్యాకల్పంబుగ నంతటం దిరిగి ప్రత్యావృత్తుఁడై వచ్చుచో
నాకర్ణించె నతండు కాఱడవిలో [2]హంభాయనున్ ధేనువున్. ౩౭

చ. అట విని యిట్టి కాఱడవి నద్భుతమైనది ధేనుఘోష ము
త్కటమదపుండరీకహరిగండకసంకుల మైనచోటి క
క్కట పసు లెట్లు వచ్చె విధికల్పన చూచెద నంచు నేగి ముం
దట గిరిపొంతఁ గొంతయెడ దవ్వుల రేగడవెంచలోపలన్. ౩౮

గీ. నాల్గుకాళ్ళు రొంపి నాటిన నుంకించి, వెడలి రాఁగడంగి వెడల లేక
దీనవదన మైనధేనువుఁ బొడఁగని, యతిదయాళుఁ డయ్యె నవనివిభుఁడు. ౩౯

చ. అనువగువేళ డగ్గఱిన యాయతిథిం, జెఱనున్న భూమిదే
వునిఁ, గడురొంపిఁ బడ్డ పశువున్, వ్యసనాతురుఁడైన యేలికం,
దన పగవారు గొన్న బిరుదంబున దుఃఖితుఁడైన మిత్రునిన్,
ఘనబలుఁ డయ్యుఁ గైకొననికష్టునిఁ జూడఁగనోడుఁ గాలుఁడున్. ౪౦

గీ. అనుచు వెంచ సొచ్చి తనకాళ్లు గట్టిగాఁ, బెట్టి తోఁకమట్ట పట్టి యెత్తఁ
జట్టుభంగి రొంపి పట్టును వీడక, మొదవు కొంతయైనఁ గదలకుండె. ౪౧

క. *ఆయవసరమున ఘన మగు, నాయావు నెత్తలేక యలసగతుండై
నాయకుని జగము గని నగు,నోయని వెలుఁగుడిగె నన నినుండటఁ గ్రుంకెన్.

గీ. మెట్టు గట్టుఁ జెట్టు మిట్టును బల్లము, బయలు ననుచు నేరుపఱుపరాక
మిన్ను వచ్చి నేలమీఁద వ్రాలిన యట్లు, దెసలఁ జీకువాలు దీటుకొనియె.

క. పగలు బయలనుండక కొం,దగుహలలోఁ జొచ్చుకొని యడంగి దినాంతం
బగుదడవ వెడలె గూబలు, నిగుడం †జీఁకట్లు పోలె నీలాకృతులై. ౪౪

సీ. అప్పుడు చీఁకట్లు కుప్పలచొప్పున ఘుమఘుమధ్వనుల మేఘములు పొడమె
నందుల మెఱుపు లయ్యంజనాచలభూమి దావాగ్నిశిఖలచందమున మెఱసెఁ
బెల్లుగాఁ బిటులు పెళిల్లున మ్రోయుచుఁ బిడుగులు తోడితోడఁబడి యొఁగడల

---

[1]మహానిర్వాణులై యుండ్రఱన్ [2]నంభారవంబారగన్. *ఆయవసరమున నాఘనుఁ, డా యావును—ఘనుఁడై యాయావును, †జీఁకట్లయట్లు.

రువ్వన వడి నెడత్రెవ్వనిగాలితో గవ్రకులంతలు చిన్కు లవనిఁ దొరఁగెఁ
బిదప నెత్తుగ బోరునఁ బెద్దవాన, కడవలను గ్రుమ్మరించిన వడువు దోఁపఁ
గురియుచుండంగ వఱదలు గ్రుంత మిట్ట, లొక్కకొలఁదిగఁ బాఱె నీళ్లక్కజముగ.

శా. ధారాపాతజలాతిశీతఘనవాతక్లిష్టమా వృష్టిలో
నారాజన్యుఁడు *గోవుడించి చన నన్యాయం బటంచు న్మహా
ధీరుండై తనబొంత గప్పె నిజశ్రీదత్తసాహాయ్యుఁడై
యారే యెల్లను దానె మాటగుచు ధర్మాసక్తితో నిల్పఁగన్. ౪౬

గీ. మిత్రుఁ డరిగిన యెడ శత్రువునై యిట్లు, గాసి వెట్టిన మదిఁ గలఁగఁ డితఁడు
ధర్మశీలు నెదురఁ దామసగుణములు, నిలువ వనుచు రజని తలఁగిపోయె. ౪౭

శా. ప్రత్యూషం బగునంత వాన వెలిచెం బ్రవ్యక్తమై దిక్కులం
దత్యాభాసము గల్గె జక్కవకవల్ హర్షించెఁ జీఁకట్లు దే
శత్యాగంబుగఁ బాసెఁ దమ్ములు వికాసం బొందెఁ బూర్వాద్రి నా
దిత్యుం డుద్గతుఁ డయ్యెఁ గుంకుమగతిం దేజంబు రాజిల్లఁగన్. ౪౮

క. పక్షులు పలుకుచుఁ దమతమ, పక్షము లగువానిఁ గూడి బాలార్కరుచిం
బక్షంబులు కెంపడరఁగఁ, బక్షీంద్రుని పిల్ల లనఁగఁ బాఱం దొడఁగెన్. ౪౯

ఉ. అప్పుడు విక్రమార్కుఁడు ప్రయాసము పుట్టఁగఁ దోఁకవట్టి తా
నెప్పటి యట్ల పూనికొని యెత్తఁగ ధేనువు లేవకున్న నే
చొప్పు నెఱుంగలేక యిది చూడఁగ సన్నము చాల వ్రేఁగు నా
కప్పరమేశుఁ డిచ్చిన మహాబల †మెక్కడ స్రుక్కె నక్కటా. ౫౦

ఉ. కొమ్ములు పట్టి యెత్తెఁ బథకుం డొకఁ డైనను గల్గఁ డిట్టి ఘో
రమ్మగు కానలోపల నరప్రసరం బది యెట్లు గల్గు నా
యిమ్ముల యత్న మేల ఫలియించుఁ బురాకృతవృత్తి నైన భా
గ్యమ్మునఁ గాక యంచు మదిఁ గందుచు ముందఱఁ బాఱఁ జూచినన్. ౫౧

సీ. ‡గజములంతేసి మృగంబులఁ జెండాడుఁ గోరు లంకుశముల కొలఁదిమీఱఁ
జాఱలు తనచేతఁ జచ్చినజీవుల లెక్కఁబొట్టులక్రియ నక్కజముగఁ
నొక్కపెట్టునఁ బ్రజ నుర్వఁ గూలఁగఁజేయు కాలదండాకృతి వాల మెసఁగ
మదిఁ గ్రోధవహ్నికి మొదలైన నిప్పులపెంపునఁ గన్నుల §కెంపు గదుర

*కష్టిడించి, ధేనుడించి. †మిక్కుడు. ‡గజములయంతప్పుగ. §కెంపుదేర.

ద్భుతవీరరసము పట్టినకడవనాఁ, దవరు రౌద్రరసము దాన యగుచు
నవని [1]క్రుంగుమాడ్కి నావులించెనుమహా, వ్యాఘ్రమొకటి కానవచ్చె నెదుట.
క. కని దీని నెత్తఁ దోడ్పను, మనుజుని దలఁపంగఁ బసులమూరియె వచ్చె
న్ననుఁ గండమాలమీఁదను, మొనకురుపుం బుట్టె నన్నమోసంబాయెన్.
చ. ఇది కడు దుస్తరం బనుచు నెంతయు నాతురుఁడైన నంతలోఁ
జెదరక బంటుమీఁదఁ బరజించుచు డగ్గఱుశూరుకైవడిం
బదములచప్పు డేర్పడనిబాగునఁ బొంచి చలించి వాలమున్
వదనము చేయి నెత్తుకొని వ్యాఘ్రము పైఁబడి మొం గడించెదిగన్. ౧౮
క. పడు నెడ నడ్డముసొచ్చిన,పుడమివిభుం గదిమి యెడమభుజ మడిచెఁ దనుం
బొడగని యీఁబోడుచు వెఱఁగియు,జడియుఁ జనుచుఁబోగడి చేతఁ జఱచినవ్యాఘ్రిన్.
గీ. పెడమరించి యతనిఁ దొడరక యాపులి, మిత్తిభంగిఁ గుత్తిమీఁది కుఱికి
మును దిలీపుఁ డిష్టముగఁ గాచునందిని, నెగసిపట్టు నామృగేంద్రుకరణి. ౨౦
క. ఉఱికిన నాపులితల దెగ, నఱకినఁ బులి మాయ మైన నభమున సుర ల
త్తఱి మెచ్చి పుష్పవర్షము,తఱచుగఁ [2]గురియించి రథయదాయకుమీఁదన్.
చ అవనివరుండు నెమ్మనమునం దతివిస్మయ మంద న్నొక్క లా
ఘవమున లేచి పల్వలము గ్రక్కున వెల్వడి కుత్తి లోచనో
త్సవమగు దివ్యభావమున సన్నిధి గైకొని యేచు గామధే
నువ నిను మెచ్చితి న్నదికి నూల్కొనునిష్టము వేఁడు నావుడున్. ౨౨
క. తద్భాషణమున మదిఁ గడు, నద్భుతముఁ బ్రియంబు నిగుడ నాతఁడుసురసం
పద్భోగభాగ్యనిధి యని, సద్భావముతోడ మిగుల సన్నుతుఁ డగుచున్.
క. అమృతాహారులు నసురులు, నమృతంబునకై మహాప్రయాసముతో న
య్యమృతాంభోనిధి దరువఁగ, నమృతము నీయందె కలుగ నటఁ బుట్టితివే.
క. పుట్టినయి ల్లంబుధి తోఁ,బుట్టువు లమృతేందు[3]కల్పభూజము లవియ
ప్పట్టున నూరక మనఁగా, నిట్టి విరోధంబు నీకు నేలా కలిగెన్. ౨౫
గీ. తల్లి యింతకును గతం బేమి తెలియఁగా, నానతీయవలయు ననుచు మ్రొక్కి
నిలిచి యున్న సురభి నృపవర్యుఁ దనపుత్రు, రీతి మిగుల నాదరించి పలికె.
సీ. పురుహూతుఁ డొకనాఁడు గురువాదిగాఁగల విబుధసంఘంబు సేవింపుచుండ
నూర్వశియునురంభయునుమంజుఘోషయు నాతిలోత్తమయును నాఘృతాచి

[1] నవని బీటవెట్టి యావులించెను. [2] గురియంజేసి రథయు దాయకునిపై వేద్దన్. [3] కల్ప భూజాదులచే, పట్టునురలోకమనఁగా.

ప్రియదర్శనయు సుకేశియును మేనకయు నానెనమండ్రు దివ్యనాయికలు గొలువ
గరుడగంధర్వకిన్నరపన్నగేంద్రులు తమనియమంబులు తగ భజింప
వసువులును రుద్రు లుభయపార్శ్వముల నుండ
సిద్ధు లెనిమిది తనపొంతఁ జేరి నిలువఁ
దుంబురుఁడు నారదుఁడును బ్రస్తుతులు సేయ
నధికసంపదఁ గొలువున్నయవసరమున. ౬౩

శా. పర్యాయప్రకృతప్రసంగముల సంభాషించుచో దేవతా
చార్యుం డోసకలజ్ఞ నారదమునీశా నేఁటికాలంబునం
గార్యాకార్యవిచారముం గృపణరక్షాదక్షకత్వంబు నౌ
దార్యంబుల్ ఘనధైర్యముం గలిగి యేధాత్రీశుఁ డొప్పున్ భువిన్. ౬౪

మ. అనిన న్నారదుఁ డోసుపర్వకులవంద్యా యిప్పు డుర్వీస్థలి
న్మనుజాధీశులు లెక్కమీఱఁ గల రేక్ష్మాపాలురున్ దీనపా
లనధైర్యంబున లావున న్వితరణోత్సాహంబున న్విక్రమా
ర్కునిసాదృశ్యము నొందలే రతనిఁ జేర్కొన్న న్శుభోదర్కముల్. ౬౫

చ. అని పలుకంగఁ దావిని మహాసనసంస్థితుఁ డైన పాకశా
సనుఁ డతివిస్మయంబుఁ గడుసంతసముం బొడమంగ సమ్ముఖం
బున నిలుచున్న నన్నుఁ గని పూని ధరిత్రికిఁ బొమ్ము విక్రమా
ర్కునిసుగుణమ్ము లేర్పఱుచురూపము గైకొనుమంచుఁ బంచినన్. ౬౬

ఉ. నే నిట వచ్చి యిచ్చటికి నీవును రాఁగల వంచు దుర్బలం
బైన గవాకృతిన్నిలుచునంతట వచ్చితి వింద్రుమాయ న
వ్వానయు గాలియుం గలిగె వ్యాఘ్రము పైఁబడుటయ్యె నన్నియు
*న్మానవనాథ యిన్నిటికి మానుగ నోర్చితి గాన మెచ్చితిన్. ౬౭

ఉ. నావుడు సమ్మదం బతిఘనంబుగఁ బొంగి యవంతినాథుఁ డో
దేవి భవద్విలోకనము దివ్యపదస్థితికారణంబు నా
దైవము గల్గెఁ జాలు వివిధంబగుసంపద నీశుభానుకం
పావిభవంబునం గలదు భవ్యుఁడ నైతి నటంచు మ్రొక్కినన్. ౬౮

శా. క్షోణీనాయక నేఁటి మెచ్చునకు నీ సొమ్మెతిఁ గైకొమ్ము గీ
ర్వాణాధీశుఁడుఁ బొందలేని శుభము ల్ప్రాపించు నీకంచు న

* న్మానవనాథ సైచియభిమానము దాల్చితిగాన.

క్షీణోల్లాసముతోడ వచ్చు సురభిం జేపట్టి దీనాతుర
త్రాణాసక్తుఁ డతండు క్రమ్మఱి మహోత్సాహంబుతో వచ్చుచున్. ౯

ఉ. అంపెలు గట్టి చేత నొకయష్టి ధరించుచు నెత్తిపెండ్రుక
ల్పెంపల వ్రేలఁగా ముదిమి జీవనరంబులు తక్కిస్రుక్కి యా
కంపిత మైనవక్ష మనుకంపకు హేతువుగాఁగఁ బ్రార్థనా
లంపటుఁ డయ్యు మేనికి బలం బొడఁగూడమిఁ గుందువిప్రునిన్. ౨౦

చ. కనుఁగొని యేల కుందెదవు కారణ మే మిది చెప్పు మన్న నో
యనఘ మహాదరిద్రుఁడ ననల్పకుటుంబికుఁడ న్విషనష్టజీ
వనుఁడను జావఁగోరి యిట వచ్చితి దే మని చెప్ప నావుఁడు
న్ఘనమున నిట్టిలెం పుడుగుమా యని రాజు కృపార్ద్రచిత్తుఁడై. ౨౧

క. నేవేఁడినకోరుకు లివి, గా వనఁగా రాదు గానఁ గారుణ్యముతో
నీవిప్రుని రక్షింపను, దేవీ పొమ్మనుచుఁ గామధేనువు నిచ్చెన్. ౨౨

ఉ. ఇచ్చి నభఃస్థలంబున సురేశ్వరుఁ డాదిగ దేవసంఘము
ల్మెచ్చఁగఁ దొంటిమార్గమున మ్రొక్కిలి వేడుకతో నవంతికి
న్వచ్చె నృపాలుఁ డిట్టి గుణవైభవ మింకిటఁ గల్గెనేని నీ
విచ్చట వచ్చు టొప్పు మనుజేశ్వర యుక్తము నీ కెఱుంగవే. ౨౩

క. నావుడు విని యుజ్జయినీ, భూవల్లభుసద్గుణములు పొగడుచు హితులన్
సేవకుల వీడుకొని భోజావనివల్లభుఁడు నిజగృహంబున కరిగెన్. ౨౪

వ. మఱియును గతిపయదినంబులు జరిగిన. ౨౫

—॥ ఇరువదియేడవబొమ్మకథ ॥—

క. అక్రూరవరదు రణరంగక్రీడాశమితవిమతుఁ గమలారమణుం
జక్రేశ్వరపర్యంకుని, జక్రాయుధభరణు దుగ్ధసాగరశాయిన్. ౨౬

మ. అతితాత్పర్యమునం దలంచుచు నిలింపాధీశభద్రాసన
స్థితికై సంపద పెంపుమీఱఁగఁ గృతాశీర్వాదభూనిర్జరా
న్వితుఁడై భోజవిభుండు డగ్గఱునెడ న్వీక్షించుచు న్సప్తవిం
శతమద్వారము నొద్ద బొమ్మ సుజనాశ్చర్యంబుగా నిట్లనున్. ౨౭

ఉ. పూతచరిత్రు సాహసవిభూషణుఁ బోలఁ జరించుచోట దుః
ఖాతురుఁ డైనవాఁడు తనకబ్బినయాగికిఁ బాత్రుఁ డంచు నే
జాతివిభేదము న్గుణవిచారము సేయక యిచ్చునట్టి యౌ
దాత్యగుణంబు లేక వసుధావర నీ కిది యెక్కశక్యమే. ౨౮

శా. పాత్రాపాత్రవివేక మంచు ధనలోభం బెక్కడంజేయు నీ
ధాత్రి న్నీతులు గల్గుఁగాక ఘనచింతాఖిన్నుఁ డౌవాఁడె స
త్పాత్రుం డంచు నెఱుఁగు టొప్పు ననుచుం దత్కాలదానంబుల
న్మిత్రత్వంబు వహించు సర్వజనులు న్మెచ్చంగ వాఁ డెల్లెడన్. ౭౯

మ. వివరింతు న్విను తద్గుణంబు లఖిలోర్వీనాథసంసేవ్యుఁ డ
య్యవనీపాలకుఁ డొక్కరుండ పరదేశాలోకనాసక్తి యు
త్సవమై సొంపు నటింపఁ గ్రుమ్మరుచుఁ బ్రాసాదోజ్జ్వలం బైన చం
ద్రవతీమర్గము గాంచెఁ *గాంచి కెనయై రాజిల్లుచు న్నుండఁగన్. ౮౦

ఉ. ఆపుర మద్రిమీఁద వివిధావరణంబు ననేకలోకసం
దీపితమధ్యమం బనుగతిప్రకటీకృతసోమసూర్యవీ
థీపరిణాహరమ్యము నతిస్థిరభూభృదుపాశ్రయంబునై
శ్రీపతియాజ్ఞనుండు నది రెండవయబ్జభవాండమో యనన్. ౮౧

ఉ. ఆనగరంబు సొచ్చి నవహర్మ్యనిరంతరరమ్యవాటికం
బై నవణిక్పథంబున ననంతసువస్తుసమూహదర్శనే
చ్ఛానిరతిం జరించి మణిసంఘటితంబగు న్యొక్కదేవతా
స్థానముఁ జేరి భిక్షుకువిధంబున నచ్చట విశ్రమింపఁగన్. ౮౨

సీ. చెంగావి వలిపెంబుఁ జెలువార ధరియించి దలముగా మేన గంధంబుఁ బూసి
తిలకంబు కస్తూరిఁ దీర్చి జాదులఁ గలిగొట్టులఁ బాడవుగాఁ గొప్పు వెట్టి
కందుదుప్పటిగప్పి యందియ డాకాలఁ గీలించి పువ్వులకోల వట్టి
నిద్దమౌ కుచ్చుల †యుద్దాలు కిఱ్ఱని మ్రోయఁగా నుల్లాసమునఁ జెలంగి
నలువు రేవ్వరుసంగడీలెలమి తోడఁ, బోఁకలాకులు ‡నోడిలోనఁబోసికొనుచు
జాణతనమున నట్టహాసములు నొలయఁ, బెచ్చురేగుచుఁ గొలువఁగా వచ్చె నొకఁడు.

క. వచ్చి గుడిసొచ్చి యుండఁగ, దిచ్చులు తనతిండికొఱకు [1]దీపులు వెట్టన్
మెచ్చుచు వేడుకయాటల, నచ్చోటం బ్రొద్దువుచ్చి యల్లన మగిడెన్. ౮౩

క. మఱునాఁడు పెదవు లెండఁగ, నెటిచెడి వదనంబు వాడ [2]నిస్సత్వముతో
గుఱుగోఁచి గట్టుకొని క్రమ్మఱ వచ్చెన్వాఁడు దుఃఖమలినాకృతి యై. ౮౪

---

* గాంచికి సమత్వంబై వెలుంగొందఁగన్-గాంచికి సమానంబై వెలుం- † ఉద్దాలు= చెప్పులు. ఉద్దాలు మోఁయఁగా నుల్లాసమున జొక్కి- యొయ్య జేరి- ‡ వోటిలోఁ బోసికొనుచు.
[1] దీపులుపుట్టన్. [2] నీచత్వముతో.

గీ. వచ్చి వెచ్చనూర్చి యచ్చోటఁ గూర్చున్న, వానిఁ జూచి మనుజవల్లభుండు
నీవు నిన్న రమ్య మావేషమున వచ్చి, నేఁ డి ఱేల వచ్చినాఁడ వనిన. ౮౯

సీ. చెప్పిన దీన నే సిద్ధియౌ న ట్లయ్యె నడిగిన నాకిది యడఁప నేల
మేటి జూదరి యన వాటమౌ తిప్పుటమై నాఁడుచుండుదు నే నహర్నిశంబు
దృష్టియేమఱక [1]నందియు జాగరంబును దిగయును గాళ నాఁ దేటపడిన
యచ్చులలోన నే యచ్చైనఁ గైకొని మాటలాడిన యట్ల వేటుగలుగఁ
దలఁపుగతి వచ్చుఁ గోరిన దాయమునఁగ [2],శకుని జూదము పీనియచ్చోకటియునఁగ
గెలుపునాదిగ నొడ్డుచు గెలుబనేర్చి, యెల్లపిడికిళ్ళు విడిపించి యేనకొందు.

క. ధనము గలుగఁ జూచి తమకంబు పుట్టించి, మొదల గెల్వనిచ్చి పిదప గెలిచి
నలువు రౌననంగ బలవంతు నైనను, నిలువనాఁగికొందు[3] నిమిషమునను.

క. చతురంగంబున నే నతి,చతురుఁడఁ గరితురగమంత్రిశకటభటప్ర
[4]స్థితి పరహస్తము సేయుదు, క్షితి మెచ్చఁగ రాజు బంటు చేఁ గట్టింతున్.

క. ఎక్కడఁ గోరిన దాయము, లెక్కువతక్కువలు గాక యే తేరంగా
నెక్కటి నెత్తమ్మున గొ, మ్మెక్కటియును నాడ నేన య్యెక్కటిఁ జుమ్మా. ౯౦

క. తగులు విరి వైనఁ గను మె,చ్చుగ నాడుదుఁ బులుల మూఁటజూదంబులలో
మిగులఁగ నేర్పరి బాగిడి, తిగుటన్ సొగటాల నే నతిప్రౌఢుండన్. ౯౧

ఉ. మేదిని నిట్లు జాణలకు మెచ్చగు నాటలు నేర్చువారికే
నాది యనంగ నొప్పుచు నహంకృతి నిప్పుడు దక్షనాడి యా
జూదమునందుఁ జిక్కి విరసుల్నను నవ్వఁగ మేనివజ్రభూ
షాదిసువస్తువు ల్గెలిచినాతని కిచ్చి వివర్ణ మొందితిన్. ౯౨

ఉ. దైవబలంబు లేమి గతి దప్పిన నర్థము గోలుపోయితి
న్నావుడు బుద్ధిగా దని మనంబున కింపు జనింపఁ జేయ ను
ర్వీవరుఁ డిట్లను న్వినుము వీటఁడి చేఁతలు మాను మేదినిన్
దేవతల న్భజింపు సుగతిస్థితు ల్గొకట నీకుఁ జేకురున్. ౯౩

క. †ధనమును సత్యము శౌచం, బును నాదిగఁ గోలుపోవు భువి దుర్వ్యసనం
బని యెన్నఁబడ్డ జూద,మ్మున బ్రుంగుడు వంగుడౌటఁ బొందిది యగునే. ౯౪

---

[2]సందియు జాగరంబును దిగయునుగరయునా-నంటయు జాగరంబును దిగయుగరము నై
దింటబడిన. [2]ద యశే సి- [3]నాచికొందు [4]స్థితపరహస్తము- †ధనము యశమును సత్యంబును...
బుఱ్ఱింగుడు బుఱ్ఱింగుడౌట- బ్రుంగుడు మగ్గుడౌట.

క. జూదమున నలుఁడు చెడియెను, జూదంబున నట్టిధర్మజుండును జెడియెన్
*జూదమున ధాతువాదము, వాదంబునఁ దొడరఁ జేటవశ్యము గలుగున్.

ఉ. హితుని తెలుంగునన్ హితము నిష్టముఁ జేకుఱ బుద్ధి చెప్పితి
న్నతిఁ బరికించి దుర్వ్యసనమగ్నుఁడవై చెడకుంటి వేని సు
స్థితి దొరకగూడదు లోకమునఁ దేఁకువయుం జెడకుండు నన్న నా
†కితవవరుండు నవ్వి యదిగేలిగఁ జేయుచు బల్కెఁ బ్రౌఢుఁడై. ౯౯

గీ. ద్యూతకేళిరసము త్రోవ యెఱుంగక, పలికె దీవు వెడఁగుభావమునను
‡వలనుగల్గి వాడఁ జెలమనీరునుమ్మాడ్కి, దీన నర్థ మొదవు తెరువు పుట్టు.

క. ధనలాభంబుఁ బురాణము, వినికియు వాద్యంబు యోగవిద్యయు శాస్త్రం
బును సంగీతముఁ గావ్యం, బును నాటకములును జూదమున కెనయగునే.

క. గెలువుతమకమునఁ జిత్తం, బలరంగాఁ గపటజూద మాడక యెవ్వం
డలసుఁడయి చనియె భువి ని,ష్ఫలజన్ముఁడు వాఁడె కాఁడె పసరముభంగిన్.

క. [1]ఒకరూక వట్టి పదివే,లకు నొడ్డుచు నాడినట్టిలాభము గరద
ప్పక యిత్తురుఁ గొండ్రనువరు, లకటా జూదంబులోన నన్మృతము గలదే. ౧౦౦

ఉ. ఆట జయంబుఁ జేకొనిన నర్థము చేకుఱు దాన మేటిగా[2]
నోటమిఁ జిక్కి ద్రవ్య మిడనోపని పేదల కడ్డమాచు మా
ఱాట భజింప ధర్మ మగు నంతన మోక్షము గల్గుఁ గావునం
దోటికిఁ జూచువార లిది దుర్వ్యసనం బన నమ్మవచ్చునే. ౧౦౧

ఉ. హితభావంబున బుద్ధి చెప్పితివి నాకిష్టంబుగా దాట నం
తతము న్సంతసమందఁ జేయు నొకచో దైవంబు దప్పించినన్
మతి వేఱొండుల కెక్కునే ధనము సంపాదించెఁ బూర్వంబున
న్నతిమంతుం డనురాజు బుద్ధిఁ జని సన్మానంబుతో నుండెనే. ౧౦౨

ఉ. నావుడుఁ దత్కథావివరణంబునకుం జెవి యాని భూవరుం
డావిధ మేర్పడం దెలుపు మన్న దురోదరశీలుఁ డిట్లనున్
దేవసమానుఁడైన జయదేవుఁడు నా ధర యేలుచుండె ర
త్నావళిసంజ్ఞ నొప్పిన మహానగరంబున ధర్మశాలి యై. ౧౦౩

* జూదమునం జాఁబూనడవాదంబున- † కితవరుఁడల్లనవ్వి- ‡ వలనుగల్గియాడ- 1 ఒక రూడఁపట్టి... నెరదప్పక- గొండ్రింరఱు, గాఁడ్రినుడుకు- 2 దాన గామమా- దానదానగాదు -ఓటమి.

చ. అతనికిఁ గాంతిరేఖ యనునంగనకుం బ్రథమాంశగణ్యుఁడౌ
సుతుఁ డుదయించి బాలుఁ డగుచు న్నయశాస్త్రము లాగమంబులుం
గృతులుఁ బఠించి యోగములకీ లొకయింత యెఱింగి సర్వస
మ్మతమగు నేర్పుకల్మి మతిమంతుఁ డనాఁ బరఁగెం బురంబునన్. ౧౦౪

మ. అతికాలంబునఁ బెద్దయై నృపుఁడు పుణ్యారణ్యవాసంబు ప్ర
స్తుతమైన న్నయభూషణుం డను నమాత్యుం బిల్చి తత్సమ్మతి
న్సుతునిం బట్టము గట్టి యేగె నట నస్తోక ప్రభావాఢ్యుఁడౌ
మతిమంతుం డిల యేలుచుండెఁ దనసామ్రాజ్యంబు పూజ్యంబుగన్. ౧౦౫

క. రత్నాకరమేఖలఁ దన, పత్నిగఁ జేపట్టి సుగుణబంధురుఁ డనఁగా
రత్నావళిలో నాయక, రత్నంబై తేజరిల్లెఁ బ్రజ రంజిల్లన్. ౧౦౬

క. రేలు నిగూఢాకృతితో, వాలు సహాయముగ లోకవార్తలుఁ గీడు
న్మేలును నరయుచుఁ దిరుగఁగ, బాలుని నొకనాఁడు మంత్రి ప్రార్థనచేసెన్.

క. మేదినిలో నీనడవడి, యాదినృపాలకుల చరిత మైనది నాకుం
గాదనరా దొకగతి నిది, గాదని యెద నాత్మ నొంచుగాఁ దలఁపకుమీ. ౧౦౮

గీ. నేఁడు చెప్పవలసె నృపుడ నీజాతక, మదుగునాఁడు బుధుల కడను వింటి
వినుము మొదలియంశమునఁ బుట్టినాఁడవు, చోరశిక్ష నిన్ను సోఁకుననిరి. ౧౦౯

క. రజనిసమయములఁ దిరుగకు, సుజనులతోఁ బొత్తుసేయు సోమకళాంకు
న్భజియింపుము హితులను మముఁ, బ్రజలను జేపట్టు మిదియ ప్రార్థనమాకున్.

గీ. అనుడు బాలనృపతి యౌఁగాక యనియెంచు, బుద్ధిఁ జూచి బ్రదుకుపొందుగాదు
కామక్రోధలోభగర్వమత్సరమోహ, ములనెకాని *రాజ్యబలముగొనదు.

క. కామక్రోధాదులు ని, స్సీమముగా విడువకున్నఁ జేటగు నొకచో
నేమునినై యుండఁగ మఱి, నామీఁదను జోరదండనం బేల యగున్. ౧౧౨

మ. ఇది తప్పం జను టొప్పనంచు నడురే యేకాకియై యేగి భూ
తదయాళుం డనుమాని చేత శుభతత్త్వజ్ఞానుఁడై యంబికా
స్పదమధ్యంబునఁ బెక్కునాళ్లు పవనాభ్యాసంబుతో నుండె ను
న్మదసారంగకురంగసంఘపరిగణ్యం బౌనరణ్యంబులోన్. ౧౧౩

క. పోఁడిమి చెడియును దనమది, వాఁడిమి చెడనీక లబ్ధవైరాగ్యుండై
వాఁడతినియమంబునఁ బదు, †మూఁడేఁడుల దాఁక ధ్యానమున నుండంగన్.

---

* ములనెకాదు రాజుబలముచనదు. † మూఁడేఁడులదనుక- మూఁడేండ్లందాఁక.

మ. ఒకనాఁ డేగురుదొంగ లంతికమునం దొప్పారు మందారనా
మకమౌ దుర్గము లీల నేలుచు మహాక్ష్మాపాలుఁడౌ జీవర
క్షకుకన్యాసదనంబు కన్న మిడుచాంఛన్ వచ్చి యద్దేవి క
త్యకల కం బగుభక్తిభావమున సాష్టాంగంబుగా మ్రొక్కుచున్. ౧౧౫

క. లోకేశ్వరి నీకృప నీ, క్ష్మాకాంతుని కూఁతురగు ప్రకాశినిసొమ్ము
ల్లాకట్టిన నొదలరెవు, నాకల్పము నీకు నిచ్చి యరిగెదను చుమీ. ౧౧౬

క. అని కానికె మైకొని చన, దననాథుఁడు గ్రుంకెఁ దనుము దిక్కుల నిండెన్
జనులు పను లుడిగి రారెను, లచుపనులై తిరుగఁ జొచ్చి రానగరములోన్.

మత్తకోకిల. గాలిచీరయు న్వ్రాలిబూడిద గ్రద్దగోరుచు గొంకియుం
గోలయు న్వాలుగాప్చుపుప్వులక్రోవి ముంటులబంతియున్
మైలముంతుల కొయ్య కత్తెర మాఁటుగన్నపుఁగత్తియు
న్నీరిదింటులు నల్లపూఁతయు నేర్పుతోడుగ మ్రుచ్చులు. ౧౧౭

క. చప్పళ్లాలించుచుఁ దమ, చప్పళ్లడఁచుచును జొచ్చి సందులలోనం
జొప్పెఱుఁగకుండ *నేగుచు, తెప్పలు గూటైవడాఁగురింపుచుఁ బురిలోన్

గీ. ఉలుకు మ్రగ్గనంత నొకచోట మ్రొక్కుల, యుల్లుమొదలకుండి †యన్నకదుపు
కొదవియుంతనంత గొడుగుచు లోపలి, మెలఁకు వగసి ‡కోటచులుకదాఁటి.

గీ. పాలె మున్న వారిపై న్వ్రాలిబూడిద, మంచు చల్లి పెద్ద మగులు కొంత
కూలఁ ద్రవ్వి రాచకూఁతు రుండెడిమేడ, కత్తిరించినట్లు గంటువెట్టె. ౧౨౧

క. తొడిదొడిఁ గ్రొవ్వులపువ్వుల, విడిచి దివియ లార్చి గంటి వెలుఁ గాలోనం
బడకుండఁ[1] జెలులుమాటఁగ, నొడయుని క్రియుచులుకు లేక యొకరుఁడుసొచ్చెన్.

గీ. అచట నూర్పులరసి యాబాల నిద్రించు, టెఱిఁగియొయ్య డాయనేగి వాఁగు
మీఁలఁ బుడికిపట్టు జాలరికై వడిఁ, బుడికి పుచ్చుకొనియెఁ దొడవులెల్ల. ౧౨౩

సీ. అన్నియు నొలకు నందిచ్చునప్పుడు ముచ్చు స్వయంవరమున కనుచు డాఁచి
దండియపై నిడ్డ తపనీయమాలిక భుజము సోఁకిన దానిఁ బుచ్చుకొనుచుఁ
గన్నంబు వెడలి సంగడికాండ్రఁ గూడిన నందఱు నుల్లాస మతిశయిల్ల
దుర్గంబు వెలువడి దూరస్థలంబున సొమ్ముల తరబడి చూచునపుడు
వెనుకఁ బురములోనఘనముగా జంతయ్యె, నారెకులునుదివియ లందికొనుచుఁ
గల్లపుట్టె ననుచు నెల్లదిక్కుల జాడ, లరయఁ జొచ్చి §రతివిహస్తులగుచు.

---

* నీగుచు † యన్నతరవుగదిలి- యంతలేని- ‡ కోటమును దాటి- [1] కాలమాటుగ- చెయ్యి మాటిడి § రతిభయార్తులగుచు.

పరభయనిద్రాభుక్తి, స్మరమోహక్రియల విగతసంజ్ఞానముచే
నరపశు వనఁ బరఁగితినో, తిరుమల- ౨౯

శరణనఁగ నావిభీషణుఁ, గరుణను ద్రౌపదిని హరినిఁ గాచితి వది నీ
బిరుదైనను నన్నుఁబ్రోవుము, తిరుమల శ్రీ వేంకటేశ త్రిదశాధీశా! ౩౦

నరహరి! గోవింద! హరీ! పురుషోత్తమ! విబుధమిత్ర! పుణ్యచరిత్రా!
మురహర! వామన! మాధవ! తిరుమల- ౩౧

పరమేశ్వర! కేశవ! శ్రీధర! మధుసూదన! ముకుంద! దానవవైరీ!
ధరణీధరనుత! శౌరీ! తిరుమల- ౩౨

సురుచిర వాక్ప్రౌఢిని నే, మఱి నినుఁ బ్రార్థింపలేని మతిమందుఁడ నన్
గరుణను రక్షింపఁదగుం, దిరుమల- ౩౩

పరమానందాత్మక! శ్రీహరి! నీమాహాత్మ్య మజభవాదులకైనం
దరమా నె యభినుతింపఁగఁ, దిరుమల- ౩౪

వరభక్తియుక్తనిష్ఠా,పరులను బ్రోచుటయు నెంతప్రాభవ మజ్ఞున్
దరిఁజేర్చినఁగా యశమగుఁ, దిరుమల- ౩౫

దురితాత్ముఁడ దాంభికుఁడన్, దురహంకారాభిమానదూష్యహృదయుఁడన్
శరణాగతుఁడను బ్రోవుము, తిరుమల- ౩౬

నిరతాపరాధి నైనను, శరణొందిన నభయ మిత్తు సత్వర మది నా
పరమవ్రత మని పల్కవె, తిరుమల- ౩౭

కరుణాపయోధి! నీకిం,కరుఁడను శరణంటిఁ బ్రోవఁగాఁ దగుఁజుమ్మీ
మఱవకుము నీదె భారము, తిరుమల- ౩౮

శరణంటి నీపదాబ్జము, శరణంటిని బరుల వేఁడఁజాలను నీవే
దొరవంటి నెటులు చేసినఁ, దిరుమల- ౩౯

నిరతము నీపదభక్తియు, విరతియు దుష్కామహేతు విషయంబులపై
మఱవమి నిను దయసేయుము, తిరుమల- ౪౦

నరు లెంతవార లెన్నఁగ, సుర లైనను నీదుమహిమ జూడఁగ వినఁగా
వెఱగొందుదు రవిషయుతం, దిరుమల- ౪౧

అఱనిముసములోన జగ,త్పరికల్పనరక్షణప్రభంగంబుల న
చ్చెరువుగ నొనరించెదవో, తిరుమల- ౪౨

పరుఁడవగు నీవు జీవే,శ్వరజగదాకృతులఁ దోఁచి స్వప్రభచేఁ ద
త్పరవికృతులొంద వెన్నఁడుఁ, దిరుమల- ౪౩

ధరనైంద్రజాలికునిగతి, నిరుపమనిర్బీజజగము నిర్మించెద వా
సరణి యచింత్యంబుగదా, తిరుమల- ౪౪

ఇరవుగ జగములు లోనిడి, మఱిజగములలోనఁ జొచ్చి మహిమదలిర్పన్
నెఱిసాక్షివి గానుందువు, తిరుమల- ౪౫

పరిపూర్ణుఁడ వీవౌటను, సొరిది జగంబులను జొరుట చొరకుండుటయున్
నరి వెలిలోనులు లే విఁకఁ, దిరుమల- ౪౬

హరి ! నీయందుఁ బ్రపంచము, పరికల్పితమౌట నన్యభావము గలదే ?
పరఁగ నసంగాద్వయుఁడవు, తిరుమల- ౪౭

పరికల్పితజగమున కీ, వరయ నధిష్ఠాన మగుట నభివిమయుచరా
చరమంతయు నీవకదా, తిరుమల- ౪౮

పరజీవ జగద్భేదము, మఱవని చిదఖండనిత్యమహదాకృతివి
స్ఫురణములు గలుఁగఁజేయవె, తిరుమల- ౪౯

ఎఱుఁగమి నిజరూపము నీ, తెఱఁగున నజ్ఞానమోహతిమిరము తోఁచెన్
ఎఱుక వెలుంగు నొసర్పుము, తిరుమల- ౫౦

కరుణింపవేని మాయాంతరణం బేవిధిని గల్గుఁ ? దఱుముగ నాత్మ
స్ఫురణం బే తెఱఁగున నగుఁ, దిరుమల- ౫౧

ఎఱుఁగును వాల్మీకియొకం, డెఱుఁగును నారదుఁడు నభవుఁ డీశ్వరియు భవ
ద్వరనామామృతమహిమనుఁ, దిరుమల- ౫౨

పురుషోత్తమ ! నినుఁ బ్రేమను, స్మరియించిన దినమె దినము చర్చింప భవ
చ్చరణార్చకుండె ధన్యుఁడు, తిరుమల- ౫౩

అరులగు దనుజులఁ బోరిఁగొని, పరమొసఁగితి వరుదె సమతఁ బరఁగెడి నీకుం
బరభావిత మరిభావము, తిరుమల- ౫౪

గురుఁడవు ప్రభుఁడవు సఖుఁడవు, పరుఁడవు బంధుండ వఖిలధారకుఁడ వటం
చరసి నెఱనమ్మితిని మదిఁ, దిరుమల- ౫౫

పరమగతిఁ గానకుండిన, నరునకు భువి జన్మకర్మనాశన మింకే
తెఱఁగున నైనఁ గల్గునె,తిరుమల- ౫౬

కరములు నినుఁ బూజింపఁగ, మురిసి శ్రుతు లీచరిత్రమును వినుచుండన్
మఱి మది నినుఁగనఁజేయుము, తిరుమల- ౫౭

పురసంహారకమిత్రా,సరసీరుహపత్రనేత్ర ! జలధరగాత్రా !
పరమపవిత్రచరిత్రా ! తిరుమల- ౫౮

సురవందితమ్మృదుపాదా, పరిహృతపరజీవభేద! పరమోదారా!
పరకల్పితగుణభేదా, తిరుమల- ౫౯

శరచరకచ్ఛపకిరినర,హరి వయి భృగురామరామహరిబుద్ధతను
స్ఫురణలఁ బ్రభవించితివో, తిరుమల- ౬౦

వరమత్స్యాకృతిసోమకుఁ, బోరిగొని తదపహృతనిగమపుంజముఁ గృపచేఁ
బరమేష్ఠి కొసఁగితివి మును, తిరుమల- ౬౧

సుర లసుర లమృతమునకై, గిరిచే నంబుధి మథింపఁ గ్రిందఁ బడఁగ న
గ్గిరిఁ గూర్మతచే నెత్తవె, తిరుమల- ౬౨

ధర నబ్ధిముంప దితిసుతుఁ, గిరిరూపము నొంది వేగఁ గీటడఁచి వసుం
ధరఁ గోఱను నిల్పితివో, తిరుమల- ౬౩

సురసుతుల నొంచుదైత్యుని, నరహరివై యురముఁ జించి నఖముఖములఁ జె
చ్చెర బాలు నేలితివిగా, తిరుమల- ౬౪

ధర బలి నడిగి వటుత్వము, మెఱయఁ బదద్వయత నాక్రమించి జగముఁ ద
చ్ఛిరమున నడుగిడి యడఁపవె, తిరుమల- ౬౫

మెఱయుచు భార్గవుఁడన నృప,వరులను ముయ్యేడుమాఱు వధియించి వసుం
ధరఁ గశ్యపున కొసంగితి, తిరుమల- ౬౬

వరదశరథాత్మజుఁడవై, శరనిధి బంధించి యాదశగ్రీవు ననిం
బోరిగొని ధరణిజ నేలవె, తిరుమల- ౬౭

తఱిమి ప్రలంబాద్యసురులఁ, బరిమార్చి బలంబు మెఱయ బలరాముఁ డనం
గరిపురిఁ బెకలించితివో, తిరుమల- ౬౮

పురదనుజసతులసద్వ్రత, సరణిని బుద్ధతను జెఱచి చని తత్పతులన్
హరుచేఁ బొలియఁగఁ జేయవె, తిరుమల- ౬౯

దొరకొని కలికలుషము దు,ర్భరమై భువిఁ జెఱుప దాని భంజింపఁగ సుం
దరకల్కివిగా నుందువు, తిరుమల- ౭౦

తరణము గౌతమతరుణికిఁ, దరణము భవమునకు మోక్షదంబగు యుష్మ
చ్చరణము నెఱనమ్మితినేఁ, దిరుమల- ౭౧

కరమొప్పు చతుర్భుజముల, మెఱయు కిరీటాయుధముల మించినసిరిచే
గరుడరథమునఁ జరింతువు, తిరుమల- ౭౨

శిరమున రత్నకిరీటం, బురమునఁ గౌస్తుభము వెలయ నురుకుండలస
త్కరకంకణములఁ జెలఁగెదు, తిరుమల- ౭౩

నిరుపమఘనదేహరుచుల్, కర మొప్ప విశాలహృదయకంజాక్షములన్
మెఱయు నిను భక్తిఁ గొలిచెదఁ, దిరుమల- ౭౪

కరివరద ! రమాలోలా, కరుణాకర ! భక్తపాల ! కాంచనచేలా !
శరణాగతభరణవ్రత, తిరుమల- ౭౫

తరణిసహస్రప్రభలను, మెఱయు భవద్దివ్యదేహమ్మును వైభవమున్
గరుణం గనఁజేయఁ గదే ! తిరుమల- ౭౬

హరి ! పరమపురుష ! నీమ్మృదు,చరణంబులు భక్తమానసస్ఫురణంబుల్
తరణంబులు భవజలధికిఁ, దిరుమల- ౭౭

నిరుపమసంసారాంబుధి, దరిఁ జేర్పఁగ నేల యింక దయరాదయయో?
కరుణారాశివిగావా ? తిరుమల- ౭౮

నిరవధిమోహాంబుధి సం,తరణం బొనరింపుమయ్య ! దవశిఖిసమ సం
సరణము దుర్భరమయ్యా ! తిరుమల- ౭౯

కరి మకరిచేత వడి సెడి, మఱిమఱి నిను వేఁడ మొఱను మఱవక విని స
త్వరఁ జని ప్రోచితివికదా, తిరుమల- ౮౦

నెఱిబాల్యత గురుని యునా,దరమున నినుఁ జేరికొల్వ దయ ధ్రువునకు స
త్వరమాధిపత్యమొసఁగవె, తిరుమల- ౮౧

ఉరుసోదరపరిభవమున, శరణొందు విభీషణున కసంశయముగ స
త్వర నభయమిచ్చితివిగా, తిరుమల- ౮౨

హరివరునకు నెచ్చెలివై, వెఱవకు మని యభయమొసఁగి వేగమ వాలిం
బరిమార్చి రాజ్యమిడితిఁ, తిరుమల- ౮౩

హరి నిందఁ జూపు మన నర,హరివై స్తంభమున వెడలి యడఁచి దితిజు న
త్తఱిఁ బ్రహ్లాదునిగావవె, తిరుమల- ౮౪

కురుపతిసభ నొందుమహా,పరిభవమున వేఁడ మానభంగమడఁచి త
త్పరతన్ ద్రౌపదిఁ గాచితి, తిరుమల- ౮౫

నరసారథివై కరుణన్, గురుపతిసుతవైభవంబుఁ గోల్పఱిచి వసుం
ధరఁ గౌంతేయుల కొసఁగవె, తిరుమల- ౮౬

ధరదాసీసుతుఁడైనను, నిరతము భవదీయభక్తినిష్ఠనొసఁగి తా
సురపూజ్యత నారదునకుఁ, దిరుమల- ౮౭

నిఱుపేద సఖుఁడు భక్తిం, దరుదెంచిన నెఱిఁగి ప్రీతి నటుకులు గొని స
త్వరమున సంపదలిడితో, తిరుమల- ౮౮

దురితాత్ముఁ డజామిళుఁడు, మరణార్తిని నీదుపేర మనుసుతుఁ బిలువం
బరమొసఁగితి కడుఁ బ్రేముడిఁ, దిరుమల- ౮౯

గురులుబ్ధవృత్తి నడపిని, దిరుగుచు భవదీయనామదివ్యమహిమచే
ధరవాల్మీకి యశముఁ గొనెఁ, దిరుమల- ౯౦

త్వర నంబరీషుపై ముని, వరుఁ డరయక కృత్తి నేయ వాత్సల్యత న
త్తఱిఁ జక్రమనిచి ప్రోచితి, తిరుమల- ౯౧

గురుసుతు శరబాధల ను, త్తరగర్భస్థు నొగిఁ బ్రోవ దయ నుదరము వేఁ
జొరి పరితాపముఁ దీర్పవె, తిరుమల- ౯౨

హరి! నీదీనదయాళుత, వరభక్తాధీనతయును వర్ణింపఁగ నా
తరమె? మహాత్మగుణాబ్ధివి, తిరుమల- ౯౩

నెఱి స్వప్రతిజ్ఞఁ దలఁపక, పరమహితుఁడనుచు భీష్మప్రతిన నిలిపి తా
దురమునఁ జక్రముఁ జేకొని, తిరుమల- ౯౪

శరతల్పగు గాంగేయుని, బరమధ్యానప్రవిష్టభావుఁడ వగుచున్
శరబాధలణంగింపవె, తిరుమల- ౯౫

గురుఁడవు దైవము సఖుఁడవు, మఱి చుట్టమవంచు నమ్మినను పాండవులం
గరుణించితి వేవిధములఁ, దిరుమల- ౯౬

పరదైవత మీవని మది, నెఱనమ్మితి నన్నుఁ బ్రోవ నీకు భరంబే?
దురితములెన్నక యేలుము, తిరుమల- ౯౭

ఉరుదుష్టతనయుఁ డైనను, బరమకృపామతిని దండ్రి పాలింపఁడె? మ
త్పరజనకుఁడ వీవ సుమీ, తిరుమల- ౯౮

హరి! నారాయణ! మాధవ! నరహరి! శ్రీవాసుదేవ! నలినాక్ష! రమా
వర! వైకుంఠ! జనార్దన, తిరుమల- ౯౯

ఉరగాధిపగిరివాసా! పరమమహోల్లాస! నిత్యభాసురహాసా!
నిరతిశయసుఖవిలాసా! తిరుమల- ౧౦౦

సురవినుత! భోగిశయనా, సరసీరుహపత్త్రనయన! జననవిహీనా!
దురితాటవీహుతాశన, తిరుమల- ౧౦౧

స్మరశతసమప్రకాశా! గిరిజామానసనివేశ! కృతిపమహేశా!
పరిహృతసర్వపలాశా, తిరుమల- ౧౦౨

నెఱనమ్మితి మనమున నీ, చరణములే గతియటంచు సదయుఁడవై చె
చ్చెరఁ బరమగతి నొసంగుము, తిరుమల- ౧౦౩

సురుచిరఘనదేహరుచిం, గరుణాత్మత వీక్షణములఁ గనకాంబరతన్
దరిసెన మొనంగి యేలుము, తిరుమల- ౧౦౪
అరయఁగ బాలుని నుడువులఁ, బరితోషము నొందుజనకుభంగి నిపుడు నే
మొఱలిడుపల్కులఁ గొనఁదగుఁ, దిరుమల- ౧౦౫
గురుపాండిత్యప్రకటన, పరత న్నెప్పాలకుఁ గాదు భక్తిం గృతి నీ
కరుణకొఱకు నేఁ జేసితిఁ, దిరుమల- ౧౦౬
పరమదయాంబోధి! భవ, త్కరుణ న్శతకం బొనర్పఁగాఁ దగ దీనిఁ
సరసతఁ గొను మెటులున్నం, దిరుమల- ౧౦౭
పరమాదరమున నిది యెవ్వరు చదివిన వినిన నీదు వరకృపచేతం
బరమామృతమును గొందురు, తిరుమలశ్రీవేంకటేశ త్రిదశాధీశా. ౧౦౮

వరభుజమెళ్ళాన్వయ భా,సురవిమలాత్రేయగోత్ర జుఁడ భగవద్భా
సురుఁ డను నీకొసఁగితిఁ గృతి, దిరుమలశ్రీ వేంకటేశ! త్రిదశాధీశా!
శ్రితహృదయాభీష్టప్రద, శతధృతిముఖవిబుధవంద్య! చక్రధర! వశీ
కృతభక్తజనౌఘమన,స్స్మిత! తిరుమల వేంకటేశ! త్రిదశాధీశా!
సతతము నెఱనమ్మితి మది, గతినీవయటంచు మిగులఁ గనికరమున స
ద్గతిఁ జేర్పఁ దగదె కమలా, దృత! తిరుమల వేంకటేశ! త్రిదశాధీశా!
జయజయ కరుణాసాగర, జయజయ సర్వజ్ఞ! సకలజగదాధారా!
జయజయ సర్వజనాధిప, జయ తిరుమల వేంకటేశ! జయ సర్వేశా!

౪. మనోహరశతకము.

—: లకారప్రాసయుతోత్పలమాలావృత్తములు. :—

పరశురామపంతుల రామమూర్తికవి.

శ్రీలలనేశరుద్రసరసీరుహగర్భ గణాధిపాంఘ్రులన్
  ఫాలము సోఁక మ్రొక్కి యొకపద్యశతంబు రచించి మల్లికా
  మాలికగాను మీకును సమర్పణ చేసి తరింపఁగంటి నం
  బాలపురీశ రాఘవనృపాల మహీతనయామనోహరా. ౧

బాలిశుఁ డంచు నన్గని శుభస్థితి కేఁగురుమూర్తి నీరహ
  స్యాలయమంత్రమంత్రకలితార్థములం గృపచేసె నట్టినా
  పాలిటి లింగమూర్తి పదపద్మనుతు ల్గొని నిన్భజింతు నం
  బాలపురీశ రాఘవనృపాల మహీతనయామనోహరా. ౨

శ్రీలలితం బనామయము చిన్మయ మాద్య మనిష్క్రియంబు ని
  ర్మల మఖండ మద్వయ మమూర్త మజం బగు బ్రహ్మ మైన నీ
  వాలయసిద్ధి కంత ముదయస్థితి కాది వెలుంగుచుందు వం
  బాలపురీశ రాఘవనృపాల మహీతనయామనోహరా. 3

ఆలయసంభవస్థితులనందనితొల్లిటి నీదుమూర్తియం
  దాలయసంభవస్థితుల కాశ్రయ మై యొకశక్తి తోఁచి ని
  న్నాలయసంభవస్థితుల నందెడివానిగ నావరించె నం
  బాలపురీశ రాఘవనృపాల మహీతనయామనోహరా. ౪

ఆలలితాత్మశక్తి విమలాత్మిక మై యొకమాయ యయ్యె న
  త్తాలిమి నీశ్వరుండ వయి తద్గుణసంగతి నెంచి చక్రివిన్
  శూలివి తమ్మిచూలివగుచున్ స్థితినాశభవార్థివైతి వం, బాలపురీశ- ౫

ఏలిక మాయతో నెనసి యీశుఁడవై కనుఁగొన్నమాయ నీ
  నేల జలాగ్నివాయువులు నింగియుఁ దద్గుణభాగసంగతిన్
  స్థూలము సూక్ష్మ మర్థవితతు ల్జగము ల్సకలంబుఁ బుట్టెనం, బాలపురీశ- ౬

పోలిక కాత్మకల్పితవపుత్రయమున్ జడ మాట దానిలో
  నీలలితాంశముం బ్రతిజనింపఁగఁ జేసినజీవుఁ డయ్యె నా
  లీల ననేకజీవులు గలింగి జగంబులు నిండియుండి రం, బాలపురీశ- ౭

నీలసదంశఁ బుట్టి భువి నిండిన జీవులలో నొకండ నీ
పాలనె పుట్టినాఁడ నినుఁ బ్రాపుగఁ గైకొని యున్నవాఁడ ని
న్నోలినవాఁడ వేఱుపడిపోయెడివాఁడను గాను గావు మం,బాలపురీశ- ౮
నీలలితాంశ మైన నను నీసముఖమ్మున నుండనీక నేఁ
డీలలనాసుతార్థవిషయేషణము ల్వొడసూపి తోడనే
మేలును గీడులం దనుగమింపఁగఁ జేసితి వేమనందు నం, బాల- ౯
మేలిడు సత్కృతంబు బలిమిం దురితం బిడుఁ గీడు తత్క్రియా
మూలము దేహ మట్టి తనుమోహమునం జరియించు జీవుఁ డే
కాలము నేను దత్సముఁడఁ గావున నిశ్చజియింతుఁ బ్రోవు మం
బాలపురీశ రాఘవనృపాల మహీతనయామనోహరా. ౧౦
కాలముఁ గర్మముం గలసి కామములుం బొడసూపి మోదఖే
దాలయమైన దుస్తరభవాబ్ధిని ద్రొబ్బెనుగాన నన్నుఁ ద
త్కాలుని కొప్పగింపకను గావుము నిన్నదిలో భజింతు నం,బాల- ౧౧
కాలము వ్యర్థమాయె భవకర్మము లన్ని సమర్థమాయె ని
ల్లాలు సుతు ల్ధనంబు మొదలైనవి స్వార్థము లాయెఁ గాని నీ
లీల లొకించుకైన వినలే దిఁక నేలెద వెట్లు నన్ను నం,బాలపు- ౧౨
కాలములోనఁ గొంత గతకాలము బాల్యము చెల్లె నీవయః
కాలము దారపుత్రకనకభ్రమలం గత మయ్యె నాజరా
కాలము దుర్బలంబు నినుఁ గాంచి భజింపఁగఁ జాలఁ బ్రోవుమం,బాల-౧౩
కాల మొకించుకైన వృథగాఁ జననీదగ దందు నాయువుం
గాలము కొంచెమేని జనఁగాఁ జను రాత్రిపగళ్లవెంబడిం
గాలుఁడు నిర్దయుండు నటుగావున నిన్ను భజింపఁజేయు మం,బాల- ౧౪
మేలు సతంబు నాఁగ నది మించులఁ బోలు సతంబు మేననం
బోలదు నీరుబుగ్గ యది ప్రోల వసించును మిత్రియంచు నేఁ
జాల విచార మంది నిను సారెకుఁ దల్చుచు నుంటిఁ బ్రోవుమం, బాల-౧౫
మే లచరంబులం జరము మేలు చరంబుల మర్త్యుఁ డందులో
మేలు ద్విజేంద్రుఁ డందులకు మేలు భవత్పదభక్తుఁ డాతనిం
బోలఁగఁ జేసి నన్ను దయఁ బ్రోవక యుండుట మేలు గాద యం,బాల-౧౬
ఆలయ మాలు బిడ్డ లని యాడబముం దలపెట్టి వానిలో
పోలుచుఁ జొక్కుచుండు మని చూచితి వింతియకాని నన్ను నీ
పాల వసింపఁ జేయ విది పాడియె యేమన వచ్చు నిన్ను నం,బాల- ౧౭

ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు, పిఠాపురము మహారాజా వారు. పరిషద్వ్యవస్థీవాధ్యక్షులు.
కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు- ఉయ్యూరు జమీందారువారు.
రాణీ వత్సవాయ వేంకట సుభద్రయ్యమ్మ జగపతిబహద్దరుగారు-తుని రాణిగారు.
కీ. శే. శ్రీబొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము.
అధ్యక్షులు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్

కార్యదర్శులు.

కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ., బి. ఎల్.
వింజమూరి వెంకన్నపంతులుగారు ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు.

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయుఁడుగారు.
పెద్దాడ రామస్వామిగారు, ఎం ఏ.,
(కోశాధ్యక్షులు.)
త్రిపురాన వేంకటసూర్యప్రసాదరావు దొరగారు.
కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.
శ్రీమాన్ గొడవర్తి జగన్నాథస్వామిగారు, ఎం. ఏ., యల్. టి.
దర్భా వేంకటశివరామరాజుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.
అళక్కి వేంకటాద్రిమయ్యగారు.
కేశవరపు కామరాజుగారు.
కోకా వేంకటసుబ్బారావు నాయుఁడుగారు.
ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు, శతావధాని.
పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.
పిళ్ళారిసెట్టి రంగబ్రహ్మరావునాయుఁడుగారు.

PYDA VENKATACHELAPATI TELUGU MANUSCRIPT

PRINT FUND SERIES No. 1.

సాంబోపాఖ్యానము.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యల్లుఁడగు

అళియరామరాజునకుఁ బెద్దతండ్రి మనుమఁడగు

రంగప్పరాజకవి రచించినది.

వసుచరిత్ర కళాపూర్ణోదయములకంటెఁ బూర్వప్రబంధము.

చిత్రశ్లేషలకు నిలయము. అత్యద్భుతవర్ణనలగని. స్వభావోక్తులకు నిధి.

నిర్దుష్టమైనది

కథ- శ్రీకృష్ణజాంబవతుల తనయుఁడగు సాంబునకును

దుర్యోధనునిపుత్రియగు లక్షణకును వివాహము.

రాజకవిత్వము, ప్రబంధరాజము

భాషాభిమానులెల్లరుఁ జదువఁదగినది.

రాయల్ 186 పుటలు- అయిదాశ్వాసములు.

పోస్టువ్యయము గాక- వెల రు 1—0—0 మాత్రమే.

దొరుకుచోటు

ఆంధ్రసాహి ‌ పరిషత్తు- కాకినాడ

Printed by N. Achutaramia ocanada Printing works, Cocanada